

૬, પું. [સં. ઙ.] ગુજરાતી ભાષાના મૂળાક્ષરોમાંનો સોળમો અને વ્યંજનોમાંનો પાંચમો કંઠસ્થાની અનુનાસિક અક્ષર. ગુજરાતીમાં આ અક્ષરથી શરૂ થતો કોઈ શબ્દ નથી.

ચ.

૧, પું. [સં. ચ] ગુજરાતી ભાષાના મૂળાક્ષરોમાંનો સત્તરમો અને વ્યંજનોમાંનો છઠ્ઠો તાલુસ્થાનનો અદ્યપ્રાણ વર્ણ. (૨) અં અને ઉં અપરંચ એજ લાખ્યા કારણ છે. દ્યારામ. (૩) પુનઃ. સંસ્કૃત 'ત્ય'નો ગુજરાતીમાં ય થાય છે:—સત્ય=સાય. નૃત્ય=નાય.

૫ઇતર, ણું ચૈતર.

૫ઉં, ણું ચૌં.

૫ઉઠ, ણું ચૌઠ.

૫ઉદશ, ણું ચૌદશ.

૫ઉહાણ, ણું ચૌહાણ.

૧૬, પું. [કા. ધિક્] પાંસની સળીઓનો પટ્ટો; (ગનાનાનો.) બારીબારણામાં નાંખવાનો જળીદાર અંતરપટ. કિં પ્રં ચક નાંખવો=અંતરપટ રાખવો; પટ્ટો નાંખવો. (૨) વિં છક; આભો; ચકિત:—ચક થઈ ગયો.

૧૭ચક, અં ચળકાટ મારતું હોય તેમ. વિં ચકચકતું હોય એવું. (૨) ચકલીનો એવો અવાજ. (૩) નં ચકલું; ચલ્લું; ચકલી. બાળભાષામાં:—ભાઈ ચકચક ણુએ છે. કિં પ્રં ચકચક કરવું=ચકલીનું બોલવું:—ચકલી-ઓ ચકચક કરે છે. (૨) ઉતાવળે કલબલ કલબલ બોલવું.

૧૮ચકતું, વિં ચકચક થતું હોય તેવું; ચળકતું; ઝગઝગતું.

૧૯ચકવું, કિં અં ચકચક થવું; પ્રકાશવું; ચળકાટ મારવો; ઝગઝગવું; ચળકવું; ઝગકવું.

૨૦ચકાટ, પું. [દે. ચ્ચિક] ચકચક થવાપણું તે; ચકચક થવું તે; ઝગઝગાટ; પ્રકાશ; તેજ.

૨૧ચકિત, વિં ચકચકાટ થઈ રહેલું હોય એવું; ચકચકતું; ચળકાટ; ચકચક થવું. (૨)

સ્વચ્છ; સાફ; કાંધાકુધી રહિત; ઓપદાર.

ચકચાર, સ્ત્રીં (ચકચાળ.) કોઈ બાબતની ઉડી ખણ ખોજ કરવી તે; પડખૂંચ; ચર્ચા. (૨) ખંત; તપાસ; તજવીજ.

ચકચુંથ, સ્ત્રીં કોઈ બાબતની વારંવાર ઉડા ઉતરી ઉતરીને ચર્ચા ચલાવવી તે; ચહેરા-ચહેર; ચોળાચોળ; ખાંચખાંચ.

ચકચુર, વિં અમુક બાબતમાં એકતાર; તક્ષીન; મસ્ત; નિમસ, —માં મચગુલ; એકતાન; ગરક થયેલું. કિં પ્રં ચકચુર થવું=કેદ કરીને મત બનવું; તક્ષીન—એકતાર થઈ જવું.

ચકરોળ, નં [સં. ચક્રદોલા] પારણા જેવો તળે ઉપર અને ચક્રચક્ર ફરતો હિંચકો; ફરતો હુકો; જેથી તળે ઉપર જતો આવતો તે ગોળ ફરતો ફાળકો. (૨) ફેર; ઝમ.

ચકતી, સ્ત્રીં [સં. ચક્ર+વત્] ગોળ અથવા ગોળ જેવી ચપટી પાતળી નાની ચીજ; નાની ચોરસ કે ગોળ કપડા—ચામડા કે પતરાની કકડી; પતરી; નાનું ચકતું; કપડા ચામડા કે ધાતુનો પાતળો ટુકડો; પટી; ધોગડી.

ચકતીદાર, વિં પતરીદાર; પાતળી નાની પતરીઓવાળું; પાસાદાર; કકડીઓવાળું.

ચકતું, નં [સં. ચક્ર+વત્] ગોળ અથવા ખુણાદાર ચોરસ અને પાતળું ઢેકું; પાસાદાર ગચિયું; જાડું દળદાર પડ; ચકામું; ડાઘ; ચમોડું:—બરછીનું ચકતું. (૨) વિં લાગ જોઈ રહેલું. (૩) ચળકવું.

ચકઠવું, ણું ચમઠવું.

ચકખંધ, વિં બધું; સમગ્ર. (૨) અં તમામ; શિખરો; ગામનાં તમામ માણસો.

ચકબિલ્લુ, નં છોડાવાની કંઠાવાની એક

રમત; અમચીકુંડું; ખોખીલું. એક ચક-
કુંડાળામાં એક તરફના બધા બીરુઓ એકઠા
થાય છે ને બીજા બહાર રહી વારાફરતી
તેમને અડવા જાય છે. અડનાર અડીને
કુંડાળા બહાર જાય તો પેલો છોકરો રમત-
માંથી નીકળી જાય છે.

અકમક, પું. [સં. ચમક-પ્રસ્તર તુર્કી.
ફા. ચક્રગાક] બરડ પણ ચકચકિત
કણનો એક કઠણ પત્થર; આગિયો પત્થર.
ખરા લોઢા સાથે અક્ષાળતાં દેવતાના તણખા
ઉટે એવો એક જાતનો પત્થર. ચિનાઇ
વાસણ અને કાચ બનાવવામાં વપરાતો
પત્થર. કિં. પ્ર. ચકમક ઝરવો=લડાલડ
થવી; (અમકું=રુદ્રલિંગ ઉપરથી).

અકમંડળ, ન. [સં. ચક્રમંડલ] ચક્રાકારે
ફરતું જે કંઇ ગોળ તે; ચક્રો-કુંડાળાં-પૈડાંનો
સમૂહ; ચક્રાકારે ફરતા ગ્રહો વગેરેનો સમૂહ;
એકએકની સહાયે રહેલો ને ફરતો-ચંદ્રાકાર.
(૨) એકબીજાને ચક્રમંડળની માફક અનુ-
સરતા રહે એવા માણસો સાથે કરેલી અમુક
કાર્ય કરવાની ગોઠવણ તે; આજી. :-તમે તો
બધું ચક્રમંડળ ફેરવી નાંખ્યું.

અકમો, પું. બનાત; ઉતનું જાડું કપડું; કાંચ-
ળાનું કપડું.

અકરચકર, અ. ચકની માફક ગોળગોળ ફરતું
હોય તેમ; ફરતા ચક્રની જેમ; ચક્રની
માફક ફરતું. કિં. પ્ર. ચકર ચકર ફરવું=
ગોળાકારે ઉપરાઉપરી ફરવું; ચકની માફક
ગોળ ફરવું; ચકની માફક ફેરા ખાવા; ઢુંદડી
લેવી. પોતાની ધરી ઉપર ઉપરાઉપરી ગોળ
ચક્રમાં ફરવું.

અકરબમર, અ. ફરતા ચક્ર માફક; ચકની
માફક ભમી જતું હોય તેમ.

અકરડી, સ્ત્રી. છોકરાંને રમવાની ગોળ ફેર
એવી પ્રીટકી; ફેર એવું ગોળ રમકડું.
દાંત લાકડા વગેરેનું ચક. (૨) ચકરચકર
ગોળ ફરવું તે; ફેર; અંધારા આવવાં, માથું

ફરવું તે; ચકરી. ચકરડી ભમરડી=ગોળ
ફરવાથી ફેર આવવા તે; કુંદડી; ચક્રર
આવવાં તે; બધું ફરતું હોય એમ લાગવું
તે. ૩૦ પ્ર. ચકરડી ભમરડી ખવરાવવી-
રમાડવી=પોતાની ને પોતાની પાછળજ ભમે
એમ ફરવું; ભુલવવું, છેતરવું; ભાવાવું.

ચકરડું, ન. વચમાં કંઇ ન હોય એવું વર્તુલ;
ગોળ કુંડાળું; બપરડું; મીડું; ગોલાકાર લહે-
રાતો આકાર. (૨) પૈડા જેવું ગોળ; તિર-
સ્કારમાં. ગોળધાટ; આંટાઆંટાવાળી પાધડી.
દક્ષિણી પાધડી. ચકરડા જેવું=મોડું.

ચકરદા, વિ. જાડો પુરખ; ઢોલો.

ચકરવકર, અ. કામ ક્રોધાદિક વિકારને લીધે
આંખના ડોળાનું આમતેમ ફરવું તે; આમ-
તેમ ફરવું અને તરડાવું તે. :-તેની આંખો
ચકરવકર થવા લાગી.

ચકરાકાર, જી. ચક્રાકાર.

ચકરાવો, પું. ચક્રાકારે ફરી આવવું તે; ચક્રર
મારી જવું તે; લાંબે રસ્તે થઇને જવું તે;
ફેરાવો; લંબાણ માર્ગ. (૨) પરિધ; ઘેર;
ગોળ સરહદની કિનાર તે. (૩) ચક્રાકાર
વ્યૂહ રચના તે; કાંઠાયુદ્ધ:-અભિમન્યુનો
ચકરાવો.

ચકરી, સ્ત્રી. [સં. ચક્ત્રી] ગોળાકારે ચકર
ચકર ફરવું તે; ફરવા જેવો ભ્રમ થવો તે;
તમ્ભર; અંધારાં આવવાં તે. (૨) ચક્રર; ગોળ
વાટા, આંટા ચઢાવેલી ચક્રાકાર પાધડી,
દખણી પાધડીનો જે આકાર તે; ચકરી-
દાર=ગોળ આંટાઆંટાના વિટલા જેવું
કિં. પ્ર. ચકરી આવવી=ભમી જવાવું;
ફેર આવવા.

ચકરું, ન. (તિરસ્કારમાં) આંટાદાર પાધડું.
(૨) જાડો ચક્રાકાર રોટલો; તેનો જાડો
એકાદો કકરો.

ચકલી, સ્ત્રી. ચકલીની માદા; કોક. કહે.
ચકલી ચકલી કેટલો બાર? એક ઉતાવ
ચકલી, ચકલીબટ=ગરીબ બાલણ. (૨)

પાણીના નળ, નળમાંથી પાણી નીકળે છે તે ચાંપ.

ચકલું, નં ચકલો અથવા ચકલી; એક નાનું પંખી; ચલ્લું. (૨) જીવ.-ચકલાં ચુંથયાં. (૩) કેટલાક મહોક્ષાઓની આગળ પડેલી ખુશી જગા; મહોક્ષાઓના મોં આગળની છુટ-વાળી જગા; નાનું મહોક્ષાઆગળનું ખમર.

ચકલેદાર, પું [દે.] ચકલાનો રખેવાળ; મહોક્ષાઓના મોંખરાની જગાએ રહેનારો સિપાઈ; રક્ષક. (૨) મહાલનો વસુનાતી અમલદાર.

ચકલો, પું [સં. ચટક] ચકલાંને નામે ઝાળખાતાં નાનાં પંખીઓનો નર. ચલ્લો. (૨) મહોક્ષાઓના નાકા આગળની છુટી જગા; ભાગેળ; નાનું ખમર; ખુશો નાકા પરનો મહોક્ષો. કિં ૫૦ ચકલે મૂકવું=મહેર કરવું. ઉતાર મૂકવો.

ચકવી, સ્ત્રી [સં. ચક્રવાકી] ચકવા નામના પંખીની માદા; ચકવાકી. ચકવાક-આ પંખી દખખણમાં જણાતું નથી. શિયાળાથી વૈશાખ લગી તે જગાશયો પર દેખાય છે અને હંસની જાતિનું છે. તે ટોળામાં રહે છે.

ચકડું, કિં અં તકાવી રહેવું; લાગ જોવો; તલપ મારવાને રાહ જોતા રહેવું; છુપા-ધને છાપો મારવા તત્પર રહેવું. (૨) તાકડું, તકાસડું.

ચકવે, ચકમે, અં [સં. ચક્રે] ચકવર્તી-પણે; સર્વોપરિપણે; એકીલાકે; સ્વાધીન-પણે;-તેણે એક ચકવે રાખ્ય કર્યું=તેણે સર્વોપરિપણે રાખ્ય કર્યું. પોતાના ખાસ એકમતી અમલે. આ સમુદ્રાંત પૃથ્વી-પતિપણું કરવું તે.

ચકવો, પું [સં. ચક્રવાક] ધણું કરી જગાશય ઉપર વસતાં એક જાતનાં હોલા જેવાં પંખીના નર. આ પંખી દિવસે નરમાદા સાથેનાં સાથે રહે છે. પથ્થ રાતે તેઓ

એક બીજાથી જુદાં પડી સામસામેના કિનારાપર બેસે છે અને વિચારના કલ્પા-તમાં રાત્રિ ગાળે છે.

ચકંદલ, પું ફેલો.

ચકંદું, વિં ચકંદી નાંખેલું; કસણીને છાડેલું; ગંદું કરેલું. (૨) પહોંચેલું; ખંદું; હોશિયાર; સાવચેત; ન ગાંજ્યું જાય એવું.

ચકંદો, પું (ચગદવું ઉપરથી) લોદીને ચોખા કરેલા રતી ગાંસડીઓ બાંધવાનો સંચો; જીન.

ચકા, સ્ત્રી સોંઠાની ચીપો; સરખટની સગાઓ.

ચકાચક, અં લયપય; તરખોળ; જાસડિયાં.

ઢેલા-ચોખા લોક પુરતું મિથાન મળતાં આ શબ્દ વાપરે છે. ખૂમ, બરપુર, પેટપુર.

ચકાચું, નં ગોળ ચાંદું; ચામડી ઉપર ચઢેલો ગોળ સોજો; સોળ; લોહી બંધાઈ જમને પડેલું ચાંદું.

ચકાચું, જીવં ચકાચું; ચામડી પરનું ચાંદું.

ચકાર, પું [સં.] વર્ણમાળાનો છૂટો વર્ણ; ચ એવો ઉચ્ચાર અને અક્ષર તે. (૨) ચુંચાં, એવો કંઈ પણ ઉચ્ચાર કરવો તે; દુઃખ કે સહાનુભૂતિદર્શક શબ્દ.

ચકાસડું, કિં સં પ્રકાશડું; તેજ આપવું. (૨) અવાણુ જોવાં; તપાસડું; ઘોડા બગડે વગેરેને ફેરવી જોવા; ચાલ ખોડખાંપણ હોય તે તપાસતી;-ઘોડું ચકાસીને લેજો, અર્થાત ફેરવી જોઈતો.

ચકિત, વિં [સં.] વિં વિસ્મય પામેલું; વિસ્મિત; આશ્ચર્ય પામેલું; આશ્ચિંતા બનાવે કે દેખાવે આશ્ચર્યમાં પડી ગયેલું; છક થઈ ગયેલું; ભ્રાંત; નવાઈથી દિશ્મદ જેવું લાગતું; દંગ; ચેંકેલું. અજાન.

ચકી, જીવં ચકી.

ચકોતરું, નં [કાં. ચકોતર] મોટું ખાડું ને મીટું કિંચુ. શિયાળામાં ચકોતરાં મળે છે. મહાનીચુ; મધુકંકરી; સુગંધા; માલુલંગ.

ચકોર, નં [સં.] કમુતરના જેવું ચંદ્ર ઉપર બહુજ પ્રીતિ રાખનારું એક પંખી તે. આ

પંખી ચંદ્રને જોઈ બહુજ ખુશી થાય છે અને એમ કહેવાય છે કે, તે ચંદ્રનાં કિરણોનું પાન કરે છે. પંખમ, અશ્વગાનિસ્તાન, નેપાળ વગેરે પ્રદેશોના પહાડોનું તેતર ગતિનું એક પંખી. ચક્રોરીની ચાંચ અને આંખો બહુ લાલ હોય છે. ટોળાંમાં રહે છે ને વૈશાખ જ્યેષ્ઠમાં ઇંડાં મૂકે છે. તે જીવતા લ્યાળા ખાઈ જાય છે. (૨) વિં ચંચળ; ચતુર; ચાલાક; ચપળ; હોશિયાર.

ચક્રોરી, સ્ત્રીં ચક્રોર પંખીની માદા.

ચક્રર, નં [સં. ચક્ર] ચપટી ગોળ ગડ-બડે એવી આકૃતિ; પટલ; ગોળ ચકતું; વર્તુલ; પૈકું; ચાક. (૨) ગોળધારવાળું હથિયાર; (૩) પરિધ; ફેર; ઘેર. (૪) લાંબું ગોળ ફરતું તે; આંટા. (૫) માયું ફરતું તે; તમ્ભર; ચકરી; જીવ હડોળાવો તે. :-ચક-ટોળમાં તો મને ચક્રર આવે છે. (૬) શું કરતું તે સહે નહિ એવી સ્થિતિ; દુઃખ; પીડા; પંચાતી. કિં પ્રં ચક્રર ફરતું=સ્થિત્યંતર થતું, વસ્તુસ્થિતિનું બદલાઈ જતું; વિચાર ફરવો. નહિ ચાલતું, કામ નહિ સરતું. :-તેના વગર એનું ચક્રર નહિ ફરે. ચક્રર મારવું-લેવું=આમનેમ આંટા મારવા, ફેરાવો લેવો. ભાંજગડ, બખેડો, ટેટો. (૮) ફાંસો.

ચક્કી, સ્ત્રીં [સં. ચક્કી] ધંટી; ચાકી, વગેરે. :-પવનચક્કી. (૨) ઘાણી. (૩) ગોળની ગોળાકારે બાંધેલી ગાંસી. :-ગોળની ચક્કી; ચાકી. નીચે ઉપર એમ બે પથરનાં ગોળ પડતું દાણું દળવાનું અને કટોળ ભરડવાનું એક યંત્ર. કિં પ્રં ચક્કી ચલાવવી=ખા ખા કરતું.

ચકકું, નં ચાક; ચપ્પુ; નાની છરી.

ચક, નં [સં.] ચપટી ગોળાકાર વસ્તુ; ચપટું વર્તુલાકાર પૈકું; ચાક; ચાકળો; કુંભારનું ચક્રર. (૨) ગોળ પૈડાની વાટ જેવું ધારદાર હથિયાર. :-સુદર્શન ચક. (૩) દરિયાઈ જંતુનું ધર. વર્તુલાકૃતિની છિપ-શંખ. એક ગોળાકાર ચિહ્ન; મંડળ; કુંડાળું, રેખાઓનું.

(૪) આવલી; હાર. ચક-રાશિચક. કાળપરિ-પાક. :-કાળચક. સમૂહ; સમુદાય; મંડળ. :-રાજ્યચક, પ્રધાનચક. ગામ શહેરનો સમુદાય; પ્રદેશ, રાજ્ય. શરીરમાં રહેલાં મંડળ-પદ્મ. મણિપુરચક.

ચકદંડ, પું [સં.] શરીર ગોળ વળે એ પ્રમાણે કસરત કરવાની એક રીત; શરીર ગોળ વળે એમ દંડ પીલવા તે; દંડ નામે ઝોળખાતી કસરતનો એક પ્રકાર.

ચક્રધર, વિં [સં.] ચક્ર ધારણ કરનાર; વિષ્ણુ. **ચક્રધારા,** સ્ત્રીં [સં.] ગોળાકાર ધાર; ગોળ મર્યાદા તે; પરિધ; ઘેરાવો.

ચક્રપાણિ, પું [સં.] જેના હાથમાં ચક્ર છે એવા દેવ; વિષ્ણુ.

ચક્રપાદ, પું [સં.] ગોળ પગવાળું જે તે; હાથી. (૨) ચક્ર છે જેના પગ રૂપે તે રથ.

ચક્રમંધ, પું [સં.] ચક્રના આકારમાં વંચાય એવી એક કાવ્ય રચના.

ચક્રમુદ્રા, સ્ત્રીં [સં.] ગોળ આકારનો સિદ્ધાંત; ગોળાકાર ચિહ્ન. વિષ્ણુના આયુધની છાપ તે.

ચક્રવર્તી, પું [સં.] સામંત રાજાઓના મંડળનો ઉપરી રાજા; મહારાજા; મોટો રાજા; શહેનશાહ; ધણી રાજ્યો ઉપર રાજ કરનાર; પૃથ્વીપતિ; સાર્વભૌમ; આસમુદ્રાંત પૃથ્વીનો રાજા તે. ચક્રવર્તિની=મહારાણી.

ચક્રવર્તિતા, સ્ત્રીં [સં.] ચક્રવર્તીપણું; સર્વ રાજાઓનું ઉપરીપણું.

ચક્રચાક, નં [સં.] ચક્રવાચકની નામે ઝોળખાતું જલાશય ઉપર રહેનારું પંખી.

ચક્રચાકી, સ્ત્રીં [સં.] ચક્રી; ચક્રચાકની માદા.

ચક્રવાત, પું [સં.] વંટોળિયો; કુંદડીએ ફરતો પવન; વાવાઝોડાનો ચક્રરચક્રર ફરતો વાયુ; વાયુચક.

ચક્રવૃદ્ધિ, વિં [સં.] મુદલમાં બ્યાજ ભેળવતા જતું અને બ્યાજ કાઢતા જતું તે; મુંડી અને બ્યાજનું બ્યાજ તે. બ્યાજના બે પ્રકાર, એક મુદલ ઉપર બ્યાજ કાઢતું

તે-સૂદ. સાહુ વ્યાજ અને બીજું વ્યાજ
મુડીમાં ઉમેરી ઉમેરી તેનું વ્યાજ કાઢવું તે.
ચક્રવ્યૂહ વ્યાજનું વ્યાજ.

ચક્રવ્યૂહ, પું. [સં.] ચક્રાકૃતિએ કરેલી
સેનાની રચના તે; કોઠાયુદ્ધ; ચક્રારો.
લડાઈ વખતે જુદી જુદી રીતે સેનાઓ
ગોઠવવાના પ્રકાર છે, તેમાંના ચક્રાકારે
સેનાને ગોઠવવાનો એક પ્રકાર તે. મહા-
ભારતમાં ચક્રવ્યૂહને પ્રકારે થયેલા યુદ્ધમાં
પાંડવો તરફથી અભિમન્યુ લડ્યો હતો.
શુન્નરાત્રી જુના કવિઓએ અભિમન્યુના
પરાક્રમવાળા આ પ્રસંગનાં આખ્યાનો બ-
નાવેલાં છે તે.

ચક્રાકાર, પું. [સં.] ચક્રના જેવો જેનો
આકાર-રચના હોય તે. વિં ચક્રના જેવા
આકારનું.

ચક્રાંકિત, વિં. [સં.] ચક્રના ચિહ્નવાળું;
ચક્રથી અંકાયેલું; જેણે ચક્રની છાપ લીધેલી
હોય તે. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનો એક ભેદ કે
જેમાં ચક્રનાં છાપાંતિલક કરવામાં-લેવામાં
આવે છે.

ચક્રાંગ, પું. [સં.] લાલ પગ અને લાલ
ચાંચવાળો હંસ; હંસની એક જાત; ચક્રવો.
(૨) રથ; ગાડી. સ્ત્રી ચક્રાંગી=હંસિની.

ચક્રી, પું. [સં.] ચક્રવાળા-વિષ્ણુ. (૨) ચક્ર-
વર્તી રાજા. (૩) કુંભાર. (૪) ચક્ર જેવું
હથિયાર રાખનાર.

ચક્ષુ, નં. [સં.] આંખ; નેત્ર; નયન; દર્શનદ્રિય.

ચક્ષુઃશ્રવા, પું. [સં.] આંખોવડેજ જે
સાંભળે છે તે; સાપ.

ચક્ષ, નં. [સં. ચક્ષુ] આંખ; નયન. ઉં સૌ
ખોલે શંભુજીની પક્ષેરે, જળ આવ્યાં મેનાને
અક્ષેરે. દેવીદાસ.

ચક્ષુષી, સ્ત્રી ચાખવું તે; ચાખવા જેટલું જે
તે. :-તને ચક્ષુષી જેટલું પણ નહિ આપું.
ચક્ષુડી એમ પણ બોલાય છે.

ચક્ષુષ્યું, કિં સં સવાદ કઢાવવો; ચાખે
એમ કરવું; ખાવાને આપવું; ચક્ષુડી બેવું.
ચગદવું, કિં સં જોરથી પેસાડવું; દાખીને
ધાલવું. (૨) ચાંપવું; ચગદાય એમ કરવું;
કચરવું; છુંદવું.

ચગદાવું, કિં અં દખાવું; ચંપાવું; કચરાવું;
ભીડમાં કે ભાર તળે આવવું; ભચરડાવું;
પિલાવું.

ચગવું, કિં અં આકાશમાં ઉડવું દેખાવું;
ચગચગવું; ઉંચે ઉડવું જણાવું.

ચગળવું, કિં સં દાંતથી નહિ પણ પેદાંથી
દાખી દાખીને ચૂસવું; મોઢાના રસથી પ-
લાળી તથા દાખીને ખાવાનો યત્ન કરવો;
મમળાવવું; મોઢામાં ફેરવ્યા કરવું ને ચૂસવું.

ચગાવવું, કિં સં ચગે એમ કરવું; આકા-
શમાં, હવામાં ઉંચે ઉડાવવું;-પતંગ ચગાવવો.

ચગીજવું, કિં અં પામી જવું; સંગ્રાથી
સમજવું, પારખી જવું; સમજ જવું. (૨)
ફાટીજવું; હદખહાર જતા રહેવું; કેન્દ્રમાંથી
ખસીજવું; ગર્વી, અભિમાની થવું; બહેકી
જવું; વંદીજવું.

ચગુ, વિં ચંચળ; ચતુર; ચાલાક. (૨) નં
રેલનાં પાણી ઉતરી ગયા પછી જમીન
ઉપર ઠરેલી તરી; કાંપ; રેલમા પાણીનો
નિતાર-કચરો.

ચચણવું, જું ચણચણવું.

ચચણાટ, જું ચણચણાટ.

ચચરવું, જું ચરચરવું.

ચચરાટ, જું ચરચરાટ.

ચચુકો, પું આંખલીતું બી; કચુકો.

ચચુડો, પું કચુકો, ચીચુડો. (૨) કચુડ કચુડ
ખોલે એવું ચક્રડોળ; ચીચુડો; ચિંચનો.

ચચ્યાર, વિં ચારચારનું જોડકું; ચારચારનો
સમૂહ; ચચ્યાર તે.

ચચ્યો, પું ચ, એવો ઉચ્યાર અને ચ, અક્ષર
તે; ચકાર.

ચટ, પું. શ્રાદ્ધાદિક કર્મમાં ખરા દેવને ઠેકાણે
કામને જે દેવ ખત્રી પૂજે છે તે. (૨) સ્ત્રી.
આદત; ટેવ. (૩) ખાલીખમ:-દાણાની
કોઠી ચટ થઇ ગઇ. (૪) ખંત; કાળજી; જીદ;
હક; ખોસ. (૫) અં. ઝટ ઉતાવળું ચટ
લખને; તાકીદે.

ચટક, પું. [સં.] ચકલાની જાતનું એક પંખી;
ચકલું; નાનું પંખી. (૨) વિં. લાલ
ચોળ; શોભા આપે એવા રંગનું; સુંદર;
ચકચક થઈ રહે એવું:-સાતુંચટક, (૩)
સ્ત્રી. લહેજત.

ચટકદાર, વિં. ચટકવાળું; ચકચક થઇ રહે
એવું સુંદર; મોહક; સુરેખ; મન ખુશ કરે
એવું. (૨) લહેજતદાર; સ્વાદ લાગે એવું;
જિહ્વારસ વધારે એવું; તીખું-મથાલાદાર.

ચટકમટક, વિં. નખરાંયાજ; અભિનયવાળું;
કાંકડું. (૨) મોહ ઉપજાવે એવી ચાલવાની
રીત તે; મોહ ઉપજાવે એવો અંગમરોડ
તે; હાવભાવ; નાચનખરા.

ચટકડું, કિં. અં. ચટ થાય એમ કરડું;
ડંખ મારવો; ડંખડું; આંકડો લાગવો. (૨)
ખીલવું; ખુલવું; જાગાંજાગાં થવું; દીપવું:-
ચંદની ચટકી. (૩) ફાટવું; તૂટવું:-ખાપ
ચટકી ગઇ.

ચટકડું, વિં. દીપવું; શોભવું; મોહ ઉપજાવવું;
અંગભંગ ને મોહક મરોડવાળું. ઉં. આખ-
ડીઓ પહેરીરે, કે આવો ચટકતા.

ચટકાવડું, કિં. સં. ડંખ દેવો; કરડવું; ડંખ
લાગે એમ કરડું; ડંખ મારવો.

ચટકી, સ્ત્રી. ડંખ લાગે ને થાય છે એવી
જે તીવ્ર અસર તે; ઉડી આકરી લાગણી
થઇ આવવી તે. ઉં. એના ચીતમાં ચટકી
લાગીરે. (૨) અસર; રીસ; રીસ ચઢવી, ખોટું
લાગવું તે:-એને કેવી ચટકી લાગી. (૩)
મોહિની. ઉં. રસિયા તારા રંગની લાગી
ચટકી ચીતમાં.

ચટકીદાર, વિં. સુરેખ; રસદાગ; રંગીલું; મ-
જેનું; મોહિની લગાડે એવું. (૨) રીસ
ચઢાવે-તેજ આણે એવું; સચકર; મોહક;
સ્વાદવાળું, મજેદાર, તીખા સ્વાદનું.

ચટકું, નં. ખિંદ; ટિપું; પુંદ, છાંટા; આણું:-
રંગનું ચટકું.

ચટકો, પું. અણીનો આધાત; ડંખ. કિં. પ્રં.
ચટકો ભરવો=ચમકે એમ કરડવું; ડંખ દેવો.
ચટકો મારવો=અણી ધોચાય તેમ કરડવું;
ડંખ મારવો. (૨) સખત લાગણી થવી તે;
ડંખ લાગવું તે; રીસ ચઢવી તે; ઝટકો.
કિં. પ્રં. ચટકો લાગવો=લાગણી થવી;
રીસ ચઢવી; ચિદાવું; ખીજવાવું; ડંખ
લાગવું.

ચટચટ, અં. ઝટઝટ; ઉતાવળે; એક પછી એક
એમ; સટ લખને.

ચટણી, સ્ત્રી. [સં. ચટ્] લીલી વનસ્પતિને
ખલીને ખનાવેલું લેણું; ચાટણું; ચાટણુ;
અવલેહ. (આદુ મરચાં વગેરેને ખારીક
વાટીને ખનાવેલો સ્વાદ ઉક્કેરનારો ખાવાનો
પદાર્થ.) કિં. પ્રં. ચટણી કરડું=વાટી-
કચરી નાંખવું. ચટણી થઇ જવું=લસોટાઇ
જવું. મુખ્ય નહિ એવું અથવા તુચ્છ એવા
અર્થમાં:-એ તો ચટણીમાં ખપી જશે. કંઇ
પણ લેખામાં નહિ એવું જે તે.-પાંચ જણ
તો એને મન ચટણી છે. (૨) ખાઇ જવું;
મારી નાંખવું; ખુટવાડું; ઉડીજવું; પુરું
થઇજવું.

ચટણો, પું. ચટણી ખાનારો.

ચટપટ, અં. તરત; તત્કાળ; તાત્પર્ય;
ઝટપટ. (૨) સ્ત્રી. કૌતુહલ; અતિ આતુ-
રતા; ચોળાચોળ; ચિંતા; ખંત; અક-
ળામણ. જુ. ચટપટી.

ચટપટી, સ્ત્રી. અતિ ઉત્સુકતા તે, ચિંતાની લા-
ગણી; કાળજી; ખંત; સંતાપ; અકળામણ;
ઉતાવળ; ચિંતા. (૨) તાલાવેલી; આતુ-
રતા; વ્યગ્રતા; આકુળતા; ઉત્સુકતા; ખેચેની.

ચટાઈ, સ્ત્રીં [કા.] સાદડી; ધાસની સળી-
ઓનું પથરણું; સાથરી; તૃણાસન.

ચટાકો, પું. ચટકો; તીવ્ર લાગણી. (૨) રુચિ
ઉપજવે અને સ્વાદ ઉત્કર્ષે એવું તીખું ને ખાટું
રાઈતું. સ્વાદ લાગવો તે.

ચટાચટ, અં. જલદી; ચટપટ.

ચટાડવું, ક્રિં સં ચાટવાનું કામ કરાવવું;
ચાટે તેમ કરવું; આંગળીએ લઇને જીભે
ખવડાવવું; ખાય તેમ કરવું. (૨) લાભ
લેવા દેવો; લાંચ આપવી. કહેં મોં
ચટાડવું=ખડુ છૂટ આપવી; લડાવવું; કલાવવું;
માથે ચઢાવવું.

ચટાપટા, પું. આડઅવળા અંતરે અંતરે જે
રંગમેરંગી પટા તે.

ચટાપટી, સ્ત્રીં ચટપટી. (૨) ટાપટીપ; ચાપ-
ચીપ; પંથી પાડવી-પટિયાં પાડવાં ને ચહે-
રાની ખુણી દેખાય એમ કરવું તે.

ચટિયું, વિં જિદી; હડીલું; અમુક જાગતની
વારંવાર ખોજ કે ખણસ કર્યા કરનારું.

ચટુડું, વિં (ચાટુડું) લાલચું; યુલુક્ષિત.

ચટુલ, વિં [સં.] ચંચળ; ચપળ; ચાલાક.

(૨) સુંદર; મનોહર; પ્રિયદર્શન.

ચડચડ, અં લાકડામાંથી તે ભાગતાં નીકળતો
એવો અવાજ; લીલી વનસ્પતિ કે તેલ
પાણી જળતાં થતો અવાજ. ક્રિં ચડચડવું=
લાકડામાંથી તે ભાગતાં અવાજ નીકળવો. :-
ફાટે પાંસ લાકડું ચડચડે.

ચડચડાટ, પું. ચડચડ એવો જે અવાજ તે;
ચડચડ એમ થવું તે.

ચડપ, અં ઝટ; એકદમ; તાઝડતોમ; તરતજ;
એકેસપાટે; જલદીથી.

ચડપચડપ, અં એક પછી એક ઉતાવળે;
ત્વરાથી; ઝપઝપ.

ચડપડું, ક્રિં સં ચટ દઇને ઉંચકી લેવું;
ઉડાવવું; ઝડપવું.

ચડખડ, સ્ત્રીં જકમક; ટેટે; જકવાદ; મિથ્યા
પ્રસાપ.

ચડભડવું, ક્રિં અં અણુગમતું થવાથી ગુસ્સે
થઇ બોલવું; વઢવું; ઠપકો દેવો; બોલા-
બોલ થવી; ગુસ્સે થઇ અણુગમો બતા-
વવો; ખીજવું; ખીજવાટ દેખાડવો.

ચડભડાટ, પું. ચડભડવું પડે એવું જે તે;
ખટાપટ; ગુસ્સાની બોલચાલ; સામસામે
ખીજવાટ બતાવવો તે; લડાઇ; ટોટા
કળિયો; ચઢા ઉતરી બોલવું કહેવું પડે એવું
જે તે; તકરાર.

ચડવું, જીં ચઢવું.

ચડવો, પું. (ચડવો) માટીનો નાનો કોટો; કોટા
જેવું કચરાનું વાસણ; ગોળીમાંથી પાણી
ઉલેચવાનું માટીનું નાનું કામ; ઉલેચણો;
ડાખ્યો; ચરડો.

ચડસ, સ્ત્રીં (ચરસ) ભાંગ; ગાંજની જાતની
એક વનસ્પતિ સાથે ખીજાં દ્રવો મેળવીને
બનાવેલી બહુજ કેદ આપનારી એક વસ્તુ;
ગાંજનું સત્ત્વ. અફીણ અને ગાંજ કરતાં
પણ ચડસ વધારે આકરી હોય છે. (૨)
કોઇ પણ કામ કરવાનો જે આગ્રહપૂર્વક
ભાવ તે; મમતથી કાર્ય કરવાની ઉત્કંઠા;
રચિ; આગ્રહભરી ટેવ; આવેશયુક્ત આદત;
મમતે ભરાઇને કામ કરવું તે; બહોંશ; ખંત;
લલુતા; બહાર પડતો જુસ્સો.

ચડસાચડસી, સ્ત્રીં એકખીજથી સરસ થ-
વાનો મમત તે; સરસાઇ; હરિદ્રાઇ; સ્પર્ધા;
મમતે ભરાઇ સામાથી દરેક ખાખતમાં શ્રેષ્ઠ
થવાની જે આગ્રહી ઇચ્છા તે.

ચડસીલું, વિં મમતી; આગ્રહી; ચડસવાળું;
અમુક કાર્ય સ્પર્ધાથી કરવાના મમતવાળું.

ચડસું, નં (ચોપાલી, ચડીલું) પાણી તાણ-
વાનું યંત્ર; ઢેકડી; સુપડા જેવી મોટી લા-
કડાની પડનાળ કે જે વડે ડાંગરના ક્યારડા-
ઓમાં પાસેના ખાડામાંથી પાણી લેવાય છે.

ચડીચોટ, અં તરત ને તરતજ; એકદમ;
સપાટાબંધ; નહિ થોભતાં; લગારેલગાર;
ઝપાટામાં.

ચરેચાર, પું. 'ચડડ' એવો અવાજ; લાકડું ભાગતાં થતો એવો અવાજ. ઉં એવું કહેતામાં કલિયુગ નાહો, પછે ચરેચાર ટોલો ફાટયો. પ્રેમાનંદ.

ચરેડાટ, પું. ચડચડ, એવો લાકડા ઉપર હઠથી જ્યારે બોલો આવતાં થતો અવાજ; લાકડું ફાટતાં-ભાગતાં થતો એવો અવાજ.

ચડી, જુ. ચડી.

ચઢઉતર, સ્ત્રી. ચઢવું અને ઉતરવું તે; વારં-વાર ઉપર નીચે જવું આવવું તે.-મેડાની ચઢઉતર ખચરવાડ કુટુંબને ન પાલવે. (૨) ભાવની વધધટ; ભાવનું ચઢવું અને ઉતરવું તે. (૩) વિવાદમાં ઉતાવળે બોલવું ચાલવું તે; બોલાબોલી; સામસામે ઓહુંવતું બોલવું તે; વિવાદ; વિતાડા. (૪) વિં. એકએકથી ચઢતું અથવા ઉતરતું હોય એવું; સટતું; એક એકમાં સમાય એવું; ઢાળપડતું; ઉત્તરોત્તર ચઢતું ઉતરતું હોય એવું:-ચઢ ઉતર ચુડીઓ. (૫) ભાવ વગેરેની તેજશમંદી.

ચઢણ, ન. ચઢવું પડે એવું-ઉતરોત્તર ઉંચું ને ઉંચું ગમેલું હોય એવું જે તે; ઉત્તરોત્તર ચઢાવવાળું હોય તે; ચઢવું પડે એવો માર્ગ; ઉત્તરોત્તર ઉંચો થતો જતો ભૂભાગ:-ગળખરતું ચઢણ બહુ ઉમેરું છે.

ચઢતી, સ્ત્રી. ઉત્તરોત્તર સારું થતું રહેવું તે; પ્રતિદિન ચઢતું-વધતું ભાગ્ય; સારી સ્થિતિ; સુભાગી વખત; ઉત્કર્ષ; વૃદ્ધિ; આબાદી. વિં. (ચઢતું, ઉપરથી) વધતી. ઉં દિન દિન ચઢતી કળાને દોલત થજો.

ચઢતું, વિં. ઉપર જતું; વધતું; ખીલતું; સારું થતું:-ચઢતું નસીબ; ચઢતો દહાડો; ચઢતી કળા. (૨) વધારે સારું; ઉત્તમ; શ્રેષ્ઠ; ઉંચું:-તમારાથીએ ચઢતી પાચરીએ છે. ચઢતું બાજ-ચક્રવૃદ્ધિ બાજ. ચઢતીમાંજણી; ચઢતી શ્રેઢી વગેરે. (ગણિતમાં.)

ચઢવું, ક્રિં. અં. નીચેથી ઉપર જવું; ઉપર ઉંચે જવું; (ઉતરવાથી ઉલટું) ઉચાં

પર જવું; ઉચ્ચ સ્થાન ઉપર જવું:-મેડે કે ઝાડે ચઢવું. (૨) ક્ષિતિજની ઉપર આવવું; ઉગવું:-ચંદ્ર ચઢ્યો આકાશ. (૩) ખેંચાઈને વાંકું વળવું; તણાવું; નમવું (ધનુષ્યનું.) (૪) ઘેરાવું; ફેલાવું; વિસ્તરી રહેવું:-વરસાદ ચઢ્યો. (૫) પીડ ઉપર બેસવું; સ્વારી કરવી;-માં કે ઉપર આસન લેવું:-તે હાથીએ ચઢ્યો અને પેત્રો વહાણમાં ચઢ્યો. (૬) વધારો થવો; ક્રિમ્મત અથવા ભાવનું વધવું. અનાજ ઉપર ચઢયું (ભાવ, ક્રિમ્મત.) (૭) સારા થવું; ઉન્નત સ્થિતિએ પહોંચવું; વધવું:-તે સારે ઓઢિ ચઢ્યો કે, તે હમણાં ચઢતોજ જાય છે. (૮) અસર થવી; ઘેન આવવું. તેને અફીણ ચઢયું. (૯) વળગવું; ચોટવું; થઈ આવવું:-પગે મેલ ચઢ્યો છે. તાંબાને ફાટ ચઢે છે. (૧૦) બેસતું આવવું:-જુઓ આ મોજ ને આ જોડા તમારે પગે ચઢે છે. (૧૧) ખસાવું; સિઝાવું; ગળવું; પોચું થવું:-ઢાળ સારી ચઢતી નથી. (૧૨) ગુસ્સે થવું; ક્રોધ કરવો; જુસ્સામાં આવી જવું:-એ તો સહેજ સહેજમાં ચઢી જાય છે. (૧૩) ફુલાવું; ઉજામાવું; હરિફાઈથી, મમતાથી ગર્વ કરવાને તત્પર થવું; ખીલવું; ખડાશ મારવી:-ખરચ કરતાં ચઢાવ્યો ચઢીશ નહિ. (૧૪) ધરાવું; અર્પાવું:-વિષ્ણુને તુલસી ચઢે ને શિવને ખીલી. (૧૫) પાસ બેસવો; રંગ આવવો:-પાણડીને રંગ ચઢ્યો. (૧૬) સંકોચાવું; ટુંકાવું; ઘટવું:-ગરમ કપડાં ધોવાથી ચઢે છે. (૧૭) ફરફરવું; ઉંચે ઉડવું:-વાવટો ચઢે છે. (૧૮) સામે થવું; ધસવું; ફૂચ કરવી:-જર્મનો ફ્રાંસ સામે ચઢ્યા. આવરણરૂપે લગાડવું:-કલાઈ ચઢાવવી; પુંડું ચઢાવવું. ૩૦ પ્ર. કીડીઓ ચઢવી = નહિ ગમવું; કામ કરતાં કંટાળવું; કરવા તરફ અમાય

ખતાવવો; નહિ કરવું;—એને કામ કરતાં તો કાડીઓ ચઢે છે. ૨ ગપેડે ચઢવું=ખતવું; મૂર્ખ કહેવાવું; કન્જેત થવું. ૩ ઘોડે ચઢવું=આગ્રહથી કામ કરવાને તત્પર થવું; અભિમાન આણવું; તુંદમિમજી ને નેહુકમી થવું. ૨ પરણવું; વિવાહ કરવો. આગેવાન થવું. કેફ કરવી. (ભાઈ લીલી ઘોડીએ ચઢ્યા છે.) ૪ છાપરે ચઢવું=માન માગવું; મોંઘા થવું. દહાડો ચઢવો=સાર થવું; વાર લાગવી, મોઢું થવું. ગર્ભ રહેવો. પાણી ચઢવું=મમતે ભરાવું; હરિકાષ કરવાની ઇચ્છા થવી; શર ફટવું; ઉશ્કેરાવું, ઉલ્લુક્ત થવું. માથું ચઢવું=મસ્તક દુખવું. પરિશ્રમ પડવો. માથે ચઢવું=નહિ ગણવું.—લેખવવું; માન નહિ ગળવતાં સામા થવું; વધારે ફટનો લાઝ લેવો. મોં ચઢવું=રોષે ભરાવું; નારાજ દેખાડવી; દુઃખી, અસંતુષ્ટ થવું; દુઃખ લાગવું. લોહી ચઢવું=તાગ—તંદુરસ્ત થવું; શરીર સારું થવું; શરીરમાં લોહી—પૃષ્ઠિ તુષ્ઠિ આવવી. ચઢી વાગવું=સામાના લાડનો દુરપયોગ કરી સામા થવું; સત્તા ઉપરાંત કામ કરવું.

કહેવું ચઢે ઘોડે=તરત; તાગડતોમ. ઘોડે ચઢે તે પડે=ચઢે છે તે પડે છે કંઈ નહિ ચઢનાર પડે છે? કાર્ય કરીએ તો સારું ખોટું થાય જ. (નહિ કરનારને શું?) ચઢજી ખેટા જીભાએ (ઇશ્વર લલા કરેંગા) પારકે લાણે ખેટો લાડવો; પોતાને લાગવું વળગવું હાનિ કે નુકસાન ન હોય ત્યાં શું? સામાનું શું થશે તેની લાગણી વગરના માણસને માટે આમ કહેવાય છે:—એને શું સત્તાન સુતક.

ચઢાઇ, સ્ત્રી ચઢવા રૂપી ક્રિયા તે; લશ્કરનું શત્રુની સામે જવું તે; હુમલો; સ્વારી. ઉંચો ઉંચો વધતો પ્રદેશ તે. બેગાઉની ચઢાઇ. કિં પ્રાં ચઢાઇ કરી=હુમલો કરવો; સામે ચઢી જવું; સૈન્ય સાથે શત્રુ સામે પ્રસ્થાન કરવું.

ચઢાઉ, વિનં કાષના ચઢાવ્યાથી ચઢી ગય એવું;

સાહસિક; વગર વિચાર કરવે સ્વમનથી કે કાષની પ્રેરણાથી કાર્ય કરવાને આગેવાન થઇ ગય એવું. ૨ ઉદ્ધન; કુત્રણજી; વિચારોની સાથે તણાઇ જનાર. ૩ ચઢાય એવું:—ચઢાઉ વહેરી. ૪ તેજ; ઉગ્ર; ગુણકારી:—આ કુચાનું પાણી ચઢાઉ છે.

ચઢાઉતરી, સ્ત્રી હોંસાતુસી; બોલાચાલી: ચઢાચઢ=ઢી=વારંવાર ચઢ ઉતર કરવું તે, ચઢવા ઉતરવાની જે ક્રિયા—પરિશ્રમ તે. (૩) હોડ. કિં પ્રાં ચઢાઉતરી=એક ખીખ વચ્ચે આગળ વધવાની સ્પર્ધા કરવી. બોલાબોલ કરવી.

ચઢાચઢ, સ્ત્રી હોંસાતુસી; સરસાઈ. ચઢાચઢી, સ્ત્રી સરસાઇ; સ્પર્ધા; હરિકાષ. એક ખીખથી વધી જવાનો યત્ન કરવો તે; ખેંચતાણ.

ચઢાવ, પું ચઢનો ભાવ તે; ચઢવું પડે એવું ઉંચાણ તે; ઉત્તરોત્તર ચઢનો ચઢનો હેય એવો માગ અથવા જમીન કે પાતનો ઉચ્ચ પ્રદેશ. ૨ ચઢનો એવો ઉંચાણ ઉડાવ.

ચઢાવવું, કિં સં નીચેથી ઉપર લઇ જવું; ઉંચાઇએ પહોંચાડવું—ચઢે તેમ કરવું; એક એકની ઉપર મૂકવું; વધારવું; લાંબવું, સિંચવું; ભરવું. (૨) ખૂખખાવું પીવું:—તેણે બે લોટા લાંગ ચઢાવીને પછી સાત લાકુ ચઢાવ્યા. (૩) ઉશ્કેરવું; કુલવવું; સ્પર્ધા કરવાને પ્રેરવું; ખીલવવું; ભમાવવું. (૪) ખેંચવું; તાણવું; તંગ કરવું:—ચતુષ્પ ચઢાવવું. (૫) વધારે ફટ આપવી; લડાવવું:—છોકરાને તમે ચઢાવો છો. આ કમણ કરવાને પ્રેરવું. મોંઘું કરવું. સ્વર તીવ્ર કરવો. તંગ કરવું. અર્પવું. સવાર કરવું, ખેસાડવું. પકવવું, શિંજવવું. લગાડવું; મઢાવવું, આવરણ કરાવવું. કિં પ્રાં માથે ચઢાવવું=કચુત કરવું; સ્ત્રી-કારવું:—તમારા બોલ માથે ચઢાવ્યા. ૨ વધારે ફટ આપવી; ફટાડવું; ખૂખ લડાવવું:—છોકરીને તમે માથે ચઢાવી છે. મોઢે ચઢાવવું=જેમ બોલે ચાલે તેમ કરવાની ફટ

આખા કરી, લગવવું. વહાણે ચઢવવું=નિકા-
શ કરવું; માલ ઇત્યાદિને દરિયાપાર મોકલવાં.
ચઢાવો, પું ચઢાવવું તે; ઉસ્કરણી; સીકારવું
તે; (ભાવમાં) વધારો, વૃદ્ધિ, વાઢ. ૨ સ્વારી
કાઢી તે; ચઢવું તે; ચઢાઇ; (વર સંખંધી)
ઉધણાવો; વરધેડાની ધામધુમ તે.

ચઢિયાતું, વિં ખીખથી ચઢે એવું; વધારે
સરસ; ઉત્કૃષ્ટ; ખીખથી ચઢતું, સારું હોય
એવું ચઢેલ-વિં ચઢેલું; ચઢાઉ. ઉસ્કરણેલું
ખીસેલું; તાનાયેલું. ૨ મત; ચકચૂર;
ફુંગરાયેલું.

ચણ, સ્ત્રીં પંખી ચકલાને ખાવાનું જે તે (દાણા
કાડા વગેરે) પંખીને માટે નાંખવામાં આ-
વતું અનાજ:-પરવરીમાં ચણ નંખાવો. ૨
(ચીણ) કપડાની કરચલી કરવી તે.
એક ચણિયાને ચણ (ચીણ) ભરતાં
કેટલીવાર ?

ચણક, પું [સં] ચણા (૨) એક ઋષિ; ચા-
ણકના પિતા.

ચણકચીલી, સ્ત્રીં છોકરીઓની એક રમત;
એડી કુંકરીની રમત.

ચણકખાખ, જુઓ ચીનિકખાખ.

ચણખાર, પું ચણાના લીલા છોડ ઉપરના
ઝોસમાંથી બનાવેલો ખાર; ચણાખાર.

ચણગારી, જુઓ ચીણગારી.

ચણગી, ચીણગારી.

ચણગો, પું તણખો; રકુલિંગ; દેવતાનો કણ.

ચણચણ, અં તેજ પાણીવાળો પદાર્થ બળતાં
થતો એવો અવાજ. કિં પ્રં ચણચણ
થવું=ચણ=ચણવું. ૨ સ્ત્રીં દુઃખ, શોક અને
પશ્ચાત્તાપની લાગણી; રહી રહીને અંતઃકર-
ણમાં ખુંચવું, દુઃખ, શોક કે પશ્ચાત્તાપ થવોતે.

ચણચણવું, કિં અં ચણચણ થવું; ચણચણ
થઈ બળવું; દાઝવું. ૨ બળેલા અથવા ધ-
વાયેલા, વાગેલા, સજેલા અવયવમાં રહી
રહીને બળતરા-પીડા થવી; મનમાં દુઃખ,
શોક અથવા પશ્ચાત્તાપની લાગણી થવી; બ-
ળવું; આગ લાગી હોય એવી અસર થવી.

ચણચણાટ, પું ચણચણવું તે; દુઃખ, શોક
કે પશ્ચાત્તાપની અસર તે; પીડાની અસર
તે; બળતરા; દાઝ.

ચણણ, જું ચણચણ.

ચણતર, નં ચણવાની રીત; ચણવાનું કામ;
ચણેલું જે તે; ચણવું તે. (૨) બનાવટ;
રચના; કૃતિ; ઇમારત.

ચણવું, કિં સં માટી અથવા ચુનાના ગારા
સાથે ઈંટ કે પત્થરનાં ચોસંકાંને એક બીજાની
ઉપર ખેસતાં ગોઠવવાં; કડિયા કામ કરવું;
બનાવવું; રચવું; બાંધવું; ચણતર બને એમ
કરવું; ઉણું કરવું; નવું ઉઠાવવું; ગોઠવવું.
(૨) વિણી વિણીને ખાવું; દાણા-કણ ચુંગવા;
પંખીઓનું ચરવું, ચુંગવું, વિણીખાવું;
ચાંચ ભરવી:-ચાંચિયાના દાણાનો તો પં-
ખીએ કણ ચણતાં નથી.

ચણા, પું [સં જાળક.] એક જાતનું ક-
ઠોળ; કઠોળની એક જાત; દ્વિદલ અનાજ.
(ચણાનું બ. વ.) ચણા મમરાન્શકેલા ચણા
અને શેકી કુલાવેલા ચોખાનું ખાવાનું;
ચાવણું; થોડું ખાવાનું. કિં પ્રં ચણા
ચવરાવવા=સંતાપવું; દુઃખ દેવું; હેરાન ક-
રવું. ત્રાલ ત્રાલ ચોકરાવવી; જુલમ ગુજ-
રવો:-હાકેમ ચાહેતો લોહાના ચણા ચ-
વરાવે. કહેં ચણાના ઝાડ ઉપરથી ફૂદી
પડવું=(મસ્કરીમાં) બહુ મોટું પરાક્રમ કરવું;
સાધારણ બાબતને બહુ મોટા રૂપે વર્ણ-
વવી; ખાલી હલાવું. વેચીને ચણા કરવા=
ઉડાવી દેવું; વેડી નાંખવું. પાણીમાં ચણો
ઝોગળે તેમ ઝોગળી જવું=(મસ્કરીમાં)
તાળે, જાડ થવું. પાણીમાં ચણો ઝોગળે
નહિ પણ ફૂલે, તેમ ફૂલો એમ કહેવા
સાટે વક્રોક્તિથી આમ કહેવાય છે. દાળિ-
યા=શેકતાં ફૂલીને જેનાં છોડાં નીકળી ગ-
યેલાં હોય એવા ચણા તે.

ચણાખાર, પું ચણાનાં પાન બાળીને બના-
વેલો ખાર તે.

ચણાદાખ, સ્ત્રીં ચણાનાં બે જુદાં જુદાં

પડ; ચણને ભરડી તેનાં બે પડને છુટાં પાડેલાં. હોય એવા દાણા, ચણાનાં ફડસિયાંને જથ્થે તે; ચણાની દાળ.

ચણપણી, સ્ત્રીં ચણાના ચેપટાવાળી લીલી ઝખખીઓની ભુડી. ચણાનાં છોડની ભાજ.

ચણપાપડી, સ્ત્રીં ચણાદાળમાં ચાસણી મેળવીને બનાવેલી મિઠાઇ.

ચણિયાર, નં ઉંબરામાંનું જે માદા ખામણું, કે જેમાં ખારણાની ખાભુની ચણી નરખીથી રહે છે તે; એથી ખારણું ઉઘડવાસ થાય છે; જેને આશ્રયે રહી ખારણું ફરે છે તે; મિલનગરું; ઉંબરામાંના ટુવો; ફેર અથવા પેચની પકડ. (૨) કેન્દ્ર; મધ્યબિંદુ. કિંમ પ્રં ચણિયારું ખસી જવું=સમતોલ પણામાં, કેન્દ્રમાં નહિ રહેવું; ગાંઝા થવું; ડાગળી ખસી જવી. ૨ ગુરસે થવું; વિકરવું; મગજ ઉપરનો કાણુ જતો રહેવો. ચણિયારાં નચવવાં=ભાવ ભરી આખિએ નેતું; કટાક્ષ કરવાં; આંખ મારવી; આંખે વાતો કરવી. ચણિયારાં ઠેકાણે રાખવાં=હદમાં, મર્યાદામાં, કેન્દ્રમાંથી ખસી ન જવાય તેમ રહેવું; મન કાણુમાં, હદમાં રાખવું તે; આત્મભાવમાં રહેવું; પોતાને બૂલી જવું નહિ તે.

ચણિયો, પું (ચરણિયો) ચરણ-પગ દંકાય તેમ કમ્બરેથી પહેરવાનું છોડરીઓ-સ્ત્રીઓનું સિવેલું વસ્ત્ર; ચરણિયો; ધાધરો; ચેરણો. (વગર આંતરાનો) ચણુ ભરેલું સ્ત્રીઓનું કટિવસ્ત્ર.

ચણી, સ્ત્રીં ચણાની એક ઉતરતી નાની ભત તે; નાના ચણા; લીલા કાળા ઉતરતી ભત ના પીળા ચણા કરતાં નાના ચણા તે.

ચણીકખાસા, ભું ચીનિકખાસા.

ચણીબેર, નં નાની બાંટવાં બાંટવાં જેવી બેરડીઓનાં નાનાં જોળ રાતાં ફળ; નાની બેરડીનાં ગ્રીણાં ફળ; ગ્રીણાં નાનાં બેર. (ચણુ જેવજેવકાં હોવાથી ચણીબેર.)

ચણુ, પું (સંવ ચળક.) ચણાનો એકાદ

દાણો તે; ચણાનો દાણો. (ચણાનું એક વચન) ૨ આછા પીળા અને અત્યંત લીસા છોડાવાળું બંદી જેવું એક દક્ષકં અનાજ. આ અનાજ ઉનાળામાં થાય છે. તે એવું લીધું ને સરકણું હોય છે કે, તેનાથી ભરેલી કોડીમાં એક પૈસો નાંખ્યો હોય તોપણ તે નીચે ઉતરી પડે છે. કહેં ચણુ ખાધને હાથ શા ચાટવા=ખાલી વળખાં શાં મારવાં.

ચણોડી, સ્ત્રીં [સં ગુંજા વેં કળેટગા] કાળા મોનું અને રાતા અંગનું તુવેરજેવું એક વેલનું ખી; ગુંજા. [ચનોડી.] ચણોડી દવા તરીકે વપરાય છે. વળનમાં તે અઢી ઐન, અડધા વાલભારની ગણાય છે, અને સોના રૂપાના જેખમાં વપરાય છે. ચણોડીભાર=ચણોડી જેટલા વળનનું એક માસાના આડમા ભાગ જેટલું. એની રતાશ બહુજ સુરેખ હોવાથી લાલરંગની ક્રિષ્ણતા બતાવતાં એમ કહેવાય છે કે. લાલ ચણોડી જેવું. :-ચણોડીનાં ચીર=ચણોડીના જેવા લાલ સુરેખ રંગનાં વસ્ત્ર. ખીજા રંગની પણ ચણોડીઓ થાય છે.

ચતરંગ, પું એક ભનનું વાજું. ૨ એક ભતનો રાગ, ગાયન, ગીત. ૩ ચાર અંગવાળું, ભુઓ ચતુરંગ.

ચતાપાટ, અં બરડો જમીનને અડી રહેલો હોય તેમ; પાટડાની માફક આકાશ સામે મુખ અને છાતી હોય તેમ (પડેલું) પડી ગયેલું જે તે.) :-છે.કરે ઝોટલેથી ચતાપાટ નીચે પડ્યો. (ચતું, છતું. ઉપરથી. છતાપાટ એમ પણ બોલાય છે.]

ચતુર વિં [સં] ચાર. ૨ કોપણ બાબત ઝટ સમજી બાય એવું; હોશિયાર; પ્રતીણ; નિપુણ કામેલ; કાર્ય કુશળ; આવડવાળું; પકડું; છેતરાય નહિ એવું; તરત પારખા લે એવું. ૩ રસિક, ખુબી સમજે એવું. કહેં ચતુરમાં ચિતારો અને મૂરખમાં મોચી. ૪ પૂર્ત; ચાલાક. ૫ કાવ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે એક દક્ષતાપક. ૧ ક્રિયા ચતુર, ૨ વચન ચતુર, એવા નાયકના બે ભેદ છે.

ચતુરતા, વિં [સં.] ચતુરાધ; ચતુરી; ચતુરપ-
ણું; પ્રતીજ્ઞતા હોંશિયારી.

ચતુરશિરમણિ, પું. ચતુરેમાં પણ સૌની
ઉપર ચઢે એવો માણસ; ચતુરેમાં ચતુરતે.

ચતુરસીમા, સ્ત્રી. [સં. ચતુર: સીમા] કોઈ
પણ ચીજની ચારે બાજુઓની મર્યાદાતે,
ચારે બાજુની દર-ખતમાં મકાનની ચતુ-
રસીમા બતાવેલી છે. [ચારે બાજુઓ.]

ચતુરસુખણ, વિં ચતુર તેમજ અધી બા-
બત સારી રીતે જાણનાર; વિચક્ષણ;
હાથ, સમજક.

ચતુરંગ, વિં [સં. ચતુર+અંગ] જેને ચાર
અંગ હોય એવું (સૈન્ય) જેમાં ગાનના
ચાર પ્રકાર હોય એવું ગાયન. ૨ પું. સેતરંગ
ચોસક ખાનાં અને રાજ વઝીર,
હાથી ઘોડા ને પેદાજ નામની સોઠડીઓથી
રમવાની એક જુદીબજ વધારનારી રમત.

ચતુરંગિણી, વિં ચાર અંગીવાળી [સેના]
ચતુરંગિની; હાથી, ઘોડા, રથ ને પેદાજ એ
ચાર અંગવાળી સેના તે.

ચતુરંગી, વિં (સં. ચતુરંગિ) ચાર અંગ
-વિભાગ વાળી [સેના] જેમાં હાથીઓ,
એક વિભાગે, ઘોડાઓ બીજે વિભાગે,
રથો ત્રીજા વિભાગે અને પદાતિઓ ચોથા
વિભાગે હોય એવી. હાથી, ઘોડા, રથ, ને
સૈનિકો એ ચાર સૈન્યનાં અંગ ગણાય છે.

ચતુરા, સ્ત્રી. [સં.] ચતુરસ્ત્રી.

ચતુરાઈ, સ્ત્રી. ચતુરતા, ચતુરપણું; નિપુણતા
દક્ષતા, હાથપણ; આવડત; હોંશિયારી;
કાબેલિયત. (૨) પક્ષાધ; બધાઈ. [૩]
યુક્તિ શોધવાની અને રસ સમજવાની
જે શક્તિ તે.

ચતુરાનન, પું. (સં. ચતુર+આનન.) ચાર
મુખવાળા બ્રહ્મા તે; ચાર મુખવાળું તે.

ચતુરી, સ્ત્રી. ચતુરતા; ચતુરાઈ. ી નામક-
રણ પ્રત્યય લાગીને:-લાલ+ઈ=લાલી; એની
માફક.

ચતુર વિં [સં.] ચાર.

ચતુરુણ, વિં ચારગણું; ચોગણું.

ચતુર્થ, વિં [સં.] ચોથું; ચારની સંખ્યા
પરનું. (૨) એક પ્રકારનો તાલ.

ચતુર્થાશ્રમ, પું. [સં.] પુરુષના જીવનનો

જે ચોથો આશ્રમ-વિભાગ તે; સંન્યાસા-
શ્રમ.

ચતુર્થાશ, પું. [સં.] ચોથો અંશ-વિભાગ
તે; ચોથો ભાગ; ચોથો હિસ્સો; પા ભાગ.

ચતુર્થી, સ્ત્રી. [સં.] પંખવાડિયાની ચોથી
તિથિ તે; ચોથ. ૨ વિં ચોથી (વિભક્તિ.)
ચતુર્થીકર્મ=લગ્ન થયા પછી ચોથે દિવસે
કરવાની જે ક્રિયા તે.

ચતુર્દશ, વિં [સં.] દસને ચાર તે, ૧૪;
ચૌદ.

ચતુર્દશી, સ્ત્રી. [સં.] ચૌદશ; પંખવાડિયાનો
ચૌદમો દિવસ તે.

ચતુર્દળ, વિં [સં.] ચાર પાનનું; ચાર પાં-
દડી, ચાર પાંખડીવાળું. ૨ ચાર ગણું
(વધારે.) ૩ ચારે જાતનાં દળ જેમાં હોય
એવું (સૈન્ય.)

ચતુર્ધા, અં. [સં.] ચારે રીતે, ચાર પ્રકારે;
ચાર રીતથી.

ચતુર્ધાત, વિં અમુક સંખ્યાને તેણે ને તેણે
ત્રણવાર ગુણતાં જે ચોથી સંખ્યા આવે
તે. જેમકે:-૨×૨×૨×૨=૧૬ તે.

ચતુર્જી, વિં [સં.] ચાર હાથવાળું; જેને
ચાર હાથ હોય એવું (જે તે. વિષ્ણુ, દેવ,
દેવી વગેરે. ચતુર્જી સ્વરૂપ=જેને ચાર
હાથ હોય એવું જે સ્વરૂપ=કલેવર તે. ૨
જેના હાથ પીઠ પાછળ બાંધવામાં આવ્યા
હોય એવું; બંદી. ચતુર્જી કરવું=માણ-
સને પકડીને તેના હાથ પીઠ પાછળ બાં-
ધવા. ચતુર્જી બનવું=કેદી થવું; બંધાવું.

ચતુર્માસ, પું. [સં.] વરસાદના ચાર મહીના:
ચોમાસ. ચતુર્માસ, વિં ચારમાસ ને
ચાર બાજુ વાળું (૨) વિષ્ણુ.

ચતુર્વર્ગ, પું. [સં.] ધર્મ, અર્થ, કામ ને
મોક્ષ તે.

ચતુર્વર્ણ, સ્ત્રી. [સં.] બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને
શૂદ્ર એ ચાર જાતિ બેદના લોક તે.

ચતુર્વેદ, પું. [સં.] ઋક, યજુ, સામ ને અ-
શ્વ એ ચાર વેદ તે.

ચતુર્વેદી, વિં ચાર વેદને જાણવાર. (૨)
બ્રાહ્મણની એક જાતિ.

ચતુર્વિધ, વિં [સં.] ચાર વિધનું; ચાર પ્રકારનું; બહુ પ્રકારનું.

ચતુષ્કાણુ, વિં [સં.] ચાર ખુણાવાળું; જેને ચાર ખુણા હોય એવું; ચોરસ; ચોખંડું; ચોખુણ. ૨ નાં ચોરસું; ચાર ખુણાદાર હોય એવું જે તે; ચાર ખુણાવાળી આકૃતિ.

ચતુષ્ટય, નં [સં.] ચારનું જૂથનું; ચારનો સમુદાય; જેમાં ચારવાનાં હોય એવું જે તે:—અંતઃકરણચતુષ્ટય; સાધનચતુષ્ટય; વગેરે.

ચતુષ્પદ, નં [સં.] ચાર રસ્તાઓવાળી ભાગી; ચક્રલું; જ્યાં ચાર રસ્તા મળતા હોય એવી જગા; માંડવી. ૨ નાનું બજાર.

ચતુષ્પદ, નં [સં.] ચાર પગવાળું પ્રાણી; પશુ; ચોપગું; ચતુષ્પાદ. ૨ પંચાંગમાંના કરણ નામના એક અંગમાંના અગિયાર કારણોમાંના એકનું નામ. ૩ ચાર પદનું વૃત્ત.

ચતુષ્પદી, સ્ત્રીં ચાર ચાર પદવાળો ગાયનનો રાગ તે; ચોપાદ; ચાર પાદનું ગીતિકાવ્ય.

ચતું, વિં પાં જમીનને અડેલી હોય અને મોં તથા છાતી આકાશ સામે હોય એમ પડેલું; વાંસા ઉપર પડેલું; છતું. ૨ પાધરું; સવળું; ફાયદો થાય તેવું. ચતુંપાટ=પાટલાની માફક ચતું.

ચતું, જું ચતું.

ચતુર્જીવ, જું ચતુર્જીવ.

ચનમનિયાં, નં ચેનનો વખત; લહેર; આનંદ આનંદને મોહમગ્ન હોવી તે; ગદ્યપદ્યો. આ શબ્દ બહુવચને વપરાય છે.

ચનિક, ક્ષણિક.

ચનિકખાલા, જું ચીનિકખાલા.

ચનોલી, જું ચણોલી.

ચન્ની, જું ચંદની.

ચપ, અં [સ. ચપ્] (ચૂપ) છાનો રહે, ઓન રાખ, ના બોલ, એમ કહેવું તે. સામા આણસને નહિ બોલવાનું જણાવવાની નાક

ઉપર આંગળી દબને બતાવવાની સંજ્ઞા ને ઉદ્દગાર. ચૂપ, એમ બોલાય છે. ચપ ગ્રામ્ય ગણાય છે.

ચપકલું, નં સહેજ સાજ અડપલું કરવું તે: ચાદવું; છમકલું. ૨ નાનું ચપણિયું. ૩ વિં પેચવાળું; દગાવાળું.

ચપકાવડું, કિં સં મીણુ, ગોળ અથવા બીજાકાઈ ચોટી જાય એવી ચીજ ખદખદાવી ચામડી ઉપર દાખવી; ચાંપવું; લગાડવું; ચપકો દેવો. ૨ દાળ શાકમાં ઉંની કકળી દાખવી; વધાર કરવો; ઉંનું ઉંનું અડકાડવું.

ચપકો, પું મીણુ અથવા ગોળને ખદખદાવી ઉંનો ઉંનો લગાડતાં જે ઝાટકો લાગે છે તે; ઝાટકો; ડામ. ૨ એકદમ મનમાં લાગવું તે; ડાંખ; ચાટકો; રીસનો જુસ્સો; કિં પ્રં ચપકા દેવા=ડામ દેવા; બાળવું. ૨ મહેણાં મારવાં; લાગણી થાય તેવા બોલ સંભળાવવા.

ચપચપ, અં ઝડપથી; એકદમ; ટપટપ; વ-ડાકપડાક; ઝટઝટ. ૨ બે લગામ; વહુ તો ચપચપ સાસું બોલે છે.

ચપચપવું, કિં અં ચપચપ બોલવું. ૨ તાર નીકળવા:—ચાસણી ચપચપવી.

ચપચપું, વિં ચીકણું અને બીનું; ગદ્યકું; પોચું. આ ભાંય ચપચપી છે.

ચપટ, અં જમીનની સાથે બરોબર અડેલું—લાગેલું હોય તેમ; સજડ; ચોટીને રહેલું; બેઠેલું; દખામેલું હોય તેમ. કિં પ્રં ચપટ થઇ જવું=ખલાસ થઈ જવું; નાશ થવો; સાફ થવું; પડી ભાગવું; જમીન દોસ્ત થઇ જવું. ચપટ બેસવું=સાવ પાય-માલ થવું. ચપટ વળવું=નાશ થવો; જમીનદોસ્ત થવું; નિર્મળ જવું. કહેં કપટ ત્યાં ચપટ=કપટ—દગો કરનારનો નાશ થાય છે, કપટ કરે તેનું ચપટ થાય છે, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ચપટવું, કિં સં સજડ કરવું; દાખવું ચપ-સીને બેસાડવું; બેસી-સીકડાઇ જાય તેમ કરવું.

ચપટાવું, કિં અં દયાવું: તુકસાનમાં આવવું.
 ચપટી, સ્ત્રી [સં. ચપેટિકા.] અંગુઠો અને તેની બેડેડી આંગળી એ બેનાં ટેરવાં મેળવવાં તે; તે બેની વચ્ચેમાં રહે એટલું જે તે:—ચપટી તપખીર. બહુ થોડું તે:—ચપટી લોટ. ૨ અંગુઠો અને વચલી આંગળી એ બેનાં ટેરવાં છટકાવવાથી થતો અવાજ:—ચપટી વગાડતી. ૩ એ અવાજ થઈ જાય એટલો વખત તે; પા પળ; પલક. કિં પ્રં ચપટીમાં ઉડાડવું=નહિ લેખવતું; હસી કાઢવું; મસ્કરીમાં ઉડાડવું. ૨ ખોટી ખરી આડી અચળી વાત કહીને સમજતી હેવું. ચપટીમાં લેવું=સપાટામાં પકડી પાડવું; કપજે લેવું; સકંચામાં લેવું; વશ કરવું. ચપટી વગાડતી=ઝટપટ કરવા કરેવું; સિતાબી ખતાવવી. ૩૦ પ્રં ચપટીમાં=ચુગલ, કપજામાં દાવપેચમાં. ૨ સહેજમાં; જગાકમાં. ચપટી ચાંગળ=થોડું ધણું જે કંઈ થોડું ધણું હોય તે; જરા. ચપટી લેવી=ચુડી ખેંચવી. તાલી; થાપટ.

ચપટું, વિં [સં. ચિપટ.] લાંબું પણ પહોળું, ઉપસેલું કે ફૂલેલું નહિ એવું; મેકેલું દયાયેલું; ચીપ જેવું અણી વગરનું; ચંપાયેલું; ચીનાઓનાં નાક ચપટાં હોય છે.

ચપડવું, કિં સં ચપડું કરવું; ગોળ કે ચોખ્ખુ હોય તેને દાખીને ધડવું. તે સોનાના તાર ચપડાવે છે. ૨ ચપટ થાય તેમ કરવું. લાખ ચપડાવે અર્થાત્ લાખને ઉંની કરી દારે આના ઉપરથી ચપડાલાખ=પતાસાં પાડેલી લાખ.

ચપડાવવું, કિં સં સપાટાખંધ ખાઈ જવું. ૨ ચોરી જવું. ૩ ચપડે તેમ કરવું.

ચપડિયા, પું સોના રૂપાના તાર ખેંચનારે માણસ; ખાલું ચપડનાર.

ચપટી, વિં ચાર પડવાળી:—ચપટીરોટલી. (ચાપટી) ૨ સ્ત્રી લાખ.

ચપડું, વિં ચાર પડવાળું; ચોપડું.

ચપણ, નં ચપણિયું; ખટરું. (ચપ્પણ, પણ ખોલાય છે.)

ચપણિયું, નં ખટરું, ચપ્પણ; શંકારું; મોડું કોડિયું; રામપાતર; ઢીકરું; ઢીપ. ૨ તુચ્છ વસ્તુ. એમાં શું ચપણિયું મળવાતું છે. ૩ બિજાપાત; માગી ખાવાનું પાત.

ચપણું, નં ચપણિયું; શંકારું.

ચપરાસ, સ્ત્રી [ફાં ચપરાસ.] એડસાઈ; પતરાજ; ફૂલ; ખડાઈ. (૨) સિપાઈના પટાની ધાતુની તખતી; ધાતુનું નામવાળું પતરું. (૩) મિજગરું; ખરડવું. કિં પ્રં ચપરાસો ફૂટવી=કાખસીઓ ફૂટવી; સામાનો દોષ કાઢી પોતાની ખડાઈ મારવી.

ચપરાસી, સ્ત્રી ખડાઈ; પતરાજ; ફૂલ; ચોટાઈ. (૨) ચપરાસવાળો નોકર; પટાવાળો; સિપાઈ; ફૂત; હથુરિયો.

ચપસડું, કિં સં [ફાં ચપસડનું] દાખવું; ચપડું થાય એમ દાખવું; ચાંપવું; સખત બાંધવું; જોરથી ડાખીને ચગદવું.

ચપળ, વિં [સં. ચપલ.] ચાલાક; ચંચળ; તેજ; ઉલોગી; સુસ્ત નહિ એવું; હાલતું; ધણીયાર એક સ્થિતિમાં રહે નહિ એવું; ઉતાવળું.

ચપળતા, સ્ત્રી ચંચળાઈ; ચપળપણું; ચાલાકા; તેજ; ચંચળતા. ૨ અસ્થિરતા.

ચપળા, સ્ત્રી [સં. ચરલા.] ચપળ એવી જે તે; વીજળી; વિદ્યુત; દામિની. (૨) ચપળ સ્ત્રી. (૩) લક્ષ્મી.

ચપળાઈ, સ્ત્રી ચપળપણું; ચંચળતા.

ચપળાં, નં આંખ મિચામણું; આંખનાં ફરકાં; કટાક્ષ. (ખડુવચને વપાય છે.)

ચપાચપ, અં ચપચપ એમ; ઝટઝટ; ટપટપ. ખોલાચાલ્યા વગર એકદમ કામ કરી નાંખવું તે; અવાજ ન થાય તેમ.

ચપાટવું, કિં સં દાખીને સપાટાખંધ ખાવું; ખૂમ ખાવું; ઝપાટવું;—મહારાજે તે અચ્છી રીતે ચપાટયું.

ચપાટી, સ્ત્રી ચાર પડની રોટલી, (મરાઠીમાં) ચપાટી જવું=અવશેષ રહે નહિ એમ સખળ ખાઈ જવું. ચપાટી.

ચપેટી, સ્ત્રી સંક; આશ્રાત; ઝપાટો; ધક્કો.
 (૨) કમળે; કમળી ધમાલ; સપાટો; દોડ.
 (૩) નુકસાન; આફત; દખાણુ. રૂં પ્રં
 ચપેટીમાં આવવું=સપાટામાં, કામકાજની
 દોડમાં કમળમાં આવવું. ચપેટીમાં લેવું=
 કમળમાં, ફાંસામાં લેવું. (૪) ઝાપટ; થા-
 પડ; તમાચો. ફિં ચપેટવું=દખાવીને લેવું;
 ધક્કાથી દાખીને આગળ વધારવું; ચાંપવું.
 ચપોચપ, અં એક પછી એક એમ; ઉપરા-
 ઉપરી; વારાફરતી, સપાટાખંધ:-ચપોચપ
 ખેતણુ લપડાકો લગાવી દીધી.
 ચપ્પ, ભું ચપ, ચૂપ.
 ચપ્પટ, અં પલાંડીવાળીને; ગાંડ માંડીને:-ચ-
 પ્પટ ખેસવું. ચોટી જવાય તેમ. ૨ ખૂપ
 દખાઈ ગયેલું હોય તેમ:-ચપ્પટ થઈ ગયો.
 ચપ્પણુ, નં છાછરું કાડિયું; ચપણિયું. ફિં
 પ્રં ચપ્પણુ લેવું=અપજશ મળે, ખરાબી
 થાય એવું કામ કરવા તૈયાર થવું; નકારા
 કામમાં આગેવાની લેવા. ૨ ભીખ માગવી.
 ચપ્પુ, નં કલમ ઘડવાની નાની પણુ સારી
 ધારવાળી છરી; કલમતરાસ.
 ચખકવું, ફિં અં ચમકવું; ઝખકવું.
 ચખકારો, પું ચમકારો; ઝખકારો; ચપકારો.
 ચખકાવવું, ભું ચપકાવવું.
 ચખકો, ભું ચપકો.
 ચખરખી, સ્ત્રી (ચખરકી) કાગળ, ચર્મ-
 પત્રની કકડી; કાગળનો લાંબો સાંકડો કકડો
 ચીરો. ૨ ટુંકમાં થોડું લખેલું હોય એવો
 કાગળનો કકડો; ચિઠ્ઠી.
 ચખરાક, વિં ચપળ; ચંચળ; ખોલવાચાલ-
 વામાં તેજ, હેતરાય નહિ એવું;
 હોશિયાર ખોલકણું; વાચાળ; ચટચટ
 જવાળ દે એવું.
 ચખરાકી, સ્ત્રી ચંચળાઈ; હોશિયારી; ચાલાકી.
 કોઈ વસ્તુ કે વાત ખીજના જાણવામાં
 આવે નહિ તેમ કાર્ય કરી લેવાની ને
 જવાળ આપવાની ચતુરાઈ-કાબેલિયત તે

ખોલવા, જવાળ આપવાની ચાલાકી ને
 હોશિયારી તે.
 ચખડચખડ, અં (ચખડચખડ) ચપચપ;
 ચટચટ ૨ જેમ તેમ; મનમાં આવે
 તેમ. ૩ ચખડ ચખડ ચખડ. એવો અસ-
 જ થાય તેમ:-ચખડ ચખડ-ચખડ ચખડ
 આખું ચીલકું ચાવી ગયો. શેકિયું અનાજ
 અથવા કાચું ફળ ચાવતાં થતો એવો અવાજ.
 ચખાવલું, ભું ચિખાવલું.
 ચખા, અં ચું કે ચાં-ઉચ્ચાર નીકળતો હોય
 તેમ:-ઢોરનો માર માર્યો પણ ચખાં કર્યું
 નહિ. ફિં પ્રં ચખાં કરવું=ખોલવું, રાવું;
 સારો=ખોટો ઉચ્ચાર કરવો. ૨ નાંજલ;
 ચખાં ઉપડીજ નહિ. જલચાલવી ખોલાવું
 તે:-તે તો ચખાં (ચું કે ચાં) કરે એવો
 માણુ નથી.
 ચખુતરો, પું (ફા.) પોલિસના સિપાઈઓને
 રહેવાનું સ્થાન; ચોટી, ગેટ; ચાવરી; થાણું.
 (૨) ઉંચા ચોરસ ઓટલા જેવી ખેડક;
 મોટો પ્રસ્તાર; ચોતરો. ફિં પ્રં ચખુતરે
 લઈ જવું=પોલિસમાં લઈ જવું. ૩ ચક-
 લામાં પખીઓને માટે દાણા નાખવાનો
 ઉંચો ઓટલો; પરખતી ખેડક; પરવડી.
 ચખુરચો, પું હિંચકો (ખાટનો) સુવાની
 હિંચકાખાટ.
 ચખોળવું, ફિં અં ભાંડવું; અપશબ્દ ખો-
 લવો:-તેણે ગાળ ચખોળી. ૨ ચોળીને
 ખાવું (ધીમરું):-એણે શું ચખોળ્યું ?
 ઝખોળવું.
 ચખોલા, પું સામસામાં ટાણાનાં વચન કહે-
 વાં તે; ટાણાં મારવાં તે; કટાક્ષ વચન; ધાવ;
 સમસ્યા પૂરતીઓ:-રાધાકૃષ્ણના ચખોલા.
 ચાખખા. આ શબ્દ બહુવચને વપરાય
 છે. એક વચન-ચખોલો.
 ચખડચખડ, અં કણકીદાર વસ્તુ ચાવતાં
 થતો એવો અવાજ; ચરખીદાર વસ્તુખાતાં
 થતો અવાજ:-ચખડચખડ કાચું માંસ
 ચાવી ગયો.

ચલકવું, કિં અં સામ સામી બોલાબોલ થવી; ખીજવું; ચલકવું
ચલકાટ, પું બોલાબોલ; લડાઈ; ટટો, કંકાસ; ચલકાટ.

ચમક, સ્ત્રી [સંચમત્કૃત] ચમકવું તે; ઓચિંતા હરખ શોકથી અથવા ભય કે વિસ્મયથી ભાન ફરી જવું તે, અને માનસિક અસરને પરિણામે દાંત બંધાઈ જવા તથા અંગ ખેંચાવાં વગેરે શારીરિક વ્યથાની રહી રહીને અસર થવી તે; માનસિક અને શારીરિક ચોક; લયક-ધુળરી; ભ્રમની તીવ્ર અસર; ચોકી ઉઠવાનો એક આગર. (ધનુર્વાજીવો) (૨) ચળકાટ; પ્રકાશ; ચળકારો; અગાધી; તેજસ્વિતા; ચળક; ચમકારાપણું. (૩) ખહેક; ફાટ; તરવરાટ; તનમનાટ. (૪) પત્થરની લોહાને ખેંચવાની શક્તિ; આકર્ષણનો ગુણ. (લોહ ચુબકનો) ચમકચાંદની=ખનીઠણી રહેનારી દુષ્ચરિત સ્ત્રી.

ચમકપત્થર, પું લોહાને ખેંચવાની શક્તિવાળો પત્થર; લોહચુબક.

ચમકપહાણુ, પું લોહચુબક.

ચચકવા, પું હરખ શોક ભય અને વિસ્મયની ઓચિંતી અસરથી કરોડ ઉપર અસર થઈ અંગ ખેંચાવાનો આગર; ધનુર્વા.

ચમકવું, કિં અં હરખ શોક ભય કે વિસ્મયની ઓચિંતી અસર થઈ ચોકવું; ભડકવું; ઝમકવું; આંચકા ખાવો. (૨) વંડવું; ફાટી, અથવા ફટની જવું. (૩) ઝડપથી તેજ મારવું, ચળકવું; અગઝવું; શોભવું; ચળકાટવાળું દેખાવું; ચકચકવું; અગઝવું. (૪) પ્રસિદ્ધિ થવી; વધવું.

ચમકળી, સ્ત્રી (ચંપકકળી) સ્ત્રીઓના કંઠેનું સોનાનું ધરેણું.

ચમકાર, પું ચમકવાપણું; ચમકારો; ચળકાટ. ૨ ગાંડપણ; બેભાનપણું. ૩ ફાટ; તોર; તનમનાટ; અભિમાન ભર્યો આવેશ; વંડવું તે.

ચમકારો, પું એકદમ દેખાઈને જતો રહે એવો પ્રકાશ ઝમકારો. ચમક. ૨ ચમચમ એવો અવાજ.

ચમકાવવું, કિં સં ચમકે એમ કરવું; લડકાવવું; ચોકાવવું. (૨) ફટાડવું; ચમકી, ચસકી જાય એમ કરવું. (૩) મારવું; લગાવવું; ફટકારવું.

ચમકી, સ્ત્રી નેતર; ચમચમે એવી સોટી.

ચમચક, પું પતંગના ચોખુણામાં ન્યાં પુંછડી બાંધવામાં આવે છે ત્યાં મોટા પતંગના કાગળથી બુદ્ધ રંગના કાગળનો જે ચોખંડ કંકડો હોય છે તે.

ચમચમ, સ્ત્રી [જે] ચમચમવું તે; બળતરા; ચમકી ઉપર વાગવાથી થતી પીડા; રવરવ થવું તે; ઝમઝમ. (૨) નંડાનો અવાજ. કહેં સોટી વાગે ચમચમને વિદ્યા આવે ઝમઝમ.

ચળચળવું, કિં અં ચમચમ થવું; રહી રહીને બળતરા બળવી; વાગ્યાની દાઝવાની અને તીખા આકરા પદાર્થની ચામકી ઉપર રહી રહીને પીડા થવી. (૨) ચમચમ એવો અવાજ થવો. આ જોડા કેમ ચમચમે છે.

ચમચમાટ, પું ચમચમવાપણું; ચમચમ થવું તે. ૨ તનમનાટ; ચોકેલાપણાનો દેખાવ. ૩ જોડામાંથી નીકળતો ચમચમ એવો અવાજ તે. ૪ બળતરા; દાહ.

ચમચી, સ્ત્રી [મં સંચી] સોપારી, તમાકુ, કાથો વગેરે મુખવાસનો સંભાર રાખવાની ખાનાંવાળી કાથળી; ખલેચી; વાટવો. (૨) નાનો ચમચો. આચમની. (૩) નાના ચાડવાળી સળી. સુનો ને અતર ચોપડવાની.

ચમચો, પું [સં. ચમચ] ધાતુ અથવા કાચની ઉંનું ઉંનું પેષ પીવાની નાની કંકડી સાંખા હાજરા ચાડાનો ફુંકી ડાંડીયાઓ એક ફાટ; સીંધા ડાંડાની ડાકલી; પળી. (૨) કાચના ખાંપવાનો સીંધા હાથાનો પાવડો; ફુંગો.

ચમટી, સ્ત્રીં એ તરફના દબાણમાં થોડા ભાગનું ચંપાર્થજનું તે; ચીમટી; ચુંટી; ચોંટી. ક્રિં પ્ર૦ ચમટી તોડવી=ચુંટીખણવી; ચમટીભરાવી=ચીમટી ભરાવી, એમ બોલાય છે.

ચમટો, પું અંગુઠો અને તેની નેડેની આંગળીનાં ટેરવાંથી ચામડી પકડીને આંખળવી તે; ચોંટી દેવી તે; ચુંટલો. ૨ ખાવાઓનો મોટો ચીપિયો; વાળ ચુંટી નાંખવાનો હળમનો ચીપિયો.

ચમડપોસ, ન૦ ચામડાનું ઢાંકણ; રથ, માફા, છત્ર વગેરેમાં પાણી પડે નહિ તે માટે તેની ઉપર રાખવામાં આવતું ચામડાનું પડ; ઢાંકણ; ચામડીની ખોલ:-માફાની ચમડપોસ ફાટી ગઈ છે.

ચમડી, સ્ત્રીં [સં. ચર્મ.].પ્રાણીઓના હાડપિંજર ઉપરનું જે આવરણ-પડ તે; ચામડી; ત્વચા; ખાલ. કહે૦ ચમડી તૂટે પણ દમડી ન છૂટે=ચામડી ફાટી જાય એવો માર ખાય તોપણ એક દમડીએ કાઢી આપે નહિ એવો કંભુસ, ખખીલ; કૃપણ. આ શબ્દ હિંદી છે.

ચમટકાર, પું [સં.] જેને જેતાં કે સાંભળતાં ચક્રિત થઈ જવાય એવું જે તે; આશ્ચર્ય; વિસ્મય; અચરત; નવાઈ; કૌતૂક; આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવો પ્રસંગ, દેખાવ, કે વિચાર તે. (૨) દૈવત; ગુણ; અસર કરવાની નહિ સમજાય એવી શક્તિ; કરામત. ક્રિં પ્ર૦ ચમટકાર કરવો=નવાઈ લાગે એવું કરવું; અદ્ભુત કામ કરી બતાવવું. ચમટકાર દેખાડવો=દૈવત, શક્તિ બતાવવી; ન સમજાય અને અદ્ભુત લાગે એવું કામ કરી બતાવવું; માયા અથવા લીલા બતાવવી.

(૩) આશ્ચર્યના વિષય; અદ્ભુત વ્યાપાર; વિચિત્ર ઘટના; વિલક્ષણતા; વિચિત્રતા.

ચમટકારિક, વિં આશ્ચર્ય લગાડે એવું; નવાઈ જેવું; જેમાં ચમટકાર હોય એવું; ચમટકારી.

ચમટકારી, વિં જેમાં ચમટકાર હોય એવું; અદ્ભુત; ચમટકારવાળું; વિસ્મયોત્પાદક; ન સમજાય એવું; ન સમજાય એવી અને અ-

દ્ભુત કોઈક અદ્ભુત શક્તિવાળું; ચમટકાર બતાવે એવું; કરામતી.

ચમટકૃતિ, સ્ત્રીં [સં.] ચમટકારનું કામ તે; ચમટકારિક રીત; ચમટકાર ઉપજાવે એવી કૃતિ. (૨) આશ્ચર્ય; વિસ્મય.

ચમન, સ્ત્રીં [ફાં.] ખાગ; ખગીચો; ફૂલવાડી. (૨) આનંદ; મોજમઝા; ખુશાલી. ક્રિં પ્ર૦ ચમન કરવું=ખાતું પીવું અને ખુશી ખુશાલીમાં રહેવું; આનંદ, સુખ ભોગ ભોગવ્યા કરવા. ચમનદારી=ચેતખાણ; મોજમઝા.

ચમર, પું [સં. ચામર.] હિમાલયમાં થતી ચમરી નામની ગાયના પુંછડાના વાળની હમામનાં રાતાં ધોળાં સુંવાળાં પિંછાંની અથવા મોરનાં પિંછાંની કે છેવટ ખીન કોઈ પ્રાણીના પુંછડાના લાંબા વાળની ચમરી; ચામર. દેવ રાજ અથવા મોટા માણસની આગળ ફેરવવામાં આવે છે. વૈભવનું મોટું ચિહ્ન ગણાય છે:-એની આગળ તો ચમર ઢળે છે. (૨) હિમાલયમાં થતી એક ગાય; સુરાગાય. ચમરશિખા=કક્કળી.

ચમરકઠા, પું એક જાતના ઘઉં.

ચમરખું, ન૦ રેટિયાનું જાડ ચામડાનું માદા બેડવું; જેમાં તરાકનાં નાકાં રહે છે તે; ચરખામાં ઘાલવાની ચામડાની ચકતી. ૩૦ પ્ર૦ સુકાયેલું અને ચઢી ગયેલું એવું; શોપાઈ તણાઈ ગયેલું એવું:-એનું શરીર ચમરખા જેવું થઈ ગયું છે.

ચમરખંધ, પું ચામડાનો પટો. ૨ વિં કમ્બરે ચામડાનો પટો બાંધનાર; શરવીર.

ચમરખંધી, વિં ચામડાનો પટો બાંધનાર; વજ્રકછોટો વાળનાર; મજબુત મન અને શરીરવાળો; હિમ્મતખાજ; ધૈર્યવાન; શરવીર. ચમરખંધીના ચમર વછોડી નાંખે એવો ટંકારવ થયો.

ચમરી, સ્ત્રીં [સં.] છોડવાઓની રેસા રેસાવાળી ફૂલની માંજર; માંજરી. મકાઈ શેલડી, કાસ વગેરેને જે માંજરો આવે છે તે ચમરી કહેવાય છે, કારણકે એમાં લાંબાં

લાંબાં કેસરોના ગુચ્છ હોય છે. કુમતી; નાડા છડીને ગુચ્છ:—અંબોડાની ચમરીના રેશમના વાળ ધોળા લાંબા ને ગુચ્છવાળા હોય છે. ચમસ, પું [સં.] સોમરસ પીવાનો ખાલો; એક યજ્ઞપાત્ર. આ પાત્ર પલાશના લાકડાનું બનતું.

ચમાર, પું [સં. ચમ્રકાર.] જનાવરોની ચામડીને સાફ સુક કરનાર અતિશુદ્ધ; ખાલપો. ૨ અતિશુદ્ધની એક જાતિ, નાત. ચમારણ, સ્ત્રી ચમારની સ્ત્રી. ચમારવાડો, પું ચમારોનો મહોલો. (૨) ગંદીગોબરી જગા.

ચમ્, સ્ત્રી [સં.] સેના; ફાજ. જેમાં ૭૨૯ હાથી ૭૨૯ રથ ૨૧૮૭ સ્વાર અને ૩૬૪૫ પૈદલ હોય એવી સેના.

ચમેલી, સ્ત્રી ધોળાં ને મીઠી સુગંધીવાળાં ફૂલની એક વેલ. (૨) ચંપેલીનાં ફૂલ. આ ફૂલોમાંથી બનાવેલું તેલ, ચમેલીનું તેલ કહેવાય છે.

ચમ્મડ, વિં ચામડા જેવું, ઝટ તૂટે કાટે નહિ એવું; ચીકણું; મજબુત. ચમ્મડતોડ= ચામડી તૂટી જાય તોપણ પૈસો ખરચે નહિ એવો કંજુસ.

ચમ્મર, સ્ત્રી [સં. ચામર] ચામર; ચમરી.

ચય, પું [સં.] ઢગલો; ઢગ; સમૃદ્ધ; રાશિ;

ચર, સ્ત્રી કિલ્લાની આસપાસ ખોદેલી ખાઈ; ખાડી; નહેર; પરિખા: નદીમાં તણાઈ આવેલા કાંપની તરીવાળી જમીન; ભાડું. (૨) જમીનમાં ખોદીને કરેલી ચૂક; ચ્યારી; તમાણ. (૩) નં પૃથ્વીની મધ્યરેખાથી યામ્યોત્તર અંતર; પંદર ધડીથી ઓછાવત્તા વખતે દિનાર્ધ થવાનું કારણ. મેષ, કર્ક, તુલા ને મકર રાશિઓમાંની એક રાશિ અથવા સ્વાતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા ને શતતાશા એ ચાર નક્ષત્રોમાંનું એક નક્ષત્ર. હરણ. (૪) પું હોમને માટે તૈયાર કરેલો ભાત; હોમવાને રાધેલું અન્ન. (૫) વિં [સં. ચર] કરનાર; ગમન કરનાર, ચાલતું; જતું; ફરતું જંગમ. શબ્દની આગળ જોડાય છે:—જળ=

ચર=પાણીમાં ફરનાર; ખેચર; ભૂચર; રાત્રિચર. (૬) જું અર; દૂત.

ચરક, પું [સં.] દૂત; કાસદ; ચાર. વૈદક લખનાર એક ઋષિ. (૨) શેઠડી પીલવાનો કાલ. (૩) નં છોકરાંની એક રમત; ખોલીલું. (૪) સ્ત્રી પંખીની હગાર.

ચરકણ, ૧૦ ડરકણ; ચરકા જાય એવું; બીકણ.

ચરકણું, વિં વારંવાર ચરકયા કરતું હોય એવું (ખાળક, દોર વગેરે.) સરકણું; હગાળવું. ૨ નં વારંવાર ચરકી જવાનો રોગ; હગામણનો રોગ (ખાળકનો.)

ચરકણું, નં ચકણું; ચલણું:—ચરકલો, ચરકલી.

ચરકવું, કિં અં વારંવાર જરાજરા નહિ પચેલો મળ નીકળવો; (નાનાં છોકરાં અને દોરનું) રહી રહીને હગવું (અપચાનું.)

ચરકસંહિતા, સ્ત્રી [સં.] ચરક મુનિએ બનાવેલું વૈદક સંખંધી એક મોડું માન્ય પુસ્તક.

ચરકીડો, પું ચરખો; કપાસ લોઢવાનો સંચો; ખે લાટનું યંત્ર. ઉં સુણ સાહેલી ચરકીડો તારા રણજીંજી ખોલે. પ્રીતમદાસ. ૨ સંધરકો.

ચરકું, વિં તમતમે, બળે એવા સ્વાદનું; કરકું; આકરું, તીખું લાગે એવું. (વેગણ, ફળ વગેરે)

ચરકો, જું ચરખો.

ચરકો, પું [ફા.] ફરતી ચક્રવાળી લાટ; રેટિયો. (૨) સંધરકો; ખરાદ:—ચરખ પૂજન= ચૈત્ર સંક્રાંતિપદ. શિવભક્તો તરફથી કરાતી ધિંગાણાવાળી ભક્તિ—આમાં ભક્તો પોતાનાં અંગ લોહી લુહાણ કરતા. હાલ કાયદાથી તે બંધ થઈ છે.

ચરખિયું, વિં ચરખાનું; ચરખાને લગતું. ચરખામાં કામ કરવા જનારું (માણસ.)

ચરખી, સ્ત્રી નાનો ચરખો. (૨) પવનચક્રી. (૩) શીરકા; પરતી.

ચરખો, પું [ફા. ચરખ] કપાસમાંથી કપાસિયા અને ૩ જુદાં પાડવાનો રેંટ, સાંચો; લોઢ. (૨) રૂનું સુતર અને સુતરનું કપડું

ખનાવવાનો સાંચો. (૩) ખરાદીવું ચાક; ખરાદ. 'કિં પ્રં ચરખો ચલાવવો=ખાખા કરવું; જેમ એણું થાય તેમ બીજી ખાખત પર લક્ષ નહિ આપતાં કામ કર્યે જવું.

ચરચર, સ્ત્રીં એવો અવાજ; તેજ પાણી મિશ્ર વસ્તુ બળતાં નીકળતો એવો અવાજ. ૨ મનમાં દ્રેષ સ્નેહ અને દયાની લાગણી થયા કરવી તે; મનમાં બળવું તે; ચિંતા; કાળજી; હાથ, ફિકર. ૩ બળતરા; ચામડી ઉપર થતી બળતી પીડા.

ચરચરવું, કિં અં બળતરા થતી; બળવું; મનમાં લાગણી થતી. (૨) ચરચર એવો અવાજ થવો; ચરચર એમ થઇને બળવું અથવા લાગવું; લીલાં લાકડાં બળતાં ચરચર થવું.

ચરચરાટ, પું ચરચર થવું તે; બળતરાની લાગણી; બળતરા. ૨ ફિકર; ધ્રાસંકો.

ચરચવું, કિં સં [સં. ચર્ચન] ચર્ચા કરવી; ચહેરવું; ચુંથવું; વાત ને વિવેચન ચલાવવાં. (૨) શરીર ઉપર ચંદન લગાડવું; ચોપડવું; લગાડવું; લેપ કરવો.—ચંદન ચરચ્યાં લાલે. (૩) પૂજા કરવી.

ચરચા, જુઠું ચર્ચા.

ચરચાવવું, કિં પ્રેં ચર્ચાય તેમ કરવું; ચર્ચા ચલાવવાવની; ચર્ચા થાય તેમ કરવું.

ચરચાવું, કિં અં ચર્ચા થતી; ચર્ચા ચાલે એવી હાલતમાં આવવું; વગોવાવું; ગવાવું; નિંદાવું.

ચરડ, સ્ત્રીં (ચૈડ.) તરડ; ચીરો; ફાટ.

ચરડકો, પું (ચૈડકો.) મનમાં ચરચર થાય એવી લાગણી તે; ફિકર; ચિંતા; કાળજી; ધ્રાસંકો.

ચરડવું, કિં સં કપડું કાગળ વગેરે ચડડ થાય એમ ફાડવું; ચીરવું; પટેફાડવું.

ચરડવો, પું (ચૈડવો.) માટીનો નાનો લોટો; મોટી કુલ્લી; ઉલેચણો.

ચરડાવું, કિં અં ઉલું પટેફાડવું; ચિરાઇ જવું; ચીરા પડવા; ફાટી જવું.

ચરણ, પું [સં] પ્રાણીઓને ચાલવાનો અવયવ; પગ. ચરણનીરજ=પગે વળગેલી રંજેડીના જેવું તુચ્છ હલકું જે તે; કંઈ લેખામાં નહિ એવું તે. માણસને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવતું હોય તેની કંઈ જ ગણતરીમાં નહિ એવું જે તે; [દાસ] અધીન, તાબેદાર. ચરણ સેવવાં=સેવા કરવી; ભક્તિ કરવી. (૨) દાસ અથવા નોકરની માફક તહેનાતમાં રડીને અનુભવ લેવો. ચરણે લાગવું; પાદવંદના. (૨) શ્લોક અથવા કવિતાની દૂક; કડી. (૩) કાષ્ટ ચીમ્બો ચોથો ભાગ; ચતુર્થાંશ=ચુગ ચરણ. (૪) અનુષ્ઠાન. (૫) મૂળ; ગોત્ર. કિં પ્રં ચરણે લાગવું=પગે લાગવું.—આવી ગોપિકાઓ ચરણે લાગી. ચરણે પડવું=શરણે જવું.

ચરણવું, કિં સં (ચૈણવું.) ઉંઘમાં અથવા દુઃખમાં ઉંઘ ઉંઘ કરવું; ચણચણવું; દુઃખને લીધે ટહકારો કર્યા કરવો. (૩) કિં અં ઉનવાવું. (૨) ડામવું.

ચરણસેવા, સ્ત્રીં [સં.] પગચંપી; પાદસેવન. (૨) ભક્તિ કરવાનો એક પ્રકાર.

ચરણસ્પર્શ, પું [સં.] પગને અડીને વંદન કરવું તે; ચરણને સ્પર્શ કરવો તે; પાદવંદન.

ચરણાકુળ, પું સોળ માત્રાનાં ચરણવાળો એક માત્રામેળ છંદ. ઉં ચરણ ચરણમાં માત્રા સોળે, તાળ ધરો ચોપાઈ તોલે; છે ગુરુ બે બે છેવટ કામે, છંદ નકી ચરણાકુળ નામે. પિંગળ.

ચરણદાસ, પું અઢાડમા સૈકામાં દિલ્લીમાં થઇ ગયેલો એક મહાત્મા—સાધુ. તેણે 'સ્વરોદય' નામે ગ્રંથ બનાવ્યો હતો. એણે સ્થાપેલો પંથ ચાલે છે.

ચરણામૃત, નં [સં.] ચરણનું જે અમૃત તે; દેવ, ગુરુ ને મોટા માણસના પગ ધોયેલું પાણી; ચરણોદક; પાદોદક. કિં પ્રં ચરણામૃત લેવું=ગુરુ કે મહાત્માના પગનો અંગુઠો ધોઈ તે પાણી પીવું તે. (૨) દેવ,

દહિં; ઘી, મધ ને પાણી જેમાં મૂર્તિને ન-
વરાવેલી હોય તે.

ચરણારવિંદ, નં [સં.] ચરણકમળ;
પાદાબ્જ.

ચરણિયો, પું. સ્ત્રીઓનું પગ ઢંકાય એવું
કટિવસ્ત્ર; ધાધરો.

ચરણો, પું. ચરણિયો.

ચરણોદક, નં [સં.] પગ ધોયેલું પાણી; પ-
ગનું ધોવરામણ; પાદોદક.

ચરનદાસ, નાં ઉત્તર હિંદમાં રાધાકૃષ્ણની
ભક્તિનો ઉપદેશ કરનાર અને પંથ ઉભો
કરનાર મુસલમાન સંત.

ચરપણ, નં ચિકાશ; કંજુસાર્ધ; કૃપણતા.

ચરપણપેડા, પું. કંજુસપણું કરવું તે; કૃપ-
ણની માફક કર્યા કરવાની વૃત્તિ તે.

ચરપી, વિં. કંજુસ; કૃપણ; બખીલ.

ચરફડાટ, જી. ચડફડાટ.

ચરખી, સ્ત્રી. [ફા.] પ્રાણીઓના શરીરમાંનો
તૈલી ચીકટ પદાર્થ. વનસ્પતિમાંનો સ્તિગ્ધ
પદાર્થ. ચામડીની નીચે અને માંસના લો-
ચાઓની ઉપર એક પાતળા છિન્ન-
વાળા પડમાં ચરખી રહે છે. તે શરી-
રમાં ગરમી આપે છે અને સાંધાઓને
સ્તિગ્ધ રાખે છે. (૨) મદ; પતરાજ; ચા-
મોદી; સ્નાહિમાન; અહંભાવ. કિં. પ્રં.
ચરખી કરડવી=પોતાનાં બળના અભિમાને
ખીખની છેડતી શોધવાનો ચત્ન કરવો;
બળાભિમાનથી ચાંદવાં કર્યા કરવાં. ૨ ચ-
રખી ચઢવી=દોંગું થવું; બળનું અભિમાન
આવવું. ચરખીદાર=ચિકાશવાળું. ચરખીમાં
ગંધ કે સ્વાદ હોતાં નથી. મેદ; વપા.

ચરભક્ષ, પું. [સં.] હોમને માટે રાધેલા અ-
ન્નનું વરકન્યાએ એક ખીખને ભક્ષણ
કરાવવું તે; લગ્નને ખીખે દિવસે વરકન્યા
કંસાર જમે છે તે, એક વૈવાહિક વિધિ.

ચરભડવું, જી. ચડભડવું.

ચરમ, નં જી. ચર્મ. [ર] મગદળિયો. ૩
વિં. અતિમ; છેવટનું; છેલ્લું. ચરમ

સ્થિતિ=યોગીની સમાધિમાંની સ્થિતિ.
પું. અંત; છેડો. પશ્ચિમ. ચરમકાળ=મ-
રણકાલ; અંતકાલ

ચરરર, અં. કપડું કાગળ વગેરે વસ્તુ જોરથી
ફાટતાં થતો અવાજ. [ર] ચરચર થવું તે.
ભય, શોક અને દયાની લાગણીની ઝણ-
ઝણી; ફાટવું અને બળવું હોય તેમ:-એ
વાત સાંભળીને ચરરરર લઇને કાળજીમાં
ચિરાડો પડ્યો.

ચરવાદાર, પું. ઘોડાની ચાકરી કરનારો;
ઘોડાવાળો; રાવત; સાધ.

ચરવી, સ્ત્રી. નાનો ચરું; દેઘડી.

ચરવું, કિં. અં. [સં. ચર્] ચાલવું; ફરવું,
(૨) પશુઓનું ખેતરો કે મેદાનોમાં ફરી
ફરીને લીલું ઘાસ અને છોડવા વગેરે ખાવું
(પશુએ). દાણા વિંણી ખાવા (પંખીએ.)
ચુજરાન કરવું; પેદા કરવું; રંગવું; ઉઘમ
કરવો:-ફરે તે ચરે.

ચરસ, જી. ચડસ. ગાંજનું લીલાપીળા રંગનું
મત્ત. તમાકુની માફક તે પીવામાં આવે
છે. તેનું ઘેન ગાંજ જેવું આવે છે.
આ ગાંજની કળીઓનો ચેપ-રસ હોષ
તાળે હોય ત્યારે લીલા મલમ જેવો દે-
ખાય છે ને સુકાતાં ઘટ થાય છે મધ્ય
એશિયાથી ચામડાની થેલીઓમાં તે આ-
વતો તેથી ચરસ=ચામડાની થેલી એવું નામ
પડ્યું છે.

ચરસાચરસી, જી. ચડસાચડસી.

ચરંદું, નં [ફા.] ચરનારું જનાવર; પશુ;
હેવાન. (પરંદુંથી ઉત્પન્ન. પરંદું=પંખી.)
ચરિંદું.

ચરાઇ, સ્ત્રી. ચરામણ; ચરામણી; દોરને ચાર-
વાનું મહેનતાણું.

ચરાઉ, નં ચારાની જમીન; ચરો. વિં. દોરને
ચરવા માટે ઇલાયદો રાખવામાં આવેલી
ખેતરનો ભાગ.

ચરાગ, સ્ત્રી. [ફા.] ખત્તી; દીવો; ચિરાગ.

ચરાચર, વિં. [સં.] ચર અને અચર તે; સ્થા-

વર જંગમાત્મક સધળું (જગત.) ચૈતન્ય ને જડ બધું; ચર=એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ફેરવાય એવું અને અચર=જ્યાં હોય ત્યાંનું ત્યાંજ રહે એવું બધું તે. જગત. ચરાચર=જ્ઞાત; પરમેશ્વર.

ચરાણુ, નં ચરાઈ. (૨) ચરો; ગોચર; ચરવાનું સ્થાન.

ચરામણુ, નં ચરાઈ.

ચરામણી, સ્ત્રીં ચરાઈ.

ચરાવડું, કિં સં પશુઓને ચારો ખવરાવવાને ખેતરો અથવા મેદાનોમાં લઈ જવાં; પશુને ધાસ ખવડાવવું; ચરે એમ કરવું; ચારવું; (૨) ખાઉકી કરાવવી.

ચરાળ, વિં ઉભું; ટેકું; જે પ્રમાણે હોવું જોઈએ તેથી વધારે ઉંચું; સમાન્તર ન હોય એવું.—હળપુંથી ચરાળ છે. (૨) સ્પર્શ, ઘોચની લાગણી વગરનું; દુઃખ લાગે નહિ એવું.—ચરાળચામડી.

ચરિત, નં [સ.] મનુષ્યનું આચરણુ જત; ચરિત્ર; વર્તવાની રીત; વર્તન; વર્તણૂક; જતાંત; હેવાલ; ગુણુ કર્મનું વર્તન ઇત્યાદિનો જે વ્યાપારતે; ચાલ.—રામચરિત. કરતુક; કૃત્ય. (૨) જીવનની ઘટનાઓને કાર્યોનું વર્ણન તે; લીલા.

ચરિતાર્થ, પું [સં.] ચરિત ચક્ષાવવાનો જે અર્થ ધર્મો રોજગાર વગેરે તે; નિર્વાહ; ગુજરાન. (૨) જેના અભિપ્રાયની સિદ્ધિ થઈ ગયેલી હોય તે; કૃતકૃત્ય; કૃતાર્થ. (૩) ખર્ચ પડવું તે; સત્ય પડવું તે.

ચારત્ર, નં [સં.] મનુષ્યની રહેણીકરણી વગેરે જે તે: ચરિત; આચરણુ; વર્તન. (૨) પાખંડ; કાવાદાવા; દાવપેચ; ફરેખ.—સ્ત્રીચરિત્ર, સ્વભાવ; કરતુક; કાર્ય; ચારિત્રવાન=સારી ચાલુનું; સદાચારી.

ચરી, સ્ત્રીં કરી; પરહેજ. (૨) જે દારથી ઉભું થવાનું ન હોય તેને ઉભું રાખ-

વાને બનાવવામાં આવતી લાકડાના કકડાઓની ઘોડી.

ચરીજડું, કિં અં પ્રસરી જડું; વ્યાપી જડું; રંગરંગમાં પહોંચી જડું.—ઝેર ચરી ગયું છે.

ચરીતર, નં (ચરિત્ર.) પાખંડ દાવપેચ; કાવાદાવા:—એનાં ચરીતર હું સમજું છું.

ચરુ, પું [સં.] ભાત, દૂધ, ઘી વગેરેનું હોમદ્રવ્ય; હુતદ્રવ્ય, હવિષ્યાન્ન; હોમને માટે તૈયાર કરેલો ભાત. (૨) રાંધવા તથા પાણી ભરવાનું પહોળા મોનું પાત્ર; દેધ, ચરડી. કિં પ્રં ચર ચઢાવવો=સામું જમણુ કરવું; જમણુ આપવાની સ્પર્દામાં પડવું, (૩) મરી. (૪) મેધ.

ચરેડી, સ્ત્રીં નાનો ચરુ; દેધ

ચરેડો, પું ચરડવો; માડીનો લોટા; મોડી કુલડી.

ચરેડો, પું ચીરો; ધ્રાસકો; સંતાપની ઉંડી લાગણી.

ચરેડાટ, પું ચરર ચડું તે; ચડડ ચખને પડવું તે; ચરડકો.

ચરો, પું જેમાં ધાસ ઉગતું હોય એવો જમીનનો કકડો; ગૌચર; ચરાની જમીન.

ચરોતર, નં ગુજરાતનો મહી અને સાખરમતી વચ્ચેનો રસાળ પ્રદેશ. [સં. ચિત્રોત્તર] તે ભૂમિ વા પ્રદેશ કે જે વંશપરંપરા માટે આજીવિકા કરવાને અપાયેલો હોય તે; ભાયાતો વગેરેને આજીવિકા માટે અપાયેલી જમીન તે.

ચરોતરી, વિં ચરોતરનું.

ચરોતર; વિં ચરોતરી; ચરોતર સંબંધી.

ચર્ચ, નં [સં.] દેવળ; ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના મંદિર. ખ્રિસ્તીઓનો વિદ્યાધર્મ વિષયક; સંપ્રદાય. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ધણા સંપ્રદાય પડી ગયેલા છે અને તે ભુદાં ભુદાં 'ચર્ચ'ને નામે ઓળખાય છે.

ચર્ચારી, સ્ત્રીં ચરચર; ચરેડો; ચિંતાની લા-
ગણી. (૨) અદાર અક્ષરનો એક છંદ. ઉં
રીસ જે જિભ રાખશે, જન લાખશે ન
મુખે લાલું, ચર્ચારી ચિતમાં થશે, વળિકવ-
કારણ એટલું; પિંગળ. (૩) આનંદ ઉત્સ-
વ; ગાલું બળવડું તે.

ચર્ચવું, કિં સં ચર્ચા કરવી; વાદવિવાદ
ચલાવવો; કોઇ વાત કે કથા ઉપર વિવે-
ચન તે વાદવિવાદ કરવો. (૨) ચહેરવું;
ઉમેળવું; પિંગળવું; લોકમાં કેલાવવું. (૩)
નિંદવું; કાઠની સારી ખોટી વાત કરવી.
(૪) ચોપડવું; લગાડવું; લેપ કરવો;—ચંદન
ચર્ચુ લાલમાં.

ચર્ચરિકા, સ્ત્રીં [સં] નાટકમાં પ્રેક્ષકોનાં
મન રંજન કરવાને પ્રવેશ પ્રવેશની વચ્ચે
મૂકતામાં આવતાં ગીત ગાયન તે. વિક-
મેર્વશી નાટકમાં ધણી ચર્ચરિકાઓ કા-
લિદાસે મૂકેલી છે.

ચર્ચા, સ્ત્રીં [સં] વિવેચનાત્મક વાર્તાલાપ;
વાદવિવાદ, બહાપોહ. (૨) નિંદા; ગીમત.
કિં પ્રં ચર્ચા કરવી; ચર્ચા ચલાવવી;
ટીકા કરવી; કોઈ આમતની લંબાવીને વાતો
કરવી. નિંદા કરવી. જીકર; વર્ણન; ખ્યાન;
વાતચીત; અજ્ઞા. (૩) લેપ; લેપન; ચર્ચા.

ચર્ચાપત્ર, નં [સં] વિવેચન, ટીકારૂપ વિ-
ગતવાર બહાપોહવાળું લખાણ; ટીકારૂપ
લેખ; જેમાં અમુક આમત ઉપર રદિયો
આવ્યો હોય અથવા સમર્થન વિવેચન
ચલાવ્યું હોય એવો લેખ.

ચર્ચાપત્રી, વિં (નાં) ચર્ચાપત્ર લખનાર;
વિવેચક; ચર્ચાને લગતું લખાણ લખનાર;
ટીકાકાર.

ચર્ચિત, વિં [સં] ચર્ચેલું; લગાડેલું; ચો-
પડેલું; લિંગેલું. (૨) જેની ચર્ચા થઇ ગઇ
હોય એવું; ચવાઇ ગયેલું; ચહેરાયેલું. (૩)
નિંદિત; લોકમાં ગવાયેલું.

ચર્ચટ, પું થપ્પડ; ધોલ. (૨) વિં ધણું;
અધિક.

ચર્ચ, ન [સં] મનુષ્ય અને પ્રાણીઓના શ-
રીરનું આચ્છાદન, ખાલ તે; ત્વચા; ચામ-
ડું; અજીન. ખાલ.

ચર્ચકાર, પું (વિં) [સં] દોરોના ચામ-
ડાને કળવીને વાપરવા ચોચ બનાવનાર;
ચમાર; ચામડિયો; ખાલપો. (૨) મોચી.

ચર્ચચક્ષુ, નં [સં] જીવતા જીવની જે ખ-
રેખરી કુદરતી આંખો તે; સાધારણ આં-
ખ: જ્ઞાનચક્ષુથી ઉલટું. જોવાની ઈંદ્રિય;
નેત્ર.

ચર્ચપત્ર, નં [સં] ચામડાના જેવો ચીકણો
અને ફાટે નહિ એવી બનાવટનો કાગળ;
જે કાગળને ચામડા જેવો ટકાઉ બનાવેલો
હોય તે; એક જાતના ટકાઉ કાગળો. (૨)
જાલનો કાગળ; ભુર્જપત્ર; ભોજપત્ર.

ચર્ચપાટુકા, સ્ત્રીં જોડા; ખાસડાં.

ચર્ચા, વિં [સં.] ચરવાને—કરવાને ચોચ
તે; આચરવા જેવું. (૨) કર્તવ્ય.

ચર્ચા, સ્ત્રીં [સં.] ચરવાનું એટલે કે વખતો
વખત જે કંઇ કામકાજ ખાવું, પીવું, સુ-
વું ખેસવું વગેરે કરવાનું તે; તે કે જે ક-
રવાનું તે; રહેણીકરણી; રીતભાત; કાલ-
ક્ષેપ પ્રકાર; કાર્યક્રમ; વ્યાપાર; વ્યવહાર;
વ્યવસાયપરંપરા; આચરણ; ચરિત્ર; રીત-
ભાત:—દિનચર્ચા, રાત્રિચર્ચા. (૨) જેની
ઉપરથી અંદરનો ભાવ સમગ્રપણે એવું ચિ-
હન; દેખાવ; શિકલ:—મુખચર્ચા. આચાર;
ચાલ; કામકાજ; વૃત્તિ; જીવિકા; બક્ષણ;
ગમન.

ચર્ચણ, નં [સં.] ચાવવાનું જે તે; ચાવણું;
ખાવાનું; ખાધ. (૨) શેકેલા ચણા વગેરે
જે કોરું ચાવી ને ખાવાનું તે; ચર્ચણું.

ચર્ચિત, વિં [સં.] ચાવેલું; દાંતથી ઝીણું
કરેલું.

ચર્ચિતચર્ચણ, નં [સં] જે ચવાઇ ગયેલું હોય
તેને ફરીને ચાવવું તે; કોઇ કરેલું કામ કે
થઇ ગયેલી વાતને ફરીને કહેવી તે;
પિટ્ટ પેષણ.

ચલ, અંચાલ; હિંડ; હાલ. (૨) ખસ; દૂર થા; વેગળા રહે. (૨) વિં [સં.] ચંચલ; અસ્થિર; ચલાયમાન.

ચલચલ, અંચાલ; દૂર થા; ખસ. (૨) ઝટકર; વહેલો થા.

ચલણ, નં [સંચલન] ચાલવું તે; કહ્યું થવું તે; સત્તા; અમલ; દોર.—ધરમાં ખેતરોનું ચલણ છે. (૨) નિત્ય ચાલતું, વ્યવહારમાં ફરતું; પ્રચાર; વ્યવહાર; ઉપયોગ.—સોનાનું ચલણ. (૩) ચાલવું તે; હિંડવું તે; ખેપ.—ચલણે ભલો ન કાશકો દુહિતા ભલી ન એક ભાષા. રિવાજ; રસમ; વ્યવહાર; રીતિ; ગતિ; પગ; વગેરે.

ચલણી, વિં વ્યવહારમાં રોજ વપરાતું હોય એવું.—ચલણી સિકો—નોટ.

ચલન, નં [સં.] ચાલવું, હાલવું તે; ગતિ; ચાલ; હિલચાલ; ફેરફારી. (૨) વાટ; પંથ; ચલણ; પ્રચાર; વ્યવહાર; ઉપયોગ. જ્યોતિષમાં પૃથ્વીની ગતિ ઉપરથી દિનરાતનું દિનમાન કાઢવાની રીત તે.

ચલનવલન, નં હિલચાલ; હાલચાલ; ગતિ; હરફર.

ચલમ, સ્ત્રીં હુકાનું માટીનું ચાકું, જેમાં તમાકુ ખજે છે તે; ધંતુરી; ચલમ.

ચલવિચલ, વિં [સં.] એક સ્થાન પર ન રહે એવું; હાલતું; ડગમગતું; અસ્થિર; અવ્યવસ્થિત. (૨) ઉલટ સુલટ; ઉંધુચતું.

ચલાઉ, વિં ચાલે એવું; નીજે એવું; ચાલતું; ચાલી શકે એવું; કામ જોગું; કામ ખંધ ન પડે પણ ચાલુ રહે તે માટે યોગ્યેલું એવું જે તે. ચિરસ્થાયી; મજબુત; ટકાઉ.

ચલાખો, પું મોટા રમાલ; સમચોરસ કપડાનો કકડો.

ચલાણી, સ્ત્રીં નાની પડવીદાર પવાલી; પ્યાલી; પડવીવાળી વાડકી.

ચલાણું, નં કાચનો પડવીવાળો નાનો પ્યાલો. (તેલ ધૂપેલો.)

ચલાયમાન, વિં [સં.] ચાલતું એવું; ચં-

ચળ; હાલતું; આધું પાછું કરેલું; વિચલિત. ફરે, ડગમગ થઈ—ફરી શકાય એવું.—તે પોતાના વચનથી ચલાયમાન થાય એવો નથી. **ચલાવવું,** કિં સં ચાલે એમ કરવું; જારી રાખવું; નિભાવવું. (૧) અમલમાં આણવું. (૩) ગતિમાં મૂકવું; ફેરવવું ચાલવાને પ્રેરવું ગતિ આપવી. (૪) ફેડાવું ફેંકવું.—તોપ ચલાવવી. ૩૦ પ્રં મોં ચલાવવું—ગાળો દેવી; સામું બોલવું. ખાવું. હાથ ચલાવવો—મારવું. (૫) નિભાવવું; ગુજારે કરવો. (૬) આરંભ કરવો.—નાદ ચલાવવો. (૭) જારી રાખવું.—વંશ ચલાવવો. (૮) ટકાવવું.—જે મહીના ચલાવ્યું. પ્રચારવું; વ્યવહારમાં મૂકવું. ધર્મ ચલાવવો. (૯) પ્રયુક્ત કરવું.—તરવાર ચલાવવી.

ચલિત, વિં [સં.] અસ્થિર; ચલાયમાન; હાલેલું; ચળેલું; સ્થાન ભટ; સ્થાનમાંથી ખસેલું; ફેરવેલું; ચાળવેલું, ચલિત કુંડળી=કુંડળીમાં મુકાયેલા અહોમાંનો કાર્ધ અહ તેના સ્થાનમાંથી ખસેલો છે કે નહિ તે જણાય એવી કુંડળી. ચલિત અહ=જે અહનો કંઈક ભાગ ભોગવાઈ ગયો હોય અને કંઈક ભોગવવાનો આદ્રા રહેલો હોય એવા અહ તે. (જ્યોતિષ.)

ચલિયું, નં ચક્રાંની જાતનું નાનું પંખી; પંખેરું; ચલું.

ચલુડું, નં નાની જાછરી વાડકી; કચોલું; ચલુડી; પ્યાલી. (૨) માટીનો નાનો લોટો, લોટું.

ચલેધો, પું કડછો; તવેથો.

ચલો, અં ચાલો; ઝટ કરો.

ચલોડો, પું ચાર હાથનો ટુંકો પણ પને મોટો ખેસ; ઉપરણો; ફટકો.—રેશમી ચલોડો અમદાવાદમાં સારા વણાય છે.

ચલ્લુ, વિં ચાલુ; ચાલતું; જારી.

ચલ્લુક, વિં હલકું; માલ વગરનું.

ચલ્લું, નં ચક્રાંની જાતનું નાનું પંખી; પંખેરું; ચકલું. (૨) અંજલી.

ચવ, પું હોંશ; રામ; સકાર. (૨) આવડત;

ગમ. (૩) ઢંગ; ઠેકાણું; ચોકસપણું. (૪) મોતીના વજનની એક રીત અથવા તોલ તે. ખરાં મોતીનું વજન રતી અને ચોવીસ રતીના ટાંક, એ પ્રમાણથી થાય છે. આ રીતે મોતીના અમુક જથ્થાનું કે એકનું વજન કરી રતીના પોણાચૌદ ટકાને હિસાબે કુલ વજનના ટકા કરી જેટલા દાણા હોય તેટલાએ તેને ભાગી નાંખે છે અને તેમ કરતાં દાણા દીઠ જેટલા ટકા આવે તે તે મોતીના ચવ કહેવાય છે. આ ચવના હિસાબે હમેશા મોતીનો ભાવ થાય છે. (૫) સ્વાદ.

ચવચવ, સ્ત્રી ૦ જુદે જુદે ઠેકાણેથી ચુંટી કાઢેલું તે. ચુંટણી; ચુંટી કાઢેલી આખતો; પરચુરણ કૂટકળ.

ચવક, પું ૦ એક ચવડો વેલો.

ચવડ, વિ ૦ તૂટે ફાટે કે ચવાઇ જાય નહિ એવું; ચવડું; ચીકણું.

ચવડાવવું, ક્રિ ૦ સં ૦ ચાવે એમ કરવું; ખવડાવવું; જમાડવું; ચાવવાની ફરજ પાડવી. (૨) લાંચ રૂશવત આપ્યા કરવી; ખાવા દેવું. (૩) જેરજીલમથી.—ખળાતકારથી કામ લેવું.—લોહાના ચણા ચવરાવવા.

ચવડું, વિ ૦ કરપાઇ, ચવાઇ, ખંડાઈ કે ઝટ ભાગી તૂટી જાય નહિ એવું; ચવડ; ચીકણું; ચીવટ. (૨) નાં હળમાં કાશની સાથે રાખવાની અણીદાર ત્રણ ખુણિયા કાચર; હળનો અણીદાર દાંતો; કે જે ભોંયને ચીરીને ચાસ પાડે છે.

ચવદાર, વિ ૦ ચાવતાં રસ પડે એવું; સ્વાદિષ્ટ.

ચવલી, સ્ત્રી ૦ ખે અને ચાર આનાનો ચાંદીનો સિક્કો; ખેઆની; પાવલી. મુંખાઇ તરફ ખોલાય છે.

ચવણું; વિ ૦ પાંપણે ધોળા વાળવાળું;—ચવલિયું; ચવલિયો ખળદ.

ચવલો, પું ૦ સુતરની ગુચ્છા જેવી ચમરી; સુતરના તાંતણાઓની મુલાખમ સાવરણી; રજોહરણી. જૈન યતિઓ જે લાકડીએ

બાંધી રાખે છે તે. (૨) શેલડીનો એક રોગ.

ચવણું, ક્રિ ૦ સં ૦ ખોલવું. ઉં ચંચું ચવે તે શાનો કગિ ?

ચવવેરો, પું ૦ ધર અને જમીન ઉપરનો કર તે.

ચવળાવું; ક્રિ ૦ અં ૦ ચળવળવું; ચેળઆવવી; સ્ફુરવું.—મારવાને હાથ ચવળે છે.

ચવળાટ; પું ૦ ચળવળવું તે; ખંજવાળ; ચેળ; ખણજ. (૨) તન્મનાટ.

ચવાણું, જી ૦ ચવૈણું.

ચવાણું, ક્રિ ૦ અં ૦ દાંતથી ખંડાવું, ભગાવું; દાંતે કચરાવું. (૨) લોકો ચવે, ખોલે, નિંદે એમ થવું; નિંદાવું; ગવાવું; લોકોથી ટીકા રૂપે વાત થવી; વગોવાવું.

ચવેણું; જી ૦ ચવૈણું.

ચવૈણું; નં ૦ [સં. ચર્વણ, ચવરણું] કાચું; કારું અથવા શેકેલું ચાવીને ખાવાનું તે; ધાણી ચણા, મમરાસેવો વગેરે; ચર્વણું; ચાવવાનું; ખાવાનું.

ચવૈયા, પું ૦ ચાળા પાડવા તે; ચાળા; છંદૈયાં.

ચવો, પું ૦ પગના તળા ઉપરનો ફાલો.

ચંચડ; જી ૦ ચવડ.

ચરમ; સ્ત્રી ૦ [ફા. ચરમા] આંખ; નેત્ર; નયન; લોચન. ૩૦ પ્રં ૦ ચરમપોથી=આંખ આડા કાન કરવા; સામે ન થવું.

ચરમાં; નં ૦ (ચરમું) વધારે સારું દેખાય તે માટે આંખ આડે રાખવાનો કાચ; ઉપનેત્ર. ૩૦ પ્રં ૦ ચરમાં આવવાં=થોડું દેખાવું;

આંખને ચરમાંની જરૂર પડે એમ થવું. ૨ મમાભિમાન ચઢવું; મદ ચઢવો; કાંઈને નહિ દેખવું, લેખવું. ચરમે ધખ=ચરમા વગર ચાલેજ નહિ એવું જે તે; આંધળું

ભિંત. ચરમે સુલાખ=એકાક્ષ; કાણું. કમાનમાં જડેલી કાચ કે પારદર્શક ખચરની ખે તખતીઓની જોડી. દૂર જોવા માટે નતોદર ને પાસેનું જોવા માટે ઉન્નતોદર કાચ જોઇએ છીએ.

ચક્ષુષીકાર; સ્ત્રીં કોપરાપાકનાં ચક્ષુતાના જેવી
આંખને મળતી આકૃતિવાળી તરેહની કિ-
નાર તે; લાંબી ચોકડીની ભાતવાળી કાર તે.

ચપક; પું [સં.] મદિરા પાન કરવાનો સોના-
નો નક્સીદાર સુંદર ખાલો તે; કટોરી.

[૨] મધુ; મધ.

ચસક, સ્ત્રીં ખેંચ; ચસવું; ખસવું; સ્થાન
જાણી ચવું તે; સાંધામાંના સ્નાયુનું ઓચિંતું
ખસી જવું તે; ઝાટકો લાગી સખત પીડા
થઈ આવી સાંધાનું એકદમ અટકી જવું
તે; સાંધા અડધાઈ જઈ તેમાં રહી રહીને
પીડા થવી તે; સળક; નસનું ખેંચાણ.
વાયુની પીડ. કિં પ્રં ચસક આવરી=ઓ-
ચિંતી સખત પીડા સાથે નસનું ખેં-
ચાવું. સાંધામાં ઝાટકા જેવી વાયુની પીડા
થવી; પગે વાયુનું દરદ થવું.:-પગે ચસક
આવી છે એટલે હિંડાશે નહિ.

ચસકવું, કિં અં પકડમાંથી અથવા એકા-
દારસ્થાનમાંથી ખસવું; છટકવું; છટી જવું;
હંકવું; ચસવું. (૨) ફરવું; શીડીજવું;
ચળવું; સળકવું.:-ડાગળી ચસકવી; પાં-
સળી ચસકવી, વગેરે. (૩) ચસક આવવી;
રગ ખેંચાવી.

ચસકાવું, કિં અં મચરડાવું; મોચાવું;
મચકોડાવું, છટકાવું; મરોડાવું; લચકાવું;
ચસકીજવું; ચસક આવી સાંધાનું ખસી-
જવું; મરડાવું; લંગડાવું.

ચસકો, પું [સં. ચલણ] હાડકા કે સાંધામાં
વાયુના દરદવાળો સ્નાયુ ખેંચાઈને સખત
ઝાટકો લાગવો તે; વાયુના દરદથી સાંધા
આગળના સ્નાયુનું ખેંચાવું તે; સળક;
હળકો, ઝટકો; ચસક. [ચલ] (૨) તીવ-
રચા, ભાવના, હોંશ; અભિલાષ; ભાવ.
(૩) ટેવ; આદત; લત, ખો; લળકો; હ-
વસ.:-હરામચસકો. (૪) ચાળો; નખરાં-
ખાજી, અંગમરોડ; અભિનય.:-ચાળા ચ-
સકા=હોંગસોંગ, ફેલફિતુર. ૨ વહેલવેડા.
(૫) ચરસ, વાહિયો; તલપ. (બ્યસનની.)
(૬) ખરો; મગરૂખી.

ચસચસાટ, અં ચસચસીને ચૂસીને; જરાય
હળ કે બાકી ન રહે તેમ, લગારે લગાર
ખેંચીને, ચસ ચસ થાય તેમ ચૂસીને
તમામ.:-છોકરો એવો બૂખ્યો હતો કે
દૂધ આપ્યું તે બંધુએ ચસચસાટ ચટ કરી
ગયો. (૨) ચસચસ, તૂટું તૂટું થાય તેમ;
જક્કડ; ચસે નહિ તેમ; ખૂબ મક્કમ;
તંગ.

ચસમ, પું રેશમના દોરા-તારની યુંચ અ-
થવા યુંછળી; રેશમના તાણુની છાલ,
ધાસના તાર તે.

ચસમું, નં [ફા.] ચસમું; ચસમાંતું એક
વચન; આંખનો એક કાચ.

ચસવું, કિં અં ચળવું; ખસવું; છટકવું.
(૨) ફરવું; બદલાવું. (૩) દબાઈને ખેસી
જવું; (૪) ટોટામાં આવી પડવું. (૫)
ચૂસીને પીજવું.

ચસાચસી, સ્ત્રીં કસાકસી; હરિકાર્ષ; સ્પર્ધા.
(૨) ખેંચતાણ; તાણાતાણ; બહોંશ.

ચસીજવું, જું ચસવું.

ચહા સ્ત્રીં જું ચા. (ચહ ચા ચહ.)

ચહાયના, સ્ત્રીં ઇચ્છા; ભાવ; ભાવના. (૨)
પ્રીતિ; પ્યાર; હેત. (૩) પસંદગી.

ચહાવું, કિં અં (ચાવું, ચહાવું. ચાહવું.)
ઇચ્છવું; ભાવહોવો; અભિલાષ રાખવો.

(૨) પ્રીતિ કરવી; પ્રેમ રાખવો; મનને
ગમવું; પસંદ પડવું.

ચહુ, વિં ચાર. ચહુ બાણ.

ચહુદા, અં ચારે દિશાએ.

ચહુવાણ; વિં [નાં] રજપૂતની એક કો-
ટુંબિક અટક; અવટક; જાતિ; નાત. [૨]
એ નામના રજપૂતો તે. ચૌહાણ,
ચૌહાણ.

ચહેખચો, પું [ફાં જાહ] લીલ અને
વનરપતિથી ભરપુર હોજની પાણીવાળી
જગા; હોજની અંદરની પાણી, અને લીલ-
વાળી જગા. રહેખચો=પાણી ને કીચડવાળી
જગા; ગંદું પાણી જેમાં ભરાઈ રહેલું હોય

એવો ખાડો; ચહખચ્યા, ચેહખચો.

ચહેરવું, કિં સં છેડી નાંખવું; છેકવું; રદ કરવું; ભૂસવું; આડી લીટી દોરવી. લખાણ, ચિત્ર આકૃતિ વગેરે માટે વપરાય છે. (૨) ચુંથી નાંખવું; છેડવું; પી જવું; ચર્ચવું; હજીવું:—એ વાતને ચહેરશો નહિ.

ચહેરો, પું [ફા] ચેહરો; મોં, આંખ, નાક, કપાલ વગેરે યુક્ત ગણા ઉપરનો માથાનો આગલો ભાગ તે; મોનો ઘાટ; સિકલ; સુરત; મુખવટો; મોનો ઘાટ; છબિ; આકૃતિ. કિં પ્રં ચહેરો ઉતરવો=મોં ઉતરી જવું; લેવાઈ જવું, મુખાલોકમંદ જણાવો—નિરતેજ લાગવો. ચહેરો કાઢવો. કપાળ આગળના વાળ અમુક રીતે લઈ ચહેરો શોભે—તેમ કરવું. (૨) છબિ ઉતારવી; આકૃતિ પાડવી.

ચળ, સ્ત્રીં ચેળ; ખણજ; વલુર; ખંજવાળ. (૨) વિં (સં. ચલ) હાલે એવું; હાલતું; ડગડગતું, એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લઈ જઈ શકાય તેવું; ચંચળ; જંગમ; નહિ સ્થિર એવું.

ચળક, સ્ત્રીં ચળકવાપણું તે; ચળકાટ; તેજ; પ્રકાશ.

ચળકચળક, અં ઝળકઝળક. કિં પ્રં ચળકચળક થવું=તેજ મારવું; ચળકવું; ઉપરાઉપરી તેજનાં—ચળકાટનાં કિરણ આપ્યા કરવાં; ઝગઝગ થયા કરવું; પ્રકાશવું.

ચળકતું, વિં ઝળકતું; તેજ મારતું; ઉજળું:—ચળકતું ભાગ્ય.

ચળકવું, કિં અં ઝળકવું; તેજ મારવું; પ્રકાશવું; ઝગઝગવું; શોભવું; દીપવું; ઓપવું.

ચળકાટ, પું ચળકવું તે; ઝળકાટ; ઝગઝગાટ; પ્રકાશ; તેજ; રોશની.

ચળકારો, પું તેજનો વિવર્ત; પ્રકાશનો ચમકારો; ભલુકો; ઝલુકો.

ચળકી, સ્ત્રીં ચળકવાપણું; ચળક; પ્રકાશ; તેજ, તેજ સ્ફુરણ. (૨) શોભા; ઓપ. ચળકીદાર=ચકચકાટવાળું તેજસ્વી; ઝગઝગાટ.

ચળણ, ભું ચલણ.

ચળણી, ભું ચલણી.

ચળવણી, સ્ત્રીં આમ તેમ ફેરવવાની કળા; આવડત; ફેરફારી; ચાળવણી. (૨) ચાળવાની ઢખછમ; ચાળવું તે; ચાળવાની ચતુરાઈ.

ચળવળ, સ્ત્રીં આમ તેમ હાલવું વળવું તે; નિરાંત નહિ એવી હાલત; ચટચટી; વલવલ; વલોપાત; ગભરાટની સ્થિતિ. (૨) ખુંચખુંચ થવું તે; ચિંતા; ફિકર; કાળજી; ખંત.

ચળવળવું, કિં અં કંઈ કરવા માટે આમ તેમ ફરવું; હાલ્યા કરવું; વલવળવું; સળવળવું; તલપાપડ થવું; તલસવું. (૨) ચેળ આવતી હોય એમ થવું; મનમાં ખુંચ્યા કરવું; સાલવું.

ચળવળાટ, પું ચળવળ ચળવળ થવું તે; વલવલાટ; સળવળાટ; તલપ; આતુરતા. (૨) ખણજ આવવી તે; ખંજવાળ; કંડુ. (૩) ભાવનાની ઉશ્કેરણીનો રહીરહીને આવતો ભુસ્સો.

ચળવું, કિં અં [સં. ચલ] એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ખસવું; હાલવું; ચાલવું; ડગવું. (૨) ફાટી જવું; ખહેડી જવું; આડે રસ્તે ઉતરી પડવું; વંદી જવું. ચળીજવું.

ચળાચળ, વિં ચળ અને અચળ; સ્થાવર જંગમ; ચરાચર; ચળાચળ જગત.

ચળાઈ, સ્ત્રીં ચળામણી; છાપરું ચાળવાનું લવાજમ—મહેનતાણું તે.

ચળામણ, નં ચલામણી. (૨) લોટ ચાળતાં ચાળણીમાં રહેલું ભુસું; થોથાં. કહેં ચાળ્યાનું ચળામણ છે.

ચળામણી, સ્ત્રીં છાપરું ચાળવાનું મહેનતાણું, મજૂરી; સંચરામણી. (૨) આટો, ચુનો, મોતી, હીરા વગેરે ચાળવાનું, નાના મોટા કણ ભુદા પાડવાનું લવાજમ.

ચળાવવું, કિં પ્રં ચાળે એમ કરવું. લોટ ચળાવવો, છાપરું ચળાવવું; સંચરા-

વવું. (૨) (ચળવુંનું પ્રે.) ચળે એમ કરવું; વંકાડવું; આડે રસ્તે ઉતારવું; ફટાડવું. (૩) ફરી જાય, ખસી જાય, એમ કરવું; વિચાર ફેરવવો; હલાવવું; ખસેડવું.

ચળાંક, વિ. ચળી ગયેલું; ફાટેલું; વક્રર; બહેકેલું; જેનું મન ઠેકાણે ન હોય તેવું; મૂર્ખ. ચળિત, વિ. ચળેલું, હાલેલું; એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ગયેલું; સ્થાનબદ્ધ થયેલું. ચળિયાંપુતળિયાં, નં ઉખીઆ આવવી તે. (ધઉને જવને.)

ચળીજવું. કિં વંકીજવું; વહી જવું; ઉચ્છંખળ થઇ જવું; આડે માર્ગે ચઢી જવું; હદ ઓલંગી જવી. (૨) ગર્વી કે અભિમાની થઇ જવું; છડી જવું.

ચળુંકરવું, કિં સં જમી ઉડીને હાથ મોં ધોવાં. ઉં જીવણ જમીને રે, ચળું કરીએ નાથ; ચંદનગોરે સુંરે, કે ધોવરાવું હાથ. ચાળ. ચળુંપાણી=એકું મોં ધોવાનું પાણી.

ચળેલ, વિ. ચળી ગયેલું; વઠેલું; ફાટેલું. (૨) ડાગળી ખસેલ; ગાંડું. (૩) ચલિત; ખસેલું.

ચળેલું. વિ. ચળેલ; વઠેલું; ફરી ગયેલી છુદ્ધિનું; ગાંડું.

ચંગ, વિ. [સં.] સ્વચ્છ; શુદ્ધ; પવિત્ર; નિર્મળ. દક્ષ, કુશળ, સ્વસ્થ; તંદુરસ્ત; સુંદર. (૨) આનંદી; રંગીલું. (૩) કંજુસ; બખીલ; કંઈ ખરચે નહિ એવું. (૪) પું. મોઢામાં પકડીને વગાડવાનું એક વાંસનું વાળું; મોરચંગ; ધોડાલિયું. (૫) તાળ. (પિત્તળની વાડકી જેવી વગાડવાની ચકતી. ડકના આકારનું વાળું) (૬) પતંગનું પુંછકું. (૭) ગંજામાંની એક તરેહ. (૮) અં. ડેયું; ધંટ.

ચંગા, વિ. [હિં.] સ્વચ્છ; પવિત્ર નિર્મળ; શુદ્ધ. કહેવું મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા.

(૨) [સં.] સ્વસ્થ; તંદુરસ્ત; નીરોગ.

ચંગારી, સ્ત્રી ચીણગારી; તણખો.

ચંગી, વિ. રંગીલું; રાગી; બ્યસની ભંગી ચંગી. (ચંગી નહિ પણ જંગી=ભંગીજંગી.)

ચંગુ, વિ. તંદુરસ્ત; નીરોગી.

ચંગુસ, વિ. (ચિંગુસ) કંજુસ; બખીલ.

ચંગાટી, સ્ત્રી સુતાં મોઢે માથે લુગડું ઓઢવું તે; સોડ; સોડા;—ચંગાટીવાળીને સુતોછે.

ચંચ. સ્ત્રી [સં. તંચુ] ચાંચ.

ચંચરી, સ્ત્રી [સં.] ભમરી. (૨) વર્ણવૃત્ત. ' રસજળ ભરે ગણ આવે વિશુધ પ્રિયા છે.

ચંચરીક, પું. ભમર; ભમરો. (૨) એક રાગ. ચંચરિકાવલી.

ચંચવાળવું, કિં સં વાગેલા ઉપર ધીમેથી હાથ ફેરવવો; પંપાળવું ખંજવાળવું. (૨) હાથમાં રમાડવું; લડાડવું. (૩) સાચવવું; ખરચવું નહિ પણ જેવું ખુશી થવું તે સંભાળી રાખવું.

ચંચળ, વિ. [સં. ચંચલ] આમ તેમ ફરતું અને હાલતું એવું; જંપે નહિ એવું; અસ્થિર; અલાયમાન ડગમગ; ખસી કે ઢળી જાય એવું. (૨) ચપળ ચાલાક; હોંશિયાર; ઝટ સમજ કે ચેતી જાય એવું. (૩) અધીર. (૪) અભ્યવસ્થિત. એકાગ્ર ન રહે એવું. (૫) ઉદ્વિગ્ન; ગભરાયેલું; હાંફળું ફાંફળું.

ચંચળતા, સ્ત્રી ચંચળપણું; ચંચળાઇ, ચપળતા; અસ્થિરતા.

ચંચળા, સ્ત્રી [ચંચલા] વિજળી; વિદ્યુત. (૨) લક્ષ્મી; ધન; દોલત. (૩) સોળ અક્ષરનો એક રાગ, છંદ:—રે જરા જરા લખાય તેટલું જ તું લખીશ, ચંચળા ચશે જ ચિત્ત વૃત્તિ સધ તું શીખીશ. પિંગળ. ચંચળાઈ, સ્ત્રી ચંચળતા; ચાલાકી; હોંશિયારી; ઝટ સમજવાની અને ઝટપટ કાર્ય કરવાની ટેવ તે.

ચંચુ, નં [સં.] પંખીનું લાંબું ને અણીદાર મોં; ચાંચ. (૨) ચપટી ભરાય એવું અણિયું. ૩૦ પ્રં. ચંચુ પ્રવેશ=ચાંચ પેસવી તે. ચંચુ પ્રહાર=ચાંચનો માર. ચંચુમાન= પંખી.

ચંડ, વિ. [સં] હિમ્ર; ગરમ; તેજ પ્રખર; આકરું; તીક્ષ્ણ; તીવ્ર. (૨) ગુસ્સામાં આવી ગયેલું; ક્રોધાયમાન; ક્રોધી; તુંદમિગજ;

(૩) પું તાપ. દુર્ગાદેવીનો શત્રુ-એક મોટો દૈત્ય; ભૈરવ; મુંડનો ભાઇ. પ્રળવ; ધૌર; કઠોર; વિકટ. પૃથુરાજનો એક સા-મંત. ચંડતા=ઉગ્રતા, ધૌરતા, બળ, પ્રતાપ.

ચંડાળ, પું [સં. ચંડાલ] અસ્પર્શ જાતિનો માણસ; નીચ જાતિનો માણસ. (૨) એ નામની નીચ લોકની જાતિ; ભંગી; દેડ; ચમાર; ચામડિયા, વગેરે. (૩) ગળકદ્દો; મારો; જલાદ. (૪) વિં દુષ્ટ; પાપી; નિ-ર્દય; નીચ; ધાતકી. ૩૦ પ્રં ચંડાળ=દુષ્ટ, ધાતકી કામ કરનારાઓની ટોળી; નકારા, પાપી માણસોનું ટોળું. કર્મચંડાળ=પાપી.

ચંડાળતા, સ્ત્રી ચંડાળપણું; ચંડાળ હોવા-પણું. (૨) નીચતા; અધમતા.

ચંડાળણુ, સ્ત્રી ચંડાળની સ્ત્રી. (૨) દુષ્ટ, અને ધાતકી કામ કરનારી.

ચંડાળણી, સ્ત્રી ચંડાળની સ્ત્રી. (૨) દુષ્ટ કામ કરનારી સ્ત્રી; પાપિણી.

ચંડિકા, સ્ત્રી [સં.] ઉગ્ર શક્તિ; ભયંકર, ધાતકી કામ કરનારી એક દેવતા. (૨) દુર્ગા. (૩) લડાવેલી, મોઢે ચઢાવેલી સ્ત્રી; કર્કશા.

ચંડી, સ્ત્રી [સં] દેવી; દુર્ગાદેવી. ચંડીપ-તિ=શિવ. (૨) તુંદમિજાતી; ક્રોધી-લી સ્ત્રી; કર્કશા; ગરમ સ્વભાવની સ્ત્રી.

ચંડીપાઠ, પું દુર્ગાદેવીનું સ્તોત્ર; જેમાં ચંડિકાનાં પરાક્રમે અને માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે એવો માર્કંડેય પુરાણમાંનો એક કથાભાગ; સમસતી; દુર્ગાપાઠ. ચંડીપાઠ કરવો કરાવવો=એમ કહેવાય છે કે જ્યાં ચંડીપાઠ થાય ત્યાં જૂત પ્રેત રહે નહિ; આળપંપાળ દૂર થાય; આ માન્યતાને લીધે લોકો વ-હેમ પડતું લાગે ત્યાં ચંડીપાઠ કરે કરાવે છે.

ચંડુ, પું જુનું ચંડુલ.

ચંડુલ, નં (ચંડુલ) અપ્રીયનો કસ કાઢીને તૈયાર કરેલું એક અત્યંત કેરી તત્ત્વ. આને તંબાકુની માફક પીવામાં આવે છે. પી-

નારના મોઢામાંથી પીતાં પીતાં લાળ પડે છે અને તરતજ તે અત્યંત કેદને લીધે ભયંકર ઉંઘમાં પડે છે. અફગાનિસ્તાનમાં ચંડુલ બનાવવામાં આવે છે. ચીની લોક ખડુ ચંડુલ પીએ છે.

ચંડાળ, પું ચકલા જેવડું અને મધુર રાગે ગાનારું એક પંખી. (૨) ચકડોળ.

ચંત, પું ચિત્ત; ધ્યાન; મન; લક્ષ્ય; કાળજી. (૨) સ્વામી; વલ્લભ.

ચંતની, સ્ત્રી જેવું ચિત્તવન થયા કરતું હોય તેવી સ્ત્રી; વલ્લભા; પ્રિયા.

ચંતા, ચિંતા.

ચંદ, પું [સં. ચંદ્ર] ચંદ્ર; ચાંદો. (૨) અબરખ, પિત્તળ કે મીનાનો ચાંદો. (૩) વિં થોડું; જૂજ; થોડીચારતું.

ચંદ્યારોટ, પું પૃથુરાજ રાસા નામનું પ્રસિદ્ધ હિંદી કાવ્ય લખનાર અગિયારમા સૈ-કાનો એક ભાટ કવિ. એ પૃથુરાજનો માનિતો રાજકવિ અને સરદાર હતો. તે મૂળ લાહોરનો વતની હતો. તેને દેવીનો હાથો હતો.

ચંદન, નં [સં] સુખડનું ઝાડ. (૨) સુખડનું લાકડું. (૩) સુખડને ધસીને બનાવેલો સુગંધિ લેપ. (૪) તિલક; ટીલું. ઉં ચંદન તિલક ઉમાના, લલાટમાં છે કરેલું મેનાએ. મલખાર મૈસૂર અને નીલગિરિ તરફ ચંદનનાં પુષ્કળ ઝાડ ઉગે છે. ૨૦ થી ૩૦ ફુટ ઉંચાં થાય છે. ચંદન=સુખડ કહેવાય છે કારણ કે ઘણા ખડની વચ્ચે તે ઉગે છે અને વનસ્પતિ શાસ્ત્ર પ્રમાણે તે પોતાની આસપાસ ઉગેલા ખડ અને છોડવાના રસથી પોતાનું પોષણ કરે છે. દોઢ આંગળનાં તેને વેલના જેવાં પાંદડાં થાય છે. તેના પાંદડાંની ડાંખળી ઉપર ત્રણને ચારચારના ગુચ્છમાં ફૂલ થાય છે. તેનાં ખીજ પડીને ઉગેલા ઝાડના લાકડામાં વધારે સુગંધિ આવે છે. તે ઘોળું કે પીળું ને લાલ એમ ત્રણ જાતનું થાય છે.

ચંદનગિરિ, પું. [સં] દક્ષિણ તરફ આવે-
લો એક પર્વત; કે જ્યાં સુખડનાં ઝાડ
થાય છે તે; મલયાદ્રિ; મલયાચલ. ચંદનન-
તી=કરલ દેશની જમિ કે જ્યાં ચંદન
વૃક્ષ ઉગે છે.

ચંદનધો, સ્ત્રી. ધરોળીથી મોટું તેને મળતી
જાતનું જંગલી પ્રાણી; ધોધરો. ધો એ
જાતની થાય છે. એક પાટલા ધો અને
ખીજી ચંદન ધો કે ઉડણુ ધો. આ પ્રાણી
સરડા જેવું હોય છે.

ચંદનચુડી, સ્ત્રી. સ્ત્રીઓને હાથે પહેરાતી
ચુડીઓમાંની સૌથી આગળ પહેરવાની
થેકલી નકસીદાર ચુડી.

ચંદનહાર, પું. [દે ચંદ્રહાર] નાનાં નક-
સીદાર સોનાનાં ચક્રતાંની માળા; સ્ત્રીઓને
કોટે પહેરવાનું એક સુંદર સોનાનું ધરણું;
સોનાના ચંદ્રક=ચક્રતાંની માળા તે.

ચંદની, સ્ત્રી. ચંદ્રનું અજવાળું તે; ચાંદરણું;
ચાંદની; જ્યોત્સ્ના; કૌમુદી. (૨) ધોળા
કપડાના ચંદરવો; વિતાન; છત; સિલિંગ.
(૩) ચંદન ઉતારવાની તખડી; કટોરી;
છાછરું છાલિયું. (૪) જેને બારે માસ ફલ
ઉતર્યા કરે છે એવું એક નાનું ફલઝાડ;
બારમાસી. ૩૦ પ્ર. ચંદની જેનું=સ્વચ્છ;
નિર્મળ; વિશદ; પવિત્ર; ડાઘાડુધી વગરનું
અને સફાઈદાર ચક્રચક્રાટ; ઝળાંઝળાં થઈ
રહેલું હોય એવું.

ચંદરકળા, જી. ચંદ્રકળા.

ચંદરવું, કિં. સં. જી. બનાવવું; જાણીતું-
જીને કોઈ વાત પૂછવી. (૨) છેતરવું;
ઠગવું; જીલવાડવું; ફરિયાદી. પ્રપંચ-તાલ-
મેલમાં સામાના કરતાં વધારે કાબેલિયત
દેખાડવી તે. ગંજુ એને ચંદરી જશે નહિ.

ચંદરવો, પું. છતનું રંગ ખેરંગી કપડું; વિ-
તાન; ચંદની; છત. કિં. પ્ર. ચંદરવો
બાંધવો=એકાદ ખુલ્લું કરવું; છાનું રાખ-
વા જેવું હોય તેને ચર્ચીને જાહેર કરવું;
ઉઘાડું ખાડવું; ફજેતી ઉઘાડવી; ભવાડા

કરવો. કહે. ચંદરવો બાંધવા સૌ આવે
પણ છોડવા કોઈ ના આવે=સારું કર-
વામાં સૌ મદદ કરે પાછળથી કોઈ
કામ ન આવે.

ચંદરસ, જી. ચંદ્રસ.

ચંદરસ, જી. ચંદ્રસ.

ચંદા, સ્ત્રી. [સં ચંદ્રિકા] ચંદની; ચાંદરણું;
જ્યોત્સ્ના. (૨) ચંદ્ર જેવા દેખાવનું જે
તે; ચક્રચક્રનું ગોળ મળેનું ચક્રકું; ચક્રનું;
સુંદર ગોળ આકાર; ચંદા. (૩) ગોળ
ટપકું; ચાંલો; ચક્રચક્રિત ચાંદું. ૩૦ પ્ર.
ચંદાવા સરસ=ચાંલો જેટલું, ચક્ર-
તા જેટલું એક ટપકાપુર. વધારે સરસ.
વા:-અંગુઠાવા, હાથવા, ખેતરવા, તેમ
ચંદાવા.

ચંદાવત, પું. ક્ષત્રિયોની એક પેઠા જાતિ અથવા
શાખા. (૮) રાજ્યના મોટા-ચંદ્રક ઉપાધિ-
વાળા સામંત.

ચંદાવું, કિં. અં. ચાંદાં પડવાં; કહોવાણું
લાગવું; સડાનાં ચાંદાં ઉડવાં; ચાંદાં પડવા.
કેરીઓ ચંદાવી.

ચંદી, સ્ત્રી. ધોડા, બળદ અને ખીજાં બાર-
બરદારી પ્રાણીને ખવડાવવાનો દાણો.
ધોડાને ખાવાના દાણા, દાણો; ચંદી આ-
પરી=ધોડા કે બળદને માટે દાણો આપવો.
૨ ખંડણી આપવી. (લશ્કરી ધોડાઓ
માટે.) ચંદી ચઢાવવી=ધોડા કે બળદને
લોહી આવે એવો દાણો ખવડાવવો. ૨
ખાવું; ઉત્સાહથી ઠીકઠીક કરીને જમવું. ૩
પુષ્ટ થાય તેમ ખવડાવવું. ૪ લાંચ રૂશ-
વત આપવી. ૫ પાલન પોષણ કરવું.
ચંદી ચઢવી=ખાવાનું મળવું. ૨ પુષ્ટ થવું;
ખાનપાનથી પોષાવું. ૩ લાંચ મળવી.

ચંદરી, સ્ત્રી. ઉત્તર હિંદમાંના ગ્વાલિયર
રાજ્યમાંની એક કસબો. વણાટકામને
માટે ચંદરી વખણાય છે. (૨) વિં. ચંદ-
રીનું=ચંદરી પાઘડી; ચંદરી શેલાં. ચેદિ,
કચ્છચરિને હૈહયવંશના રાજાઓ પૂર્વે ચંદ-
રીમાં રાજ્ય કરતા હતા. શિશુપાલ ચં-
દરી-ચેદિનો રાજા હતા.

ચંદ્રેલ, પું. ક્ષત્રિયોની એક શાખા.
ચંદો, પું. (સં. ચન્દ્ર) ચંદ્ર; ચંદ્રમા. (૨)
ચંદ્રમા જેવો સપાટ ગોળ આકાર તે:-
ટોપીનો ચંદો. (૩) ગોળ સુંદર ચકતું.
ચાંલો; ચંદ્રક, મહોર; છાપ. (૪) મુખ-
વટો; ચહેરો.

ચંદ્ર, પું. [સં] સૂર્ય મંડળમાની પૃથ્વીનો
ઉપગ્રહ; ચંદ્રમા; શશી; ઇંદુ; શશાંક. (૨)
ચાંલો; ગોળ સુંદર ટપકું; બિંદુ; છુંદું.
(૩) એકની સંઘા, સમાસમાં આ શબ્દ
બહુ વપરાય છે:-ચંદ્રમુખી, મુખચંદ્ર,
પુરુષચંદ્ર.

ચંદ્રક, પું. [સં] ચાંલો; ટપકું; બિંદુ; છું-
દું; ટાંપ. (૨) ગોળ સુંદર ચકતી; મહોર-
છાપવાળો સિકો. (૩) કલગી; તુરો;
મોરના પિંજામાંની આંખ; ટીલડી; કીકી.

ચંદ્રકળા, સ્ત્રી. ચંદ્રમંડળનો સોળમો અંશ;
ચંદ્રના અંશો તે; ચંદ્રબિંબના સરખા
સોળ ભાગમાંનો દરેક વિભાગતે. (૨) સ્ત્રી-
આને પહેરવાનું એક કાળા રંગનું કપડું;
કાળું મગિયું. (૩) ચંદ્રમાનું કિરણ કે
જ્યોતિ. (૪) માથાનું એક ધરેણું; ચાક.

ચંદ્રકાંત, પું. [સં] ચન્દ્રકાન્ત [એક જાતનો
પત્થર. એમ કહેવાય છે કે ચંદ્રનાં કિર-
ણોનું ધનીકરણ થઇ તે બનેલો હોય છે,
અને ચંદનીમાં ઝોગળવા માંડે છે-દ્રવે
છે; ચંદ્રમણિ. ચંદ્રમાનાં કિરણ સામે
ધરતાં ચંદ્રકાંત દ્રવી તેમાંથી હિમ-જળનાં
ટપકાં પડવા માંડે છે.

ચંદ્રકેતુ, પું. લક્ષ્મણનો પુત્ર.
ચંદ્રગુપ્ત, પું. મગધનો પહેલો મૌર્યવંશી રાજા.
ઇ. સ. પૂર્વે ત્રણસોમાં થયો હતો. પાટલિ
પુત્ર તેની રાજધાની હતું. તે યુનાની રાજા
શેલ્યુકસની પુત્રી સાથે પરણ્યો હતો.
ચાણક્યની સહાયતાથી તે રાજા થયો
હતો. એ ઇ. સ. પૂ. ૩૨૧ માં મગધની
ગાદીએ બેઠો અને ૨૫ વર્ષ રાજ્ય
ભોગવ્યું.

ચંદ્રકાંતા, સ્ત્રી. ચંદ્રની સ્ત્રી. (૨) શત્રી.

(૩) પંદર અક્ષરનું એક વૃત્ત-રાગ.

ચંદ્રગ્રહણ, ન. [સં] ચંદ્ર ઉપર પૃથ્વીની
છાયા પડવાનો જે બનાવ બનવો તે;
ચંદ્રબિંબનું પૃથ્વીની છાયાથી ઢંકાવું તે.
ચંદ્રગ્રહણ પૂર્ણિમાને દિવસે થાય છે,
કારણ કે તે દિવસેજ સૂર્ય ચંદ્ર અને
પૃથ્વી એક સીધી લીટીમાં આવે છે.
ચંદ્રનું ચક્રચકિત (સૂર્યના પ્રકાશવાળું)
અર્ધ ગોળ પૃથ્વી સામે દેખાતું હોય
છે. (૨) મુખ ઉતરી જવું તે; મુખ
ઉપર છાયા (શોક, ગમગીની) દેખાવી તે.
ઉં ચંદ્રગ્રહણ શાથી થયું ? ભા. ના.

ચંદ્રચૂડ, પું. [સં] મહાદેવ; શિવ; શંભુ.
જેમના કપાળ ઉપર વાળના ગુચ્છમાં
ચંદ્ર છે એવા દેવ.

ચંદ્રજ્યોતિ, સ્ત્રી [સં] ચંદ્રપ્રભા; ચંદ્રધૃતિ;
ચંદની. (૨) બપોરિયું; ચંદના જેવું અ-
જવાળું આપનાર આતસમાળ;

ચંદ્રનગર, ન. કલકત્તા નજીક ફ્રેન્ચ સરકારનું
એક સંસ્થાન અને તેનું મુખ્ય શહેર.

ચંદ્રપુત્ર, પું. [સં] બુધ.

ચંદ્રપ્રભા, સ્ત્રી. [સં] ચંદ્રધૃતિ; ચંદની; ચં-
દ્રિકા. (૨) એક દેશી ઔષધ. ચંદ્રપ્રભાની
ગોળી.

ચંદ્રબિંદુ, ન. [સં] બીજને દિવસે વર્તુલા-
કાર ચંદ્રની ચક્રચકિત કાર અને ઉપર
છાયાથી ઢંકાયેલું બિંબ દેખાય છે તેવું
ચિહ્ન તે; પોચા અનુસ્વારને માટે અક્ષર
ઉપર મુકાતું ઉપર જણાવ્યા જેવા આકા-
રનું નિશાન; ગોળ ટપકું.

ચંદ્રબિંબ, ન. [સં] ચંદ્રનું જે સપાટ તળ તે;
ચંદ્રની સપાટીનો જે થાળો જેવો દેખાવ
આકાર તે. ચંદ્રમંડળ, ચંદ્રનો પરિધ.

ચંદ્રભાગા, સ્ત્રી. (સં) પંખાની ચિનાખ
ચનાખ નદી.

ચંદ્રમણિ, પું. (સં) ચંદ્રકાંત; ચંદનીમાં દ્રવતો
પત્થર. (૨) સ્ફટિકનો મણકો.

ચંદ્રમંડળ, ન. (સં) ચંદ્રનું સપાટતળ; ચંદ્રની

સપાટીનો ગોળઆકાર. (૨) ચંદ્ર અને તેને લગતા તારાઓનો સમૂહ તે.

ચંદ્રમા, પું. [સં. ચન્દ્રમસ] ચંદ્ર, શશી; ચાંદો; ચાંદ. (ચંદ્રમા ઉં નેવો ચંદ્ર મનો ઉલાળો, મેઘાડખર ગાજે.) આકાશમાં ચમકતો એક ઉપગ્રહ. એક મહીનામાં તે પૃથ્વીની આસપાસ ફરી વળે છે. તે સૂર્યના પ્રકાશથી ચળકે છે અને પ્રતિ-ચ્છાયાથી ચાંદની પૃથ્વીપર નાંખે છે. ચંદ્રમા પૃથ્વીની બહુ પાસે એટલે ૨,૩૮ ૮૦૦ માઇલપર છે. એનો વ્યાસ ૨૧૬૨ માઇલનો હોઈ પૃથ્વીના ગુરુત્વથી એનું એશીગળું ઓપું છે. ચંદ્રમા ૨૭ દિવસ, ૭ કલાક ૪ મિનિટ ને ૧૧૧ સેકન્ડમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી રહે છે; પણ વ્યવહારમાં ચાંદ્રમાસ ૨૯.૫ દિનનો ગણાય છે. એનામાં ગરમી, વાદળ ને વાતાવરણ નથી. ભૂગર્ભ ગયેલા મરડિયા જેવું જવાળામુખી-આથી બળીને શાંત થઇ ગયેલું તેનું તળ છે. પુરાણોમાં એનાપરનાં ધાયાંને કલક કહેલાં છે.

ચંદ્રમુખી, સ્ત્રી. ચંદ્રજેવા મુખવાળા સ્ત્રી; ચંદ્રવદની. (૨) ચંદ્રને જોઇ ખીસનારાં ફૂલની એક વેશ.

ચંદ્રમૌલિ, પું. [સં] મહાદેવ; શિવ; શંભુ; શંકર; ચંદ્રચૂડ.

ચંદ્રલેખા, સ્ત્રી. ચંદ્રની કળા; ચંદ્રની કાર. (૨) એ નામનું એક વૃત્ત, રાગ.

ચંદ્રવદના, સ્ત્રી. [સં] ચંદ્રના જેવા સુંદર મોંવાળા સ્ત્રી; ચંદ્રમુખી.

ચંદ્રવદની, સ્ત્રી. ચંદ્રવદના; ચંદ્રમુખી.

ચંદ્રવર્ત્ત, પું. એક અક્ષર મેળા જાંદનું નામ.

ચંદ્રવંશ, પું. [સં.] ચંદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો વંશ; ચંદ્ર જેનો મૂળ પુરુષ હતો એવો ક્ષત્રિય રાજાઓનો વંશ-વેલો.

ચંદ્રવંશી, વિ. ચંદ્રવંશનું; ચંદ્રના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલું.

ચંદ્રવાર, પું. [સં] સોમવાર.

ચંદ્રશાળા, સ્ત્રી. મકાનની સૌથી ઉપરની મેડી

રાવડીવાળી ઊંચી મેડી. (૨) અગાસી: ધાણું; અટારી.

ચંદ્રશિલા, સ્ત્રી. [સં] ચંદ્રના જેવી સુંદર, સ્વચ્છ, ધોળા ને શીતળ પત્થરની પાટ તે; પત્થરની સુંદર બેઠક.

ચંદ્રશેખર, પું. [સં] મહાદેવ; શિવ; શંકર. **ચંદ્રસ,** ન. (કલિત્રિસ કર્વાદ્રિવેટ કાનિ ફરિ) અદ્ભુતિયામાં થતો એક ઝાડનો સુગંધીદાર યુંદર; રાળ.

ચંદ્રહાસ, પું. એક પુરાણ પ્રસિદ્ધ રાજા. (૨) રાવણની તરવારનું નામ. (૩) તરવાર; ખડગ.

ચંદ્રાવળા, પું. એકરાગ; કવિતાની એક રચના.

ચંદ્રાવળી, સ્ત્રી. એક જાંદ; કવિતાની રચના. (૨) રાધાની એક સખી.

ચંદ્રિકા, સ્ત્રી. [સં] ચાંદરણું; ચાંદની; ચંદ્રનું અજવાળું તે. (૨) ટીલડી; મોર પિંછની આંખ.

ચંદ્રુસ, ન. (વેટિરિયાઈડિકા) એક જાતનો યુંદર; એક ઝાડની લાખ; રાળ. આ પાણીમાં ઓગળતું નથી પણ તેલમાં ઓગળે છે. તેલમાં રાંધી તેને લાકડાંપર લગાડવામાં આવે છે, આને કેટલાક સંસ્કૃત ડામર કહે છે.

ચંદ્રોદય, પું. (સં) ચંદ્રનું ઉગવું તે; ચંદ્રનું ક્ષિતિજની ઉપર દેખાવું તે. (૨) એક રાસાયનિક ઓસડ.

ચંપક, પું. (સં) એક જાતનું પુશ્પોદાર પીળાં ફૂલનું ઝાડ; ચંપો; કોવિદાર.

ચંપતથવું, નાસી જવું; છટકી જવું.

ચંપકમાળા, સ્ત્રી. એક રાગ.

ચંપલ, સ્ત્રી. જડા ચામડાના તળાનો ઉપરની ખોલ વગરનો જોડો. એને ઉપરની બાજુએ અંગુઠા ને આંગળાં રહે એવાં નાકાં ને સાંટો હોય છે. ચામાસામાં પાણી ભરાઇ રહે નહિ તે માટે ઘણું કરીને દક્ષણી લોકો તે વાપરે છે.

ચંપાવરણું, વિ. ચંપાના ફૂલ જેવા પીળા વર્ણનું; પિળાશ ઉપર ગોરું; ચંપાના ફ-

લના રંગનું.:-ચંપાવરણી કાયા, એમ કહેવાય છે.

ચંપાવનું, કિં સં શરીરને દયાવરાવનું; ચંપીકરાવતી; મસળાવનું; ચંપાય તેમ કરાવનું. (૨) ભારતજે દયાવનું; કચરાવનું; પિલાવનું; ચપટું થાય એમ કરાવનું.

ચંપાવું, કિં અં ભારતજે આવવું; કચરાવું; પિલાવું; લિહાવું; સંકડાવું; સંકોચાવું.:-દયાયો ચંપાયો ખેસી રહ્યો.

ચંપી, સ્ત્રી શરીર દયાવરાવનું તે; હાથપગ ના માંસના લોચાઓ મસળાવવા તે; ચંપાવનું તે; ચાકરી; સંવાહન. પગચંપી = પગચંપાવવા તે. કિં પ્રં પગચંપી કરવી = ખુશામત કરવી; કનિષ્ઠ સેવા કરવી; મન મનાવવાને કે કોઇ કાર્ય સાધી લેવાને સામા માણસની ખૂબ સેવા ઉઠાવવી; પળસી કરવી.

ચંપૂ, નં [*] ગદ્યપદ્યમય ભેળી કાવ્ય રચના તે; પ્રૌઢ ગદ્યના ફકરાઓ અને વચ્ચે વચ્ચે ચટકદાર પદ્યોવાળું કાવ્ય તે.:-ભારત ચંપૂ, રામાયણ ચંપૂ; કાવ્ય રચનાની એક તરેહ.

ચંપેલી, સ્ત્રી ભાતના દાણા જેવી ઘોળા છુટી પાંદડીનાં સુગંધીદાર ફૂલની એકવેણ અને તેનાં ફૂલ. ચંખેલી, ચખેલી: એમ પણ બોલાય છે. ઘોળા અને છુટા એમ દેખાડવાને ભાતને આની ઉપમા અપાય છે. :-ચંપેલીના ફૂલ જેવો ભાત.

ચંપો, પું [સં ચમ્પક] સુગંધીદાર પીળાં ફૂલનું એક ઝાડ. ચંપાનાં ફૂલ પીળાં લાલ ને ઉભી કળીનાં થાય છે. ચંપો બહુ સુગંધીદાર હોવા છતાં પણ ભમરા તેની ઉપર જતા નથી. સીધું શુદ્ધ ને સારું એ મળતાવવાને 'ચંપાના છોડ જેવું' એમ કહેવાય છે. ચંપાનાં ઝાડ મોટાં થાય છે તેનું લાકડું પીળું તથા મજબુત હોઇ ઇમારતી ગણાય છે.

ચંચુ, પું સંકડા નળી જેવા મોંનું ખણી પાત્ર; ચંચુડી; કુંજો; ટુંકાગળાની શિરોષ;

ટુંકા ગળાની શિરોષ; ટુંકા લાંબા મેનિ ગગરો, કળશ.

ચંચુડી, સ્ત્રી નાનો ચંચુ.

ચંખેલી. સ્ત્રી ચંપેલી.

ચા, સ્ત્રી (ચિનાઈ ચચા) તુળસીની નતના છોડનાં સુકાં પાન તે. ચાનો છોડ ખેથી ચાર હાથ ઉંચો થાય છે. એનાં પાંદડાં લાંબાં અને પહોળાં તુળશીના પાન જેવાં થાય છે. તેને ઘોળાં ફૂલ ને બે ત્રણ ખીવાળું ફળ થાય છે. વનસ્પતિ શાસ્ત્ર પ્રમાણે કેમ્બ્રિયા જાતિનો ચીનમાં થતો એક જાતનો નાનો છોડવો. સિંધોન, આસામ કાંઠાવેલી વગેરે ઠેકાણે થાય છે. લાલ હિંદુસ્તાનમાં પણ આ છોડનું મોટું વાવેતર થાય છે. (૨) એ છોડનાં સુકવીને તૈયાર કરેલાં પાંદડાં, ચા લીલી અને કાળી એમ બે જાતની થાય છે.

(૩) એ પાંદડાંનો કવાચ, એમાં ખાંડ અને દૂધ નાંખવામાં આવે છે. (૪) કોઇ પણ વનસ્પતિનો ઉકાળો, કાઢો તે.:-કરિયાતાની ચા. (૫) લીલીચા;=(એંદ્રોપિગન સાષ્ટ્રેત્સ, લાંબી પાનઠોનું ડાલ જેવું ઘાસ. આ સુગંધીદાર હોય છે અને તેમાંથી તેલ પણ નીકળે છે. આપણા દેશમાં વાડીઓમાં લીલીચાનાં બોથાં થાય છે.

ચીનમાં એવી દંતકથા ચાલે છે કે, ધર્મ નામે એક બ્રાહ્મણ ત્યાં ઉપદેશ કરવાને ફરતો હતો. તેણે એકવાર ચાકથી કંટાળી પોતાના વાળ તોડીને જમીન ઉપર નાંખ્યા તેમાંથી ચાના છોડ થયા. આસામ અને હિમાલયમાં ચાના બગીચા છે. કાળી ને લીલી એવી બે જાતની ચા પ્રસિદ્ધ છે. એનાં ખીજાં ધણાં નામ છે, ચાદાની=ચા બન્યવવાનું નાળચાવાળું પાત્ર; કીટલી. ચા ગલણી=ચા ગાળવાની ચાળણી કિં પ્રં ચાપીવી=કંઈ નહિ બની શકવું; મિથ્યા બોલવું. ૨ જખ મારવી; નહિ ચાલવું.:-ધડિયાળ ચા પીએ છે. ચાહ, ચહા, ચા. એમ લખાય છે. વધા

નરજાતિને નારી જાતિએ પણ બોલાય છે.:-

આ પીધા ને આ પીધી.

આઉર, સ્ત્રી ચાઓળ; ખેતરમાં ચનાજ પ્રે-
રવાનું ચાર ફળાંની બનાવટવાળું ચનાજ
ઓરવાનું ઓળર.

ચાકિસ, પું (અ) ડોકા નિશાન રાખનારી
ડુકડીનો ઉપરી જમાદાર.

ચાક, ના [સ ચક] પૈકું:-ગાડીનાં ચાક.
(૨) ચકરડું; ચાકળો; ચકર:-કુંભા-
રનું ચાક. (૩) ચકર ચકર ગોળ ફરવું
તે; બ્રમણ; ધુમરી; વમળ; પુઢી. કિં
પ્રાં ચાક ચકવું=ચારે તરફ ગવાવું; ધો-
ળાવું; ચર્ચા થવી; જાહેરમાં વાત, ચર્ચા
થઈ રહેવી; ફજેત થવું. ચાક થવું=
તેજમાં, જગર્તિમાં આવવું; સાવધાન થઈ
જવું. તંદુરસ્તીમાં આવી જવું; હમેશની
તબિયત સારી થઈ જવી; હોશિયાર થવું.:-
એની તબિયત તો હમણાં ચાક છે.
(તેજમાં-હમેશની તંદુરસ્તીમાં છે) કહે
ચાક ઉપર પેડા, ધડા ઉતરે કે ગાગર=
શું થશે તેનો કંઈ નિશ્ચય ન હોય એવી
હાલત માટે આમ કહેવાય છે. (૪)
અં ફક્ક; સારું; તેજ; ચકચકિત, હોશિ-
યારીમાં હોય તેમ:-એની તબિયત હમણાં
ચાક છે. કિં પ્રાં ચાક કરવું=ઉશ્કેરવું;
તેજ કરવું; ચલાવવું; અડાવવું:-દીવા
ચાક કરો એટલે દેખાશે. (૫) પું
સ્ત્રીઓનું એક વેણી બ્રમણ; કેટકિવડો;
અબોડામાં ધાલવાનું સોનાનું ગોળ કાંબરી-
દાર ધરેણું. (૬) ગરાડી, કુવાની.
(૭) સરાણું પૈકું. વિં દહ; આરોગ્ય;
દુરસ્ત; આનંદી.

ચાક, પું [અ. chalk] ધોળા ને પોચો
ખડિયો પત્થર; ખડીથી વધારે સફેત અને
ધણું પોચું એક પાર્શ્વિક દ્રવ્ય. પાટિયાં
ઉપર લખવાને વપરાય છે. એના ધોળા
ગાંઘડા આવે છે. સફેતો.

ચાકટ, જુનું ચાકળ.

ચાકળાક, વિં હોશિયાર; નહિ ગાંજ્યું જાય એવું.

ચાકર, પું [ફા.] હલકું, ધરગતું કામ-
કાજ કરનારો પગારદાર નોકર; સેવક;
દાસ; ગુલામ; ચાકરી કરનારો માણસ.
ચાકર નફર=ધરનું કામકાજ કરનાર
નોકરિયાટ માણસો તે. કહે ચાકર તેવા
શેઝાવા માણસો હોય તેવોજ તેમનો
શેઝ હોય, કારણ કે, નિત્ય પ્રતિ હુકમ
ઉઠાવવાને એને કામકાજ કરવાને લીધે
શેઝના ગુણનું તેનામાં આવિષ્કરણ થયેલું
હોય છે.

ચાકરી, સ્ત્રી દાસી; ગુલામડી; ચાકરનું કામ
કરનારી સ્ત્રી.

ચાકરિયાટ, વિં (ચાકરિયાત) ચાકરીવાળું;
ચાકરી કરનારું. (૨) ચાકરનું કરેલું;
ચાકરનું.

ચાકરિયું, વિં ચાકરીના બદલામાં મળેલું
હોય એવું; ધનામી:-ચાકરિયા ભોંય.

ચાકરી, સ્ત્રી [ફા.] ચાકરનું કામ તે;
સેવા; ખિદમત; દાસવ; નોકરી; ગુલામી.
(૨) ફરજ; ધર્મ; કર્તવ્ય. (૩)
માંદાની માવજત; સારવાર; માંદાની સં-
ભાળ રાખવી તે-તેની સેવા કરવી તે.
ડોસાની ચાકરી કરજો. (૪) સ્ત્રી;
આજીવિકા. કિં પ્રાં ચાકરી કરવી=ચાકર
નોકર તરીકે કામ કરવું. ૨ ધોડાની ચાંપી
કરવી; અંગ મસજવાં. ચાકરીએ જવું=
નોકરી કરવા જવું. ચાકરીએ રહેવું=
નોકરી કરવાને રહેવું. કહે ચાકરી કરે
તો ભાખરી મળે=કાષ્ટની સેવા કરે તો
આજીવિકા ચલાવાય. ચાકર ઉપરથી ચાકરી
શબ્દ થયો છે પણ ચાકરમાં જે ક્રિયક
અર્થ છે તે ચાકરીમાં નથી. ચાકરી=
નોકરી; મહેતા મુસદ્દીનું કામ કરવાને
રહેવું તે ચાકરી. (૫) પગાર; મહેન-
તાણું:-ચાર રૂપિયા ચાકરી મળે છે.

ચાકલો, પું કાંચળી ઉપર પાડવામાં આવતી
રેશમ કે કસબની એક તરેહ; ભાત; ફવ.

ચાકળ, સ્ત્રીં એ મોઢાંનો આંધળો સાપ;
આંધળી ચાકળણુ.

ચાકળી, સ્ત્રીં નાનો ઘડો; ગાગરડી; ધડુલી.

ચાકળો, પું આખળિયો; આડણી; ઝોરસિયા
જેવી ગોળ. ખેસણી. (૨) રેંટ; મોટી

ગરગડી. (૩) ચામડાની ગોળ ગાદી;

સાંગામંચી ઉપર નાંખવાની ગાદી.

ચાકી, સ્ત્રીં [સં ચક્રી] ચપસીને ખેસી
રહે એવી ગોળ પેજવાળી ચકતી; શીરકી.

(૨) ડગળી; થીગડી; પટી. (૩) ગોળ

ચકાકાર ગાંસડી.—ગોળની ચાકી. (૪)

ઢગ; ઢગલી; મોઢવું; વસ્તુઓને ઉપરાઉપરી

ગોળીને ખનાવેલો ઢગ તે. કિં પ્રં

ચાકા મારવી=મોઢવું ખનાવવું.—સો ગું-

છોની ચાકી માર.

ચાકું, નં કલમ ધડવાની નાની ધારદાર છરી;
ચપુ.

ચાકું, નં ચમોકું; ચોખડો કે ગોળ ઉપસેલો
ડાઘ, ચકામું; ઢીમાણું. (૨) વાઢિયું.

(ખજુરનું).

ચાકુષ, વિં [સં.] ચક્ષુ સંખંધી, (૨)
પ્રત્યક્ષ. (૩) મતુ.

ચાખડી, સ્ત્રીં લાકડાના જોડા; ખડા; પા-
વડી.—ચાખડીઓ પહેરીરે, કે આવો ચટ-
કતા. થાળ.

ચાખણું, નં અથાણું; ચાખવાનું મન થાય
એવું જે તે; આચાર.

ચાખવું, કિં સં [સં. ચપ્] જીભથી
સ્વાદ જોવો; ખારા ખાટા ધત્યાદિ રસની
તપાસ—અનુભવ કરવો; રસેન્દ્રિયથી જાણવું;
રસ સમજવો. (૨) લહેજત, શા ગુણ-
દોષ છે તે જાતે જોવા—અનુભવવા. (૩)
થોડું ખાવું; સ્વાદ લેવા માત્ર ખાવું;
જીભે લગાડવું.

ચાખળિયો, પું આખળિયો; આડણી. (૨)
ચાકળો.

ચાચાચું, વિં દાધારેનું; કમઅક્ષલ; ઢોઢ
ડહાયું અને ચિંચું એવું.

ચાચર, સ્ત્રીં [સં. સર્ચર] માતાના મંદિર

આગળનો ખુલ્લો ભાગ; મંડપની બહા-
રનો ચોક; ન્યાં આગળ હોમ હવન થાય
છે તે; માતાના મંદિર આગળનું ચોકકું;
આંગણું. (૨) ચકલું; જાહેર ખુલ્લી
જગ્યા.—અંખામાની ચાચર.

ચાચરિયાં, નં આમદેવતાના ગણ; ચકલાના
ગણ, દેવવિશેષ. લગાદિ અવસરે આ ગણોને
ઉદેશી વહેવાઈના માણસો ઉપર મજાકનાં
ગીત ગવાય છે. (ચાચરિયું=ચકલાનું
એવું બહુવચન)

ચાચરું, નં કપાળ; ભાલ. (ચર્ચા—અર્ચાનું
કામ.)

ચાચો, પું [હિં.] આપનો ભાઈ; કાકા.

ચાટ, વિં છોલું; બોહું; શરમિંદું. કિં પ્રં
ચાટ પડવું=છોલું પડવું; જેમ વિશ્વાસ
સાથે ધારતા હોઈએ તેમ નહિ ખનતાં
ઉલટુંજ અને એ વખતની જે શરમિંદી
હાલત તે. (૨) [ચાટ] સ્ત્રીં પત્થ-
રને કોતરીને કુતરાને ખાવાનું નાંખવાને
ખનાવેલી કુંડી; કુતરાં અને ખીજાં પ્રાણી-
ઓને માટે અજીવંડા નાંખવાનું પોળ-
માંનું કુંડું તે. ૩૦ પ્રં કુતરાની ચાટ=
ગંધાતી નકારી વારસી; જેનું કોઈને
નામ પણ દેવું ગમે નહિ એવી સ્ત્રી. ૨
કુલટા; અપવિત્ર, અપીતિવાળી સ્ત્રી. (૩)
લપડાક; તમાચો; ચટ દધને ચોટી જાય
કે ચરચરે એમ મારવું તે. (૪) મહેણું;
ટાણો.—તેણે કેવી ચાટમારી. (૫)
ખાવાનો ગળકા; ચાટવાનો શોખ; જીભની
લોલુપતા; ચસકા; લાલસા.—એની ચાટ
હમણાં બહુ વધી છે.

ચાટકો, પું [સં ચટ્] રીસનો ડંખ; માન-
ભંગની સખત લાગણીની અભિમાની
અસર; ટાચકા; ચટકા; ચુરસો; ખોટું
લાગવું તે.—ચાટકો લાગ્યો. (૨) ટાણો;
મહેણું.—તમે ઠીક ચાટકો માર્યો. (ચાલુક,
ચળોલો, ચાખકો.)

ચાટણિયું, વિં ચાટવા, ખાવાની લલુતાવાળું;
ખાઉપરું; યુલક્ષિત. (૨) લાંચખાઉ;

લોભિયું. (૩) ખુશામતિયું; પ્રિય બો-
લનારું.

ચાટણું, નં ચાટીને ખાવાનું તે; નાનાં બ-
ચ્ચાંને ચટાડવાનો ખોરાક; ચાટો. (૨)
ચાટીને ખાવાનું ઝોસડ; લેલ ઔષધ.

ચાટણું, નં મોઢું જોવાની ખાપ; દર્પણ;
આરસી. (૨) ચોરસ કે ગોળ સપાટ
સપાટીનો સ્વચ્છ ચક્રચકિત ખંડ, કકડો.
(૩) જમીન સરસી પથરાઈને ઉગતી
વનસ્પતિ; ઘણી જડવાળી વેલ, ધરો વગેરે;
શાદલ:-ધરોનાં ચાટલાં.

ચાટલો, પું રૂપિયો; ચક્રચકિત ચોખ્ખો સિક્કો.
(તિરસ્કારમાં).

ચાટવું, કિં સં પાતળી કે ગાદી ચીજને
જીલથી મોંમાં લેવી; જીલથી ખાવું;
રસ લેવો, ચૂસવું કે ઉસરડી-વાળી લેવું:-
મધ ચાટવું; હાથ ચાટવો. (૨) સ્વાદ
લેવો; ચાખવું; રસ લેવો. (૩) સારું
લગાડવું; ખુશામત કરવી. હલીલોહીને
ખાવું:-અધું ચાટી ગયો. લેવું, ખાવું
(લાંચ રૂપવત વગેરે) ખાવાને વળખાં
મારવાં. કહેનું હાથ ચાટે કંઈ પેટ ભરાય ?
કોઈ વસ્તુ ઉપર જીલ ફેરવવી; જીલથી
સાફ કરવું:-ગાય વાછડને ચાટે છે.

ચાટવો, પું લાકડાનો કડછો; ઉક્ળતી વ-
સ્તુઓ હલાવવાનું ચાડવાળું વતરણું.
(૨) હલ્લેસું હોડી ચલાવવાનો ચાટવો.

ચાટું, નં [સં.] મીઠું મીઠું બોલવું તે;
સારું લગાડનારું બાષણ અથવા બાષણ
સવાસલું; મલાવડાં; ખુશામત; ઉત્તેજક
વહાલનાં વેણું.

ચાટુકાર, વિં [સં] મીઠાબોલું; મલાવ-
ડિયું; ખુશામતિયું; ખાલી-ખોટી પ્રશંસા
કરનારું.

ચાટુંડું, વિં [સં ચાટું] મલાવડું; દોઢ-
હાથું; લાયરીખોર; ચિખાવડું. (૨) છુલુક્ષિત;
ચાટવાની ખાવા-જમવાની બાલચવાળું. (૩)
ભાચિયું; ખાધું.

ચાટૂકિ, સીં [સં] ખુશામત; મીઠું મીઠું-
સામાને પ્રિય લાગે એવું બોલવાની આવડ.

ચાટો, પું નાનાં ખાળકો માટે દવાની દવા ને
ખાવાનું ને ખાવાનું એવું ચાટણું તે;
ચાટવાનું તે.

ચાટું, નં ચાંદું; ડાઘ; ગુંજ; ચકામું; કોષ
પણ રીતે શરીર કે ખીજ વસ્તુ ઉપર પ-
ડેલું ગોળ કે ચોરસ નિશાન.

ચાડ, સીં ચાનક; ચીવટ; ખંત; કાળજી.

ચાડસરી, સીં તંબુની દોરીઓ બાંધવાની
મેખ; ખીલી.

ચાડખુ, નં [સં ચાર-ફ] જનસુસ; આમતેમ
ભટકતો રહીને ખખર રાખનાર; ખાતમી-
દાર; છુપી ખખર મેળવી પોતાના મળ-
તિયાને સંજામાં ખખર આપનાર. ચોર
લોક મહોલ્લામાં એક ચાડખુ રાખીને
પછી ધરમાં પેસે છે.

ચાડિયું, વિં જેને એક વાત બીજાને પ્રિય
થવાને કહેવાની ટેવ હોય તે; ચુગલીખોર;
એક માણસ પાસેથી બીજા માણસનું ખોટું
સાંભળી લઈ તે બીજા માણસને વહાલા
થવાને કહેવાની જેને આદત હોય એવું.
પું ચાડિયો સીં ચાડિયણ.

ચાડિયો, પું ચાડી ચુગલી કરનારો માણસ;
જેને ચાડી કરવાની ટેવ હોય તે. (૨)
સુકલો, હાડ પિંજર જેવો અને બિયામ-
ણો લાગે એવો માણસ. (૩) પંખીઓ
અને જંગલી જનાવરોને ખીચરાવવાને
લાકડી ઉભી કરી તેની ઉપર ઉઘો
બોડો કે દોચકું ભરવી ચાડી લાક-
ડીએ હાથ જેવું કરી બનાવેલી જે માણ-
સના જેવી આકૃતિ તે. (૪) ગામ કે ફળિ
યાનો પાપી-નકારો માણસ તે. (૫) કોષ
પણ જાતની ચિથરા વગેરેની અતિ દુષ્ટ
વ્યક્તિ વ્યંજક આકૃતિ. (વાદી બગલિ-
યા વગેરેનો ચાડિયો)

ચાડી, સીં મ ની પાસેથી જ ની નિંદા,
ખોટી વાત સાંભળી લઈ જ ને પ્રિય થવા

અ તમારે માટે આમ બોલતો હતો, એમ કહેવું તે; યુગલી; નિંદા; બદગોઈ. કિંમત ચાડી કરવી, ખાવી=એક જણે ખીન્નને માટે કહેલી બાબત તેને જણાવવી; આમણસામણ એ માણસો દ્વેષથી એક બીજાનું ભુંડું બોલતા હોય તે સાંભળી તેમને કહેવું. ચાડીયુગલી=એકની વાત બીજાને પ્રિયથવાને કહેવીતે; નાલાસીકરવીતે. ચાડીખાર, વિં ચાડિયું; જેને ચાડી ખાવાની ટેવ હોય તે.

ચાડું, નં હાથની પસલી જેવું ખામણવાળું જે કંઈ હોય તે; વચમાં ખાડાવાળું લાકડાનું ચકતું=દીવીનું ચાડું. (૨) જેમાં કંઈક માય એવી પસલી જેવી આકૃતિ (પાત્રની) :-કડછીનું ચાડું; ખામણું. (૩) ચહેરાનો દેખાવ; મોં; ડાચું.

ચાણક્ય, પું નવનંદ અને ચંદ્રગુપ્તના કાળમાં થયેલો એક મોટો રાજ્ય કાર્ય કુશળ અને ખટપટી મુસદ્દી મહાપુરુષ. એ રાજનીતિ શાસ્ત્રમાં બહુ બાહોશ માણસ હતો. એણે રાજનીતિ અને નીતિ ઉપર ઘણું લખેલું છે. એણે ચારે પુરુષાર્થને ઉપયોગી ગ્રંથો લખ્યા છે. વિષ્ણુ પુરાણ કથાસરિત્સાગર ને પુરાણોમાં એના બહુ વખાણ કરેલાં છે. વાત્સ્યાયનને નામે એણે કામશાસ્ત્ર, ચાણક્યને નામે અર્થશાસ્ત્ર, કૌટિલ્યને નામે નીતિ શાસ્ત્ર, અને વિષ્ણુગુપ્તને નામે ધર્મ કે મોક્ષ શાસ્ત્ર લખ્યાં છે. નીતિ કે રાજનીતિની બાબત તેના નામની સાથે એટલી બધી જોડાઈ ગઈ છે કે, નીતિના પરચૂરણ સંગ્રહો પણ તેના નામથી લોકપ્રિય થઈ ગયા છે. (૨) ચાણક્ય નીતિ એ નામનું એક નાનું નીતિ ને વહેવારના શ્લોકનું પુસ્તક. મહાવંશ ને વિનયપિટક નામના બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં પણ ચાણક્યની પ્રશંસા ને હકીકત આપેલી છે. તે તક્ષશિલાનો વતની હતો. તે સર્વ વિદ્યાઓમાં નિપુણ હતો. વાત્સ્યાયન, મલ્લનાથ, કૌટિલ્ય, દ્રામિલ, પક્ષિલસ્વામી ને વિષ્ણુગુપ્ત

વગેરે નામોથી પ્રસિદ્ધ છે. ચંદ્રગુપ્ત સાથે તેને મૈત્રી હતી. એણે વિદ્યાની દરેક શાખામાં અકેકો ગ્રંથ બનાવેલો છે.

ચાતક, નં [સં] એક પંખી; બપૈયો. એમ કહેવાય છે કે, આ પંખી તરસ્યું રહે છે પણ વરસાદનાં ફોરાનુંજ પાણી પીએ છે બીજું પાણી પીતું નથી. તેના ગળામાં કાણું હોવાથી બીજું પાણી તેના પેટમાં જતું નથી, એમ પણ કોઈ કહે છે. આ કાશમાંથી પડતું ફેરું અદ્ધરથી ઉઘાડા મોંમાં ઝીલતાં તેના પેટમાં જાય છે. ચોમાસાની શરૂઆતમાં આ પંખી ' પીઉ પીઉ, ' બોલે છે. ઉં બપૈયારે પીઉ પીઉ ઉચરે, ને વિજેગણનું ચીત ચરચરે.

ચાતરમ, નં પંચાયત; લવાદી; લવાદોનો ચુકાદો. ચાતરવું, કિંમત સંચળાવવું; ખસેડવું; ચીતરવું; ફેલાવવું.

ચાતરી, સ્ત્રી તરાક. (રંટિયાની)

ચાતુરી, સ્ત્રી [સં] ચતુરાઈ; હાપણ. (૨) ચાલાકી; ધુર્તતા.

ચાતુર્માસ, પું [સં] ચોમાસાના ચાર મહીનાનો સમય તે. દેવપોદીથી દેવઉઠી અગિયારસ લગીનો. (૨) વિં ચારમાસનું. ચાતુર્માસ=ચારમાસ લગી કરવાનો એક વૈદિક્યત. પૌરાણિક વ્રત.

ચાતુર્થ, નં [સં] ચતુરાઈ; ચતુરી; ચાતુરી; હાપણ.

ચાતુર્વિજ્ય, પું [સં] ચાર જાતિઓ તે:—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. (૨) ચારે વર્ણોએ પાળવાનો જે ધર્મ તે.

ચાતુર્વેદી, વિં [સં] ચારે વેદનો અભ્યાસી. ચારેવેદનું.

ચાદર, સ્ત્રી ધોળા કપડાનો પાંચ સાત હાથ લાંબો કકડો; પિછોડી ચોદાળ ગાદી કે બિછાનાનો ઓઝાડ, પ્રચ્છદપટ. (૨) મડદાને ઓઢાડવાનું ધોળું કપડું; કંદન. (૩) પાથરેલું કે ઓઢેલું હોય કે તેવું દેખાતું હોય એવું જે કંઈ હોય તે; પાણીની સપાટી;

પથરાયેલા પાણીનો તેવો દેખાવ. ઓઢણ; ઢાંકણ; છત-પડ. ફૂલની આદર=ફૂલની માળા-ઝોનું પટ; ઓઢણ; ઢાંકણ તે.-કબર ઉપર ફૂલની આદર નાંખી. આદરપાટ આદરના કપડાનો તાંકિ. કિંમ પ્રાં આદર ઓઢવી=આપ હાથે રોવાનું પશ્ચાત્તાપનું કારણ ઉભું કરવું; રોવું; નાસીપાસ થવું; બધું ગુમાવી દેવું; રોવાનો વખત આ-ણવો.-એણે જાતે આદર ઓઢી છે. આદરે, નાં આદરથી મોડું અને રંગેલું પથરણું, પાથરણું; ઓઢાણ; મોઢ; જાડું ઢાંકણ; ઓઢાડ.

ચા-દાની, સ્ત્રી આ બનાવવાની નાળચાવાળી ધાતુ કે માટીની લોટી.

ચાનક, સ્ત્રી ખંત; કાળજી; ચૈઠક; ફેમ; કરવું કે બળવનું છે એવી લાગણી. (૨) શિક્ષા; બોધ; ચિંતા.

ચાનકી, સ્ત્રી નાની લાખરી; નાની રોટલી; (અંગારા ઉપર શેકતાં ચંદાયેલી એવી)

ચાનકું, નાં જાડી ને ઢંગઢાળ વગરની લાખરી; જાડો કાચોદવાયો નાનો રોટલો.

ચાપ, નાં [સં] કામડું; ધનુષ.

ચાપકો, પું (ચાપકો) ચાણક; કાચડો; સાટકો. (૨) ટાંણી; મહેણું; વક્રોક્તિ, વાગ્યાણ. (૩) ચપકો.

ચાપટ, સ્ત્રી ચાર પટ, સળ પડી રહે એવી લપડાક; તમાચો; ઝાપટ. (૨) ચારપટવાળું હોય એવું તે; ચારપટવાળી રોટલી; ચોપડું.

ચાપટિયું, નાં પીળારંગનું ચપડું નંગ; જવા-હીરની એક જાત.

ચાપડો, પું સાંધા કે સાલને બેઠે તરફથી ચપ્પી સજડ રાખે એવી કાટખુણિયા ચપ્પરાસ; પટો; પાટી; અંધ. (૨) પાકી તકેદારી; જેમાંથી ખસાય, ચસકાય નહિ એવો પ્રતિબંધ. (૨) એક બીજા ઉપર ચાપીને દાબેલી એ લૂછઝોનો મોટો લુવો.

ચાપલુસી, સ્ત્રી [સં. ચાંચલ્ય.] આવડ

ચતુરાઈ અને હોંશિયારી વગેરે બતાવવાને ચીપી ચીપીને બોલવું તે; દોઢ ઉહાપણ; ચિખાવલાપણું. (૨) પતરાણ; શેખી. (૩) તાબેદારી; ખુશામત; ચાટુકારી.

ચાપલ્ય, નાં [સં] ચપળપણું; અસ્થિરતા; ચંચળતા. (૨) ચિખાવલાપણું; ચપચપ વગરવિચાર્યું વચમાં બોલબોલ કરવું અને નકામું ઉહાપણ કર્યા કરવું તે; હુસહુસિયા પણું અને બહુ બોલાપણું તે.

ચાપચીપ, સ્ત્રી ચીપવું ને ચાંપવું તે; ઠીક-ઠીક કર્યા કરવું તે; ટાપટીપ. (૨) સારું ખોટું કર્યા કરવું તે; ચિકાશ, દીર્ઘસૂત્રી-પણું; દોઢઉહાપણ.

ચાપચીયું, વિં ચાપચીપ કર્યા કરે એવું; દીર્ઘસૂત્રી; ઉહાયણું; ચાંપણું; દોઢચતુર; ચાવળું. (૨) કસરિયું, કંજુસ, ખખીલ.

ચાપુ, નાં ચાક; ચપ્પુ; કલમ ધડવાની નાની છરી. (૨) ચાપવું, ચાંગળું; અંજલી. (૩) હાથપગનાં આંગળાં પાસેનો ચપટો નાજુક અવયવ; પાટલી. (પગની) ચપટો અવયવ.

ચાખક, જુનું ચાણક.

ચાખખો, પું (ચાપકો, ચાખકો) લાકડીને છેડે ગુથેલી દોરી કે સાટોવાળો સાટકો; કોરડો ચાણક. (૨) ઠોક; લાગણી થાય એવાં શિખામણનાં વચન.-ભોજન ભગતના ચાખખા.

ચાણક, સ્ત્રી ચાખખો. (૨) ચાનકદાર શિખા-મણ; ઠોક; મહેણું. (૩) ઉત્તેજન આપે એવી વસ્તુ વગેરે તે.-લાંગ ઉપર કુંજની ચાણક. ચાણક સ્વાર=ઘોડા કેળવનાર. દંડનીતિ; શિક્ષા શાસન; નિયામક.

ચામ, નાં [સં ચર્મ] ચામડું; ત્વચા; ખાલ. મુઆ દોરકા ચામસે, લોહા ભરમ હો જાય.

ચામખેડું, નાં મદારીની ઝોળી; વાદીની ખલેચી, કાથળો; જાદુગરની પેટી.

ચામચીમડીયું. વિં ચામડાથી ઢંકાઈ રહેલું, જેની ચામડી ચઢી ગઈ હોય એવું; સૂકું

ખળખળી ગયેલું. (૨) ચીડિયું; ચીકણું.
(૩) કંજુસ, ચામડી તૂટે તોપણ દમડી
ખરચે નહિ એવું.

ચામચોરી, સ્ત્રી ચોરીથી જે ચામ સંબંધ
કરવો તે; વ્યભિચાર, પરસ્ત્રીગમન.

ચામજી, સ્ત્રી વાળની નહિ પરંતુ ચામડી:
ઉપરની જૂ તે, ચામડીને ચપટ વળ-
ગીને રહેનારી ઝીણી સ્વેદજાળ. [૨]
જ્યાં ચોટયું ત્યાંથી ઉપડે જ નહિ એવું
જે તે, (ચીકણું, ચીવટ):—ગોવિંદ તો
ચામજૂની માફક વળગ્યો છે.

ચામડું, નં શરીર ઉપરનો સળ; સોળ-
ચામડું; ચાંદું; સોળે. —અંગે ઉકયાં ચા-
મડાં, [૨] વિં ચીકણું, ઉમાયલું. ચા-
મડી છે.

ચામડ, વિં ચામડા જેવું; ચીકણું; તૂટેકાટે
નહિ એવું; ચીવટ. —ચામડતોડ.

ચામડિયેણુ, સ્ત્રી ચામડિયાની સ્ત્રી.

ચામડિયા, પું ચામડાં સાફ કરનાર; ચમાર.
કહેવું ચામડિયા ગંધ ગંધ=ધ ધા ઉદ્યોગને
લીધે જે ન ગમતું હોય તે પણ ગમતું
થાય છે; એવા વ્યંગ માટે આ કહેવત
કહેવાય છે. પરિચયથી પણ વિરૂદ્ધતા
ઝાણી થાય છે, એવો અર્થ દર્શાવે છે.

ચામડી, સ્ત્રી [સં ચર્મ] પ્રાણીનાં હડમાંસ
ઉપર જે ઢાંકણરૂપ પડ હોય છે તે; ત્વચા
ખાલ, ચામડું, છાલ. (૨) સ્પર્શેન્દ્રિય;
જેનાથી કાષ્ઠ વસ્તુ અડક્યાનું જ્ઞાન
થાય છે તે. પાતળું ચામડું તે ચામડી
કહેવાય છે. મનુષ્ય, પંખી વગેરે પ્રાણી-
ઓતું જે સુકુમાર નાજુક ત્વકપડ તે
ચામડી અને ઠોર વગેરેનું જે જાડું મજ
બુત ને ખરસટ ત્વકપડ તે ચામડું. ૩૦ પ્રં
ચામડી જવી=ખૂબ માર પડવો; ધણો
શ્રમ પહોંચવો. ચામડી આવવી=રૂઝવું;
ગડશુભ મટવાં ને ત્વચાનું ધીરેધીરે સરખું
થઈ જવું. કહેવું ચામડાની જીભ=જેમ
વાળીએ તેમ વળે એવું.

ચામડું, નં જાડી મજબુત ને ચીવટ ચામડી;

ખાલ; ત્વચા. (૨) ઝાડની છાલ; કાષ્ઠ
વસ્તુ ઉપરનું ચીકણું મજબુત ત્વકપડ,
ઢાંકણ. કિં પ્રં ચામડું ખગાડવું=ચામ-
ડાની સપાટી ખગડે તેમ મારવું; તેમાં
ડાઘ, ધાખાં પડે તેમ તેને હરકત કરવી.
ચામડાં ચુંથવાં=સત્ત્વ વગરની વસ્તુમાંથી
રસ લેવાને મથવું; વળખાં મારવાં. કહેવું
ચામડાતું તાળું=જીવતા જીવની રખેવાળી
તે; તાળાંનું કામ કરે એવો જીવતો જીવ,
રખેવાળીએ હોયો તે; ધરતું ધરડું માણુ-
સ. ચામડાનાં નાણાં ચલાવવાં=જળજલસ્તી-
એ કામ કરવું; અન્યાય કરવો.

ચામર, નં [સં] લાંબાવાળની માખ મ-
ચ્છર વગેરેની આપટણી; ચમરી; ચમર
મોર-પિંછ. (૨) વાળ નંદક છત્ર
ચામર અને લદાસને આપ્યું છે. એક
રાજચિહ્ન:-છત્રચામર. (૩) એક કવિતા-
નો ઢાળ; છંદ; વૃત્ત.

ચામરસ, પું રતિરસ; સ્પર્શેન્દ્રિયદ્વારા મળતો
અનુભવાતો જે આનંદ રસ તે.

ચામાચીડિયું, નં નાના વાગલાંની જાતનું
ધરગત રાત્રિચર પંખી; ચામડીદાર મોટી
પાંખાવાળું રાત્રિચર.

ચામાચેણુ, સ્ત્રી જીર્ણદર; ચેણુ.

ચામીકર, નં (સં) સુવર્ણ; સોતું.(૨)ધંતુરો.

ચામુંડરાજ, પું ગુજરાતનો એક પ્રસિદ્ધ
રાજા (૨) પૃથુરાજનો એક મોટો સામંત.

ચામુંડા, સ્ત્રી [સં] શબવાહનવાળી એક
ઉચ્ચ સ્વરૂપ દેવતા; દેવી ચંડિકા. શુંભનિ-
શુંભ ને ચંડમુંડ નામે બે દૈત્ય સેનાધિપ-
તિઓને હણનારી દેવી.

ચામોદિયું, (સં ચર્મોદીપનમ્) સ્પર્શેન્દ્રિય ઉ-
દીપન થાય એવો જે સ્પર્શ તે; ઉરકેરે
એવું અડપલું; ચાંદણ. ગમ્મત, છેડ-
તી વગેરે શોધવાને જે ઉકટા, મનનો
ઉભરો આવે તે; ખીજ માણસને વચનથી
કે સ્પર્શથી અડીને ગમ્મત મેળવવાનો આં-
તરિક ભાવોદ્ભવ તે. આ શબ્દ બહુ વચને
વપરાય છે. એથા; ચાળા.

ચામોદી, સ્ત્રીં ચામોદિયાપણું; ચેજાની અથવા
ચાળા કરવાની ભાવના તે; ચાંદવા કરવાની
ટેવ તે. (૨) વાતને લંબાવવાની આદત તે.
(૩) કુલ; મોટાઈ; બડાશ; ચિખાવલાપણું.
(૪) નખરાં.

ચાયણી, સ્ત્રીં [ચહાયના] ચાહ; ભાવ
ધન્ય; ખુશી. (૨) વહાલ; પ્રીતિ; પ્રેમ.
ચાર, વિ. [સં. ચતુર] બે ને બે; ત્રણને
એક; ૪ (૨) ધણું; બહુ;—ચાર માણસ
કહે તે માનવું;—ચાર દીવું ચાંદરાણું ને
રાત અંધારી ધોર. (૩) અલ્પ; થોડું;
જૂન;—ચાર અક્ષર ભણે તો સારું. ૩૦
પ્રં ચારદાણા=કંઈ માલ નથી એવો
અર્થ બતાવે છે. ભાષમાં ચારદાણાએ
નથી. ચારખાણુ=ચાર જાતનાં પ્રાણી
વગેરેનાં ઉત્પત્તિ સ્થાન તે;—ઉદ્ભિજન, સ્વેદન,
અંડન, અને જરાયુજ યોનિઓ
તે. ચારખુંટ=તમામ; સંધળું; ચારે ખુ-
ણાની સાથે બધુંય;—ચારખુંટ પૃથ્વી તેને
તાબે હતી. ચારે છોડાવાળું. કિં ૩૦ ચાર
આંખો થવી=કોઈ ભરાવું; ગુસ્સે
થવું, આંખમાં રોષ આવવો. ચાર આશ્રમ:
બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ ને સંન્યાસ.
ચાર પદાર્થ=ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ.

ચાર, પું [સં.] છુપી ખાતમી, ખખર
મેળવી આપનાર દૂત; જસસ; બેદુ; ખા-
તમીદાર. (૨) કાસદ; ખેપિયો. (૩)
ચારનો આંકડો;—(૪) સ્ત્રીં લીલું ધાસ;
ચારો. (૫) આચાર; રીતિ. (૬)
ગતિ. ચારક=ચલાવનાર;—સંચારક. (૨)
ગાયો વગેરેને ચરાવનારો; ગોપ, ગોવ-
ળિયો.

ચારકણું, વિં જેના ચાર કકડાજ થયેલા
હોય એવું; ભરડેલું, અનાજ દાણો
વગેરે. ઝીણું દળેલું નહિ પણ મોટા મોટા
કકડા રહે એમ ભરડેલું જાણુ.

ચારકોલ, પું [સં.] કોયલો; કોલસો.

ચારખાની, સ્ત્રીં એક જાતનું સુતરાઉ કપડું;

કાપડની એક જાત, કે જેમાં ચોકડીની
ભાત પાડેલી આવે છે.

ચારખુણિયું, વિં ચાર ખુણાવાળું; ચોખંડું.
ચારગણું, વિં ચારવાર વધારે હોય એવું;
ધણું વધારે;—વહુ તો સાસુથી ચારગણું
બોલે છે.

ચારચક્ષુ, પું [સં.] દૂતની આંખે દેખ-
નારો તે, રાજ.

ચારજમો, પું ચારે છેડે જેને કુમતાં હોય
એવી ઘોડાની પીઠ ઉપર નાંખવાની ડાળી;
પલાણ; જન.

ચારઠ, સ્ત્રીં ચાર પૈડાંના રથ; ચાર પૈડાંવાળો
મોટી ને સુંદર ઘોડાગાડી.

ચારણ, પું રાજને આશ્રમે તેનાં વખાણુ અને
કીર્તન કરીને આજીવિકા કરનારી ભાટની
એક જાતિ બંદીજન, ગાનતાન કરનારા
અને રાજ ઠાકારાનાં વખાણુ કરનારા
લોક. પુરાણમાં લખ્યું છે કે જેમ વૈતા-
લિકા ઉત્પન્ન થયેલા છે તેમજ ચારણો
ઉત્પન્ન થયેલા છે પરંતુ તેમનું પતન
હલકાપણું વૃષલતા કમ છે.

ચરણી, વિં ચારણ સંબંધી; ચારણને લગતું.
ચારણી ભાષા; ચારણી દુહા. [૨]
ચાલણી; આટો લોટ વગેરે ઝીણી દળેલી
કે ખાંડી વસ્તુને ચાળવાનું કાણું કાણું-
વાળું પાત્ર. ૩૦ પ્રં ચારણી સ્વભાવ.
ચારણી, ગુણુ=અર્થાત્ સારી બાબત
છોડી નકારી બાબત ગ્રહણ કરવાપણું તે.
ઉં ચાળણી ગુણુ છોડ અને સુપડાનો
ગુણુ સંધર.

ચારણો, પું મોટી ચાળણી.

ચારપાઈ, સ્ત્રીં ચાર પાયાની ખાટલી; ખાટલો;
માંચો.

ચારવાલી, સ્ત્રીં ચાર વાલ ભારનું કાટણું
એક જોખ. (સોના માટે.)

ચારવું, કિં સં [સં. ચર] ચરે એમ
કરવું; ઢોરને—પ્રાણીને ખવડાવવું; ચરાવવું;
ખવડાવવું. (૨) સિંચવું; ઉપર રેડવું;

પ્રસરી વ્યાપી જય એમ કરવું, ઇંટવું.:-
 ઘી (વ્યંગાર્થ) લાંચ રૂપત આપવી. (૩)
 યુક્તિથી ફેરવવું, ચલાવવું.:-સોગટી ચારવી.
 ચારસે, વિં ગણતરીએ ચાર વાર સો સો
 થાય એવું; ૪૦૦) ચાર વાર સો હોય
 એવું; ચારસો.

ચારસો, વિં ચારસે. (૨) પું જેની ચારે
 બાજુ સરખી હોય એવું કપડું; ચોક્કાજ;
 ચાદર.

ચારાગીરી, સ્ત્રીં ચરામણી. (૨) જાસુસી.
 ચારિત્ર, નં [સં.] ચાલચલગતવું જે સ્વ-
 રૂપ તે; આચરણ; વર્તણુંક; એકંદરે વર્ત-
 ણુંકનો જે એક તે; કુલક્રમાગત આચાર.
 (૨) રીતભાત; ચાલચલગત. રૂં પ્રં
 ચારિત્રવિનય-શિષ્ટાચાર; નત્રતા.

ચારિત્રિક, [સં.] ચારિત્ર સંબંધી.

ચારિત્ર્ય, ૦ નં [સં.] ચરિત; રીતભાત;
 આચાર.

ચારિયું નં ખેતરોમાં ફરી લીલું ધાસ
 કાપી લાવનાર [માણસ]; લીલી ચાર
 લાવનાર. (૨) લીલી ચાર કાપી કાપીને
 તે નાંખવાની ઝોળી (કપડું). (૩)
 વિં જેમાં ચારજ થતી હોય એવું (ખેતર).
 ચાર સંબંધી; ચારનું.:-ચારિયું ઘી. અર્થાત
 ખાણુ નહિ પરંતુ એકલીજ ચાર ખાધને
 રહેનારાં ઘોરનું જે ઘી તે.

ચારી, વિં [સં. ચારિન્] ચાલનાર.:-
 આકાશચારી. શબ્દની પાછળ જેડાય છે.
 (૨) વ્યવહાર કરનાર:-સ્વેચ્છાચારી (૩)
 નૃત્યનું એક અંગ.

ચારી, સ્ત્રીં (ચારી) રસોષ કરવાને માટે
 જમીન ખોદીને બનાવેલો લાંબા ખાડ જેવો
 ચુલો; ચર; મોટી રસોષ માટે ખોદેલો ચુલો;
 તમાણ. (૨) અગ્નિ સળગાવવાનો કુંડ;
 અગ્નિ સળગાવવાને જમીન ખોદીને કરવામાં
 આવતો મોટો ખાડો. ઉં ચાર ગજની તે
 ચારી ખોદાવો.

ચારો, વિં [સં.] સુંદર; રૂપાળું; મનોહર;

શાલિતું; રળિયામણું.:-ચારહાસિની. ચાર
 શીલ=જેનું શીલ સારું હોય તે. ચારતર=
 બહુજ સુંદર; સારામાં સારું, ચારુચાત્રી=
 જેનાં ગાત્ર મનોહર હોય એવી સ્ત્રી; સુંદરી.
 (૨) નં કુંકુમ; કંકુ.

ચારતા, સ્ત્રીં [સં.] સુંદરતા; મનોહરતા.
 રળિયામણપણું. (૨) તાજગી.

ચારું, નં ખોદીને પડતર રાખેલું ખેતર. (૨)
 વારંવાર ચાર ટોચાવાથી પડેલી ગુંજ;
 ખાલું; આંટણુ; ચ્યાઈ.

ચારેક, વિં આસરે ચાર; ચારની લગભગતું.
 ચારેગમ, અં ચારે તરફ; ચારે બાજુ;
 આસપાસ.

ચારેતરફ, અં ચારેગમ; ચારેબાજુ.

ચારો, પું પશુપંખીનું જે ખાવાનું તે; પશુ-
 પંખીનો ખોરાક; શિકાર.:-કેટલાંક પશુ
 પંખીઓ રાત્રે ચારો કરવા નીકળે છે.
 ચારામાં-માંસ, અનાજ, પાંદડાં, કીડા,
 વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. (૨) ધલાજ;
 ઉપાય; છુટકો.:-મારો હવે કંઈ ચારો નથી.
 (૩) સંબંધ; અને સહવાસમાં રહેવા
 કરવાની જે રીત, પરિચય, સંબંધ વગેરે
 તે.:-અમારે તેની સાથે લાઘચારો છે.

ચારોળી, સ્ત્રીં ગુવાર જેવાં પણ પોચાં અને
 તૈલી એક જાતનાં બી. એ લાલ હોઈ
 મિઠાઇમાં નાંખવાના કામમાં આવે છે.
 ચારોળી પૌષ્ટિક, તૈલી અને સ્વાદુ હોઈ
 સુકા મેવામાં ગણાય છે.

ચારોળું, નં ધૂળ; જેઠું; રજ; ધુનારું.

ચાલ, પું [સં. ચલ] ચાલવાનો જે નિયમ,
 ધારો તે; પ્રથા; કાનુન; શિરસ્તો; રિવાજ;
 રસમ; વ્યવહાર; રૂઢિ; આચાર.:-નાતો
 જમાડવાનો ચાલ સારો નથી.

ચાલ, સ્ત્રીં [સં. ચલ] (ચાલ્ય) ચાલ-
 વાની જે પદ્ધતિ, ઢબ, છટા તે; ગતિ; ગમન
 ચાલવું તે; હિંડછા, ગમનાકામ. ઉં મારાં
 સાસુજની ચાલ બતાવો, મારી સૈયરા વગેરે.
 (૨) વર્તણુંક; રીતભાત (નૈતિક):-

તેની ચાલ સારી નથી. (૩) ટેવ; આદત. (૪) પાઘડી પને ખાંધેલું અને ઘણી ઓરડીઓવાળું મકાન.—કલ્યાણ મોતીની ચાલ. ચાલી; ચાળી. (૫) આચરણ; ચલન; ગમનનો પ્રકાર; ચાલવાની હાલ.—આ થોડા એવી ચાલ ચાલે છે કે 'પેટમાંનું' પાણીએ હાલે નહિ. ખેલ; પ્રકાર; ક્રિયા.

ચાલક, વિં [સં.] ચલાવનાર; નિયંતા; શાસ્તા; પ્રવર્તક; કરતાકારવતા; મુખ્ય કાર્યકર્તા.

ચાલચલગત, સ્ત્રીં રીતભાત; વ્યાવહારિક વર્તણૂક; એક બીજાની સાથે વહેવારથી ખરાબર રહેવાને માટે ચાલતાં સત્ય, નીતિ, અંત આચાર વગેરેના પ્રવર્તનની મર્યાદા તે.

ચાલચલણ, સ્ત્રીં આચરણ, વ્યવહાર; વર્તણૂક; રીતભાત. (૨) નિયંતાપણું; ઉપજ; કરતાકારવતાપણું. ચરિત્ર; શીલ.

ચાર્વાક, પું [સં] એક અતીશ્વર વાદી અને નાસ્તિક મતનો તાર્કિક; નાસ્તિક; લૌકાયતિક; બૌદ્ધરૂપત્ય. નાસ્તિક મત પ્રવર્તક બૃહસ્પતિનો આ એક શિષ્ય હતો. આ મત ક્યારે ઉત્પન્ન થયો તે નક્કી થયેલું નથી, તોપણ પુરાણો વગેરે ઉપરથી જણાય છે કે, તે ઘણો પ્રાચીન મત છે. જ્યારે રાક્ષસો બહુજ ફાટી ગયા ત્યારે દેવલોકની પ્રાર્થનાથી વિપજાએ માયામોહ નામે એક પુરૂષ ઉત્પન્ન કર્યો હતો. તેણે રાક્ષસોને એવો બોધ કરીને ધર્મમાંથી ભ્રષ્ટ કર્યો કે, જે યજ્ઞમાં મારેલું પશુ સ્વર્ગે જતું હોય તો યજ્ઞમાન તેના ખાખને શામાટે મારતો નથી? ચાર્વાક ઈશ્વરને અને પરલોકને માનતો નથી. તેના મત પ્રમાણે સુખ એજ આ જીવતરનું મુખ્ય લક્ષ્ય હોવું જોઈએ. સંસારમાં દુઃખ છે એમ માનીને સુખ ભોગવવાની ના કહેનારાઓ મૂખ છે. કારણ કે ફેરી કે નાજિયેર ખાવામાં દુઃખ પડે માટે શું તે ન ખાવાં? પશુઓ ખેતર ખાધે જાય એવા ભયે શું તે વાવવાં નહિ?

જેમ ગાળ ને ચોખા વગેરેના સંયોગથી મધમાં માદકતા ઉત્પન્ન થાય છે તેમ પૃથ્વી, જળ, તેજ અને વાયુ એ ચાર ભૂતોના સંયોગથી ચેતનતા ઉત્પન્ન થાય છે. એ ચાર પદાર્થોના વિશ્લેષ—ભુદ્ધ પદાર્થથી 'હું' અર્થાત્ ચેતનતા પણ નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે ચેતન શરીરના નાશ પછી તેનું ને તેનું ફરીને ઉત્પન્ન થવું બનતુંજ નથી. ઈશ્વર અને પરલોક વગેરે વાતો અનુમાન ઉપર આધાર રાખે છે. નાસ્તિક ચાર્વાક પ્રત્યક્ષ સિવાય બીજા કોઈ પ્રમાણને માનતો ન હતો. જે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ ઈન્દ્રિયોથી થાય છે તેને ભૂત ને ભવિષ્ય લગી ખેંચી જવું તે વ્યાપ્તિ જ્ઞાન કહેવાય. આ જ્ઞાન મનને થાય છે પણ મન છે તે પોતાના અનુભવોને માટે ઈન્દ્રિયોને આધીન છે માટે મનથી વિચારાતું નહિ પણ ઈન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ જણાતું હોય તે જ્ઞાન ખરૂં છે અને તેમાં ઈશ્વર કે પરલોક કંઈ જણાતું નથી માટે બીજાં પ્રમાણ ખોટાં છે. ખાતું પીવું સુખ ભોગવવાં અને મોજમઝા કરવી એજ ખરૂં છે. પ્રાણી મરી ગયું એટલે થઈ રહ્યું. ચારુ=સાર—મીઠું+વાક બોલવું=તરત લોકને ગળે ઉતરી જાય એવું બોલનારો તે. ચાલુક્ય અને ભાસ કહે છે કે બૃહસ્પતિએ અર્થશાસ્ત્ર બનાવેલું હતું અને ચાર્વાક તે મનો મુખ્ય શિષ્ય હતો.

ચાલચલણિયું, વિં થોડો વખત કામ લાગે એવું; હંગામી; કામચલાઉ.

ચાલણુગાડી, સ્ત્રીં નાનાં બાળકોને ચાલતાં શીખવવાની ગાડી; ઠેઢાણુગાડી; પાંગલા લુલાની ગાડી. એને ત્રણ પૈડાં હોઈ છેકરું પકડીને ઉભું રહે એવો દાંડો હોય છે.

ચાલણુસુલો, પું ફરતો સુલો; કામચલાઉ સુલો.

ચાલતું, વિં ચાલ્યા કરતું હોય તેવું; જારી. (૨) વર્તમાન; હમણાનું. (૩) ઉપયોગી; કામ કરવાને લાયક; કામ કરે એવું.—

ચાલતી છરી. કિં પ્રં ચાલતું કરવું=નરી કરવું. ચાલતું થવું=નરી થવું. ૨ નરું રહેવું; ખસી જવું; મરી જવું. =એનો આપ ચાલતો થયો.

આલનહાર, પું. ચલાવનાર; લખ નનાર. (૨) ચાલનાર.

ચાલવું, કિં અં [સં. ચલ્] એક જગાએથી બીજી જગાપર જવું; ગતિમાન થવું; એક સ્થાન અને એક સ્થિતિમાંથી બીજા સ્થાન પ્રતિ કે બીજી સ્થિતિમાં જવું; હિંડવું; હાલવું; ખસવું; ગડખડવું; પ્રસ્થાન કરવું; ધરવું; પગને ગતિમાં મૂકવા. પગવાળાં પ્રાણીઓ ચાલે છે. (૨) પ્રવૃત્તમાન હોવું. =કચેરી ચાલે છે. (૩) નિર્વાહ થવો; નીભવું:— એક માણસે કામ ચાલે છે. (૪) ટકવું; પહોંચવું. =આ પાંચડી દસ વર્ષ ચાલશે. (૫) વહેવું; વહાવું. =રેલો ચાલ્યો. નૈઋત્યનો પવન ચાલ્યો એટલે હવે વરસાદ આવશે. (૬) વીતવું; ઓછું થવું. =જો ખન ચાલ્યું જાય છે જો. (૭) ઉપડવું. =ગાડી ચાલી. (૮) વહેવારમાં હોવું. =અધે કેકાણે નોટો ચાલે છે. (૯) અમલમાં આવવું. =આજથી નવો કાયદો ચાલ્યો. (૧૦) કહે તેમ થવું; અમલ થવો; હુકમથી બનવું. =એના ઘરમાં અધું આછડીનું ચાલે છે; (૧૧) અનુસરવું; વર્તવું. =તે આપને પગલે ચાલે છે. (૧૨) બસથવું; પુરું હોવું. =મને તો લોટો પાણી દશે તો ચાલશે.

આ ધાતુ જુદા જુદા શબ્દો સાથે સહાયમાં નોંધાતાં જુદાજુદા ધણા અર્થ બતાવે છે. = (૧) ચક્રલ ચાલવી=મતિ પહોંચવી; સૂઝવું; સમજવું. (૨) કલમ ચલાવી=કાખાણ કરવામાં હોંશિયારી હોવી; સચોટ ઉતાવળે લખતાં આવડવું. (૩) કામ ચાલવું=નીભવું; જરૂર પુરતું હોવું. મુકર-દમાની તપાસ થવી. કાષ્ઠપણુ કાર્ય પ્રવૃત્તિમાન હોવું. (૪) ગાંડ ચાલવી=મળ વઘા કરવો; અતિસાર હોવો. (૫) ધર ચાલવું=

ગુજરાન થવું; સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે સંપ હોવો; સંસાર વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ હોવી. (૬) છરી, કાતર તરવાર ચાલવી=નાશ, ઉદાઉદી કે કાપકાપ થવી. (૭) છાતી ચાલવી=હિમ્મત હોવી; ધીરજ, બળ ને હોંશિયારીથી કામ થવું. (૮) જીભ ચાલવી=ગાળા ગાળી કરવી; બોલ્યા કરવું. (૯) જીવ ચાલવો; આનાકાની કરવી; આશંકા થવી; નહિ મન પ્રવૃત્ત થવું; મન ખેંચાવું; પાછા પડવું. (૧૦) નહિ ચાલવું=સત્તાથી હુકમથી કાર્ય થવું; નહિ ઉપજવું; નહિ માન્ય રહેવું. (૧૧) પગ ચાલવા=શક્તિ-બળ હોવું; હિમ્મત હોવી, નિપજવું. (૧૨) મોંચાલવું=જીભ ચાલવી=આધા કરવું. (૧૩) રાજ ચાલવું=સત્તાથી કાર્ય થવું; અમલભેર કામ થવું; કહું થવું. (૧૪) રોગ ચાલવો=મરકી ધર્યાદિનું પ્રસરવું. (૧૫) લાથ ચાલવો=મારવું, ઉદાર થવું. જીવ ચાલવો. આ પ્રમાણે વિવિધ અર્થો ચાલે છે. વહેવું. =નદી ચાલી પરંપરા રહેવી; નરી રહેવું. વંશ ચાલ્યો. પ્રવૃત્ત થવું, કામમાં લેવાવું; વાપરાવું. તલવાર ચાલી; તીરગોળીનું છટવું; ઝગડો થવો. તેમને ખૂબ ચાલી રહી છે. ફાવવું, સફળ થવું, ઉપાય લાગવો. =મારી પર મંત્ર નહિ ચાલે.

આલક, વિં [સં. ચલ્] તરત સમજી જાય એવું; ચતુર; જીદિમાન, ચંચળ; ચપળ; હોંશિયાર; ચેતી જાય એવું; જગરૂક; સપાટાખંધ વસ્તુ સ્થિતિ સમજી જઈ ઝટ જે કંઈ તદખીર લગાવવી હોય તે લગાડી સપાટાખંધ કામ કાઢી લે એવું, તેમજ કાષ્ઠથી છેતર્યું કે ફસાયું જાય નહિ એવું જે તે. વ્યવહાર કુશળ; દક્ષ; ધૂર્ત.

આલકી, સ્ત્રીં ચતુરાઈ; હોંશિયારી; દક્ષતા; પડતા; ચંચળાઈ; ચપળતા, બીજાને ખમર પડે નહિ તેમ સપાટાખંધ કામ કરી લેવાની જે સદાઈ તે; વ્યવહાર કુશળતા. (૨) ધૂર્તતા. કિં પ્રં આલકી કરવી=સદાઈથી છેતરવું; યુક્તિ. કૌશલ બતાવવું.

ચાલી, સ્ત્રીં ઓળખધ ધણીક ઓરડીઓ.
વાળું લાંબું મકાન; માળો; ચાલ. (૨)
ચાળી.

ચાલુ. વિં પ્રવર્તમાન; હમણાંનું; ચાલતું
રહેલું હોય એવું; વર્તમાન; જરૂરી.

ચાલુક્ય, પું ગુજરાત ને દક્ષિણમાં પ્રખ્યાત
થયેલો એક રાજવંશ. ચાલુક્ય વંશના
પ્રતાપી રાજાઓમાં પુલકેશિ મુખ્ય
ગણાય છે.

ચાલ્યું, અં (ચાલશે.) હશે; ખરેઃ કંઈ જ
ર નથી, નીલશે; ખરજી. અટક્યું નહિ
રહે, વગેરે અર્થમાં વપરાય છે.:-તમે નહિ
આવો તો ચાલ્યું, હું એકલો જઈશ.

ચાવડી, સ્ત્રીં રાજમહેલની આગળ પહેરેગી-
રોને ખેસવાનું જે ઠેકાણું-નાની કાટડી તે;
દેવડી; ડહેલી; ચોકા; ચલુતરો; ચાણું. (૨)
ચાવડા જાતિના રજપુતની સ્ત્રી (કન્યાસ્ત્રી
વગેરે):-ચાવડી રાણી. (૩) વિં ચાવડા-
ઓનું:-ચાવડી રાજ્યનો અંત આવ્યો.
(૩) મુસાફરોને વિસામો-ઉતારો લેવાનું
સ્થાન; પાલિયાની દેવડી.

ચાવડું, વિં ચાવળું; દોઢહાથું; વાતોડું; વાત-
ચતુર. (૨) નાં ચાડું.

ચાવડા, પું [સં. ચોપોત્કટ-ચૌરા] ચાવડા-
જાવળ નામના રજપૂતમોનો એક તે.
ચાવડા વંશનો પુરૂષ. ચાવડાવંશના રજ-
પૂતો પ્રથમ દીવમાં રાજ્ય કરતા હતા.
કેટલાક તેમને પરદેશી કહે છે ને ધણા જણ
તેમને પરમારોની એક શાખા માને છે.
વત્સરાજ ચાવડો દીવમાં રાજ્ય કરતો હતો
પણ દીવનો કેટલોક ભાગ સમુદ્રમાં ગરક
થઈ જતાં તેના વંશજોએ કચ્છના રણ
આગળ ચાલી પંચાસરમાં ગાદી સ્થાપી
હતી. પંચાસરનો છેલ્લો રાજા જયશિખરી
થયો. દીવના આંચિયા બળવાન થઈ રાજ
થઈ પડ્યા હતા એમ પણ કહેવાય છે.

ચાવળિયાં, નં ચાવવાને કામ આવે, મદદ-
ગાર થાય એવું જે કંઈ તે; ચાવવાના
ઉપયોગનું તે; જડ્યાં; ડાયાં; દાદો; દાંત.

ચાવળું, નં [સં. સર્વજ્ઞ] કાચું કારું અ-
વીને ખાવાનું જે તે; ચણામર્મરા વગેરે.

(૨) ખાવાનું; ગુજરાત; આજીવિકા:-
ચાવળું મળશે ત્યાં સુધી રહેશે. (૩) લાંબ
રૂશવત:-ચાવળું આપો તો કામ થાય.

ચાવરો, પું [મા.] કરડનારો જીવ; માંકણ.

ચાવલ, પું [દે. જાહલા] ચોખા; ભાત;
ચાવળ.

ચવલાં, નં લટકાં; હાવભાવ; નખરાં. (૨)
ચાવી ચાવીને ખુસામતના બોલ બોલવા
તે; મલાવડાં.

ચાવડું, કિં સં [સં. ચર્ચ] દાઢને દાંતથી
કચરવું; દાઢોથી ભાગી ભુકા કરીને ખાવું.
(૨) ચર્ચવું; ચાંપી ચાંપીને, ઉથલાવી ઉથ-
લાવીને વારંવાર એકની એક વાત કર્યા કરવી;
નિંદવું; કાંઈ આખત સંબંધી ટીકા કર્યા
કરવી:-લોકોએ તેને ચાવવા માંડ્યો છે. (૩)
કરડવું; બચકું ભરવું; ડાંખ મારવો. આ
અર્થ મરાઠી છે ગુજરાતમાં ચાલતો નથી.
દખખણના ગુજરાતીઓ કદી વાપરે છે.
ચાવી ખાવું=ભાગી કચરીને ખાઈ જવું;
નામાવશેષ કરવું; ફાડી કરડી ખાવું; ચૂસી
જવું. ૨ વગોવવું; નિંદવું; ખૂબ ટીકા
કરવી. ચાવી નાંખવું=નિંદવું; ધણા જણથી
ટોકાવું. ચાવીને કુચો કરવો=નિઃસત્ત્વ બ-
નાવી દેવું; ચૂસી લેવું. ચાવીને બોલવું=
ચીપીચીપીને બોલવું.

ચાવળ, સ્ત્રીં ખેડીને પોચી કરેલી જમીનમાં
ચાસ પડના જાય અને દાણા પ્રેરાતા જાય
એવું ચાર નાની હળપુણીઓવાળું ખે-
તીનું ઓજાર; ચાર ફળાંવાળા નાની પ્રે-
રણી. ફળાંમાં કાણું હોય છે તેમાં વાંસના
ચાર ફંડુકા, જેના ઉપલા છેડા એક ચૌ-
ડામાં ધાલેલા હોય છે તેમાંથી દાણા ગરીને
ચાસમાં પડે છે. ચાવળથી પેરણી કર્યા
પછી ચાસમાં ખુલ્લા રહેલા દાણા પંખીઓ
ખાઈ ન જાય તે માટે નાની પાટડી જેવું
લાકડું જેને સમાળ (સમ્માજ કે સમ્માળ)
કહે છે તે ફેરવામાં આવે છે. (૨)
પું ચોખા.

ચાવળું, વિં એ માણસ વાતચીત કરતાં હોય તેમની વચ્ચે ચીપીચીપીને બોલનારું અને દોઢઢાપણિયું; દોઢઢાધું; ચાંપલું; કાઠની વંચમાં પોતાનું ડહાપણ બતાવવાને ચાતુર્ય દેખાડવાને ચીપીને બોલનારું; ચિખાવલું.

ચાવી, સ્ત્રીં કુચી; કિલ્લી; કળ; ચાંપ. કિં પ્રં ચાવીઆપવી=કુચી દેવી; ચઢાવવું; ઉસ્કેરવું; ખીલે કે કાઠની સામે થાય તેમ કરવું; કમાનને વળ ચઢાવવો કે જે વળ ઉતરવાને જોરે ખીજાં ચક્કરને ગતિ મળીને યંત્ર ચાલે:-ધડિયાળ.

ચાવું, કિં સં પ્રીતિ રાખવી. (૨) ઇચ્છવું; પસંદ કરવું. ચાહવું, ચહાવું, ચ્હાવું, ચા'વું, ચાહાવું.

ચાપ, પું [સં.] એક જાતનું લીલી પાંખોનું કાખર જેવું પંખી. પંથીઓ તેના શકુન લે છે. દસરા, વિજ્યાદશમી કે જે પ્રસ્થાનનું મુખ્ય અને પહેલું મુદ્દર્ત ગણાય છે તે દિવસે ગુજરાતમાં લોકો સીમાનું ઉક્ષંધન કરવા સીમાડે જઈ ચાપનાં દર્શન કરે છે.

ચાસ, પું ખેતરમાં હળ અથવા ચાવળથી પાડેલા ઓળખધ ઉંડા લીંટાઓમાંના એક એક લીટી તે; હળપુણીને લીધે ખેતરમાં જે ઉંડા; આંકા પડે છે તે. (૨) એ પાંકામાં પેરેલા અને ઉગેલા અનાજના છોડની હાર; ઓળ. (૩) તુકસાન; ટોટો; ધટ:-મને ચાસ આપતા નહિ.

ચાસણી, સ્ત્રીં ગોળખાંડના પાણીને ખૂબ ઉકાળી તાર નીકળે એવું ગાદું ચીકણું-મધ જેવું બનાવવામાં આવે છે તે; ખાંડના પાણીનું ખૂબ ઉકળીને બનાવેલું મધ. (૨) ચાસવું તે; ખેતરમાં ચાસ પાડવાની જે ક્રિયા તે. (૩) કસોટી; કસ; તપાસ. (૪) માછલો; નમુના માટે જુદું રાખેલું અવશેષ:-તમે આ સોનાની ચાસણી રાખજો, એ પ્રમાણે પછી દાગીનાની કસોટી કરાવશે. કિં પ્રં ચાસણી કરી=ખૂબ ઉકાળવું; ગાદું બનાવવું.

ચાસવું, કિં સં ચાસ પડે એમ ખેડવું; ખેડાણ કરવું.

ચાસિયાધઉં, પું પાણી પાયા વગર માત્ર જમીનના ભેજને લીધે પકિલા જે ધઉં તે; વગર પાણીના ધઉં. ક્યારીના કે કુવેતરના નહિ પરંતુ ભેજવાળી જમીનને માત્ર સારી ખેડીને વાવેલા ને વગર પાણી પાચે થયેલા તે.

ચાહ, પું [સં ઉત્સાહ પ્રા. ઉચ્છાહ] પ્રેમ; પ્યાર. (૨) ઉમળકા; ભાવ: ઇચ્છા; અભિલાષ. (૩) આદર; આ; ચ્હા. (૨) સ્ત્રીં ચા નામની જે વનસ્પતિ અને તેનો કાદો તે.

ચાહક, વિં ચાહનાર; પ્રેમી; હેતાળ.

ચાહન, વિં જાહેર; ખુલ્લું; ઉઘાડું; ઇચ્છાક.

ચાહના, સ્ત્રીં ચા'યના: ચાહના; ચહાયના: ભાવ; પ્રેમ; પ્યાર.

ચાહવું, કિં સં પ્રીતિ કરવી; ઇચ્છવું; અભિલાષ કરવો; પસંદ કરવું. ચહાવું; ચા'વું; (૨) સ્નેહ કરવો; પ્યાર કરવો.

ચાળ, સ્ત્રીં પુરુષને શરીરે પહેરવાના સિવેલા કપડા-અંગરખાનો છાતીની નીચેનો ધેર તે; અંગરખાની કમાન નીચેનું ખુલ્લુ પડ તે.

ચાળણ, નં ચાળતાં જે કચરો ચાળણીમાં રહી જાય છે તે; થુલું; કસ્તર; ચળામણ.

ચાળણી, સ્ત્રીં ચાળવાનું કાણું કાણું વાળું પાત્ર; ચાવણી; ચારણી.

ચાળવણી, સ્ત્રીં ચાળવવું તે; યુક્તિસર ફેરવવું; પોતાને લાભ થાય તેવી રીતે નાણાંને આમ તેમ રોકવાં અને ઉપાડી લેવાં તે; ફેરબદલી:-એને નાણાંની ચાળવણી કરતાં હીક આવડે છે. (૨) ઉચલપાથલ; ફેરફારી.

ચાળવવું, કિં સં ચતુરાઈથી ફેરવવું; જેમ સારું લાગે અને ફાયદો થાય તેમ જોડવું ફેરબદલ કરવું; અવારનવાર ફેરબા કરવું. ઉચલાવવું; તજે ઉપર કરવું આમ તેમ ફેરવવું.

ચાળવું, કિં સં અનાજ, લોટ, અને ચુનો વગેરે આખી વસ્તુ કે ખાંડેલી અથવા દળેલી વસ્તુને નાનાં મોટાં કાણાંવાળા વાસણમાં ભાપ

ગરાવવી; સરખા કકડાની કે સરખા કદની વસ્તુથી તેમાં ભળેલી મોટી વસ્તુ ભુદી પાડવી; છણવું; છાણવું; ગાળવું; ગરાવવું; છિદ્રમાંથી બહાર પાડવું. (૨) આમ તેમ ફેરવવું; ફેરબદલ કરવું; ઉથલાવીને ફરી ગોઠવવું.—છાપરું ચાળવું. આમ તેમ હલાવવું.

ચાળા, પું. [સં. ચલન ચાળાનું બ. વ.] કાંઈના ચલનવલનનું અતુકરણ તે; બીજાની નકલ કરવી તે.—નાનાં છોકરાં ધરડાંના ચાળા પાડે છે. કાંઈ હસે તેમ હસવું, બોલે તેમ બોલવું, હિંડે તેમ હિંડવું અને હરે તેમ નકલ રૂપે કરવું તે. કિં. પ્રં. ચાળા પાડવા=બીજું માણસ કરે તેમ કરીને તેને ચીઢવવું; મશ્કરી, ચેષ્ટા કરવી. (૨) આંખ મુખ અથવા અંગનો મોહક મરોડ તે; અભિનય; નખરાં; ડેલ; વિલસન; લટકાં. (૩) ભાવભેર આનાકાની કરવી તે; માન મરડાટ લાડ; રિસાવું તે; લાડણ. ચાળાખોર=ટિંખળી, નખરાંખાળ. ચાળા કરવા=ભાવ હોવા છતાં આનાકાની કરવી; અડપલાં=ચાંદવાં કરવાં. લાડમાં હા ના ક્યાં કરવી. ચાળાચઢૈયાં; ચાળાચસકા.

ચાળાચસકા, પું. (ચાળાચસકોનું. બં. વં.) નખરાં; હાવભાવ; લટકાં; વિલસન. (૨) મરડાટ; આનાકાની; હાના.

ચાળી, સ્ત્રી. બકરી. (૨) વિં ચાળીસ: ૪૦.—ચાળી રૂપિયા.

ચાળીસ, વિં જેમાં ચારવાર દસ હોય એવી (સંખ્યા) ૪૦. ચાળીસમું=ચાળીસમા દિવસનું; ચાળીમા નંબરનું.—ચાળીસમું નહાઈ ઘોષ ઉઠી.

ચાળું, નં. ઘેડું; ગાદું.

ચાળો, પું. [સં. ચલન] આંખ, મુખ, અને બીજા અવયવનું જે ચલન તે; અવયવના ફરવાનો જે વ્યાપાર સંચાર તે; આંખના ડોળાની જે ચલનછટા તે; હાવભાવ; અભિનય; અંગચેષ્ટા; અંગમરોડ; બોલવા ચાલવા તે અંગ હલાવવાની જે મોહક રીત તે; છટા; લટકા. (૨) ચેષ્ટા; કીડ; ચિહ્ન;

તરેહ; ડોળ; ઢંગ; દેખાવ.—તેના મોનો ચાળો ફર્યો માટે ભોંય લો. નર્મ. (૩) ચાળનારો (છાપરું)

ચાંઈ, સ્ત્રી. [સં. ચન્દ્રક] કપાળ વચ્ચે કરવામાં આવતું ચંદન કંકુ વગેરેનું તિલક તે; ચાંદલો; દીલું; બે બમરો વચ્ચેની ઝીણી બિંદી. ચાંદલાને માટે નાનાં છોકરાંથી અને નાનાં છોકરાં સાથે તત્સંબંધી વાત કરનાર મોટાંથી વપરાતો શબ્દ. ગુજરાતી બાળભાષાનો “તાતા” જેવો શબ્દ. (૨) વિં શરમિંદું; ખસિયાણું; છાણું.

ચાંકવું, કિં. અ. ચમકવું; ભડકવું; ચોકવું. (૨) તાણુબ થવું; વિસ્મય થવું.

ચાંખડ, વિં ગરીબ; દીન; શીળું.

ચાંખડાઈ, સ્ત્રી. ગરીબી; દૈન્ય. (૨) ગરીબીનો ખાલી ઢંગ કરવો તે; ફેલ.

ચાંગળું, નં. ચાર આંગળાંનું ચાપવું તે; ચાર આંગળાંની અંજલી. (૨) ચાર આંગળાંની વચ્ચે રહે અથવા માય એટલું તે.—ચાંગળું પાણી. (૩) વિં ચાર આંગળીના ખાડામાં રહે તે પુરતું; થોડું; અલ્પ; જરા; લગારેક. ૩૦ પ્રં. ચપટીચાંગળું=થોડુંધણું; કડોકોર. બહુ અલ્પત્વ ખતાવવાને વપરાય છે.—ચાંગળું પાણીએ પાય એવી નથી.

ચાંગી, વિં [ફા. ચંગા] ઘોડાની એક જાત.

ચાંચ, સ્ત્રી. [સં. ચાંચ] પંખીઓનું અણીદાર

બે જડખાનું પાતળું-લાંબું મોં; ચંચુ; તુડ.

(૨) મૂળમાં નળી અને છેડે પાતળી એવી શંકુ આકૃતિ તે; ચકલી; અણી; પાતળું

અગ્ર.—દખણી પાઘડીની ચાંચ; જોડાની ચાંચ.

(૩) ચંચુ જેવી હરકોઈ આકૃતિ અથવા

પકડ તે; સાંણસી. કિં. પ્રં. ચાંચ ઉધ-

ડવી=મોલવા માંડવું; ચપચપ મોલવું. ચાં-

ચણું પવી=પ્રવેશ થવો; દાખલ થવું; સમ-

જ પડવી. ચાંચ ચઢવું=ગવાવું; નિંદાવું.

ચાંચ મારવી=માથું મારવું; નાણી જેવું;

વચ્ચે પડવું. ચાંચ બોળવી=ખાવું પીવું;

સ્વાદ લેવો; મોં ભરવું; ખોટવું. ચાંચમાં

લેવું=કમળમાં લેવું; શેઠમાં લેવું.

ચાંચડ, પું (ચાંચણ) વાળ ઉન અને જુનાં મેલાં કપડાં વગેરેમાં થતો એક નાનો પાંખો વાળો રવેદળ જંતુ; ચાંચણ. આ જંતુ વાળવાળાં ઢોર અને ઉંદર વગેરેના શરીર ઉપર ઠંડી ઋતુમાં થાય છે. તે રંગે ઝાંખો લાલ, ચપટો, એ પાંખો વાળો, ડંખની સુંઢ અને છ પગવાળો હોય છે. કેટલાક ચેપી રોગ તે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ચેપ ઉઠાડી ફેલાવે છે. તે ઝટ મરતો નથી.

ચાંચદ્ય, નં [સં] ચંચળતા; ચંચળપણું; ચાલાકી, ચપળતા.

ચાંચવો, પું જમીન ખેદવાનું લાંબા ચપટા ફળનું કોદણી જેવું ઝોળાર; એંહવો; ત્રિકમ. ચાંચના જેવું ફળ હોવાથી તે ચાંચવો કહેવાય છે. મુંદરની ખન્ને બાજુએ ચાંચ જેવાં ફળ હોય છે. એક ફળ ચપટું જમીન ઉખાડવાનું અને બીજું પથ્થર વગેરે ફાડવાના કામમાં આવે એવું છુંડી મજબુત અણીવાળું હોય છે.

ચાંચિયો, પું વહાણો ઉપર લુંટ ચલાવવાના ધંધા લઈ ખેડેલા દરિયાઈ લુટારુઓની જાતનો માણસ; દરિયાઈ ચોર; વહાણનો ધાડપાક; લુંટારો; વેપારી વહાણો ઉપર દરોડો પાડનાર. (૨) ચાંચવાળો જે તે; છાપરિયો. ચાંચિયાં જહાજ=દરિયા પર શરતાં વેપારી વહાણોને લુટનારાઓનાં વહાણ તે,

ચાંચું, અં કંઈ પણ ખોલવું, અથવા ઉચ્ચાર કરવો તે; આનાકાની કે વિરુદ્ધતામાં કંઈ પણ કરવું તે.—ચાંચું કર્યું તો તારી વાત તું જાણ્યો. ખખડદાર ચાંચું કરતો નહિ.

ચાંટી, સ્ત્રી ચોંટી; ચુંટી. (૨) ખાલી બગાથ.

ચાંડાળ, પું [સં. ચાણ્ડાલ] અત્યંત નીચ જાતિનો માણસ; દૂર, લયંકર કર્મ કરનાર માણસ; પાપી માણસ; ચામડિયો; ખાલપો; અપય. મનુ કહે છે કે શુદ્ધી બ્રાહ્મણને પેટ ઉત્પન્ન થયેલો માણસ ચાંડાલ છે. તેને વસ્તીમાં સખવો જોઈએ

નહિ. આગળ દેહાંતદંડની શિક્ષા એને હાથે કરાવવામાં આવતી. ધર્માનુષ્ઠાન સમયે એ નજરે પણ પડવો જોઈએ નહિ. સારા માણસે એને બીખ આપવી હોય તો તે પણ શુદ્ધાદિને હાથે અપાવવી.

ચાંડાળણી, સ્ત્રી ચાંડાળની સ્ત્રી. પાપી દૂર કર્મ કરનારી ખરાબ સ્ત્રી.

ચાંદ. પું [સં. ચન્દ્ર] ચંદ્ર; ચંદ્રમા; ચંદ્રી; ચંદિ. (૨) [ચન્દ્રક] પદ્મ; માન અથવા શાખાશીતું આપનારની મહેર છાપ કે ચિહ્નવાળું સિક્કા જેવું સોના રૂપાનું ચકતું; માનચિહ્ન. (૩) ઘોળું ટીલા—ટપકા જેવું પશુના માથાપરના વાળમાંનું ચિહ્ન.

ચાંદની, સ્ત્રી ચંદની; ચંદ્રિકા; ચંદ્રપ્રકાશ; જ્યોત્સ્ના. (૨) વિં ચંદ્ર પ્રકાશ વાળી.—ચાંદની રાત. (૨) છત; ચંદરવો.

ચાંદળીજ, સ્ત્રી જે સુદિ બીજને દિવસે નવો ચંદ્ર દેખાય છે તે બીજ; ચાંદરાત.

ચાંદરડું, જીં ચાંદરણું.

ચાંદરણી, સ્ત્રી તારકા; તારો; નાનો ચક્ર ચક્રિત તારો. (૨) ચંદની, ચાંદની. (૩) વિં ચાંદરણાવાળી.—ચાંદરણી રાત.

ચાંદરણું, નં ચંદનું અજવાળું; ચાંદની. (૨) તારાઓનું અજવાળું. (૩) અજવાળાવાળું ચાંદું; ઝાકળાળિયું. ચાંદરડું.

ચાંદરાત, સ્ત્રી સુદિ પક્ષની જે પહેલી સાંજે ચંદ્ર દેખાય છે તે; અમાસ પછી પહેલ વહેલાં જે રાતે ચંદ્રમા દેખાય તે રાત; ચાંદ બીજ; અજવાળી બીજ. અમાસ પછી પહેલ વહેલો જે દિવસે ચંદ્ર દેખાય તે દિવસને મુસલમાનો ચાંદરાત=મુસલમાની મહીનાનો છેલ્લો દિવસ ગણે છે અને બીજા દિવસથી પહેલી તારીખ ગણવા માંડે છે.

ચાંદરું. વિં [સં. ચન્દ્રક] જેના (જે ઢોરના) કપાળમાં કે શરીર ઉપર ઘોળાં ઘોળાં ચાંદાં હોય તે; ચાંદાંવાળું. (૨) નિરંકુશ; મસ્તાની.—ચાંદરો પાડો. ચિહ્નવાળું; આંકિલું; છુંડું મૂકી દીધેલું.

ચાંદલિયો, પું ચાંદો; ચંદ્ર. કવિતામાં વપરાય છે.:-મા મને ચાંદલિયો આપો. કિં પ્રં ચાંદલિયો ચુંટવો=સારામાં સારું હોય તે પસંદ કરી લેવું.

ચાંદલો, પું કંકુ અથવા કેસર કે ચંદન વગેરેના કપોળમાં જે ટીલો કરવામાં આવે છે તે; ચાંદલો.

ચાંદવું. વિં અટકચાળું; અડપહું; અડે, અફાળે, બગાડે કે ગડબડ કર્યા કરે એવું. :-આ છોકરું બહુ ચાંદવું છે. (૨) નં અટકચાળું; અડપહું; છેડતી. :-કાંઈને ચાંદવું કરતો નહિ.

ચાંદિયોવા, પું જેથી ચામડી ઉપર ચાંદાં ચાંદાં પડી જાય એવો એક ચેપી રોગ.

ચાંદી, સ્ત્રીં રૂપું; રૌપ્ય; રજત, શુદ્ધ રૂપું. (૨) ચામડી જતી રહી માંસ દેખાય એવું ગોળ ચાકું કે ચાંદું તે. અતિ સોખતથી ઉત્પન્ન થતો આ એક બહુજ ચેપી અને ભયંકર રોગ છે. એમાંથી વિસ્ફોટક, સંધિવા અને બીજા ઘણા રોગો ઉત્પન્ન થાય છે અને કેમે કયો મટતા નથી.

ચાંદી ચોખી અને બીજા ધાતુઓ સાથે મળેલી ખાણોમાંથી નીકળે છે. એનું ચુરુત્વ સોનાથી અડધું છે. ચાંદીના ઘણી જાતના હાર અને છે અને તે ફોટોગ્રાફી વગેરેમાં કામ આવે છે. ચીન અને અમેરિકામાંથી ચાંદી પુષ્કળ મળી આવે છે.

ચાંદીકામ, નં રૂપાના નકશીદાર ઘાટ બનાવવાનું કામ તે; રૂપાનો નકશીદાર દાગીનો-ઘાટતો. :-કચ્છનું ચાંદીકામ ઘણું વખણાય છે.

ચાંદું, નં ચામડી જતી રહી માંસ દેખાય એવું ચાકું. (૨) ડાઘ; લાંછન; ચિહ્ન; ટપકું; ધાણું. (૩) હિર; દોષ. કહેલું કાગડો ચાંદું શોધે.

ચાંદો, પું [સં ચંદ્ર] ચંદ્ર; શશી; ચંદ્રમા. (૨) મોટો ચંદ્ર જેવો ગોળાકાર તે.

ચાંદ્રમાસ, પું (સં) ચંદ્રની ગતિ ઉપરથી ગણતો મહીનો; એક પૂર્ણિમાથી બીજા પૂર્ણિમા લગીનો જે વખત તે. ચાંદ્રમાસની

પેક ચાંદ્રવર્ષ પણ ગણાય છે અને તે ૩૫૪ દિવસનું થાય છે. ચંદ્રને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરતાં લાગતો જેટલો કાળ તેજ ચાંદ્રમાસ. પૂર્ણિમાંત અને અમાંત એમ બે પ્રકારના ચાંદ્ર માસ ગણાય છે.

ચાંદ્રાયણ, નં [સં] એકવ્રત. આ વ્રત ચંદ્રની વધઘટ પ્રમાણે વધતા અને ઘટતા કાળિયા ખાંઈને કરવામાં આવે છે એટલે કે, સુદિ પડવેએ ચાંદ્રાયણ કરનાર એક કાળિયો જન્મે છે, બીજો બે કાળિયા અને પુનમે પંદર કાળિયા. વદિ પડવેથી પાછો એજ રીતે ઉતરવા માંડે છે અને અમાસે ઉપવાસ કરે છે. સ્ત્રીઓ આ વ્રત સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ અર્થે કે પ્રિય પ્રસાદન માટે કરે છે. બધી સ્મૃતિઓમાં આ વ્રતનો ઉલ્લેખ છે. તે બે ત્રણ જુદી જુદી રીતે કરવામાં આવે છે.

ચાંપ, સ્ત્રીં દાખવાથી પડે કે ઉંચકાય એવી કરામત; પેચ; કળ; ઉઘાળી; કમાન, ઘોડો. (બંદુકનો) (૨) ઠેસી; અટકણ. (૩) ધાક દાખ, સત્તા; શિરજેરી. (૪) ધ્યાન; ખંત. (૫) સાન; ચેતવણી. (૬) અટકાવ; લગામ. કિં પ્રં ચાંપ રાખવી=દાખ, ધાક ખંત રાખવી. ચાંપ મરડવી=કળફેરવવી.

ચાંપણ, સ્ત્રીં સાળનું એક વતરણું, જે ચાંપવાથી તાર ઉંચા નીચા થાય છે તે; દાખવાની કળ. (૨) ચાંપવા=દાખવાની લાટ. (૩) પ્રેસમાંની દાખવાનો સંચો. (૩) નં રૂની ગાંસડીઓનું બંધામણ, કારણ કે તે બહુ ચાંપીને બાંધવી પડે છે. (૪) બંધ; પટી. (૫) દાખવું તે; દાખ.

ચાંપણિયું, નં દાખવા જેવા કામનું જે કંઈ તે; (લાકડું, પાટિયું, ચંત્ર વગેરે.)

ચાંપણી, સ્ત્રીં ચાંપણ. (૨) ચાંપવા, દાખવાનું જે કામ તે. (૩) તગાદો, દાખ ચલાવવો તે.

ચાંપણું, નં ચાંપણ

ચાંપતું, વિં આકરું; સખત; ખંતીલું; બીડા તું. :-ચાંપતી ઉધરાણી.

ચાંપણું, વિં ચાંપી ચાંપીને ડહાણ ડહાણ થતો કરનારું; ડહાણલું; દોડડહાણું, ચાંપી

ચીપીને હઠાપણુ કરનાર; વાતોડું; વાતડ-
હયું; ચિખાવણું.

ચાંપવું, કિં સં [ફા. ચાપીદન] ચપટું
થાય એમ દાખવું; ચપટ કરી નાંખવું;
કચરવું; ચગદવું.-(૨) ગાંસડીઓ ચાંપવાનો
સંચો. શત્રુને તેણે ચાંપ્યો. (૨) પંપાગતાં
પંપાળતાં ધીરેથી દાખવું; મુડીઓ ભરવી;
ઓળાંસવું; તળાંસવું.-(૩) પગ, માથું વગેરે
ચાંપવાં. [૩] ડામદેવો; દઝાડવું; ઉનુંઉનું
જેરથી અડકાડવું.-(૪) ખોપણુ ચાંપવું. (૪)
સાનમાં કહેવું; ચેતવવું. [૫] ઉસ્કેરવું;
કુંગરાવી દેવું; ચઢાવવું. (૬) દાખીને
ખુણામાં ઘાસવું. (૭) શરમમાં નાંખવું;
લાંચ રૂશવત આપવી. કિં પ્રં ચાંપી
જોવું=મન જોવું; તપાસી જોવું; અખતરા
તરીકે કરી જોવું; સામાની ધ્રુષ્ટા કે મર્મ
જોવાને અજમાવવું.-(૮) ચાંપી જોવો.
(૮) દાખીને ખાવું.-(૯) દેવિયો સાત લાડું
ચાંપી ગયો.

ચાંપાનેર, નં ગુજરાતના એક જુના મોટા
શહેરનું નામ. વનરાજના ચાંપા ના-
મના આશ્રિતે નવમા સૈકામાં પાવાગઢ
ઉપર પોતાના નામ ઉપરથી આ શહેર
વસાવ્યું હતું, વડોદરાથી પંદર વીસ
માઇલ ઉપર પાવાગઢ નામના કુંગર ઉપર
તે અઘાપિ ખંડેર રૂપે ઉભેલું છે. દંત-
કથા પ્રમાણે એનાં અધિદેવતા કાલિકા
માતા છે અને પતાંધ નામના રાગના
અવિનયને લીધે દેવીના ક્રોધથી ચાંપાનેર
નાશ પામ્યું હતું એમ ગરબામાં અને
રાસમાં ગવાય છે. તેની ઉપર કાલિકાનું
મંદિર છે જ્યાં ગુજરાતના લોકો યાત્રાએ
જાય છે. ચાંપાનેરનાં ખંડેરો જોવા જોવાં
છે તેમ જાંતો કિલ્લો પણ પહાડી હોઈ
ધણે મજબુત હતો એમ ખંડેરો ઉપરથી
જણાય છે.

ચાંપું, નં ફણસની અંદરની પેશી તે; પોકલા
ફણસની ગર સાથેની ગોટલી. (૨) ચંપો.
[૩] નાકની વાળી.

ચાંદલેયો, પું ચાંદલા કરનારો. ચાંદલો કરી
કરીને બીજા માગવાનો ધંધો કરનારો
બ્રાહ્મણ. [૨] સ્ત્રીઓને કપાળે ચોઢાવાના
મિનાકારીના ચાંદલા બનાવનાર.

ચાંદલો, પું કંકુ, કેસર, અથવા ચંદનનું ક-
પાળમાં જે ગોળ ટપકું કરવામાં આવે છે
તે; ટીલું; તિલક; ટીકા; કંકુનું ગોળ ટપકું
તે. (તિરસ્કારમાં) ડામ. (૨) કપાળે ચોઢ-
વાની વરખની મિનાકારી ગોળ ટપકી. (૩)
ગોળ ચાંદું; ચંદ્રક, ટીકડી; ટિલ્લી; મોર-
પિંજનો ચાંદલો. (૪) અપરિષકવ દાણો;
નહિ ઓગલેલા દાણાનો ગોળાકાર.-(૫) દાળમાં
ચાંદા રહે છે. કિં પ્રં ચાંદલો કરવો=
કપાળમાં કંકુનું ગોળ ટપકું કરવું. ૨
વિવાહ કરવો; વાગ્દાન કરવું. ૩ આપી
દેવું, દાન કરવું. (કરડાગીમાં) ડામ દેવો.
૪ લગન જનોઇ વગેરે શુભ અવસરોમાં
બેટ દાખલ જે કંઈ આપવું, બેટ કરવું
તે. ચાંદલો ચોઢવો=ટીલડી ચોઢવી. ૨ અ-
પવાદ મૂકવો; આળ ચઢાવવું; તુકસાન
આપવું. ૩ પ્રં ચુડી ચાંદલો=સ્ત્રીના સૌ-
ભાગ્યનાં ચિહ્ન.-(૬) આધના ચુડી ચાંદલો
અમર તપો. ચાંદલા વહેવાર=સારાં ટાંણાં
અથવા અવસરો ઉપર એકબીજા વચ્ચે રોકડ
પોષાક વગેરે બેટ આપવાનો જે આમણ
સામણ વહેવાર તે.

ચિકાખાઈ, સ્ત્રી એક જાતની વનસ્પતિ.
એનો દવા તરીકે બહુ ઉપયોગ થાય છે. એનું
વનસ્પતિ શાસ્ત્રનું નામ એક્રશિયા કો-
ન્સિદ્રા છે.

ચિકાર, અં ભરપુર; છલાછલ; નાવરોષ; સં-
પૂર્ણ; ટીકોટાંક.

ચિકારી, સ્ત્રી ચોટે અને ચીકટાય એવો જે
વસ્તુનો ગુણ તે; ચીકણાપણુ; ચીકણાપણું.
(૨) આનાકાની, આમ્રહ અને આમ તેમ
કર્તા કરવાનો સ્વભાવ તે; દોડહડાપણુ.

ચિકિત્સક, પું [સં] ચિકિત્સા કરનાર; વૈદ્ય;
હકીમ. (૨) પરીક્ષક. (૩) વિં ચાલાક.
(૪) ઝીણી નજરે સામાના ગુણ દોષ ત-

પાસી જોઇ લેનાર. ચિકિત્સક=રોગ દૂર કરવાનો ઉપાય કરનાર-રોગની પરીક્ષા કરનાર નહિ.

ચિકિત્સનીય, વિ० [સં] ચિકિત્સા કરવા યોગ્ય; જેની પરીક્ષા થઇ શકે એવું; તપાસવા જોગ. (૨) દવા કરવા જોગ, ઔષધ આપવા લાયક.

ચિકિત્સા, સ્ત્રી० [સં] દવા કરવી; ઔષધ આપવું અથવા કરવું તે; વૈદ્યનું કામ તે; (દવાઓ આપવી વગેરે) ઔષધોપચાર. (૨) રોગની પરીક્ષા, રોગ પારખવા અને દવા આપવાનું જ્ઞાન તે. (૩) ખોડ જોવાની અને ટીકા કરવાની ટેવ તે. પરખવાની કીણીને ચંચળ બુદ્ધિવાળી સમજ તે. ચિકિત્સા અને નિદાન, એ બે શબ્દોના અર્થ વૈદક પ્રમાણે જુદા જુદા છે. નિદાન=રોગનું મૂળ કારણ વગેરે તપાસવું-જાણવું તે, અને ચિકિત્સા=રોગ ઉપર અમુક દવા આપવા કરવાનું કામ તે. પરંતુ ગુજરાતીમાં અર્થ વિપર્યય થઇ ચિકિત્સામાં નિદાનનો અર્થ પેસી ગયો છે. ચિકિત્સામાં 'પરખ' એવો અર્થ રહેલો છે ખરો પણ આયુર્વેદિક પારિભાષિક શબ્દ તરીકે તો તેનો અર્થ દવા કરવા-આપવાના અર્થમાંજ છે. પરિહાસ, કટાક્ષ, મસ્કરી, ટીકા, દોષા-વેષીપણું વગેરેમાં ચિકિત્સા વપરાય છે. દૈવી, આસુરી ને માનુષી એમ ચિકિત્સાના ત્રણ પ્રકાર છે. જેમાં પારાની પ્રધાનતા હોય તે દૈવી, વાદકાપ કરવાની હોય તે આસુરી ને છરસ દ્વારા દવા કરવાની હોય તે માનુષી.

ચિકુર, પું० [સં] વાળ; કેશ; માથાના વાળ.

ચિકોટી, સ્ત્રી० હાથની નીચેનો અને પાંજની ઉપરનો ભાગ; કાંડું.

ચિકોર, વિ० ઉદ્ભવ; બટકબોલો.

ચિકોરવું, કિં० અંચ ટોકવું; વાદ આપવું; ફરી ફરીને કહેવું.

ચિકખલ, પું० કાદવ; ગારો; ફીચડ; પંક; ચિખખલ; ચિકિલ.

ચિગોટી, સ્ત્રી० મોઢે માથે ઓઢીને સવું તે; સોડ.

ચિચાડી, સ્ત્રી० ચીચિચારી; દુઃખ કે લખની તીણી ધૂમ; કાઠિયારી.

ચિટ્ડી, સ્ત્રી० થોડી મતલબનો નાનો લેખ; ટુકો, મતલબ પુરતુંજ જેમાં લખાણ લખેલું હોય એવો કાગળ; ચપરખી. (૨) જેમાં નામ, નિશાન વગેરે લખેલું હોય એવી કાગળની ચીપ; કાપલી; પટી. પતાકુંડ; ટિકિટ, હુકમ. (૩) મરણના સમાચાર જેમાં લખેલા હોય એવો કાગળ; કાળોતરી. કિં० પ્ર० ચિટ્ડી આવવી=માડી ખમ્બર આવવી; અમંગળ વર્તમાન મળવા. ચિટ્ડી આપવી=લલામણુ કરવી; ભાળવવું; લલામણુપત્રિકા આપવી. ચિટ્ડી લખી આપવી=તરત નાણાં આપવાની સરતે દસ્તાવેજ કરી આપવો. શાહજોગ ચિટ્ડી=હુડી; સાખની ચિટ્ડી. કહે० ચિટ્ડીનો ચાકર=ચિટ્ડી પહોચાડવા જેટલોજ જોખમદાર-લખાણનો નહિ એમ. ચિટ્ડી ફાટી જવી=કુંવારી કન્યા મરી જવી, તેનું ખરચ કરવાનું ઉડી જવું.

ચિટ્ડીચપાટી, સ્ત્રી० કાગળપતર; સાંઈસંદેશા; પત્રવ્યવહાર.

ચિટ્ડીદોરો, પું० કામણુકમણુ અને જૂતપ્રેત વગેરે થી રક્ષણ થવા અને દુઃખ દરદનું શમન થવા માટે મંત્રાદિથી લખાણુ કરી માદળિયામાં રખાય છે તે અને મંત્રીને વાળેલી ગાંઠિવાળો દોરો બાંધવામાં આવે છે તે; મંતરજંતર; કામણુકમણુ, અને વશીકરણ વગેરે તાંત્રિક વહેગી પ્રતીકારો કરવા તે.

ચિટ્ડીનાંખવી,=એક ક્રિયા કે જેની મારફતે અમુક વસ્તુ કાણુ લે તેનો નિશ્ચય થાય છે.

ચિટ્ડીપતરી, સ્ત્રી० નાનો પત્ર; કાગળ; ચપરખી; ચિટ્ડીચપાટી.

ચિટ્ડી, સ્ત્રી० સ્ત્રીઓને પહેરવાનું એક જાતનું લુગડું.

ચિદાણું, વિં નહિ સાદુ થઇ શકે એવું મેહું ચીકટવાળું અને ચીકણું થઇ ગયેલું તે.

ચિદાણું, કિં અં ચીદે ભરાવું; ખીજવાવું; રીસે ભરાવું; બળવું; ઉસ્કેરાવું.

ચિતા, સ્ત્રીં [સં.] મડદું ખાળવાને કરવામાં આવતી લાકડાંની ચાકી; ચેહ; મડદું બળી રહે તે પ્રમાણે ગોઠવેલાં લાકડાં છાણું વગેરેના જે ઢગલો તે. કિં પ્રં ચિતા ખડકવી=લાકડાં ગોઠવવાં; મરવાની પેરવી કરવી.

ચિતાર, પુંં ચિતરૂપતા; દેખાવ; આલોક; વાણીથી, લખાણથી અથવા ચિત્રથી કાષ્ટ પણ વસ્તુનો નજર આગળ આણેહુય દેખાવ રજી થાય એમ કરવું તે.:-તમે લાકડાંનો ખરેખરો ચિતાર આપ્યો છે. (૨) ચિત્ર; તસવીર.

ચિતારે, પુંં [સં. ચિત્રકાર] ચિત્ર કાઢનારો; રંગપુરીને કાષ્ટ વસ્તુની પ્રતિકૃતિ કરનાર; આલેખક; ચીતરામણ કાઢનાર; પાડનાર; રંગોવાળાં વેલ છુટા ઝાડપાન, પશુ, પંખી અને માણસ વગેરેની છબિ આલેખનાર, દોરનાર.

ચિતાળ, સ્ત્રીં કમઠાળ; ચીરેલાં લાકડાંનો એક કકડો; ઈંધારાનો ફાડેલો કકડો.

ચિતોડ, નંં મેવાડતું ઉદેપુરના રાણાઓનું આગલું રાજનગર. પ્રતાપરાણાના વખતમાં તે સૌથી સારી આબાદીમાં હતું. ત્યાંનો કિલ્લો ખાપારાવળે બંધાવ્યો હતો.

ચિત, નંં [સં.] જ્ઞાન; ચેતના; ચૈતન્ય; સમજ; ઈશ્વરનું પરમ સૂક્ષ્મ ચૈતન્ય સ્વરૂપ. (૨) હરકંઈ, એવો હદ રહિત અર્થ ખતાવનારો પ્રત્યય.:-કહાચિત.

ચિત્ત, નંં [સં.] અંતઃકરણની એક વૃત્તિ; અંતઃકરણ; વિચાર કરવાની જે શક્તિ તે; જીવ; આત્મા; પ્રાણીઓની ચિત્શક્તિ તે; હૃદય. (૨) સંકલ્પલક્ષ; ધ્યાન. કિં પ્રં ચિત્ત આપવું=ધ્યાન રાખવું; મન આપવું. લાગણી-કાળજી રાખવી. ચિત્ત ધાલવું=મન પરાવવું; લક્ષ રાખીને કરવું; મન ઉ-

પર લેવું. (જીવ ધાલવો) ચિત્ત લગાડવું=કાળજી રાખવી; મન લગાડવું. ૩૦ પ્રં ચિત્ત ઠેકાણે રાખવું=દઢ રહેવું; સુખ દુઃખ અને હર્ષ શોકમાં સમાન રહેવું; ડહાપણથી રહેવું. જે કામ કરતા હોઇએ તેમાં લક્ષ રાખવું; આમ તેમ ડગમગું કે ભમેલ થઈ નહિ રહેવું. એકચિત્ત થવું=એકજ ખાખત ઉપર મનને લાવી રાખવું. ધણા જણ સાથે મળતા થવું. મન અને છુદ્ધિની સંકલના કરનાર જે વૃત્તિ તે ચિત્ત.

ચિત્તવૃત્તિ, સ્ત્રીં [સં.] ચિત્તની જે ગતિ અથવા અવસ્થા તે.

ચિત્તચોર, વિં ચિત્તને ચોરી લેનાર; સ્ત્રી પુરુષમાંનું ગમે તે એક અરસપરસ મોહી પડનાર. (૨) મનોહર; ચિત્તાર્કષક.:-ચિત્તચોર ચંકોર.

ચિત્તપ્રસાદન, નંં [સં.] યોગ પ્રમાણે ચિત્તને થતો એક સંસ્કાર કે જેથી ચિત્ત સંતુષ્ટ ને પ્રસન્ન રહે છે.

ચિત્તભ્રમ, પુંં (સં.) ચિત્ત ફરવું તે; ચિત્તનું ફરી જવું; જ્ઞાનનું પરિભ્રમણ તે; ગાંડપણ; ઘેલજ; મનનું ઠેકાણું ન હોય એવી સ્થિતિ-હાલત તે.

ચિત્તવિક્ષેપ, પુંં [સં.] ચિત્તની અસ્થિરતા તે; ચંચળતા. યોગ પ્રમાણે નવ પ્રકારના ચિત્ત વિક્ષેપ છે. વ્યાધિ, અકર્મણ્યતા, સંશય, પ્રમાદ, આલસ્ય, અવિરતિ, ભ્રાંતિદર્શન, સમાધિની અપ્રાપ્તિ, અને અનવસ્થિતત્વ.

ચિત્તવેધ, વિં ચિત્ત વિંધનાર; દિલ ખેંચનાર.

ચિત્તહર, વિં [સં.] ચિત્તને હરી લે. એવું; મનોહર; સુંદર.

ચિત્તહારી, વિં મનોહારી; સુંદર; દેખવડું.

ચિત્રગુપ્ત, પુંં [સં.] ચૌદ વખમાંનો એક યમ કે જે પ્રાણીઓનાં પાપપુણ્યનો હિસાબ રાખે છે. પદ્મપુરાણ, ગરુડપુરાણ, રકંદપુરાણ, અને ભવિષ્યપુરાણ વગેરેમાં ચિત્રગુપ્તની કથાઓ આપી છે. ચિત્ર નામનો એક રાજા હતો તે હિસાબ કિતાબના કામમાં બહુ નિપુણ હતો. પ્રાણીઓને તેમના પુણ્ય

પાપ પ્રમાણે શિક્ષા વગેરે કરવાને માટે યમ રાજ્યએ તેને લઈ લેવાનો વિચાર કરી એક વાર તે નદીમાં નહાવા પડ્યો હતો ત્યાંથી ઉપાડી મંગાવ્યો હતો. ભવિષ્યપુરાણમાં વળી એવી કથા છે કે, સૃષ્ટિ બનાવીને બ્રહ્મા ધ્યાનમાં બેઠો હતા તેવામાં તેમના શરીરમાંથી વિચિત્ર વર્ણનો એક પુરુષ ઉત્પન્ન થયો અને જ્યારે બ્રહ્મા સમાધિમાંથી જાગ્યા ત્યારે તેણે તેમની પાસે કામ માગ્યું. બ્રહ્માએ તેને પ્રાણીઓનાં પુણ્ય પાપનો હિસાબ રાખવાનું કામ સોંપ્યું. બંગાળ અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનના કાયસ્થો પોતાને ચિત્રગુપ્તના વંશજો માને છે અને યમદિતીયાને દિવસે કલમ ખડિયાની પૂજા કરે છે. ચિત્રગુપ્તનો ચોપડો—જેમાં પાપ પુણ્યનું લેખું લખાય છે તે વહી—ચિત્રગુપ્તના ચોપડા પ્રમાણે જીવને યમલોકમાં જતાં શિક્ષા થાય છે.

ચિત્રપટ, નં [સં.] કલક; પાટી; ચિત્ર કાઢવાનું કપડું. (૨) છિંટ.

ચિત્રભાનું, પું [સં.] સૂર્ય. (૨) અગ્નિ. **ચિત્તાકર્ષક**, વિં ચિત્તને આકર્ષણ કરે એવું; મનને હરી લે એવું; ચિત્ત ખેંચીલે એવું.

ચિત્તો, પું જેના શરીર ઉપર ચિત્રવિચિત્ર ચટાપટા હોય છે એવું એક કુર—વાઘની જાતનું હિંસક પ્રાણી; વાઘની એક જાત. ચિત્તો પાતળો ઉંચો અને વાઘ કરતાં બહુ ચંચળ હોય છે. મોટાં પ્રાણી અને મનુષ્ય ઉપર તે કવચિતજ હુમલો કરે છે. એની માદા એક વેતરે ત્રણ ચાર બચ્ચાને જન્મ આપે છે.

ચિત્ર, નં [સં.] કલમ અથવા પિંછીથી કોઈ પણ સપાટી ઉપર પાડેલો કોઈ પણ વસ્તુનો આકાર, ઘાટ, કે આકૃતિ વગેરે તે; ચીતરામણ; છબિ; પ્રતિકૃતિ; તસખીર; ચિતાર; દેખાવ. (૨) કોઈ પણ વસ્તુના જેવો માટી, પત્થર, ઘાતુ કે લાકડાનો ઘાટ; પ્રતિમા; પુતળું; ઢિંગલું; બાવલું. (૩) જે જેવું હોય તેને તેવાજ રૂપ રંગ અને દેખાવમાં બરાબર બતાવવું તે. (૪)

રંગ પુરેલી આકૃતિ. (૫) આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવી વસ્તુ તે. (૬) નવાઈ; આશ્ચર્ય; વિસ્મય. (૭) વિં અદ્ભુત; અજાણ્ય જેવું. કિં પ્રં ચિત્ર કાઢવું=ચીતરામણ પાડવું; આકૃતિ દોરવી, આલેખવી. ચિત્રકાઢવું, પાડવું, દોરવું ને આલેખવું કહેવાય છે. ૩૦ પ્રં ચિત્રકાવ્ય=ચિત્રની અંદર આડુંઅવળું વંચાય એવું કવિતાનું પદ તે; અયંધ. ચિત્રલિપિ=અક્ષરો નહિ પણ જે વસ્તુ સામાને સમજાવવી હોય તેની આકૃતિ પાડી દેખાડવું તે. મિસરમાં પ્રથમ ચિત્રલિપિ ચાલતી હતી. ચિત્રપટ=ચીતરામણવાળો પડદો; પાટી; રંગીન કપડું; છિંટ. રંગબેરંગી; તરેહ તરેહનું; ચિત્રવિચિત્ર, ઘણા રંગોવાળું; તરેહવાર.

ચિત્રક, પું [સં.] ચિત્રો; ચીતરો. એક વૃક્ષ વિશેષ.

ચિત્રકળા, સ્ત્રી ચિત્ર કાઢવા, અને દોરવાની જે આવડ તે; આલેખન વિદ્યા; ચીતરામણ કાઢવાની જે કળા, ખુબી, યુક્તિ, હથેલી તે. ચિત્ર બનાવવાની વિદ્યા; રંગપુરીને તસખીર તૈયાર કરવાનો હુમર. આપણા દેશમાં બહુ પ્રાચીન કાળથી ચિત્રવિદ્યા જાણીતી છે. વૈદિક કાળમાં વેદિઓ ઉપર રંગબેરંગી મંડળો પુરાતાં હતાં. રામાયણમાં ચિત્ર ને ચિત્રશાળાઓનાં વર્ણન છે. પત્થરનાં સુંદર આબેહુબ પુતળાં ઇ. સ. પૂર્વે પાંચમા છઠ્ઠા સૈકામાં થતાં એમ ભાસકૃત પ્રતિમાનાટક ઉપરથી જણાય છે. કુટ્ટનીમત નામના ગ્રંથમાં ‘ચિત્રસૂત્ર’ નામના ગ્રંથનું નામ છે. સ્ત્રીઓ ચિત્રવિદ્યાનું કામ બહુ સારી રીતે જાણતી. ચિત્ર લેખાએ ઓખાને ત્રણે લોકનાં ચિત્ર દોરી દેખાડયાં હતાં વગેરે. હિંદવી મિસરમાં, મિસરથી ગ્રીસમાં અને ત્યાંથી યુરોપમાં તે પ્રસરી હતી.

ચિત્રકાર, પું [સં.] ચિત્ર કાઢનારો; ચિતારો.

ચિત્રકાવ્ય, નં [સં.] ચિત્રની અંદર વં-

આય એવી કવિતાની રચના તે; જેમાં વિરમય ઉપજે એવી રચના હોય તે કાવ્ય. નાગ બંધાદિ. આવાં કાવ્યોની ગણના અધમમાં છે.

ચિત્રકૂટ, પું. [સં.] એક રમણીય પહાડ કે જ્યાં વનવાસ ગયેલા રામ ધણો વખત લગી રહ્યા હતા. પ્રયાગથી ૨૭ માઇલ દક્ષિણે એ સ્થાન આવેલું છે.

ચિત્રરથ, પું. [સં.] કુબેરનો એક ગંધર્વ મિત્ર; ગંધર્વરાજ. (૨) સૂર્ય.

ચિત્રલેખા, સ્ત્રી. [સં.] એક દેવતા; વિદ્યાતા. ઉં ચિત્રલેખાએ લખિયા લેખ, ટાળ્યા કથમ ટળેરે. (૨) ઉષા-ઓખાની એક સખી. ઉં ચિત્રલેખા તું દીનદયાળ, એવું કહીને પડે લાગી બાળ. ઓઠહો (ચિત્રલેખા)

ચિત્રવત, વિ. જાણે ચીતરેલું ન હોય એવું; ચિત્ર જેવું; સ્તબ્ધ.

ચિત્રવિચિત્ર, વિ. રંગબેરંગી; તરેહ તરેહવાર રંગનું; વિવિધ રંગનું; કાચરચીતરં. (૨) તરેહવાર; અજબ; ચિત્ર જેવું અને ચિત્ર જેવું નહિ એવું પણ. (૩) સુંદર; મનોહર. (૪) વેલ યુદ્ધવાળું; નકશીદાર.

ચિત્રવિદ્યા, સ્ત્રી. [સં.] ચીતરામણ કેમ કાઢવું તે સંબંધી શિક્ષણીય માહિતી તે; ચિત્ર દોરવા, રંગવા વગેરે સંબંધી જે શીખવા જેવું તે; ચિત્રકળા; આલેખન સંબંધીનું જ્ઞાન.

ચિત્રશાળા, સ્ત્રી. [સં. ચિત્રશાળા] ચિત્રો કાઢવાનું અને ચિત્રો કાઢતાં શીખવવાનું જે સ્થાન તે. (૨) જેમાં જુદી જુદી તરેહનાં ચિત્રો રાખેલાં કે દોરેલાં હોય તે સ્થાન; ચિત્ર સંગ્રહાલય.

ચિત્રા, સ્ત્રી. [સં.] સત્તાવીસ નક્ષત્રોમાંનું ચૌદમું નક્ષત્ર. એમાં બહુ આકરો તાપ પડે છે. ઉં જેવા હસ્તચિત્રાના તકકા તેવા કુવારી કન્યાના બડકા.

ચિત્રામણ, જુ. ચિત્ર.

ચિત્રાર્પિત, વિ. [સં.] ચિત્રવત; જાણે ચીતરેલું હોય એવું; દિઠમુઠ; ચકિત; સ્તબ્ધ થઇ ગયેલું; વિરમયથી શૂન્ય હૃદયનું; જડ જેવું થઇ ગયેલું.

ચિત્રાંગદ, પું. [સં.] નળના વંશનો એક નામાકિત રાજા. (૨) એક યક્ષ. (૩) શાંતનુ રાજાનો સત્યવતીથી જન્મેલો પુત્ર; વિચિત્રવીર્યનો નાનો ભાઇ.

ચિત્રણી, સ્ત્રી. [સં.] સુંદર અને ગુણવંતી ચતુર સ્ત્રી; અલંકાર શાસ્ત્ર અને કામ શાસ્ત્રમાં અમુક લક્ષણો ઉપરથી સ્ત્રીઓની ચાર જાતિ પાડેલી છે તેમાંની બીજી જાતિની સ્ત્રી. રતિમંજરી અને કામશાસ્ત્રને લગતા બીજા લેખોમાં તેનું લક્ષણ આપેલું છે. ચતુર, સુંદર, ગુણવાન, અને ચિત્ર જેવા મનોહર મુખવાળી તે ચિત્રણી. એ ચાર જાતિ આ પ્રમાણે:-પદ્મણી; ચિત્રણી; હસ્તિની; અને શંખિની.

ચિત્રિત, વિ. [સં.] ચીતરેલું; જેમાં ચિત્રો કાઢેલાં કે પાડેલાં હોય એવું; તરેહદાર.

ચિત્રો, પું. [સં.] ચીતરો; અતિ ગરમ ગુણવાળી એક કાષ્ઠ ઔષધિ. વૈદકમાં એને 'અગ્નિ' કહેવામાં આવે છે. (ધ્યમેજો એષલેનિકા.)

ચિત્સરૂપ, ન. [સં.] જ્ઞાનસ્વરૂપ; અક્ષરૂપ; પરબ્રહ્મ; એકજ-અદ્વૈતાત્મા તે; ધટધટ વ્યાપી.

ચિદાકાશ, ન. [સં.] પરમ, શુદ્ધ, એક આકાશ તે; જેમાં કંઈ ભેદ નથી એવું એકરસ સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલું જે બ્રહ્મમય તત્ત્વ તે. ધટાકાશ, મહાકાશ જેવા ભેદ વગરનું તે.

ચિદાનંદ, પું. [સં.] પરમજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલો જે આનંદ તે; અજ્ઞાનંદ; પરમાનંદ; પ્રિયાપ્રિય વસ્તુ જનક નહિ પરંતુ જ્ઞાન ધન સ્વરૂપ જે પરમ, છેવટનો આનંદ તે. (૨) જ્ઞાનની અંદરની એકતાર-એકતાનતા તે. ચૈતન્ય ને આનંદમય પરબ્રહ્મ.

વિદ્યાભાસ, પું. [સં.] હૃદયમાં અમુક સ્વરૂપનો જે આભાસ થવો તે; અભ્યાભાસ; સોહ-ભાસ. (૨) જીવને જીવિતી આત્માનો ભાસ થવો તે; પોત પોતામાંજ અહ સંક્રાંતકાર કરવો તે.

વિદ્ધન, વિ. [સં.] જ્ઞાનધન; સર્વત્ર ચિત્તનો ભરાવ તે. (૨) વિ. જ્ઞાનથી ભરપૂર; સર્વત્ર અહ ભરેલું હોય એવું; જ્ઞાન સ્વરૂપ.

વિદ્વપ, વિ. [સં.] જ્ઞાન, અહ રૂપ હોય એવું; અહસ્વરૂપ; મહાજ્ઞાની.

વિદ્વિલાસ, પું. [સં.] પરબ્રહ્મમાં જે રમણ તે; અહ સંબંધી જે વિલાસ તે.

ચિનાઈ, વિ. ચીનનું; ચીનનું રહેવાસી; ચીનની બનાવટનું; ચીનને લગતું. (૨) સ્ત્રી ચીનની બનાવટની રેશમી સાડી; સાડી.—આ ચિનાઈનો રંગ અને પોત સારાં છે.

ચિનામ, સ્ત્રી પંજળમાંની એક નદી; ચંદ્ર-ભાગા.

ચિનીકયાલા, પું. મરી જેવાં એક જાતની ઓષધિનાં બિયાં. આ ઠંડાં સ્વાદે જરા તીખાં અને મોંમાં રવરવાટ ઉત્પન્ન કરે એવાં હોય છે. એમાં થોડી સુવાસ પણ હોય છે. મોં અને જીભ ઉપર ચાંદોઓ પડી હોય ત્યારે મોંમાં રાખવાના કામમાં આવે છે.

ચિન્મય, વિ. [સં.] અહમય; આત્મમય; કેવળજ્ઞાન; જ્ઞાનથી ભરપૂર; જ્ઞાનમય.

ચિન્માત્ર, વિ. [સં.] અહમ એકલું; સર્વ અહમય એવું; અહમય.

ચિપાસિયું, વિ. વિચાર કરી કરીને, ચાંપી, ચીપીચીપીને આપે કે કાઢે એવું; કંજીસ; કસર કર્યા કરે એવું; ચિંગું. (૨) કાષ વાત કે વિચારને ચીપી ચીપીને લંબાવ્યા કરવાની ટેવવાળું; નેત્રહું હોય તેટલું નહિ પણ કમ-કમતર આપે કે બોલે એવા બખીલ સ્વભાવનું.

ચિપાવણું, વિ. કાષ વાત કે કામમાં બહુ આપચીપ અને હાપણું કર્યા કરે એવું;

દોહાહાયું; ચાંપણું; પોતાનું હાપણું હાપણું કરનાર. (૨) હલકું; તુચ્છ. (૩) છોકરવાદ; બાળકજીવનું. (૪) ખરાબ.

ચિયુક, ન. હડપચી વચ્ચેનો જાછર ખાડો; દાદીની વચલી જગા કે જે આસપાસની સપાટીથી જરા નીચી હોય છે તે. હિંદી સ્ત્રીઓ દાદી ઉપર જે ઠેકાણે હુંદકું હુંદાવે છે તે ભાગ.

ચિમોટી, સ્ત્રી. ડોક; ગળચી; ગરદન; બોચી. **ચિમોડ,** સ્ત્રી. (ચિમોટી, ચીમડ) એક જાતનાં કાળા છોડાનાં અને અંદર પીળી દાળવાળાં બિયાં. આખના ઔષધ તરીકે વપરાય છે. વસાણામાં ખાવા માટે પણ વપરાય છે.

ચિમ્મડ, વિ. તાણું તૂટે કે ચવાય નહિ એવું; ચીકણું; જેના પરમાણું ઝટ છુટા પડે નહિ એવું ચીકણું ને સુકાઈ ગયેલું. (૨) કંજીસ; કરકસરિયું; બખીલ.

ચિર, અ. [સં.] કાયમ રહે તેમ; નિત્ય રહે એવું; શાશ્વત. (૨) વિ. ધણે કાળ કાયમ રહે ચાલે ટકે એવું જે તે; લાંબું; ધણે કાળનું. ચિરસ્થાયી=ધણે વખત રહે એવું, કાયમનું.

ચિરકારિતા, સ્ત્રી. [સં.] લંબાણું, મોઢું કર્યા કરવાપણું તે; દીર્ઘસૂત્રીપણું; ટાઢાપણું.

ચિરકારી, વિ. [સં.] દીર્ઘસૂત્રી; ડાઢો; ધીંગો.

ચિરકાળ, પું. [સં.] લાંબો વખત; ધણે કાળ. (૨) હમેશ રહેવું તે.

ચિરંજીવ, વિ. [સં.] લાંબા આવરદાવાળું; દીર્ઘજીવી; મોટા આયુષ્યનું. (૨) પું. પુત્ર; છોકરો. આશીર્વાદ દેવામાં વપરાય છે.

ચિરંજીવી, વિ. ચિરાયુ; લાંબા આયુષ્યનું; દીર્ઘજીવી. (૨) પું. પુત્ર; છોકરો; મોટો.

ચિરાઈ, સ્ત્રી ચીરવાની મજૂરી.

ચિરાગ, સ્ત્રી. [ફા.] બત્તી; દીવો; ચરાગ. (૨) દીવાની જોત; શગ.

ચિરાડો, પું ચીરો; ફાટ; ઝેડકો. (૨) લાંબો ચીરીને કરેલો કપડાનો કકડો.

ચિરામણ, ન. ચિરાઈ; ચિરામણી; ફાડમણ; લાકડાં ચીરવાની મજૂરી તે.

ચિરામણી, સ્ત્રી ચિરામણ.

ચિરાયતું, નં [સં. ચિરતિક] કરિયાતું; ચરિયાતું. હિમાલયની તલેટીમાં કાસ્તીરથી ભૂતાન લગી ચિરાયતું ઉગે છે. એના છોડ એ હાથ ઉઘા ચાય છે તેનાં પાન તુલસી જેવાં હોય છે. શિયાળામાં ફૂલ આવે છે. નેપાળમાંથી ચિરાતું ખૂબ આવે છે. બુનિય કિરાતતિક્ત, ચિરાતુ. તેનાં સર્વે અંગ કડવાં હોઈ દવા દાખલ વપરાય છે.

ચિરાયુ, વિં [સં.] લાંબું આયુષ્ય; લાંબા આ-વરદાવાળું; જેનું આયુષ્ય લાંબું હોય એવું; ધણા કાળ જીવનારું; દીર્ઘાયુ.

ચિરાયુ, કિં અં ચીરો પડવો; ફાટવું; તર-ડાઈ જવું; ઝરડાવું.

ચિરેહી, પું એક જાતનો પોચો : પચર.

ચિવ્વડ, વિં ચિમ્મડ; ચોકળું; ઝટ ફાટે તૂટે નહિ એવું.

ચિષ્ટાં, નં નાજિયેરની ઉપરનાં તાંતણાવાળાં છોડાં; રેસા; છીલટાં.

ચિષ્ટું, વિં સુકાધને કે કરીને ન ફાટે તૂટે એવું થઈ ગયેલું, ચીકણું. ધણા દિવસ રહે-વાથી ચિમ્મડ થઈ ગયેલું એવું; તેલ વગે-રેના કચરાને લીધે ન મંજળ કે ન ચીકટ નીકળે એવું થઈ ગયેલું.

ચિહ્ન, નં [સં.] એવું લક્ષણ આકાર અને આંક કે જેથી કંઈ સમજાય; વસ્તુ યોગખાય એવું નિશાન; લાંછન; આંક; રેખા, ખસરો; ધસરો; છાપ. (૨) ગુણ, વ્યક્તિ ધર્માદિ-વ્યંજક લક્ષણ; નિદર્શન. (૩) માન, ઝોલાની ઉપાધિ; પદવી; ઇલાદિ. (૪) પતાકા, ધ્વજ; રાજચિહ્ન=જન્મ; ચામર, રાજદંડ વગેરે. (૪) ડાઘ, લાખું; ગુંજ; ક્ષત;—દંતચિહ્ન પડિયાં ગાલે.

ચિહ્નિત, વિં [સં.] ચિહ્ન થયેલું; અંકાયેલું; અંકિત; લાંછિત; નિશાનીવાળું; જેનીપર નિશાની કરેલી હોય એવું.

ચિઘટ, વિં કંજુસ; બખીલ; ચિંચું; ચીકણું. (૨) મીઠું.

ચિઘારી, સ્ત્રી દેવતાનો કણ, તણખો; રકુ-

લિંગ; ચણગારી; જીવતા કાપલાની કરચ.

ચિઘાસુવું, કિં અં જાત્રત હોવા છતાં ઉંઘમાં હોઈએ એમ મુંગા મુંગા સ્મર રહેવું; બ્યાજનિદ્રા કરવી; ખોટું ઉંઘવું.

ચિંચું, વિં બહુ કરકસરિયું; બહુ આનાકાની, જીવ બાળીને કાઢે કે આપે એવું; ઝટ જોઈએ તેટલું આપે નહિ એવા કંજુસ સ્વભાવનું. (૨) મીઠું; ઝટ ખોલી દે કે વાત કાઢી આપે નહિ એવું.

ચિંચ, સ્ત્રી [મ.] આમલીનું ઝાડ. (૨) આમલીનાં ફળ, કાતરા તે.

ચિંચવાવવું, કિં સં ચિંચકરાવવું; ટળટ-ળાવવું; રમરગાવવું; કણકણાવવું.

ચિંચિં, અં ચિંચિં એવો અવાજ; ચકલી વગેરેનું બોલવું તે. કિં પ્રં ચિંચિં કરવું=ઝીણો ને તીણો દુઃખનો અવાજ કરવો. ચુંચાં કરવું; કંઈ પણ બોલવું.

ચિંત, સ્ત્રી [સં.] ચિંતના; ચિંતા; ધ્યાન. ચિંતક, પું [સં.] ચિંતનાર; વિચારનાર; મનન કરનાર; કલ્પક, ભાવ, ઇચ્છા કરનારો. ધ્યાન કરનાર; ધ્યાન લગાવનારો; ખીજ શબ્દને લાગે છે.—હિતચિંતક.

ચિંતન નં [સં.] ચિંતવું તે; ધ્યાન ધરવું; મનન કરવું તે; ધ્યાન, ધારણા, યાદ, સ્મરણ. (૨) વિચાર, વિવેચન, વિવેચના.

ચિંતનીય, વિં [સં] ચિંતવા યોગ્ય, વિચારવા કે મનન કરવા જેવું; યાદ રવા જેવું; ભાવનીય.

ચિંતવું. કિં સં [સં] વિચારવું; ધારવું; મનન કરવું; મનમાં ઇચ્છવું; કલ્પવું; ભાવ કરવો. (૨) યાદ કર્યાં કરવું; સ્મરવું; સંભારવું.

ચિંતાકુલ, વિં ફિકરમંદ; વ્યગ્ર.

ચિંતા, સ્ત્રી (સં.) વિચાર; ધારણા; ચિંત-વું તે. (૨) મનનો ગભરાટ; કાળજી; ફિકર; ચિંતની અસ્વસ્થતા; બેચેની; ધાસ્તી-ધ્યાન; ભાવના, ફિકર, શોચ. કિં પ્રં ચિંતા કરવી=ફિકર કરવી. ચિંતા થવી=ફિકર

થવી. દુઃખની આશંકાને લીધે ખટકવું.
ચિંતામિત્રિ, પું (સં.) ચિંતારૂપી અગ્નિ તે.
ચિંતાતુર, વિં [સં.] ચિંતાથી ગભરાયેલું;
ચિંતામ્રસ્ત; ફિક્કરમંદ.

ચિંતામણિ, પું [સં.] જે માગીએ, ઇચ્છીએ
તે પ્રાપ્ત થાય એવી એક અદ્ભુત ચીજ;
દૈવત; સ્વર્ગમણિ. એમ કહેવાય છે કે,
કલ્પવૃક્ષ, ચિંતામણિ, અને કામધેનુ ગાય,
એવી ચીજો છે કે જેમની પાસેથી જે જે
ઇચ્છીએ તે તે સૌ મળેજ. (૨) ઇષ્ટદેવ; મહા
દેવ. કિ. પ્ર. ચિંતામણિ કરવા=શિવની
નિત્ય નિયમથી એક રીતે પૂજા કરવી;
માટીના શિવ ખનાવી તેમની સેવા, અને
આરાધન કરવું. (૩) દાતા; પૂરક:-રાગ-
જી તો અમારા ચિંતામણિ છે.

ચિંતાર્ણવ, પું [સં.] ચિંતારૂપી દરિયો તે; અ-
ત્યંત, પારવગરની ફિક્કર; માનસિક દુઃખ તે.
ચિંતિત, વિં [સં.] ચિંતેલું; ધારેલું; મનન
કરેલું; ચિંતાયુક્ત.

ચિંત્ય, વિં [સં.] ચિંતવા જેવું; મનન કરવા
યોગ્ય; વિચારવા જેવું; બાવનીય; વિચારણીય.
ચિંથરિયું, વિં ચિંથરા જેવું; માલ વગરનું;
તુચ્છ; કચરાપટી. (૨) નં માલવગરની
વસ્તુ; ચોપાનિયું; ટુંકું-છુલ્લક લખાણ તે.
ચિંથરી, સ્ત્રી નાનું ચિંદરડું; કાપલી;
ચિંદરી.

ચિંથરું, નં ફાટયું તૂટયું મેલું લુગડું; જીના
લુગડાંનો નકામો કકડો; માલવગરની,
તુચ્છવસ્તુ તે; ધાગો; કપડા અથવા કાગળનો
જીનો નકામો નકારો કકડો. કહેવું ચિંથ-
રાના દેવને કપાસિયાની આંખો=અર્થાત્
જેવી જેવી વસ્તુ તેવો તેવો તેનો સાજ. ૩.
પ્રં ચિંથરે હાલ=આખું કપડું પણ શરીર
ઉપર ન હોય એવી જે હાલત તે; અર્થાત્
કંગાલ, નાદાર જેવી સ્થિતિ તે; અતિ
દીનાવસ્થા.

ચિંદરી, સ્ત્રી [સં. જીર] કપડાની સાંકડી,
ઓછી પહેળી પણ લાંબી પટી, કાપલી;

લાંબી સાંકડી લુગડાની ચીર. (૨) લંગોટી:-
ભગવી ચિંદરી=ખાવા વેરાગી.

ચિંદરડું, નં સાંકડો પણ લાંબો લુગડાનો
કાપલો; લુગડાની પટી, પાટો; લાંબી
કાપડાની કાપલી. ચિંથરું.

ચિંદરી, સ્ત્રી ચિંદરી.

ચિંધવું, કિં સં દેખાડવું; સોંપવું; ફરમા-
વવું; ખતાવવું. (૨) કહેવું. (૩) ભણવું
ઓળખવું:-આપણું આત્મ ચિંધ્યો નહિ.

ચિંધાણ, નં એક જાતનું માણસને વધારે
મળતું આવતું વાંદરું. આફ્રિકા, બોર્નિયો
અને મસાલાના ટાપુઓમાં આ જાતના
વાંદરાં વસે છે. આ વાંદરાં જખરાં હોઇ
ઝુંડમાં રહે છે.

ચિંધોળવું, કિં સં મચરડવું; આંખળવું;
ચીમળવું. કહેવું ઓઝો ઓઝી લડે ન ગધે-
ડીના કાન ચિંધોળે=લડે કાંઈ અને સહે
કાંઈ એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ચીક, પું [સં. જીર. ચીલ] ઝાડનાં પાન,
ડાંખળી અને ફળ વગેરેમાંથી નીકળતું
ચીકણું પાણી; ચીલ:-જેરીનો ચીલ.
દૂધ:-ખરસાંડીનો ચીક.

ચીકટ, વિં ચીકણું; ચોટી, વળગી રહેવાના
ગુણવાળું; તૈલી. (૨) નં ચીકણું એવું
જે તે; જેમાં ચિકાશ હોય એવું તે; લી,
તેલ, ચરખી, વગેરે. (૩) ચીકણા એવો
વસ્તુનો ગુણ તે.

ચીકટપણું, નં તૈલી ચિકાશ તે; ચોટવાપણું.

ચીકટવું, કિં સં ચિકાશથી લગાડવું;
ચોટાડવું; ચોટવું; ચીકટાય એમ કરવું;
તેલ લી વગેરે લગાડવું, તેલ લીવાળું
થાય તેમ કરવું.

ચીકટાવું. કિં અં ચીકટવાળું થવું; લી
તેલથી પલળવું, ખરડાવું; ચીકટ અડવું:-
ફાલ્લી ચીકટાઇ. (૨) ચોટવું, ચોટવું.

ચીકટું, વિં ચીકટવાળું; તૈલી, સ્નેહશયુક્ત;
જેમાં ચિકાશ હોય એવું.

ચીકટો, પું ચીકટવાળું હોય એવું લાગતું
શણવું કપડું; શણનો ચીકટો. (૨) રેશમ

અને જરીના તાર ચલાવેલું અમુક લંબાઇનું
કસખી તારનું ગુંછણું.
ચીકણાઇ, સ્ત્રી ચીકણાપણું; ચીકણાશ;
ચાપલુસી; કાષ્ઠ કાર્ય કરતાં તેમાં હઠાપણ
અને ઝીણવટ ક્યાં કરવી તે; પૈસા લેતાં
આપતાં જે ગુણદોષ જોયા કરવા તે. કંજુ-
સપણું; બખીલાઇ. (૨) સ્તિગ્ધતા; સરસતા.

ચીકણાશ, સ્ત્રી ચીકણાઇ; ચીકણાપણું.

ચીકણું, વિનં [સં. ચિક્ષણ] ચોટવાના, લાગી
રહેવાના ગુણવાળું; ઉખરે નહિ ને વળગી
રહે એવું ચિવવટ; તેલ અને ગુંદરના
ચોટવાના ગુણનું. ચીકણી માટી. (૨)
ચાપચીપિયું. દોઢહાથું; કાષ્ઠ કામ કરતાં
બહુ હઠાપણ કરનારું, દીર્ઘસૂત્રી; (૩)
જેના હાથમાંથી ઝટ નાણું છૂટે નહિ એવું;
કંજુસ. (૪) લાગે, ફાટે, તૂટે નહિ એવું;
અમ્મડ, ટકાઉ. (૫) ચીકટાયેલું. ૩૦ પ્રાં
ચીકણું લાટ=બહુજ ચીકણું; કેમે છૂટે,
અળગું થાય નહિ એવું. કહેનું ચીકણું
જોઇને લપસી પડવું=૩૫ કે ધન જોઇને
રીઝવું, તેની તરફ વળીજવું.

ચીકન, નાં [કા.] રેશમી કપડા ઉપરનું
રેશમી દોરાનું જે વેલણુદીનું ભરત તે.
ચિનાઇ ચીકન; અને સુરતી ચીકન, એમ
કહેવાય છે. (૨) પાતળી લીલી હાલની
કુમળી કાકડીની એક જાત. એક ભર-
તનો પ્રકાર :-ચીકનનું ભરત.

ચીચરવટી, સ્ત્રી સાંકડો પણુ લાંબો જમી-
નનો કકડો, વિભાગ તે; પડી જેવી જમીન.
(૨) અજ નળમાં તીખી અને ઠંડી
વસ્તુ લેતાં પડતો શેરડો તે; અજનળમાં
થતી એવી અસર. (૩) પ્રાર્થના; ધાર્તી;
ચિંતા.

ચીચરવટો, પું. પ્રીતિ, ભય, શોક વગેરેની
હૃદયમાં થતી તીવ્ર અસર તે; ધાર્તી;
પ્રાર્થના; ક્ષાણ. (૨) કાળજી; ચિંતા; દ્વિગર
હૃદયમાં ચીરો પડી જતો હોય એવી જે
ભાગણી તે; ચિરાડો. (૩) લાંબો પટદાર
કકડો.

ચીચરકો, પું. પાણીની શેડ ઉડાડવાનું યંત્ર;
પીચકારી.

ચીચવાડો, પું. ભુમારો; હોકારો; ચીસ.

ચીસવું, કિં. અં. ચિંચિં કરવું.

ચીચવો, પું. અણીદાર ઉભા લાકડાપર એક
આડી મૂકી હિંચતા ગોળ ફરવાનું યંત્ર;
ચકડોળ. આમાંથી ચિચિ એવો અવાજ
થાય છે તે ઉપરથી ચીચવો:-હોળીનો
ચીચવો.

ચીચિયારી, સ્ત્રી. ઉંડી અને દુઃખની તીણી
ભૂમ; ચીસ; ચાંદ.

ચીચુડો, પું. ચીચવો. (૨) [સં. ચિંચા]
આંખલીનો ઠળિયો; કચુકો.

ચીજ, સ્ત્રી. કાષ્ઠપણુ સરસામાનમાંની વસ્તુ,
વાત, વિચાર, કામ, વગેરે તે; વસ્તુ;
પદાર્થ, અથવા તત્ત્વસાર. (૨) તરેહ; વાની.
(એ કે જે વાસ્તવિક, કાલ્પનિક કે સંભ-
વિત પણ ખીજથી પૃથક સત્તાવાળું હોય
તે ચીજ.) સામાન; અસખાબ.

ચીટનીસ, પું. મોટા અમલદારનો મુખ્ય
કારકુન; અવલકારકુન; મંજુરી કે નિર્ણય
માટે દફતરી દાખલાઓ અને દલીલો રજુ
કરનારો કારકુન.

ચીટનીસી, સ્ત્રી. ચીટનીસ તરીકેનું જે
કામ તે અથવા કામકાજ કરવું તે; ચી-
કનીસપણું; ચીટનીસના ઓહાનું કામ
અને તે બજાવવાની આવડત તે.

ચીટિયું, નાં શોષાઇ સુકાઇને પાતળું થઇ
ગયેલું બાળવાનું લાકડું; પાતળું, ચીપ
કે સળી જેવું લાકડું; પાતળો વગર
ચીરેલો સુકો ડાળી તરફનો લાકડાનો
કકડો; સુકાઇને ચઢી ગયેલું હોય એવું
જે તે. (૨) ધંધન, બળતણ; બાળવાનાં
બીડી સળીઓ જેવાં સુકાં લાકડાં:-ચીટિયાં.

ચીટું, વિનં ચીકણું; ચીવટ; જેમાં પાણી-
હાશ અને ચીકટ હોય એવું.

ચીડાં, નાં પાટીદાર અને ગરાશિયા વગેરેએ
વેચી નાંખેલી જમીનના કકડા. (૨) છિંકાં
છિદ્ર. (૩) ચીદિયાં.

ચીઠ, સી૦ ચિઠાવું તે; ગુસ્સો લાગવો તે; રીસ; ખીજ; સ્વભાવનું બગડી જવું તે; ઉચ્કેરાવું તે; અણગમો અને ચાંદવાં વગેરેથી તરસકાર ઉપજવો તે; કંટાળો; ક્રોધ બળતરા.

ચીઠવું, કિં સ૦ રીસ ચઢાવવી; ગુસ્સે થવું; કંટાળવું; અભાવ કે અણગમીની લાગણીથી ઉચ્કેરાઈ જવું.

ચીઠિયાં, ન૦ (ચીઠિયું) ચીઠ ચઢવાનાં લક્ષણ બતાવવાં તે; ચિઠાયા હોઈએ એમ કરવું તે; અભાવ, અણગમો ગુસ્સો વગેરે બતાવવાં તે; દાંતિયાં.

ચીઠિયું, વિ૦ સહેજ સહેજમાં ચિઠાઈ નબ એવું તે; ચિઠાનારું; ખિન્નનારું; રીસે ભરાય એવું; અભાવ કે અણગમીની લાગણીથી ઉચ્કેરાય એવું. (૨) ન૦ ચીઠનો ઉભરો તે; અભાવ કે અણગમીનો વાણી કે અંગ ચેષ્ટા મારફતે થતો જે આવિર્ભાવ તે; છણકા; દાંતિયું.

ચીણ, સી૦ (ચણ) સીઓને ગળે પહેરાવું એક ધરેણું. (૨) ચણિયાની કરચલી. (૩) ખોરાક (પંખીઓનો)

ચીણવું, કિં સ૦ ચીણ ભરવી; ચપટી લઈ ને સિવવું. (૨) મોંમાં કે ચાંચમાં લેવું; કણે કણે ખાવું; ચુંગવું.

ચીણા, પું૦ (ચણો) ખંટી અને સામાની ભતતું એક હલકું અનાજ. આ લંબગોળ ચપટું અને લીસું હોય છે.

ચીત, સી૦ કુસ્તીમાં લેવાતો એક ચતો દાવ. સામે લડનારને પાડી ચતો કરીને સામે મોઢે તે હાથે એમ કણલ કરાવવું તે.

ચીતકું, ન૦ ચિત્ત; મન; અંતઃકરણ.

ચીતણિયો, પું૦ સોના રૂપાના ઘાટ ઉપર ચિત્ર પાડનારો; ઘાટ ઉપર ચિત્ર કાઢનારો.

ચીતરવું, કિં સ૦ ચિત્ર કાઢવું; આલેખવું; દોરવું. જ્યાં જ્યાં જોઈએ તેવા રંગ પુરીને કોઈ વસ્તુનો કાગળ, પાટી કે બિંત ઉપર આલેખી આકાર-પાડવો-કાઢવો. (૨) ઠેક ઠેકણે, ઘણે ઠેકણે કઢી વળવું; નોંતરવું;

છૂટથી થોડું થોડું બધે ફરી વળવું:—તમે તો ગામ ચીતરો પણ વહેવાઈથી પહોચાવું જોઈએ ? (૩) બગાડવું; ખરાબ કરવું.

ચીતરો, પું૦ ચિત્રક; એક વનસ્પતિ વિશેષ.

(૨) વાધની એક ભત; ચિત્તો.

ચીતવું. કિં સ૦ ચિત્તમાં લેવું; મનમાં યાદ કર્યાં કરવું. (૨) ધારવું; કલ્પવું; ઇચ્છવું.

ચીતળ, સી૦ સાપની એક ભત. (૨) ચીપ જેવું સ્ત્રીઓએ ગળે પહેરવાનું એક ધરેણું, (૩) ચપટી પહોળી બંગડી; પાટલી

ચીતળી, સી૦ (ચીતરી) મનમાંથી જે અભાવ કે અણગમીની કમકમાટ ભરી લાગણી થઈ આવવી તે; કણકણી; અભાવ અને અણગમીની ધુનરી.

ચીતકાર, પું૦ [સ્ત્રી] તીણા અને કારમો અવાજ; ચીસ; સીતકાર.

ચીન, ન૦ હિંદુસ્તાનની પૂર્વ દિશાએ આવેલો એક મોટો દેશ. ચીન બહુ મોટો દેશ હોઈ તેનું રાજ્ય મધ્ય એશિયા લગી લંબાયેલું છે. તેમાં બૌદ્ધ ધર્મ ચાલે છે. ચીનમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થપાયું છે. આગળ ત્યાં રેશમી કાપડ ખૂબ વણાતું અને હિંદમાં તે બહુ પ્રાચીન કાળથી વપરાતું. તે કાપડ ચીનાંશુકને નામે ઓળખાતું. દુનિયાની સાત નવાઈઓમાંની એક નવાઈ તેની ઉત્તરે આવેલી મોટી દિવાલ છે. ઉત્તર તરફના લોકોને પોતાના દેશ ઉપર ચઢી આવતા અટકાવવા માટે તે ઇ.સ. પૂર્વે બેસે વર્ષ ઉપર ખાંધવામાં આવેલી છે. એની લંબાઈ ૧૫૦૦ માઈલ છે. તે ઘણી ઉંચી અને જડી તથા પહોળી છે કે જેથી શત્રુ જટ તોડી શકે નહિ. ચિનાઈ માટીનાં વાસણ, એ પણ ત્યાંની કારીગરી છે. ચીન ઉદ્યોગી ને કાવાખાજ દેશ છે. બંદુકનો દારૂ, છાપવાની કળા વગેરે ઘણા હુનરો ચીન પાસેથી આપણને અને યુરોપને મળેલા છે.

ચીનગારી, સી૦ દેવતાની કરચ. તણખી; તણખો; સ્ફુલિંગ,

ચીનયું, ક્રિં અં ઓળખવું; જાણવું.
ઉં આત્મતત્ત્વ ચીન્યા વિના. નૃસિંહ.
ચીનીકામ, નં માટી અને ચક્રમકના મિશ્ર-
ણના અથવા કાચના પ્યાલા, રહેખી, બ-
રણી વગેરે ધાટ તે. (૨) ચીનમાં જનતું
બિલોરી કાચનું કામ તે.

ચીનાંશુક, નં [સં] ચીનથી આવતું રેશમી
કપડું; ચિનાઇ સાડીઓ. ચિનાઈ કાપડ.

ચીનાખાનું, નં ચીનની ખતાવટો, જેમાં
વેચવા કે શોભાને માટે રાખેલી હોય
તે જગા.

ચીનીખોર, નં (ચણીખોર) નાનાં ને રાતાં
વટાણા જેવે જોડાં ખોર તે.

ચીપ, સ્ત્રીં લાકડાનો કે વાંસનો પાતળો કકડો;
ચીર: ખપાટ. (૨) પાનળી થોડી પહોળી
પણ લાંબી ધાતુની પટી:--સોનાની-
ચુડાની ચીપ.

ચીપટી, ભું ચપટી.

ચીપટો, ભું ચીમટો.

ચીપડો, પું આંખનો મેલ; પિયો.

ચીપડું, ક્રિં સં કપડાંની સફાઈથી કલ્લી
કરવી; પાટલી કરવી. (૨) વાતને ઓળાને
લાંબી કરવી. (૩) ધાર્યા પ્રમાણે થાય,
પાસા પડે તે માટે પહેલેથી જોડકવું.

ચીપાસોનું નં શુદ્ધ સોનું; ઉંચી ટચનું
સોનું; કુંદન.

ચીપિયો, પું લોહાની ચીપવાળીને બનાવેલી
પકડ; પટીની વગર જડની પકડ.

ચીખડી, સ્ત્રીં ધુવડની જાતનું પણ તેનાથી
નાનું 'ચીચી' કયાં કરનારું એક રાત્રિચર
પંખી. આ પંખી અને તેનું ઓલવું
અપશકુન જેવાં ગણાય છે. તે ભિંતો
ઝાડની બમોલો વગેરેમાં રહે છે. એ જ્યાં
રહે અને બોલે ત્યાં સાફ ન થાય એમ
કહેવાય છે ઉં કામના ઘર ઉપર બેસીને
ઘૂડ કે ચીખડી બોલે, શાંતિ અમો નહિ
કરાવીએ તો ઉજડ થશે વન તોલે.

ચીખડું, વિં ચપટા બેઠેલા નાકનું, ચીખું.

ચીખું, વિં નાના ટુંકા નાકનું; ચપટા અથવા
બેઠેલા નાકનું; જેનું નાક નાવું કે બેઠેલું

ચપટું હોય એવું:--ચીનના લોકો ચીખા
હોય છે.

ચીભડી, સ્ત્રીં [સં ચિર્મટી] ચીભડા ના-
મના એક શાકફળની વેલ; કાકડી, આરિ-
યાની વેલ તે.

ચીભડું, નં ચોમાસામાં અને શિયાળામાં
થતી એક વેલનું શાકના ઉપયોગનું ફળ;
આરિયું; મોટી કાકડી.

ચીમટી, સ્ત્રીં બન્ને બાજુની પકડમાં આવી
કચરાવું તે; સાંજુસી, ચીમટામાં પકડાવું
તે: ચુટી; ચમટી; ચપટી. બે આંગળાંની
વચ્ચે આવવું. પકડાવું કે ભરાવું તે.

ચીમટો, પું સાંજુસીના જેવું ચપટ પકડે એવું
ઓળર; ચમટો; ચીપિયો. (૨) ચુટો.

ચીમની, સ્ત્રીં [અં Chimney] ધુંણી
બહાર જવાને માટે બનાવેલો જે માર્ગ
તે; ધુમાડિયું; ધુમાડો જવાને માટે રાખેલું
પોલાણ. (૨) દીવો જુઝાર્જ જય નહિ
અને તેમાંથી નીકળતી ધુંણી (કારબન)
અંદર ને અંદર બળી જાય એવી દીવા
ઉપર મૂકવાની કાચ વગેરેની પાદર્શક નળી;
કાચની કે અખરખની બત્તી ઉપર મૂક-
વાની ભુંગળી. મિલો વગેરે મોટાં કાર-
ખાનાંની ધુમાડી જવાને માટે બાંધેલો પો-
ક્કળ મિનારો અથવા મોટું પોક્કળ ભુંગળું.

ચીમળાવું, ક્રિં સં કરમાવું; (વનસ્પતિ
વગેરેનું) અંબળાવું; મચરડાવું; (ચામ-
ડી વગેરેનું) :—તુળસી ચીમળાઇ ગયાં.
ચામડી ચીમળાઈ=ચપટીમાં કે પકડમાં
આવીને અંબળાવું.

ચીની, સ્ત્રી. ચીનદેશની સ્ત્રી. (૨) ખાંડ; સાકર.

ચીનો, પું ચીન દેશનો પુરુષ; ચીનોનો વતની.

ચીમડ, સ્ત્રીં એક જાતનાં કાળા છોડાનાં અને
પીળા મીજનાં ચપટાં બિયાં. આંખના ઓ-
સડ તરીકે વપરાય છે. વસાણામાં પણ
નંખાય છે. ચીમડ દસ્તાવર છે. ચાકસ;
બનારને નામે પણ ઓળખાય છે. (૨)
વિં ચીકણું; તૂટે ફાટે નહિ એવું; ચામડા
જેવું; ચીવટ.

ચીર, નં [સં] સીઓને પહેરવાનું ત્રીણી

કુમાશનું રેશમી વસ્ત્ર: રેશમી લુગડું:—મોટા લોકના ઘરમાં ચીર મળે પણ ચિથરું ન મળે. (૨) સ્ત્રી લાંબી સાંકડી ચપટી ચીરી, ફાડ; કકડી. (૩) ફાટ; તરડ:—દેવળના ધુમ્મટમાં વીજળી પડવાથી મોટી ચીર પડી છે. (૪) ઝાડની છાલ; છાલ અથવા રેસાનું બનાવેલું કપડું; વલ્કલ; વનકુળ. ઔદ્ધભિક્ષુઓને પહેરવાનું છાલનું કપડું.

ચીરડાં, નં ગરાસિયા કે પટેલે ખીજને વેચેલી જમીનના કકડા.

ચીરવું, કિં સં [સં.] ઉભું ફાડવું; કાપવું; ઉતરડવું; ફાડ કરવી; ચીરી પાડવો. ૩૦ પ્રં ચીરીને મીઠું ભરવું=ખુટ સખત—કૂર શિક્ષા કરવી. વિદીર્ણ કરવું. (૨) સારું લગાડીને છેતરવું; ખૂબ પૈસા પડાવી લેવા; અનુચિત રીતે સામાની પાસેથી ખૂબ કમાઈ કરી લેવી.

ચીરિયુ, નં ફળની ઉભી ફાડ; કકડો; ચીરી; પાતળા ઉભા કકડા:—કેરીનાં ચીરિયાં.

ચીરી, સ્ત્રી નાની પાતળી ફાડ; કકડી; ચીર. **ચીરો**, પું લાંબો પાતળો કકડો; ફાડ; ચીર. (૨) ફાટ; તરડ. (૩) પટકો. (૪) ઘાટ.

ચીલ, પું ડાખળી કે ફળમાંથી નીકળતો રસ; દૂધ. (૨) એક જાતનો ભાજનો છોડ. (૩) કિનારો; છોડો; પાર. (૪) સ્ત્રી સમડી.

ચીસખત, નં તીર કે ગોળી વગેરે વાગે નહિ તે માટે પહેરવાનું અંગત્રાણ, કવચ; અખતર.

ચીલો, પું ગાડાંનાં પૈડાંથી પટેલી ધરડ; ગાડાનો માર્ગ. (૨) ખોદાયેલો, વપરાતો જહેર માર્ગ તે; શિરસ્તો; સંપ્રદાય; રૂઢમાર્ગ. કિં પ્રં ચીલે પડવું=ધરડે ચાલવું; જેમ રસ્તો પડેલો હોય તેમ હિંડવું; સીધી રીતે વર્તવું. ચીલો કાપવો=ચાલતા માર્ગમાંથી બહાર નીકળવું; સામા ગાડાવાળાને માર્ગ આપવો. ચીલે ચાલ્યા કરવું=ચંત્રની માફક કાર્ય કર્યા કરવું.

ચીચઠ, સ્ત્રી કોઈ પણ વસ્તુ કે વાત પોતાને

હાથે વખતસર અને સારી થાય તે માટે મનમાં રહેતી ફિકર તે; કાળજી; ચિંતા; ચાનક; પરવા; ફિકર. બગડે નહિ અને સારું થાય એવું કરવા કરાવવાની જે અંતરની લાગણી તે.

ચીવર, નં [સં] વસ્ત્ર; કપડું; લુગડું. (૨) રેશમનું સારી કુમાશનું ઉપવસ્ત્ર. (૩) વલ્કલ; વનકુલ; છાલ. યોગી સંન્યાસીઓને પહેરવાનું કપડું તે.—ચીવરી=ઔદ્ધભિક્ષુ.

ચીસ, સ્ત્રી ભય કે ત્રાસની અતિશય દુઃખની લાગણીથી તાણીને પાડેલી તીણી ખૂમ; રાઢ; ચીચિયારી; ટ્રાકિયારી. તીણું લાગણી ભર્યું રૂદન. કિં પ્રં ચીસ ખાવી=ત્રાસી જવું; ભય-ખીક લાગવી; ફરીને કાર્ય કરવાની હિમ્મત ન ચાલે એવું થઈ જવું. ચીસ પાડવી=ભયની ખૂમ-રાઢ પાડવી.

ચીસરાણુ, નં છુમરાણુ; કલાખંકાર; ઘોંઘાટ. (૨) કલ્પાંત; ભય અને દયા ઉત્પન્ન કરે એવું લાગણી ભર્યું રૂદન; છુમખરાડ.

ચીસું, વિં ચોળી ચોળીને ચીકણું કરે એવું; દોઢહાથું; ચીકણું. (૨) કંજુસ; બખીલ; કૃપણ.

ચુકાદો, પું ચૂકવી દેવું તે; નિકાલ; નિવેડો; છેવટ. (૨) હુકમનામું; ફેંસલો; નિર્ણય.

ચુકાવવું, જીં ચૂકવવું.

ચુકો, પું એક જાતની ભાજી; એક વનસ્પતિ.

ચુગડી, સ્ત્રી છતીટિયાં; જોટવાં.

ચુગણી, ખાવાનું.

ચુગલખોર, વિં ચુગલી ખાનાર; ચાડિયો.

ચુગલી, સ્ત્રી ચાડી; રાવ; પીઃ પાછળ નિંદા કરવી તે.

ચુગવું, કિં ચાંચથી વાણીને કણેકણે ખાવું. જી. ચુગવું.

ચુચુક, પું [સં] થાનનો ઉપલો ભાગ; કુચામ્ર; ડિંટડી.

ચુડગર, પું ચુડીઓ વહેરનાર; હાથી દાંતની ચુડીઓ વહેરનાર અને વેચનાર.

ચુડલો, પું જીં ચુડો.

ચુડઉતાર, વિં ચુડીઓની માફક એકએકથી ઉતરતા ગોળનું.

સુઝકરમ, નં જેનો પતિ મરણ પામ્યો હોય તે સ્ત્રીનો સુઝા ભાગી નાંખવાની જે ક્રિયા તે; સુઝા ભાગવો તે. જુ. સુઝકર્મ. સુડી, સ્ત્રી જેની વચ્ચે કંઈ હોય નહિ માત્ર પરિધની ધાર હોય એવો મોટા મોડા જેવો આકાર તે; સ્ત્રીએને હાથે પહેરવાનું હાથીદાંત કચકડું કે લાકડાનું ઉતારેલું ચપટા કડા જેવું જલ્લેયું; અલ્લેયું. (૨) વચમાંથી પોલો ચપટો ગોળ કડા જેવો ધાટ:-ફેનોઆકારની સુડીઓ. ૩૦ પ્ર. સુડીકરમ=વર મરતાં તેની વહુના હાથની સુડીઓ ફેડી નાંખવી તે. સુડીગર=સુઝગર, કિં. પ્ર. સુડીઓ પહેરવી=આયલા બનવું; સ્ત્રી જેવા થઈ જવું; નામદ થવું; જનાની બનવું. હાથે સુડી હોવી એ ભારતીય સ્ત્રીઓના સૌભાગ્યનું ચિહ્ન-નિશાન ગણાય છે અને તે ન હોવી એ વૈધવ્ય બતાવે છે. પતિનું મરણ થતાંજ સ્ત્રીઓ હાથની સુડીઓ ભાગી નાંખે છે.

સુડલ, સ્ત્રી પોલા વાંસાની અવળપગી ભૂતડી; સ્ત્રીભૂત; એક પિશાચ જાતિ, પિશાચિની; ડાકણ. (૨) કૂર સ્ત્રી; દુષ્ટા. કદરૂપી ને ખરાબ સ્વભાવની સ્ત્રી.

સુડો, પું. લાકડાનો, કચકડાનો કે હાથીદાંતનો સ્ત્રીએને હાથે પહેરવાનો અલ્લેયાનો સટ તે; સુડીઓ; સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના હાથનું ધરેલું; સૌભાગ્યવતીનું ચિહ્ન. કિં. પ્ર. સુડો પહેરવો=સ્ત્રી જેવા બનવું; આયલા-નિર્માલ્ય બનવું; નામદ થવું. (૨) અમુકના થઈને રહેવું; અમુકને આધીન-વશવર્તી થઈ રહેવું. (૩) સ્ત્રીએ ધર કરવું; પરણવું; નાતર કરવું. સુડો ઉતારવો=વિધવા થવું; સુડો ફેડી નાંખવો- ૩૦ પ્ર. સુડો ચોટલો ને ચાંટલો=સ્ત્રીના સૌભાગ્યનાં ચિહ્ન. કહે. સુઝમાં સુડો સમાય=સૌભાગ્યવતીની અદ્યાલ દંકાય વિધવા ની ન દંકાય. સુડો ભાગવો=એવી ગાળ છે. સુડો ચાંટલો, આશીર્વાદમાં કહેવાય છે.

સુડી, સ્ત્રી બાંયની કરચલીઓ; ચીણ.

સુનખડી, સ્ત્રી. યુનો બનાવવાની કાંકરી; ખડી; મરડિયા.

સુનચુની, સ્ત્રી [હિં ચીની] યુના જેવી સફેદ ખાંડ; ભુરું; ચુચુની; ચીની.

સુનાગચ્છી, સ્ત્રી. યુનાના કેલની ગચિયા જેવી મજબુત જમાવટ તે; પાટી સખત છે; સુનાનું મજબુત ચણતર.

સુનાર, નં. યુનાનો કેલ ભરવાનું લોખંડનું પાત્ર; તગાર. (૨) વિ. સુનાચાળ. (૩) લક-કાર; બેશરમ, અમસ્તું અમસ્તું ખરાબ લડાઈ લડે એવું; હલકટ; બુનિયાતી રહિત:-યુનારી, સુનારો. જુ. સુનાળું.

સુનારો, પું. યુનો પકવનારો. (૨) છા બંધ કામ કરનારો કડિયો.

સુનાળવો, પું. પાન તમાકુ ખાનારાઓ યુનો રાખવાને જે લાંબી ડબી રાખે છે તે; ખાવાનો યુનો રાખવાની દાખડી.

સુનાળું, વિ. યુનાનું; યુનેથી ચણેલું, ઊણેલું હોય એવું; યુનાથી ધોળેલું.

સુની, સ્ત્રી. હીરા માણેક વગેરે જવાહીરની નાની કકડી; હીરાકણી; રત્નકણ, રાતી કે લીલી કિમતી પથ્થરની કકડી. (૨) હીરા-કણી જડેલું સ્ત્રીએને નાકે પહેરવાનું એક નાળુક ધરેલું; ચુંક; ઝીણા નાળુક કાંટો.

સુનું, નં. કઠોળને ભરડતાં પડેલા ઝીણા ભુકા તે; કોરમાંથી વધારે ઝીણા ભંગાર; કઠોળનાં છોડાં ને ઘણી ઝીણી કકડીઓ વગેરે તે; અન્નકણ. સુનું; ભુનું.

સુનો, પું. [સં. ચૂર્ણ] તીક્ષ્ણ ને ખારવાળી એક ભસ્મ મરડિયા, પથ્થર અને છીપ વગેરેને પકવ્યાથી બનતો ખાખ પદાર્થ; પથ્થરની ભસ્મ તે; છા. દાહક ગુણવાળે દાર યુક્ત પદાર્થ, એ કારણેનેટવાળા પથ્થરના કાકરાને બાળવાથી બને છે. આરસપહાણને પકવીને બનાવેલો યુનો કળી યુનો કહેવાય છે. આ યુનો પાન તથા તમાકુમાં ખાવામાં આવે છે. ધોળવામાં પણ ઘણા ધોળા હોવાથી કળી યુનો વપરાય છે. (૨) ખાકું તીક્ષ્ણ તરવ તે; અત્યંત

ખાટું તીખું, ચરચરે બળે એવું જે તે:-
દહિં તો યુનો છે. (યુના જેવું છે.) અ-
ર્થાત બહુજ ખાટું છે. (૩) ખગડી જવું
તે; સ્વરૂપાંતર થઇ જવું તે. કિં પ્ર૦
યુનો મારવો=ખાળવું; યુનાતું પ્લાસ્ટર
મારવું. યુનો ચોપડવો=ફરીને અંકુર ન
આવે એમ કરવું; જડ કાઢી નાંખવી. યુનો
છાંટવો=ધોળવું. મોતી, છીપ, રાખ વ-
ગેરેની ભરમતે. યુનો ખાવાના ને ઓસડના
કામમાં આવે છે.

યુપાયુપ, અં કાષ્ઠ કંઠ બોલતું કે અવાજ
કરતું ન હોય તેમ; યુપકીદીની સ્થિતિ તે;
યુપચાપ; નીરવ; શાંત હોય તેમ; બોલા-
ચાલ્યા વગર.

યુમા, યુમી.

યુમાયું, કિં અં ભય કે શરમને લીધે બો-
લાય નહિ પણ લાગણી થયા કરવી તે;
મરજી વિરુદ્ધ સહેવું; મન બળવું; મનમાં
નિરુપાયની લાગણી થવી; ચણચણાટ થવો;
ન આવે ચૂપ બેસી રહેવું; મનમાં ચિંતતા
રહેવું:-દાન દેવાશે નહિ પણ હાકિમ હુંડી
લેશે તો યુમાધને રહેશે. રાધને રહેવું; મ-
નમારીને શાંત રહેવું; ચણચણતે મને ચૂપ
રહેવું. (૨) યુંબન કરાવવું; બીજાથી
યુંબન થવું.

યુમી, સ્ત્રી બચી; યુંબન; બોકી. કિં પ્ર૦
યુમી લેવી=યુંબન કરવું. વાસ્તવ્યથી બ-
ચ્યાને બોકી દેવી તે.

યુમ્બોતેર, બું યુંબોતેર.

યુરાડો, પું ચીરો; ફાટ; તરડ. (૨) ચીરો;
ચીરેચીરા થઇ જવું તે. (૩) ભુકા; ભંગાર.

યુરી, સ્ત્રી બીણી બીણી કાતળીઓ; ભુકી;
યુરો:-સોપારીની યુરી.

યુરેયુરો, અં યુરો થઇ ગયો હોય તેમ.
કકડેકકડા; ભાગીને ભુકા થયેલો હોય તેમ.

યુરો, પું [સં. જૂર્ણ] ભાગી, ખંડાઇ કે
કચરાધને થયેલો બરડ ચીજનો ભુકા; ખુંદો;
ચીરીઓ-લાંબી પાતળી કકડીઓ તે; ક-
ચ્ચો; જેર; ભંગાર. કિં પ્ર૦ યુરો કરવો=

કુંકા કકડા કરવા. (૨) પાયમાલ કરવું;
[ન:શેષ કચરી નાંખવું].

યુલડી, સ્ત્રી છોકરીઓને રમવા માટે બના-
વેલો નાનો ધાતુ કે માટીનો યુલો; યુલી.
યુલાશગડી, સ્ત્રી યુલા તરીકે વપરાય એવી
શગડી, ફરતો યુલો; યુલા તરીકે અને
શગડી તરીકે બેઠી રીતે વપરાય એવો ધાતુ
અથવા માટીનો ધાટ. (૨) મનસ્તાપ;
હમેશ જેને લીધે સંતાપ થાય તે.

યુલિયું, નં લાકડામાં જોડેલું શાક વગેરે સ-
માવાતું કાતું; નાનો સુડો.

યુલી, સ્ત્રી નાનો એકવડો યુલો તે; મા-
ટીનો નાનો ફરતો યુલો.

યુલેતરું, નં એક જાતનું પંખી.

યુલેતરું, પું કાચી ફેરીઓ અથવા કંઠણ
બીજાવાળાં ફળ કાપવાનું ઓખર; સુડો.

યુલો, [સં. જુલ્હી] નીચે અગ્નિ ને ઉપર પાત્ર
રહે એવો ખાડો અથવા ધાતુ કે માટીનો
ધાટ; તણ બાજુ દિવાલ અને એક બાજુ,
લાકડાં રહે એમ જુલ્હી રાખેલી હોય તેવો
ધાટ; યુલી; જેમાં અગ્નિ સળગાવી ઉપર
રાંધવાનું પાત્ર મુકાય છે તે. કિં પ્ર૦
યુલો કુંકરો=રાંધવું:-રાંજ ઉડીને યુલો
કુંકરો પુરૂષને કેમ ગમે ? યુલો પાડી
નાંખવો=રાંધવાનું બંધ કરવું; પારકે ઘેર
જમવાનું રાખવું. યુલે ચઢી બેસવું=મુકરર
વખત લાગેજ એમ યુલામાં નાંખવું=અના-
દર બતાવવાને માટે વપરાય છે. ફર કરવું;
ગમે તેમ થવા દેવું, પોતે મનથી ઉતારી
નાંખવું, તરછોડવું=કંઠ લાગણી નહિ રા-
ખવી. પોતાની ઉતાવળથી કામ નહિ થવું,
અર્થાત દોડી જવું હોય તો ઘોડે ચઢી
બેસાય પણ રાંધવા મૂક્યું હોય તે કંઠ
જલદી થાય, એવા અર્થમાં વપરાય છે.
યુલો સળગાવવો=રાંધવાની તૈયારી કરવી.
યુલામાં પડવું=બળી મરવું. ૨ ગમે તેમ
થવું. યુલામાં પેસવું=રાંધવાનું કામ કરવું;
રસોઈ કરવી:-હવે યુલામાં પેસ=રાંધવા-
માંડ. યુલા અખોટ કરવાં=જમ્યા પછી

સુધા વગેરે સાક્ષુક કરવું. કહેન સુધાનું લાકડું સુધામાં બાળવું=ન્યાનું ત્યાં પતવવું. સુધામાંથી નીકળી હોલામાં પડવું=એકથી બીજી વધુ મુશ્કેલીમાં પડવું.

સુવા, પું. સુઆ; સૌઆ; એક પ્રકારનું સુગંધિત દ્રવ્ય કે જે જુદી જુદી જાતનાં ગંધ દ્રવ્યોને એકઠાં કરી ગરમી આપી ટપકાવીને કાઢવામાં આવે છે. આનો ચંદન સાથે ને લેપમાં તેમજ મર્દનમાં ઉપયોગ થાય છે. સુવાચંદન.

સુવાચંદન, નં. સુખડને પાણીમાં ધસીને બનાવેલો ઘાસ; ઢીલું ચંદન; ચોપડાય કે શરીરે લગાડાય એવો સુખડનો રંગડો.

સુવે, પું. [સં. ચ્યુ] છાપરામાંથી પાણીનું ગળવું તે; છાપરામાંથી પાણી ગળે એવું બાકાઈ; નળિયામાંનું કાણું તે. (૨) નાળિયેરની કાચલીના ધુવાનો ઝોગાળ; લાકડું બળતાં તેમાંથી નીકળતી રસી. (૩) ચીકણા તૈલી પ્રવાહીની નીચે ઠરેલો કચરો; કુવો; રંગડો; ડહોળો. (૪) ઉદર. કહેન સો સુવા મારી મીનીબાઇ પાટ બેઠાં=ધણાં આડાં અવળાં અને પ્રપંચ કર્યા પછી સાધુતા કે પવિત્રાઇ બતાવવી તે.

સુસાવું, કિં. અં. અંદરથી ખેંચીને લેવાવું; ખેંચાવું; તણાવું. (૨) ઘટવું; ઝોઘું થવું. (૩) નિઃસત્ત્વ થઇ જવું; લોહી ઉડી જવું; શોષાવું.

સુસ્ત, વિં. [પા.] એકજ મત અથવા તો વિચારને શ્રદ્ધાથી વળગી રહેલું; નડગમગે એવું; એકનિષ્ઠ; દૃઢ; આગ્રહી; હડહડતું; તત્પર. સુસ્તી, નાં. દૃઢતા.

સુકં, સ્ત્રીં. પેટમાં જે પીડા થાય છે તે; પેટનો દુખારો; પેટનું શ્વેદ; આંકડી. કિં. પ્રં. સુકં આવવી=પેટમાં દુખવું; પેટમાં ખુંચવું; કોઈ લાભના કારણે સર અમુક કામ કરવામાં આનાકાની કર્યા કરવી; અરચિ બતાવવી. વાંકું પડવું; નહિ ગમવું. સુકં મટાડવી=જે માણસ અમુક કામ કરવાની જે કારણને લીધે આનાકાની કરતો હોય

તે કારણ દૂર કરવું; મન મનવવું; ખુશી કરવું. [૨] નાનો તીણો માથ વાળો ખીસો ખુટો. કિં. પ્રં. સુકં મારવી=ફરીને ન બને ન ઉઘડે એમ સજડ કરવું; હમેશ માટે દેધ દેવું. ફાંસ મારવી; વિદનનાંખવું. [૩] સ્ત્રીઓને નાકે પહેરવાનું એક નાણુક જડિત ધરેણું; જડ; સુનો; નાનો કોટો.

સુખળું, વિં. ઝીણી અરવચ્છ આંખવાળું; જેની આંખો ઝીણી તેજથી અંગ્રાઇ જતી અને રોગી હોય એવું; આંધામીયું; સુંચળું. **સુગલ,** સ્ત્રીં. પંખીઓના પગનાં લાંગાં આંગળાં તે; એ આંગળાંની જે મજબુત-સજડ પકડ તે; વજ્રમુઠ્ઠી; આંગળાંમાં જબ્બર સીકરી દેવું તે; સખત પકડ. સકંચો; સાંભુસો; ભીડો; પેચ. [૨] સંકડામણ; કમળો.—આજ ઘણે દહાડે એ તમારી ચુંગલમાં આવ્યો છે. (૩) છટકું કિં. પ્રં. ચુંગલમાં આવવું; સપડાવું; ભીડા-કે બંધમાં આવવું.

સુંગા, (ચુંગલ ઉપરથી) પેચ. [૨] સંકડામણ; કમળો.

સુંગી, સ્ત્રીં. ચલમ; લુખિયું. ચૂપીને પીચી પડે એવી નાની ચલમ.

સુંચળું, વિં. નાની રોગી ને તેજથી મિચાઇ જતી હોય એવી આંખનું; સુંખળું; આંધામીયું.

સુંચાં, અં. સું કે ચાં એવો કંઈ પણ અવાજ-જવાબ ન દે કિંવા આનાકાની ન કરે તેમ. કિં. પ્રં. સુંચાં કરવું=સામું થવું; વિરુદ્ધમાં ખોલવું; જવાબ દેવો; આનાકાની કરવી; ના મરજી દેખાડવી.—તું તારે સુંચાં કરીશજ માં.

સુંચિયાં, જું. સુંચી.

સુંચી, સ્ત્રીં. [સં. ચૂચુક] સ્તનની ડિંટડી; સ્તનનું ટેરવું. (૨) સ્તન.

સુંચું અં. એવો અવાજ; ઉંદરનો અવાજ. પંખીનાં બચ્ચાંનો અવાજ. હાલવા-ઝૂલવા કે ખેંચવાથી થતો એવો અવાજ.

સુંઠ, સ્ત્રીં. સુંટવાની ધચ્છા થાય એવું જે તે;

ખણજ; વહુર; ચેળ. ચુંટી ખણાતી હોય અથવા કંઈ ભોકાતું હોય એવી ચામડી ઉપર જે અસર થાય છે તે; ચામડીનું તડતડવું તે.:-નવા પાણીએ નહાવાથી શરીરે ચુંટ થાય છે. (ચુંટય) ખજીણીની ચુંટ.

ચુંટણી, સ્ત્રીં ચુંટવાની જે ક્રિયા તે; ઘણા-ઓમાંથી એક અથવા થોડાકને પસંદ કરવાની રીત તે; વીણી કાઢવું તે; પસંદગી; ચુંટવાનું કામ; વરણી ચુંટી કાઢવાનું જે કામ તે.

ચુંટડી, સ્ત્રીં એ આંગળી વચ્ચે ચામડી પકડીને નેરથી આમળવી તે; ચુંટી.

ચુંટલો, પુંં મોટી ચુંટી.

ચુંટવું. કિં સં એ આંગળીનાં ટેરવાંથી પકડીને કોઈ ચીજને તેના જોડાણ અથવા સાંધામાંથી જુદી પાડવી તે; તોડવું; પકડી ખેંચીને જુદું પાડવું; ટુંપવું. (વાગ ચુંટવા-ટુંપવા) ખેંચીને ઉખાડી નાંખવું; વીણવું. (૨) પસંદ કરવું; વરણ કરવું. (૩) સમારવું; સુધારવું.:-ચુનારફળી ચુંટી નાંખા. કિં પ્રં ચુંટીખાવું=કરડવું; ડંખવું.:-વાડીમાં તો મચ્છર ચુંટી ખાય છે. ઘણા જણે સાથે કે વારંવાર જ્યાં ને ત્યાં ડંખા દેવો; ટુંપીનાંખવું.

ચુંટી, સ્ત્રીં એ આંગળીનાં ટેરવાં અને નખથી ચામડીને પકડી નેરથી આમળવી તે; ચીમટી; ચુંટલી. કિં પ્રં કૂખમાં ચુંટી દેવો-ખણવો=ધરમેળે, ખાનગીમાં શિક્ષા કરવી; અંતરની દાઝથી પોતાના માણસને (છોકરાને) નકાઈ કામ કરવા માટે શિક્ષા કરવી; શિખામણ દેવી.

ચુંથ, સ્ત્રીં ચુંથાતું હોય, પિખાતું હોય એમ થવું તે; ચુંથારો; ચોળ:—રાતે પગની પિંડીઓમાં ચુંથ થાય છે.

ચુંથવું, કિં સં ચુંથે ચુંથા થઈ જાય એમ કરવું; હાથ ધાલીને ડહોળી કે શિંદી નાંખવું; ચુંથાઈ જાય એમ કરવું; ચોળવું; વલોવવું; ઉલ્લપાથલ કરી નાંખવું. (૨)

જુદું જુદું કરી નાંખવું; છણવું; ચર્ચવું.:-એ વાતને હવે ચુંથશો નહિ.

ચુંથાચુંથ, સ્ત્રીં ચુંથચુંથ કરવું તે; આમ તેમ ફિંદાફિંદ; ડહોળાડહોળ; પંજેળો. (૨) ચર્ચા; વગોણું.

ચુંથાડો, જુંં ચુંથારો.

ચુંથાણ, નંં ચુંથવું તે; ચુંથારો.

ચુંથારો, પુંં ચુંથવું તે; ચુંથાચુંથ; ચુંથાણ; ડહોળાડહોળ. (૨) હાથ પગના માંસના લોચાઓમાં ચુંથાવા જેવી ખીડ થવી તે; ચુંથ; ગોટલા ચઢવા ને ઉતરી જવા તે. (૩) ખીચડો; ગોટાળો. (૪) ટીકટીક; પંચાતી; વલોપાત; ગભરાટ.

ચુંથાવું, કિં અંં છિન્નભિન્ન થઈ જવું; ચુંથા થઈ જવા; ફિંદાવું. કકડે કકડા અથવા ગાંભે ગાંભા નીકળી જવા; ખગડવું. (૨) ચોળાવું; સફાઈનો ભંગ થવો; વેર-જીછેરણ થઈજવું. (૩) પેટમાં દુખવું; ગભરાવું; અટળાવું; ઉછાળા આવવા. (૪) માંસની પિંડીઓમાં કળતર થવું; ગોટલા ચઢવા.:-પગ ચુંથાય છે. (૫) ચર્ચાવું; ઉલટસુલટ આમતેમ બોલાવું.

ચુંથીનાંખવું, કિં સં ચુંથાય એમ કરવું; ખગાડી નાંખવું. (૨) કસણવું; વલોવી નાંખવું.

ચુંથો, પુંં આમતેમથી ફાટેલો અને કશા વેંતમાં નહિ રહેલો હોય એવો નિરુપયોગી લુગડાનો કકડો; જેની ખાજુઓ સરખી નહોય અને જેનું વણતર-જમાવટ પણ ટીલી થઈ ફાટી ગયેલો હોય એવું ટુંકુંટય લુગડું; ગાંભો; ચિંથરું. (ચુંથો ચિંથરું ખરો પણ તેનાથી વધારે મેલો ને ચુંથાયેલો હોય) સેથો; ધાગો.

ચુંદડી, સ્ત્રીં સ્ત્રીઓને પહેરવાનું અંદર ધોળાં ટપકાં ને લાડવા પાડેલું રેશમ કે સુતરનું લાલ કપડું; ખાંધણીની ભાતનો સુંદર ઝીણો સાલ્સો; ધાટડી; કલગર; ધરચોળું; પટોળું. ઉંં તમે ઓઢો સાહેબખદી ચુંદડી. ટપકાં ટપકાંવાળી જે ભાત તે; ચુનચુન અથવા છુનછુન એટલે કે ચાંચ મારી મારીને

ટપકાં કર્યાં ન હોય અથવા છુંદણાં છુંદ્યાં નહોય એવી ભાત તે; ટીપકીવાળી તરેહ:-મચ્છર તો એટલા કરડે છે કે સવારમાં શરીર ઉપર નરી ચુંદડી પડી રહે છે. જાપાની ચુંદડી=જાપાની ઝીણા. પોતાની રેશમી મજલીન તે. (૩) રમાલ અથવા દુવાલ જેવડો ચુંદડીની ભાતનો રેશમનો કકડો તે; નાની ધાટડી:-માતાની ચુંદડી. કિં પ્રં ચુંદડી પાડવી=ઝીણાં ઝીણાં કાણાં કે ટપકાં પડે એમ કરવું; ટોચવું; છુંદવું. (વહુ:-રૂને પહેરવાનું છુંદડાંની ભાતનું રેશમી કે સુતરેલ કસુબી વસ્ત્ર.) ચુંદડીગરા=ખાંધણી ખાંધવાનો ધંધો કરનારી મુસલમાનોની એક જાત.

યુધ્ધુ, વિં રોગથી પચપચી ઝીણી ડાઙ ખાઈ આંખવાળું; ચુંખળું.

યુધી, સ્ત્રીં ખણખોદ; ચાપચીપ.

યુખક, વિં [સં] ચુંખન કરનાર. (૨) સ્નેહથી જેમ ચુંખન ત્યજાને ખેંચે છે તેમ પોતાની તરફ ખેંચનાર, તાણીલેનાર તે. લોહયુખક=લોહાને ખેંચનાર. (૩) પું ચક્રમક; અથરકાંત, ચક્રમકનો પથર. (૪) કંજુસ, ખખીલ; કૃપણ. એક પ્રકારનો પથર કે ધાતુ જેમાં લોહાને પોતાની તરફ ખેંચવની શક્તિ હોય છે. યુખક બે જાતનું છે. એક પ્રાકૃતિક-અસલ અને બીજું કૃત્રિમ. અસલ યુખક લોહની ભેળવાળો એક જાતનો પથર હોય છે. આ અસલ યુખક પહાણ બહુ ઓછો મળે છે માટે બનાવટી યુખક કરવામાં આવે છે. તીખા લોહાને વધારે સખત બનાવવાથી તેના છેડાઓમાં યુખક ગુણ આવે છે. યુખક ગુણવાળો લોહાના કકડાને વચમાં કાણું પાડી ફરે એવો કર્યો હોય તો તે છેડા ઉતર દક્ષિણ રહે છે.

ચુંખન, નં (સં.) સ્નેહના ઉમળકાથી બે ઓડવતે ચૂસવું તે; ચુમી; ખોડી; ખચી. (પ્રેમના આવેશથી સામાને ઓઠ અડકાડ-

વા તે.) કિં પ્રં ચુંખન કરવું=સ્નેહથી ધીરથી વહાલ બર્યો સ્પર્શ કરવો; અડવું. દેવમંદિરોના કળશ ગગનને ચુંખન કરતા હતા.

ચુંખિત, વિં [સં.] ચુંખેલું; સ્પર્શ કરતું; અડ-કેલું હોય એવું; અડકેલું.

ચુંવાળ, પું અમદાવાદ પાટણ અને કડી વચ્ચેનાં ભિલ્લલોકથી વસેલાં ચુંવાળીસ ગામનો જથો તે. બહુચરાળ ચુંવાળમાં આવેલાં છે:-ચુંવાળના ચોકવાળો એમ તેને માટે કહેવાય છે. ભિલ્લ અને ચોરોનો દેશ-પ્રાંત તે ચુંવાળ.

ચુંવાળાં, નં બહેતાળાં, સુરત તરફ ચુંવાળાં કહેવાય છે. આઘેડ ઉમ્મર થતાં નજલાની અસરથી ચાર વર્ષ માટે આંખે જે ઝાંખ આવે છે તે. બહેતાળાં અથવા ચુંવાળાં પાછાં ઉતરી જાય છે.

ચુંવાળી, વિં ચાળીસ ને ચાર; ૪૪.

ચુંવાળીસ, વિં ચાળીસ ને ચાર; ચુમ્માળી; ૪૪.

ચુંવાળું, વિં જેમાં ચુંવાળી શેર હોય એવું (તોલ):-ચુંવાળો, અડતાળો તોલ.

ચુંવાળો, પું મોટો અને જડો કામળો; ધાખળો. (૨) વિં ચુંવાળીસ શેરનો.

ચુંવોતેર, વિં સિતોર ને ચાર; ૫૪.

ચૂઘ, સ્ત્રીં માછલાની શ્વાસ લેવાની ઈન્દ્રિય; કલ્લા; કુકડો. (૨) કેટલાંક પંખીની ચાંચ નીચે જે લાલ ચામડી લટકતી હોય છે તે.

ચૂક, સ્ત્રીં ગણવામાં, વિચારમાં કે કામકાજમાં જે ખામી આવે કે ગફલત થાય તે; બલ; ખોટ; દોષ. (૨) વાંક; ગુનો; અપરાધ. (૩) તફાવત; કસુર; અશુદ્ધિ; ગફલત; ગળતી; સ્ખલન. (૪) વિસ્મરણ; ભુલાઈ જવું તે.

ચૂકણ, પું દરજી; સહ; મેરાધ.

ચૂકર, પું હલકામાં હલકો ચાકરનો પણ ચાકર તે. કહેં ચાકરનો ચૂકર અને તેને ઘેર પેજખાનાં.

ચૂકવવું, કિં સં ચુકાવવું; ભુલવવું. (૨) નાણાં અદા કરવાં; ભેણ દેણ પતાવી દેવું.

(૩) ટાળવું; ચોરવવું; ઉડાવું. (૪) ફેસલો કરવો; તોડ કાઢવો; નિકાલ આ-
ણવો;—કળિયો ચુકવવો; નજર ચુકવવી.
ચૂકવું, કિં અં [સં. ચ્યુ. દે. ચુકઈ]
ગણતરી, વિચાર કે કામકાજમાં ગફલત
થવી; ભૂલવું; વિસરવું; રહીજવું; પડવું.
(૨) તોડઆવવો; નિકાલ થવો;—સમાપ્ત
થવું. કળિયો ચૂક્યો. (૩) ધારેલા નિશા-
નથી આધુપાધુ થવું; ધારેલે ફેકાણે નહિ
વાગવું. (૪) ધંધામાં કસર કરવી. (૫)
તકમોવી. (૭) આડુંઅવળું ખસીજવું.
કહેવું અણી ચૂક્યો સો વરસ છવે=વખત
જતો રહ્યો તે જતો જ રહ્યો પડી ભય ન
આવે.

ચૂગડો, પું. ઝવેરીની મોતીની પોટલી.
ચૂગડી, સ્ત્રી. ચપટી. (૨) પગનું ફૂલ; જીવંતિયાં;
નેડાવાં.

ચૂગણી, સ્ત્રી. પંખીને ખાવાનો દાણો; ચણ,
ઉં ચૂગણી રમ્યા પછી ચંચુ રચી, જડ
છવ નથી વિશ્વાસ. દયારામ

ચૂગલ, સ્ત્રી. ચાડી; નિંદા.—લોભી ચૂગલ
શિયાળને;—ચૂગલખોર=પુંડ પાછળ નિંદા
કરનાર.

ચૂગવું, કિં સં ચાંચ મારીને ખાવું; ચણવું.
ચૂટકી, સ્ત્રી. અંગૂઠો ને પહેલી આંગળી
એકએક પર મૂકતાં થતી જે પકડ તે;
ચપટી; દીચકારી. ઉં તાલ અખવત
ચૂટકી. મીરાં. (૨) ચપટીમાં રહે એટલું
જે તે; ચપટી;—ચૂટકી લોટ. ચૂટકી
વગાડવી=વચલી આંગળી ઉપર અંગૂઠો
દાખી તેને નેરથી છટકાવી અવાજ કરવો
તે. ચપટી વગાડવી.

ચૂટકો, પું. [હિં] થોડામાં ધણો મર્મ હોય
એવું વચન; આપળો. (૨) છટો; લવ;—
રસ રસના ચૂટકો. (૩) લહેળે; થોડો
વખત.

ચૂડ, સ્ત્રી. સોના રૂપાનો જે ચૂડો વિધવાઓ
પહેરે છે તે. (૨) દર્શનિયું; છોકરીને હાથે
પહેરવાનું મોતીનું આભણિયું. (૩) આંટી
મારીને વળગી રહેવું તે;—સાપે ચૂડ
બરવી.

ચૂડગર, જી. ચુડગર.

ચૂડલો, જી. ચૂડો.

ચૂડા, સ્ત્રી. [સં.] શિખા; ચોટલી. (૨) શિરો-
ભાગ; શિખર; ટોચ; મસ્તક. ઉં ચૂડાને
સર પું ખ રહે અડકતાં.

ચૂડાકર્મ, નં. [સં.] સોળ સંસ્કારમાંનો
મુંડનનો એક સંસ્કાર તે. નાના બાળકના
વાળ લેવરાવવાની જે ક્રિયા તે.

ચૂડાકરણ. નં. [સં.] સોળ સંસ્કારમાંનો
બાળકના વાળ લેવરાવવાનો એક સંસ્કાર;
મુંડન.

ચૂડામણિ, પું. [સં.] મુગટનો મણિ તે. (૨)
ખડુજ માનિતું, વહાલું ને વળી ઉત્તમ
મોથું તે. સર્વોત્તમ વ્યક્તિ. (૩) સ્ત્રીઓની
વેણીનું એક ધરણું; ચાક.

ચૂણવું, કિં સં કદલી કરવી; કરચલો પાડવો.
(૨) ચુંટાવું; વીણવું.

ચૂત પું. [સં.] આંગો. (૨) ગુહોદ્રિય; યોનિ.
ચૂતિયું, વિં. હલકું; ચાડિયું; માલ વગરનું.
(૨) મૂર્ખ; બેવકુફ.

ચૂતચુની જી. ચુતચુની.

ચૂનવું, જી. ચૂણવું. [સં.] ચુંટવું. ઉં ક-
લત કપીરા સુનભાષ સાધુ, ચેતન ચૂનવા
ચાલા.

ચૂપ, વિં. [પા. ચસપીદન] અવાજ ન
સાંભળાતો હોય એવું; કાંઈ કંઈ ન બોલતું
હોય એવું; શાંત. (૨) અં બોલ નહિ; છાનું
રહે; અવાક; મૌન; ખામોશ પકડ એમ. કિ.
પ્રં ચૂપ કરી દેવું; અં પાડવું; અવાજ
ન કરે—ફૂટે નહિ એમ કરવું;— એક
ઘડીમાં અમે શત્રુની તોપોને ચૂપ કરી દીધી.

ચૂપડી, સ્ત્રી. કંઈજ અવાજ કાઢવો નહિ
એવી જે હાલત તે; ચુપચાપપણું.

ચૂપડીદી, સ્ત્રી. ચૂપડી.

ચૂપચાપ, અં. છાનામાના; કંઈજ અવાજ
ન કાઢતાં.

ચૂપવું. કિં અં ખોસવું; ધાલવું. (૨) પવું.)

ચૂમવું, કિં સં બોડીલેલી; ચુંબન કરવું;
ખચી કરવી. (૨) ચુમાળને રહેવું; વગર
બોલે સહી રહેવું.

ચૂરકું, નં. ભાખરા મુંકિયાં કે પૂરી મસળી

-ખાંડીને ખનાવેલો ખાંડ લઇને ખાવાનો પદાર્થ, છુટો લાકડું;

ચૂરણ, નં. [સં. ચૂર્ણ] કોઈ પણ ચીજનો ભુકો લોટ; આટો.

ચૂરણું, કિં. સં. ભચરડી નાંખવું; ભુકો કરવો.

ચૂર્ણ, નં. [સં.] સૂકી વાટી કે દળીને ખૂબ ખારીક ખનાવેલી વસ્તુ; રેતી કે ધૂળ જેવી ઝીણી ખનાવેલી વસ્તુ; ભુકો, લોટ; આટો. કિં. પ્રં. ચૂર્ણ કરવું=કચરી-ભાગી તોડીને નષ્ટ કરવું. (૨) કળી ચુનો.

ચૂર્ણિકા, સ્ત્રી. [સં.] કવિતાનો અર્થ ગદ્યમાં ખતાવ્યો હોય તે; સંક્ષેપ; સાર; મતલબ દુઃકીટીકા; સહેલી ભાષામાં ટીકા અથવા સમજૂતી રૂપે લખાયેલું ગદ્ય; નાનું ભાષ્ય. (૨) રજ; ભુકો.

ચૂલ, સ્ત્રી. નાનો ચુલો; તમાણ; ક્યારી. અગ્નિ સળગાવવાને ખોદેલો ખાંડો.

ચૂલડી, સ્ત્રી. નાનો ચુલો.

ચૂલિકા, સ્ત્રી. [સં.] યુદ્ધ ને મૃત્યુ વગેરે ખનાવો રંગભૂમિ ઉપર નહિ દેખાડતાં ને-પથ્યમાંથી તેનું સ્મયન કરવું તે; નાટ્ય પ્રકાર ભેદ.

ચૂલિયું, નં. કંઠ શાક સમારવાનો સુડો, (૨) વિં. ચુલા જેવું.

ચૂલું, કિં. અં. છાપરામાંથી પાણી ટપકવું; ગળવું; ગરવું; નળિયાંમાંથી પાણી પડવું.

(૨) ઝરપવું; સવવું; નીતરવું:—હમણાં શું ચૂલ જાય છે ? જતું રહે છે.

ચૂસણિયું, નં. ચૂસવાનું જે સાધન તે; આળકને ચૂસવા આપવાનું રમકડું, ધાવણી.

ચૂસવું, કિં. સં. [સં. ચૂષણ] કોઈપણ વસ્તુ ને દાંત તળે કચરીને તેનો રસ ખેંચી લેવો તે; ખેંચવું; તાણવું; ચગળવું; ઓઠથી રસને તાણી લેવો. :-કેરી ચૂસવી. (૨) ધાવવું; (૩) સાર સત્ત્વ ખેંચી લેવું; તાવી નાંખવું. કિં. પ્રં. ચૂસીને ખોખું કરવું= નિઃસત્ત્વ ખનાવવું. લોહી ચૂસવું=વારવાર

ઉતાપો કરાવવો; ખજવવું; વિતાડવું; મામ-ણીથી હેરાન કરવું.

ચેક, પું. [સં.] નાણાં અપાવવાની ચીઠી; રૂકો; હુડી. તે રૂકો અથવા આજ્ઞાપત્ર કે જે બેંક અથવા પેદી ઉપર લખાય અને તેમાં લખેલી રકમ તે દેખાડનારને મળે.

ચેટક, પું. [સં.] દાસ; સેવક.

ચેટક, નં. ભૂત; વળગણ. (૨) મંત્રાદિક ઉપરની અતિશ્રદ્ધા તે; તાન; રસચટક; મોહમાયા; ઘેલું:—એને આ શું ચેટક લાગ્યું છે. (૩) કાળજી; ધ્યાન; ચાનક; અરે. કિં. પ્રં. ચેટક લાગવું= મોહ ચઢવો; તાન લાગવું; ઘેલું લાગવું.

ચેકિતાન, પું. [સં.] કેક્ય દેશના રાજા મુષ્ટ-કેતુનો પુત્ર કે જેણે મહાભારતના યુદ્ધમાં પાંડવો તરફથી લાગ લીધો હતો.

ચેટડી, પું. જાદુગર; વાદી; તાંત્રિક.

ચેટી, સ્ત્રી. [સં.] ચાકરડી; લોડી; દાસી. ચેટિકા; અંત:પુરની ચાકરડી.

ચેડવવું, કિં. સં. ચઢવવું; આફવું; પકવવું.

ચેડા, જી. ચેતા.

ચેડાં, નં. ગાંડાં; કાલાં; ઘોલાખ. (૨) અડપલાં; ચાંદવાં. (૩) છિદ્ર; દોષ. કિં. પ્રં. ચેડાં કાઢવાં=કાલાં કાઢવાં. છિદ્ર કાઢવાં. પારસી-ઓમાં વપરાય છે.

ચેણુ, સ્ત્રી. જાંઘડી.

ચેત, સ્ત્રી. (સં. ચેતસ) ચેતના; સંજ્ઞા; જ્ઞાન. (૨) હોશ. (૩) સુષ; સ્મરણ.

ચેતન, નં. (સં.) જીવન શક્તિ; સજીવપાણું; હયાતી; પ્રાણ; જીવ; સમજશક્તિ; જેને જ્ઞાન અસ્તિત્વ વગેરે હોય તે. (૨) તેજ હોશિયારી; વીર્ય. (૩) સમજ; ખાતમી. કિં. પ્રં. ચેતન આવવું=સમજ આવવી; જીવ આવવો; જડતા અને ખેલાનપણું જતું રહેવું, ચૈતન્ય; ઓજ, (૪) વિં. ચેતનાવાળું; જીવતું. આત્મા; જીવ; મનુષ્ય. પ્રાણી.

ચેતનતા, સ્ત્રી (સ) સજ્ઞાનતા; ચૈતન્ય; ચેતનત્વ.

ચેતના, સ્ત્રી ચેતનપણું; પ્રાણ; જીવ. (૨) સમજણ; બુદ્ધિ સ્મૃતિ; (૩) અક્ષય.

ચેતરડ, વિં દાધારેશુ; છરાયેલું ઢંગરહિત; થેલું.

ચેતવણી, સ્ત્રી જાણવા સમજવાને માટે જે કંઈ જણાવવું તે; ઇશારો; ખબર. (૨) ઉચ્ચેરણી; (૩) તાકીદ. કિં પ્રં ચેતવણી આપવી=આગળથી ખબર કરવી. ફરીને કરશો તો આમ આમ થશે, એવી ખબર પહોંચાડવી; ધમકી આપવી; ખબર કરવી; આગળથી કહેવું.

ચેતવણું, કિં સં ચેતે તેમ કરવું; સળગાવવું; પેટવણું. (૨) આગળથી ખબર આપવી; જણાવવું, ઇશારો કરવો; સૂચવવું. (૩) ઉચ્ચેરવું; તેજ કરવું.

ચેતવું, કિં અં [સં ચિત્ત] જાણી જવું; સમજી જવું; પામી જવું; ઇશારાથી સમજી જવું. (૨) હોશિયારીમાં રહેવું; જાગૃત રહેવું; સભય રહેવું; સજ્ઞાન રહેવું.:-એનાથી ચેતજો. સાવધાન રહેવું. (૩) સળગવું; પેટવું; લાગવું:-સ્મશાનના અગ્નિને ચેતતાં કેટલીવાર ?

ચેતા, પું ચેતીજવું તે; ચિત્તને ખાતરી થઈ જવી તે; પુરેપુરું સમજાઈ જવું તે; ચેતવણી; સૂચના; ખબર. (ચેડા.) કિં પ્રં ચેતા પહોંચવા=ખાતરી થવી. મનમાનવું. :-મારા ચેતા પહોંચતા નથી. 'આમ થશે' એવી મનમાં ખાતરી થઈ જવી.

ચેતાવણું, (ચેતવણું) કિં સં ચેતે એમ કરવું; ખબર કરવી; સૂચના આપવી; આગળથી સાવધાન રહેવાનું જણાવવું. (૨) તાકીદ આપવી; ધમકી દેવી. (૩) સળગાવવું; પ્રકટાવવું.

ચેતીજવું, જાણીજવું; સમજી જવું. જાણીજવું. ચેદિ, પું [સં] હિંદુસ્તાનમાંના એક પ્રાચીન મુલકનું નામ; જુદેલખંડ ને ચંદેરી આગળનો દેશ. શિશુપાળ મહાબારતના

કાળમાં ત્યાંનો રાજા હતો.

ચેન, નં શારીરિક કે માનસિક ઉપાધિ ન હોય એવી જે મનની હાલત તે; આરામ; કરાર; આસાએશ; કળ. (૨) સુખ; આનંદ; ગમ્મત; ખુશાલી. (૩) સહેલ; મોજ. (૪) લક્ષણ; ચિહ્ન. કિં પ્રં ચેન પડવું=આરામ મળવો; ગમ્મત મળવી; આસાએશ, ખુશાલીમાં રહેવું ગમવું; નિરાંત વળવી; શાંતિ મળવી; મનસ્થિર-સ્વસ્થ થવું; ગોઠવું; મનને ફાવવું. સુખ આરોગ્ય, આનંદ વગેરે.

ચેનકાં, નં ચાળા; ખહાનાં. (૨) ચિહ્ન.

ચેનખાણ, સ્ત્રી આરોગ્ય, સુખ અને આનંદમાં ગમ્મત કરતા રહેવું તે; મોજમઝા; રંગરાગ; લહેર; આનંદ ને ગમ્મતે ગમ્મત હોવી તે; સંપૂર્ણ સુખસ્થિતિ તે.

ચેનલ, સ્ત્રી [જં] દરિયાનો સાંકડો ફાટ; ખાડી.:-ઈંગ્લિશ ચેનલ.

ચેનો, પું અભિગ્રાહ; લાલસા; રપહા.

ચેપ, પું પ્રાણીઓના શરીરમાંથી ને વનસ્પતિ-ફળ વગેરેમાંથી નીકળતો રસ; પાણી વગેરે તે. (૨) સંગ્રહોષ; સ્પર્શની અસર; સોખતનું વળગણ. (૩) પીડા; હરકત, અડચણ. (૪) ખરાબ છંદ; માડી અસર તે, કિં પ્રં ચેપ લાગવો=સંગ્રહોષ આવવો. સોખતની અસર થવી.:-હજી એને સુધારાનો ચેપ લાગ્યો નથી. (૨) રોગ ચઢવો=એની ખસતો અધાં છોડરોને ચેપ લાગ્યો. ચેપ કાઢવો=હરકત દૂર કરવી; ખલા ટાળવી. ચેપ લેવો=શીળી-ખળિયા જેવા કેટલાક રોગની રસી ખીજાને લગાડવાથી તેને તે રોગ થાય છે અને તે મરી ગયા પછી ફરીને થતો નથી માટે એક જાણની રસી ખીજાને અને ખીજાની ત્રીજાને મૂકવાના કામમાં આવે છે તેથી સંપૂર્ણ ખીલેલા દરદની રસી અથવા ચેપ લઈ ભુગળીમાં ખીજાને મૂકવા સાચવી રાખવામાં આવે છે તે.

ચેપવું, કિં સં દાખવું; નિચોવવું. (૨) ઘોચવું; ખોસવું; રોપવું.

ચેપી, વિ० ચેપ લાગવાથી ચઢે એવું; સાંસર્ગી
લાગે એવું;—ખસ ચેપી રોગ છે. (૨)
ચીકણું; દોઢ ડહાણું; ચોંટ એવું. (૩)
કંજુસ; કૃપણ.

ચેપુ, વિ० કંજુસ; કૃપણ.

ચેર, નાં લાકડાં. (૨) (અં) ખુરસી.
ચેરમેન=સભાપતિ. મંડળનો અધિષ્ઠાતા;

પ્રધાનપુરુષ.

ચેરચુંથ, જુનું ચહેરચુંથ.

ચેરાગ, સ્ત્રી (ફા) ખત્તી; દાંત, જોત.

ચેરીમેરી, સ્ત્રી ખુશીથી કામ કર્યા બદલ
કંઈક થોડું થણું આપવું તે; લાંચ;
બક્ષીસ; રૂશવત.

ચેર, સ્ત્રી દાંતથીને મળતી હિંદમાંની એક
પ્રગ. પાંચસેં છસેં વર્ષ પહેલાં આ જન-
તિના લોકનાં નાનાં નાનાં રાજ્ય હતાં.
હાલ મિરજાપુર ને દખ્ખણમાં થોડા લોક છે.

ચેન્ડો, પું ધસરકો; લીટો; છો.

ચેલડી, સ્ત્રી પહેંચિલી નાની છોકરી. (૨) દાસી.

ચેલકો, પું નાનો છોકરો. (૨) દાસ; રાખનો
છોકરો. ચેલો.

ચેલિયું, નાં તાજવાનું પલ્લું.

ચેલી, સ્ત્રી શિષ્યા; ઉપદેશ લેનારી; સાધુડી;
સાર્ગિદ.

ચેલો, પું (સંન્યાસ દીક્ષા આપતાં લગવાં
વસ્ત્ર પહેરાવવામાં આવે છે, અર્થાત્ ચેલ
વસ્ત્ર બદલાવેલો તે) શિષ્ય; સાર્ગિદ; નિ-
શાળિયો; વિદ્યાર્થી. કિં પ્રાં ચેલો મુંડવો
=શિષ્ય કરવો; પોતાનો બનાવવો.

ચેવલી, વિ० સોપારી અને પાનની એક જાત.
કોકણણાં ચેવલી નામનું ગામ છે ત્યાંનું.

ચેવણું, કિં સં ઉના બળ બળતા રહે શેકવું;
ઉના ઉના માણુના ચપકા દેવા. (૨) ધીરે
ધીરે સાડે લાગે તેમ ચાંપવું, દબાવવું તે.
(૩) સિંચવું; બંભેરવું.

ચેષ્ટક, વિ० (સં) ચેષ્ટા કરનાર; મશ્કરો.

ચેષ્ટા, સ્ત્રી (સં) મનનો ભાવ કે અવ-
સ્થા બતાવનારો શરીરનો કે વર્તનનો જે
મરોડ કે મોડ તે; કાંઈ ખીજવાય તેમ તે

ની વાણીથી કે ચાળાથી મજાક કરવી તે;
કડા; મશ્કરી; મજાક (૨) બદમાશ; નિંદા;
મતાવણી. (૩) હસવું; ઉપહાસ્ય. કિં
પ્રાં ચેષ્ટા કરવી. ચાળો; મરોડ. બાપાર.

ચેષ્ટાખોર, વિ० ચેષ્ટા કરનાર; મશ્કરો;
ટોળી; મજાકી.

ચેષ્ટાગી, સ્ત્રી. થેકડી; મજાક; મશ્કરી.

ચેસ, પું [અં] ગોડવેલાં છાપવાનાં બીબાને
મજાક રાખનાર લોકોનું ચેકકું. (૨)
શેતરંજ.

ચેહ, સ્ત્રી. (સં ચિતા) બાળવાને મડકું
મૂકવા માટે ગોડવેલાં લોકોં છાણું વગેરેનો
ઢગલો તે; ચિતા. (૨) મડકું બળતું હોય તે
આગ;—સુખડી ચેહ ખડકીને બળી મૂક.
(૩) (ફા. ચાહ) ખાડો; ગર્ત.

ચેળ, સ્ત્રી ચામડીને ખંજવાળવાની જે લા-
ગણી તે; ખંજવાળ; વલુર; ખણુજ. (૨)
(૨) ઉત્કંઠા; હોંશ. (૩) નિરાંત નહિ
વળવી તે; અજખો. કિં પ્રાં ચેળઆવ-
વી=ખણવાની લાગણી થવી; ચામડી ઉપર
અને મનમાં સળવળાટ થવો. ચેળકાઢવી=
ખૂબ ધવડવું; વલુરવું; ધસવું. (૨) દાઝ
કાઢવી. ચેળ થવી=મનથવું, વલુરવું. (૨)
ભાવ થઈ આવવો. ચેળ લાગવી=લાગણી
પુરી થાય ત્યાં લગી ખૂબ ધસવું; મનતુ-
મ કરવું; ધરાવું. (૨) દાઝ કાઢવી;
વેરવાળવું. કંકુ.

ચે, અં ચકલી વગેરેનો અવાજ બતાવે છે.
જુનું ચેચેં.

ચેંગટ, વિ० ધીમું; ટાકું; ઢીલું; મંદું; સુસ્ત
(૨) ચીકણું.

ચેચવો, પું (સં ચંચુ) પંખીની ચાંચ
જેવી હાથાની અને બાજુએ ઉપર નીચે
અણીદાર ફળની ચાંચવાળી કાદાળી; ત્રિકમ.
(૨) ચીચુડો.

ચેચિં, સ્ત્રી ચેચું કરવું તે; પતરાજ; સા-
મી વિરહતા; આનાકાની.

ચેચું, અં એવો અવાજ; સામું કે વિરહ
બોલવું તે.

ચેચે, નં પંખીનાં બચ્યાંનું બોલવું તે; લવારી; બકમક. (૨) પતરાજ. ૩૦ પ્ર૦ ચેચેચે=મોહોમોહો, કણીપિકણ.

ચેંદુ, પું દડો. (૨) હાથીદાંતનો મંત્ર.

ચેણુ, સ્ત્રીં છંદુદર. (૨) ચણિયા કે અંગરખાની ઘેરની કરચલી. ઉં સાદ્યો એનો સથરપથરને કાપડું કાળું મેશ; ચેણુમાં જૂઓ પડી, જણુ ભાદરવાની ભેંશ.

ચેપે, સ્ત્રીં એવો ધામો-ચિ-ચે જેવો અવાજ અથવા હિલચાલ કે જે કાષ્ટ મોટા માણસની સામે કાષ્ટ પ્રકારનો વિરોધ કે પ્રતીકાર કરવાને માટે થાય-કરાય તે; ચેચું; ચકારોચ્ચારણ; બકમક; ગણગણાટ; સામો સાદો ઉધામો-સહેજ હિલચાલ; બડકાટ. (૨) વેર-શેખી બતાવવાનાં ઉદ્દોગ; સામે થવાની વાણી કે કાર્ય રૂપ હિલચાલ:— વાં ચેચે કરીશ તો મારી નાંખીશ.

ચેડકા, પું ત્રાસ, દુઃખ એને કામની તીવ્ર લાગણી તે; ફિકર; કાળજી; ચાનક; ખંત.

(૨) ચીરો; કકડો. (૩) કાટ.

ચેડવો, પું માટીનો લોટો; ઉલેચણો; ચરડવો.

ચૈતન્ય, નં [સં] જેવડે જ્ઞાન થાય છે અને કામ કરાય છે તે શક્તિ; પ્રાણ; જીવ; ચૈતન્ય. (૨) જ્ઞાન. (૩) સર્વ પ્રાણનું મૂળ; બ્રહ્મ; અખંડ જ્યોતિર્ષ જે તે. ચૈતન્ય ધન=અપૂર્વ શક્તિનો સમુદાય તે; બ્રહ્મ. (૪) શક્તિ; બળ; પ્રતાપ; વિક્રમ; હોશ.

ચૈતર, જીં ચૈત્ર.

ચૈત્ર, પું [સં] કાર્તિકી સાલનો પાંચમો ને શાલિવાહન સંવત્સરનો પહેલો મહીનો તે.

ચૈત્રરથ, પું એક દેવી બગીચા; કુંભરનો બાગ.

ચૈત્રી, વિં ચૈત્રનું:—ચૈત્રીપુનમ; ચૈત્રીપંચાંગ.

ચૈત્ય, પું બુદ્ધ દેવનાં અવશેષ ઉપર બાંધેલો મિનારો; મોટો પાણિયો. દેવાલય; મઠ; વિહાર. ચૈત્યવંદન=ચૈત્યને નમન કરવું તે.

ચૈયું, નં ખાટલાનું વાણ.

ચૈલ, નં [સં] વસ્ત્ર; કપડું;

ચો, પું [પ્રાં] ચોજ=કોતુક શોખ; અભ-

ખરો; ટેવ; આદત; હોંશ; ભાવ; ઉમળકા. (૨) ચવ. ચોહ એમ પણ લખાય છે. ચોહ.

ચોક, પું [સં. ચતુષ્ક પ્રાં ચઢકે] વસ્તી વચ્ચેની લગભગ ચોરસ હોય એવી મોટી ખુલ્લી જગા-મેદાન:—માણેકચોક, ચંદની ચોક. (૨) ખુલ્લા મેદાનમાં ભરાતું બજાર; ગુજરી. (૩) ચોડાંક ધરોની આગળનું ચોગાન; પોળ શેરીમાંની ખુલ્લી જગા મોટું ચોકડું. (૪) ધરમાંની છાંયઘ ચોરસ ખુલ્લી જગા; ટાંકા કે કુવા આગળની ઉપરથી સારી ફરસાધી કરેલી જગા. (૫) લિપીને રંગ પુરીને કે બીજી રીતે બનાવેલી ચોરસ આકૃતિ; વેદિ; ચોરસ આકૃતિઓ પાડેલી હોય એવી જગા, ચીતરામણ, સાધિયા, સ્વસ્તિકાવલી, રંગોળી પાડેલી જગા:—મોતીએ ચોક પુરવા=મોતી ગોઠવી ચોરસ સાધિયા પાડવા તે. (૬) ચારની સંખ્યા તે; ચારનો ગુણક; ચોકિ; ચારનો દાવ. (૭) ચાર ટુકોનો સમવાય તે. (૮) ચાચર; દેવળનો ચોક; ગભાણ. (૯) ચાર ગણાય એટલો વખત; પળ; ક્ષણ. ઉં તુજ સરખા એક ચોકમાં મારું કાટી, આ કુકારથી હાર. કાળીદાસ. (૧૦) ટેકાણે; કામે; સ્થિર: દઢ; વશ. ઉં પુત્રી પીતાંબર તણી, બેડીંતી ગુણ ગોખ; દષ્ટિ ગઢ ત્યાં માહરી, ચીત નથી રહેતું ચોક, શામળ. કિં પ્રં મોતીએ ચોક પુરવા=હવાઈ કિલ્લા બાંધવા; કલ્પનામાં મોટી મોટી આશાઓ બાંધવી ને સાફ સાફ ધમ્મજીવું. (૨) આવકાર દેવાની મોટી ધામધુમ કરવી: ભલે પધાર્યા, સ્વસ્તિ, એવું મંગળ કરવું; આનંદથી ઘર આંગણું વજોરે શણગારવું; શોભાવવું. ઉં મેં તો મોતીએ ચોક પુરાવ્યા, નંદલાલ ભલે ઘેર આવ્યા. ચોકડું, નં [સં. ચતુષ્ક] ચાર લાકડાંનો કાટખુણ લંબચોરસ આકાર; ઘાટ; બાર-સાખ; બારણા-દરવાજા માટેનો સાખો ઉંખરો ને શોભાવાળો ઘાટ. (૨) ચોરસ કે લંબચોરસ તખતી જેમાં બેસાડવામાં

આવે છે તે; કાચ, છપિ વગેરેનું ખાખુધર; ચોકડું. (૩) ચાર ખુણવાળી લાકડાની ઉભેડું બનાવટ; માંચી; ઘોડી; ખેસણી. :- આ ચોકડા ઉપર તિજેરી ગોઠવે. (૪) ચારે બાજુ રસ્તા હોય એવી મોટી ખુણી જગા; ચોગાન; ચતુષ્પથ; ચક્રું; જ્યાં બજાર ભરાતું હોય એવું ખુલ્લું સ્થળ. (૫) મોટું આંગણું; ઘર વચ્ચેના ખુલ્લા ચોક; પોળમાંની ખુણી જગા. (૬) ટુક; કડી; કવિતાની ચાર લીટીઓના સમુદાય. (૭) આલોક; દેખાવ:-ઘર મળેતું આંખું છે પણ ચોકડું સાફ નથી; ચોકડાના પૈસા-કિમ્મત છે. કિં ૩૦ ચોકડું ખેસાડવું=સાધે સાધે બરોબર મળી જાય એમ ખેસતું કરવું; ઘટે તેમ કોઈ પણ વખાણે તેમ કોઈ વાત કે કામની રચના-ગોઠવણી કરવી તે; અંધ ખેસતું કરવું; ચુકત-શોભે તેમ ગોઠવી દેવું; અંધ ખેસાડવું. (૨) વિવાહ ગોઠવવો; કવિતાની પુરતી કરવી; મેળમેળવવો; યથાર્થિત કરવું; ચોકડે ચઢવું= સંખંધ આંધવો; ઘેરજવું; ઘેર જઈ સંખંધ કરવો. :-ગોપાળ એને ચોકડે ચઢીને મુખી ન થયો.

ચોકડાં, નં (ચોકડું તેનું જા. વ.) કાને પહેરવાનાં બે મોતી પરોવેલા સોનાના વેદલા; સોનાના તારથી મોતીની છાજલી જેવા આકારે બાંધેલી વાળીઓ. (૨) ચાર ચારનો સમુદાય તે. :-એકે એકે ગણો ચોકડે ને છકડે નથી ગણવું.

ચોકડિયું, નં ચોકડી ચોકડીવાળું જે વસ્ત્ર તે; ચોકડી ભાતનું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું રેશમી અથવા સુતરેલ વસ્ત્ર. (૨) વિં ચોકડી ચોકડીવાળું; ચોકડિયું; ચારનો જેમાં સમાહાર હોય એવું.

ચોકડી, સ્ત્રી એક આડી લીટી ઉપર ચાર કાટખુણા થાય તેમ ખીજી ઉભી લીટી ખેંચવાથી થયેલો જે કાટ તે; કાટખુણા ન પડે એમ લીટી ખેંચી ન હોય પણ બે લીટીઓ એક ખીજને વચમાંથી કાપતી

હોય એવો આકાર નિશાની; સ્વસ્તિક; સાધિયો; કુદ્દી + x. કિં ૩૦ ચોકડી મુકવી=જૂલ કાઢવી. ખોટું ઠરાવવું; રદ કરવું; છોડી નાંખવું; ખાતલ કરવું. (૨) ચાર ખુણા પાડેલા હોય એવી આકૃતિ; ચોકડું; ખોખું. ચોકડી. (૩) ચારનો સમુદાય; ટોળી; મંડળી. :-ચંડાળ ચોકડી. (૪) ચારયુગનો સમય; મન્વન્તર. ઉંચાઈ ચોકડી રાત્ર્ય મળે પણ તૃષ્ણાનો નહિ પાર. (૫) નિશાન; ચિહ્ન; ખુંજ; આંકા. (૬) ભાત; મળ; ચોળાની તરેહ, ક્ષત. (૭) ખાળવાળી પરચારથી સહેજ ઉચી છાંયંધ ચારખુણિયા જગા (નહાવા ધોવાની) ૩. ૩૦ ચંડાળ ચોકડી=ખરાખ બુઝ્યા લકુંગા ચાર લોકાની-ધુતારાઓની ટોળી તે.

ચોકડું, નં ચારનો સમુદાય; ચાર સેરવાળું જે તે; ચોસરિયું; લગામ; લગામનો લોહનો જે ભાગ ઘોડાના મોઢામાં ઘાલવામાં આવે છે તે; અંકુશ; અટકણ; દાખ; પ્રતિખંધ. :- એને મોઢે ચોકડું નથી. (૨) સોનાની બસરી સેરના બે કાને ઘાલવાના વચમાં બે મોતી અને છાજલીવાળા વાળા. પુરુષો પહેરે છે ને આખા કાનની આસપાસ આવી રહે છે. મોતીની ઝુલ અને છાજલીવાળી સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાની વાળી; (૩) ગાડા કે ગાડીમાં માલ ભરવા માટે પાંજરીને બદલે પાટિયાથી બનાવેલું ચોકડું; લાકડાનું પાંજરું. (૪) રેશમના ભરતની એક તરેહ. (૫) વિં ચાર લાકડીઓ-વિભાગોવાળું; ચોગણું.

ચોકવટી, સ્ત્રી જ્યાં ચાર વાટે મળતી હોય તે જગા; ચક્રું.

ચોકવું, કિં સં માપવું; ભરવું; લાંબું પહોળું માપ કરવું. (૨) રોપવું; ઉભું કરવું. :- માંડવ ચોકવો. (૨) ચોકવું; ચમકવું; ભડકવું.

ચોકસ, વિં [સં ચોક્ષ] અમુક; ફલાણું; અમુક એક; એકાદ. (૨) સાવધાન; હેતુશી ચારીથી વર્તનાર. (૩) ખાતરીવું; નક્કી.

(૪) યથાર્થ; બરાબર; નિશ્ચયાત્મક. કિં પ્રં ચોક્કસ કરવું=નક્કી કરવું; ખાતરી કરી લેવી; બરાબર જાણવું; ધરાવવું. ચોક્કસ ધરવું=નક્કી થવું. ચોક્કસ રહેવું=જૂલજૂલ કે ગદ્ગદ ન થાય તેમ રહેવું; ખાતરીભર્યા રહેવું. જેમાં જૂલજૂલ કે ગદ્ગદ ન થાય તેમ રહેવું; જેને જેમ માનતા હોઈએ તેવુંજ હોય તે ચોક્કસ, દુરસ્ત, ઠીક.

ચોક્કસાઈ, સ્ત્રીં ચોક્કસ કરવાપણું તે; તપાસ; તજવીજ; ખાતરી; નિશ્ચય; ચોક્કસપણું; ખબરદારી; સંભાળ; તલાસ; ચારે તરફથી કસ કાઢી લઈ નક્કી કરવું તે.

ચોક્કસી, સ્ત્રીં ચોક્કસ કરવું તે; ચોક્કસાઈ; ખાતરી. (૨) પું સોના રૂપાના કસ કાઢી કિમ્મત કરનાર-ચોકનાર; સોના રૂપાના દાગીના વેચનાર તથા લેનાર; સારી ખોટી ધાતુને કસ કાઢી તેની ચોક્કસ કિમ્મત કાઢી આપનાર. સાવધાનો; હોશિયારી; ખબરદારી; તપાસ; તજવીજ.

ચોક્કિયાટ, પું ચોક્કી કરનાર; રખેવાળ; ગામ, વાસ વગેરેની ચોક્કી કરનાર, ચોક્કિયાટી=ઘણું મક્કો વગેરે.

ચોક્કિયું, વિં બેબેડવાળું ચાર બળદ કે ઘોડા વગેરે બેડેલું. :-ચોક્કિયું ગાડું. ખીજ બેડેડની ધુસરી જે નિસરણી જેવી હોય છે તે, એમ કેટલાક કહે છે પણ તે નહિ. એનું નામ 'તરીલું' છે.

ચોક્કી, સ્ત્રીં ચોરસ તખતી; ઇશ્વરનું નામ કે મંત્રવાળી મિનાકારીની સોનાની તખતી કે જે ધરેણી તરીકે છોકરાં અને સ્ત્રીઓ વગેરે પહેરે છે. (૨) ચારે તરફ ચોક્કસી રાખી શકાય એવું ઠેકાણું; ચાવડી; દેવડી; ચણતરો. (૩) રખેવાળને રહેવાનું સ્થાન; થાણું; હાલ પોલીસના સિપાઈઓને રહેવાની ગેટ; પોલીસ સ્ટેશન. (૪) રખેવાળી; સંભાળ; રક્ષણ કરવું તે; સાચવવું તે; ચોક્કસી રાખવી તે; પહેરો રાખવો તે. (૫) ટાલ-જગત વગેરે લેનારાઓનું સ્થાન.

કિં પ્રં ચોક્કી કરવી=રખેવાળી કરવી; સંભાળ રાખવી; કોઈ ચોરી કરે અથવા બગાડ નહિ તેની તકેદારી રાખવી તે. ચોક્કી ભરવી=તપાસ રાખતા હોઈએ તેમ ખાલી આમ તેમ ટેલ્યા કરવું. (૨) હાજરી માંડવી. નાની ચાર પાયાની બેસણી; ખુરસી, સ્ટુલ, ખાજ.

ચોક્કીદાર, પું ચોક્કી કરનારો; રખેવાળ; પહે-રાવાળો; સિપાઈ.

ચોક્કીદારી, સ્ત્રીં ચોક્કીદારપણું. (૨) ચોક્કીદારને મળતું લવાજમ તે; રખેવાળી; ખબરદારી.

ચોક્કીપહેરો, પું ચોક્કી અને પહેરો તે; રખેવાળી કરવાને રહેલા રખેવાળોએ વારાફરતી પહેર પહેરને અંતરે આમ તેમ ટેલતા રહી ચોક્કી કરવી તે; જાપતો; સખત તપાસ; પાકો અંદાજસ્ત રાખવો તે. કિં પ્રં ચોક્કી પહેરો રાખવો, ખરેખરી તકેદારી રાખવી તે. ચોક્કી પહેરામાં મૂકવું=ખસાય નહિ અથવા ન્યાંધી કર્યું આવ્યું પાછું થાય નહિ એવી સંભાળમાં મૂકવું તે.

ચોક્કીવાળો, પું ચોક્કીદાર; જેને ચોક્કી-ચપરાસ મળેલી હોય તે; રખેવાળ; પટાવાળો.

ચોક્કી, પું વાળી કે લિંપીને સાફ કરેલી ચોરસ જગા; રસોઈ કરવાને માટે વાળી પાણી છાંટી અથવા લિંપી કે આડ બાંધીને તૈયાર કરેલી જગા; રસોઈનું સ્થળ. તેઓ બ્રાહ્મણને ચોક્કી જમવાના છે. (૨) મરતા માણસને સુવાડવાને જાણ માટીથી લિંપીને તૈયાર કરેલી જમીન તે; મરણ પથારી. :-તે ચોક્કી પડ્યો છે. કિં પ્રં ચોક્કી કરવો=રસોઈ કરવાની જગા તૈયાર કરવી. (૨) મરનારને સુવાડવાની જગા તૈયાર કરવી. ચોક્કી નંખાવું=અત્યંત આકળા થઈ જવું; મરવાને તૈયાર થવું; મળે આવવું. :-પેસો કાઢતાં તો એ ચોક્કી નંખાય છે. ચોક્કી નાંખવું=મરણ પથારીએ સુવાડવું. ચોક્કી ઉડવું=કાળના મોંમાંથી બચવું. ચોક્કી વાળવો=ગોટાળો વાળવો, ચોક્કી પાટલા

કરવા=જ્યાં રસોઇ કરી ભોજન કર્યું હોય તે જગા અને વાસણ વગેરે સાફ કરવાં; રસો-
ડાના અમોઢ વગેરેના કામકાજથી પરવારવું.

ચોખાઈ, જીં ચોખાઈ.

ચોખાખું. [પ્રા. ચક્રવર્તી] જેમાં કરગર, કરતર, મેલ, જગાડ વગેરે ન હોય એવું સ્વચ્છ. (૨) શુદ્ધ; પવિત્ર:—ચોખાખું પાણી. (૩) ભેળવગરનું; અસલ; રચાભાવિક:—ચોખાખું ઘી. (૪) ખુલ્લું; સ્પષ્ટ: ચાકન:—ચોખાખો હિસાખ. (૫) નિર્દોષ; પ્રમાણિક; સાચું; ખરું:—કોણ ચોખાખું છે? (૫) અં સાવ; નરદમ:—આ ઘી તો ચોખાખું તેલજ. ૩૦ પ્રં ચોખાખો હાથ=પવિત્રતા: વહુનો હાથ ચોખાખો ન હતો ત્યારે મેં રસોઇ કરવાનું કહ્યું. (૨) પ્રમાણિકતા. તે ચોખાખો હાથનો અમલદાર નથી. ચોખાખો હિસાખ=ખુલ્લો હિસાખ, જેમાં જોટાજો ન હોય એવો. ચોખાખું કરવું: જોટાજો કાઢી નાંખવો; સ્પષ્ટ કરવું. (૨) પાચમાલ કરવું (૩) સાધન રહિત કરવું. ચોખાખું કહેવું=ખરે-ખરે ને ખુલ્લું હોય તે કહેવું. ચોખાખું રહેવું=પોતે અલગ રહેવું; પ્રમાણિક-સાચા રહેવું: નહિ ખરડાવું, પવિત્ર રહેવું, ચોખાખું ચણક=કારખાકાર; જ્યાં કંઈ પણ હોય નહિ એવું; ચણવા-વિંચવા જેવું જેમાં કંઈ રહ્યું ન હોય એવું તે—ચોખાખું ચણક.

ચોખ, સ્ત્રીં ચોખવટ: સ્વચ્છતા: સ્પષ્ટતા—
(કવિતામાં વપરાય છે.)

ચોખવટ, સ્ત્રીં ચોખાઈ; ચોખ, જે કંઈ કહેવા જેવું હોય તે આગળથી કહી દેખ ખુલાસો કરવો તે; ચોખખું કહી દેવું તે; સ્પષ્ટતા. (૨) સાચવટ; સત્ય કહી દેવા-પણું, (૨) પવિત્રતા: શુદ્ધ.

ચોખજી, નં (ચો=ચારે તરફના ખંડાં=ગામડાં) ફરતાં—આસપાસનાં ગામડાંની સમુદાય તે ચોખંડ, વિં ચોરસ; જેના ચારે તરફના ભાગ સરખા હોય એવું; સમચોરસ. (૨) ચારે ખંડવાળું:—ચોખંડ પૃથ્વી (જુની

દુનિયાં). ઉં ચોખંડ પૃથ્વી શરીને પાછો આવીશ આપની પાસ.

ચોખંડું, વિં ચાર સરખી બાજુઓ અને ચારે સરખા કાટખણ ખુણાઓવાળું; ચો-
રસ. (૨) જુદા જુદા ચાર ખંડનું બનેલું; ચાર ખંડવાળું.

ચોખા, પું (ચોખખું કરેલું તે ઉપરથી) ડાંગરને ખાંડીને તેમાંથી કાઢેલા છોતરા વગરના જે ચોખા કણ તે; ભાત, તંકુલ. એક વચન ચોખો. કિં પ્રં ચોખા ચઢા-
વવા=પ્રસન્ન કરવાનો યત્ન કરવો; સેવા કરવી; ખુશામત કરવી. ચોખા ચોઢવા= દીક્ષા તિલક કરવું; મંગળ તિલક કરવું. કુંકુતો ચાલ્લો કરી તે ઉપર અક્ષત=ચોખા વળગાડવા તે. ચોખા મૂકવા=તોતરું માગી લેવું; પરાણે આમંત્રણ કરે એમ કરવું; પોતાની મેજે માગી લેવું. ૩૦ તમને કોણ ચોખા મૂડો બોલાવવા આવ્યું હતું. સચ-
ભામાના. ચોખા ખાવા=ખારમું ખાવું અર્થાત્ સામું માણસ મરી જાય અને પોતે તેની પાછળ ખાય. કોળી વાધરીની આ એક ગાળ છે:—તારા ચોખા ખાઉં! ચોખા નાંખવા=ખાળો ભરવો; સીમંતનો સંસ્કાર કરવો:—દેરાણીએ પોતાને સારો દહાડો છે એમ જણાવ્યું હોત તો અધમણ ચોખા નાંખતાં હું પાછી પડત નહિ. (૨) નાતરે કરવું. ૩૦ પ્રં ચોખાપુર=એક ચોખાના વજન જેટલું; ચોખાખર=ચોખા જેટલું. (૨) અ. લગારે, મને એક ચોખાભરે એની શરમ નહિ પડે? ચોખા બાફવા= ખારમું કરવું:—તારા ચોખા બાફે. ચોખા ચરવાવવા=તાંત્રિક કસોટીથી પરીક્ષા લેવી. મંતરેલા ચોખા ચાવવાથી અમુક હીજું થવાનો ભય હોય તે ખવડાવવા.

ચોખાઈ, સ્ત્રીં ચોખવટ; ચોખાપણું: સ્વચ્છતા. (૨) સ્પષ્ટતા; પ્રમાણિકતા, સાચવટ (૩) શુદ્ધ; પવિત્રતા, (૪) નિખાલસપણું. ચોખાવડું, કિં સં ચોખખું કરવું; માંજવું, વીજળવું; ખંખાળવું. (૨) સ્પષ્ટ કરવું;

ખુલ્લે ખુલ્લી બાબત જણાવી દેવી :-તમે ચોખાળીને વાત કરજો. (૩) મોં સાફ કરવું; કાગળા કરવા; મુખવાસ કરવો. મોઢું ચોખાળવાને માટે હું પાન સોપારી નહિ પણ જરા વરિયાળી ખાઉં છું.

ચોખાની, સ્ત્રી એક જાતનું કપડું.

ચોખુણુ, વિં ચાર ખુણાવાળું; ચારસ. (૨) તમામ; સર્વ; બધું :-ચોખુણુ પૃથ્વી ફરી વળ્યો.

ચોખુટ, વિં જેની ચારે દિશા નક્કી કરેલી હોય એવું; ચારે ખુણાની મર્યાદાના નિશાનવાળું; જેના ચારે ખુણા નક્કી થયેલા હોય એવું; તમામ; સર્વ :-ચોખુટ=પૃથ્વી ફરી વળ્યો પણ જડયાં ન જનકી માત. (૨) ચાર બાજુ; ચાર દિશા; ચતુષ્કાણુ.

ચોગાં, સ્ત્રી ચચચાર ગાંઠે બાંધેલું જે તે; ચાર ગાંઠાવાળું તે; ચોરીનું ચાર ગાગર-ખેડિયાનું બંધારણ તે. (૨) ચારે છેડે ગાંઠાવું તે; લગનની ગાંઠ.

ચોગાડો, પું ચારનો આંટડો; ૪.

ચોગણું, વિં [સં. ચતુર્ગુણ] ચાર ગણું; ચારે ગુણીને વધારેલું.

ચોગમ, અં ચારે તરફ; ચારે બાજુએ; ચાગર્દમ.

ચોગર્દમ, અં ચારે તરફ; ચોગમ; ચારે બાજુએ ફેલાઈ વ્યાપી ગયેલું હોય તેમ.

ચોગાન, નં ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા; મોટો ચોક, ચોકડું; ખુલ્લું મેદાન.

ચોઘડિયું, નં પંચાંગ પ્રમાણે અમુક કાળ પર્યંત ચાલતો વખત; ચાર ધડી જેટલું કાળમાન. અમૃત, શુભ, લાભ, ચલ, એ ચાર સારાં અને ઉદ્વેગ, રોગ, અને કાળ એ ત્રણ નહારાં મળીને સાત ચોઘડિયાં કહેવાય છે. (૧) ચાર ચાર ધડીએ વગાડવામાં આવતાં ચાર વાદિત્રનો સમૂહ તે; ટોકારખાતું. મંગળ પ્રસંગમાં ગૃહસ્થોના ધર આગળ અને રાજદરબારમાં તથા મંદિરોમાં દેવડી ઉપર તે વગાડવાની હમેશની ગોઠવણ હોય છે. ધડિયાળાં અને ચોઘડિયાં એમ કહેવાય છે.

ચોઘલો, પું ગામડાનો અમલદાર; પટેલ; નાયક.

ચોચ, પું [સં.] વલ્કલ; છાલ.

ચોજવો, પું જવેથી આવતો ઈલાયચી, તજ, લવિંગ અને જાયફળ વગેરે જે ગરમ મસાલો તે.

ચોટ, સ્ત્રી આઘાત; પ્રહાર; ઝપટ; પટક; ટક્કર. ધા; જખમ. (૨) પેચ; ફાંસો. (૩) મુંઠ; એક જાતનું જાડું, મારણ ઉચ્ચાટન. (૪) નિશાન. (તીર ગોળીની) (૫) માપવા કે કાપવાની સફાઈની તજવીજ. (૬) નુકસાન; ટોટો. મર્યાદા; લ. rangor તે જેવો તીરની ચોટમાં આવ્યો કે તરત રાજાએ બાણ મૂક્યો. (૭) લાગ; દાન. (૮) મુક્કો; ઠોસો; (૯) ચોટ્ય=પેટમાં ચીકણા મળનું ભરાઈ રહેવું તે. ભારે ને ચીકણા પદાર્થ ખાવામાં આવ્યાથી બાળકના પેટમાં ચોટચ રહે છે. ચોટચ રહેલી=બાળકને મળવિકાર થવો; અપચો થવો. કિં પ્રં ચોટ મારવી=ઝપટ લગાવવી; ઝાપોટ મારીને લઈ લેવું, ચોરવું. ચોટ લાગવી=દાવ ફાવવો, લાગ મળી જવો. આક્રમણ, દુઃખ, શોક, સંતાપ.

ચોટડું, વિં ચોટી રહેલું; ચોટી રહે એવું; ન ખસે, ન નય એવું. આ રોગકુંડે તો હવે અહિં ચોટડુંજ રહેવાનું. (૨) નં ચોટીને વળગી રહે એવું જે તે.

ચોટણું, વિં ચોટી જાય એવું; પગે વળગી રહે એવું; ચીકણું. કાનમની જમીન ચોટણું હોતાથી એ માસે ત્યાં ગાડાં ચાલતાં નથી. (૨) નં ચીકણું ને ઝપસી પડાય એવો કાદવ; ચીકણા કાદવાવાળું જે તે. જરા વરસાદ આવ્યો એટલામાં ચોટણું થયું. (૩) ચોટવાનું જે તે; ખેસણું; પાટલો; આસન.

ચોટલી, સ્ત્રી [સં. ચૂડા પ્રાં ચૌલી] પુરપંતે માથે લાંબા વાળનો જે ગુચ્છ રાખવામાં આવે છે તે; શિખા. (૨) કોઈ પણ વસ્તુની ઉપરનો તંતુ મય ગુચ્છ તે; ફસારાંબાળી માંજર :-તાજિયેરની ચોટલી.

(૩) શિખાંત; મુઠો. જેને છોડાવી જવાય નહિ એવો અગત્યનો મુંવાળોનો જથ્થો; જેથી માણસના ચક્ષુ પલનને અને કર્ણવ્યને કમજો રખાય એવું જે તેનું રહસ્ય-મીજ તે ચોટલી. એમ કહેવાય છે કે, જૂત પિશાચની ચોટલી લાથમાં આવે તો તેઓ પાસે આપણે ધારીએ તેમ દરાની શકાય છે. કિંમ પ્રમ ચોટલી મંતરની=છેતરવું; ઠગવું; દાવ પેચમાં સામા કરતાં વધી જવું. ચોટલી લઈ લેવી=સામાવાળાને પાછો પાડવા ને પોતે ફાવવું. ચોટલી પકડવી=કમજમાં લેવું; ખસાય નહિ તેમ પકડવું. સામાનો દાવ કે યુક્તિ જે પ્રખચર્યે હોય તે સમજીને હાથ લેવું. કાન પકડવો; કણુક કરાવવું. ચોટલી હાથ આવવી=સામાનો દાવ જાણી લેવા. સામા ખસી ન શકે એમ પકડાવો, કમજો આવવો. કહેઠ દાઢીના દોઢસો ને ચોટલીના ચારસે. જૂતની ચોટલી જૂતને હાથ.

ચોટલો, પું સ્ત્રીને આખે માથે રાખેલા લાંબા વાળનો જથ્થો તે, વેણ, વેણી; કેશકલાપ. કિંમ પ્રમ ચોટલો વાળવો=તેજ નાખી હોળાને વાળ ગુથવા અથવા બાંધવા. ચોટલા ગુથવા=વાળ સમારવા, (૨) કોઈ વાતને ચોળાયુંથીને વધારવી; વાતને ઉચટસુચટ ઉચલાવી ઉચલાવીને વધારવી. (૩) બે જણ વચ્ચે સાચાં જુકાં કરી વેર કરાવવું; એક બીજાની સાથે જોડી દેવું. (૪) મનાવી બદલાવી વાત કરવી. :-એને લોકોના ચોટલા ગુથતાં આવડે છે. (૨) પુરુષની પહોળા લાંબી ચોટલી; પુષ્કળ લાંબા વાળનો જથ્થો તે. :-દયારામ કવિ માથે મોટો ચોટલો રાખતા હતા. (ધેરીવાળો) કહેઠ ચાર મળે ચોટલા તો લાગે લોકના ચોટલા=સ્ત્રીઓ એકઠી થાય તો કોઇનું ઘર ભગાવે કે લડાઈ કરાવે. ચોટલો સ્ત્રીઓના સૌંદર્યનું એક ચિહ્ન અને બૂબણ છે. ૩૦

પ્રમ ચોટલો કપાય, ચોટલો મુંડાય. આ એક માળ છે અને તેનો રહાર્થ એવો છે કે-વિધવા થાય. દિંદુ સ્ત્રી પતિ પાછળ ચોટલો મુંડાવી નાંખે છે તેથી.

ચોટવું, કિંમ અં સજડ બેસવું; ચીકટાઈ દાખીને બેસવું. :-આ પાટલે ચોટો. (૨) ચીકટાવું; ચિકાશને લીધે વળગી રહેવું; ઉખડે કે ન ઉપડે એમ સજડ થઈ જવું. :-કાગળ સજડ ચોટલો છે હવે ઉપડશે નહિ. (૩) તાકીને નિશાન મારવું. (૪) લાગવું; નિષ્ઠા બેસવી. પ્રેમથી વળગવું. :-એનું મન કામમાં ચોટતું નથી. મળવું જોડાવું. ઉંચિત ચોટવું રઘુરાયમાં તેને નહિ જંગળ. ચોટાવું, કિંમ અં નુકસાનમાં આવી પડવું. ચોટી, સ્ત્રીનો નાની ચોટલી. શિખા. :-અલ્લા-ચોટી. (૨) નિશાન મારનારો; ચોટ ન ચૂકે એવો માણસ.

ચોટાઈ, જુઠું ચોનટાઈ; ચોટાઈ.

ચોટું, જુઠું ચોનટું ચોટું.

ચોડ, જુઠું ચોડો.

ચોડવવું, કિંમ સં પકવવું; શેકવું.

ચોડવું, જુઠું ચોડવું.

ચોડાણ, નં ચોડાપણું; પહોળાપણું; વિસ્તૃતતા; પનો. (૨) પોસાણ.

ચોડું, વિંમ પહોળું; વિસ્તૃત. (૨) ચાર પડવાળું; ચોવડું. લંબાઈની બે કિનારીઓ વચ્ચેનું. ચોડાઈ=લંબાઈની બીજી બાજુની પહોળાઈ.

ચોડો, પું એક એકની ઉપર ચઢાવેલી વસ્તુ-ઓનો જથ્થો તે; ખડકલો. :-ચોટલીનો ચોડો. ચોડણું, નં ચોડવાનું જે તે; ચોડવાનો ચાલ્લો; ટીલી; ટીલડી; (૨) ખાપ.

ચોડવું, કિંમ સં વળગી રહે તેમ કરવું; ચોટાડવું; ચીકટાવવું; વળગાડવું; તાકી રહે તેમ કરવું. :-ચાલ્લો ચોડવો. ભિંતે કાગળ ચોડવો. (૨) લગાડવું; મારવું; ઠોકવું; આપટવું. :-મહેતાજીએ ચાર સોટીઓ ચોઢી. (૪) જડવું; બેસાડવું. :-ઠાકિરી

મૂર્તિમાં આખને ઠેકાણે રત્ન ચોટેલું છે.
(૪) આળવશ્ચ કે અનાજના નાના છોડ
ખીજ જગાએ ધલવા.

ચોતરક, અં ચારે આળવે.

ચોતરીસ, વિં ત્રીસ ને ચાર; ૩૪.

ચોતરો, પું ચોરસ અને મોટો ખેસાખ એ-
ટલો ઉંચો પરચાર; મોટો વિશાળ ચોટલો;
વેદી. (૨) ઝાડ અથવા થાંભલાની આસ-
પાસ કરેલી ઉંચી ચણતરની વિશાળ ખે-
સવા જેવી જગા; મોટા આલવાલ સાથેનો
ચોટલો. (૩) ઉંચી કરેલી સભામાંની,
મંદિરમાંની જગા; રંગમૂમિ. (૪) ચણતરે
ચોકીદારો અને સિપાઇઓ વગેરેને માટે
અનાવેલી ઉંચી ખેડકની જગા.

ચોતારી, વિં જેમાં ચાર તાર હોય એવું;
ચાર તારવાળું:—ચોતારી આસણી. (૨) સ્ત્રી
એક જાતનું ચોકડીવાળા વણતરનું કપડું.

ચોતારું, વિં જેમાં ચાર તાર હોય એવું:—
ચોતારું વણતર.

ચોતાળ, વિં ચાર તાળવાળું (ગાયન) જેમાં
ચાર તાળ પડતા હોય એવું:—ત્રિત.ળ.
દ્રુવ પદનું ગાયન હમેશ ચોતાળ હોય છે.

ચોથ, સ્ત્રીં [સં. ચતુર્થી] મહીનાની શુક્લ
અથવા વદ પક્ષનો ચોથો દિવસ; ચતુર્થી. (૨)
વદિ ચોથે કરવાનું એક વ્રત. (૩) ઉપજનો
ચોથો ભાગ તે; ચોથાઇ; ચોથો દિસ્સો:—
કાઠી રાજ્યો ગાયકવાડને ચોથ આપે
છે. (૪) કોઇ પણ વસ્તુનો ચોથો ભાગ
તે; કક્ષાનાં પંખિયારાનો જે નાનો ભાગ
તે. કિં પ્રં ચોથ આપવી—ભરવી=ખંડણી
આપવી—ભરવી. ચોથનો ચંદ્ર=સુદ ચોથનો
ચંદ્ર ને કોઇ જુએ તો તેને માથે જુકું
કલંક ચઢે.

ચોથાઈ, સ્ત્રીં ચોથ; ખંડણી; ઉપજનો ચોથો
દિસ્સો તે. (૨) ચોથો ભાગ; ચતુર્થાશ.

ચોથિયું, નં નાના આળકના મરણ પછી
ચોથે દિવસે તેની જે ક્રિયા કરવામાં આવે
છે તે. (૨) ચોથો ભાગ:—ચોથિયું રોટલો.

ચોથિયો, પું એક જાતનો તાવ કે જે દર

ચોથે ચોથે દહાડે આવે છે; ચાર ચાર
દિવસની વારીએ આવતો તાવ.

ચોથું, વિં [સં. ચતુર્થ] ચાર ઉપરનું,
સંખ્યાવાચક; ક્રમમાં ચારના સ્થાન ઉપર
હોય તે.

ચોદપું, કિં સં [સં. ચુદ] પ્રેરવું; ધોયવું;
ધાલવું; ચણાવવું; કરવું, પુરુષે સ્ત્રી સાથે
સંગ કરવો.

ચોદિશ, વિં ચાર દિશાઓવાળું. (૨) અં
ચારે તરફ; ચારે આળવે.

ચોધરી, પું સીમના રક્ષણના બદલામાં પસા-
યતું ખાનાર; જંગલમાં રહી ગામ ગામની
સીમાનું અને સરહદનું રક્ષણ કરનારી
એક જાતિ. આ લોકો નાના ગરાસિયા
જેવા છે. (૨) ગાડીચાનોમાંનો વડે; મુખ્ય
ગાડીત.

ચોધાર, અં ચારે—ખડુ ધારાએ પડતું હોય તેમ;
ચારે આળવે ધારાઓ ચાલી રહી હોય
તેમ, પુષ્કળ; ખૂબ:—ચોધાર આસુએ રોઈ.
ચોધાર વરસાદ પડે છે.

ચોધારું, વિં ચાર ધારોવાળું; જેની ચારે
આળવે ધાર—તીણી કિનારે હોય એવું.
ચોધારે રાતું=ચારે ખુણેથી આંસુ પડે એમ
રાતું. ચોધારે=સારી પેટે; પેકપેક મૂરતે.

ચોપ, સ્ત્રીં ચાંચ; ચાહ; ધચ્છા. (૨) શોખ.
(૩) ઉત્સાહ; ઉમંગ.

ચોપગું, વિં [સં. ચતુષ્પાદ] જેને ચાર
પગ હોય એવું. નં ચાર પગવાળું જના-
વર; દોર, ઉં ઉડેલાં ખગ ને પ્રચલિત
અધાં આ ચોપગાંનો વળી, સંક્ષેપે નથી
છેક શાંત પડિયો આરણ્યમાંથી દણ

ચોપચીની સ્ત્રીં એક જાતની ચોપચિ; એક
ઓસાડયું.

ચોપટ, પું ચાર પટ—પટકા કપડાના કકડા
ચોટેલી એક બાજુ માંડવાની અનાવટ;
સ્વસ્તિક જેવા આકારે ચાર કપડાના
કકડા સાંધી તે ઉપર ખાનાં પાડીને અના-
વેલો બાજુ: સોગટાં મૂકવાનાં ખાનાં પાડેલું
ચોરસ પાટિયું. કિં પ્રં ચોપટ ખેતરો=

સોગટાંબાજી રમવી. ચોપટ માંડવો-દાળવો= બાજી નાખવી. ઉં ચોપટ ઉછાળી ઉઠિયા, રીસે લોચન રાતાં. (૨) ચાર બાજુએ પટ દોરેલા હોય એવી મદાનગીની રમત; ખારોપાટ. (૩) વિં ચારગણું.

ચોપડ, નં ચોપડાય એવું જે તે; ઘી; તેલ ઇત્યાદિ જેવો ચીકણો પદાર્થ. (૨) ઘી:- ચોપડ ખાશો તો શરીર ચાત્રશે, લોપડ ચોપડ=લાગી રહે ને ચોપડાઈ જાય એવું જે તે; સ્નેહ. (૨) વિં ચાર પડવાળું.

ચોપડવું, કિં સં [પ્રા. ચાપ્પઈ] અધે પ્રસરી લાગે એમ કરવું; લગાડવું: ચોળવું; ચીકણું થાય એમ કરવું; લપરડવું; ચીકણા કે તૈલી પદાર્થ ખીન પદાર્થ ઉપર વળ-ગાડવો; ખરડવો; લિપવું. (૨) લોડવું; દેવું; ઉચ્ચરવું:-નેણે બે ગાળ ચોપડી.

ચોપડાં, નં જેને એકથી વધારે અથવા ચાર પડ હોય એવી રોટલી; ચાર પડવાળું જેતે=ચોપડું. તેનું બહુવચન ચોપડાં.

ચોપડી, સ્ત્રીં ચાર અથવા વધારે પડ કે પાનાંવાળી જે વસ્તુ તે. (કાગળની ચોપડી) કાગળને ઉપરા ઉપરી તાળી ધણાં પડ અથવા પાનાં પડે તેમ બાંધીને બનાવેલી બનાવટ; વહી; પુસ્તક. (૨) ચાર પડવાળી રોટલી. ઉં પોળી કાપી ચોપડી, સાકર ધરીને સાર, પત્રાળી પુરી સરસ પડીઆ હારોહાર.

ચોપડું, વિં ચાર પડવાળું; ચાર કે વધારે ઢળવાળું. (૨) ચીકણું; તૈલી; ચીકડું. (૩) નં જેને ચાર પડ હોય એવા રોટલી; ચોપડાંમાંનું જે એકાદ તે. કિં પ્રં ચા-પડું કરવું=ઘી ચીકટ ખવડાવું. કહેં ચોપડા વળું એડું ખાય.

ચોપડા, પું હિસાબ લખવાની કાંયાં પાનાંની ચોપડી; આવી ગણ રકમો અને બની બાખતો વગેરે લખવાની ચોપડી; નોંધ-પોથી. (૨) જમીન ખેડનાંનીકળતો કાગી ચીકણી માટીનો થર. કિં પ્રં ચોપડા રાખવો=વગતવાર હિસાબ રાખવો. ચોપડા

તપાસવા=હિસાબ તપાસવો.

ચોપદાર, પું રાજ, આચાર્ય અને અમલ-દારની આગળ ચોખ (રાજદંડ) લઈ ચાલનારો; છડીદાર ચોખદાર; છડીધર; રાજદંડ લઈને ફરનારો રાજનો મુખ્ય હજુરિયો.

ચોપન, વિં પચાસ ને ચાર; ૫૪.

ચોપવું, કિં સં અંગુકાવરે કાદવમાં દાખવું; ચોંચવું; વાવવું; ખાસવું; ક્યારણ લરાઈ ગયા ન હોય પણ કાદવ કાદવ થઈ ગયા હોય તથા કહિં કહિં બળદની ખરીઓના ખાડા પાણીથી ભરાયેલા હોય તે વખતે તેમાં ડાંગેરના ધરને ચોપવું તે ચોપવું. (૨) છુડી ખેસાડવું; ડીપવું.

ચોપાઈ, સ્ત્રીં [સં. ચતુષ્પદી] પંદર પંદર માત્રા અને ચચ્ચાર તાળનાં ચાર પદના એક રાગ. હિંદી અને ગુજરાતીમાં ઘણી કવિતાઓ ચોપાઈમાં લખાયેલી છે. ઉં સોંપી તે બાળ જળ ભરવા ગઈ, ઘડી બે ચાર ને પાંચક થઈ; ચઢ્યો પાલણે મોટો નાગ, બાળકને ઉસવાનો લાગ. (૨) ચાર પાઈ; ચાર પાયાનો નાનો ખાટલો.

ચોપાટ, પું જેને ચાર પાટ હોય તે; સોગટાં રમવાની બાજી; ચોપટ. (૨) સીંધી સરખાં સુધારેલી અનાજ વાવવાની જમીન. (૩) અં ચતાપાટ; ઉભેપાસે.

ચોપાનિયું, નં ચાર અથવા ચારથી વધારે પાનાંનું અમુક કાળે કાળે નીકળતું જે સામયિક સાહિત્યનું લખાણ તે; માસિક; સામયિક પત્ર.

ચોપાયા, પું એક જાતનો માત્રામેળ હંદ. આના દરેક ચરણમાં અઠ્ઠાવીસ માત્રા આવે છે. ચચ્ચાર પદનાં ગંડકાંવાળી જે પદ્યરચના તે-ચોપાયા.

ચોપાસ, અં [સં. ચતુષ્પાદ] ચારે પાસ.

ચોપાળી, સ્ત્રીં નાળા અથવા ખાડામાંથી પાણી ઉલેચી ક્યારડામાં લેવાની ઘટમાળ જેવી એક કળા અને તેમાંની પડનાળ; (૨) ઝીલું; નાની ઢેંકુડી. કિં પ્રં ચોપાળી

તાણવી=નાની ઢેકડીની પડનાળ નીચી ઉંચી કરવી.

ચોપાળો. પું. કહેડાવાળો સુવા બેસવાનો હિન્ચકા; ઝુલો; ખાટ.

ચોડાણ, પું. જેમાં ચાર ફાળ-પડ-પટ હોય એવી મોટી પિછાડી; મોટી ઓઢવાની ચાદર. કિં. પ્રં. ચોરાળ ઓઢવો=પોક મૂકીને રોવું; પાયમાલ થઈ જવું; દેવાળું કાઢવું.

ચોર, અં. ચોતરફ; ચોગર્દમ: કરતી ચારે બાજુએ; આસપાસ.

ચોખ, સ્ત્રીં. (ફા) નાનો દંડકો; નાની લાકડી; દાડિયો; દંડ. (૨) તંબુનો વચસો વાંસ. (૩)સોના રૂપાએ મઢેલો દંડ; છડી.

ચોપચીની, સ્ત્રીં એક કાષ્ઠીપદિ ચીન જાપાનમાં થતી એક વેલનાં મુળિયાં.

ચોખપું, કિંસં ચોખપું; વાવપું; રોપપું. (૨) ચોખપું.

ચોખિયો, પું. કમુંખીનો રંગ ગળતો ચુંવાળો માવો. ઉં. બણું શોભે છે નંદનાલોરે, જાણે રંગનો ચોખિયોરે.

ચોળો, પું. [સં. ચતુર્વેદી] ચોળાણ; મથુરા તરફના હુટપટ બ્રહ્મણ્યોર; ગ્રાજવાસી. (૨) ડંડકો; ડાંડિયો; ડોકો. (૩) ડંકાના આધાતનો સળ. (૪) ચપકો; ઉતો ઉતો ડામ. ઉં. શીલ સંતોષના ચોળા દીધા વિના, જન્મ મરણ કેમ જાય. ભોળો ભગત. (૫) ટાચાવાથી પડેલા કાન; ચાર. (ચાર)

ચોલીહું, જું. છોલીહું.

ચોમગ, અં. ચારે તરફ; ચોગમ.

ચોમટિયું, વિં. ચારે છેડે પહેરેલું.

ચોમાસું, નં. [સં. ચાતુર્માસ] વરસાદના ચાર મહીના; વરસાદ આવવાનો વખત તે; વરસાદના દહાડા; ચાતુર્માસ; વર્ષાકાળ. આષાઢ, શ્રાવણ, ભાદ્રપદ અને આસા, એ ચાર મહીના ચોમાસાના ગણાય છે. ઉં. ચોમાસાના ચારમાં, થાય ખાજરી જર, શિયાળામાં ધઉં ચણા તે સવેં

તૈયાર. કહેં. ચોમાસાનો આંધળો લીલું દેખે=જેણે જેવું નેવું હોય તેવુંજ તેને યાદ આવે; કંદોષની છાકરી ખાખનો ભુકા ખાવાનું કહે, એવા અર્થમાં આ કહેવત ચાલે છે.

ચોખુખું, વિં. ચાર મોંવાળું; ચાર આરણાં-વાળું. (૨) ચોરસ.

ચોમેર, અં. ચારે તરફ; સઘળી બાજુએ.

ચોચણો, પું. ચોરણો; લેધો.

ચોર, પું. [સં. ચુર] વગર હકે ખીજની વસ્તુ છુપી રીતે લઈ લેનાર તે. તરકર: દુંગો. (૨) ખીજની વિદ્યા કળા વગેરે છુપી રીતે શીખી લે અને ખીજને શીખવે નહિ તે. (૩) ખીજનું ધન હરી લેનારો તે; ચિતચોર. (૪) વિં. જાનું; છુપું; યુત; કાદને ખખર-માલમ પડે નહિ એવું:- ચોરખારણું; ચોરગલી, કહેં. ચોરનારની ચાર અંત જોનારની બે=ચોર ગમે તેમ કરીને ધાપ મારી જાય એમ ચોરનોભાઈ ગડીચોર=મોટી ચોરીઓ કરનાર નહિ તો ખીસા કાતરે પણ ચોર તે ચોરજ. ચોરની મા કાડીમાં મોં ધાલીને રૂએ=ચોરથી પોતાનું દુઃખ જાહેરમાં રડાય નહિ. ચોરને માથે કંઈ શિંગડાં હોય છે=ચોરની કંઈ શારીરિક નિશાની હોતી નથી. ઘરનો ચોર પકડાય નહિ=ઘરમાં ધરનાં જ માણસ ચોરી કરતો હોય તે કેમ પકડાય? ચોરની મા ચાંદરણું ન માગે=ચોરને અંધારામાં ફાંવે માટે. ચોરનાં પગલાં ચોર જાણે=ચોર હોય તે ચોરની હિતચાલ સમજી જાય. જાણીતો ચોર ઘર ધાલે=ભોમિયો ચોર હોય તે સર્વસ્વ લઈ જાય. ચોરને પોટલે પૂળ=ચોર ગમે તેટલું ચોરી લાવે પણ આખરે પૂળ. ચોરની નજર ખચકે તે લોટા લઈને સટકે=ચોર હોય તે લાગ જોતોજ રહેલો હોય. પરમેશ્વરના ચોર=કાંઈ ન દેખે પણ પરમેશ્વર દેખતો હોય છે માટે કાંઈ ન જાણે એમ પણ જો અનીતિ

કરીએ તો પરમેશ્વરના ગુનેગાર થઇએ.
ઉલ્લેખે ચોર કોટવાળને દંડે=સઃમું ગળે
પડવું. ચોર પેસવો=શરીરમાં મરણ
સચક વિકાર થવો. શ્વાસ થવો. (૨) મ-
નમાં ખટકો રહ્યા કરવો: લય લાગવો.
વિંણાચુંટા થવા: તણપાપડ થવું;
ફિકર પડવી.

ચોરઆમલી, સ્ત્રીં એક જાતનું ઝાડ.

ચોરખાનું, નં છુપું ન જડે એવું જે ખાતું
તે; ચોરખંડ; સંચ.

ચોરખીમું, નં ન જડે એવું છુપું ખીમું;
ચોરગજવું.

ચોરગાંઠ, સ્ત્રીં ન છૂટે અને ન સમગ્ગય એવી
જે ગાંઠ તે.

ચોરહું, વિં ચોરી કરવાની જેને ટેવ
પડેલી હોય એવું.

ચોરણી, સ્ત્રીં સુંથણી; લેંઘી.

ચોરણો, પું છુટીથી ઢિંચણ લગી એસતો
તે ઉપરથી ખુલ્લો એવો લેંઘો; સુંથણો.

ચોરદાનત, સ્ત્રીં મળથીજ મનમાં કપટ હોય
એવો સ્વભાવ તે; મનમાં છુપો ખીન્નેજ
વિચાર હોય તે.

ચોરવિધા, સ્ત્રીં કેમ ચોરી કરવી તેનું જ્ઞાન
તે; ચોરપણાની જે ચાલાકી તે; ચોરી
કરવાની કુશળતા તે.

ચોરવું, કિં સ. [સં. ચુર.] વગર હકે
કોઈનું કંઈ લઈ લેવું; હરવું; હરણ કરવું;
ખાતર પાડવું. (૨) સામાને ખખર પડે
નહિ તેમ અવધવ, મન, વિચાર વગેરે
સંકોચી લેવાં છુપાવવાં:—ગાય વાજડા
માટે દૂધ ચોરી રાખે છે. તું મારાથી
મન ચોરે છે. તે મારાથી વાન ચોરે
છે. કોઈ વસ્તુને તેના માલીકથી છુપી રીતે
કે નહિ જણાવતાં લઈ લેવી હરીલેવું;
આકર્ષવું, મોહિતકરવું.

ચોરસ, પું ચાર સરખી આગુઓ અને ચાર
સરખા ખુણાવાળી આકૃતિ તે—ચોરસું.
(૨) લંખાઈ પહોળાઈના ચુણાકારથી નીક-

ળતી સંખ્યા:—ચોરસ માપ. (૩) વિં
ચાર સરખી આગુઓ અને સરખા ખુ-
ણાઓવાળું; જેની ચારે આગુ સરખી
હોય એવું. ચોરસફૂટ=એક ફૂટ લાંબું
અને એક ફૂટ પહોળું એવું જે માપ તે.
ચોરસવાર; ચોરસ માઈલ વગેરે.

ચોરસી, સ્ત્રીં ચોરસ આકારની તખતી; ચો-
રસું. (૨) એક ઘરેણું; ચોકી. (૩) સુ-
તાનું એક ઓળતર.

ચોરસું, નં ચાર સરખી આગુઓનું અને
ચાર ખુણાવાળું પથર કે ષ્ટ વગેરેનું
ચોસલું; ચોખંડો કડકો; ચાકું; ઘસેલી
કે ઘોલેલી ચોરસ ઇંટ. ચોરસાંતી જમીન=
ચોરસ ઇંટો જડીને બનાવેલી જમીન; ફ-
રસખંધીના પરચાર. પાતળું ને મોટું
ચોસલું.

ચોરસો, પું ચાર સરખી આગુઓનો
કપડાનો કડકો; અંગુચો.

ચોરાઉ, વિં ચોરાયેલું; ચોરાઈ આવેલું:—
આ કાંઈ ચોરાઉ માલ નથી.

ચોરાચોર, સ્ત્રીં ઘણા જણે જુદી જુદી રીતે
છાનુંમાનું વારંવાર ઉઠાવી જવું તે; અ-
મુક વસ્તુ કે માલ જેને જેમ ફાવે તેમ
વખતોવખત છાનોમાનો ઉઠાવ્યા કરે તે;
વારંવાર ચોરાયા કરવું તે:—અથા માણસો
ત્યાંયા ચોરાચોર કરે છે. કિંમત ચોરા-
ચોર કરવી=જેમ ફાવે તેમ ગમે તે વખતે
થોડે થોડે ચોરવું.

ચોરાચોરી, સ્ત્રીં સામસામે અરસપરસ ચોરી
થવા કરવી તે; થોડું ચોરવું ન ચોરવું
એમ કરવું તે.

ચોરાણું, વિં નેહિ ને ચાર; ૯૪. (૨) ચો-
રાયું (કાઠિઆવાડી,)

ચોરાવું, કિંઅં ચોરીમાં જવું; ચોરાઈ જવું.
(૨) છેતરાવું જુલાવો ખાવો.

ચોરાસી, વિં એંશી ને ચાર; ૮૪. (૨) સ્ત્રીં
ગામ કે શહેરના તમામ આઠાણુને ભોજન
આપવું તે; જાહેર ખાદ્ય ભોજન. ચોરાસી

નાતના બ્રાહ્મણોના સમવાય તે, બધી નાતોના બ્રાહ્મણોનું પંચ. (૩) અવનારોની ઘટનાળ; જન્મ પરંપરા એમ કહેવાય છે કે ચોરાસી લાખ જાતના જુદાજુદા જન્મ તેટલી જાતનાં બ્રાહ્મણો જન્તુ વગેરેમાં જન્મ થાય છે આ ઉપરથી એવા જન્મોની પરંપરા તે- 'ચોરાસીનો ફેરો' કહેવાય છે. ચોરાસી લાખ જન્મ ફરતાં ફરતાં પણ જે જીવ પોતાને એળખી સ્વસ્વરૂપમાં લીન થતો નથી તેને ફરીને પાછું જન્મોની ઘટનાળ-ચોરાસીમાં ફરવું પડે છે. ૩૦૩૦ ચોરાસી આસન=યોગ સાધનામાં બેસવાની જુદીજુદી જે ચોરાસી તરેહો તે, ચોરાસી આસન રીતિઓ. ભોગ ભોગવવાની જુદી જુદી એટલી તરેહો તે; ચોરાસી બંદરનો વાવટો=વેપારનું બહુ માટું મથક; સર્વ જાતના લોક અને અને સર્વે તરેહનો વેપાર રાજગાર અને બધા પ્રવૃત્તિઓનું મોટું ને આપ્તાદ સ્થાન તે.

ચોરિયા, પું ગણાતો બારી નજીકના માંસ પિંડો; મોની રસોત્પાદક નાની નાની માંસ પેસીઓ. કિં ૩૦ ચોરિયા આવવા=મુખમાંના માંસપિંડો ઉપર ગરમીને લીધે અથવા કોઈ બીજા કારણે સોજી ચઢી આવવો; તેમાં દુઃખ થવું. એકવચન=ચોરિયો.

ચોરિયો, પું દરિયામાં ચાલતાં વહાણો ઉપર દરોડો પાડનાર, દરિયાઈ ચોર.

ચોરી, સ્ત્રી [સં-ચૌરો] ચોરવું-ચોરાવું તે, ખચ્ચર પડે નહિ તેમ કોઈની કોઈ વસ્તુ જવી તે; છાનેમાને બીજાની વસ્તુ લઇ લેવાનું કામ તે; ચોરાવાની ક્રિયા. (૨) ચોરનો ધંધો. કોઈ જાણે નહિ તેમ પારકી વસ્તુને ઉડાવી જવાનો દલકો ધંધો તે. ચોરીનું ચંડાળે જાન=ખીનદેકે કોઈનું કંઈ કોઈએ લઈ લીધું હોય છે તો તેનો સદુપયોગ થતો નથી. તરકરી; હુંડ. (૩) ચોરી=ચારે ખુણે ચાર ગાગર બેડિયાં બંધાવી વચમાં વેદી કરી વરકન્યાને પર-

ણવા બેસાડવામાં આવે છે તે જગા; લગ્ન વેદિકા; લગ્ન મંડપ; માયફ. કિં ૩૦ ચોરી બાંધવી=વરકન્યાને પરણવા બેસવાને માટે ચારે ખુણે સાત ધાતુ મારીનાં ગાગર બેડિયાં ગોઠવી જે ચોરસ મંડપ બનાવવો તે. કહેવું ચોરીમાંથી દાંત કચરડવા=ક્ષમ થતાંવાંત બાળખનાવ થવો. ચોરીમાંથી રંડાપો=ક્ષમ પછી અથવા લગ્ન થતાં થતાં આનંદ થવું તે; શરૂઆતથી બગડવું, ખરાબ થવું તે; વેપાર માંડતાં દેવાળું.

ચોરો, પું [સં-ચતુર] ઉપર છાપરાંજાળો મોટો વિશાળ ઓટલો; ગામના વ્યવસ્થાપક મંડળને એકડા થવાની જગા; આમાધિકારી વગેરેને બેસવાની તથા બીજાની મુલાકાત લેવાની જગા; આમ કચેરી; ચણુનરો ગેટ. જાહેર અને સરકારી કામકાજ કરવાનું ગામડામાંનું એક ખુલ્લું જાહેર મકાન; કાર્યાલય. દંડાધિકારીની કચેરી. ઉંઠાંટ રૂમે હાટ વાણિયારે, ચોરે રૂમે ચોપદારે, મહાવાન (૨) ચોકું; ખુલ્લી જાહેર જગા, ચકલામાંની જગા; જાહેર લોકને બેસવા ઉઠવાની સાર્વજનિક જગા;—ચોરે જઈને ખોલ. ચોરે ચાલત કર. (૨) પાળિયો:—સતીનો ચોરો.

ચોલ, પું [સં.] દખખણમાંના એક દેશનું નામ; તાનજોર (૨) મળક. [૩] કસુંબી ભલક:—રાતું ચોલ; [૪] વલ્લક.

ચોલાઈ, સ્ત્રી ચોળી (ચોળી) ચોળાની લાજ. [૨] લાલ મૂળિયાંની લાજ.

ચોવટ. નં ચારવાટવાળી જગા; ચકલું; જાહેર ચાર રસ્તા વચ્ચેનું યોગન; બજાર.

ચોવટિયો, પું ચકને, અથવા ચોરે બેસનારો, જાહેર-આગેવાન પુરુષ; લવાદી કરનાર.

ચોવડં, વિં ઉપરા ઉપરી ચાર પડ વાળેલું; ચાર પડવાળું.

ચોવાડ, સ્ત્રી ચાર રસ્તા ઉપરની જગા, ચોવાટે=પારેવાટ.

ચોવાડ, વિં ચારે બાજુએ જેને વાડ કરેલી હોય એવું:—ચોવાડ ખેતર.

ચોવીસ, વિં [સં ચતુવિંશતિ] વીસ ને ચાર; ૨૪.

ચોવું, કિં સં કાદવમાં ધોયવું; રોપવું.

ચોશવું. કિં અં શોષવું; ખેંચવું; તાણવું. ચસવું.

ચોશિયું, નં એક નાનું માપ, રાઇના દાણા જેટલું માપ.

ચોથ, વિં [સં] ચૂસવા જેવું; ચૂસવા લાયક. ચોસર, સ્ત્રીં ચાર સેરની ગુંથેલી દોરી.

(૨) ગળચયો; ચારસેર ગુંથણ તે. કિં પ્રં ચોસર ગુંથવી=પિંછાનું પારવું કરવું; કાગનો વાધ; જરાક હોય તેમાંથી વણીને મોટું બનાવવું. (૨) સોગટાં રમવાની સાથિયા જેવી બાજી, ચોપટ. ઉં ચોસર ખેલતાં હારિયા; હરિદર મારે હાથ.

ચોસણું, નં જાડું ચકતું; ખરફીનું ચોસણું.

(૨) મોટું જાડું ને બારે ગચિયું;—તોપના ગોળા વાગવાથી કાટના ચોરલાં ઉખડી પડેલાં છે. (૩) જાડું, ચોખડું. અથવા અસમ બાજીનું મોટું આકું; ટેપું—ગડણું.

ચોન્નિયું, નં કળશીનું માપ.

ચોસેટ, વિં સાડ ને ચાર; ૬૪, કળાઓ ચોસેટ ગણાય છે. જંગણીઓ પણ ચોસેટ છે.

ચોસેર, વિં ચાર સેરવાળું; જેની ગુંથણીમાં ચારસેર હોય એવું. (૨) સ્ત્રીં ચારસેરો ગુંથણી; જેની ચારે બાજુએ ખુણા અને આંટીઓ પડેલી હોય એવી ચાણુકની ગુંથણી તે; ચારસેરોનો હાર.

ચોસેરું, વિં ચાર સેરોનું; ચાર સેરોએ ગુંથેલુ ચોવડું.

ચોહ; પું ચાહ; બાવ; ચડસ; અભિલાખ; તલપ, હવશ; હોંસ; ઉમળકા.

ચોહાણ, પું જીં ચોહાણ.

ચોળ, આતશયતા દર્શક;—રાતુંચોળ; લાલચોળ.

ચોળચોળા, સ્ત્રીં ચહેરચુંથ; ચુંથાચુંથ; વારંવાર વાત કાઢી તેની ચર્ચા કરવી તે. કાંઈ જાણે નહિ તેમ થોડાક આત્મ માણસોમાં અમુક બાબતનો નિર્ણય કરવા

માટે ઊઠાપોહ કરવો તે.

ચોળવું; કિંસં પંખમાં લઈ અથવા ધરીને મસળવું; ચીકણું અને એકાકાર થાય તેમ કરવું; ગાંઠ ગટી બાગી જઈ એક રસ ચુંવાળું થાય તેમ જોરથી એકઠું કરવું; (૨) એક ખીજની સાથે ધસવું; જોરથી એક ખીજની સાથે આખળવું—રગડવું;—શરીર ચોળીને નહાવું. (૩) ચાંપવું; દબાવવું; પીસવું; કચરવું ચુંથવું (૪) ચોપડવું લગાડવું;—રાખ ચોળવી. (૫) માલેસ કરવું; અંદર ઉતરી જાય તેમ કરવું; ખંખાળવું;—માથું ચોળવું. (૬) લંબાવવું; ચહેરવું; ચર્ચા કરવી. એ વાતને શા માટે ચોળ્યા કરે છે. (૮) કરચલી પાડવી, બગાડવું; સફાઈ હોય તે જતી રહે એમ કરવું;—ધોયેલાં કપડાં ચોળાઈ જશે; નવું લુગડું ચોળી નાંખ્યું. ૨૦ પ્રં પેટ ચોળવું=ખાલી સંતાપ કરવો; જાતે દુઃખ વહોરી લેવું; વલોપાત કરવો. રાખ ચોળવી=ભિખારી થઈ જવું; ખાવા સાધું જેવા નિર્ધન થઈ જવું. પોતાના કુલ્યે દુઃખ લેવું કરવું.

ચોળા, પું લાલ જીંજીરા રંગનું લંબ ગોળ એક કોળ. મગ, અડત વગેરેની જાતનું આ કોળ છે. એની શિંગો લાંબી થાય છે. તાજી લીલી શિંગો શાક તરીકે ખવાય છે અને ચોળા આખા તથા દાળ કરીને વપરાય છે. ચોળાદાળ વાટીને તેની વડીઓ બનાવવામાં આવે છે. ચોળા ગરમ ગણાય છે. ત્રિવાલ્લિક મંગળ અવસરમાં તે શકુન રૂપ ગણાય છે. (ચોળા)

ચોળાઈ, જીં ચોળી. (ચોળી)

ચોળાચોળ, સ્ત્રીં ચહેરચુંથ; ગડબાંગ, સં કદપ વિકદપ; નિર્ણય ઉપર નહિ આવતાં કોઈ બાબત વારંવાર ચર્ચા કરવી તે. (૨) ધાંધલ; ગડબડ કિં પ્રં ચોળાચોળ કરવી પિત્રવું; ચુંથવું; ચર્ચાવું. કંઈક ધાંધલ છે એમ કોઈને સમજાય એવું કરવું. ગડમથલ ક્યાં કરવી.

ચોળાચોળી, સ્ત્રી. ૭૦ ચોળાચોળી.

ચોળાફળી, સ્ત્રી. ચોળાની સાક તરીકે વપરાતી શિંગો તે (ચોળાફળી)

ચોળી, સ્ત્રી. ચોળાફળી. મોટા ચોળાની શિંગો. આ ચોળા ધણું કરીને શિંગ થતાં સાક તરીકે વપરાય છે. એને પછીને કડોળ-ચોળા લાગેજ કરવામાં આવે છે. આ શિંગો કડોળિયા ચોળાની શિંગો કરતાં જડી થાય છે.

ચોળી, સ્ત્રી. [સ. ચોલ-ચોલિકા] સ્ત્રીએને પહેરવાનો ટુંકો આંતરો કપડો; ચોલિકા: કંચુકી; પીઠ ઢંકાય એવું કાપડું; સ્તનાવરણ; સ્તનાશિલક, કિં ૫૦ ચોળી પહેરવી=આવડા બનવું; નિષાંખ થવું. ચોળી ખંડ=એક ચોળી થઈરહે એટલોજ કપડાનો કડોડો તે; એક ચોળીવા વણેલું હોય એટલુંજ કપડું તે.

ચોળીમાર્ગી, પું. કાંચળિયો પંથ; વામમાર્ગી. આ માર્ગમાં અનુયાયી સ્ત્રીવૃક્ષ એક વચાન. તેમાં જ્યાં જ્યાં છે તેને સ્ત્રીનાના ચોળાએ એક પડા. એકરી કરે છે, પડા એક એક પુરુષ એક એક ચોળી મટે છે ને જે ચોળી જેને લાય આવે તે તે સ્ત્રી સાથે રમે છે.

ચોળો, પું. કોમળળ ચોળને પ્રવાહીમાં ઉકાળી, બાશી તથા ચોળી નાંખીને બનાવેલું ગાદું પેય:-ખીચડીનો ચોળો. કથાય: બાડો રસ. (૨) કોઠો: (અંગરખાનો.) (૩) મનમાં વિચારોની જે વારંવાર ગડ-ભાંગ થવી તે; ઉતાપે; ગભરાટ; આતુર જિજ્ઞાસા; તલપાપડ; ઉગ્ગમરો; ચિંતા; ફિકર; વલોપાત; ચોળાનું એકવચન.

ચોક, સ્ત્રી. બચાદિકથી શરીરમાં એકાએક કંપ થઈ આવવો તે; આંચકો; પકકો; ચમક.

ચોકડું, કિં સં ખીક અથવા અવનવું લાગવાથી એકાએક મન-શરીરનું નમ્રત થઈ જવું, ચમકવું; ભડકવું; ગભરાઈ ઉઠવું;

ચાંચકો આવો; ખીતું; ખકવું. (૨) કંપવું; શરીરનું એકાએક મરડાવું; અંગ સંકોચાવું. (૩) તાણુપ થવું; આશ્ચર્ય લાગવું; નવાઈ જેવું લાગવું; ધારકો પડવો. ચોકાવવું=ચોક એમ કરવું; ખીવડાવવું; ચમકાવવું.

ચોંચલાં, નં નખરાં; ચાળા; ચેડાં; થેલાં કાઢવાં તે.

ચોંચલું, વિં ચુંખળું. (૨) ઉજાછળું.

ચોંટ, સ્ત્રી. ચુંટી નાંખવા જેવી શરીર ઉપર અસર થવી તે; વલુર; ખણજ; ચુંટ. (૨) ચોંટય; ચીકણા પદાર્થનો અપચો.

ચોંટવું, કિં સં ખણવું, વલુરવું. (૨) ચુંટી નાંખવું; ચુંટવું. (૩) ચોંટવું-ચીકણી ચીજનું ખીજ વસ્તુ સાથે વળગી રહેવું; લાગવું; ચીકટાવું; ચોંટાડવું=વળગાડવું; લગાડવું.

ચોંટિયાં, નં પોચે લાથે લાડની ચુંટીઆ લેવી તે; ખાચકા.

ચોંટી, સ્ત્રી. ચુંટી.

ચોંટ, સ્ત્રી. ખંત; ચાનક. (૨) અં ઉતાવળ. જલ્દી. [૩] દેસી; કળ; દાખ [૪] કંકો; દોલ વગાડવાની મળી. કિં ૫૦ ચોંપ રાખવી=ખંત રાખવી. દાખ રાખવો. ચોંપથી ચાલવું=ઉતાવળે ચાલવું.

ચોંટું, નં ચાર રમતા ઉપરનું બગર તે; ચકલું; હાટડિયાળ.

ચોંદ વિં દસ ને ચાર; ૧૪. ૩૦ પ્રં ચોંદ ચોકડીનું રાખ્ય=ચાર યુગની એક ચોકડી એવી ચોંદ ચોકડી લગી ચાલે એવું રાખ્ય. ઉં ચોંદ ચોકડી રાખ્ય મળે પણ તૃષ્ણા કદી ના વડે. ચોંદ લોક, ચોંદ રત્ન, ચોંદ વિદ્યા, ચોંદ જીવન વગેરે કહેવાય છે. કહેં ચોંદ જાણે તેને ચાર શું કહેં=ચોંદ વિદ્યાનો જાણનાર જે પડિત હોય તેને એકલા ચાર વેદ જાણેલા વેદિયો શી શિખામણુ દઈ શકે ?

ચૌદદાન, નં દાનના ચૌદ પ્રકાર છે તે:— અન્નદાન, ઉદકદાન, દીપદાન, તાંબુલદાન,

ઐદાન; કન્યાદાન; વિદ્યાદાન; પાત્રદાન,
ચંદનદાન; પુષ્પદાન; વસ્ત્રદાન. ચમડીદાન;
લોહદાન; ને તિલદાન.

ચૌદશ્યવન, નં [સં] દેવ, આશુસ, નામ-
પ્રાણી વગેરેને રહેવાનાં જે ચૌદ સ્થાન
તે:-સત્યલોક, તપોલોક, જનલોક, સ્વર્લોક,
ભુવર્લોક, ભુલોક, એ સાત ઉચે અને અ-
તલ, વિતળ, સુતલ, તળાતલ, મહાતળ,
રક્ષાતળ અને પાતાળ, એ સાત નીચે
મળીને ચૌદ ભુવન કહેવાય છે. ચૌદ ભુવ-
નનો નાથ=પરમેશ્વર. ઉં ચૌદ ભુવનનો
નાથ, કરશે તે થાશે, તારાં ધાર્યાં એજ
ભરશે, મનવા! ચૌદ ભુવનનો નાથ કરશે
તે થાશે.

ચૌદશ્યુરતન, નં. [સં] અમૃત; સુધા. (૨)
શિક્ષા; ભાર; દંડનીતિ:-ચૌદશ્યુરતન
દેખાડે તો સીધો ચાલશે. (૩) પ્રાચીન
સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એવી કથા છે, કે દેવ
અને દુર્મનુષંગે મળીને સસુદ્ર વલોવ્યો હતો
અને એ વલોવ્યાના ફળરૂપે સસુદ્રમાંથી
તેમને ચૌદ રતન પ્રાપ્ત થયાં હતાં. તે આ
પ્રમાણ:-સદમી, કૌસ્તુભ, પારિજાતક, સુરા,
ધન્વન્તરી, ચંદ્રમા, કામદુધા, ઐરાવત
હાથી, રંભા, સાતમુખનો થોડો, ઝેર,
વિષજીવું ધનુષ્ય, શંખ અને અમૃત.

ચૌદશ્યવિદ્યા, ઓં [સં] પ્રાચીન સંસ્કૃત
સાહિત્યમાં ચૌદ વિદ્યાઓ ગણેલી છે તે

આરવેદ, છ વેદાંગ (શિક્ષા, કલ્પ, વ્યા-
કરણ, નિરુક્ત, છંદ અને ન્યાયતિથિ)
ધર્મશાસ્ત્ર, પુરાણો, ન્યાય, અને મીમાંસા.

ચૌદશ્ય, ઓં [સં ચતુર્વિધો] પાપવાડિ-
યાની ચૌદમી તિથિ.

ચૌદશ્ય, નં [સં] ચોરી; ચોરીનું કામ.
(૨) વિં ચોરીનું; છુપું; છનું.

ચૌલ, નં [સં] નાનાં ઊકરોને પહેલ-
વહેલા વાળ લેવડાવવાની જે ક્રિયા તે.
ચૌલકર્મ મુંડન.

હાણ, પું ૨૦ રજપૂતોનું એક જૌન; એક જાતિ-
ના રજપૂત; રજપૂતોની એક જાતિનું નામ;
રજપૂત વંશની અવટંક. એક રજપૂત
કુળ:-ચૌહાણ વંશના રજપૂત:-પૃથુરાજ
ચૌહાણ. પૃથુરાજ ચૌહાણ આ જાતિનો
રજપૂત હતો. ઈ. સ. આઠમા શતકમાં
ઉત્તર હિંદુસ્તાન અર્ધ ચૌહાણોના હાથમાં
હતું. એમનો મૂળ પુરુષ ‘માણિય’ નામે
ચૌહાણ હતો.

ચ્યુત, વિં [સં] પડેલું; ગરેલું; સ્થાન બ્રહ્
અથેલું; પતિત :-પદચ્યુત; પરાધુષ.

ચ્યુતિ, ઓં [સં] પાત; પડવું તે; બ્રહ્મ થવું
તે; પતન. (૨) ગળતી. (૩) ખામી; દોષ;
રખલન; કર્તવ્ય વિમુખતા. (૪) અભાર,
દક્ષર.

છ, પું [સં. છ] ગુજરાતી વર્ણમાળાનો અઢારમો અને વ્યંજનોમાંનો ત્રીજો અક્ષર. (૨) કિં સંસ્કૃત અસં અને હો ધાતુનું વર્તમાનકાળમાં વપરાતું મૂળ. છ, છું, છે, છીએ. (૩) અં છિ; છટ. અવગણના, અલ્પગણના અને તુચ્છકાર દર્શાવવામાં વપરાતો ઉદ્ગાર. :-છ, છિ: એ શું કરનાર છે ?

છ, વિં [સં. પદ] ત્રણથી અમણી સંખ્યા બતાવનાર; (આંક) પાંચ ને એક; ચાર ને એ તે; ૬. છવાળું છએ યુક્ત એમ દર્શાવવાને માટે 'છ' કેટલાક શબ્દની આગળ આવે છે. :-છપગું-છ પગવાળું (પ્રાણી-કેશળિયો વગેરે.) :-છરસ, છરાગ, છશાસ્ત્ર આદિ. કહેવું છ કાને વાત વહે-ત્રીજા માણસના સાંભળવામાં આવે તે વાત પછી જાની રહે નહિ.

છઈયું, નં [સં. શિગ્] નાનું છોકરું. હૈયું. આ શબ્દનું નારીજાતિ રૂપ નથી. પું છઈયો: હૈયો.

છક, પું [સં. ઉત્તેક] ધન, અધિકાર, યૌવન, રૂપ અને બળ વગેરેના અભિમાનનો અતિશય તે; છાક; તોર; ગરૂરી; મદાંધતા. કોઇને કંઈ ગણતરીમાંજ નહિ ગણવા જેવો જે અહંભાવ તે. :-હમણું એને બહુ છક ચઢ્યો છે. (૨) અં નહિ મનાય એવું બનવાથી કે જ્ઞેવા સાંભળવાથી સ્તબ્ધ થઇ ગયું હોય તેમ; દિઠમૂઠ; થક; વિસ્મયાહત. વિં ચકિત; તાબુઅ; અચરત. કિં પ્રં છક કરી દેવું=આશ્ચર્ય પામે એમ કરવું. છક કરી નાંખવું=દિઠમૂઠ બનાવી દેવું; આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાંખવું. છક એમ પણ બોલાય છે. (૩) જના આંકનો પાડો.

છકછકાટ, પું છકનો દેખાવ; અભિમાનનો જુરસો; તન્મનાટ; તોરો; છાક. (૨) કાક; ભલકા.

છકછું, વિં ચક્રદેહ; એકું કરીને ચુંથી નાંખેલું; કસણેલું. (૨) મદ્યેલું; છકુકલું; તોરી.

છકડી, સ્ત્રીં [સં. પદ્ધતી] છ કાગળની થો-કડી; એક જાતની છ વસ્તુનો સમુદાય તે; છકડું ત્રી વિગ. :-છકડું, છકડી, છકડા.

છકડું, નં [સં. પદ્ધતી] જનો સમુદાય; જનો જથ્થો. :-ત્રણ છકડાં કરીઓ.

છકડો, પું [સં. શકટ] મુસાફરી કરવાનું ગાડું; જેમાં છ માણસો બેસી શકે એવું ગાડું; માણસોને બેસવાની સોંપવાળી મુસાફરીની ગાડી. :-અંઆજના સંઘમાં અમારી સાથે સો છકડા હતા. (૨) જનો સમુદાય.

છકવું, કિં અં [સં. ચકન] યૌવન, ધન, આદો, સુખ વગેરેના અતિશયથી ફૂલી જવું; ફાટીજવું; નહિ લેખવું; બહેકી જવું; વંડીજવું; ગર્વથી ઉદ્ધત થઇ જવું. (૨) ભરાઇ જવું; ધરાવું; તૃપ્ત થવું. છકાવવું=છકતીનાંખવું; ફાટીદેવું.

છકાઇ, સ્ત્રીં લાગલાગટ છ ઉપવાસ કરવાનું એક જૈન વ્રત. (૨) છકાથી=જુદો જુદો છ જાતિનાં પ્રાણીઓ તે; છ યોનિ.

છકાર, પું [સં.] છ એવો અક્ષર અને છ એવો ઉચ્ચાર તે.

છકિયું, વિં [સં. પદ્ધતી] જેને ત્રણ તરીકાં અને છ બળદ બેડેલા હોય એવું (ગાડું).

છકીજવું, કિં અં તૃપ્તિ પામી ઉન્મત્ત થઈ જવું; અહંભાવથી કોઇને પણ નહિ લેખવતા થવું; બહેકી જવું; ઉન્મત્ત થઇ જવું; વંડીજવું; વંડીજવું; ફાટીજવું; ગર્વથી મર્યાદા બહાર જતા રહેવું.

છકેલ, વિં છકેલું; વંડેલું; વંડીગયેલું.

છકડ, સ્ત્રીં [સં. ચ્વેટ] તમાચો; લપડાક; ચાપટ; ઘોલ. (૨) કેસ; કોકર; ભૂતચાપ.

(૩) છંક થઇ જાય એમ કરવું તે. (૪) સરસાઇ કરી ખતાવવી તે; સામાના કરતાં સાફ કરવું-થવું તે; સ્પર્ધામાં બીજા બધા કરતાં ચઢી જાય એવું કરી ખતાવવું તે. કિંમ પ્રં. છકડ દેવી=આપટ મારવી; સરસ થવું; સ્પર્ધામાં ઉત્તમ નીવડવું. છકડ મારવી=સામો માણસ તાબુખ થઇ જાય તેમ કરવું; ભૂલ ખવડાવવી; ધાપ મારવી. છકડ ખાવી=ભૂલ-ઠોકર ખાવી; સામાથી પરાજિત થવું; છેતરાવું; કગાવું.

છકલ, સ્ત્રી સોકટાંખાજીની રમતમાંનો એક દાવ.

છકકો, પું. [સં. જટક પ્રા. જટકો] જનો સમુદાય તે; જનો જથ્થો. એક જાતનાં જ ચિહ્નવાળું પાતું તે છકકો. જેની ઉપર જનો આંક કે જ દાણા પાડેલા હોય એવો પાસો. ૩૦ પ્રં. છકકોપંચા=ભૂલથાપ ખવડાવવાનો દાવ રમવો તે; ફરેખ; દાવ-પેચ; સરત ચૂક કરાવી દેવી તે; જ દેખાડવા ને પાંચ આપવા જેવું જે તરકટ કરવું તે. કિંમ પ્રં. છકકોપંચા રમવા=દાવ રમવો; પ્રપંચની બાજુ રમવી. કહેવું છકા છુટી જવા=હિમ્મત ભાગી જવી; નાસી-પાસ થઇ જવું.

છખુણ, વિનં જેને જ ખુણા હોય એવું; જ ખુણિયું.

છખુણિયું, વિનં જેને જ ખુણા હોય તેવું; છખુણ; જ બાળુઓ ને જ ખુણાવાળું તે.

છગડો, પું. જનું જે ચિહ્ન તે; જનો આંક-અક્ષર તે. (૨) બકરો; બોકડો.

છગજી, વિનં [સં. જટગુજ] જાએ યુણાય તેટલું; જપટ.

છગલ, નં. (છગ, છાગ.) બકરું; બોકડું. (૨) ભુરું વસ્ત્ર.

છગાર, સ્ત્રી શિખર; શિખાંત; ટોચ; મથાળું; ઝડની ઉચામાં ઉચી ડાળીઓનો પશુ જે ઉપલો ભાગ તે.

છચોક, અં. જતેચોક-ખુણુ ખોચરે નહિ પણ જાહેર ખુણી જગામાં; ઉધાડી રીતે; સર્વે જાણે તેમ; જાહેરમાં. :—એ તો જાચોક ચોરી કરે છે. તે જાચોક જેવું હોય તેવું કહી દે છે. (૨) અમર્યાદ; છુપાવ્યા વગર; જાહેર.

છચોર, પું. જાહેરમાં પકડાતો ચોર: ચોર એવી જેને માટે જાપજ પડી ગયેલી હોય એવો જે ચોર તે. (૨) જુઝ્યો: કમ.

છછછ, સ્ત્રી દરિયા ઉપરની ખેતીવાડી થાય એવી જમીન; જાછરા કિનારાની જમીન.

છછણવું, કિંમ અં. જન જન થવું; ધુધરીનો કમકે કમકે અવાજ થવો. (૨) રવી રવીને બડખડવું; ગણગણવું; કોષ કે રીસ કરીને અણગમો ખતાવવો; જણજણવું.

છછણાટ, પું. જન જન થવું તે; જણજણાટ; કોકે કોકે ધણીક ધુધરીઓનો જે અવાજ થવો તે; ખણખણાટ; ધમધમાટ; ઝમઝમાટ. (૨) રીસથી તોરમાં ભોલવું, ખડખડવું તે; જરાજરામાં માનભરી રીસ ધરી ગણગણવું તે; નાચીકદી રહેવું તે; તન્મનાટ કરવો તે. કિંમ પ્રં. જછણાટ કરવો=ખડખડવું.

છછરું, વિનં જાછરું; બહુ ઉંડું નહિ એવું; ઉતળું; જમજમિયું; ઉત્તાન; પહોળું ને ઉડાણરહિત; આછું; નહિંગભીર; ઉપરજહું.

છછુંદર, નં. [સં. જુજુન્દર] ભુરું હુંડા પું-જડીનું આંધળું અને જ્યાં ત્યાં ફાંફાં માર માર કરનારું ઉંદરના જેવું એક કસોળું પ્રાણી; ચેણુ. આ પ્રાણી ગંધાય એવી તેના શરીરમાંથી વાસ નીકળે છે. સાપ જે તેને પકડે છે તો તે એક રીતે પરતાય છે. મૂકે તો આંધળો થાય ને ગળે તો મરી જાય છે. (૨) આતસખાજીનો કાતરો; આમતેમ અવાજ સાથે ધુમાટી ધુમાટી ફૂટે એવી આતસખાજીની એક

તરેહ. ૩૦ પ્ર૦ છાંદુદર જેવું=ન્યાં ને ત્યાં નિલેજનની માફક માથાં માર માર કરે એવું; ચાંદવું; અટક્યાળું; ધ્રાલભેલિયું; ધુસધુસ કરનારું. (૨) જંપીને ડહાણું થઈને ખેસી રહે નહિ એવું; સળવળિયું; આંધા-મીચું ને ઓછી અક્કલનું. કહેઠું છાંદુદરનાં છએ સરખાં=અધાંએ એકજ તરેહનાં રૂપમાં રંગમાં સ્વભાવમાં, સમજમાં કંઈ ફેરફારજ ન હોય એવાં. છાંદુદર પડડવું=ચાથે નહિ ને છોડાયે નહિ એવું, ખેડી રીતે નુકસાન-કારક હોય તેવું તે. છાંદુદર છોડવું=ધર્તિગ-ગપાટો મારવો.

છાંદુદરી, સ્ત્રી ૦ [સં. જુજુન્દરી] છાંદુદરની માદા. (૨) વિં છાંદુદર જેવી; છાંદુદરના જેવાં લક્ષણવાળી; અટક્યાળી; ધુસધુસ કરનારી સ્ત્રી.

છાંદુદર, ન૦ છાંદુદર; છાંદુદરની માફક ન્યાં ને ત્યાં ધુસી જાય એવું જે તે. (૨) ચચાં કરાવે અથવા ઉશ્કેરણી ફેલાવે એવું ગાંધું, ટુચકું; ફડકું તે; શાંત એકતારતા હોય તેવામાં ઓચિંતી ચિંતા કે ખળભળાટ કરાવે એવું જે કંઈ હોય તે. :-સૌ જંપીને ખેડા છે તેમાં તું કંઈ નવું છાંદુદર છોડતો નહિ. (૩) કાંઈ પણ દિશાએ અને કહિં પણ ઓચિંતું ધુસી અથવા ખેસી જાય એવું આતસખાજનું ખાણું; દારૂનો એક જાનનો આમતેમ ધુમતો અને ન્યાં ત્યાં ખેસી જાય એવો કાતરો; બોમ્મ; ટોરપિડો.

છેકાઈ, સ્ત્રી ૦ સ્વચ્છતા; ચોફખાઈ; સુચ્છતા.

છેડારી, વિં છેડારવાદ; નછેડારી; નહિ છેડારાં થવાને લીધે નાની. (૨) છછુકલી; આછુકલી; હલકામનની; નહિગંભીર; ઉછાંછળી.

છેડારું, વિં નાદાન; છેડારવાદ; ખાળકશુ-દ્ધિનું. (૨) આછુકલું છછુકલું.

છળવટી, સ્ત્રી ૦ ગોખ-છળનો કડોડો; ઝરૂખાનો આગલો આઢેલીને ઉભા રહેવાનો ભાગ.

(૨) છળ ઉપરનું નાનું વાંછટિયું છાપરું.

છળવણું, કિં સ૦ [સં. સજીક] છળું કાઠીને શણગારવું; આગલી રવેશથી શોભાવવું.

(૨) છાજનું છાપરું કરાવવું; નળિયાંને છાજ નંખાવવું.

છળું, ન૦ [પ્રા. સક્તિઓ] જુઝતો હોય તેમ ખારીની અથવા આખી મેડીની ખાણુ એ બહાર કાઢી મુશોભિત બનાવેલો રવેશ; ઝરૂખો; ગોખ; ડાખલી. ધર-મકાનની છળારે દિવાલની બહાર જુઝતો રહે એવો ખુલ્લો ખારી ખારણાં વગરનો જે નાનો માળ, મેડો કે રવેશ તે. બહાર નીકળેલી કિનાર.

છટ, અ૦ તુચ્છકાર-તિરસ્કાર યુક્ત તર્જન તે; ક્રુતકારી કાઢવું તે; છિ; છ: (૨) ચ્વા-લિમાનની અતિશયતાનો અભાવ કે તિર-સ્કાર લયો દેહગાર. :-છટ, એ શું કર-વાનો છે ? એનાથી કદી પણ મારી આમે માયું નહિ લેચકાય.

છટકડું, કિં અ૦ દાખ અથવા અંધનમાંથી કાંઈ વસ્તુનું એકદમ છુટીજવું; હાથમાંથી, ચોટ-નિશાનમાંથી તીકળી જવું; ખસીજવું; વછુટવું. (૨) નિશાન ચુકવું; ખાલી જવું. તીર અથવા ગોળા વગેરેનું. (૩) ઝપટમાં નહિ આવવું; સરી જવું; લપસી જવું. (૪) બહેકી જવું; વંડીજવું. (૫) ઉછળી જવું; ઉડીને દૂર થઈજવું; દાવમાં નહિ આવવું.

છટકાવણું, કિં સ૦ છટકે અથવા ખસી જાય એમ કરવું; ખસેડી નાંખવું; ચટાદને ઉડાડવું. :-કાંસીનું લાકડું છટકાવી દીધું. (૨) ચુકવવું; ભુલવવું. (નિશાન વગેરે) (૩) ફટાકવું; ઉચ્છેદખળ થાય તેમ કરવું; નસાડવું. (૪) સેરવવું; ફટ-ચટ દબને પડે એમ કરવું. :-છટકાનું પાટિયું છટકાવવું કે તરત ઉદરભાઈ ચુંગલમાં આવી ગયા.

છટકિયું, નં છાંટ ઉડી જાય તેમ ખંખેરવાનું
નાનું લુગડું; દુવાલ; ખભે રાખવાનું
લુગડું; અંગુચો; હજીરિયો; ફટકો. (૨)
પેચ કે ધરડાકડી પાડી દેવાથી ખારણું
બંધ થઈ જાય અથવા ગાળો ખેસી જાય
એવી જે કરામત તે; પેચ; ફાંસો. છટકા
વંજેરેમાંની ચટ દહને ઓચિતી પડી જાય
એવી જે કળ કે કરામત તે.

છટકીજનું; કિં અં પેચ, પકડ, અથવા
ચોટમાંથી વગર હરકતે ખસી જવું; નીકળી
જવું ચટ દહને ખસીજવું; પકડમાંથી
છટકવું; છુટીજવું; જતારહેવું; સરીજવું.
—ચીમની સંભાળીને પકડી હતી તોપણ
કાણે જાણે કેમ હાથમાંથી છટકી જઈ
જાય પડી ને લાગી ગઈ. ઉછળીને
ઓચિતું નીકળી પડવું. (૨) વંદીજવું;
વહીજવું; વ્યવહારની મર્યાદા બહાર જતા
રહેવું. —એ તો રાંડ છટકી ગઈ.

છટકું, નં ચાંપ અથવા કળ દાખવાથી એકદમ
બંધ થઈ જાય, ખિડાઈ, સીકડાઈ જાય
જેવું જે કંઈ તે; ફાંસો; પેચ; પકડ;
સકંચો; ચુંગલ. એકદમ ચાંપ અથવા
કળના છટકવા સાથેજ જેમાં માણસ,
પ્રાણી, જનાવર વગેરે પકડાઈ અથવા
બંધાઈ જાય એવી રચના કે ગોડવણ તે;
જળા; દાવપેચ; પ્રપેચ. કિં પ્રં છટકું
માંડવું=કોઈને પકડવા—સપડાવવાની તેનાથી
ન સમજાય એવી બાજી માંડવી; કાવતરું,
પ્રપેચ રચવો; જળ નાંખવી.

છટા, સ્ત્રી [સં. સટા] સામો માણસ છક
થઈ જાય એવી બોલવા, ચાલવા, લખવા
અને કામકાજ વગેરે કરવાની રીત તે;
તરેહ; ઢખ; ચાતુર્ય; ખૂબી. (૨) કાન્તિ;
તેજ; શોભા; દીપ્તિ; પ્રકાશ; પ્રભા. (૩)
(૩) અચાની તરેહ; ચંદન; અળતો વગેરે
અગાડવાની જે ચતુરાઈ તે. (૪) ખુબી;
ઢખછખ; રીતભાત; મરોડ.

છટાછટ, અં છટ, છટ, એવો અવાજ થાય
એમ; સડાસડ; છટ છટ બોલે એમ.

છટાદાર, વિં મોહ પમાડે અને છક કરી નાંખે
એવું સુંદર; મજેતું; વિલક્ષણ; સાલકારિક.
(૨) ખુબીદાર; છટાવાળું; મરોડદાર.

છટાંક, વિં [સં. વટ્ટાંક] છ પૈસાભાર;
પાશેરના ત્રીજા ભાગ જેટલું. (૨) છટાંક
ભારનું ભરવાનું માપ અથવા વજન તે.

છટેલ, વિં છકલ; વંદેલું. (૨) ચાલાક.
અનીતિ વિષયમાં.

છટ્ટી, સ્ત્રી [સં. ષષ્ઠા. પ્રા. છટ્ટી] બાળકના
જન્મ પછીના છઠ્ઠો દિવસ અને તે દહાડે
કરવાની ક્રિયા વગેરે તે. લોકો એમ માને
છે કે બાળકના જન્મ પછી છટ્ટે દિવસે
વિધાતા આવી તેના જીવન દરમિયાન જે
સારં ખોટું થવાનું હોય તેના આંક માટે
છે. સુવાવડના ઓરડામાં વિધાતાની પૂજા
કરી ત્યાં ખડિયો, કલમ વગેરે મુકવામાં
આવે છે. આથી લવિષ્યમાં જે કંઈ બનાવ
અને છે તે છટ્ટીના લેખ લખેલા તે પ્રમાણે
બન્યો એમ કહેવાય છે. —છટ્ટીના લેખ.
કિં પ્રં છટ્ટીનું ધાવણ કાઢી નાંખવું=
ખૂબ વમન થવું. (૨) એવો મારવો કે
ફરીને જન્મ લીધો હોય એમ માને. (૩)
શરીરને ધોઈ નાંખે એવું ઔષધ આપવું.
કહેવું છટ્ટીનું ઉપડેલું=નાનપણથી વંદેલું.

છટ્ટું, વિં અનુક્રમે છ ઉપરનું.

છટ્ટું, સ્ત્રી [સં. ષષ્ઠી] પપ્પવાડિયાની છટ્ટી
તિથિ તે; પંદર દિવસોની પક્ષમાંના છટ્ટા
દિવસ. કહેવું છટ્ટી સાતમ ને સાતમની
છક કોઈથી થતી નથી, અર્થાત્ જે કાળે
જે બનવાનું હોય તે તેજ કાળે બને છે
એમાં કોઈથી કંઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી.

છટ્ટું, નં છાકરાના જન્મ પછીના છટ્ટો
દિવસ તે. (૨) એ દિવસે જે ક્રિયા કર-

વામાં આવે છે તે. (૩) છટ્ટે દિવસે કર-
વાની રીતભાત, બ્યવહાર વગેરે તે. (૪)
એ ક્રિયામાં મૂકવાનું કપકું.

છડ, નં છાડું; છાડ; પડ; કૈતરું; જાલ. (૨)
ખર, ખરનો છાડ; વાંસ. (૩) લાકડી;
ભાલાનો હાથો.

છડકવું, કિં સં પાણી છાંટવું.

છડવું, કિં સં [સં. શ્.] કૈતરું અથવા
છાડા કાઢી નાંખવાને ડાંગર જેવા અનાજને
ખાંડણિયામાં નાંખી મુસળથી ખાંડવું;
ફટવું; છાડાં કાઢી નાંખવાં; સાફ કરવું;
ફટુંખવું. :-કરડ છડવી. (૨) મારવું; ઠોકવું;
કચરવું. કહેનું છડનારી છડે ને ઉપણુનારી
ટળી પડે=ખરી મહેનત કરનારને કંઈ નહિ
અને નહિ મહેનત કરનારને દુઃખ થાય એમ.

છડા, પું પંખને કંકુવાળા કરી તેની જાપ
પાડવી તે; હાથના આપા મારવા તે. હાથ
એ હોવાથી તેની જાપ એકવચને વપ-
રાતી નથી. છડા:-કંકુના છડ દેવા. વર-
કન્યા પાસે ગૌત્રીઓને ઘેર કંકુના છડ
દેવડાઓ. (૨) છોકરાના પગનાં દરેક
પગે બબ્બે પહેરાય તેમ પહેરવાનાં ચાર
કડાં, કડાં તે. :-ભાણુને પગે રૂપાના છડ
નાંખાવ્યા.

છડાણુ, નં ખંડમણુ; છડવાથી છુટાં પડેલાં
છાડાંનો ભુકા તે; કુશકા.

છડામણુ, નં છડવાની મળુરી તે; છડામણી.
કહેનું છડવાનું છડામણુ=પાકી મહેનતનો
અદલો. મક્ત કે પુણ્ય દાન તરીકે નહિ
એવા અર્થમાં વપરાય છે, યથાર્થ અદલો છે
એમ.

છડામણી, સ્ત્રી છડામણ; છડવાનું લવાજમ.

છડાવવું, કિં સં ખંડાવવું; કુટાવવું. (૨)
ખૂબ મરાવવું.

છડિયાત, વિં સાથ વગરનું; એકલું; કુંવારું;
પંડોપંડ.

છડી, સ્ત્રી [સ્ત્રી. યજ્ઞિ] પકડવાની સળી-
દાંડીવાળો પુખ્તગુચ્છ; કલગી. (૨) એક
ખતનું ફલ; ચુલછડી. (૩) સુશોભિત
પાતળી મુંકવાળી લાકડી; રાજદંડ. (૪)
ફરવા જવાની નાણુક સોડી; નેતર. (૫)
કડીઓની ગુંથણીની સાંકળ. કિં પ્રં છડી
પોકારવી=નેકી પોકારવી; રાજ, આચાર્ય
કે અમલદારની આગળ રાજચિહ્નવાળો
દંડ લઈ ચાલનારે તેના ઓહા સાથે તેનું
આગમન જાહેર કરવું. (૬) વિં એકલી:
એકાકિની; અચ્ચાં છોકરાં વગરની. એ તો
છડીછાંટ છે શા માટે જ્યાં જતી હોય
ત્યાં ન જાય ?

છડીછાંટ, સ્ત્રી પંડોપંડ, એકલી; જને છોકરું
હોયું ન હોય એવી; નછોરવી; સાથે
કે પાસે કશું ઉચવા-લેવાનું હોય નહિ
એવી સ્ત્રી.

છડીદાર, પું છડીવાળો; રાજદંડ ધારણ
કરનારો; ચોપદાર; કચુકા.

છડીધર, પું ચોપદાર.

છડીનાંખવું, કિં સં ખૂબ મારવું; ટાડો
માર મારવો; કચરીનાંખવું; ખાંડીનાંખવું.

છડીસ્વારી, સ્ત્રી સથવારા કે રસાલા વગર
એકલા હોવું તે; એકાકી જનુંઆવવું તે;
પંડોપંડ. :-રાજ છડીસ્વારીએ તરત બહાર
નીકળી પડ્યો.

છડું, વિં પોતાની જાત સિવાય બીજાનું કંઈ
લક્ષ જેની સાથે કે પાસે ન હોય એવું;
એકલું, એકાકી; જાતે પોતેજ હોય એવું.
(૨) જને હોય છોકરાં ન હોય એવું;
વાંઝિયું; પંડોપંડ. :-ઉં છડો હું દત્તો
છોકરો છેક છોટો.

છડા, પું મોતીનો કંઠો; એકવળ દાર. (૨)
છોકરાંના હાથનું મોતીનું ધરણું; દર્શનિયાં.
(૩) છટકાવ. (૪) વાંધો; કુંવારો.

છણકછણક, અં અં વારંવાર છણકછણ કરવું તે; રીસથી વારંવાર છણક કર્યા કરવા તે; છણક કરવું હોય તેમ. કિં પ્રં છણક-છણક કરવું=વારંવાર રીસ અને કોષ કરી કરીને છણકછણવું.

છણકપાટુ. સ્ત્રીં છણક કરવો ને પાટુ મારતી તે; ઓચિતું-સહેજસહેજમાં રિસાઇ રીસ કરીકરીને બડબડી લાત નાંખી ખસીજવું તે; આનાકાની; છણકા: તરફેડા. :-આમ છણકપાટુ શું કરે છે? ધીરી રહીને વાત તો સાંભળ. પહેલેજ વેતરે વિચાચેલી બેંસ દહોનારી ખાણ મૂકીને પસવારી પસવારીને આંચળ પકડે અને તે ગીલી લાગવાથી ઓચિતી છણક કરી પાટુ નાંખીને વારંવાર ખસીજાય તે. આ ઉપરથી છણકપાટુ કહેવાય છે.

છણકવું, કિં અં છણક કરી દૂર ખસી જવું; વાંકું પાડવું; છટકીજવું; તરછોડવું; છણકછણાટ કરવો. (૨) સુપડાથી લોટ સોવો.

છણકો, પું [દે. જળયં] તાતા તત્ત ઉપર અથવા તાતા તેલમાં પાણીનો છોટા પડતાં જેવો હમકારાનો અવાજ થઇ પાણી ઉડે છે તેમ ગુસ્સો કરીને સામા માણુ-સને તરછોડી દૂર ખસી જવું; તુચ્છકાર: તર્જન; તરછોડ; ખોટા માની ગુસ્સાનો અણુગમો; હુતકાર. કિં પ્રં છણકો કરવો= તુચ્છકાર કરવો; તરછોડી નાંખવું. છણકો વેડવો=તુચ્છકાર સહેવો. છણકા ખાવા= વારંવાર તરફેડા સહન કરવા; ગુસ્સાથી-રીસથી હુતકારી કાઢે તે સહન કરવું.

છણકછણ, અં એવો અવાજ; તાતા તત્ત કે તેલમાં પાણી પડતાં થતો એવો અવાજ.

(૨) લાડતી રીસમાં નાચી કુદી બડબડવું તે.

છણકછણવું, કિં અં અણુગમો, રીસ અને લાડથી ઝંગ મરડી મચરડી બડબડવું; છણક કરવા; છણકછણાટ કરવો. (૨) છણકછણ એવો અવાજ કરવો. છણકવું.

છણકછણાટ, પું છણકછણવું તે; છણકછણ એવા અવાજનું થવું તે. (૨) રીસ અને લાડમાં અણુગમો બતાવવો તે; આનાકાનીનો લાડીલો મરડાટ તે. બડબડાટ. કાંઈ બાબત નહિ પસંદ પડતી હોવા છતાં કરવી પડવાથી જ અણુગમો દેખાડવો, બડબડવું, ઝંગ તરછોડવાં અને તે બાબત કે કામને પછાડવું નાંખીદેવું અને તેમ કરતાં કરતાં અભાવ કે અરુચિ દર્શાવ્યા કરવી તે છણકછણાટ.

છણકછણ, અં ગરમ ધાતુ ઉપર અથવા ગરમ તેલમાં પાણી પડતાં થતો એવો અવાજ.

છણવું, કિં સં ચૂર્ણ અથવા પ્રવાહીને ધસીને બારીક ચાળવું-કપડા વગેરેમાંથી પાર કાઢવું. :-ચાર પાંચ વસાણાં ખૂબ ખાંડી કપડાથી છણવાં. રસ, દહિં વગેરે છણવાં. (૨) ચર્ચવું; ચુંચવું; ચહેરવું; ચોળવું; છેડવું. :-એ વાતને ઝાઝી છણશે નહિ. (૩) વારંવાર અડકવું; ઉચલાવવું; ઉખેડવું; ખણવું; વલુરવું; ખોતરવું. :-છોડરાને હાથે કાચળીઓ ખાંધને એટલે બળિયા છણશે નહિ. (૪) ઝીણવટથી તપાસી નંદા વિચારીને સત્ય શોધી કાઢવું. :-ચાચ છણવો તે સહેલું કામ નથી. ૩૦ પ્રં કપડાછણ=કપડાથી બારીક ચાળેલું; કપડે ચાળેલું. કિં પ્રં કપડાછણ કરવું= કપડાથી ચાળી નાંખવું.

છણાવું, કિં અં ચળાવું; ગળાવું. (૨) ચર્ચાવું. (૩) છોલાવું; ફેંતરું-છોટું ઉખેડવું; ધસારો પડવો; ખણાવું; ખોતરાવું. (૪) તપાસાવું; સત્ય શોધાવું.

છત, સ્ત્રીં [સં. અસ્તિ છત્ર પ્રા. છત] હોવાપણું; હયાતી; અસ્તિત્વ. (૨) પેદાશ; ઉત્પન્ન. (૩) પ્રાચુર્ય; પુષ્કળતા; ભરતી; વધારો. (૪) વિતાન; ચંદરવો; ચાંદની; સિલિંગ. (૫) ધનાઢયતા; ગૃહસ્થાઈ. કહે

છત્ર છાંડીએ નહિ ને ઉદાંદ માંડીએ નહિ=
વ્યવહારને યોગ્ય હોય તેટલુંજ કરીએ.
(ઓછુંએ નહિ ને વધારેએ નહિ) છત્ર
છાની ન રહે=પૈસા ટકા હોય તો તે જાનો
રહેતો નથી, અર્થાત્ તેની છુટો હાથે થતી
વાપરથી તે તરત જાણાઈ આવે છે. છત્રે
ભોળા ને અછત્રે ઘેલી=ધનવાન-ગૃહસ્થ હોય
ને સાદી નિખાલસ રહેતી હોય તો ભોળા
કહેવાય અને ગરીબ ઘરની હોય ને તેવી
હોય તો ગાંડી કહેવાય. (૬) અગાશી;
ખાંડું.

છતર, જી૦ છતર.

છતરાણું, વિ૦ ખુલ્લું; ઉઘાડું; ચાહન.

છતરી, સ્ત્રી૦ [સં. છત્ર] તડકા અને વરસાદ
ડીલ ઉપર પડે નહિ તે માટે ઓઢ-
વાનું એક ખનાવટી વિતાન; નાનું છત્ર;
નેતર અથવા લોખંડની સળાઓ ઉપર
કપડું સિવી લઈ માથે ઓઢાય અને સાથે
રખાય એવી સહેલી ધુમ્મટના ઘાટની એક
ખનાવટ. (૨) ઉપર જવાઈ રહેલું ઢાંકણ-
આચ્છાદન. :-ડમણીની છતરી. (૩) વિ૦
ત્રીસને છ, ૩૬. જી૦ છતરીસ; છત્રીસ.
(૪) પાળિયા ને આવલાં વગેરે ઉપરનું
જાપડું; મંડપ; ઢાંકણ. :-મહારાણીના આવ-
લા ઉપરની છતરી પણ તદ્દન આરસ
પહાણની હોઈ બહુ મજેની છે.

છતરીસ, વિ૦ ત્રીસને છ; ૩૬.

છતવાડ, સ્ત્રી૦ છત્ર હોવી તે; પુષ્કળતા.

છતાપાટ, અ૦ પાટલાની માફક સવળું પડેલું
હોય તેમ; ચઢાપાટ; ફેલાઈને પીઠ ઉપર
પડેલું.

છતારો, વિ૦ છતારવાળું; જેમાં અથવા જેની
ઉપર છતાર લગાડેલા હોય એવું. :-
છતાર=એક જાતનું તંતુ વાદ્ય. (૨) જેમાં-
થી છતાર નીકળતા હોય એવું. (ચીકણું,
ખટ.) :-છતારી આસણી.

છતાં, અ૦ [સં. સત્તે] એમ છે તોય; તો-
પણ; છે તોપણ. :-મેં ના કહી છતાં
ગયો. છતે.

છતું, વિ૦ ચતું; પીડપર પડેલું. (૨) સવળું;
પાંચડું; સાડું. (૩) ઉઘાડું; ખુલ્લું; ચાહન.
(૪) જીવડું; ચાલુ-પ્રવર્તમાન; વિદ્યમાન;
વહેતું; નીભતું. :-એ શું છતું રાખવાનો
છે? કિં ૩૦ છતું રાખવું=વિદ્યમાન
રાખવું; પરંપરા-વંશાનુવય ચાલુ રાખવો
તે; ચાલુ રહેવું; વંશાતંતુ અખંડિત-જીવંત
રાખવો; અસ્તિત્વ રાખવું.

છતે, અ૦ [સં. સત્તે] છતાં પણ; તથાપિ;
તોપણ; હોતાં પણ. :-છતે છોકરે બાપ
વાંઝિયો. કહે૦ છતે છોકરે બ્રાહ્મણના
સમ ખાવા=પોતાનું હોવા છતાં પણ
પારકાને લઈ પડવું એવી દોંગાઈ. ધાત-
તાના અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે.

છતર, ન૦ [સં. છત્ર] મોટી ભારે છતરી;
ટોપ; ઓઢા; આચ્છાદન; ઢાંકણ. (૨)
વડીલ; પાલક; રક્ષણ કરનારો. (૩) આશ્રય;
ઓથ. કાગછતર=ખિલાડીનો ટોપ; શિલીન્દ્ર.

છત્ર, ન૦ [સં.] ખુંપડી; છતરી; ટોપ. (૨)
વડીલ; રક્ષણ કરતાં; વાલી. :-શિરછત્ર.
(૩) આશ્રય. (૪) ચક્ર; મંડળ. ૩૦ ૩૦
છત્રલંગ=ચક્રાકાર શિખરનો નાશ થવો તે;
રાજ્યની એકત્રતા તૂટી જવી તે; પુષ્પનાશ.
છત્રબંધ=એકત્રતાનું બંધન; સમૂહબળ. છત્ર-
સિંહાસન=મોટા સુશોભિત આચ્છાદન-
ચંદરવાવાળું રાજાને બેસવાનું જે આસન
તે. છત્રપતિ=જેને છત્રીઓ ઓઢવાનો
અધિકાર હોય એવો મોટો માણસ, અમલ-
દાર કે રાજા. છત્રચામર=રાજાનાં ચિહ્ન.

છત્રી, સ્ત્રી૦ છતર; ટોપ; છત્ર. (૨) છ ને
ત્રીસ; ૩૬.

છત્રીસ, વિ૦ છ ને ત્રીસ; ૩૬. કેટલીક વસ્તુ-
નાં છત્રીસ અંગ હોવાથી તેની આગળ

આ શબ્દ લગાડાય છે. :-છત્રીસવાનં;
છત્રીસાભિગણી; છત્રીસરાગણી.

છમ, નં [સં.] બનાવટી રૂપ ધારણ કરવું
તે; બનાવટ; ઢોંગ. :-છમવેષી. (૨) કપટ;
દગો; પ્રપંચ; છળ. (૩) બહાનું; જુઠી
રચના; ભૂલથાપ ખવડાવવાની આજી તે; ફેલ.

છનછન, અં [સં. છનચ્છન] ઝીણી ધુધરી-
ઓના ઝુમખામાંથી ઠેક ઠેક નીકળતો એવો
અવાજ; છમછમ; એક પછી એક ધીરે
ધીરે થતો ઝમકાર; ઝંકાર તે; ખણખણ.

છન્નાછત્રી, અં ઉપરાઉપરી છનછન થતું
હોય તેમ; રૂપા અથવા રૂપિયાનો ચાલુ
ખણખણાટ તે; છનછન એમ ખડખડયા
કરતું હોય તેમ. રૂં પ્રં છન્નાછત્રી થઈ
રહેવી=રૂપિયાની રેલછેલ હોવી; હરહમેશ
રૂપિયાનો ખડખડાટ થયા કરવો તે.

છનું, વિં [સં. ચળ્ણાવતિ] નેહ ને છ: ૯૬.

છપગું, વિં છપગવાળું; જેને છપગ હોય
એવું-પ્રાણી. લમરો, માંકડી, કરોળિયો;
વગેરે.

છપડું, વિં [સં. ચટ્પદ] છપડવાળું. છપડી
=છુચ્ચાઇ; ફગાઇ.

છપતરું, નં નામ માત્રજ છાપ રહેલી હોય
એવું પતરું; અત્યંત ઘસાઇ ગયેલો સિક્કો
અથવા પાત્ર તે; ઘસાઈ ગયેલું છીયું.
જું છપોતરું. (૨) વિં પાતળું. (૩)
નહિ ઉડું; જાછરું.

છપય, પું (છ+પદ) જેમાં છચરણ અથવા
પદ હોય એવો છંદ; છપ્પો. ઉં ઉલટાવો
ધરી ટેક છપયનાં ચાર ચરણસમ. છપાય.

છપર, જું છપર.

છપરપગું, વિં જેનાં આગળ પાછળથી ઉડાં
અને વચમાંથી ઉતળાં પગલાં પડતાં હોય
એવું; અર્થાત્ જેની પાની અને પાટલી
વચ્ચેનો ભાગ ઉચો રહેતો હોય એવા

પગવાળું (માણસ). આ હીણું ગણાય છે.
આજ પ્રમાણે ચોરપગું; ચતરપગું, એમ
કહેવાય છે.

છપરપલંગ, પું જેની ઉપર છાપરાની માફક
આચ્છાદન-મચ્છરદાની કે ચંદની નાંખેલી
હોય એવો સારી બનાવટનો ઢાલિયો-
ખાટલો તે. છતરપલંગ=છતરીવાળો ખાટલો.

છપવું, કિં અં સંતાવું; છુપાવું. (૨) ભય,
લજ્જા આદિથી સંકોચાવું; શરમાવું; દંખાવું;
ખીવું; પાછાપડવું.

છપાઈ, અં છાપવાની દખલ; છાપ ઉઠા-
ડવાની જે ખુબી તે; છાપ; છાપણી. (૨)
છપામણી.

છપામણ, નં છાપવાનું લવાજમ; છપામણી.
છપામણી, અં કાઈ વસ્તુ છાપવાની જે
મજૂરી તે; છપામણ.

છપાયું, વિં છપગવાળું. (૨) છુપાયેલું;
સંતાયેલું. :-શા માટે તે છપાયો રહે છે ?

છપાવવું, કિં સં કાઈ છાપે તેમ કરવું;
પ્રસિદ્ધ કરવું અથવા કરાવવું; પ્રકટ કરવું;
કાઢવું. :-આ ચોપડી મેં છપાવી છે. (૨)
છાપ પડાવવી; અમુક આકૃતિ, ફૂલવેલ
વગેરેની મુદ્રા પડાવવી. :-કાર છપાવવી.

(૩) જાહેર કરવું; ફજેત કરવું; જગ-
જાહેર કરવું. :-મિલનું શું વ્યાજ છપાયું ?

છપાંચગણવા, કિં અં નાસીજવું; અગિયારા
ગણીજવા.

છપન, વિં [દે. છપળ્ણો] પચાસ ને છ:
૫૬. (૨) અં વારંવાર; ધણીવાર; ધણામાં
ગમે ત્યાં કહિં હોય તેમ. :-એને છપ-
નવાર કહ્યું. છપનમે ખુણે. રૂં પ્રં
છપનમે ખુણે=ગમે ત્યાં-કહિંક; કાંઈક
કેઠાણે; ખોચેદે. કિં પ્રં છપનના
વિતાડવા=ખીદીખીદી કરી નાંખવું; હેરાન
કરવું. કહેં છપનપર ભુંગળ વાગવી=
પુષ્કળ-અઠળક ધન હોવું. એક એવી

જનવાર્તા છે કે, ન્યાં છપ્પન કાટિ રૂપિયા ભરેલા હોય ત્યાંથી એક જાતનો ગેળી અવાજ નીકળ્યા કરે છે. ઉં વાગે છપ્પન ઉપર ભેર, પાસે ગોમતીજીની લેર. દારકાં વર્ણન. નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં અને નહિ છપ્પનના મેળમાં=કશામાં ગણનાજ નહિ, એવા અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે. વિશેષ-કેટલીક ચીજના છપ્પન છપ્પનના મેળ કે સમૂહ કહેવાય છે. :-છપ્પન દેશ: છપ્પન બોલી; છપ્પન કાશ. છપ્પન વેપારી અને ભારે કુંચીઓ=કરવું કંઈ નહિ ને દમામ ધણો. છપ્પનિયો=છપ્પનમા વર્ષ ઉપરનું જે તે. દુકાળ વગેરે, છપ્પનની સાલમાં પડેલા દુકાળ. વ્યંમ દુકાળિયો; ડગ; લુચ્ચો; દેવાળિયો.

છપ્પનભોગ, પુંમ છપ્પન તરેહની રસોઇ કરી કાકોરજીને ધરાવવાનો એક ઉત્સવ તે; બહુ ઉત્તમ પ્રકારની બોજનની સામગ્રી અને તેનું નૈવેદ્ય તે; અન્નકૂટનો ઓચ્છવ.

છપ્પય, પુંમ છપ્પો.

છપ્પર, નમ [સં. છડ=છાવું] છાપરું. (૨) મથાળું; શિખર. (૩) છત્રી; મન્જરદાની. કહેમ છપ્પરપર ભુંગળ વાગવી=ગમે તેટલી ધાંધલ થાય પણ કંઈ સાંભળવુંજ નહિ. એવી નિચિત-ચીર ઉંધમાં ઉધવું કે માથા ઉપર ભુંગળ વાગે તોપણ જગાય નહિ. રાવણનો ભાઈ કુંભકર્ણ શાપને લીધે હમેશ ઉધ્યાજ કરતો. એને ન્યારે ઉધાડવો હોય ત્યારે તેની ઉપર ભુંગળો વગડાવવામાં આવતી. આ ઉપરથી અતિ ઉંધણુસી અને બેદરકારી માણસ વિષે બોલતાં આ કહેવત કહેવાય છે. છપ્પરપર ભુંગળ ને છપ્પરપર ભુંગળ, એ બેના અર્થ જુદા છે.

છપ્પરબંધ, પુંમ છાપરું સમારનારો. (૨) વિંમ જેની ઉપર છાપરું ઉતારેલું હોય એવું. (મકાન) ધાખાબંધ નહિ.

છપ્પો, છ પદનો એક છંદ તે; છપય.

છપ્પોસાત, પુંમ છ ને એક એમ સાત પડવા તે. બાહમાં બે પાસા હોય છે તે નાંખવાથી છ ને પોચેએક, એમ સાતની સંખ્યા પડે છે. આ સાત બે રીતના ગણાય છે. એક પાસામાં છ દાણા ને બીજામાં પો=એક દાણો મળીને છ પડે, તે છપ્પોસાત કહેવાય છે અને ચાર ને ત્રણ, પાંચને બે સાદા સાત કહેવાય છે. સાદા સાત કરતાં છપ્પોસાત વધારે ઉપયોગી ગણાય છે.

છખ, નમ [દિ.] ચિત્ર; પ્રતિમા; છબિ.

છખકછખક, અમ છખછખ થાય એમ; છાછરા પાણીમાં ચાલતાં પગલે પગલે પાણીનું ઉડવું અને છખછખ એમ થવું તે. :-વરસાદ આવ્યો છે ને રસ્તામાં પાણી ભરાયાં હશે તેમાં છખકછખક કરતા અત્યારે ક્યાં જઈશું, અહિંજ રાતવાસો રહો.

છખછખ, અમ છાછરા પાણીમાં એક પછી એક હાથ પગ બોળતાં અથવા અક્ષાળતાં પાણી ઉટે ને અવાજ થાય તેમ; છખ, એવા અવાજ સાથે પાણી ઉછળે ને બોલે એમ. કિંમ પ્રમ છખછખ કરવું=છાછરું પાણી હાથપગ અક્ષાળીને ઉડાડવું.

છખછખાવવું, કિંમ સમ લુગડાને પાણીમાં બોળી છખછખ થાય એમ થોડું ધોવું-વિછળવું; મચમચાવવું; પાણીમાં ને પાણીમાં છખછખ થાય એમ ધોવું. :-નહાઇને તરત પોતે પોતાનું પંચિયું છખછખાવી લેવું એવો ગુરુકુળમાં ધારો છે.

છખતરું, નમ ધસાર્ધગયેલું પતરું. (૨) વિંમ ગંદું; ગોબું; ચુંથાયેલું.

છખરકી, સ્ત્રીમ ચખરખી; કાગળનો ઝીણો ને નાનો કકડો.

છખવું, કિંમ અમ કરવું; લાગવું. (૨) અટકવું, ઉંમ માયાના ગુણુ ન્યાં નવ છમે, અખા પછી તેને કુણુ આલેબે.

છમિ, સ્ત્રીં [સં. જ્ઞિ] હાથે ચીતરેલી અ-
થવા હાથાવડે પાડેલી માણસની આકૃતિ:
તસવીર: પ્રતિકૃતિ: ચિત્ર. (૨) મનમાં
રૂપ ગુણનું જે ચિત્ર પડે છે તે: ચિત્ર.
કિં પ્રં છમિલેવી, -પાડવી=હાથા ઉપરથી
આકૃતિનું આલેખન પ્રતિબિંબ પડે એમ
કરવું. (૩) આલોક: દેખાવ.

છમિદાર, વિં મુંદર: મોહક: રૂપાળું; ઘાટીલું:
શકાદાર.

છમીલું, વિં મુંદર-મોહક છમિવાળું; રૂપાળું:
કુટુંબ: દેખાવડું. (પું છમીલો. સ્ત્રીં
છમીલી.)

છમોતરું, નં ધસાયેલું પાતળું પતરું; પા-
તળું છોડું. (૨) નાનો નમાલો કાગળનો
કકડો.

છમ, અં તપેલી ધાતુ ઉપર અથવા તાતા
તેલમાં પાણી પડતાં થતો એવો અવાજ.
(૨) કપકાવાથી ધુધરીમાંથી નીકળતો એવો
અવાજ. રૂં પ્રં છમવડું=છમ થાય એમ
તળીને બનાવેલું વડું તે. કહેં મા મને
છમવડું=શુભક્ષિતપાળું બતાવવાના અર્થમાં,
ખાવાની અત્યંત આતુરતા અને ઉતાવળ
દેખાડવાના અર્થમાં વપરાય છે. ભોજનની
ઓછી સામગ્રીના અર્થમાં પણ વપરાય છે.

છમકછમક, અં છમછમ થાય એમ; લટક-
દાર ચાલે પગલાં મૂકવાને ઠેકઠેકે ઝંઝરની
ધુધરીઓમાંથી તાલબંધ છમછમ થતું હોય
તેમ: રૂં છમક છમક. (૨) છમછમ ઝંઝર
વાગે એમ ચાલવું તે.

છમકલું, નં છમ થઇને એકદમ બંધ પડી
નય એવું જે તે; વિજળીની માફક ચ-
મકારો-છમકારો કરીને રહી જતું હોય
એવું કામ બનાવ વગેરે તે: અટકાવળું:
ચાંદવું: અડપલું. (૨) જરાક લાગીને ઝ-
બુડીને રહી જતું એવું જે તે. :-આમનું
છમકલું.

છમકવું, કિં અં છમકછમક થવું: છમછમ
એવો અવાજ થવો.

છમકાર, પું છમ એવો ઝીણો ટુંકો અવાજ
થવો તે: છમકારો: ઝમકાર.

છમકારવું, કિં સં છમછમ થાય એમ કરવું:
ડીકરી કે ધાતુ ખૂબ ગરમ કરી છમ થાય
તેમ પાણીમાં નાંખવી; છમ થાય તેવી
રીતે ગરમ વસ્તુને પાણીમાં ઝખકાળવી.
(૨) અગ્નિ ઉપર મૂકીને નહિ પણ ગરમ
કરેલી વસ્તુ નાંખીને પાણીની ટુંક ઓછી
કરવી. (૩) વધારવું: તળવું: તાતા તેલમાં
નાંખવું. :-શાક છમકારવું: ખારણી કરવી:
તેલ મરચાં વગેરેને ધાતુના ચાડામાં ખૂબ
ગરમ કરીને દાળ કઠી વગેરે પેય પ્રવાહી-
માં છમ થાય તેમ બોળવું.

છમછમ, અં રહી રહીને છમ એવો અવાજ
થતો હોય તેમ: છમ એવો અવાજ: છ-
મકછમક.

છમછમતું, વિં છમછમ એવો અવાજ કરવું:
વાગવું. (૨) તવા ઉપર તળવાથી તેલની
પરપોટીઓ ફૂટતાં અવાજ કરવું: તાવું:
ઉતુંઉતું. :-છમછમતો પુડો.

છમછમાટ, પું છમછમ થઇ રહેવું તે: છમ
છમ કરવું તે: છમછમ એવો અવાજ
થાય એમ કરવું તે. (૨) લાડથી અથવા
તોરથી નાચી કુદીને ઝંઝરનો ઝમકાર
કરવો તે. થનથનાટ. (૨) તોર: મદ: વ-
ગેરેનું આપલ્ય દેખાડવું તે. પગે વાગતી
ધુધરીઓવાળાં ધરેણાં પહેરી આનંદના
તોરમાં-જુસ્સામાં આમતેમ મહાલવું તે.
(૩) લાડભરી રીસનો કકળાટ.

છમછમિયાં, નં છમછમ થાય એવાં ધુધરી-
ઓવાળાં ધરેણાં: ઝંઝર: ઝંઝરિયાં. (૨)
કાંસાની વાગે તેમ જડેલી-ગોડવેલી તખતી-
ઓ તે. :-વહેલનાં છમછમિયાં. (૩) વાગતી

નાની નાની ધાતુની તખતીઓનું બનાવેલું
એક વાળું; કરતાલ; ઝાંઝો.

છમછરી, સ્ત્રીં છમચરી (સુરત) [સં. સંવ-
ત્સરી] વાર્ષિક મરણ તિથિ; સંવત્સરી.

છમાસી, સ્ત્રીં મરણ પછી છ મહીને જે
શ્રાદ્ધ ને બ્રહ્મભોજન વગેરે કરવામાં આવે
છે તે ક્રિયા.

છર, પું ૩૫, યૌવન, ધન અને માન વગેરેના
અભિમાનનો બુરસો તે; તાન; મસ્તી;
લાડની-માનની ખેતમા તે. (૨) મનનો
અમુક જતનો અલિષ્ટ આવેશ; ઘેલછા;
વેળ. છરખારવવો=મન ઉપર આવી જવું;
વેળ આવવી; તરંગાવું; ઓચિંતી જોસદાર
લાગણી થઇ આવવી. :-છર આવે તો
કરે નહિ તો ખેસી રહે. (૩) તોર; મદ;
અભિમાન. કિં ૩૦ છર ઉતારવો=ગર
તોડવો; નરમ બનાવી દેવું. છર કરવો=
ખહેકીને ઘણું બોલવું; સહેજસહેજમાં
ખસ્તી ઉપર ચટી જવું. (૪) વાઢિયો;
ચસકા, ઉગ્રભાવ. (૫) [સં. કુર] છોર;
અસ્ત્રો; સજૈયો. કિં ૩૦ છર ફેરવવો=નાશ
કરવો; પાળી મૂકવી; બરબાદ કરવું; કયું
કારણ્ય ધોધ નાંખવું. (૬) સ્ત્રીં બરની
અંદરનો રેસો.

છરતું, વિં ઉપર ઉપર થઇને વાંકું જતું;
કતરાવું; ચીરતાં કાપતાં છર એવો અવાજ
કરીને આડું ઉતરી જતું; છોલાવું. છરતો
ધા; ઉઝરડો.

છરરર અં એવો થતો અવાજ. (ફરકડી,
કાતરડીનો.)

છરવંધું, વિં છર વિંધાયેલું; છરવાળું; વેળ
આવે તો સારાસાર નહિ જોતાં કામ કરી
નાંખે, ગમે તેમ કોષમાં બોલી દે એવું;
કોધીલું; ઇચ્છુખલ; આવેશધેલું.

છરા, પું [સં. કુરા=મરડિયા] બંદુકમાં ભ-
રીને ઉડાડવાના મરડિયા; કાંકરા, કકડા,

વગેરે તે. એક આખી ગોળાને બદલે
બંદુક તોપ કે ઔખમાં ફાટીને ઉડે એવા
લોખંડ વગેરેના નાના કકડા ભરવામાં આવે
છે તે; ગોખરં; ગોળીના કકડા. (૨)
જેમાંથી છરા ઉડે એવો મારો તે.

છરાયેલું, વિં જેને વખતો વખત છર આવી
જતો હોય એવું; ઉચ્છૃષ્ણ; મનમાં આ-
વેલા જોસને વશ થઇ જાય એવું; વેરનું કે
બોલવાનું કામ કરી નાંખે એવું; આવેશધેલું.

છરી, સ્ત્રીં [સં. કુરી] સાધારણ ધર કામ-
કાજની કાપકૃપ કરવામાં અને શાક વગેરે
સમારવામાં કામ આવે એવું નાનું કાપ-
વાનું ઓજાર; પાળી; ચપ્પુ, ચાકુ. (૨)
નાનું બોકવાનું; કાપવાનું કે ચીરવાનું
હથિયાર. ૩૦ ૩૦ છરી જેવી જીભ=
લાગણી કાપી નાંખે એવી ખરાબ-આકરી
વાણી. બગલમાં છરી=મનથી ધા કરવાની
દાનત; ઘગલ્યાજી; કપટ. કહે ૦ છરીનું
કામ છરી કરે અને નરેણીનું કામ નરેણી
કરે=એક બીજાનું કામ એક બીજાથી
થાય નહિ, જે જેનું કામ હોય તેજ તે કરે
બીજાથી અને નહિ. (૩) વેર; અદાવત;
દ્રાવો. :-પેટમાં છરી રાખો ને મોઢે
મીઠું બોલો.

છરેલ, વિં છરાયેલું; આવેશધેલું; કોધીલું.

છરો, પું મોટી છરી; એક તરફ ધાર અને
બોકાય તેવી અણીવાળું કટારના જેવું
હથિયાર. કટાર જમૈયાને બન્ને તરફ ધાર
હોય છે અને તે જેટલાં બોકવાના કામમાં
આવે છે તેટલાં ચીરવાના કામમાં આવતાં
નથી. છરો બોકાય છે પણ ખરો ને
ચીરવા ધા કરવાના કામમાં પણ આવે છે.

છરી, સ્ત્રીં [સં.] અથઓક; વમન; ઉલટી;
બકારી.

છલ, જું ૦ જળ.

છલકોછાંધ્યાં, અં હાલવાથી કાંઠા કે કોર ઉપર

થઇને બહાર પડવું હોય તેમ; જલક જલક થવું હોય તેમ. (૨) જલકાવું. :-ગાડીમાં પાણીની શિરોઈ જલકછોધમાં જલકછોધમાં થયા કરે છે.

જલકાવું, કિં અં [સં. સ-સર] હાલવાથી અને પૂર્ણ ભરાવાથી પ્રવાહીનું પોતાની હદમાંથી બહાર પડવું. કિનારી કે પાણીની બહાર નીકળી પડે એમ ભરપુર ભરાઈ જવું. :-એવો વરસાદ પડ્યો કે તળાવ ને નદીનાળાં જલકાઈ ગયાં. (૨) ઉભરાઈ જવું; નહિ જરવાવું; ખાલી બસાઈ મારવી; ઝુલાઈ જવું; મિથ્યા અભિમાન કરવું. :-ગરીબ માણસ હોય તે એ પૈસા મળે એટલે જલકાઈ જાય.

જલન, નં [સં.] જળવું, છેતરવું તે.

જલર, સ્ત્રીં દુર્વા; દ્રો; દરો.

જલંગ, સ્ત્રીં [સં. ઉચ્છલન] એક ઠેકાણેથી ઉછળીને બીજો ઠેકાણે પડવું તે; ઉછાળો; થેકડો; ફલંગ; કુદકો; ફાળ. કિં પ્રં જલંગ મારવી=ઉછળીને અહર થઇને પડવું; થેકડો મારવો; ફાળ ભરવી; ફલંગ મારવી. (૨) મોટા સાહસનું અથવા જોખમનું કામ કરવું; સાહસ કરવું; જોખમનું કામ કરવું. (૩) એકદમ એક ઠેકાણેથી બીજો ઠેકાણે જઈ પડવું. કહેવું જલંગ મારશે તો પગ ભાગશે=મોટું સાહસ કરવા જશે તો નુકસાન લાગશે.

જલાજલ, વિં ભરપુર; ટાંકાટાંક; કિનારી કે ટોચ લગી ભરેલું; જલકાઈ જાય એમ ભરેલું. (૨) અં મથાળા ઉપર થઇને બહાર પડે એમ. પ્રવાહી તેમજ સુષી વસ્તુને માટે વપરાય છે. :-લોટા પાણીથી જલા-જલ ભર્યો. ટોપલીમાં જલાજલ ચોખા ભરી આપ્યા.

જલાવું, કિં અં જલકાવું. :-જિહ્વર જલાઈ જાય, જળી જ્યારે આવી મળે. વક્ષ.

જલિત, વિં [સં.] છેતરાયેલું; ડગાયેલું. (૨) જળી-ખી ગયેલું; ચમકેલું.

જલુડી, સ્ત્રીં નાની જાજરી વાડી. (૨) પહોળા મોંની બેડકવાળી પવાલી; કમોલું. :-જલુડીમાં ધ્રુપેલ કાઠો.

જલ્લેયું, નં ઘસાઇને ફેતરા જેવું થઈ ગયેલું જલુડું. (૨) જાલ-લાકડાની ચુડી વગેરે તે.

જલ્લો, પું સ્ત્રીઓને હાથે પહેરવાની આરસી ને ધુધરીઓવાળી વિંટી. (૨) લોહાની કડી; વાળો. બહુવચને 'જલ્લો' વપરાય છે.

જવાવું, કિં અં [સં. જદ] ઉપરથી ઢંકાવું; ઉપર ઉપરથી જાવું; ઘેરાવું; ભરાવું.

જવિંટિયાં, નં સ્ત્રીઓને પગની આંગળીએ પહેરવાની ધુધરીઓવાળી વિંટીઓ; જોટવાં.

જવ્વીસ, વિં વીસ ને છઃ ૨૬. જવ્વીસ, જવ્વીસો.

જળ, નં [સં. જલ] અમુક કહેવું અથવા બતાવવું અને તેથી ઉલટું કરવું તે; છેતરવું તે; કપટ; ડગાઈ. (૨) ખોટો વેષ; સામું માણસ છેતરાય એવી જે જુડી બનાવટ તે. (૩) બહાનું; મિષ.

જળકો, પું ઉછળતા પાણીનો જથ્થો; મોટી જાલક; જાળ; તરંગ; મોજો; લહેર; લોહ. (૨) ખળકો; એકદમ પાણીના મોટા જથ્થાનું જોરભેર આવવું તે.

જળના, સ્ત્રીં દગલખાણ; કપટ; છેતરપિંડી.

જળપ્રખંધ, પું [સં.] દગોફટકો; કપટપ્રખંધ.

જળભેદ, પું [સં.] ભેદ રાખીને જે ખોટું સમજાવવું અથવા કરવું તે. ઉં જળભેદ જાની રીતે છેતરીને છેડે ખાંધું છે તે પાપ છોડવું કેમ જીતશે.

જળવિધા, સ્ત્રીં [સં.] જળવાની જે આવડત તે; કપટકળા; ડગખાણ.

જળવું, કિં સં સામું માણસ છેતરાય એમ

કરવું; ડગવું; છેતરવું; ભોળવીને લઇ લેવું.
(૨) ઓચિંતું કંઇ વિચિત્ર ભય લાગે એવું
નેવામાં આવ્યાથી ચમકી જવું; ભય કે
ત્રાસથી થરથરી જવું; હચકી જવું. ઉં
મારી પથુરે પારવતી છળી મરે. પ્રા. કા.
(૩) ઓચિંતા બહેબાકળા બની જવું;
ગભરાઈ જવું; ચમકવું. :-પગ તળે દોરડી
આવી એટલામાં કેવો છળી ગયો. ધુજી
જવું; ભડકવું.

છળો, પું પ્રવાહીનો રંગડા; ચળો. સુરત
તરફ લાગેલા દહિં માટે વપરાય છે.
અમદાવાદ તરફ છળો (ચળો) ગંદા પ્રવાહી
માટે વપરાય છે. :-મૂતરચળો.

છંછળવું, જીંછળવું.

છંછળ, જીંછળ.

છંછંડાવું, કિં સં [દે. ક્ષિણચ્છોદ્ધનં । સા-
માની શાંતિમાં ને ચાલુ શાંત સ્થિતિમાં
ભંગ કરવો; અડકી, ગોદો મારી કે બોલીને
જગાડવું; સંતાપવું; ખીજાવું; ચીટે ભરાય
તેમ કરવું; ગુસ્સે કરવું. (૨) તરછોડી
નાંખવું; તુચ્છકારવું. (૩) ઉશ્કેરવું.

છંછંડાવું, કિં અં શાંતિમાં ભંગ થવાથી
ઉશ્કેરાવું; ચિદાવું; રીસે ભરાવું; ખીજાવું.

છંટકાવ, પું છાંટા છાંટા રૂપે જમીન ઉપર
પાણી નાંખવું તે; છાંટવું તે; છાંટા છાંટા
રૂપે પડેલું પાણી તે. કિં પ્રં છંટકાવ
કરવો=થોડું થોડું પાણી છાંટવું તે. (૨)
થોડી શાંતિ થાય તેમ કરવું; કંકડો નાં-
ખીને ટાટું પાડવું. (૩) જમીનને થોડું પાણી
છાંટીને પવિત્ર કરવી. છાંટણ; સીપવું તે.

છંટકારવું, છાંટવું.

છંડાવું, કિં અં છંટાયેલી હાલતમાં આવવું;
છાંટાવાળા થવું. (૨) થોડું મળવું; ટાઢા
પડવું; શાંત થવું. (૩) જીવવું; હોલવાવું.
(૪) ગાય ભેંસનું ગર્ભિણી થવું; વેતરે આ-

વવું. :-પાંચ બકરીઓ હમણાં છંટાઈ. (૫)
કપાવું; વૂટવું; છેદાવું. ઉં છંટાતી જમ
હોય વળ અણિયે છાટો કડા પાડથી.

છંડાવું, કિં સં છોડી દેવું; ત્યાગ કરવો;
તજવું; છાંડવું.

છંડાવું, કિં અં છોડી દેવાવું; ત્યાગ થવો;
તજવું. (૨) જમતાં જમતાં બાકી રહી
જવું; ખવાતાં વધવું. (૩) છણાવું; ઇન-
સાફ થવો.

હંદ, પું [સં. જ્ઞન્દસ્] અક્ષરની ગણતરી
પ્રમાણે ગોડવાયેલી વેદની ઋચાઓ. એમાં
હરવ દીર્ઘ અક્ષરોની અમુક સંખ્યાનું માપ
છે. વેદ ઋચાઓમાં—ગાયત્રી, ઉષ્ણિક,
અનુષ્ટુપ, બૃહતી, પંક્તિ, ત્રિષ્ટુપ, અને
જગતી, એ મુખ્ય સાત ભાગ છે.
તેના પછી ઘણા અવાંતર ભેદ પડેલા
યજુર્વેદ વગેરેમાં જણાય છે. (૨) વેદ.
(૩) લઘુગુરુ અક્ષરો અને તેની માત્રાઓને
અનુસરી પદબંધ કરેલું જે વાક્ય તે;
કાવ્ય; કવિતા; વૃત્ત, રાગ. :-હરિગીત હંદ,
મનહર હંદ. અક્ષરમેળ ને માત્રામેળ એમ
બે પ્રકારના હંદ છે. જીં પિંગળ. (૪) જેમાં
કવિતાના માપ સંબંધી નિયમો આપેલા
હોય તે; પિંગળ; હંદશાસ્ત્ર. (૫) અભિ-
લાપ; ઇચ્છા. (૬) સ્વેચ્છાચાર; મનગમતી
રીતે ચાલવું તે. (૭) નાદ; લત; લળકો;
શોખ. (૮) વ્યસન; નફારી ટેવ; આદત.
(૯) સ્ત્રીઓને હાથે પહેરવાની મહેલી
ચુડીઓનો સમૂહ. (૧૦) રંગદંગ; ચેષ્ટા.
(૧૧) યુક્તિ; હીકમત; પ્રપંચ; જળભેદ.
કિં પ્રં હંદ લાગવો=વ્યસન પડવું; ટેવ-
આદત—ગળકો લાગવો. અનુરાગ ચઢવો.
:-શેઠના છોકરાને જીગરનો હંદ લાગ્યો
છે. હંદ પડવું=ખાસ ધ્યાન રાખીને ચી-
ઢવવું; પાછળ પડવું; ખાતરણાં કાઢ્યા
કરવાં. સ્પર્ધાથી સામાને ચીઢવવાની ચાલ

અલાવવી. કુન્દ=નકારી ટેવ; દુબસન.
(૧૨) વિં પુષ્કળ; ઘણું; જોષએ તેટલું.
:-મને મારા વેપારમાંથી હંદ પૈસા મળેછે.

છંદશાસ્ત્ર, નં [સં.] કવિતા રચવાના નિય-
મોની વિદ્યા; પિગળ.

છંદી, વિં જેને હંદ લાગેલો હોય એવું; કવિયું;
નાદવાળું; વ્યસની; છંદીલું.

છંદીલું, વિં નાદીલું; મોજ; શોખીન; અમુક
હંદના તાનવાળું. (૨) સ્પર્ધાની ખેતવાળું.
અમુક માણસ કરે તેમ કરવાના આગ્રહ-
વાળું. (૩) આવળું; ચાળા પાડનારું.

છંદાખંદ, વિં [સં.] શ્લોકખંદ; પદ્યરૂપ; અ-
મુક અમુક રાગની કવિતામાં આંધેલું-લ-
ખેલું એવું જે તે.

છાક, સ્ત્રીં દારૂની કે સડાની જે આકરી
વાસ તે; દુગંધ; દુર્વાસના. એનું મોં છાક
મારે છે. દારૂ તાડીનાં પીઠાં છાક મારે
છે. મૂતળચણાની ને કહોવાણુની છાકને
લીધે ત્યાં ઉભુંએ રહેવાનું નથી. (૨) પું
દારૂ વગેરેની કેફને લીધે એલકેલ ગમેતેમ
ખોલવું તે; માદક પદાર્થથી આવેલી મ-
દાંધતા. (૩) મિજબ; હેંકાર; ગર્વ; સ્વા-
ભિમાન; પતરાજ. :-એને હમણું પૈસા
ટકાનો છાક છે. (૪) દારૂ પીધા ઉપર
સવૈ લેવી તે. કિં પ્રં છાક રાખવો=
ફાટીગયાપણું કરવું; અભિમાનનો તોરો
રાખવો; મદાંધતા રાખવી. છાકે ચઢવું=
તોરો કરવો; ડુલાધને ફાળકો થઇ જવું;
કોષને કશામાં નહિ ગણવું; મમાભિમાનમાં
ફાટી જવું; મસ્ત બની જવું. છાકીજવું=
ગર્વથી ફાટીજવું; ડુલાધજવું; મસ્ત બનીજવું.

છાકડ, વિં છાકડું; મદાંધ.

છાકડાઇ, સ્ત્રીં છાકડાપણું; ઉઠાંછળાઈ; બહ-
કાટ. જેમ ફાવે તેમ ખોલવું અને પીધે-
લાની-માફક કેફી પદાર્થ પીને ભાન વગરના

થવું તે; છકટાઇ; છાકટાની માફક વર્તન
ચલાવવું તે; દારૂ પીને મત્ત થવાની ટેવ
ચાળા-વ્યસનીથવાપણું તે.

છાકડું, વિં દારૂ પીને ભાન રહિત બનેલું;
મત્ત; પીધેલું; મસ્ત. (૨) એલકેલ ગમેતેમ
ખોલે ચાલે એવું; ઉન્નતજન, ઉઠાંછળું.

છાકમછોળ, અં ભરચક; જોષએ તેથી વધારે;
ભરપુર; હચરિયાં.

છાકવું, કિં અં બહોળીજવું; વહીજવું; ફાટવું;
મસ્ત થવું. (૨) છલકાઇ જવું; ડુલાઇ
જવું; મદથી-અભિમાનથી થેલા થઇ જવું.

છાકીજવું, કિં અં ધન, ઓહો માન પાન
કે માદક પદાર્થના મદથી કોષને ગણ-
ગારવા નહિ એવા થઇ જવું; મદમસ્ત
બની જવું; ફાટી-વહીજવું. (૨) ડુલાઇ-
હરખી જવું. છકી જવું=મર્યાદા-વિવેકની
બહાર જના રહેવું.

છાકોટો, પું મદ-ગર્વનો બુરસાદાર તિરસ્કાર
તે; છાકનો તીવ્ર ઉઠાળો તે; મોટા-વધારે
ગર્વેલ્યો અને બુરસાદાર જણુકો તે.

છાગ, નં બકરું.

છાગળ, નં બકરું. (૨) મુસાફરીમાં પાણી
ભરી સાથે રાખવાની ચામડાની નાની
ખતક; નાની મશક.

છાગળિયું, વિં શક્તિ કરતાં વધારે ખરચ
કરનારું; ઉડાઉ. છાગળિયાં.

છાછર, વિં ઉડું થોડું ને પહોળું; બહુ એવું;
છાલકું; નહિ ઉડું; ઉત્તાન. (૨) સ્ત્રીં
ઉડી નહિ એવી થાળી, છીણું, રંકેખી:
જેના કાના ઝાઝા ઉંચા ન હોય અને
જે વચમાંથી ઉપસેલી હોય એવી તાસક.

છાછરું, વિં [દે. છિછોલી] છાછર; છાછર
હોય એવું; નહિ ઉડું; ઉત્તાન. (૨) ઓહું;
છબછબિયું.

છાજ, નં [સં. છઝ-જાઝન] અપરં ઢાંકવાના

કામમાં આવતું એક જાતનું ઘાસ; ડાભ; ડાસ; સરકટની જાપરે નાંખવાની છોઈ; જાજવાનું જે તે. (૨) ઝુંપડા ઉપરનું ઘાસ; વેડીના મથાળા ઉપર કરવામાં આવતું વનસ્પતિ ઘાસને માટીનું આચ્છાદન; ઢાંકણ; વેડી ઉપરનું ખરસલું. ઉં રિપુકુળને નિર્મૂળ કરજે, છોડ જેવા જાજમાં, સુખમાં સદા ચિદ્ગોરિયાને, રાખ પ્રભુ આ રાજ્યમાં. ક. દ. ડા.

જાજલી, સ્ત્રી સરસામાન મૂકવા માટે ભિંને ઉચે જડેલું પાટિયું; અભરાર્થ ઉપરનું પાટિયું. (૨) સાંકડું નાનું જાળું. (૩) વરસાદની છાંટ ઘરમાં ન આવે તે માટે ખારી કે જાળ ઉપર ખનાવેલું નાનું જાપરું; જાતર. (૪) ઘાસ; વનસ્પતિનું ચાટલું; શાદલ; ચારે તરફ પ્રસરીને પોચું પોચું પથરાઈ રહેલું હોય એવું જે તે.

જાજીયું, કિં સં [મં. જદ્દ દેં જજર] જાજથી ઢાંકવું; જાવું; ચારે બાજુએ ફેલાઈ નથા ઢંકાઈ રહે તેમ કરવું; જાયા કરવી. (૨) ઘટાટોપ આવી રહેવું. (૩) ઘટવું; અનુકૂલ આવવું; હાયક હોવું. (૪) સારું દેખાવું; શોભાવું. (૫) ટકવું; ધણો વખત ચાલવું; નીભાવું. ઉં રાંક હાથેરે, રતન ચઢ્યું જાજ્યું નહિ.

જાજિયું, નં શોકના જોરમાં ને જોરમાં એકદમ જાતી ફૂટી નાંખવી તે; ઉડી બળતરા વગેરેનો જોસ કાઢવા ફૂટી નાંખવું તે; ફૂટણું. કિં પ્રં જાજિયું લેવું=એકદમ જોસભેર કાઢતી સામે જાજ જોરમાં ને જોરમાં થોડીવાર ફૂટવું. જેની ઉપર કોષ આબો હોય તેને નામે ફૂટવું. બહુવચને વપરાય છે. :-જાજિયાં લેવાં=પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરી રોવું ને ફૂટવું; હાયવળાળ કરવી; રોવું; બખાળા કરવા ને કોષાવેશથી ફૂટવું.

જાજું, નં વેડી ઉપરનું જાદન તે; ઘાસ કે જવાસાનું ઢાંકણ. કહેં જાજું ઉપલો છોડ.

જાણ, નં [સં. જાણ દેં જાણ] ગાય ભેંશનો મળ; ગોખર. કિં પ્રં જાણ કરવું=પોદળો કરવો; ગાય ભેંશનું હગવું. ૩૦ પ્રં જાણમાં તરવાર મારવી=ખોટી બડાશ મારવી; જેમાં કંઈ માલ ન હોય એવા કામમાં ખોટી શક્તિનો ખાલી ઉપયોગ કરવો. જાણપુંજે=વાસીદું. કહેં જાણના દેવને કપાસિયાની આંખો=જેવું પાત્ર તેવું દાન; જેને જેવું ઘટે તેવું હોવું તે. (૨) નિરમ; બળ; વજન; દમ; હોંસ; શૌર્ય. :-એનામાં કંઈ જાણ નથી. જાણ વગરનું માણસ શું કરી શકે. કહેં જાણ જોઈ જલકાઈ ને પાણી જોઈ મકલાઈ=થોડામાં રાજ થવું; જલકાઈ જવું. જાણનો કોડો જાણમાં મરે=ન્યાયી ઉત્પત્તિ થાય ત્યાં મરણ પણ થાય. ઉં જાણપુંજમાં જન્મારો ગયો ને ભાભીજી! ઉકરડો કિયો. જાણું ખાળી ધુમાડો કરવો.

જાણવું, જું જણવું.

જાણિયું, નં જાણમાટીનું ખનાવેલું ભાંડ; વાસણ; દુમો. (૨) વિં પોચું; ઢીલું; દમરહિત. (૩) જાણ ખાધને રહેવાર; જાણખાઈ. :-જાણિયો મગ્ધર.

જાણું, નં ઘાસના ભુકા સાથે જાણ મસળીને ખનાવેલા ગોળ થપેલા; જાણને ઘાસ કે ઓગાળ સાથે મેળવી તેના ખૂબ જડા ભાખરા જેવા જે ચપટા આકાર ભિંતે અથવા જમીનપર કે જાપરા ઉપર ચાપવામાં આવે છે તે; જંગલમાં કે સીમમાં ન્યાં પડયું હોય ત્યાંજ સુકાઈ ગયેલું જાણ તે અડાયું કે અડયાં અને એકડું કરી થાપેલું તે જાણું કે જાણાં. કિં પ્રં જાણાં ચાપવાં=જાણની ગોળ જાડી અને ચપટી થપેલીઓ કરવી. (૨) ચઢી-અઢેકી જાળને દુ; ખ દેવું;

સંતાપવું; નહિ ગણુગારવું; મર્યાદા નહિ રાખવી. :-નવી તો શેઠને માથે જાણ્યાં થાપે છે. જાણ્યાં સંકારવાં=ઉજ્જેરવું; ભડકો લાઇ ઉઠે એમ કરવું; ચઢાવવું; ઉત્તેજન આપવું. કહેવું જાણે વિંછી ચઢાવવો=મણી બેઠને દુઃખ થાય તેવું કામ કરવું; દુઃખ -પંચાતી ઉભી કરવી=હરકત થાય એવા કામને જાહેરવું.

જાતરક, સ્ત્રી. જલંગ; કાળ; કુંદકો.

જાતરાં, નં. જોતરાં; જોડાં; ભિંગડાં. :-જાલ જાતરાં. બહુવચને વપરાય છે. એનું એક વચન જાતરું.

જાતી, સ્ત્રી. [સં. જ્ઞ-જ્ઞાત] ગણાની નીચેનો, પેટની ઉપરનો અને બે હાથની વચ્ચેનો પાંસળીઆવાળો શરીરનો જે આગલો સપાટ લાગે તે. કિં પ્રં. જાતી કાઠીને ચાલવું=જાતી આગળ ધસતી રહે એમ અઘડ રહીને ચાલવું; ભલકાથી દમામ ભેર ચાલવું. :-જોખન ધનનું જોર જણાવે, જાતી કાઠી ચાલેજી. ક. દ. ડ. 'મરદ છું' એમ બતાવવું. જાતી ફટવી=શોક, દુઃખ અથવા ક્રોધના આવેશથી જાતીએ હાથ મારવા. પશ્ચાત્તાપ કરવો. :-હવે જાતી ફટે શું વળવાનું છે ? જાતી તોડવી=સખત મહેનત કરવી; બહુ વૈતરું કરવું. જાતીપર બેસવું=કુસ્તીમાં હરાવવું. સામા બેસીને ચાંપથી કામ લેવું; કોઇ માણસ કામ કરવું હોય તેની ઉપર દેખરેખ રાખવા તેની આગળ તેની પાસે ઉભા રહેવું; દાબીને ખંતથી ઉતાવળે ઉભે ઉભે કામ કરાવવું; સખત જપતામાં કામ કરાવવું. ત્રાણું કરવું. જાતીમાં ધાલવું=થરણે લેવું. જાતીપર રાખવું=પોતાની પાસે રાખવું. જરા પણ દુઃખ ન થવા દેતાં લાડથી બહુ સંભાળથી રાખવું. :-ઠીયાં જાતીપર રાખું તોયે, લાબી કહેશે ભુંડી. વે. ચ.

જાતીએ ચાંપવું=જાતી સરસું લગાડવું. (૨) સ્તન; કુચ; પયોધર; ઉરજ; થાન; ધાધ. કિં પ્રં. જાતી ફટવી=જોખન આવવું. જાતીએ વળગાડવું=ધવરાવવું. વહા-લથી લગાવીને ઉઠેરવું. જાતી સરસું રાખવું. જાતીએ હાથ મુકાવવો=આશા આપવી; વિશ્વાસ આપવો. જાતીપર હાથ નાંખવો=સ્ત્રીની આખર લેવા જવું; સ્તન ઝલવા જવું. જાતી પાકવી=સ્તન ઉપર ગુમડું થવું, સ્તનનો પાક થવો. જોકરાં નકારાં નીકળવાં. (૩) માણસને ન્યાં જુસ્સાની અને લાગણીઓની અસર થાય છે તે; અંતઃકરણ; હૃદય; કાળજી; હૈયું. કિં પ્રં. જાતી ફટવી=હૃદય ચિરાઇ જવું; શોક દુઃખ અને ત્રાસથી હૈયાના લાગ થઇ જતા હોય એવી અસર થવી. દંગ થઇ જવું. જાતી ભરાઇ આવવી=જુસ્સા દબાવવાથી ગભરાઇ જવું; શોકની ભારે અસર થઇ આવવી. અકળાઇ ગભરાઇ જવું. જાતીપર પત્થર મૂકવો=જુસ્સાને પરાણે દબાવવો; અસરોને દબાવી રાખી સહન કરવી; મન મારી રાખવું. જાતી પિંગળવી=જુસ્સાઓની અસરથી દીલા થઇ જવું; દિલમાં લાગી આવવું; દયા પ્રેમ વગેરેની અસરથી ગદગદ થઇ જવું. જાતી બળવી=અંતઃકરણમાં શોકની અસર થવી; હૃદયમાં દુઃખ થવું; મન ચણચણવું. દયા ઉત્પન્ન થવી; છવ બળવો. અદેખાઇની અસર થવી. જાતી ઠરવી=સંતોષ મળવો. જાતીમાં ડાઘ લાગવો=અંતઃકરણ દુખાવું. જાતીનો ધા=અંતઃકરણને અસર કરે એવો બનાવ, પ્રહાર. જાતી ઉભરાવી=હૈયું ઉછળવું; અંતઃકરણમાં આનંદનો ઉભરો આવવો. કડણ જાતી=અસર થાય નહિ એવું જે અંતઃકરણ તે. પોતી જાતી=ઝટ અસર થાય એવું હૃદય

તે; વિં ડરકણુ; બીકણુ; જેને તરત અસર થતી હોય એવું તે. જાતીની મુકી=અંતરનાં ઘા. જાતી ટાઢી થવી=આંતરડી ઠરવી. (૪) હિમ્મત; ધૈર્ય; હૃદયમળ. કિં પ્રં જાતી ખેસવી=હિમ્મત જતી રહેવી. જાતી ચાખડી=ધીરજ આપવી; હૃદયમળ આપવું; હિમ્મત આપવી. જાતી ચલાવવી=હિમ્મત ધરવી. જાતીનું=હિમ્મતવાળું; નિડર; ધીટ. જાતીવાળું=હિમ્મતવાળું. જાતી હાથ ન રહેવી=ધૈર્ય જતું રહેવું. જાતી ખેસીજતી=હિમ્મત ભાગી જવી. જાતી હોકવી=હિમ્મત આપવી.

જાતીચિહ્નું, વિં હિમ્મતથી કામ કરે એવું; હૃદયમળવાળું; સાહસિક.

જાતીપૂર, વિં જાતી લગી આવે તેટલું અથવા જાતી સમાણું.

જાતીફાટ, અં જાતી ફાટી જાય તેમ. તે જાતીફાટ રૂપે છે.

જાત્ર, પું [સં.] શિષ્ય; વિદ્યાર્થી. અંતે-વાસી; એકો.

જાનાજાની, સ્ત્રીં છુપાછુપ કરવી તે; એક બીજાથી એક બીજાની વાતચીત વગેરે ખાનગી રાખવાની ધાલમેલ તે; છુપાપણું નહિ હોવું તે; વાત કે કામકાજની ચોરી. :-એનાથી મારે કંઈ જાનાજાની નથી. વધારે ખાનગીપણું તે. (૨) વિં જાનું હોય તેમાં પણ વળી જાનું એવું.

જાનું, વિં [સં. હજી] કાંઈ જાણે કે સાંભળે નહિ એવી રીતનું; છુપું; ગુપ્ત; ખાનગી. (૨) ચૂપ; મૌન; નહિ બોલવું-નહિ રડવું એવું. :-કીકાને જાનો રાખો. તમે જાના રહો, બહુ બોલશો માં. (૩) નહિ ખુલ્લું; ઢાંક્યું. :-પાપ જાનું નહિ રહે. (૪) ખાનગી વર્તન; એકાંત ચરિત. :-આપણે જાનાં ન જોશો અમારાં, રાખો કંઈક તો

બોજ તમારાં. કહેં ‘જાનાં આવજો’ તો કહે ઉટે ચઢીને આવીશ=કહીએ તેથી ઉલટુંજ કરનાર. કિં પ્રં જાનું રાખવું=કાંઈને નહિ જાણવા દેવું; ખાનગી રાખવું. (૨) રડવું બંધ રાખવું; નહિ રડવા દેવું; નહિ બોલવા દેવું; મૌન રાખવું. જાનું રહેવું=મૌન રહેવું. (૨) અજાતવાસમાં રહેવું. :-પાંડવો જાના રહ્યા.

જાનુંછપનું, વિં જાનું ને છુપું એવું; કાંઈ સાંભળે કે જાણે નહિ એવું. (૨) નં ગોઠ; ગુંજ; મંત્ર. (૩) ખાનગી કામકાજ. ઉં જાનીછપની વાતો-તેં કીધી, ખોટી સલાહ પૂછીને લીધી. સં. દુ. ના.

જાનુંમાનું, વિં કાંઈ જાણે કે સાંભળે નહિ એવી રીતનું; કાંઈ જાણે નહિ એવું. (૨) નહિ બોલવું; ચૂપચાપ; મુંડુંમુંડું. ઉં તમે જાનામાના જાઓ રાજ, કાના! કહેવું પડશે. (૩) સંતાતું; જાણમાં ન આવે તેવું; વગર બોલવે-છુપાછુપ. :-તમે જાના માના આવજો.

જાપ, સ્ત્રીં એકાદ વસ્તુ ઉપરની આકૃતિનું બીજી વસ્તુ ઉપર પડવું-ઉઠવું, આલેખન થવું તે; આકૃતિ, ચિહ્ન, આંક, સળ વગેરેનું બીજાપર પડવું તે; સળ; સિંકો, મહોર, ભાત; તરેહ; વળિયું, આંકો, ચિત્ર, અક્ષર વગેરે ઉઠવાં તે જાપ; છપાવું તે. (૨) જેના વડે છપાવું હોય તે બીજી. (૩) અમુક માણસ કે આગતને માટે મનમાં તેના સ્વરૂપનો જે અભિપ્રાય બંધાવો તે. :-કાંઈને પણ સારી જાપ પડે એવી રીતે વર્તવું. (૪) ખ્યાતિ; પ્રસિદ્ધિ; નામના; લોકાભિપ્રાય; આગર; સાખ. :-એને માટે લોકમાં સારી જાપ નથી. (૫) કવિતાને છેડે કવિએ પોતાનું નામ મૂકવું તે; અભોગ. (૬) શેઠ; દાન; પ્રતિભા; અંકુશ. (૭) જાપવાની

જે સફાઈ-સુંદરતા તે. :-નિર્ણયસાગર પ્રે-
સની જાપ બહુ સારી છે. (૮)કામ. કિંમ્બ્ર
જાપ પાડવી=નોકમાં સારો ખોટો અમુક
અભિપ્રાય બંધાવવો તે; શેહ પાડવી;
નામના કરવી; અમુક આવો છે, એમ બો-
લાય તેમ કરવું; પ્રતિજ્ઞા પાડવી. શક
વર્તાવવો. જાપ મારવી=અંકિત કરવું; દાખી
દેવું; શેહ પહોંચાડવી. ૩૦ પ્રં મહાર
જાપ=સિકંકો; સરકાર તરફનું કાગળપત્તર
ઉપર મારવાનું ચિહ્ન; મુદ્રા. દ્વારકાંતી
જાપ=ખાતરી થાય એવો પુરાવો; પાકી
પ્રતીતિ.

જાપખાનું, નં [ફા. ચાપલાના] કાગળ ને
પુસ્તકો વગેરે જાપવાનું કારખાનું; બીખાં
યંત્ર, પત્થર, અને બીજાં જાપવાના કામનાં
સાધનોવાળું સ્થાન તે; મુદ્રાલય.

જાપગર, પું જાપ પાડવાનું કામ કરનારો;
છીપો; ભાવસાર; કપડાં જાપવાનો ધંધો
કરનારો. (૨) કપડાં જાપવાનો ધંધો કર-
નારી એક નાત.

જાપટ, સ્ત્રી પાણીની જાળ; જોરથી પાણીનો
જથો ઉજાળવો તે; પાણીની જાલક. (૨)
લપડાક; જાપટ.

જાપણી, સ્ત્રી જાપની સફાઈ; જાપવાની
દબજમ; રીત; જાપકામની બજવણી.

જાપત, સ્ત્રી જાપ. (૨) સાખ; આખર.

જાપનાર, પું જાપવાનું કામ કરનારો; જા-
પખાનાનો ઉપરી; જાપીને બહાર પાડનારો.

જાપરિયા, પું જાપરા જેવી પાઘડી બાંધ-
નાર વાણિયાની એક નાત. (ભાવનગર
તરફની) (૨) વિં જાપરાના બરતું. :-
જાપરિયા વાંસ. (૩) નાનાં નાનાં જાપરાં
બાંધીને રહેનારા ભરવાડ જેવા ભટકતા
લોકોનો સમુદાય.

જાપરી, સ્ત્રી નાનું જાપડું; ઝુંપડી; મહુલી.

જાપરો નં [સં, છિપિર] તડકો, વરસાદનું
પાણી અને ટાઢનો કાર વગેરે લાગે નહિ તે
સારું રહેવાના સ્થાન ઉપર કરવામાં આ-
વતું આચ્છાદન કે ઢાંકણ તે. (૨) જેની
ઉપર આચ્છાદન-ઢાંકણ હોય એવું નાનું
રહેવાને બાંધેલું સ્થાન; ઝુંપડું; મહુલી;
પણીયાળા. કિં ૩૦ જાપરે ચઢવું=કોઈ
ભાવ પૂછે ત્યારે વધારે મોંઘા થવું; ઉચા
જવું; ખીલવું; મહત્ત્વ દેખાડવું; મોટાઈ
લેવી. જાપરે ચઢાવવું=વખાણીને ફલવવું;
ચઢાવવું; મોટું કહેવું; લડાવવું; માન આ-
પવું. જાપરે બેસવું=મોંઘા થઈ જવું;
મોટાઈવાળા થઈ બેસવું; ખાલી મોટાઈની
ડકાંસમાં રહેવું; કોઈનું વજન નહિ રાખવું;
આપણે એક મોટા છીએ, એવું ગુમાન
ધરવું. જાપરાં થેકવાં=મહુ ઉદ્ધતવેડા કરવા;
હદપાર આનંદ દેખાડવો; બહુજ ફાટી
જવું; નિરંકુશ બની જવું.

જાપવું, કિં સં જેમાં કંઈ આકૃતિ પાડેલી
હોય એવી ચીજ કે બીજી એમનું એમ અથવા
રંગમાં બોળી બીજી વસ્તુ કાગળ કે કપડા
ઉપર દાખી કે ઠોકીને તેમાંની આકૃતિ તે
કાગળ કે કપડા ઉપર પાડવી તે; એક ચીજ
ઉપરનો આકાર બીજી ચીજ ઉપર દાખીને
પાડવાની ક્રિયા કરવી તે; આકાર, ચિહ્ન,
અક્ષર, ને ભાત તરેહ વગેરે પાડવાં; જાપ-
સિકંકો ઉઠાડવો; ભાત કે તરેહ પાડવી;
શિલાજાપના પત્થરવડે કે બીજાવડે બીજી
વસ્તુ ઉપર જાપ તરેહ પાડવી તે જાપવું.
(૨) ‘અમુક આવું તેવું છે’ એમ જાહેર
કરવું; અમુક નામ, સાખ વગેરે પાડવું;
ઓળખાવવું. :-એ તો જાપેલું કાટલું છે.
એ તો હવે લોકમાં નકારા તરીકે જખાઈ
ગયો. (૩) મર્મ ઉઘાડો કરી ફજેતી કરવી;
બહેર કરવું.

જાપું, નં જેમાં દેશદેશની હકીકતો જાણેલી હોય તે વર્તમાન પત્ર; પત્રિકા. (૨) જાપીને પાડેલું ચિહ્ન, તરેહ, કે આકાર. :- જાપાં તિલક. (૩) બીજી; જાપવાનું જે આધારભૂત ઓળખ તે. (૪) ચામાચેણુ. જાપેલું, વિં ચિહ્નિત; આંકેલું; જાહેર. (૨) પ્રસિદ્ધ થયેલું; નામાંકિત; જેની ઉપર સારા ખોટા સંબંધી અસુક જાપ પડી ગયેલી હોય એવું.

જાપો, પું. ઓચિંતો હુમલો તે; એકદમ તૂટી પડવું તે. :-જપુતોએ પાદશાહની જાવણી ઉપર જાપો માર્યો. દયાદ જાપ એમ સામા ઉપર આક્રમણ કરવું તે. (૨) જાપ; જાપવું તે; સિકંકા. (૩) તિલક; અસુક ચિહ્ન. (૪) લાગો; વેરો; કર; દાપું; હક કરી લેવાનું તે. કિં પ્રં જાપો મારવો=સામો શત્રુ દયાદ જાપ તેમ એકદમ તેની ઉપર તૂટી પડવું-ઓચિંતો હલ્લો કરવો. જાપો ભરવો=વેરો ભરવો.

જાખ, સ્ત્રીં [સં. શરાવ] વાંસની પાતળી ચીપોની જાછર ટોપલી; જાખડી. :-રક્તની જાખ. ઉં જાખ ભરે શગ મોતીડે. (૨) ધાતુની જાછરી થાળી; ટાટ; ટુંકા કાનાની વચમાંથી ઉચી મોટી તાસક.

જાખડી, સ્ત્રીં નાની જાખ; જાછરી ટોપલી. કિં પ્રં જાખડી કલ્પવી=મરણ પાછળ કરવામાં આવતી એક ક્રિયા. (ભાદરવા મહીનામાં કરાય છે.) જાખડી વાળવી; સ્ત્રીના મરણ પછી તેનાં પિયેરિયાંએ છેલ્લી ક્રિયાનાં કપડાં વગેરે એક જાખડીમાં મૂકીને આપવાં તે.

જાખડું, નં જાખ. કહેં જાખડે સુરજ ઢાંક્યો ના રહે.

જાયા, સ્ત્રીં [સં.] પ્રકાશને પોતાની ઉપર લઇ પોતાની પાછળ પ્રકાશની સામી

આભુએ નાંખેલું અંધારું તે; પડજાયો; ઓળો; જાંયડો. (૨) પ્રકાશની વચમાં રહેલી વસ્તુનું તેની સામે પડેલું પ્રતિબિંબ; ઓળાની આકૃતિ. :-જાયાચિત્ર=દેશોદ્યાદ. (૩) તેજનાં કિરણો; વર; કાન્તિ. :-રત્ન-અજાયા. (૪) શેહ; દાખ; દમ; પ્રતાપમાં દયાદ જવું તે; ઝાંખા થઇ જવું તે. (૫) જત્ર; ઢાંકણ; ઓથ; આશ્રય. :-મા આપની જાયામાં ઉછરવું. (૬) અલ્પાંશ; આભાસ; સ્વરૂપ; ભાવ; મળતાપણું. તમારા લખાણમાં જીનાં કાબોની જાયા છે. (૭) ચિત્રમાં ઓળાનો જે ઝાંખો આકાર પડે છે તે; ચિત્રમાંનો લીટીઓવાળો કાળો ભાગ. (૮) ભૂત; પિશાચ. કિં પ્રં જાયા કરવી=જાંયડો કરવો; ઓથ આપવી. જાયા પડવી=ઓળો પડવો. શેહ પડવી; અંગદ જવું; સામાના પ્રતાપને લીધે દયાદજવું; ઝાંખાપડવું. જાયા લેવી=અસુકને મળવું આવે એવું કરવું; કાંઈની બનાવટ વગેરેના અલ્પાંશ-આભાસવાળું કરવું. રં પ્રં જાયા જેવું=જેમ અસુક વસ્તુની જાયા તેના જેવી ને તેનાથી ભુલી હોતી નથી તેમ સદા જોડાયેલું રહેવું હોય એવું. :-જાખિલા જાયાની પેરે હું આપની, પગલે તમતણે પગલાં ભરીશ રે, સુદાગણ.

જાયાનર, પું. એક જાતનો રાગ.

જાયાપુરુષ, પું. મેદાન વચ્ચે ઉભા રહી ઘણીવાર એકટસે પોતાની જાયા સાચું જોઈ રહી એકદમ આકાશભણી ઉંચું જોતાં પોતાના જેવીજ જે પુરુષાકૃતિ દેખાય છે તે. ચંદનીમાં જાયા જોઈ ઉંચું જોતાં પુરુષ પોતાની જાયા આકાશમાં દેખે છે તે. પુરુષનીજ નહિ પરંતુ પ્રકાશનાં કિરણોનાં સ્વાભાવિક વક્રીભવન થતાં ઘણીવાર સ્વચ્છ આકાશમાં શહેરા ગામ ને બગીચા વગેરેની જેવી ને તેવીજ જાયાઓ દેખાય છે. આને ગાંધર્વનગર કહેવામાં આવે છે.

છાયાચંત્ર, [સં.] છાયા માપવાનું એક ચંત્ર તે.
(૨) છાયાના પ્રમાણ ઉપરથી વખત કાઢવાનું ઓળખ. (૩) છાયા ઉપરથી છબિ પાડવાનું ચંત્ર.

છાયેલ, નં [દે. છાહલો] સ્ત્રીઓને પહેરવાનું છાપેલું લાંબું લુગડું; સાક્ષી; છાયલ, ખલ; સ્ત્રીઓને ઘરમાં પહેરવાનું એક સુતરેલ કપડું. ઉં ભલું છાયેલ દંપતી સ્નેહ ઉછાળે જે આંખમાં.

છાયો, પું છાયા; ઓળો; પડછાયો; છાંયડો.

છાર, પું [સં. ક્ષાર] ઈટવાડાનો બળેલા ને ખરેલા ઘસારાનો ભુકા; ખાખ; કાટરડો; પાકતાં-બળતાં ઓગળીને ખરેલો રાખ જેવો ઇંટાનો ભુકા. (૨) સ્ત્રી રાખ; ધૂળ; કચરો. (નીમાનો) (૩) ડૂંગ; છારી.

છારતું, કિં સં બળીને ખાખ થઇ નય એમ કરવું; ખાખ કરવી. (૩) છાર દેખાવવું; છારાથી હાંદવું. (૩) ઉનું કરીને પાણીમાં બોળવું; હમકારવું. (૪) માંડીવાળવું; ભુસી નાખવું. (૫) ઢાંકપિછોડો કરવો; ઢાંકવું.

છારિયું, નં સાંકડા મોંનાં વાસણને અંદરથી માંજવાનો એક છેડે કુચો પાડેલો લાકડાનો કકડો; લોટામાંજણ કુચડો. સાંકડા મોંના વાસણમાંની છારી કાઢવાનો કુચડો.

છારી, સ્ત્રી ઝીણાં ચીકણાં પરમાણુઓનું પડ; છિયાડીનો પાતળો થર; ડોળા ઉપર જે પાતળું ભિંગડું બંધાય છે તે. :-એની આંખે છારી આવે છે; અર્થાત્ પાતળાં રજકણોનું પડ થતું નય છે. (૨) છિયાડી; ઝીણી ધૂળ-રજ. (૩) સેદ્રિય વસ્તુઓમાં વિકાર થતાં તેની ઉપર જેમ ઝીણામાં ઝીણું ઘાસ ઉગ્યું હોય એવું મુંવાળા જેવું દેખાય છે તે. :-રોટલા ને પૂરીને છારી વળવી. (૪) કહોળાં પાતરાં અને ખીખાં

તાળાં શાકનાં ફળ ઉપર જે રૂંપાંટી દેખાય છે તે. કાંટાની વાળ જેવી ઝીણુ. કિં પ્રં છારી આવવી=ડોળા ઉપર પડ થવું; ઓછું અથવા ઝાંખું દેખાવું. છારી વળવી= ડૂંગ આવવી; બગડીને વિકારી રજથી ભરાઇ જવું. કીકીનું ઝીણુ પડથી ઢંકાવું; નહિ દેખાવું, થોડું દેખાવું; મોતિયો આવવો.

છારું, નં નળિયાં ને ઇટ વગેરેના નીમાનો બળેલો કચરો; રાખ; ને ભુકા વગેરે તે; ધૂળ મરડિયા વગેરે બળતાં થયેલી રાખ. (૨) ચકરું. કિં પ્રં છારું નાંખવું=રાખ ઇટના કકડા વગેરેનો બળેલો ભુકા રસ્તા સપાટ કરવાને જમીનપર દાખીદેવો તે. (૩) આકરું; તીખું; કડક. નકારું; ખરાખ.

છારોડિયું, વિં વાસી; પિત્તને લીધે તીખું ને વિકારી એવું. :-છારોડિયા ઓઢકાર.

ખલ, સ્ત્રી [સં.] વનસ્પતિની ઉપલી સપાટીનું ચીકણું રેસાદાર ઢાંકણું; વનસ્પતિની ત્વચા; ચામડી. ફળની ખલ, થડની ખલ. ફળ કે વનસ્પતિની અંદરના ભાગ ઉપરનું પડ. કિં પ્રં ખલ પાડવી=ઉપર ઉપરથી સોરવું; છોલવું. કપડા અથવા મહેણા રૂપે વાતમાં ને વાતમાં માણસને ઝટકવું; ભુંડું અને ખોડું બોલવું; નિંદા કરવી. અંતર ખલ=વચકી ખાલ. કેટલાંક ઝાડની ઉપલી ખાલ સુકાઇને ભિંગડાં જેવી થઇ નય છે, જ્યારે તેની તળેની ખાલ લીલી, ચીકણી ને સુકુમાર રહે છે. ઓસડમાં અંતરખાલ કામ આવે છે. કેટલીક ખાલ પાતળી ને સફાઈદાર હોય છે. :-મૂર્જપત્ર. કેટલીકના લાંબા રેસા નીકળી તેનાં લુગડાં વણાય છે. જ્યારે કપડાંની શોષ થયેલી ન હોતી ત્યારે પ્રથમ લાંબી પહેણી ખાલનાં પાતળાં પડ પહેરાતાં અથવા ખાલને ચીરી ચુંચીને તેનું જાડું કપડું કરવામાં આવતે.

છાલ, પું. (છપાલ) કેડા; પીછા; પુંક; પાછળ અને પાછળ વળગ્યા ને વળગ્યા રહેવું જરા પણ દૂર ખસવું કે સામાને છુટું મૂકવું નહિ તે; લાગુ-ચોટચાજ રહ્યા કરવું તે. (૨) સંગ; સોખત; આસંગ. :-તાવ મારો છાલ છોડતો નથી. (૩) અમુક મોહ પ્રેમ વેર વગેરેની લાગણીની ચાલુ અસર રહ્યા કરવી તે. કામ-વેર મારો છાલ છોડતાં નથી. (૪) એનો એજ વિચાર થયા કરવો તે; ખ્યાલ. કિં પ્રં છાલ છોડવો =અમુક બાબતના વિચાર અને ખ્યાલ ક્યાં કરવાનું મૂકી દેવું. :-એ વાતનો હવે તો છાલ છોડો. કામ થતા લગી લાગુ ને લાગુ પાછળ ક્યાં કરવું તે.

છાલક, સ્ત્રી. [સં. ક્ષાલન] પ્રવાહીના જથ્થાનું કાના કે કાંઠા ઉપર થઇને ઉછળી બહાર પડવું તે; પ્રવાહીનો ઉછળીને દૂર પડે એવો તરંગ; છાળ. કિં પ્રં છાલક ઉડાડવી=પાણીના જથ્થાને કાંઈની સામે ઉછાળવો. છાલક મારવી=કાંઈની સામે પાણી નાંખવું. કાંઈ બાબતમાં અતિ ઉત્સાહ દેખાડવો. કહેવું આંપે છાલકો મારવી=ખૂબ ઉદાર થઇ ઉડાડવું; રીતભાત જમણુ વગેરે બહુ સારી રીતે કરવાં તે. :-અમે તો ભાઇ જાણે કંજુસ પણ તમે ક્યારે આંપે છાલકો મારી તે બતાવોને ? છલકાઇને બહાર ઉછળી અથવા નીકળી પડવું તે. કહેવું નદીનાં વહેણુ ને સમુદ્રની છાલક=વંદીના સો ને ઘંટાનો એક, એના જેવું.

છાલકબાજી, સ્ત્રી. છોકરાઓની પાણીની એક રમત. આમાં છોકરાઓ બે પક્ષમાં વહેંચાઇ જઇ સામસામે છાલકો ઉડાડી એક બીજાના પક્ષને હરાવવાની રમત રમે છે. (૨) સામ સામે પાણી છાંટી કદા મરકરી -ચાંચાદિયાં કે ચમતની રમત કરવી તે.

:-હોળીના દહાડા છે, દિયેર ભોખાઇ છાલકબાજી તો કરેસ્તો.

છાલકું, વિ. છલકાઇ જાય એવું; નહિ ઉંડું; ન જરૂરી શકે એવું; ઉતળું. (૨) હલકું; નહિ ગંભીર; મોટા પેટનું નહિ એવું; આ-છકલું; હલકા પેટનું. (૩) બેઅદમ; પાજી. (૪) નં પીકની બેઉ બાજુએ પડીને રહે એવી અને વચમાં આંતરાવાળી અનાજ માટી વગેરે ભરીને ગધેડા ઉપર ચઢાવવાની ગુંથુ; બેવડિયો થેલો; લગડું. (૫) ગધેડા ઉપર નાંખવાની બે ગુંથામાં રહે એટલા વજનનું તે; ચાર મણનો સંતોલો; ચાર મણુ. :-પાંચ છાલકાં બાજરી પાકી=૨૦ મણુ. (૬) ભરાયાથી ફૂલે એવું તે; જુલવું મોટા કાથળા જેવું પેટ; ફાંદ; અકરાંતિયાનું પેટ. :-પોતે છાલકું ભરીને બેઠા એટલે જાણે ગામ જમ્યું. કહેવું છાલકામાં પાણી ભરવું=ખોટું ડોળ કરવું; ન ઘટે તેમ કરવું.

છાલાં, નં સુકી છાલનાં પડ; જે ક્ષણ અથવા વનસ્પતિ ઉપર તંતુવાળી બાંટી ત્વચા હોય તેના ઉખાડી કે ચીરીને કરેલા લીલાસુકા કકડા. :-નાળિયેરનાં છાલાં; છોડાં. (૨) પાતળી છાલનાં પડ તે છાતરાં; ફેતરાં. :-ડાંગરનાં છાલાં. (૩) પ્રાણીની બરસટ ચામડી ઉપરનાં ભિંગડાં. :-મચ્છીનાં છાલાં. આનું એક વચન છાલું. કિં પ્રં છાલાં ફૂટવાં=રેસાવાળાં છોડાંને કદકા=ઘોયક-ણથી ફૂટીને તેના રેસા જુદા પાડવા. નાળિયેરનાં છાલાં ફૂટી તેના રેસા કાઢીને ખલાસી લોક કાથો ને કાથાનાં દોરડાં વગેરે બનાવે છે તે. (૨) જેમાંથી કંઇ સાર કે ક્ષણ નીકળે તેમ ન હોય એવી ખોટી મહેનત અથવા માથાફેડ કરવી; પાણી વલોવવું; કુશકા ફૂટવા. છાલાં વિંથવાં=ખાલી વળખાં મારવાં; આખર જેનો કંઇ ઉપયોગ નહિ એવી વસ્તુ પાછળ શંકા મારવા. કહેવું છાલાં તે

આખર ઢાલાં=ખાલી ઉપર ઉપરનો દેખાવ કરવો જે પરિણામે નકામો નીવડે તે.

જાલિયું, નં પાતળા પતરાની જાછરી હલકી વાડકી; જાલી; જાલું.

જાલી, સ્ત્રી નાની જાછરી વાડકી; જાલિયું. (૨) ચુડી; બલૈયું. કહેન આ લે તારી જાલી અને હું તો મારે ચાલી. નાતરાનો જેમાં વિધિ કે જરાએ આકરો પ્રતિબંધ ન હોય એવા હલકા વર્ણુની સ્ત્રીની અસહનશીલતા અને સ્વચ્છંદ બતાવે છે, અર્થાત્ દાંપત્યની દૃઢતા એટલીજ કે ચુડી કાઢી નાંખે કે પાર.

જાલું, નં છોડું; ફેતરું; કપોડું; જાલ; કુશકા. :-ડાંગરનું જાલું. (૨) લોટવાળવાનું નાળિયેરનું એક બાબુએ કુચો પાડેલું છોડું. (૩) નાની તાંસળી; જાછર વાડકી.

જાવણુ, નં જાવાનું જે તે; આચ્છાદન; ઢાંકણુ; જાજ.

જાવણી, સ્ત્રી સેનાનો પડાવ; સૈન્યનું મથક; જ્યાં લશ્કર રહેતું હોય તે સ્થળ જિભિર. :-નિમચની જાવણી. (૨) થોડો વખત રહેવાને માટે સૈનિકા માટે તંજુઓ ને તાડજાં વગેરેથી બાંધેલો મુકામ; લશ્કરનો પડાવ. (૨) કોષપણુ સમુદાયનું એકાદ ઠેકાણું તળ નાંખીને પડવું તે; સાધુઓનો પડાવ. કિં પ્રં જાવણી નાંખવી=મુકામ કરવો; તળ નાંખીને પડવું; અઠે દુવારકાં કરીને ખેસવું=પડવું; મુકામ કરવો.

જાવર, પું આચ્છાદન; ઢાંકણુ; ઉપરથી જવાઇને રહે એવું જે તે; ઓઢો. (૨) ઢાંકપિછોડો.

જાવરવું, કિં સં [સં. છદ્] ઉપર ઉપરથી ઢાંકવું; વાંક, ઝુનો કે દોષ હોય તેને ઉધાડો નહિ પડવા દેવો; ઢાંકવા, છુપાવવાનો

યત્ન કરવો; ઉપરથી ઉડાવી દેવું; ઢાંક પિછોડો કરવો. (૨) તરફદારી કરવી; ઉપરાણું લેવું.

જાવું, કિં સં [સં. છદ્] ઉપરથી ઢાંકવું; ઢાંકાય એમ ઉપર પાથરવું; આચ્છાદન કરવું. :-જાપરું જાવું. જાજથી-જાવળીથી જાપરું ઢાંકવું.

જાશ, સ્ત્રી દહિંમાં પાણી નાંખી વલોવીને બનાવેલું ખાટું પ્રવાહી; તક. કિં પ્રં જાશ પીવી=શિરામણી કરવી. જાશ પીવાટાણું=સવાર. જાશબાકળા=વિલાઇ ગયેલું; એક રસ નહિ એવું ગભરાયેલું હોય એવું.

જાસરિયો, પું પાણી પાઇને ઉગાડેલો જે મહીનાનો જીવાર.

જાસી, વિં એંશીને જ; ૮૬. જ્યાસી.

જાસેટ, વિં સાકને જ; ૬૬.

જાળ, સ્ત્રી છાળ. (૨) ઓડો.

જાં, કિં હો ધાતુનું બીજા પુરુષનું એક વચન. :- તું ક્યાં જાં ? નાગરો વગેરેમાં 'જો' ને બદલે આ રૂપ વપરાય છે.

જાંધ, સ્ત્રી જાયા.

જાંકું, નં ખોટી ને મોટી મોટી વાતો કરનાર; ગપ્પી.

જાંગળ, પું કાટો; ઈંટના રસનો ગઢો.

જાંછવું, વિં ઉજાંછળું; ચિખાવલું; છોકરવાદ; ઉદ્ધત; જેમ ગમે તેમ બોલે એવું.

જાંછળાંજાંછળ, અં ઉપર ઉપરનું; ઉપલકિયું; એલફેલ.

જાંછળું, વિં ઉદ્ધત; છોકરવાદ; અણુસમજ; વિવેક મર્યાદા રાખ્યા વગર જેમ ગમે તેમ બોલી અથવા બકી દે એવું. (૨) આજકલું; હલકું.

જાંબું, અં મંતર લખીને પુક મારવી તે. (૨) વિં ગંદું; મેલું; મેલાધેલા જેવું

અને જ્યાં ત્યાં સમજ્યું ન સમજ્યું બોલે
અને માયું મારે એવું. (૩) મુંજ;
આંધામીચું.

છાંટ, સ્ત્રીં પાણીની ઝીણી ઝીણી કણીઓ
તે; ફરફર; પાણીના છુટક છાંટા તે.
(૨) પિંછીને થરકાવી અથવા તર-
છાડીને રંગની જે ઝીણી ઝીણી ટપકી
કપડા કે કાગળ ઉપર નાંખી હોય
તે; રંગના અત્યંત ઝીણા ઝીણા છાંટાની
તરેહ; ભાત. :- ચોપડી આંધી તેની
કાપેલી બાજુની સપાટી પર રંગની છાંટ
નાંખજો. (૩) ઝડપ; ઉતાવળ; સપાટા-
બંધ પણુ સારું કામ કરવાની ચંચળાઈ
તે. :- એને કામની છાંટ સારી છે. (૪)
ગપ; અફવા; બડાશની વાત; વિરમયકા-
રક ગતકડું કરવાની કળા. (૫) ગુંથુ-
પાટની ભરેલી થેલી. કિં પ્રં છાંટ
નાંખવી=પાણીના છાંટા નાંખીને પવિત્ર
કરવું.

છાંટણું, નં છાંટા નાંખવા તે; છાંટાની
તરેહ-ભાત; છાંટા છાંટા પડેલા હોય
એવું જે તે. ચંદન કંડુ વગેરેના જે છાંટા
નાંખેલા હોય તે; રસ્તા ઉપર પ્રવાહી
છાંટવું તે. :-રસ્તાઓ પર ગુલાબજળનાં
છાંટણાં છંટાતાં. ઉં કુમકુમ કેસર
છાંટણાં. (૨) છાંટિયું=મરણશૌચ, મરી
ગયેલાને નહાવું તે.

છાંટડું, કિં સં દેવતા ઉપર પાણી નાંખવું;
હોલવવું. :-દેવતા છાંટયો. (૨) છાંટા
છાંટા થઈને પડે એમ નાંખવું; સિંચવું;
છીપવું; ટપકાં ટપકાં થઈ પડે એવી રીતે
રેડવું. :- પાણીથી રસ્તા છાંટવા. (૩)
છાંટાની માફક ભરભરાવવું; છુટું છુટું
સહેજસાજ પડે ન પડે એમ નાંખવું તે. :-
ખેતરમાં જીવાર છાંટી; પ્રેરવું; વાવવું. (૪)
ઉડાડવું; ઉપરથી ઉછાળીને નાંખવું. :-

ગુલાબજળ છાંટવું. (૫) રંગતું પાણી
ઉછાળી તેના છાંટા નાંખવા; ધોળવું;
લિંપવું આછુંઆછું ચોપડવું. :- ચુનો
છાંટવો. કોઈની સામે પાણી ઉડાડવું. ઉં
મને કેસુડીએ છાંટી. (૬) [સં. વટન]
ઉપર ઉપરથી થોડું થોડું કહિક કહિક
કાપી-કાતરી નાંખવું. કાપીને જીવું પાડી
નાંખવું; દૂર કરવું; છેદવું; છંટાય એમ
કરવું. :- આ મેંદીની વાડ માળીએ હ-
મણાંજ છાંટી છે. (૭) લાંચ આપવી.
:- સિપાઈને કંછક છાંટ એટલે કામ થશે.
(૮) ગપ મારવી; અફર અફર વાત કરવી.
:- એણે વાત છાંટી હશે. તે છાંટણુદાસ
છે. (ગપ્પી.) (૯) ગર્ભ રહે એમ
કરવું. જીં છંટાવું. (૧૦) ખીજવું; મોં
તોડી લેવું; મારવું; કપકો દેવો. :- જે-
હાણીનો વાંક અને સાસુએ મને છાંટી
નાંખી. છાંટી નાંખવું=કાપી નાંખવું; ગર-
દન મારવું; ઝટકાથી મારવું; ઉપરથી
છટકાવી દેવું. :-એનું માયું છાંટી નાંખ્યું.

છાંટિયું, નં જેના મણકાની ગુંથણીમાં છ આં-
ડીઓ ને છ સેરા હોય એવું ઝીઓની કાટનું
ધરણું; મંગળસુતર. (૨) નહાવું ન પડે
ને માત્ર પાણીની છાંટથીજ શુદ્ધ થવાય
એવું દૂરનું મરણશૌચ; સ્નાન કરવાનું
તે; નહાવાનું. (૩) છાંટ નાંખવાનો
જે કુઓ તે; પિંછી; ઈંટો ઉપર ચુનો
છાંટવાનું તે. (૪) અરી. વાડીમાં ફલ-
ઝાડના ક્યારાઓમાં પાણી છીપવાની
ઝીણાં કાણાંવાળી અરી.

છાંટી, સ્ત્રીં પાણીની ઝીણુ; ઝીણા ઝીણા
છાંટા તે; ફરફર. (૨) ટીપું; ખિંદુ.

છાંટ, વિં છાંટનાર; ગપ્પી; ખાંડું ખરું જેમ
ફાંચું તેમ બોલી દેનાર.

છાંટા, પું [સં. છટા] પ્રવાહીનું ટીપું; છુંદ;
ટપકું; પાણીનો કણ. (૨) ડાધ; બદનામી;

દોષ; અમુક વાત અથવા વસ્તુ વગેરેની અસર ઉડી વળગવી તે. :- તેને પાપના છાંટા લાગ્યા. ૩૦ પ્ર૦ છાંટા પાણી=આર પાંચજણે એકઠા થઈ ખુશાલી દાખલ દારૂ પીવો તે; રંગપાણી; કંદુ કરવી તે. :- દેવીભક્ત હોય તે છાંટાપાણી તો લેજ. કિં ૩૦ છાંટા ઉડવા=લાગવા=અમુકની સોખત-સાથે રહ્યાની અસર થવી તે; દોષ લાગવો; અસર ઉડી વળગવી. બગડવું; કુદ્દળ મળવું. સાલસ છોકરાને એ દારૂડિયાના છાંટા ઉડ્યા. (૩) ઘી; ચોપડ. :-ખીચડી લુખી ન ખાવી, જરા છાંટો તો લેવો. :- છાંટો લેશો તો આંખે તેજ રહેશે. (૪) અંજલિ આપવી તે; અર્ધ. ૩૦ પ્ર૦ એ છાંટા નાંખી લો=ઝટપટ સંખ્યા પૂર્ણ કરી લો. આદ્યાદિક મરણોત્તર ક્રિયા કરવી તે. :- વરસીનો છાંટો નાંખીને પછી જે કંઈ શુભ કામ કરવું હોય તે કરો. કિં ૩૦ છાંટો લેવો આપવો=અનપાણી લેવા દેવાનો વ્યવહાર. :- બ્રાહ્મણ વાણિયાનો છાંટો લેતા નથી. જેને નાત બહાર મૂકવામાં આવે તેનો છાંટો લેવાય અપાય નહિ. બ્રાહ્મણ બીજ વર્ણોના છાંટો લેતા નથી. છાંટો નાંખવો=થોડું આપવું; લગાર પીરસવું; સહેજસાજ દાન આપવું. :- અહિં છાંટો નાંખજો. ૩૦ પ્ર૦ છાંટાઅંધ=આપલેનો વ્યવહાર મોકુફ કરી દેવો તે.

છાંડણુ, ન૦ [સં. ઝઘ્ઘ] છાંડવું તે. (૨) છાંડિલું તે; ખાતાં વધેલું તે.

છાંડવું, કિં સ૦ તજવું; તજ દેવું; છોડવું; મૂકી દેવું. (૨) છોડો ફાડી આપવો; તલાક આપવી. (૩) જમતાં ભાણામાં બાકી રહે તેમ કરવું; લઈ મહણ કરીને અધુરથી તજ દેવું એવો અર્થ રાખે છે.

(૪) છાણવું; છીણવું. ૩૦ પ્ર૦ મૂકી છાંડવું; લઈને રાખી મૂકવું; ઠેકાણાસર રાખવું; નહિ ઉપયોગમાં લેવું; ધાલી મેલવું. બૈરુ છાંડવું=પરણેલી બાકીની તલાક આપવી; છોડો ફાડી આપવો; કન્યા છાંડવી=એકવાર સ્વીકાર કરી પછી પરણવાની ના પાડવી; વિવાહિત કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડવી.

છાંડિલું, વિં તજેલું; તલાક આપેલું; તજ દીધેલું. (૨) જમતાં બાકી રાખેલું.

છાંડયું, વિં છાંડિલું. (૨) ન૦ છાંડિલું જે તે; સંકાંત; સાહુકારી; છંડામણ.

છાંદવું, કિં સ૦ જોરથી લોચો મારીને પુરવું; સરખું કરવું; થેપવું; છંદાય એમ કરવું; લિપણમાં થીંગડાં મારવાં; જાડું જાડું લિપવું; છાણમાટીની ગાર દગાવવી. (૨) ઢાંકપિછોડો કરવો; છાવરવું; દોષ પરિહાર કરવો.

છાંદો, પું૦ જાડું લિપણ; ગારો. કિં ૩૦ છાંદો દેવો=છાંદવું. (૨) છાંડણુ; છંડામણ.

છાંદાગ્ય, ન૦ એક મોટું ઉપનિષદ.

છાંય, જુ૦ જાય; જાયા.

છાંયડી, સ્ત્રી૦ જાયા; નાનો અને આછો એળો. :-ખજુરીની છાંયડી.

છાંયડો, પું૦ જાયા; જાઓ; એળો :-તલક-છાંયડો=એક રમત.

છિં, અ૦ છટ. (૨) છિકનો અવાજ. ૩૦ પ્ર૦ અછિ=કૃત્રિમ છિકનો અવાજ. (૩) વિં ગંદું; મેલું; અશુદ્ધ; અસ્પર્શ. (૪) સ્ત્રી૦ નરક; ગૂ. જુ૦ છી.

છિદ્છિદ્, અ૦ છટ.

છિદ્ર, ન૦ [સં.] કાણું; બાકું; નાકું; વેહ; મુરાખ. (૨) દોષ; ખોડ; ખામી. કિં ૩૦ છિદ્ર કાઢવાં=દોષ, ખામી કાઢવી. છિદ્ર શોધવાં=એ તેમ કરીને દોષ ગોતી

કાઢવા; સારા ગુણ તરફ ન જોવું અને
અવગુણ જોવા તરફ ખેંચે રાખવી તે.

છિદ્રાણ, વિં કાણાવાળું. (૨) ખોડ ખામીવાળું.

છિનાળ, સ્ત્રીં [પ્રા. છિન્ન્યાલી] બલિયા-
રિણી; જરિણી; કુલટા સ્ત્રી. ૩૦ પ્રં
છિનાળ ચસકા=કુલટા લક્ષણ; નિર્લજ્જ
ચાળા કરવા તે; અપલક્ષણ.

છિનાળાવું, વિં છિનાળું કરનાર; બલિયારી;
જરકર્મ કરનાર; લુચ્ચું.

છિનાળી, સ્ત્રીં છિનાળું.

છિનાળું, નં પુરુષે પરસ્ત્રી સાથે અને સ્ત્રીએ
પરપુરુષ સાથે સંબંધ કરવો તે; બલિયાર;
જરકર્મ. (૨) આ દુષ્ટ કર્મનું જે પાપ તે.

છિન્ન, વિં [સં.] કાપેલું; છેદેલું; જુદું પાડેલું.

છિન્નભિન્ન, વિં કપાઈને જુદું પડી ગયેલું;
આખું ભાગી કપાઈને વેરાઈ ગયેલું; કપાઈ
મળથી જુદું પડી આમતેમ રવડી ગયેલું;
હાલહવાલ.

છિયાડી, સ્ત્રીં વાથી ઉડીને પડેલી રજ તે;
વાતવરણમાંની નીચે પડેલી ઝીણી રજોટી.
(૨) ધુમાડીની રજ.

છિયાડો, પું વાથી ઉડી પડેલો કચરો.

છિંક, સ્ત્રીં [સં. છિક્કા] નાકમાં સળવળાટ
થઈ તેમાંથી પાણી અને વાયુનું જોરથી
નીકળવું તે; છિકવું તે; છિં એમ થઈ
નાકના વિવરમાં ભરાયેલી વસ્તુનો ઉત્સર્ગ
થવો તે. કિં પ્રં છિંક આવની=છિકાવું.
છિક ખાવી=છિકવું; છિક લાવવી. (૨)
છિકીને અપશકુન કરવા. કહેવું છિક
આવે તોય દંડે એવું=સાધારણ વાંકું પડે
તોય રૂંઠે એવું; કંઈક કરવા જતાં પણ
ગુસ્સે થાય એવું. કાંઈપણ હિલચાલના
આરંભમાં છિક એક અપશકુન ગણાય છે.

છિકંણી, સ્ત્રીં છિક આવું એવું સુંધવાનું
ચૂંકું; નાકમાં સળવળાટ થઈ છિક આવે

એવું વનસ્પતિ ચૂંકું. તડાક છિકણી. (૨)
નાકથી સુંધવાનું તમાકુનું ચૂંકું; તપખીર:
ખાંડી દળીને આળેલી તમાકુ.

છિકંણું, કિં અં નાકમાં સળવળ થઈ પાણી
ને વાયુનો જોરથી ઉત્સર્ગ થવો; છિક
ખાવી; નાકમાંથી અવાજ સાથે વાયુ
કાઢવો. કહેવું છિકતાં દંડે એવું=સહેજમાં
ગુસ્સે થાય એવું. છિકતાં છિંકાં પાડવાં=
છિક આવે તો તેમાં પણ વાંધો લેવો તે;
સહેજ સહેજમાં દોષ કાઢવો; વાંકાં પા-
ડવાં તે.

છિકારડું, નં કાચંડા જેવું એક નાનું પ્રાણી,
કે જેની છિકનો વાયુ લાગવાથી પણ
ઝેર ચઢે છે; જેની ડુંકનું ઝેર ચઢે છે
એવું એક નાનું પ્રાણી; પિયેણ.

છિકારડું, નં વારંવાર છિક છિક કરનારું હરણ;
ગરીબ ને સુકુમાર હરણ; કુરંગ; મુગ. કેટ-
લાક સાખર એમ કહે છે. છિકરવાંના
નરને સીધાં આંટાદાર કાળાં અને શૂળાં
જેવાં શિંગડાં હોય છે, માદાને હોતાં નથી.

છિકારું, નં હરણ.

છિંટ, સ્ત્રીં રંગિત ભાત પાડેલું કપડું; વેસ
જુદીવાળું કપડું; ફલ વગેરે તરફ ડાપેલું
ચુતરાઉ કપડું.

છિંટલો, પું છંટલો; કાંટાનો ભારો ઉપાડ-
વાની બે ફાંટાવાળી લાકડી; ત્રિશૂળમાંનું
વચ્ચલું ફળ ન હોય એવું ઝાડની ડાળીનું
શૂળ.

છિંડી, સ્ત્રીં ધરતી પાછળ જેમાં નેવ પડતાં
હોય તે ગધી; પછીત બહાર જે સાંકડી
ખુલ્લી જળા તે. (૨) પછીત તરફનો
ખુદલો એક. [પ્રા. છેંડી]

છિંડું, નં વાડમાં થઈને જવા આવવાનું
જે નાનું દાર તે; ખોડીખારું, ફાટક; ઝાંખો.
(૨) છિંદ; દોષ; બહાનું. કિં પ્રં છિંડું

પાડવું=વાડમાંથી જવાય એવું આકું પાડવું; વાંકું પાડવું; દોષ કાઢવો; ન્યાં માર્ગે ન હોય ત્યાં માર્ગે કરવો; રસ્તો કાઢવો; પહેલો માર્ગ કરવો. કહેવું છિંડે ચઢ્યો તે ચોર= બહારનીકળતાં જે પહેલો પકડાય તે ગુનેગાર. છુપા—નવા બનાવેલા કે જાહેર નહિ એવા માર્ગમાંથી જતાં જે પકડાય તે ચોર, અર્થાત્ મુદ્દામાલ વગેરે કશાની તજવીજ નહિ કરતાં અમુક આગત કરતો કે અમુક સ્થળેથી જતો જણાય તે ચોર.

છિપો, પું [સં છિમ્પક] કપડાં ઉપર રંગની તરેહ છાપનારો; જુદી જુદી જાતના દેશી રંગો બનાવી તરેહવાર તરેહો છાપી છિટ, સાલ્લા; ખોળિયાં વગેરે તૈયાર કરવાના ધંધો કરનારી એક નાત અને તેમાંનો માણસ તે. ભાવસાર લોકના જેવી રંગારીનું અને કપડાં છાપવા રંગવાનું કામ કરનારી એક નાત. ભરૂચ ને સુરત જિલ્લામાં છિપા-ઓની વધારે વસ્તી છે. આ લોકો વૈષ્ણવ ધર્મ પાળે છે અને ભાવસાર જેવા છે.

છિપોલી, સ્ત્રીં છીપ; શુકિત; કાલુ માછલીના કાટલાનો એક ભાગ.

છી, સ્ત્રીં મલિન, ગંદી અથવા અપવિત્ર વસ્તુ; નરક; ગૂં; લિંટ; લાળ વગેરે. નાનાં આળક માટે વપરાય છે. કિં પ્રં છી કરવી= હળવું; મળ ત્યાગ કરવો. રં પ્રં મોંએ છી ગંધાવી=નાકે લિંટ કે મોઢે લાળ દેડવી; બળુબળુ થવું. વ્યંગમાં—નાનું; અણુ-સમજી કે આળક, એવા અર્થમાં વપરાય છે. :—તારા ભાઈને મોંએ શું છી ગંધાય છે કે, મારે રસ્તો બતાવવો પડે ? (૨) વિં મલિન; ગંદું; અપવિત્ર. :—ભાઈ માટી ના આપએ એ તો છી છે. (૩) અં તુચ્છકાર; કંઈ માલ નથી, ગણતરીમાં ગણવા જેવું નથી, એવા અર્થમાં વપરાય છે. :—છી:છી.

છીછકું, વિં છાછરું; હલકા પેટનું; છીછરું. છીછલું, વિં હલકું; બહુ ઉંડું નહિ એવું; આછકું; છીછકું.

છીછી, સ્ત્રીં (ગુજરાતી આળ ભાષામાં) ખીચડી. (૨) અં છટછટ.

છીટ, સ્ત્રીં છટકાર; અણુગમે; તિરસ્કાર; અભાવ; તુચ્છભાવ; ચીઠ. (૨) અં ધુત-કારી નાંખવું, તુચ્છ ગણી કાઢવું તે; છટ. જીં છિંટ. કિં પ્રં છીટ હોવી=અભાવ, અણુગમે હોવો. ચીઠ હોવી. :—મને એની છીટ છે. છીટ રાખવી=અભાવ, અપ્રીતિ, ચીઠ રાખવી. (૩) કંટાળો. (૪) હરકત; વાંધો; આચાર ભિન્નતાને લીધે જે અણુ-ગમતાપણું લાગવું તે. :—જગન્નાથજીમાં વર્ણવણીની છીટ રાખવી નહિ.

છીટકોરવું, કિં સં ઝરીથી પાણી છાંટવું.

છીટી, સ્ત્રીં આખી છાપેલી નાની પોતડી.

છીટું, નં બહાનું; બારું; મિષ. (૨) છિદ્ર; મર્મ. (૩) રેસાવાળું છાટું; લટિયું.

છીડી, જીં છિંડી.

છીણવું, કિં સં ધસીને ખારીક થઈ ગળે એમ કરવું; છણવું. :—ભાંગ શિખંડ વગેરે. (૨) કાપવું; મોળવું; સમારવું; સુધારવું. :—શાક છીણવું; (૩) ખારીક રેસારેસા જેવી ચીરીઓ થાય એમ કરવું; છોલ કે કાતળી જેવી છીર પાડવી; છુંદો કરવો; ખમણવું. :—ફુધીને છીણી છીરને ખારી તેમાં માવો મસાલો વગેરે નાંખીને હલવાઈઓ હલવો બનાવે છે.

છીણી, સ્ત્રીં છીણવાનું ઓળર; છીર પાડવાનું ઓળર. :—શાક વગેરેની છીણી. (૨) ધાતુ વગેરે કાણુ વસ્તુ કાપવાનું લોહનું વિંઝણું; લોખંડની ધણ ઉપર ઠોકાય એવા માખાળી ફરશી. (૨)

લાકડાં વગેરે ફાડવાની ફાયર, મેખ; ખીલી.
કિં પ્રં છીણી મારવી = ફાંસ મારવી;
થતા કાર્યને મૂળમાંથી છેદી નાંખવું;
ફાયર મારવી; કાપી નાંખવું. છીણી
મૂકવી = કાપી નાંખવું; બરબાદ રદ કરવું;
બગાડી નાંખવું; તોડી પાડવું; પાચમાલ
કરી નાંખવું.

છીત, સ્ત્રીં છીટ; નહિ ગમવું તે; અભાવ;
અણુગમો; ચીઠ.

છીતરી, સ્ત્રીં બે ધરોના કરાઓ વચ્ચેની
સાંકડી ગલી; નેળ; નવેળા; કરાઓ વચ્ચે
રહેલી સાંકડી લાંબી છુટી જમીન.

છીતવું કિં અં છછરા પાણીમાં વહાણનું
ચોટવું; લાધવું; છીપીજવું.

છીદરી, સ્ત્રીં બુ છીદરી.

છીદરી, સ્ત્રીં છિદ્રવાળી-પોલા દાણાની લા-
તવાળું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું એક કપડું;
ઝીણા અને પોલા દાણાની લાતનું હાથલ;
સાદલો; છીદરી. (૨) દાણાનું વેરાવું તે;
દાણાના કણનો જમીન ઉપર દરેડો થવો તે;
ધારાવાડી; દાણા (અન્ન અથવા મોતીના)
ચારેગમ વેરાધ પડવા તે; કિં પ્રં છી-
દરી કરવી=દરેડો કરવો. આમતેમ વેરાધ
પડી હોય તેમ વસ્તુઓ નાંખી રાખવી.
:- માગ્યો એટલો માલ લાવી લાવીને
મારા મોં આગળ શા માટે છીદરી કરી ?

છીદરું વિં [સં. છઝ] આધું; વિરલ. (૨)
લજરું; છુટુંછુટું; વેરાવું.

છીદવું, બું છેદવું.

છીનથવું, કિં સં [સં. છિદ્] છીનવી
લેવું; જોર કરીને કાઢતી પાસેથી તાણી
લેવું; ઝુંટવી લેવું; બળ વાપરીને લઇ
લેવું. (૨) જળ વાપરીને લઇ લેવું- (૨)
જળ કપટથી લઈ લેવું; હરીલેવું.

છીનવું, કિં સં [સં. છિદ્] છીણવું;
કાપવું; મોળવું; સમારવું; :-શોક છીનવું.
(૨) છીર કરવી; છુંદો કરવો; ખમણવું.
(૩) ધસીને ચાળવું અથવા ગાળવું. :-
દહિં છીનવું.

છીપ, સ્ત્રીં [સં. શુક્તિ] એક જાતની
માછલીનું ધર; સીપ; છિંપોલી; કાણુ
નામની મોતી બનાવનારી માછલીનું કોટલું.
હાથની બે પસલીઓ એકઠી કરી
હોય એવા આકારની આંતર ગોળ અંડા-
કૃતિ બે ફાડિયાંની બનેલી સંપુટ પસલી તે.
અંદરના ભાગ ઓપેલા રૂપા જેવો ચક-
કિત હોય છે. એનાં રમકડાં, બટન વગેરે
ધણી ચીજો બને છે, છીપો ચપટી, ગોળ,
વજેલી અને પહોળી, એવા વિવિધ ધાટની
હોય છે. :-છીપનાં મોતી.

છીપકળી, સ્ત્રીં એક જાતનો સાપ.

છીપણું, નં [સં. સિંચ] પાણીમાં ઉભા
રહી જોખાને બદલે જછરા શંકારા જેવા
પાત્રથી કિનારા પર પાણી જિંપવું તે; સિંચન.
છીપવાનું પાત્ર; રામપાતર; છીપ;
જછરું લોઢી જેવું કોડિયું. કિનારા ઉપર
સુકવેલાં કપડાં ઉપર થોડે થોડે વખતે
પાણી જાંટવાને માટે છીપાઓ જે લોઢી
જેવું પાણીની જાલકો ઉડાડવાનું પાત્ર
રાખે છે તે. છીપણી=જેમાંથી પાણીની
ધારાઓ નાંખી-છીપી શકાય એવી મા-
ળાની ફૂલઝાડના ક્યારાઓમાં પાણી સિં-
ચવાની ઝરી.

છીપર, સ્ત્રીં પત્થરની જાટ; શિલા. ધોખી
અને છિંપાલોક જેની ઉપર લુગડાંની
ઝીકો મારે છે તે પત્થર. (૨) પાતળા
લીસો નિસાતરો; નિસા.

છીપરું, વિં ગંદું; ચુંચાચુંદું; મેલું.

છીપવું, કિં સં [સં. સિંચ] થોડું થોડું

અને આહું આહું ઉપરથી પાણી નાંખવું;
ટહવું; સિંચવું; છાંટવું; છીપવતે પાણીનો
છંટકાવ કરવો; થોડું થોડું-રુચતુરુચતું પાણી
પાવું. (૨) છાંટા છાંટા પડ્યા હોય
એવી ભાત પાડવી; છાપવું; દાણાની ભાત
પાડવી. :-છીદરીઓ છીપવી-છાપવી. (૨)
કિં અં સંતાવું; ઓઠે ભરાવું; લપાવું.
(૩) શરમાવું; લજવાવું; મોં સંતાડવું.

છીપા, જુનું છિંપો.

છીછું, નં તપેલી ઉપર ઢાંકવાનું છીછરું
ઢાંકણ; તાસક; તાસ.

છીલટું, નં છોડું; છોતરું; લિંગડું.

છીલર, નં આજા પાણીનું ખાખોચિયું; છીછરું
તલાવું. ઉં સાગર આગળ છોલર જશે.

છીલવું, કિં સં છોડાં કાઢવાં.

છુ, અં કુટકાર; કુંકનો અવાજ. (૨) મંત્રની
કુંક; તાંત્રિક ક્રિયા કરીને તેની સિદ્ધિને
માટે કુંક મારવી તે; ઉડાડવું; ખસે-
ડવું; દૂર કરવું; વગેરે ક્રિયાઓ ખતાવવાને
તાંત્રિકો ઓઠથી અવાજ કરે છે તે. :-
છુમંતર=તંત્રમંત્રની ક્રિયા તે.

છુટકું, અં છુટું છુટું અપાય લેવાય તેમ;
સામટું એક જથ્થે નહિ પણ કકડે કકડે
જેમ પાલવે તેમ; પરચુરણ; ગમેતેમ
છુટક અપાય તેમ; ભુટું ભુટું પડયું હોય
તેમ. (૨) વિં છુટુંછુટું; અકકેક વેરાવું;
વિખરાવું; આમતેમ છુટું અપાય લેવાય
કે પડયું હોય તેવું. (૩) નાં છુટકો; છેડો;
નિકાલ. (૪) અમુક રીતે કર્યા વગર ચાલેજ
નહિ એવું જે તે; ચાલે નહિ એવું તે.

છુટકખારી, સીં છુટવાની ખારી; છેવટનો
માર્ગ; બેડતોડથી નિકાલ લાવવો તે;
છુટકો; મોક્ષદાર.

છુટકારો, પું છુટી જવું તે; મોક્ષાશ મળવી
તે; મોક્ષ; મુક્તિ; ફરાગતપણું. (૨) છેડો;

અંત; પરિણામ. (૩) નિકાલ; તોડ; પતી
રહેવાથી છુટા થઇ જવું તે.

છુટકો, પું છુટી જવું તે; મોક્ષાશ થવું તે;
મોક્ષ; મુક્તિ. (૨) છેડો; અંત; પરિણામ.
(૩) નિકાલ; તોડ. કિં પ્રં છુટકો કરવો=
પારલાવી દેવો; નિકાલ કરવો.

છુટાછેડા, પું અંધનમાંથી છુટા થવું તે (ખે
જણું પતિપત્ની કે માયાળકનું) તલાક;
ફારગતી; છેડો ફાડી આપવો તે; લગ્નના
અંધનમાંથી છુટાં થવું તે. (૨) પ્રસવ;
જણવું તે; ગર્ભથી મોકળાં થવું તે. (૩)
સમાધાની કરવી તે; ભાગીદારીમાંથી
વહેંચણી કરીને છુટા થવું તે.

છુટાપણું, નં છૂટ હોય એવી હાલત; રવ-
તંત્રતા; અંધન રહિતપણું; બેલાવા ચાલવાને
કામ કરવા, ફરવા હરવા વગેરેની જે છુટી
તે; છૂટ.

છુટી, સીં છૂટ હોવી તે; કામ કે અંધનમાંથી
છુટા થવું તે; રોકાણ નહિ હોવું તે; છૂટ.
(૨) રળ; આરામ; પાકી; કામ ઉપર
નહિ હાજર રહેવાને મળેલી છૂટ તે. (૩)
નવરાશ; પુરસદ; અવકાશ; પરવાર. કિં
પ્રં છુટી થવી=અંધન પ્રતિઅંધનું નીકળી
જવું; અવરોધ નીકળી જવો. :-આપણે
ભણવાની થઇ હવે છુટી, થાક્યા દુરિજન
માથારે કુટી. ક. દ. ડા. છુટીકરવી=રળ
આપવી; પ્રતિઅંધ કાટી નાંખવો.

છુટું, વિં નહિ બેડાયેલું; ભુટું; બેડો સંબંધ
તૂટી ગયેલો હોય એવું. :-ત્યાંથી બે શંટા
છુટા પડે છે. એક હાથ કપાઇને છુટો
પડી ગયો અને બીજો વળગેલો છે. (૨)
નહિ બાંધેલું; અંધનમુક્ત. :-૩ જેમાંથી
છુટો થયો. થોડો અંધ તોડી છુટો થઇ
ગયો. (૩) ફેલાઇને પડેલું; વેરાયેલું; પ્ર-
સરી પડેલું; પહોળું થઇ રહેલું. :-વાળ

છુટા પડેલા હતા; પાલવ છુટા રાખીને ચાલવું. (૪) મોકળું; મગડું; ખાલી જગા હોય એવું; ખુલ્લું; નહિ સંકડાયેલું. :- આગળું છુટું છે. (૫) જથ્થાના બંધનમાં નહિ એવું; અલગ રહેલું; સાથ રહિત. :- તે ટાળામાંથી છુટા પડી ગયો. એક છુટું પાનું હોય તો આપ. (૬) અનિયંત્રિત; કાણુમાં ન હોય એવું; જેમ ગમે તેમ કરે ખોલે-વાપરે એવું. :-મોઢાનો છુટા. (૭) ઉદાર; સખી. :-તે હાથનો છુટો છે. (૮) સંગરહિત; મુક્ત. :-સંસારમાંથી છુટું. (૯) સ્વતંત્ર; અંકુશ રહિત. તે પ્રજા છુટી થવા માગે છે. (૧૦) સખત બંધનમાં નહિ એવું; ખુલ્લું; લખડું; છુટે હાથે હિડવું. કિંમ પ્રમ છુટું કરવું=રજા આપવી; મુક્ત કરવું; ફરજ અથવા કામકાજમાંથી આરામ લેવા દેવો; ભાર ઉતારવો; સ્વતંત્રતા આપવી; નહિ શેકી રાખવું. છુટું પાડવું=સંગ સંબંધ ભેદ કરવો; સાથે ન રહે, નેડાયેલું ન રહે તેમ કરવું; વિભાગ પાડવો. છુટું મેલવું=જેમ ફાવે તેમ કરવા દેવું; સ્વતંત્રતા આપવી; છોડી મૂકવું; વિખરાવું, ઉડવું ફગફગવું રાખવું. :- વાળ છુટા મૂક્યા હતા. છુટીપડવું=વ્યર્થ જવું; ખરબાદ જવું; નિરર્થક થઈ પડવું. :-તારી મહેનત છુટી પડી, એનાં વર્ષ છુટી પડ્યાં. છુટું મૂકવું=છોડી દેવું; દાખ નહિ રાખવો; જેમ થાય તેમ થવા દેવું; ઉદાર થવું; મોકળું રાખવું. :-મોં છુટું=શરમાય નહિ એવું. હાથ છુટો મૂકા = ખેંચી ન આવો. કાચળી છુટી મૂકા=ઉદાર થાઓ. છુટું રાખવું=બંધનમાં નહિ લેવું; જથ્થામાંથી ભુલું રાખવું; નહિ બાંધવું; નહિ વાળવું. :- કન્યાનો ચોટલો છુટો રખાવજો. (૧૧) પરચુરણ; પુરહો. :- બે પાંચ રૂપિયાનું છુટું રાખજો. (૧૨) નહિ વાળેલું

એવું તે; નહિ વાળેલો લાકુ; ફગ. ડોસીની પાછળ છુટું કરો તો જશ આવે. ઘી ખાનારી નાતોમાં છુટું કરવાનો રિવાજ છે. છુટી જવું=આરોપ મુક્ત થવું; ખીન-ચનેગાર કરવું. સરીજવું; ઓચિંતું બંધન મુક્ત થવું; છટકીજવું; અગ્નિજ્વતાંખસીજવું. છુટું છુટું=અલગઅલગ; ભુલુંભુલું; પખરાતું. છુટે મોઢે=પોક પોક મૂડીને; ખુલ્લે મોઢે=ઘાંટે. :- છુટે મોઢે રઘુપતિ રડ્યા. છુટે દુપપટે=કંઈ પણ સરસામાન રાખ્યા વગર, છડેછાંટ; એકલાજ; નિરુપદવ હાલતે; બેફિકર રીતે; છુટું જવાયું= કહિંક; થાડેથાડે અંતરે; કવચિત્; કહિકહિં.

છુપાછુપ, અં જાનેમાને; કાંઈ જાણે નહિ તેમ; છુપી રીતે. :-રાણી રાતે છુપાછુપ નીકળી ગયાં. (૨) જાનું; છુપુંછુપું કરવું તે; ખાનગી. :- તે બધું છુપાછુપ થાય છે.

છુપાયું, વિં જાનું; છુપાવેલું; ગુપ્ત; ખાનગી; જાનું રાખવું તે. ઢાંકયું. :- નકાર કામ છુપાયું રહેતું નથી.

છુપાવવું, કિં સં જાનું રાખવું; કાંઈના જાણવામાં આવે નહિ તેમ કરવું; સંતાડવું; બેમાલમ રાખવું.

છુપું, વિં જાનું; ગુપ્ત; કાંઈ જાણે નહિ એમ રાખેલું તે; ખાનગી; નહિ જાણાયેલું; જાણ બહારતું. :-આપણાં છુપાં કર્મ પણ જગનિયંતા જાણે છે.

છુમકાર, પું છુમછુમ એવો અવાજ તે; છમછમ વાગવું=ખડખડવું તે; છુમછુમ થવું તે; ઝંઝર વગેરેની ધુધરીઓનો જે અવાજ તે; ઝમકાર.

છુમછુમ, નં છમછમ એવો અવાજ તે, ઝંકાર; (ઝંઝરનો) ધુધરીઓનો અવાજ.

છુમંતર, પું કાંઈ જાણી શકે નહિ એવો

મંત્રથી જે ચમત્કાર કરવો તે; મંત્રની ઝૂંકથી કામ કરવું તે. (૨) જાની તાંત્રિક વિદ્યા. :-તે હુમંતર જાણે છે; જાદુક્રિયા. (૩) મંત્ર પ્રયોગ. :-તને કંઈ હુમંતર આવડે છે.

હુરી, સ્ત્રીં છરી; પાળી. શાક મોળવાનું નાનું લોખંડનું હાથાવાળું ઝોળર. (૩)

(૩) અસ્ત્રો. [સં. છુર]

હુત્રાતું, કિં અં અલગડાતું; અટકાતું; અપવિત્ર થતું; અપવિત્ર વસ્તુનો સ્પર્શ થવો.

હું, કિં હો ધાતુનું પ્રથમ પુરૂષ એક વચનનું રૂપ. :- હું હું.

હુંજાં, નં તંતુના નકામા છેડા; વણાટ, ગુંથણી વગેરેમાંથી ઉપડી આવેલા, બહાર રહેલા અથવા ફાટી નીકળેલા તાર; સુતર વગેરેના ટુંકા પાતળા ને સુંવાળા છેડા; દશી; જીલકાં. આ શબ્દ બહુવચને વપરાય છે.

હુંજું, નં મોં; મુખ. (આમ્ય) ઢોરના મોં માટે વપરાય છે. તિરસ્કારમાં માણસના મોંને પણ હુંજું કહે છે. (૨) મોં ને ચહેરો; ચહેરો; મોં, નાક, આંખ, કાન વગેરે યુક્ત જે મુખાકૃતિ તે. :- એનું હુંજું સારું નથી.

હુંજણી, સ્ત્રીં હુંદવું તે; હુંદણાં પાડવાની રીત. (૨) હુંદવું તે; હુંદવાની ક્રિયા. (૨) હુંદીને પાડેલી ભાત તે.

હુંદણું, નં (હુંદું, હુંદાં, હુંદણાં) શરીર ઉપર કોઈ અમુક રંગનું ટપકું કરી તેને હુંદી હુંદીને જાળ નહિ, કાચમ રહે તેમ કરવું તે; ત્રાજવું; શરીર ઉપરની ચામડીને હુંદીને પાડેલી અમુક ભાત તે; લાંછન; ચિહ્ન; ટોચણું. ધણી લોકોમાં હુંદણાં હુંદાવવાનો સ્ત્રીઓમાં અને જંગલી અભણ પુરુષોમાં આલ છે. પાસિદિક મહાસાગર-

માં આવેલા બેટા ઉપર વસતા જંગલીઓ તો આખે શરીરે હુંદણાં હુંદાવે છે. સોદાજો રખારીઓ, કાડીઓ વગેરે અભણ લોક હાથ ઉપર ચિત્ર નામ વગેરેના હુંદણાંના આકાર પડાવે છે. સ્ત્રીઓ ગાલે, ખે લામરો વચ્ચે અને હડપચીએ હુંદાં પડાવે છે. કિં પ્રં હુંદણાં હુંદવાં=ચામડી પર મનપસંદ રંગનાં ચિહ્ન ટોચાવવાં. (૨) વારંવાર વાંકાં પાડી પાડીને કનડવું. ટોચ ટોચ કરવું; એકને એક દોપને આગળ ધરી ધરીને મહેણાં માર્યાં કરવાં; ટાણો માર્યાં કરવો, હુંદણાં પાડવાં=કાણાં પાડવાં; દોપ કાઢ્યા કરવો; લાગણી દુખગ્યા કરવી. વાંકાં પાડ્યા કરવું; દોષ કાઢ્યા કરવા.

હુંદવું, કિં સં [સં. છિદ્] આણીવાળા હથિયારથી ટોચ ટોચ કરવું; હુંદાઈ જાળ કાણાં કાણાં પડી જાળ અથવા કરચો થઈ જાળ તેમ કરવું. (૨) પગ તળે દાખવું; કચરવું; ગદડવું. (૩) ખૂંચ મારવું; ધાર કે આણીવાળા હથિયારના ઝટકા ઉપર ઝટકા મારીને કકડે કકડા કરી નાંખવા. (૪) ફૂટવું; વાટવું; પરતવું; ઝીણું કરવું; ખાંડીને લોચા જેવું કરવું.

હુંદાવવું, કિં પ્રં હુંદાવ તેમ કરાવવું.

હુંદો, પું કચુંખર; ખીમો; હુંદી હુંદીને કરેલી ઝીણી નાની અને પાતળી ચીરીઓ તે. :-કરીનો હુંદો, કિં પ્રં હુંદો કરવો =કચુંખર કરવી; હુંદીને ઝીણા ઝીણા કકડા કરવા; વાટી નાંખવું; કચરી નાંખવું.

હૂટ, સ્ત્રીં બંધી, દાખ, અટકાવ કે કપાળે નહિ હોવો તે; અપ્રતિબંધ, સ્વાતંત્ર્ય. (૨) હક; સત્તા. (૩) રજા; પરવાનગી. (૪) છોડી દેવું, અમુકમાંથી અમુક મુદ્દી દેવું તે; બટાકો આપવો તે; નહિ લેવું તે. :-સો રૂપિયા થયા પણ મહેતાએ લઢા-મણ કરી તેથી શેઠે પાંચ રૂપિયા ફટ

મૂરી પંચાલું લીધા. (૫) મોકળાશ; મગ-
તાશ. :- પોળમાં છટ સારી છે. કિંમ પ્ર૦
છટ આપવી=સ્વતંત્રતા આપવી; તાબાના
માણસને ગમે તેમ કરવા દેવું. છટ મૂકવી=
નાણું લેતાં અમુક રકમ છોડી દેવી;
ઓછું લેવું. (૨) સ્વાતંત્ર્ય આપવું; રળ આ-
પવી. (૨) મોકળાશ રાખવી; છુટું રહેવા
દેવું; વચમાં આંતરો રાખવો. છટરાખવી=
અમુક હદ લગી અમુક કામકાજ કર-
વાની રળ-પરવાનગી રહેવા દેવી; ખુલ્લું
રાખવું; મગતાશ મૂકવી; છટલેવી=હદથી
વધારે બોલવા કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય લેવું;
સ્વતંત્રતા માગી લેવી; છટછાટ=કંઈક
છોડી દેવું તે; થોડી ઘણી ઘટ લેવી તે;
અંધનની કડકીમાં કંઈક દીધું રાખવું તે;
છટથી બોલવું; શરમાયા કે શેહ ખાધા
વગર ખુલ્લે અવાજે બોલવું; અમુક પ્રતિ-
અંધ હોય તે ઓલંગી નિર્ભયતાથી બોલવું.
આનો અંત્ય 'ટ' ટય જેવો બોલાય છે.
છૂટું, કિંમ અંધન દાખ અથવા કચળમાંથી
પહાર નીકળવું; છુટા થવું; મોકળા થવું;
અંધન મુક્ત થવું. (૨) જુદા પડવું; અ-
ળગા થવું; જોડાણમાંથી છુટા પડી જવું.
(૩) નીકળવું; ફૂટવું; જોરથી ઉડવું:-
ગોળી છૂટી. (૪) ભડાકો થવો; રફોટ
થવો:-તોપ છૂટી.

છૂટકારો, પું. છુટકા; નિકાલ; તોડ, મુકિત;
મોક્ષ.

છૂપવું, કિંમ અંમ સંતાઇ રહેવું; બેમાલમ રહેવું;
છાના રહેવું; છુપાઇ જવું.

છૂં, કિંમ અંમ અડકવું; અભડાવું; સ્પર્શ
કરવો; અપવિત્ર કરવું.

છે, કિંમ [સં. અસ્તિ] અસ્-હો ધાતુનું ત્રીજા
ને બીજા પુરુષના એક વચનનું રૂપ. (૨)
અંમ છી, છીટકારને અર્થે વપરાય છે;
છે અથવા છેછે એમ કહેવાય છે. રં

પ્ર૦ છે ને છે અને નથી ને નથી=અહા
તે છે છે ને છે અને જગત નથી નથી
ને નથી, એવા અર્થમાં બોલાય છે.

છેક, અંમ તદન; બીલકુલ; નરદમ; નરાતાળ;
સાવ; અશેષ. (૨) પુષ્કળ; હદ ઉપરાંત;
છેડા લગી જઈ પહોંચ્યું હોય તેમ;
અંત લગી.

છેકણી, સ્ત્રીં છેકા; ખસરો; લીટા; રેખા;
અને આંકો કરવાનું ઓળર; કલમ વગેરે
તે. (૨) છેકછાક કરવી તે; ચહેરી નાંખવું
તે. (૩) છેકછાક કરવાની રીત.

છેકું, કિંમ સંમ છેકા મારવો; લીટા તાણવો;
ખસરો દેવો; ચહેરું; ભુસવું; આંકા
તાણીને રદ કરવું; કાઢી નાંખવું; રદ
ખાતલ કરવું. :-મારું લખાણ એણે છેકા
નાંખ્યું.

છેકાછેક, સ્ત્રીં આડઅવળા ગમે તેમ છેકા
કરવા તે; ચહેરાચહેર; લખાણપર ઠેકઠેકાણે
લીટા તાણવા તે. :- આ કાગળમાં ઘણી
છેકાછેક થઈ માટે ફરીને સારી નકલ કરો.
(૨) અંમ તદન લાશ; સાવ અંતે આવી
ગયલું હોય તેમ.

છેકો, પું [પ્રા. છેક્] છેકવું તે; છેદ; લીટા;
આંકા; ખસરો; રેખા; રદ કરવાને જે
લીટા મારવો અથવા ચિહ્ન કરવું તે. (૨)
અધ; લાંછન; ચિહ્ન. કિંમ પ્ર૦ છેકા
મારવો=લીટા તાણીને રદ કરવું.

છેડી, સ્ત્રીં [સં. જાહી] નાની શણી પોતડી;
મુગડી.

છેડું, નંમ બે વસ્તુઓ વચ્ચેનું અંતર; અંતરાલ;
આંતરો; વેગળાપણું; ગાળો; ટપો.
કિંમ પ્ર૦ છેડું પડવું=અંતર વધવો; એક
બીજા વચ્ચેના અંતરમાં વધારો થવો.
અપ્રીતિ થવી; મન જુદાં પડવાં. છેડું
ભાગવું=અંતર ઓછું કરવું; પાસે જવું;
વાંધા હોય તે કાઢી નાંખવો.

છેડે, અં. દ્રઃ આધે: વેગે; લાંબે આંતરે; વચમાં અંતર રહે તેટલે. (૨) મેળાપ સંવ્યવહાર બહાર. કિં. પ્રં. છેડે ખેસવું= રજ આવવાથી સંવ્યવહારથી દૂર રહેવું; અભડાવું; રજસ્વલા થવું. :-વહુ છેડે ખેડી એટલે કાણુ રાંધે ?

છેડણી, સ્ત્રીં. છેડવું તે; છેડાય તેમ કરવું તે; અટક્યાળું; ચાંદવું; અડપણું; ખીજવાય તેમ કરવું તે. કિં. પ્રં. છેડણી કરવી= છેડાય તેમ કરવું; ખીજવવું; અટક્યાળું કરવું; ઉશ્કેરાવું.

છેડતી, સ્ત્રીં. છેડાવા વંકાવા રિસાવા કે ઉશ્કેરવાનું કારણ તે; અટક્યાળું; અડપણું; છેડવું તે; કોઇ માણસને ખીજવાવાનું કારણ આપવું તે. (૨) દોષ; વાંક; ખોડ; છિદ્ર. કિં. પ્રં. છેડતી શોધવી=કોઇ રીતે સામા માણસ સાથે વાંધો પડે એવો લાગ શોધ્યા કરવો; સામાને ખીજવાટ થાય એવું કરવાને કંઈ ને કંઈ દોષની તજવીજ રાખવી; અટક. આળું કરવું. છેડતી કરવી=અટક્યાળું કરવું; સામે માણસ ખીજવાય એમ કરવું.

છેડલો, પું. છેડો; કપડાનો અંતિમ ભાગ; પાલવ; છેડા ઉપરથી કવિતાને માટે બનાવેલો લક્ષિત શબ્દ, છેડલિયો.

છેડવું, કિં. સં. શાંતિથી બેઠું કે કામ કરવું હોય તેને વગર કારણે બોલાવી કે અડકીને ઉશ્કેરવું; અટક્યાળું=અડપણું કરવું; વતાવવું. (૨) છેડાય, ચિદાય એમ કરવું, ચીદવવું; ખીજવવું. (૩) અડકવું; હઠાવવું. કિં. પ્રં. છેડીનેવું=વતાવી નેવું. છેડ્યા કરવું=રગડ્યા; ખીજવ્યા સંતાપ્યા કરવું.

છેડાગાંધણું, નં. વહુ વરના છેડાછેડી બાંધવાનું વસ્ત્ર.

છેડાછેડ, સ્ત્રીં. સતવણી; ખીજવાટ; વારંવાર સતાવવું કે સંતાપ્યા કરવું તે. (૨) દોષ કે છિદ્ર કાઢી કાઢીને વારંવાર સતાવવું તે; અડપણાં કર્યાં કરવાં તે.

છેડાછેડી, સ્ત્રીં. વહુ વરના છેડા ગાંધવા તે. (૨) છેડાછેડ; સતવણી.

છેડા, પું. કોઇપણ વસ્તુ અથવા વિચાર વગેરેનો છેડો ભાગ તે; હદ; સીમા; અવધી; અંત. (૨) પાર; નિકાલ; ખુલાસો; પરિણામ; ચુકાદો. (૩) ટોચ; મથાળું; શિખર. (૪) અગ્ર; અણી; નાકું. (૫) મોત; મૃત્યુ; અંત. (૬) કપડાની લંબાઇનો અંતે તરફનો જે છેડો ભાગ તે; પાલવ. (૭) માથા કે મોં ઉપર લુગડું ઢાંકવું તે; મોં ઢંકાય એમ ઓઢવું તે; પડદો; અંતરપટ.

કિં. પ્રં. છેડો કાઢવો=જાળ કાઢવી; ઘુંધટ તાણવો. પાર=અંત લાવવો. છેડો છેડવો=પાર લાવવો; નિકાલ કરવો; છોડી દેવું; ફારગતી આપવી. છેડો ઝાલવો=શરણ લેવું; આશ્રય લેવો; સાથે બંધાવું; નેડાવું. મુદ્દામાલ સાથે પકડવું; પ્રત્યક્ષ પકડવું; ન ફરી ખેસાય એવી રીતે પકડવું. છેડો પકડવો=છેડો ઝાલવો એમ. છેડો ફાડવો=જીદ પડવું; અલગ થઇ જવું; લક્ષ્મીનો હક છોડી આપવો; સ્ત્રી પુરુષે લક્ષ બંધનમાંથી મુક્ત થવું; છેડો ફાડી આપવો એમ પણ કહેવાય છે. છેડો પાથરવો=નમ્ર થઇ માગવું; આજીજી કરવી. છેડો મૂકવો=આશ્રય તજી દેવો. તજવું; છોડી દેવું. મોં ઢાંકીને રાતું હોય તેણે ચૂપ થવું; રાવાનું બંધ કરવું. છેડો મુકાવવો=રેનારને તે રાતું રહે એમ કરવું. છેડો વાળવો=મોંઢે માથે ઓઢીને લાંબે ધાંટે રાંધવું, રડવું; ઘુંધટમાં 'રડવું; એક ગ્રામ્ય ગાળ 'તું અમરી જા' એવા અર્થમાં વપરાયછે. છેડો તાણવો=સ્ત્રીજાતિને

અટક્યાળું કરવું. આધું ઓઢવું=લાજ કાઢવી.
છેડા વાળવો=અંત આણવો; રાવું. છેડા
શોધવો=અંત શોધી કાઢવો. છેડા માંકવા=
વધૂવરનાં વસ્ત્રોના છેડા એક બીજાની સાથે
બાંધવા; સાથે બેડવું; પરણવું. છેડા બાંધવા
=વહુવરને એકબીજાનાં વસ્ત્રોના છેડા બાંધી
લઈ એકત્ર કરવાં=બેડવાં. છેડે ગાંઠ વાળવી
=કાન પકડવો; ચાદ રાખવું; નહિ ભૂતી
જવાય તેમ કરવું. છેડે બાંધવું=સાથે રાખવું;
આશ્રયમાં લેવું; માથે લેવું; વહોરી લેવું.
ઉં છેડે બાંધ્યું છે તે પાપ છેડડું કેમ
છૂટશે. છેડે બાંધીને લઈ જવું=સાથે લઈને
સ્વર્ગમાં જવું; અપ્રીતિ લઈ જવી. ૩૦
પ્ર. છુટે છેડે=છોકરાંછૈયાં કે બીજા કોઈ
છેડે વળગે એવું સાથે ન હોય એમ, એકાકી;
એકલાં; સરસામાન કે બીજી ઉચકવા મેલ-
વાની વસ્તુ સાથે ન હોય એમ, છોડાંટ=
છડી સવારીએ; હાથ હલાવતે; બેઢિકર.
માથે છેડા નાંખવો=નિર્લજ્જ-ભેદભય થવું;
હદ બહાર નિર્લજ્જ થઈ જવું; કોઈને કશા-
માં ગણગારવું નહિ તે; છયોક કામ કરવું
તે; નિડરપણે નાકારું કામ કરવું તે.

છેતરપિંડી, સ્ત્રી. છેતરવું તે. (૨) છેતરવાની
કળા; છળ; કપટ.

છેતરવું, કિં. સં. સામા માણસને ભૂત ખવ-
ડાવવી; તેને આકુલ્યવળું સમજાવી પોતાનું
કામ કાઢી લેવું; પોતાનો સ્વાર્થ સાધી
લેવો તે; ગફલત ખવડાવવી; થાપ દેવી;
ફગવું; છળવું; ખોટું સમજાવીને કોઈની
પાસેથી ધન, કામ કે સ્વાર્થ કાઢી લેવો.

છેતરામણ, નં. છેતરાવાપણું; છેતરાઈએ અથવા
છેતરાયા હોઈએ એવાપણું તે. હગાયાજેવું
જે તે; પ્રતારણ; વંચના. :-આ ગાય પચીસ
રૂપિયે લીધી, જુઓને કંઈ છેતરામણ જેવું
બાળે છે ?

છેતરામણી, સ્ત્રી. છેતરામણ; વંચના; પ્રતારણ.
છેતરાવું, કિં. અ. હગાવું; થાપખાવી; વંચાવું;
ગફલત ખાવી.

છેદ, પું. [સં. છિદ્] ધારવાળા હથિયારથી
પડેલો ધા; કાપો; વાઢ; ચીરો. (૨) કાણું;
નાકું; છિદ્ર; વેહ. (૩) ગણિતમાં જેનાથી
વિભાગ કરવાના હોય તે સંખ્યાનો આંક;
ભાજક. કિં. પ્ર. છેદ કાઢવો=માગીને
ઓછું કરવું. છેદ ઉડાડવો=મોટી રકમને
નાની રકમથી નાની-ઓછી બનાવવી;
ભાગલા પાડી પાડીને હળવરને મોના ભા-
જકથી દસ ઉપર કે બસેના ભાજકથી
પાંચ ઉપર આણવો તે. (૪) નાશ; લપ.

છેદક, વિ. છેદનાર; વિભાગ પાડનાર; કાપે
એવું. (૨) ભાજક; કાપતાં કાપતાં છેવટ
ખાકી રહેવું. (૩) ધાતક; દોહી.

છેદન, નં. [સં.] છેદવું તે; કાપવું-વાઢવું તે.
(૨) સામાનો છેદ થાય એમ કરવું-ખોલવું
વગેરે તે; ખંડન; વિરુદ્ધતા ચકાવવી તે.
કિં. પ્ર. છેદન કરવું=કોઈ મનુષ્ય, મત, કે
વિચારની વિરુદ્ધ બોલવું તે; ખંડન કરવું તે.

છેદવું, કિં. સં. [સં. છિદ્] કાપવું; વાઢવું;
ચીરવું; વચમાંથી ફાડવું. (૨) કાણું પાડવું;
વિંધવું. (૩) ઘટાડવું. (૪) નાશ કરવો.

છેદાવું, કિં. અ. કપાવું; વઢાવું.

છેર, પું. દોરના છેરવાથી પડેલું દીલું છાણ.
(૨) કચરો; ભુકો; જેર.

છેરવું, કિં. અ. દોરે દીલો મળ કરવો તે;
દોરનું અપચાનું હગવું.

છેરડો, પું. દોરને થતો અપચાનો જે રાગ
તે; છેરામણ, હગામણ. (૨) કચરોપુંજો.

છેરાટો, પું. હગામણ.

છેરામણ, સ્ત્રી. છેરડો; દોર કે માણસને અ-
પચાનો જે પાણી જેવો મળ આવે છે તે.

ઉલ, પું. [પ્રા. છલિઓ] વરણાગિયો; ટાપ-
ટીપિયો; ફક્ક. વિં રૂપાળા થઇને ફરવાની
હાંસવાળું; કોડીકું; રૂપીગર્વ.

ઉલકડી, સ્ત્રી. જુવાન પુરુષને કાને પહેરવાની
વાળી; કડી; મોતીને લોલકવાળી કડી. એક
અંગ-ગોળ લોલક અને બીજાં બે ગોળ
મોતીની બનાવેલી આ કડી કાનના ઉપલા
ભાગના વેલમાં પહેરવામાં આવે છે.

ઉલછખિલું, વિં સ્વભાવે ઉલ-ટાપટીપિયું
અને વળી સુંદર સીનાવાળું; ભલકાદાર;
ઉલ ને દેખવડું; રૂપાળું; મજેનું; મોહક.

ઉલડો, પું. ઉલ જુવાનિયો; ફક્ક; રંગીલો;
ઉલ. આમ્ય ભવાઈયાની વાણી-કવિતામાં
વપરાય છે. :-મને મૂઝા ગયો છે મારો
ઉલડોરે લોલ.

ઉલપડી, સ્ત્રી. સોળનો આંક; સોળ. દલાલોની
પારસીમાં વપરાય છે.

ઉલખટાઉ, પું. [સં. ઉલખટ્ટ] ઠીકઠીક-ટાપ
ટીપ કરીને મોજમજામાં રહેનારો જુવાન-
અક્ષડ છોકરો; રૂપ અને જુવાનીના અભિ-
માનવાળો ફક્ક નાંફરો માણસ. :-ઉલ
ખટાઉ ને મોહના રાણી. કહેડે ઉલખટાઉ
ને હાથમાં જાણું, ઘેર આવ્યા ત્યારે કલેહું
કાણું=જેને ઘરખારની ફિકર ચિંતા ન હોય
અને માત્ર ઉલખટાઉ થઇને ફરવાનુંજ
લાન હોય એવો અક્ષડ માણસ.

ઉલવહેલું, વિં ઉલ્લામાં ઉલ્લું; સૌની પાછળનું;
ઉલ ઉલ્લું.

ઉલાઈ, સ્ત્રી. ઉલપણું; વરણાગી; ફક્ક થઇને
ફરવું તે. (૨) ઉલપણું કરવું તે.

ઉલાણી, વિં ઉલાઈની ધુનમાં રહેનાર; સહે-
લાણી; લહેરી; મોજ. સહેલાણી ઉપરથી
હેલાયી. સહેલસપાટા મારવા ને ફર્યા કરવું,
એટલાજ સમજવાળું. ઉલાણી-સહેલાણી
જવડા=મોજલો માણસ.

ઉલો, પું. ઊંચો; છોકરો. (૨) ઉલ છોકરો;
ઉલ જુવાનિયો. ઊરો=ઊંચો.

ઉલ્લું, વિં ઉડાનું; અંતનું; ઉલટનું; અંતિમ.
૩૦ પ્ર. ઉલ્લો ઉપાય=ઉલટનો પ્રતીકાર.
ઉલ્લા દલાડા=જનન કાળની તજકનો વખત.
(૨) આયુષ્યનો પાછો ભાગ. ઉલ્લો ધડી=
અંતકાળ, આખર, આખરે. ઉલ્લો સલામ=
ઉલટના રામરામ. ઉલ્લું ધર=પાછામાં ઉલટ-
નું ખાનું તે. (૩) નાતરિયા નાતમાં ફરીને
ખીજું પુનર્લેખ ન થાય એટલી મોટી ઉંમર
કરેલો સંસાર. ઉલવહેલું=સૌથી ઉલટનું.
ઉલ્લે પગથિયે=અંતને વખતે. ઉલ્લે પાટલે
=નાતમાં ને વાતમાં ઉતરી પડવું તે; એક-
દમ ઉલ્લો વાતે ઉતરી પડવું તે; હાડ જવું
તે. ઉલ્લો અક્ષર=ઉલટની શિખામણ; ફરીને
એ આવત નહિ ઉપાડવામાં આવે એમ
જણાવી જે ઉલ્લો વાત કહી દેતી તે. ઉલ્લી
સનદ=ઉલ્લો જન્મ, મનુષ્યાવતાર. ઉલ્લે
ક્યારે પાણી=ઉલ્લા ધરડપણના દલાડા. ઉલ્લું
ઓસડ જાશ=ઉલટનું ઓસડ જાશ છે
અર્થાત્ ખીજું કંઈ ઓસડ કરવું નહિ તે.
સંસ્કૃતમાં જેમ ગંગાજળ કહ્યું છે તેમ
ગુજરાતી કહેવતમાં જાશ છે.

ઉલટ, નં. અંત; ઉડો; પાર; પરિણામ; આખર;
સમાપ્તિ. કિં. પ્ર. ઉલટ આવવું=અંત
આવવો; પાર આવવો; પુરું થવું. ઉલટ
લાવવું=પાર લાવવો.

ઉલાડું, વિં ઉલ્લું; અંતનું; આખરનું. (૨)
ઉલ ઉડા ઉપરનું; કાંઈ ઓળ કે હારની
ઉલ અંતે હોય એવું; પરવાડનું; આગળ
પાછળનો આધાર ન હોય એવું. :-ઉલાડું
ધર. ઉલાડું છાપરં.

ઉહ, [પ્રા. હેહો] વિશ્વાસવાત; દ્રોહ; દગો;
વિશ્વાસમાં રાખીને મારી નાંખવું તે. (૨)
વિશ્વાસમાં રાખી છોડી દેવું તે; તજ દેવું
તે. (૩) ઘા; પું. ઘા; કપ; ઉદ. (૪)

અંત; છેડા; છેવટ. કિં પ્રં છેલ દેવો= દ્વો દેવો. વિશ્વાસમાં રાખીને ધક્કો મારવો.

છંદો, પું એ દ્વાંટાનું અંખરાં વગેરે ખસેડવા- ઉપાડવાનું ખેડુતનું લાકડાનું એક ઓળખ; છિંદો.

છેંડાવવું, કિં સં છેડવું; ઉશ્કેરવું; કામ કરવું હોય તેને છેડીને રીસે ભરાવવું.

છેંતાળીસ, વિં ચાળીસ ને છ; ૪૬.

છેયું, નં [સં. શિશુ) છાકરં; નાનું અચ્ચું; આળક. પું છેયો=છાકરો.

છા, કિં હો ધાતુના વર્તમાન કાળનું બીજા પું બં વચનનું રૂપ. રૂં પ્રં છા રહું, છા કરતો=મર પડયું, ભલે કરતો, એવી ઉપેક્ષા ખતાવવાના અર્થમાં વપરાય છે. છા મારે=મારવા દો એમાં શું ? કહે. છા ભલા તો છીએ ભલા=બહુ મળતા-પણુએ-એકપણુએ નહિ અને બહુ અતડા-પણુએ નહિ એવા સમઘાત સંબંધે રહેવું તે. (૨) વિં છ; ૬; ત્રણની એવડી સંખ્યા. છાને=ભલેને; એની મરજીમાં આવે તેમ; ખુશીથી કરેને. પોતાને દરકાર કે હરકત હાનિ નથી એવા અર્થમાં વપરાય છે. :-છાને જાય, ક્યાં જવાનો છે ?

છા, સ્ત્રીં મરડિયા પથરના કકડા વગેરે પકવીને ખનાવેલી ચુનાની ગાર અને એ ગાર-કેલથી કરેલું, લિપેલું બાંધકામ તે; છાનો કુવો=ચુનાના કેલથી બાંધેલો કે ચણેલો કે છાએલો કુવો તે. ચુના ગચ્ચીનું કામ તે; છાધ; ચુનો; ચુનાકામ; કેલ. કિં પ્રં છાકરવી=ચુનાનું પડ ચઢાવવું; (ભિંત ઉપર) પ્લાસ્ટર કરવું. છા દેવી=ચુનો ચઢાવવો. સજડબંધ કરી નાંખવું. આળી મકવું; રદ કરી નાંખવું. છા ફેરવવી=ધૂળધાણી કરી નાંખવું; અદનામ કરવું; પાણી ફેરવવું; કરેલું બગાડી નાંખવું.

છાધ, સ્ત્રીં સાંઠા અથવા શેલડીના સાંઠા ઉપરની પાતળી નાણુક ચીપ; છાલ. ઉં શેલડીકરી છાધ ઉતારતાં, છરી ખેડી છે લાથે. (૨) પતરાળાં કરવાની સાંઠાની સળીઓ, (૨) છા.

છાકરમત, સ્ત્રીં આળકણુદિ; છાકરા જેવી ટુંકી નહિ સમજ્યા જેવી દડ કરવી તે; છાકરવાદ; હક; આગ્રહ. કિં પ્રં છાકર મત કરવી=આળકણુદિએ વર્તવું; છાકરા જેવી અણુસમજે કાપે ક્યાં કરવું; હક-આગ્રહ ધરી રાખવો; પોતાના અભિપ્રાયનેજ વળગી રહેવું.

છાકરવાદ, સ્ત્રીં આળકણુદિ; છાકરમત.

છાકરવાદી, સ્ત્રીં આળકની માફક વર્તવું તે; આળાચાર રાખવો તે; નાદાની.

છાકરી, સ્ત્રીં સ્ત્રીંભતિનું આળક; કન્યા; દીકરી; દુહિતા; આળકી. પાર વર્ષ લગી છાકરી કહેવાય છે. વ્યંગમાં-નામદ; બીકણુ; નિડરતા, શૌર્ય, હિંમત અને ધોરજ ન હોય એવો માણસ તે.

છાકરં, નં [સંં સ્ત્રીં] અચ્ચું; નાની છાકરી કે છાકરો તે; છેયું; આળ; સંતાન; ફર-જંદ. કહે. છાકરોથી જાસ પિવાય નહિ=ચોગ્યતા પ્રમાણેજ કામ થાય=અયોગ્યથી થાય નહિ; જે જેને કાયક ન હોય તેની પાસે તે કામ કરાવવા જઈએ તો ઉલટું ખગડે, એવા અર્થમાં આ કહેવત કહેવાય છે. છાકરં કેડમાં અને સારા શહેરમાં દહેરો=ઉંચકાનાપણુને માટે આ કહેવત કહેવાય છે. નાનાં છાકરાંના ખેલ=આળકનું કામ નહિ, અર્થાત્ મોટું ને બહુ અગત્યનું મુશ્કેલ કામ છે એવા અર્થે. છાકરં ને ગરાસિયું=મેલ મરખાં આડાં હોય છે. ટેવ પાડે એટલે સમજે નહિ અને તેજ પ્રમાણે કરવાની દડ લે, એમ.

છાકરો, પું [સં. કાવક] પુરુષ જાતિનું બા-
ળક; છૈયો; દીકરો; પુત્ર. સોળ વર્ષ સુધી
પુરુષ છાકરો કહેવાય છે. કહેં છાકરો
હોય તો વહુ આવે અને પૈસો હોય તો
બાળ આવે.

છાગહું, નં છાગું.

છાગલો, પું રમાલથી સહેજ મોટો કપડાનો
કકડો; અંગુથો. (૨) માથે છાગા તરીકે
ધાલવાનો યુગડાનો કકડો.

છાગાળો, પું છાગાં રાખનારો છેલ જીવા-
નિયો; ફક્કડ તરણુ. ઉં સામું જો નંદના
છાગળા, મારું ચીત ચારન વાલા, સામું

છાગું, નં પુરુષને માથે બાંધવાની પાધડી,
શળિયા કે મોળાનો કસબી છેડો કે જે
ચાલતાં લળતો તે જલતો રહેતો. મંજરીની
માફક માથા ઉપર ફરફરતો રહેતો છેડો;
કલગી; શિરો વેણનો પવને ફરફરતો કસબી
છેડો; જ્વળની માફક માથે ફરફરતો રહેતો
મોળ કે ફેંટાનો છેડો; પાધડીમાં ખોસેલો
ફલનો તોરો. રં પ્રં ઉઘાડે છાગે=જહેર
રીતે; સૌ કોઈ જાણે જુએ એમ; ચાહન.

છાછ, સ્ત્રીં [સં. શૌચ] પવિત્રતા, એકખાઈ,
અથવા આચારની ચટ. અડકારો, અભડા-
વારો, અપવિત્ર થરો, એવી જે અતિશય
કાળજી-લાગણી તે; શંકા; વહેમ; સંકાય.
કિં પ્રં છાછ રાખવી=અડકાયા અભ-
ડાયાની લાગણી વહેમ રાખવો તે. :-વર્ણ-
વર્ણની કે અભડાયા ન અભડાયાની એને
લગારે છાછ નથી. શૌચાશૌચ વિચાર.

છાછત, સ્ત્રીં ખાંખત; ખંત; કાળજી; ખજી-
ખોદ. કાળજીપૂર્વક કોઈ વસ્તુની સંભાળ-
તપાસ રાખવાની ટેવ તે.

છાહું, વિં બહાર પડવું ન હોય તેવું; ઉતરું;
છાહરું; નહિહુંડું. (૨) ઉઘાડું; અચાહાય;
આહું. (૩) મંદું; મેહું; અશુદ્ધ.

છાજ, સ્ત્રીં છાજ.

છાડું, વિં [પ્રા. છુડું] નાતું; ડુંકું; લધુ; નહિ-
મોડું; કનિષ્ઠ. ઉં તમે છોટી ઉમર વરસ
સોળનાં, નથી નીકળ્યાં કદી ધર બહાર.
(૨) નાં છોડિયું; છોડું. (૩) રેસાદાર
રેહું. :-ભિંડીનું છોડું; લટિયું.

છોડ, પું [સં. કિશલય વા કોડ] વનરૂપ-
તિનો તાને ઉછરતો નાનો રાપો; પીલો;
પ્રેરાહ; સહેજ મોટો થયેલો ફલુગો;
છોડવો; કરસણુ. (૨) સુકાઈ ગયેલું છોડું
તે; લિંટ-ગર્ભસુકાઈ જઈ નાક કે પેટની અંદર
બાજેલું પડ; લિંટ ગર્ભનો સુકો ગદ્દી.

છોડલુહાર, પું છોડાવનારો; સુકાવનારો.
વિં છોડવનારું.

છોડબાંધ, સ્ત્રીં છોડવું અને બાંધવું તે. બાંધ
છોડ, એમ વપરાય છે.

છોડવવું, કિં સં છોડે-છુટું કરે એમ કરા-
વવું; છોડાવવું; સુકાવવું; રળ અપાવવી.

છોડવું, કિં સં [પ્રા. છુડું,] બાંધેલાને છુટું
કરવું. :-ગાંઠ છોડવી; ગાયને ચરવા છોડી.
(૨) વળગેલું, ચોટેલું, કે લાગેલું હોય
તેને છુટું કરવું; કાઢી નાંખવું. :-પાપ કર્મ
કરવાં છોડ. તમે દારૂનું વ્યસન છોડો. (૩)
મૂડા દેવું; જવું. :-હક છોડવો. (૪) આ-
લવા દેવું; વહેવું મૂકવું. :-નળ છોડવો. (૫)
મૂડાદેવું; તજવું; ત્યાગકરવો. :-લાજ
છોડવી. (૬) કોડવું; બહાર કરવો. :-દાર-
ખાનું છોડવું પણ બંદુક છોડવા દીધી નહિ.
(૭) હવામાં ઉડાડવું; જોરજોર નિશાન
તરફ જાય એમ કરવું; મારવું; મૂકવું. :-
એરે ત્રણ તીર છોડ્યા તે તેણે લાલપર
ઝીલી લીધા. સખમરીને ટારપિડા છોડી
કે તરત ઉતારુઓ ગભરાઈ ગયા. (૮)
પડ્યુંમૂકવું; રહેવાદેવું; જવાદેવું. :-હવે એ
વાત છોડી દો, તંતશો ? (૯) બંધકરવું;

મેલવું. :-અભ્યાસ છાડી ધંધે વળઆ.
(૧૦) બહારનીકળવું. :-ધર છાડયું, કિં
પ્રં છાડી દેવું. છાડી મૂકવું. છાડી મેલવું.
ગાંઠ છાડવી. નળ છાડવો. આતસઆજ
છાડવી. તોપ છાડવી, સ્નેહ છાડવો. લાજ
છાડવી. નાત છાડવી. ધર છાડવું. હક
છાડવો. (૧૧) પ્રસારવું; પહોળું કરવું; ખુલ્લું
મૂકવું. :-કાથળી છાડવો. સદ છાડવો.

છાડવો, પું છાડ; રોપો; પીલો.

છાડાવવું, કિં સં મુકાવવું; છાડવવું.

છાડિયું, નં વનસ્પતિ ઉપરનું આચ્છાદન;
જાલ; છાડું; ત્વચા. (૨) જાલનો કકડો;
નાનું છાડું; ફેતરું. વનસ્પતિ-લાકડા
ઉપરની જાલ તેમજ ફળ વગેરે ઉપરનું
પડ તે છાડિયું. કિં પ્રં છાડિયાં પાડવાં=
આડના થડ ઉપરની જાલના કકડા ઉખા-
ડવા. (૨) દોષ બતાવવા; મોટે કે પરાક્ષ
રીતે સામા માણસના દોષ કાઢી તેની
ઉપર ઠોક દેવા; આડિયો કાઢી નાંખવો.
પાછળ બુંડું ખોલવું; દોષ કાઢવા; સખત
ટીકા કરવી.

છાડી, જીં છાડરી; દીકરી; પુત્રી; દુલિતા.
(૨) ઘસી; હુંડી; ગોલીની છાડરી.

છાડું, નં [પ્રા. છવ્ઠી] વનસ્પતિ લાકડાં અને
ફળ વગેરે ઉપરનું ઠાંકણું; જાલ; છાતરું;
પડ; ત્વચા. (૨) જાલનો કકડો; ચામડી
ઉપરનું પડ; થોડી ઉખડેલી ત્વચા. કિં
પ્રં છાડાં ઉતારવાં=ઉપરની ત્વચા-આ-
ચ્છાદન ઉખેડવું; છાતરાં કાઢવાં=ઠાંકણ
દૂર કરવું. (૨) ચામડી ચિરાઈ જાય એમ
મારવું; હડવું. છાડાંકાઢવાં=મારવું; ચા-
મડી નીકળી જાય-ઉખડે એવો માર મા-
રવો; ઠકુંખવું.

છાત, જીં છાજ.

છાતરું, નં છાડું; જાલ; ફેતરું.

છાતેર, વિં સિતેરને જ; ૭૬.

છાતો, પું કુચડો. (૨) જીઠો.

છાખંધ, વિં છાથી ખાંધેલું; છાનું; છાનાળું;
છાલાળું. :-આમમાં ખેચાર છાખંધ ધર છે.

છાલાડું, કિં અં સામા માણસની મોટાઈ,
રૂવાળ, અને ઓઢી વગેરે બેઠને તેની
આગળ જતાં ખંચાવું; શરમાવું; લાજ
આવવી; શેહ પડવી; ઓસરવું. (૨) સામા
માણસ આગળ કોઈ આળ કે અપરાધને
માટે ગેરઆયર થયેલી હોય તેથી આ-
શંકાવું; શરમિદા પડવું; શેહલાગવી; તેની
જાપ-ધાક લાગવી.

છાલીડું, વિં છાલું પડેલું; છાલાયેલું; ખ-
સિયાળું; શરમિદું; ઝંખવાળું.

છાલું, વિં ભુકું; શરમિદું; આળ કે અપરાધ
તાજેતર પકડયાથી ઝાંખું પડી ગયેલું;
મોઢમોઢ ભુકુંપડેલું. (૨) શરમાળ;
લજ્જાળું; ઝંખાઈ ગયેલું એવું.

છાર, પું [સં. છુર] અઓ; સજૈયો; જર.
:-ઘાઠીએ છાર ઉઠવો=અઆની મારફતે
બીજા માણસને થયેલાં ગડગુમડનો ચેપ
લાગવો-ઉઠવો તે.

છારું, નં [સં. ચિછ] છાકરું; નાનું બાળક;
છેયું. પું છારો. જીં છારી. કહો છારું
કછારું થાય પણ માતા કમાતા ન થાય=
છાકરાં કદાપિ મારુસ્નેહ ભૂલી જાય પરંતુ
માતા પોતાના બાળક પરનો સ્નેહ કદી
ભૂલે નહિ. (૨) સંતતિ; સંતાન.

છાલ, જીં વનસ્પતિનાં પ્રેરોહ ઉપરની અ-
થવા ફળ ઉપરની ત્વચા; ફેતરું; જાલ.
(૨) સૌથી ઉપરની છેલ્લી નાજુક પાતળી
ને કહણ જાલ તે. :-શેલડીની છાલ. (૩)
જાલીને ઉતારી નાંખેલી જાલ. :-શેલડીની
જાલ ધરમાંથી કાઢી નાંખ. છીલ.

ઔલવું, કિં સં ધારવાળા ઔગ્ગરથી કાઢ
પણ વસ્તુની ઉપલી સપાટી ઉખાડવી;
ઉપલું પડ ઉખડે એમ કરવું; ઊલ-આ-
અજાદન પડ કાટ વળગાટ કે મેલ ઉઝ-
રડવો. :-વાસણ ઔલવાં. લાકડાં ઔલવાં.
(૨) છરી જેવા ઔગ્ગરથી ફળ શાક
વગેરે વનસ્પતિની ઉપલી ઊલ કાઢી નાં-
ખવી. :-કેરી અને દુધી ઔલવી. (૩) ટાંક-
જીથી ઉપર ઉપરનો ભાગ કાપીને ઝગડી
આણવી; તાછવું. :-સોના રૂપાનો ઘાટ
ઘોવડાવ્યા કરતાં ઔલાવેલો તો બહુ સારો
લાગે છે. ઔલેલાં સાંકળાં. (૪) પુઠે વિરુદ્ધ
ઔલવું; નિદ્રા કરવી; બખાળવું; ભુંદું
ઔલવું. :-એ તો જ્યાં ને ત્યાં તમારું
ઔલતો ફરે છે.

ઔલાવું, કિં અં ઔલેલા થવું; ઉપરની
સપાટી ઉખાડવી; ઘસાવું; ઔડિયાં પડવાં.

ઔલાણું, વિં ઔલાયેલું. (૨) ઔઅંધ; ઔનું
કામ; ઔયેલું.

ઔવડાવવું, કિં પ્રેં યુનો દેવડાવવો; ઔ-
અંધ કરાવવું.

ઔવડાવું, કિં અં અડકાવું; અભડાવું; અ-
સ્પર્શના સ્પર્શ થવાથી અપવિત્ર થવું.

ઔવું, કિં સં [પ્રા. છુહિલં] અભડાવવું;
અપવિત્ર કરવું; અડવું; સ્પર્શકરવો. (૨)
ઔ લગાડવી.

ઔહ, પું સમજવી પડાવીને અથવા વિશ્વાસ
આપીને દૂર ખસીજવું તે; છેહ; દ્રોહ;
વિશ્વાસઘાત. (૨) વિયોગ; ત્યાગ.

ઔળ, સ્ત્રી પાણીનો મોટો મોન્ને ઉજાળો તે;
તરંગ; લોહ; હોડો; મોટી ઊલક.

ઔળવું, કિં ઉલલાવું; હલકાવું; નાના ઔ-
કરાંના પેટમાંથી વધારાનું ધાવણુ ઔળની
માફક હલકાઇને બહાર નીકળી જવું. :-
હૈયો બહુ ઔળે છે. ધાવણુની ઉલટી થવી.

ઔં, કિં છુંનું પ્રાંતિક રૂપ. નાગરો વગેરે
કેટલાક લોકમાં છું ને ઠેકાણે ઔલાય છે.
:-હું ઔં ત્યાં લગી ઠીક છે. છઉં.

જ, પું [સં. જ.] ગુજરાતી મૂળાક્ષરોમાંનો
ઓગણીસમો અને વ્યંજનોમાંનો આઠમો
તાળુસ્થાની અક્ષર. સંસ્કૃત ય ને ઠેકાણે
ગુજરાતીમાં ઘણે ઠેકાણે આ અક્ષર વપ-
રાય છે. જેમકે યજ્ઞમાનને ઠેકાણે જજ્ઞ-
માન અને યશને ઠેકાણે જશ. સંસ્કૃતમાં
જેમ ચ, હિ, તુ, વગેરે અક્ષરો માત્ર
પુરતી માટે વપરાય છે તેમ ગુજરાતીમાં જ
વપરાય છે.

જ, વિં જન્મેલું. પ્રત્યય તરીકે વપરાય છે,
અને જન્મેલું; ઉત્પન્ન થયેલું; એવો અર્થ
બતાવે છે. :-વંશજ; અંડજ; સ્વેદજ;
અનુજ. અં નિશ્ચય, આગ્રહ અને વિશ્વાસ
બતાવે છે. :-ચોર તે ચોરજ; હુંજ જઇશ.
(૨) હદ; પરિણામ; ને મર્યાદા વગેરે
બતાવે છે. :-અમદાવાદ લગીજ; એટલુંજ.
વિચારનો નિશ્ચય બતાવવા તથા અમુક
અર્થ ઉપર વજન મૂકવાને પણ વપરાય
છે. :-ખાવાથીજ શક્તિ આવશે.

જઘ, પું (જયંઘ) હલકી કિમ્મતનો તાંબાનો
સિક્કો; પૈસો; જનાવાદી. અમદાવાદ તરફ
વપરાય છે.

જઙ્ઙ, વિં [ફા] ધરકું; વૃદ્ધ. (૨) નાત-
વાન; અશક્ત.

જઙ્ઙી, સ્ત્રીં ઘડપણ; વૃદ્ધાવસ્થા. (૨) નાત-
વાની; અશક્તિ. ઉં જુવાની જતા લગી
રોજે ડરીશું તો જઙ્ઙીમાં વાતો ઇશકની
કરીશું, જુવાનીં નર્મ.

જઠ, પું [સં. યથ] જવ; સાતુ. વિશેષ
માટે જુઓ જવ.

જક, સ્ત્રીં એકની એક બાબત બહુ આગ્રહથી
પકડી રાખવાની બેંશ તે જક; જદ; આ-

ગ્રહ; આઝાઘ; હડ. બાળક વૃદ્ધ અને માંદું
માણસ એકની એક બાબત વારંવાર
માઝા કરે છે અને સમજાવ્યા છતાં પણ
પોતાની માગણી મૂકવું નથી તે હટ. (૨)
ભાંજગડ; પંચાત; માથાફેડ. -લેવું હોય
તો લો નહિ તો ચાલ્યા જાઓ; અમરતી
જક ન કરો.

જકડવું, કિં સં જતરડામાં ધાલીને ખૂબ
દાખવું; ખેંચવું અથવા વાળી નાંખવું. (૨)
યંત્રથી ખસી ન શકે તેમ પકડવું; ધરવું.
(૩) ચપટ કરીનાંખવું; નિચોવવું; કચરી
નાંખવું; હાલેચાલેકે ખસે નહિ તેમ સકસ
કરીનાંખવું; જોરથી ખેંચીને તાણીખાંધવું.

જકર, સ્ત્રીં જુવં જકર.

જકાત, સ્ત્રીં [અ. જકાત] મુસલમાની ધર્મ
પ્રમાણે કમાઈનો ચાલીસમો ભાગ ધર્મા-
દા-ખેરાત તરીકે આપવો તે; કમાણી ઉપ-
રનો ધર્મ વેરો. (૨) દેશમાં આવતા જતા
માલ ઉપર રાજ્ય તરફથી જે હકસાદ
લેવામાં આવે છે તે; નાકાવેરો; દાણ;
ટાલ; કર; છાપો.

જકાતદાર, પું જકાત લેનારો અમલદાર;
જકાત વસુલ કરનારો-નાકાદાર.

જકાતી, વિં જેની ઉપર જકાત લેવાતી
હોય એવું; જકાત લેવા આપવા જેવું તે.
:-અમારી પાસે કંઈ જકાતી માલ ન
હતો. (૨) પું જકાત ઉધરાવનારો.

જકાર, પું [સં.] જ એવો અક્ષર અને
ઉચ્ચાર તે.

જક્કી, વિં જક ધરનાર; હડીલું; જિંદી;
આગ્રહી; આકું. (૨) તકારી; માથાફેડિયું.

જકખડ, વિં જજ્ઞરિત થવા છતાં પણ ફાટી

તૂટી જાય નહિ એવું; ચીકણું; ચીવટ;
ધિંધું; ઘસારો ખમે એવું; ખડતલ. (૨)
વછુટે નહિ એવું; જડસું; ખાધડ.

જક્ષ, પું [સં. યક્ષ] દેવ અને મનુષ્ય વચ્ચે-
ની એક જાતિ; અર્ધદેવ કહેવાતી જાતિ;
યક્ષ. કુમેરનું ધન અને વાડી સાચવનારા
અમુક લોકો; એક ગણ વર્ગ. (૨) બિયા-
મણી; ખાધ જાય એવો માણસ. (૩) એક
ભૂતજાતિ. વિશેષ માટે જુઓ યક્ષ.

જક્ષણી, સ્ત્રી જક્ષ જાતિની સ્ત્રી. (૨) લય-
કર ને ખાધ જાય એવી વિકરાળ સ્ત્રી;
એકજાતની યોગિની; ભૂતડી.

જખ, સ્ત્રી [સં. ક્ષય] માછલી. ઉંચકાર-
ચંદ્ર ફણીમણિ, જખજખ ઉપમા શું
દઉં. દયારામ. કિં પ્રં જખ મારવી=
હારી થાકી પસ્તાઈને પોતાની મરજી
વિરુદ્ધ કામ કરવાની ફરજ પડવી તે.
જખ; એવો સ્વતંત્ર શબ્દ નથી. જખ=
માછલી અને તે મારવી એ કામ મોટા
શિકાર ન થઈ શકે તેવા નિર્બળનું નીચું
મોં કરીને મૌન બેસી રહીને કરવાનું છે
તે ઉપરથી આ ક્રિયા પ્રયોગ કદાપિ
આલ્યો હોય. જખનો અર્થ પોતાનું ધાર્યું
નહિ થવાથી બીજાએ કહેલું પણ પ્રથમ
નહિ માનેલું કાર્ય પોતાને ન છુટકે કરવું
પડવું એવો થાય છે. કહેવું જખીને જખ
મારવી=જખી રહ્યા પછી અજીવાડ ધોવો
પડવો; જખીને પસ્તાવું તે.

જખમ, પું [પા. જલમ] ચામડી બેઢાઈને
પડેલો ઉંડા ખાડો; ધા; કાપ; ઝટકો;
વાઢ; પ્રહાર. (૨) ખોટ; હાનિ; નુકસાન.
(૩) મનમાં બહુ ખરાબ લાગવું તે; બદ-
નામી; બદો. (૪) સજેખમ. કિં પ્રં
જખમ થવો=ધા થવો; ચામડીમાં ઉંડા
કાપ પડવો. જખમ કરવો=ધા મારવો;
લાગણી દુખવવી. જખમ રૂઠવો=ધામાં

અંકુર આવવાં ને મટવું; લાગણી લુલાઈ
જવી; શરીર ઉપરની ચામડી તૂટી અંદ-
રના માંસમાં ખાડ પડે તે જખમ. શરીર
કપાયાથી અણી ભોકાયાથી કચરાયાથી
અથવા માંસ નીકળી પડવાથી જખમ પડવો
કહેવાય છે. જખમને લીધે માણસને તાણ
ચમકે રતવા અને બીજા રોગો થાય છે.
જખમને લીધે થયેલી ચમક અને તાણ
જીવલેણ નીવડે છે. તીર ભાક્ષો અને ગોળી
વગેરે જે ઝર પાણીમાં ડૂબે તે જખમ
વિષવાળો કહેવાય છે. આવો જખમ
ઝટ રૂઠાતો નથી. જખમનો મૂલ્યાર્થ તર-
વાર વગેરે ધારવાળા હથિયારના ઝટકાથી
પડેલો ઉંડા કાપ એવો થાય છે.

જખમી, વિં જખમ થયેલો જેને હોય એવું;
ધાયેલ. (૨) તૂટેલું; સખત લાગણી થયેલી
હોય એવું.

જખવું, કિં અં [સં. જક્ષ] ખાધજવું;
ભરખવું.

જખ, નં [સં. જગત્] જગત; વિશ્વ; દુનિયા
જુઓ જગત.

જખકતી, પું જગતનો કરનાર; પ્રભુ; પર-
મેશ્વર. (૨) બ્રહ્મા.

જખજીવન, પું જગતને જીવાડનારો; જગ-
તના જીવનરૂપ જે તે; પરમેશ્વર; વિષ્ણુ.

જખણ, પું [સં.] અક્ષર મેળ છંદોની રચના
માટે હસ્ત દીર્ઘ ત્રણ ત્રણ અક્ષરોનાં જે
આઠ જોડકાં બનાવેલાં છે તેમાંનું જથી
શરૂ થતું આગળ પાછળ હસ્તવાક્ષર અને
વચમાં દીર્ઘાક્ષરવાળું જોડકું તે. :—જકાત.
ઉં જકાત તે જખણ ગણ બજો. પિંગળ.

જગત, નં [સં. જગત્] પરમેશ્વર ઉત્પન્ન
કરેલું એવું આ જે બધું તે; આકાશ,
પૃથ્વી, પવન, પાણી, આણી પદાર્થ વગેરે
તે; વિશ્વ; જીવન; લોક; દુનિયાં; બલક.

(૨) પૃથ્વી. ૩૦ પ્ર૦ જગતપાણી=ગાંભે પીત્રો તે; રંગપાણી. જગતનો વા=દુનિયાં-દારીની અસર થવી તે; હું અને મારા-પણાનું અભિમાન તે; મમત્વ; અહંકાર; પ્રપંચની અસર થવી તે. કિં ૩૦ જગત જીતવું = લોકમાંથી યશ મેળવવો; અધી રીતે અથા તરફથી યશ મળવો, સૌને રાજી રાખવું તે. સારાને પણ જગત સારો કહેવું નથી, કોઇને કોઇ કંઇ પણ દોષ કાઢ્યાજ કરે છે માટે જ્યારે કોઇ કંઇ દોષ કાઢવું હોય ત્યારે દિલાસો લેવાને આ કહેતી વપરાય છે.

જગતજનેતા, સ્ત્રી ૦ જગતને ઉત્પન્ન કરનારી; જગતની માતા; દુર્ગાદેવી.

જગતજમ, વિં ૦ જગતમાં સર્વત્ર જમી, વ્યાપી રહેલું. નાં ૦ પરમેશ્વર; બ્રહ્મ. ઉં ૦ આશા ફેરી તોડી દોરી, દોરી જેડી જગતજમ. નિરાંત.

જગતજેતા, પું ૦ જગતને જીતનારો; વિશ્વ-વિજેતા; અકર્ણી રાજા.

જગતપ્રસિદ્ધ, વિં ૦ જગત્પ્રદેર; નામાંકિત; જગતમાં સર્વત્ર જેની પ્રસિદ્ધિ હોય એવું.

જગતભવાડો, પું ૦ જાહેરમાં ફજેતી થવી તે; લોકમાં હો હો થઇ છુટું બોલાવું તે; મોટો ફજેતો. ઉં ૦ એક દિવસમાં સૌ સુખ સાંતવું જગતભવાડો કીધોજી. દયારામ.

જગતી, સ્ત્રી ૦ [સં.] જીવન; જગત. (૨) પૃથ્વી. ઉં ૦ જગતી પર જલધર કશો. પ્રેમાનંદ. (૩) કવિતાના નાના મોટા છંદોના વર્ગમાંનો બાર અક્ષરના છંદોનો એક વર્ગ તે.

જગત્ચક્ષુ, પું ૦ [સં.] સૂર્યનારાયણ.

જગત્રય, નં ૦ ત્રણે જગત; ત્રિજીવન. સ્વર્ગ, પૃથ્વી ને પાતાળલોક.

જગત્પતિ, પું ૦ [સં.] જગતનો સ્વામી; પરમેશ્વર.

જગદંબા, સ્ત્રી ૦ [સં. જગત્+અમ્બા] જગતની માતા; દુર્ગા; પરમેશ્વરી.

જગદંબિકા, સ્ત્રી ૦ [સં.] જગતની માતા; ઇશ્વરી.

જગદાત્મા, પું ૦ [સં. જગત્+આત્મા] જગતનો જે આત્મા તે; પરમેશ્વર.

જગદીશ, પું ૦ [સં. જગત્+ઈશ] જગત્પતિ; પરમેશ્વર.

જગદીશ્વર, પું ૦ [સં.] પરમેશ્વર.

જગદુદ્ધાર, પું ૦ [સં. જગત્+ઉદ્ધાર] જગતનો છુટકારો; મુક્તિ; મોક્ષ.

જગદુગર, પું ૦ [સં.] જગતનો ઉપદેશક; જગતના જ્ઞાનમાં પ્રકાશ કરનાર. (૨) મહાદેવ; શંકર. શાંકરમતના મુખ્ય આચાર્યની ઉપાધિ.

જગદ્ગર, પું ૦ [સં.] પરમેશ્વર.

જગદ્ગત્રી, સ્ત્રી ૦ [સં.] જગદંબા; પરમેશ્વરી; દેવી; માતાજી.

જગદ્વંધ, વિં ૦ [સં.] આખી દુનિયાને વંધન કરવા યોગ્ય; જગતને પૂજ્ય.

જગધરી, નાં ૦ પંચમમાં અંગાલાતા અગ્નિ ખુણામાં આશરે આળીસેક માર્ધલ ઉપર આવેલું એક નાનું શહેર. એની આસપાસના પહાડી પ્રદેશમાં તાંગાની અને લોહાની ખાણો છે. જગધરી ગામમાં એ કાચી ધાતુઓને ગાળવાનાં કારખાનાં છે.

જગન, પું ૦ [સ. સજ્ઞ] વૈદિક ધર્મ પ્રમાણે દેવોને આહુતિઓ પહોંચાડવાને મંત્રો લખી લખીને અગ્નિમાં સમિધો હોમવાની જે ક્રિયા તે; યજ્ઞ; યાગ; સવન. ઉ. જગ-જગન નીત કરવા નવા, ને રાજા ધુરિંધર સુખ પામવા.

જગન્નાથ, પું. [સં.] જગતનો નાથ તે; જગત્પતિ; પરમેશ્વર. વિષ્ણુ ભગવાન લીલા માટે નહિ પરંતુ મૌન રહી બધું જોયા કરવાને થયેલો વિષ્ણુનો અવતાર; શુદ્ધાવતાર. જગન્નાથજી=ઓરીસામાં મહા નદીના મુખ આગળ જગન્નાથપુરીમાં જે જગન્નાથજીને નામે વિષ્ણુ ભગવાનની મૂર્તિ છે તે; વિષ્ણુ.

જગન્નાથપુરી, ના. ઓરીસા પ્રાંતમાં બંગાળના ઉપસાગર ઉપર મહા નદીના મુખ આગળ આવેલું એક મોટું શહેર અને શ્રી જગન્નાથજી મહારાજની યાત્રાનું ધામ. જગન્નાથપુરી બહુ જીનું શહેર છે. શુદ્ધ ધર્મની જહોજલાલીના વખતમાં જોદ્ધ લોકોનું તે એક પવિત્ર તીર્થસ્થાન ગણાતું અને હિંદુસ્તાનના હજારો-લાખો માણસો ત્યાં યાત્રા કરવાને જતા હતા. તે પછી જગન્નાથજીનું માહાત્મ્ય વૈષ્ણવ હિંદુઓમાં આકર્ષ્ય અને તે આજ લગી ચાલુ રહેલું છે. હિંદુસ્તાનમાં યાત્રાના ધામ તરીકે લોકોમાં તે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં જગન્નાથજીનું પ્રાચીન મંદિર છે. બારે માસ યાત્રાળુઓ ત્યાં જતા રહે છે પણ વરસમાં વીસ વખત ત્યાં મોટા મેળા ભરાય છે. રથયાત્રા નામના તહેવાર ઉપર સૌથી મોટા મેળા ભરાય છે, કારણ કે તે દિવસે ચાળીસ કુટ ઉંચા અને મોટાં પૈડાંના રથમાં મૂર્તિ પધરાવી રથને ફેરવવામાં આવે છે. જગન્નાથજીના આ રથ તળે કચરાઇને મરી જતું, એ મોક્ષ આપનારું મનાતું હોવાથી આગળ ધણાક લોકો તેની તળે પડી કચરાઇ મરતા. હાલ એ રિવાજ બંધ કરવામાં આવેલો છે.

જગન્નાથ પંડિત, ના. સંસ્કૃત ભાષાનો એક મોટો અને નામાંકિત કવિ. જગન્નાથ જાતે તૈલંગી બ્રાહ્મણ હતા. તેમના પિ-

તાનું નામ પેરમભટ્ટ હતું. એમ કહેવાય છે કે, બાર વર્ષ પછીજ તેમને ભણવાની સારી ચાનક લાગી હતી. કાશીમાં વિદ્યાભ્યાસ કર્યા પછી જયપુરના મહારાજના આશ્રયથી ત્યાં જઈ તેમણે એક પાઠશાળા ઉઘાડી ગૃહસ્થ જીવન શરૂ કર્યું હતું. અકબર પાઠશાહના વખતથી દિલ્લીમાં જુદી જુદી ભાષાઓ અને જુદા જુદા ધર્મના વિદ્વાનોનો સત્કાર થવા માંડ્યો હતો અને જહાંગીર તથા શાહજહાનના વખતમાં પણ દેશ દેશાવરના વિદ્વાનોની દિલ્લીમાં સભાઓ ભરાતી હતી. જહાંગીરના પાછલા વખતમાં ભરાયેલી વિદ્વાનોની એક સભામાં જગન્નાથ ગયા હતા. સભામાં તેમણે જે વિદ્વતા અને કવિત્વ બતાવ્યાં તેથી ઘણા ઉમરાવો અને શાહજહાનના વડા શાહજહાદ દારાસિદ્ધાહ ઉપર ઘણી અસર થઇ અને તેઓ દિલ્લીમાં રહ્યા. શાહજહાનના અમલ દરમિયાન તેમને દારા સાથે ઓળખાણ અને સહવાસ થયો. શાહજહાન પોતે અને તેનો શાહજહાદ દારા પંડિત ઉપર બહુજ પ્રીતિ રાખતા. જગન્નાથ જેવા વિદ્વાન હતા તેવા જ રૂપાળા પણ હતા. કહે છે કે, જૈની ઉર્ફે લવંગી નામની પાઠશાહી જનાનાની એક યવનકન્યા તેમની ઉપર મોહી પડી હતી. પાઠશાહને પ્રસન્ન કરી તથા ઇસ્લામી ધર્મ અંગીકાર કરી પંડિતે તેની સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. ‘આસફવિલાસ’ નામનું કાવ્ય લખ્યા પછી જહાજહાન પાઠશાહે પોતે એક મોટો દરબાર ભરી જગન્નાથને ‘પંડિતરાજ’ નો ખિતાબ આપ્યો હતો. પંડિતરાજ દારાની પાસે હતાં તેવામાંજ દારાને થોડા વખત માટે રાજ્યાભિષેક થયો હતો. કાશીમાં પંડિતનું બહુ માન હતું અને તે પણ ધરડા

થયા હતા એટલે અખ્યા દીક્ષિતના કહે-
વાથી તે અને યવની-જૈની હિંદુ ધર્મમાં
દાખલ થવાને તત્પર થયાં. આદ્યજોએ
કહ્યું કે, તમે એક જાણુ ભગીરથીના
કિનારા ઉપર ઉભાં રહો અને જો ગંગાજી
ત્યાં આવી તમને પાવન કરે તો અમે
તમને નાતમાં લઈએ. એમ કહેવાય છે
કે પંડિત જૈનીને લઈ ઉપલે પગથિયે
ઉભા રહ્યા અને 'ગંગાલહરી' નો એક
એક શ્લોક તેઓ જેમ જેમ યોગતા
ગયા તેમ તેમ ગંગાજી એક એક પગથિયું
ચઢતાં ગયાં. છેવટે પાવનમે શ્લોક તેમને
પગે પાણી ચરક્યાં ને તેઓ પાવન થયાં.
આદ્યજોએ પછી તેમને નાતમાં લીધાં.
જગન્નાથ પંડિત સન ૧૬૨૦ થી ૧૬૬૦
લગી એક ફક્કડ કવિ તરીકેની જાહેર-
જાલીમાં રહ્યા હતા. તેમણે નીચે પ્રમાણે
ગ્રંથો બનાવેલા છે:-(૧) રસગંગાધર, (૨)
ભામિની વિલાસ, (૩) મનોરમાકુચમર્દિની,
(૪) અશ્વાધારી કાવ્ય, (૫) જગદાભરણુ
કાવ્ય, (૬) પ્રાણાભરણુ કાવ્ય, (૭) રતિ-
મન્મથ નાટક, (૮) વસુમતી પરિણય, (૯)
યમુના વર્ણન ચંપૂ (૧૦) આસફવિલાસ,
(૧૧) પીથુવલહરી, (૧૨) અમૃત લહરી
(૧૩) સુધાલહરી, (૧૪) કશ્યાલહરી,
(૧૫) લક્ષ્મીલહરી, અને (૧૬) ગંગાલહરી.

જગન્નાથી, સ્ત્રી. મલમલથી ઉતરતું અને
સાધારણ સુતરાઉ કાપડથી સારા પોતાતું
છિંટનું કપડું; મજલીપટનની છિંટ જેની
બનતી હતી તે જગન્નાથજી તરફના વણાટ-
નું સુતરાઉ કપડું; વગર ધોયેલી મજલીન;
વગર ધોયેલો સેનો; જગન્નાથોનાં પેરણુ
અને પંચિયાં વગેરે થાય છે.

જગન્નિંદ, વિ. સૌ કાષ્ઠથી નિંદાતું એવું;
સર્વેએ નિંદા કરવા જેવું.

જગન્નિવાસ, પું. [સં.] જગતમાં રહેલા
એવા પરમેશ્વર; વિષ્ણુ.

જગન્નિમત્ર, પું. [સં.] જગદ્ગંધુ.

જગપતિ, પું. જગતનો પતિ તે; પરમેશ્વર.

જગખી, સ્ત્રી. જંગલની જમીન; જેમાં કુદ-
રતી-વગર વાવ્યું ઘાસ ઉગતું હોય તે
જમીન; ચરો; ખીડ; દોરોને ચરવા માટે
રાખેલી અણખેડ જમીન.

જગમાન્ય, વિ. જગત જેને માનતું હોય
એવું; સર્વમાન્ય; સૌ કાષ્ઠને માનીતું; સર્વે
જેને કણ્ણ રાખે એવું.

જગમોહના, વિ. જગતને મોહ પમાડે એવી
રૂપાળી સ્ત્રી. (૨) માયા.

જગરાય, પું. જગતનો રાગ્ન; જગતપતિ;
પરમેશ્વર.

જગા, સ્ત્રી. સ્થાન; કામ; ઠેકાણું; સ્થળ. (૨)
કામ; કામનું સ્થાન; નોકરીચાકરી;
સેવાનો અવકાશ. (૩) પ્રયોજન; કારણ.
(૪) બારું; હિંદુ; માર્ગ. ૩૦ પ્ર. ઉભું
રહેવાની જગા=આશરો; આધાર. (૫)
ખેસણું. આસન; ગાદી વગેરે. ૫૬; ઓઢો;
પદવી.

જગાડતું, કિં. સ. [સં. જાણ] ઉંઘમાંથી
ઉડાડવું; જાગ્રત કરવું. (૨) એતવવું; જ-
ણાવવું; સાવધાન કરવું. (૩) મચાવવું;
ઉભુંકરવું; ઉશ્કેરવું.

જગાત, જું. જકાત.

જગાવતું, કિં. સ. મચાવવું; ઉભું કરવું. (૨)
ગજવવું; જાગ્રતથાય એમ કરવું.

જગો, સ્ત્રી. સ્થાન; સ્થળ; જગા. ઓકારાંત
નારીજાતિ.

જગ્ગુ, ન. ખાખા કરે, ખાવાનું માખ્યા કરે
એવું નાનું છોકરું; ખાગક.

જગ્યા, સ્ત્રી. જગા.

જનન, સ્ત્રી [સં.] દિયણુ ઉપરનો પગનો આગલો ભાગ; જનંગ.

જનન્ય, વિ० ગર્હિત. (૨) યદ્.

જઘાતા, જુ० જઘાતિયાં.

જઘાતિયાં, ન૦ આળક અને અવિવાહિત માણસના શ્રાદ્ધને માટે શ્રાદ્ધ પક્ષની તેરસનો નક્કી કરેલો દિવસ તે; કુંવારાનાં શ્રાદ્ધ કરવાની તિથિ. ના० જઘાતિયો = કુંવારો છોકરો અથવા વાંદો.

જજ્ઞમાન, વિ० [સં. યજ્ઞમાન] યજ્ઞ કરનાર; યજ્ઞન કરનાર; હોમદત્તન કરનાર. (૨) પું० ક્રિયા કર્મનો બદલો આપીને બ્રાહ્મણ પાસે યજ્ઞ કરાવરાવી ક્ષણ લેનારો; પોતાને પુણ્ય ક્ષણ મળવા માટે બ્રાહ્મણને દાન આપીને પોતાને ત્યાં યજ્ઞ કરાવનાર; ધનાઢ્ય, રાજા, ક્ષત્રિય વૈશ્ય વગેરે તે. (૩) ધર્મ સંબંધી ક્રિયા કર્મ કરાવનારો; ક્રિયા કર્મ કરવા બદલ બ્રાહ્મણને બદલો આપી કર્મનું ક્ષણ લેનાર; બ્રાહ્મણને આશ્રય આપનાર; કર્મના બદલામાં દાન દેનાર; બ્રાહ્મણવર્ગને પોષનાર ક્ષત્રિય વૈશ્યાદિક વર્ગ તે. કહે० જજ્ઞમાનની જાત શી જોવી. જજ્ઞમાનને મન ગોરાળી કંઈ ગોરને મન ગોરાળી હોય ?

જજ્ઞમાનવૃત્તિ, સ્ત્રી [સં.] જજ્ઞમાની કરીને ગુજારો કરવો તે; જજ્ઞમાનો ઉપર આજીવિકા ચાલવી તે; ગોરપટ્ટું; પુરોહિતપાણું; જજ્ઞમાનોને ક્રિયાકર્મ કરાવવાનો ધંધો તે.

જજ્ઞમાનિયું, વિ० જજ્ઞમાનવૃત્તિવાળું; જેનો આધાર જજ્ઞમાનો ઉપર હોય તેવું. (૨) જજ્ઞમાનોને કરાવવામાં આવતું હોય એવું; ભાડુતી (ક્રિયા-કામ.)

જજ્ઞમાની, સ્ત્રી જજ્ઞમાનવૃત્તિ; જજ્ઞમાનપણું કરવું તે; જજ્ઞમાનોને ક્રિયા અને કર્મ વગેરે કરાવવાં તે.

જનિયાવેરો, પું० [અ. જ્ઞાત્રી.] મુસલમાન રાજકર્તાઓ પરધર્મીઓ પાસેથી માથા દીઠ જે કર લેતા હતા તે. અરબસ્તાનના ખલીફાઓએ એવે કારણે કાફરો અથવા પરધર્મીઓ પાસે આ કર લેવાનું ઠરાવ્યું હતું કે, ઇસ્લામીઓ સ્વધર્મી રાજ્ય માટે લડવા આવી રાજ્યની સેવા બજાવે છે અને પરધર્મીઓ તે સેવા બજાવતા નથી, માટે રાજ્યના રક્ષણ તથા રહેવાને તેમણે જનિયાવેરો આપવો જોઈએ, અરબસ્તાનમાં કાફરો પાસે, ઇરાનમાં પારસીઓ પાસે, યુરોપમાં ખ્રિસ્તીઓ પાસે ને હિંદુસ્તાનમાં હિંદુઓ પાસે આ સંબંધે મુસલમાન પાદશાહો પ્રત્યેક માથા દીઠ વેરો લેતા હતા. ગૃહસ્થને ૪૮, મધ્યમ વર્ગને ૨૪ અને ગરીબને ૧૨ દીરહમ જનિયાવેરો આપવો પડતો. હિંદુસ્તાનમાં અલ્લા-ઉદ્દીને હિંદુઓ ઉપર જનિયાવેરો નાંખ્યા હતા, બ્રાહ્મણો અને ગૃહસ્થો પાસે એક મહોર, વચલા વર્ગના લોક પાસે સાત આઠ રૂપિયા અને ગરીબ પાસે સાડાત્રણ રૂપિયા લેવાતા હતા. ઇરાન અને હિંદુસ્તાનમાં આ હરડિયા વેરો વસુલ કરનારાઓ બહુ જીલ્લમ ગુજારતા હતા. અકબર પાદશાહે જનિયાવેરો બંધ કર્યો હતો. ઔરંગઝેબે તે ફરીને ચાલુ કર્યો ત્યારે લોકોએ મોટો પોકાર ઉઠાવ્યો હતો. વેરાને માટે અરજી આપવાને દિલ્લીના ચંદનીચોકમાં એક કક્કા થયેલા લોકો ઉપર હાથો ચઢાવરાવી તે હિંડી ગયો હતો. છેલ્લે બાર સૈયદોના વખતમાં જનિયાવેરો હમેશને માટે કાઠી નાંખવામાં આવ્યા હતા. ઇરાનના મુસલમાન શાહો છેક ૧૮૮૧-૮૨ લગી ત્યાંના જરથોસ્તીઓ પાસે જનિયાવેરો લેતા હતા. ઉમ્મરમાં આવેલાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષ પાસેથી આ વેરો લેવામાં આવતો હતો.

જાડિયો, જુનું ઉપલો શબ્દ.

જટલ, વિનં જંગલી; અનાડી.

જટા, સ્ત્રી [સં.] માથે વધારેલો અને તેલ વગર રાખવાથી ઘરસટ થઈ એક બીજાની સાથે બાઝી ગયેલા વાળનો સમૂહ તે; ઘરસટ અને લટ લટિયાં થઈ ગયેલો મોટો ચોટલો; સટા; મુનિ કે સાધુ-આવાનો માથા ઉપરના વાળનો જથ્થો; મોટી શિખા. (૨) કેટલીક વનસ્પતિની ઝાડ ઉપર થતા લાંબા એક બીજાની સાથે યુગ્મવાદ્ય ગયેલા રેસા-તંતુઓનો જે સમૂહ તે. જુંથરાં. (૩) ઝાળામાંથી નીકળીને લટકતાં વડ અથવા પિપર વગેરેનાં લટકતાં મૂળિયાંનો સમૂહ; વડવાદ્યો. (૪) વેદ ગાવાનો એક પ્રકાર. વેદ પઠનના ચાર પ્રકાર છે, પદ, ક્રમ, જટા ને ધન, તેમાંનો 'જટા' પ્રકાર તે. કિંમ પ્રમ જટા રાખવી=માથે લાંબા વાળ વધારવા. જટા ખાંધવી=વાળવી=વડ વગેરે દુધિયા વનસ્પતિનું ચીકણું છીર નાંખી વાળની ગાંઠ વાળી દેવી તે. જટા કરવી=વાળને હોળના ચોળાનાં ને તેલ સંચારવાનું બંધ કરી ગાંઠ વાળીને એમને એમ રહેવા દેવા, સાધુ, તપસ્વી જેવા થવું. ઉન જટા કરું કેશ, સાથે રાખે સ્નેહથી. ક. દ. ડા. જટા પછાડવી=ચુસ્ત થવું; તપાદિક વ્રતનો ત્યાગ કરવો; ઉસ્કે-રાઈ જવું. :-ચંકરે જટા પછાડી કે તરત ગણુ છૂટયા. કહેન આજ કાલનો નેગી ને દિયણુ સામી જટા.

જટાજુટ, નમ [સં.] જટાનો સમૂહ; જટાને આંટા દબને વાળેલી ગાંઠ.

જટાધર, વિનં જટા ધારણ કરનાર. નાનું શિવ.

જટાવારી, વિનં જેને માથે જટા હોય તેવું. નાનું શિવ; તપસ્વી. (૨) પું વડ જટા-ધારી બાવા=માથે વાળ રાખનારા બાવાઓનો વર્ગ.

જટામાંસી, સ્ત્રી [સં.] એક ઓષધિ; જટા-શંકરણ; વલદ; વજ. આ જમીન ઉપર પથરાતા વેલાની જાતની વનસ્પતિનું બિલાડીની પુંછડી જેવું ઉપર રેસા રેસાનાં જુંથરાં વાળું મૂળ છે. આનો સ્વાદ કડવો અને તીખો હોય છે. તેમાં મુગંધિ હોવાથી ચંદનમાં જટામાંસી વપરાય છે. વળી તેમાંથી મુગંધિ તેલ પણ નીકળે છે. દેશી ઓષધિ તરીકે તેનો કવાથ કરવામાં ઉપયોગ થાય છે. એમાંથી પાકો કાળો રંગ પણ નીકળે છે. પાકીને ધોળા થઈ ગયેલા વાળ રંગવામાં તેનો ઉપયોગ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પુષ્કળ થાય છે. જટામાંસીના વેલા નદી કિનારે ઉગી જમીન ઉપર પથરાય છે.

જટાયુ, નાનું એક મોટું પંખી (પૌરાણિક) ચરણ વિનતાનો પુત્ર ને સંપાતિતો ભાષ. જટાયુ રામલક્ષ્મણ હતા. સીતાને લઈ જતાં તેણે રાવણને રોક્યો હતો પણ તે તેની પાંખ કાપી ધાવેલ કરીને નાસી ગયો હતો. સીતાની શોધ કરતા રામલક્ષ્મણને ભાળ આપી તથા તેમનાં દર્શન કરી જટાયુ મરણ પામ્યો હતો, વગેરે કથા પુરાણો અને રામાયણમાં છે.

જટાસુર, નાનું એક રાક્ષસ. પાંડવો વનવાસમાં કરતા હતા ત્યારે એક વાર ભીમની ગેરહાજરીમાં જટાસુર દ્રૌપદીને લઈ નાસી ગયો હતો. ભીમે તેને પકડી દ્રૌપદીને છોડાવ્યાં હતાં.

જટાયું, નમ જટાનું એકાદ છોટું તે; લટ. ઉન આંખરે જટિયાં ભરાય, ભૂલી. પ્રેમાનંદ. (૨) વિનં જટાવાળું.

જટિલ, પું [સં.] અલ્પચારી; જુવાન નહિ એવો-પરણેલો વિદ્યાર્થી. (૨) તપસ્વી; જટાધારી સાધુ.

જડર, નમ [સં.] પેટ; ઉદર; ઓઝરી. દાંતે

આવીને ગળે ઉતારેલો ખોરાક પહેલ વહેલો
જે કાથળી જેવા અવયવમાં જાય છે તે.

જડરામિ, પું. [સં. જઠર+અમિ] પેટની ખોરાક
પચાવવાની જે શક્તિ તે; ઓઝરીમાં ઉત્પન્ન
થતો અન્ન-ખોરાક પચાવે એવો રસ તે.

જડ, સ્ત્રી. [સં.] મૂળનો જે છેલ્લો નાણુક
મર્મ ભાગ તે; મૂળાંત; મૂળ; મૂળિયું.
(૨) ખીલી; મેખ; ફાયર. (૩) ચુની;
સ્ત્રીઓને નાકે પહેરવાની નાની જડ.
કિં. પ્ર૦ જડ લાલવી; જડ નાંખવી;
જડ બાઝવી. જડ ઉખડીજવી=ફરીને
જેનો વિસ્તાર-વૃદ્ધિ ન થાય એમ થઈ
જવું; સમૂળ જવું રહેવું તે.

જડ, વિ. [સં.] અચેતન; સંસ્કારહિત; નિર્લેખ.
(૨) ધન; નક્ષર; સંગીન; ભારે વજનવાળું.
(૩) પચે નહિ એવું; ઝટ જરી ન જાય
એવું; ભારે અપચો કરે એવું. (૪) સુસ્ત;
આળસ; ધીમું; ઠંડું. (૫) અચાન; બડી
બુદ્ધિનું; ઝટ સમજી શકે નહિ એવું; કમ
અક્કલ. (૬) અચંચળ; શન્ય લાગણીવાળું;
ગમગીન; અચળ. (૭) સ્તબ્ધ; ચકિત;
મુગ્ધ; દિહ્મુદ્ધ થઈ ગયેલું. (૮) મૂક;
મુચું. (૯) બહેરં. (૧૦) જેની ઈંદ્રિયો તેજ
ન હોય એવું.

જડજ, પું. [અંગ. Judge] ન્યાયાધીશ.

જડતર, ન. જડવું તે; જળતર; પ્રામિ. (૨)
જડવાની રીત તે; જડાવ કામ; જડવું જે
તે; સજડ ખેસે એવું જે કામ તે; જડિ-
યાનું કામ તે. :-આ મેઝાનું જડતર સાફ
નથી. ચુનીઓનું જડતર બાદલી છે.

જડતા, સ્ત્રી. જડપણું; અચાનતા; અસંચતા;
જડચ; અપાટવ. જડ પ્રમાણે બીજા અર્થો
થાય છે.

જડત્વ, ન. [સં.] પદાર્થનો જેવીને તેવીજ
સ્થિતિમાં રહેવાનો ધર્મ તે. ન્યાય પ્રમાણે

પદાર્થના આકાર, પરિમેયતા; નિર્લેચતા,
વિભાજ્યતા તે જડત્વ એ પાંચ ધર્મ છે
તેમાંનો એક. (૨) જડતા.

જડત્વાકર્ષણ, ન. [સં.] જડ પદાર્થમાં રહેલો
ખેંચાવાનો ધર્મ; જડનું ખેંચાણ તે;
ગુરુત્વાકર્ષણ.

જડબું, ન. મોંતી ફાડતી ઉપર નીચેનો જેમાં
દાંત હોય છે તે અવયવ; ડાચું. જડબાના
દાંડકામાં દાંતનાં મૂળ સજડ રહે છે. ઉપલું
જડબું લાલનું નથી. કિં. પ્ર૦ જડબું ફાટવું
=મોં પડેલું થવું. (૨) બોલાવું. જડબું
ભાગી નાંખવું=મારવું. (૩) બોલતાં દાળી
રેવું.

જડખેસુલાખ, અ. તાખડોખ; તરતને તરત;
વગરવિલંબે. (૨) એવી જડ મારેલી હોય
કે જેમાં ઝીણુંએ કાણું જણાય નહિ તેમ;
સજડ; ચપટ.

જડભરત, ના. જેને કંઈ જ્ઞાન ન હોય
એવો માણસ; રાજો; અજ્ઞસમજ; અપ્રજ.
(૨) પ્રિયવત સગના ઋષભદેવ અને તેનો
પુત્ર ભરત તે. ભરત રાજ્ય છોડી દઈ તપ
કરવા વનમાં આશ્રય ગયો હતો. ત્યાં
હરણના એક બાળક ઉપર વહાલ થવાથી
તે હરણ થયો અને હરણનો અવતાર પુરો
કર્તા પછી અંગિરસ ગોત્રમાં એક બ્રાહ્મણને
ઘેર જન્મ્યો. આદિ તેને પૂર્વ જન્મ યાદ
આવવાથી નિર્મમ થઈ રહેવાને બધી
ઈંદ્રિયોને અક્રિય બનાવી જગતમાં ફરવા
લાગ્યો. આ ઉપરથી 'જડભરત' કહે-
વાયો. તે એવો તો જડ થઈને ફરતો કે
ભૂખ તરસ પણ તેને બાધારૂપ થતાં
નહિ. કોઈ ખવડાવે તો ખાવું નહિ તો
જડની માફક પડ્યા રહેવું કે ફરવું. એક
વાર રદ્ધગણ રાજ પાલખીમાં બેસી જતા
હતા એટલામાં તેમના એક ભોઈ માંદો
પડી ગયો. પાલખી ઉચકનારને શોધવા

ગયેલા સેવકોને જડભરત હાથમાં આવી ગયા. તેમને લાવી પાલખી ઉપડાવી. તે જડવત આલતા હોવાથી પાલખી વારંવાર હેલા ખાવા લાગી. રહૂગણુ રાજાએ જડ-ભરતને કપડા દીધો, તેના જવાબમાં તેમણે એવા જ્ઞાનવાળા ઉત્તર આપ્યા કે રાજા ચક્રિત થઈ ગયો. તે પાલખીમાંથી ઉતરી જડભરતને પગે લાગ્યો અને તેમણે તેને આત્મબોધ કર્યો વગેરે કથા લાગવતમાં છે.

જડમૂળ, નં [સં, જડા+મૂલમ્] મૂળનો મર્મ ભાગ તે, પ્રાણુભૂત તંતુ; ચંકુરાવશેષ; મૂળનો પાતળો અંત કે જે જમીન સાથે સજડ અને એકતાર થઈ ગયેલો રહે છે. વનસ્પતિનો ભોંય સાથે લાગેલો એવો બીજભૂત તંતુ કે જેમાંથી ચંકુર નીકળે છે. કિં પ્રં જડમૂળ કાટવું=પ્રાણુભૂત તંતુનો સુદ્ધાં નાશ કરવો તે; ફરીને ઉગે કે વૃદ્ધિ પામે નહિ એમ નિર્મૂળ કરીનાંખવું. જડ-મૂળ ઉખાડીનાંખવું=નિર્મૂળ કરીનાંખવું; જડ પણુ રહે નહિ એમ કરવું. ઉં ઉખાડી નાંખું છું, જડ મુળથડી ભત કપિની, જુઓ જ્યાં ચાલી કે, મમ ધનુષથી શ્રેણિ શરની.

જડવું, કિં સં [સં, યુજ્] એક વસ્તુને બીજ સાથે ઠોકીને સજડ બેસાડવી; સાંધા મેળવવા; ખાના કે તાણામાં સજડ બેસી રહે તેમ કરવું; મઢવું; જોડવું; લગાડવું; ચોંટાડી દેવું; સજડકરવું; બેસાડવું. (૨) બોવાયેલું હોય તે હાથ લાગવું; મળીઆવવું; પ્રાપ્તથવું; મળવું.

જડસો, પું [સં જડ] જડી છુદ્ધિનો માણસ; શરીરે જડો અને સમજણે કમ અકલ એવો માણસ; રાહો; વિવેક વિચાર સમ્યતા અને આચાર વિચાર રહિત માણસ. શરીરે અને છુદ્ધિએ જડો એવો જે તે; આમડિયો; અનાગરિકજન.

જડાઈ, સ્ત્રીં જડવાની રીત; જડાવ કામની આવડ. (૨) જડામણી; જડવાની મજુરી કે મહેનતાણું.

જડાઉ, વિં જડાવેલું; જડાવ કામ કરેલું હોય એવું; જડિત. (૨) જડવા જેવું; જેમાં જડવાનું કામ કરવું જોઈએ એવું. (૩) જડવાના કામમાં આવે એવું. :-જડાઉ પાટિયાં.

જડામણુ, નં જડવાનું મહેનતાણું; જડવાના કામ બદલ જે લવાજમ, મજુરી તે. (૨) જડતર; જડવાની રીત અથવા કળા તે.

જડામણી, સ્ત્રીં જડામણ; જડાઈ.

જડામૂળ, નં જડ અને મૂળ બેઉ તે; જડ સહિત મૂળ; બીજાંકુર. (૨) નસંતાન; નખોદ; કુળશય. વનસ્પતિ અને પ્રાણીના ઉદ્ભવનું જે મૂળ બીજ હોય તેનો ઉચ્છેદ તે. :-એનું જડામૂળ જાય. અર્થાત્ એનો બીજાંકુર પણુ ન રહે એવું થાય. કહેં કોઈની ગાય કોઈનું ઘાસ ખાય એને હાંકે તેનું જડામૂળથી જાય.

જડાવ, પું જડવું અને જડેલું જે તે; હીરા માણેક જેમાં જડેલાં હોય એવી ખનાવટ કે દાગીનો તે; જડવાનું કામ તે. (૨) વિં જડિત; જડિત. :-જડાવ દાગીના.

જડાવવું, કિં સં બેસડાવવું; સજડ કરાવવું; ગોઠવાવવું; જોડાવવું. (૨) અપટવું; મારવું; લગાડવું; ચોંટવું. :-તેણે બે તમાચા જડાચા ત્યારે ગયો.

જડિત, વિં જડેલું; મઢેલું; કુંદન કરાવાયેલું; ખચિત. :-રત્ન જડિત=જેમાં રત્ન બેસાડેલાં હોય એવું; રત્નથી જડેલું.

જડિત, વિં જડેલું; મઢેલું.

જડિમા, સ્ત્રીં [સં.] જડતા;

જડિયું, નં જડ; મૂળનો છેવટનો છેડો, કે

જે જમીનમાં હડા ગયેલો હોય છે તે; મોટા મૂળમાંથી નીકળેલું તંતુ જેવું નાળુક મૂળ. બહુવચને જડિયાં કહેવાય છે. વન-સ્પતિનાં નાનાં ઉન જેવાં નાળુક મૂળિયાં તે.

જડિયો, પું. સોનાના ઘાટમાં હીરામાણુક વગેરે ખેસાડવાનું કામ કરનારો; જડનારો તે; પચ્ચીગર. સોનીજડિયો સાધારણ જડ-વનું કામ કરે છે અને પચ્ચીગર નાળુક જડાવનું કામ કરે છે.

જડી, સ્ત્રી. [સં જડી] વનોષધિ; ઓપધિનું ગુણકારક મૂળિયું; મૂળની જડ.

જડીબુટ્ટી, સ્ત્રી. [સં જડી-ટાઝવર્તી] વનોષ-ધિની ગોળી તે; ઓપધિનાં મૂળિયાં ખાંડીને અથવા વૈદક પ્રમાણે જે ક્રિયા તે ઉપર કરવી જોઈએ તે કરીને બનાવેલું અસરકારક ઓસડ; ઓપધિની ગોળી તે. કિં. પ્રં. જડીબુટ્ટી સુંઘાડવી=કોઈ જાણે નહિ તેમ અમુક સમજ આપી સામો માણસ ધારેલી બાબતજ પસંદ કરે એમ કરવું તે; તેજ બનાવી દેવું; અમુક મતવાળું બનાવી દેવું. (૨) રામબાણુ ઔષધિ. (૩) છેતરાય અથવા ગાંજ્યુંગય નહિ તેવું.

જણુ, નં. [સં. જન્.] વ્યક્તિવિશેષ; આસા-મી; સખસ; માણસ. માણસને માટે અને માણસની સંખ્યા બતાવવાને માટે સંખ્યાવાચક વિશેષણ સાથે વપરાય છે. :-એક જણુ; બે જણુ; દસ જણુ. આમાં સ્ત્રી પુરૂષ બેઉનો સમાવેશ થાય છે. કહે. જણુ આવે તે જણુનું ભાગ્ય લાવે=જે માણસ-બાળક આવે છે તે બીજાને ભારે પડતું નથી અને તેનું ભાગ્ય લેતું આવે છે.

જણુતર, નં. [સં. જન્.] જણુવું તે; પ્રસવ. (૨) ઓલાદ; બાળખચ્યાં; પરિવાર.

જણુતી, સ્ત્રી. જન્મ આપનારી; માતા.

જણુનારી, સ્ત્રી. જન્મ આપનારી; જણુતી; માતા.

જણુવવું, કિં. સં. જણાવવું; જાણે એમ કરવું; ખબર, માહિતી આપવી. (૨) જણે એમ કરવું; જણુનારીને જણુવામાં મદદ મળે એમ કરવું.

જણુવું, કિં. સં. [સં. જન્] સ્ત્રીએ બાળ-કને જન્મ આપવો; પ્રસવવું; પેદા કરવું; બહાર કાઢવું. કહે. જણે તેના પૂત ને કાંતે તેનું સત=જે જેની માધીકીનું હોય તેજ તેનું છે; બીજો મારું કહે તે ખાટું. જણ્યાને જવાડવાં અને પરણ્યાને પાલવવાં એમાં શાનો પાડ ? જણુનારીમાં જોર નહિ તો દાઇયાણી શું કરે ? અર્થાત્ જેનું કામ હોય તેણે પોતે હિમ્મત ને જોર રાખવું જોઈએ, મદદગાર તો ઉપરથી મદદ કરે.

જણુશ, સ્ત્રી. [જ. જિનસ] વસ્તુ; ચીજ. (૨) નંગ; દાગીનો. (૩) રકમ; અવેજ; સીલક. (૪) અરીથ. (૫) અગત્યની મૂલ્ય-વાન અને ઉપયોગી ચીજ તે.

જણુશભાવ, સ્ત્રી. (પું.) સરસામાન; વસ્તુ વિશેષ; દરદાગીના; ઘરણુંગાંડાં. મૂલ્યવાન કિંમતી ચીજો ને સરસામાન વગેરે તે.

જણુશાઉ, વિં. જણુશ ઉપર આપેલું-શીધેલું એવું; જણુશ-દાગીના ઉપર નાંણાં લેવાં આપવાં તે; ઘરેણુંક; જણુસ ઉપર લેવા આપવાનું; અવેજ લઇને નાંણાં ધીરવાં તે.

જણુશવું, કિં. પ્રે. જણુ થાય એમ કરવું; કહેવું; ખબર આપવી; જણુ કરવી તે. (૨) ચેતવવું; સૂચવવું; કાને નાંખવું; ઘસારત કરવી. (૩) જણુવાના કામમાં મદદ કરવી; સ્ત્રી જણે એમ કરવું; પ્રસવ કરાવવો. કહે. કુવારીને ઊકરાં જણુવાં.

જળ્યાવું, કિં અં જળ્યુ-ખમર પડવી; માલમ પડવું; ખમર થવી; જાહેર થવું. (૨) ઝાંખું દેખાવું; ભાસથવો; કંઈક કંઈક સમ-જાણવું; લાગવું. (૩) જન્મ અપાવો; વિચાવું; પ્રસવ થવો; જળીશકાવું.

જળી, સ્ત્રીં જળ્યું નમીગતિરૂપ; એકાદ સ્ત્રીવ્યક્તિ તે. :- એકજળી.

જત, અં [સં. યત] જેને કાગળ લખાતો હોય અને તેમાં જે લખવાનું હોય તે બેની વચ્ચે આવતો સંબંધદર્શક શબ્દ તે, જે; કારણકે; એમ કે; આથી જાણવું કે; અપરંચ. સંસ્કૃતમાં અપરંચ આવે છે. એટલે કે; લખવાનું કારણ એ છે કે. (૩) હવે; હવેત્યારે. :-જત લખવાનું કે નમારે અમારો કાગળ મળ્યા પછી હુંડી સ્વીકારવી.

જતહું, જું જતરડો.

જતન, નં [સં. યત્ન] ખગડે કે ખરાય થાય નહિ તે મૂટે ખૂચ સાચવવું તે; સાચવણી; સંભાળ રાખવી તે; પોતાના દેહથી માંડીને કાષ્ઠપણ વસ્તુ માટે ખૂચ કાળજી પૂર્વક તજવીજ રાખવી તે; સાચવવું ને સંભાળ રાખવી તે. ઉં જતન કરવું જતનારે.

જતરડો, પું [સં. યંત્ર] સોના રૂપાના તારને તાણી તાણીને લંબાવવાનું સોના કે લુહારનું એક યંત્ર અથવા ઓળાર. જતરડાની પકડ એવી સારી હોય છે કે તેમાં પકડાયેલી વસ્તુ ઝટ ઝટકી શકતી નથી અને તેને જેરથી એક પછી એક ઝીણું કાણામાંથી ખેંચતાં જડો અને ટુંકો તાર, પાતળો અને લાંબો થાય છે. જતરડામાં ધાલીને તાણવું= ખસી-ચસડી શકે નહિ એવી ચુંગલ કે પકડમાં પકડીને પછી ખેંચવું તે; બરો-બર કાણમાં લઈ પછી તેની પાસે કામ કરાવવું એવા અર્થમાં વપરાય છે.

જતી, પું [સં. યતિ] જૈન સાધુ; શ્રાવક સાગી; ગોરજ; જૈનધર્મનો ત્યાગી ઉપદેશક. (૨) કવિતાના ચરણમાં વિરામ લેવાનું સ્થાન; વિશ્રામ. જેમકે મંદાકાંતા છંદના ચરણમાં ચોથે ને દસમે અક્ષરે જતી છે. ઉં ઘેલી કેરું, ગરીબ ઘર છે, જાણી એવું ન હુંટયું. કહેવું વાટયું ઓસડ ને મુંડયો જતી, એ બેની ઓળખાણ નથી. (૨) ઇંદ્રિયોને વશ કરી જ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન લેવાને ત્યાગી થઈ રહેલો મુમુક્ષુ; યોગી-વેરાગી. કહેવું પાકરાં છોકરાંને જતી કરવાં= ખીજીને બનાવવો; ખોટી સલાહ કે ઉસ્કેરણી આપવી.

જતુ, સ્ત્રીં [સં.] લાખ. (જું લાખમાં.) જતુગૃહ=પાંડવોને બાળી મૂકવા માટે દુર્યોધને જાળાઆહી લાખનું ઘર બંધાવ્યું હતું તે; લાક્ષાભવન. ઉં આ જતુગૃહકેરો ને, બોળે ક્ષિંડિયદાવનો. જતુરસ=લાખમાંથી બનાવેલો એક જતનો લાલ રંગ; અલકતક; અળતો. આગામી વખતમાં સ્ત્રીઓ આનાથી પગની પાનીઓ અને પાટલીઓ રંગતી હતી.

જતુ, સ્ત્રીં [સં.] ગળાની નીચેનું પહેલું પાંસળું; હાંસડી; કાંલો; છાતીની પાંસળી-ઓમાંની છેક ઉપલી પાંસળીનું ગોળાકાર હાડકું તે. ૩૦. પ્રં ગૃહજતુ=તંદુરસ્ત; જેની છાતીનું ઉપલું પાંસળું દેખાતું ન હોય એવું; ઢંકાયેલી હાંસડીનું; માંસલ; માંસથી ભરેલા શરીરનું.

જથરપથર, અં આમતેમ વેરાયેલું હોય તેમ; ઠીકઠીક નહિ તેમ; કહિંનું કહિં થઈ ગયેલું હોય એમ; અવ્યવસ્થિત; કપડાં વગેરે આમતેમ ખસી ગયેલાં હોય તેમ.

જથા, અં [સં. યથા] જેમ; જે પ્રમાણે; જેવીરીતે. કહેવું જથા રાગ તથા પ્રગ. જેવું.

જથાબંધ, અં સાથે; છુટક નહિ તેમ; બાંધ્યું આપવું તે; અક્રેકું નહિ તેમ. (૨) ટોળા-બંધ; સમૂહ સાથે; સામટી રીતે; જથામાં; થોકવાર.

જથારથ, વિં ઘટવું; જેવું જોઈએ તેવું. (૨) અં જેમ ઘટવું હોય તેમ; તેવીરીતે. બરોબર; વાજબી; ચોખ્ખ; ઘટારથ.

જથા, પું [સં. યૂથ] સમૂહ; સમુદાય; સમ-વાય. (૨) ટોળું; મંડળ. (૩) પક્ષ; વર્ગ; વગ; દાળ. (૪) થોક; ગંજ; સટ.

જદા, [સં. યદા] જે વખતે; જ્યારે.

જદુકુંળ, નં [સં. યદુકુલ] યદુનું કુંળ તે; યાદવવંશ.

જદુનાથ, પું [સં. યદુનાથ] યદુવંશીઓના નાયક તે; શ્રીકૃષ્ણ.

જદ્વાતદ્વા, અં [સં. યદ્વાતદ્વા] એકફેલ; જેમ આવડે તેમ; ફરકેકાણા વગર; જેમ મનમાં આવે તેમ; ફાવે તેમ.

જન, નં [સં. જન] જન્મેલું એવું જે માણસ તે; માણસ; મનુષ્ય; માનવી. (૨) લોક; પ્રજા; રૈયત; માણસોનો સમૂહ કે વર્ગ તે. (૩) દુનિયા; જગત; લોક. કહેં સાંભળીએ સૌ જનનું પણ કરીએ તો ધાર્યું મનનું.

જનક, પું [સં.] પિતા; આપ; તાત; જન્મ; આપનાર. (૨) પાળનાર. (૩) પરમેશ્વર. રામાયણના મુખ્ય નાયક રામચંદ્રનો સસરો; સીતાનો પિતા ને વિદેહ અથવા મિથિલાનો તે વખતનો પ્રખ્યાત તરવણી રાજા. યાજ્ઞવલ્ક્ય એમના પુરોહિત અને ગુરુ હતા. તેમને સીતા સિવાય બીજું છોકરું ન હતું. અયોધ્યાના રાજા રામચંદ્ર સાથે સીતાને તેમણે સ્વયંવર કરીને પરણ્યાં હતાં. રામ રાવણને મારીને સીતાને લઈ વન-વાસ પુરો કરીને અયોધ્યા આવ્યા ત્યાર પછી જનપ્રવાદને લીધે રામે ગર્ભવતાં

સીતાનો ત્યાગ કર્યો. આથી જનકરાજાને રાજ્ય અને સંસાર અત્યંત અગ્રિય થઈ પડ્યાં. તરવાનવેષણમાં પછી તેમણે તપો-વનોમાં જઈને વાસ પુર્યો.

જનકજા, ત્રીં [સં.] જનક રાજાનાં પુત્રી; સીતા; જાનકી.

જનકતનયા, ત્રીં [સં.] સીતા; જનકાત્મજા; જનકસુતા.

જનકથા, ત્રીં [સં.] લોકમાં ચાલતી વાત; લોકની વાત. (૨) લોકોથી થતી ચર્ચા તે. (૩) મુખ પરંપરાએ લોકોમાં ચાલતી જે કથા કે વાર્તા તે; દંતકથા.

જનતા, ત્રીં [સં.] લોકપણું; જન; માણસ જાતપણું તે. (૨) લોક સાથે જે એકભાવ-પણું તે. (૩) રૈયત; એક જાતિના લોકનો જે સમૂહ તે.

જનન, નં [સં.] જણવું તે; જન્મવું તે; પ્રસૂત; વેતર. (૨) ઉત્પત્તિનું કારણ; જન્મ. (૨) દેખાવ; પ્રાદુર્ભાવ; જીવન. ૩૦ પ્રં જનનમરણ=જન્મવું ને મરવું તે. :- જનનમરણના જીજ્ઞા માર્ગ.

જનની, [સં.] જન્મ આપનારી તે; માતા. ઉં જનની જણજે જન ભણા, કાં દાતા કાં શર; નહિ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવીશ નર.

જનપદ, પું [સં.] દેશ; મુલક. ઉં વિદેહ જનપદ જનક કુળનો, વિપશ્ચિત નૃપ હું પ્રખ્યાત. પ્રેમા.

જનપદધર્મ, પું [સં.] દેશાચાર; રીતિ; દેશનો જે આચાર-ધર્મ તે.

જનપ્રવાદ, પું [સં.] લોકપ્રવાદ; વચનીયતા.

જનમ, પું જીં જન્મ.

જનમંત્ર, કિં અં [સં. જન્] અવતરવું; પેદાયવું; ઉદ્ભવવું; ઉત્પન્ન થવું; જન્મવું.

જનમારો, જુ. જનમારો.

જનમેજ્ય, પું. [સં.] અભિમન્યુ ને ઉત્તરાના પુત્ર પરીક્ષિતનો પુત્ર. પાંડવવંશી રાજ-ઓમાંનો એક મોટો પ્રતાપી ધાર્મિક, સાહસિક, અને સાહિત્યપ્રિય રાજા. પરીક્ષિત રાજા સર્પ કરડવાથી મરણ પામ્યા તેથી ગુરુસે થઈ જનમેજ્ય રાજાએ દુનિયાના સર્વ સર્પોનો નાશ કરવા માટે સર્પ યજ્ઞ કર્યો હતો. આસ્તીક ઋષિને લીધે તદ્દક નાગનું કુળ એ યજ્ઞમાંથી અચી જવા પામ્યું હતું. જનમેજ્ય રાજાએ વૈશંપાયન નામના સાહિત્યક પાસેથી પોતાના પૂર્વજોનાં ચરિત્રથી ભરપુર મહાભારત સાંભળ્યું હતું. ભાગવત અને બીજાં પુરાણોમાં જનમેજ્ય રાજાની વિશેષ હકીકત આપેલી છે.

જનમોતરી, સ્ત્રી. જુ. જનમોત્રી.

જનયિત્રા, સ્ત્રી. [સં.] જન્મ આપનારી; માતા.

જનરલ, પું. [અંગ. General] સેના નાયક; અનીકપતિ. (૨) એક સૈનિક પદવી.

જનરંજન, વિ. [સં.] માણસને ખુશી કરે એવું; જેનાથી માણસો ખુશી થાય એવું.

જનલોક, પું. [સં.] પૌરાણિક સાહિત્ય પ્રમાણે કલ્પાયેલા સાત લોકોમાંનો પાંચમો લોક તે; સંનંદનાદિક યોગીશ્વરો જે લોકમાં રહે છે તે લોક.

જનવાદ, પું. [સં.] લોકોમાં ઉડતી વાત; અફવા; ગપ. (૨) લોકોમાં થતી અપાર્તિ તે.

જનવાર્તા, સ્ત્રી. [સં.] લોકમાં ચાલતી વાત; જનકથા; દંતકથા.

જનસમુદાય, પું. [સં.] લોકસમૂહ.

જનસ્થાન, ના. [સં.] દંડકારણ્યનો ગોદાવરીના કિનારા ઉપર આવેલો એક પ્રદેશ; દંડકારણ્યનો એક ભાગ; ગોદાવરીના દક્ષિણ કિનારા ઉપરનો પ્રદેશ. રામાયણના વખ-

તમાં રાવણનો ભાઈ ખર અને દુષણ તથા તેની બેન સૂર્યનખા આ પ્રદેશમાં રહેતાં હતાં. જનસ્થાનની ઉત્તરે પંચવટી હતું અને ત્યાંથી રાવણ સીતાને હરી ગયો હતો. ઉ. જનસ્થાને જ્યારે, વિજન વગડે આર્ય રખણા. ઉ. રા. ચરિત.

જનહિત, ન. [સં.] માણસનું જેમાં કલ્યાણ થાય એવું હોય તે; માણસ જાતિનું જેથી સારું થાય એવું જે તે; લોકકલ્યાણ; પ્રગ્રહિત.

જનહિતકારી, વિ. લોકને હિત કરનાર.

જનહિતેચ્છુ, વિ. લોકનું હિત ઇચ્છનાર; લોકનું કલ્યાણ કરનાર.

જનાકારી, સ્ત્રી. [ફા. જન્] અભિચાર; જનકર્મ; જિનાયું.

જનાખ, સ્ત્રી. હીર; સત્ત્વ; બળ; મહેનત દુઃખ વગેરે વેકવાથી જે થાક લાગે તે. (જનાક) એ કામ કરતાં અને આ છોકરો ઉછેરતાં મારી જનાખ નીકળી ગઈ.

જનાચાર, પું. [સં.] લોકાચાર.

જનાજો, પું. [અંગ. જનાજ્ઞ] મુસલમાનમાં મહદાને દાટવા લઈ જવાની જે ખાટલી તે; કાકડી; કકડી. (૨) ઇસ્લામીઓના મહદા પાછળ જનારો જે સરયસ-ડાધુ તે.

જનાદી, પું. [ફા. દીનાર] હલકી કિંમતનો એક સિક્કો; પૈસો; દોહિયું.

જનાનખાનું, ન. [ફા. જન્+ખાનહ] મર્યાદા-સર એસવા ઉઠવા અને રહેવાનો સ્ત્રીઓનો ખંડ; સ્ત્રીઓનો ઓરડો તે; પુરુષ વર્ગથી જુદા અને એકાંતે સ્ત્રીઓને રહેવાનો ઘરમાંનો જે ભાગ તે; ઓઝવ; અંત:પુર. (૨) મર્યાદાસર રહેનાર સ્ત્રીઓ વગેરેનો સમુદાય તે; કુટુંબકમીલો. :—નવાખ જનાના સાથે આવનાર છે.

જનાની, વિ. ઐરક સ્વભાવનું; આપહું; સંડું;

કન્યારાશિ. (૨) સ્ત્રીઓના જેવું શરમાળ અને બીકણુ; કાયર. (૩) જનાના-ઓ-ઝલને લાયકનું. (૪) અંતઃપુરમાં રહેનારું; જનાનાવાસી.

જનાનો, પું. [ફા.] મલામમાં રહેનાર સ્ત્રી સમુદાય. (૨) કુટુંબકબીલો. :નવાબસાહેબ સાથે જનાનો છે. (૩) ઓઝલ; પડદો. પડદે રહેનારો સ્ત્રી સમુદાય તે.

જનાબ, વિ. [ફા.] માનવંત; મહેરબાન; કૃપાળ. મોટા દરજ્જાના અમલદાર, રાજા કે વડીલ માણસને સંબોધીને વપરાતું માનવું વિશેષણ. જનાબથી વધારે માનથી બોલવું હોય તો વળી જનામે-આવી, એમ કહેવાય છે.

જનાબાઈ, ના. મિરાંબાઈ જેવી દખ્ખણની એક ભક્ત અને કવિ સ્ત્રી. એ એના પિતાની સાથે વિદ્વજનાથજીએ યાત્રાએ ગઇ ત્યારથી એને ભક્તિનો રસ લાગ્યો હતો. નામદેવ નામના દખ્ખણના પ્રસિદ્ધ ભક્તને ત્યાં રહી અને આખો જન્મારો કુંવારો ગાળ્યો. એણે મરાઠીમાં ભક્તિ ભાવવાળી (અભંગ) કવિતાઓ કરેલી છે. ‘ભક્તિ વિજય’ નામના ગ્રંથમાં એનું ચરિત આપેલું છે. મિરાં અને નૃસિંહ મહેતાની માફક ઈશ્વર સાક્ષાત્કાર અને ચમત્કારના બનાવો સંબંધી તેને માટે દખ્ખણમાં ધણું બોલાય છે. જનાબાઈ સંતમંડળીઓમાં ફરતી અને દેશમાં ભક્તિનો મહિમા ફેલાવતી હતી.

જનાવર, ન. [ફા.] માણસ ત્રિવાય ખીજું જે પ્રાણી તે; પ્રાણી; જીવ; જનવર; પશુ. માણસ વગર ખીજાં બધાં પ્રાણીઓ-પશુ, પંખી, અને જીવજંત વગેરેનો જનાવરમાં સમાવેશ થાય છે; શુદ્ધિ-સમજ વગરનું પ્રાણી, પ્રેરણાવાળું પ્રાણી. જનાવરખાનું= જુદી જુદી જાતનાં પ્રાણીઓ બધાં રાખ-

વામાં આવતાં હોય તે સ્થાન; પ્રાણી સંગ્રહાલય.

જનાવાદી, પું. હલકી કિમ્મતનો તાંબાનો એક સિક્કો; પૈસો; કાવડિયો; જંઈ.

જનિત, વિ. [સં.] જન્મેલું; ઉત્પન્ન થયેલું; ઉદ્ભૂત; ઉપજેલું; પેદાથયેલું; નીકળેલું; અમુકથી બનેલું; લીધે થયેલું. :શોકજનિત.

જનુન, ન. [ફા.] ક્રોધનો આવેશ તે; ગાંડા જુસ્સો; રીસનો ઉકાટો; ક્રોધનો ઉભરો; લાગણીનો જોસ. જનુન.

જનુની, વિ. ક્રોધી; આકળું; લાગણીના જો-સથી ઉશ્કેરાઈ જાય એવું-જનુની.

જનેતા, સ્ત્રી. જન્મ આપનારી મા; માતા.

જનોઈ, સ્ત્રી. [સં. યજ્ઞોપવીત] બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણના પુરુષો ડાબા ખભા ઉપર ચઢીને જમણા ખાસા લગી આડું પડી રહે એવું જે સત્તાની સત્તાંતણાવાળું રૂના તારનું સૂત્ર પહેરે છે તે; યજ્ઞોપવીત પહેરાવવું. જનોઈ દેવી=બ્રાહ્મણના છોકરાને ૮(૧૬) ક્ષત્રિયના છોકરાને ૧૧(૨૨) અને વૈશ્યના છોકરાને ૧૨(૨૪) વર્ષ દરમિયાન ઉપનયન સંસ્કાર કરી ઉપવીત ધારણ કરાવવું તે. (ગ્રામ-વ્યંગ) મોટા ઝાડને વઢાવી નાંખવું તે. નાગર વગેરે ફટલાક લોકો ‘જનોઈ’ નાનાંતર જનિત એ બોલે છે. :જનોઈ દીધી અને દીધું.

જન્મ, પું. [સં.] જનમવું, જન્મ થવો તે; ઉત્પત્તિ; ઉદ્ભવ; સંભવ; પ્રભવ; ઉદય ઉત્પન્ન થવું તે; પેદા થવું તે; ઉદર-પેટમાંથી નીકળી આવવું તે. (૨) અવતાર; ભવ. (૩) જીવનનો જે કાળ તે; હયાતીનો સમય; જન્મથી મરણ લગીનો સમય તે. :આખો જન્મ કુંવારો ગયો. આ જન્મનો સંબંધ છે. કિં. પ્ર. જન્મ આપવો=જન્મવું; ઉત્પન્ન કરવું; ઉપજવું. જન્મે એમ

કરવું; નવું બનાવવું. જન્મથલો=ઉત્પન્ન થવું; પેદા થવું ઉપજવું. કૂટવું—તીક-ળવું; હયાતીમાં અસ્તિત્વમાં આવવું; સંભવવું. જન્મલેવો=અવતાર ધારણ કરવો; માના પેટથી ઉત્પન્ન થઇને જન્મ-તમાં હયાતી દાખવવી. ફરીને અવતરવું. ઉં ફરી જન્મ લે મારે પેટ, તો તને રાજ્ય આપાવીશ નેટ, જેજે વૈકુંઠરાય. ૩૦ પ્રં નવે જન્મઆવવું=મરણ ધાત-માંથી બચવું; મરતાં મરતાં બચી જવું; મરીને ફરી જન્મ લીધો ના હોય એવું થવું. પેલે જન્મ=ખીજે અવતારે; આ જીવનપર્યંત નહિ એમ. પુનર્જન્મ=ફરીને જન્મવું તે; ખીજો અવતાર; ફરીને જન્મ થવો તે.

જન્મકુંડળી, સ્ત્રીં [સં.] જન્મ વખતના ગ્રહસંયોગનો; યજ્ઞેશ્વર કાળ લઇને બના-વેલું જન્મનારનું શુભાશુભ જોવાનું આર-શિવાળું ચક્ર; જન્માક્ષર; જન્મ વખતના ગ્રહો દેખાડનારું રાશિઓનાં આર ધરવાળું પત્ર; જન્મપત્રિકા. ઉં જન્મકુંડળી લઇ જોશીને હું પ્રશ્ન પૂછવા ગઈ. વે. ચ.

જન્મગાંઠ, સ્ત્રીં જન્મ થયાનો વાર્ષિક દિવસ તે; જન્મદિવસ.

જન્મચારત, નં [સં.] જન્મ ચરિત્ર; જિંદગીનો હેવાલ; જીવનવૃત્ત.

જન્મતિથિ, સ્ત્રીં [સં.] જન્મદિવસ.

જન્મદિવસ, પું [સં.] જન્મ થયાનો વાર્ષિક દિવસ તે.

જન્મનક્ષત્ર, નં [સં.] જન્મ વખતનું જે નક્ષત્ર તે.

જન્મનામ, નં [સં.] જન્મપત્રિકાને અનુ-સાર જે નામ આવતું હોય તે.

જન્મપત્રિકા, સ્ત્રીં [સં.] જન્મ વખતનાં ગ્રહ, રાશિ, નક્ષત્ર, ધડી, પળ વગેરેનું જે

ટાંચણ તે; જન્મપત્રી; જન્મકુંડળી.

જન્મપ્રભૂતિ, અં [સં.] જન્મથી માંડીને; જન્મથી લઇને આજ લગી એમ.

જન્મભૂમિ, સ્ત્રીં [સં.] જે ભૂમિમાં જન્મ થયેલો હોય તે; વતન; સ્વદેશ.

જન્મવું, કિં અં [સં. જન્] જન્મ લેવો-ધરવો; ઉત્પન્ન થવું; પેદા થવું; ઉપજવું; અવતરવું; પ્રકટથવું; હયાતીમાં આવવું; માને પેટ આવવું.

જન્મસ્વભાવ, પું [સં.] મૂળ પ્રકૃતિ; કુદરતી ભિન્નજ; નૈસર્ગિક મનનું વલણ તે; જન્મથી જે સ્વભાવ પડેલો હોય તે.

જન્માક્ષર, પું [સં. જન્મ+અક્ષર] જન્મ કા-ળનાં ધડી પળ અને ગ્રહરાશિ વગેરે સંબંધી જે આંક તે; જન્મપત્રિકા જન્મ-કુંડળી.

જન્માષ્ટમી, સ્ત્રીં [સં. જન્મ+અષ્ટમી] જન્મ વખતની જે આઠમ તે; રૂઢાર્થ—કૃષ્ણજયંતી; આવળુ વહિ આઠમને દિવસે કૃષ્ણનો જન્મ થયો હતો તે સાંવત્સરિક દિવસ. આવળુ વહિ આઠમને દિવસે મધ્ય રાત્રિને સમયે કૃષ્ણ-નો જન્મ થયો હતો તેથી વૈષ્ણવ સંપ્ર-દાયના લોકો દરેક વર્ષે તે આઠમને દિવસે મોટા તહેવાર પાળી વ્રત ઉત્સવ વગેરે કરે છે માટે એ આઠમ લોકમાં જન્મા-ષ્ટમી, ગોકુળઆઠમ, અને કૃષ્ણજયંતી વગેરે નામે પ્રસિદ્ધ છે. એના વ્રતને લગતો વિધિ પુરાણોમાં અને ધર્મસિંધુ, નિર્ણય-સિંધુ વગેરે ગ્રંથોમાં આપેલો છે.

જન્માંતર, પું [સં.] એક જન્મ છોડીને ખીજો જન્મ ધરવો તે; પુનર્જન્મ; જવાં-તર; ખીજો અવતાર :—જે ગયું તે તને હવે જન્માંતરેય મળવાનું છે ? (૨) પરલોક; હવે પછી પ્રાપ્ત થનારો જે લોક તે; ખીજો અવતાર. (૩) અં જન્મનાં છેટાં; આ જન્મમાં તો નહિ એમ.

જન્મોધ, વિં [સં. જન્મ+અન્ધ] જન્મથી
આંધળું; જન્મ થયો હોય ત્યારથી આંધળું
હોય એવું. નં જન્મથી જે આંધળું તે.

જન્મોત્તરી, સ્ત્રીં [સં. જન્મ+ઉત્તરી] જન્મ
પછી ઉત્તરોત્તર જેમાં જન્મને લગતા
ભવિષ્યમાં બનનારા બનાવ વર્ણવેલા હોય
એવી જે ગણિત કરીને જોશીએ બનાવેલી
પત્રિકા તે; જન્મોત્તરી, જન્મોત્તરી. જન્મથી
માંડીને મરણ લગીના સારા માફા બનાવો
જેમાં પ્રહ વગેરે ઉપરથી જોધને અનુ-
માની કાઢેલા હોય એવી જન્મવૃત્તને લગતી
વિગતની યાદી તે.

જન્ય, વિં [સં.] જન્મેલું; ઉપજેલું; પેદા
થયેલું; અમુકથી ઉત્પન્ન થયેલું એવો
અર્થ બતાવે છે. :-શોકજન્ય રૂદન; કર્મ-
જન્ય પરિપાક.

જપ, પું [સં.] જપવું તે; નામ, મંત્ર વગે-
રેનું રટન તે; આવર્તન; એકની એક વાત
વારંવાર મોઢે લાવ્યા કરવી તે; જપ.
ઉં જપ જોયા, તપ જોયા, જોષકાયા
કંચની. કિં પ્રં જપકરવા=વારંવાર
યાદ કરીને અમુક વસ્તુની યાદ-રાહ જોયા
કરવી; રટન કર્યા કરવું તે. (૨) નિરુદ્ધમી
ખાલી ખ્યેય વસ્તુની આશા રાખ્યા કરવી તે.
જપ કરાવવા=મંત્રાદિકનું અનુષ્ઠાન કરાવવું.
(૨) ખાલી આશામાંને આશામાં બેસાડી
મૂકવું; ટાલેલે ચઢાવવું; ધવરાવ્યા કરવું.

જપત, વિં [ફા. જપ્ત] ગુનાસર લઈને
કબજે કરેલું; સરકારે અમુક ગુના બદલ
માલીકનો હક છીનવી લઈ પોતાને તાબે-
હવાલે લીધેલું; હક રદબાદલ કરી કબજે
લીધેલું. રાજાએ-સરકારે તેનું ધર જપત
કર્યું. કિં પ્રં જપતકરવું=માલીકી રદ
બાતલ કરી કબજે લઈ લેવું; ગુનાસર
પારખી માલમીલકત કે વસ્તુને તે ગુનાની

શિક્ષારૂપે માલીકનો હક રદ કરી હવાલે
લેવી તે.

જપતી, સ્ત્રીં જપત કરવું તે; કબજે કરવું
તે; ટાંચ; કબજાંધી. ગુનાસર શિક્ષા બદલ
અથવા કોઈ ગેરબ્યવસ્થા વગેરેના કારણ
બદલ બીજા માણસની માલમીલકત કે
હક ઇલાકો ગુનાનો નિકાલ થાય ત્યાં લગી
તેના કબજામાંથી લઈ લેઈ તેની ઉપર
જપતો રાખવો તે. હમેશને માટે નહિ
પરંતુ નિકાલ થતા લગી કોઈ વસ્તુનો
હવાલો લઈ લેવો તે. કિં પ્રં જપતી
બેસાડવી=કબજે લઈ કબજામાંનું ક્યાંદિ
આધુંપાધું થાય નહિ એવો બંદોબસ્ત
રખાવવો.

જપમાળા, સ્ત્રીં [સં. જપમાળા] જપ કર-
વાનો બેરખો-માળા તે; અમુક મંત્ર કે નામ-
નું કેટલી વાર ઉચ્ચારણ થયું તે જણાવ
તે માટે અમુક મણકાની સાંખ્યાવાળી
જે આવલી તે; એક એક નામ કે મંત્ર
બોલી બોલીને મણકો મુકાય એવી
તસખી તે. કિં પ્રં જપમાળા લેવી=
પ્રવૃત્તિથી દૂર થઈ બેસવું; એકાંતિક જીવન
ગાળવા માંડવું; મૌન બેસી રહેવું; અક્રિય
બનવું. (૨) રટન કર્યા કરવું. વૃદ્ધ બકેતોનો
હમેશ જપ કરવાનો બેરખો. :-તિલક
કરતાં ત્રેપન થયાં, ને જપમાળાનાં નાકાં ગયાં.

જપવું, કિં સં કોઈ મંત્ર કે ઈશ્વર-ઈશ્વના
નામનું રટન કર્યા કરવું; જપકરવો; રટન
થાય તેમ માળાના મણકાથી ગણ-
તરી કરવી. (૨) સ્મરવું; યાદ કર્યા કરવું;
એકની એક વાત મંત્ર કે વસ્તુ મોંએ લાવ્યા
કરવી. ઉં વિદુલવર વૈદને રહી છું જપી.
(૩) ધંખ્યા કરવું; ખ્યાન ઉપરનું ખ્યાન
ઉપર રાખવું; નહિ વિસરવું; એકની એક
વસ્તુનું લક્ષ રાખ્યા કરવું. રૂં પ્રં રામ
નામ જપો=જાનામાના બેસી રહો અથવા

ખેઠા ખેઠા ચૂપચાપ જોયા કરો. કહેઠો આવો ખેઠો જપે ને જે આવે તે ખપે= સાધુતાનો ખાલી હાંગ તે.

જપા, સ્ત્રીં [સં.] એક જાતની ફૂલવેલી; લાલ ફૂલનું એક ઝાડ ને તેનાં ફૂલ; જવા. જવાપુષ્પ કે જપાપુષ્પ, એમ કાવ્યોમાં ઘણે ઠેકાણે આવે છે.

જપિયો, પું. કથા અથવા પારાયણ વખતે વ્યાસની સામે જપમાળા લઇને ખેસનારો બ્રાહ્મણ; દાન લઇ યજ્ઞમાનને માટે જપ કરનારો બ્રાહ્મણ; જપ કરનારો; જપી, જાપિયો.

જફા, સ્ત્રીં [ફા.] જુલમ; સખતી; જખરજસ્તી.

જખકતું, જલકતું, જું. અખકતું.

જખકોળવું, જલકોળવું, જું. અખકોળવું.

જખર, જું. જખખર.

જખરજસ્ત, વિં. જખરદસ્ત; જોરાવર; મજ-શુત; અજરાલ; કદમાં મોટું અને ખૂબ ભારે હોય એવું. (૨) જુલમગાર; જુલમી; દૂર.

જખરજસ્તી, સ્ત્રીં જખરાઈ; જખરી; જોર-બળ વાપરવું તે; જોરવાજખી જોર કરવું તે; જુલમ; સખતી; સામાની મરજી વિરુદ્ધ જોરજુલમથી કામ લેવું તે. જખરજસ્ત ને જખરદસ્ત એમ પણ બોલાય છે.

જખરાઈ, સ્ત્રીં જખરજસ્તી; સખતી.

જખરી, સ્ત્રીં જખરજસ્તી.

જખરં, વિં [અ. જખ] કદમાં, ભારમાં, દેખાવમાં, બળમાં, ને કરપ વગેરેમાં ઘણું એવું; મોટું; ભારે; ઉંચું; ન બની કે પહોંચી વળાય એવું; સખત; કઠણ, મજ-શુત, જોરાવર, અધરું, મુશ્કેલ ને સાધારણ કરતાં વધારે ગહન એવું તે.

જખલપુર, નં. મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં આ શહેર નાગપુરને ઈશાન ખુણે ૧૬૦ માઇલ ઉપર આવેલું હોઈ હાલ મુંબાઈથી કાશી ને

કલકત્તા જતી રેલવે લાઇન ઉપર એક મોટું વેપારી મથક છે. એમાં લગભગ નેઉ હજાર માણસની વસ્તી છે. જખલપુર શહેરમાં વેપાર ઉદ્યોગ સારો છે તેમ તેની આસપાસનો પ્રદેશ પણ કાચલા, લોખંડ અને ખીજા ઘણાક ખનીજ પદાર્થોથી ભરપુર છે. જખલપુર જિલ્લામાં કાલસા, લોખંડ, પત્થર અને સંગેમરમરની ઘણી ખાણો છે. ઘઉં, કઠોળ, ડાંગેર અને તૈલીયિયાં વગેરેનો પાક પણ તે જિલ્લામાં સરાસરી પચાસ ઈંચ ઉપરાંત વરસાદ પડતો હોવાથી સારો થાય છે. જખલપુરનો વાર્ષિક વેપાર લગભગ ત્રણ કરોડ રૂપિયા જેટલો છે.

જખાન, સ્ત્રીં [ફા. જખાન] જલ. (૨) બોલી; ભાષા.

જખાની, સ્ત્રીં જખાનથી જે વાત કહેલી હોય તે; બોલીને આપેલી સાક્ષી; જુખાની.

જખાપ, જું. જખાપ.

જખાં, સ્ત્રીં જખાન; જલ; (૨) બોલી; ભાષા.

જખીર, નં. એક જાતનું પંખી. આ પંખીની ચાર જાતો છે. એ ખીજાં પંખી કરતાં ઘણું ઉંચું અને ખૂબ ઘોળું હોય છે.

જખેહકરવું, ફિં. સં. ઝટકા મારીને કાપી નાંખવું; કાપીને જાનથી મારી નાંખવું. જખમે જખમેકરવું એમ પણ બોલાય છે. કતલ કરવું; ખૂન પાડવું; કકડે કકડા કરી નાંખવા.

જખખર, વિં. જખરં; મજશુત; કઠણ; સખત. (૨) જોરવાળું; બળવાન. (૩) ભારે-સંગીન.

જખ્ખો, પું. [ફા. જખ્ખા] જુલ્મનો રહે એવો દીલો લાંબો અને સુંદર ડાલો; ઉપરજુની માફક ખભેથી તે પગ લગી પડીને રહે એવું સિવેલું અને છટું કદની જેવું પહેરણ. વિદ્વતા અને સરકારી પદવી વગેરેના ચિહ્ન તરીકે જાહેર સંસ્થા કે સરકાર તર-

૬થી સરપાવમાં અપાતો : પોષાકની ઉપર પહેરવાનો કિમતી ડગલો. કિં ૩૦ જખ્ખો મેળવવો=અમુક માન અથવા પદવીનો પોષાક મેળવવો.

જભકવું, જુ. ૦ ઝખકવું; એકદમ ચમકીને નગી ઉઠવું.

જભકોળવું, કિં સં એકદમ પાણીમાં જુડાડી બહાર કાઢવું; પાણીની અંદર બોળી કાઢવું.

જમ, પું. [સં. ચમ.] મોતનો દેવ; મરણ પછી જીવને તેનાં કર્મ પ્રમાણે શિક્ષા કરનારો દેવ; યમ; મરણને લગતી બાબતોની વ્યવસ્થા કરનારો દેવ. (૨) મોત; મરણ; કાળ; અંત. (૩) કૂર અને ભયંકર દેખાવનો માણસ; બિયામણો માણસ. (૪) દુઃખ દેનારો; ત્રાસ આપનારો; જેને જોતાજ થરથરાટ થાય એવો જે તે. આ મૃત્યુનો દેવ સૂર્યનો પુત્ર કહેવાય છે. જમ જેવું=જખરૂં; કૂર, દુઃખ અને ત્રાસ આપે એવું; મજ-જીત; બળવાન; ભયંકર. શરીરથી જાંદું લદ્દ અને સાથે નિર્દય ને બિયામણું એવું તે. કહે ૦ જમ ને જમાઇ=જેવો જમ તેવોજ જમાઇ પણ દુઃખ અને ત્રાસ આપનારો ગણાય છે તે ઉપરથી. જમનું તેકું સાંઈ પણ સરકારનું તેકું સાંઈ નહિ=મરવું સાંઈ પણ સરકારમાં અથડાવું પડે તે ખોટું, તે ઉપરથી. જમને કંઈ તેકું જોઇતું નથી; જમ તો વગર તેડેજ આવે છે.

જમકંકર, પું. [સં.] જમનો દૂત. એમ કહેવાય છે કે, યમ રાજા ૫૨ અને બિયામણા દૂતો હાથમાં પાશ લઇને જેને મરણ આવ્યું હોય તેને લઇ જવાને દુનિયા ઉપર ફર્યા કરે છે. મરણ પામનારના જીવને તેઓ તેનાં કર્મ પ્રમાણે બાંધીને આરતા આરતા લઈ જઈ જમરાજ પાસે

ઉભો કરે છે અને ત્યાં તેની હકીકત સાંભળી તેને જે શિક્ષા જમરાય ફરમાવે તે તેઓ વગર દયાએ તેની સામે અમલમાં મૂકે છે. તેઓ મોગરીઓ અને દંડુકાઓથી જીવને ખૂબ ઠોકે છે.

જમખિડી, નાં મહારાષ્ટ્રનું એક નાનું દેશી-રાજ્ય. એનું ક્ષેત્રફળ ૫૫૫ માઇલ અને વસ્તી ૧૧૨૧૬૨ માણસની છે. રાજનગર સાથે એકાશી ગામ છે. જમખિડી ખેલ-ગામની ઉત્તરપૂર્વ દિશાએ સાત માઇલપર ને કાહોલાપુરની પૂર્વે ૬૮ માઇલ ઉપર આવેલું છે. આ રાજ્ય ૨૦૮૪ પાઉંડ બ્રિટિશ સરકારને ખંડણી તરીકે આપે છે. રૂ, ઘઉં, અને કઠોળનો પાક તેમાં મુખ્ય છે. પથરની ખાણો વગેરેનો ઉદ્યોગ ચાલે છે. જમખિડીના સરદારને દત્તક લેવાની સનદ મળેલી છે.

જમડો, પું. જમ; જમદૂત. (૨) જમ જેવો=કૂર બિયામણો ને દુઃખ દે એવો માણસ.

જમણું, [સં. જમ] જમવું અને જમાડવું તે; જમવાનું કરવું તે; નાત; વંશ. (૨) જમવાનું જે તે; જમવાના પદાર્થો તે; જમવાની વાનીઓ તે. :-શું જમણું કરવાના છો ? (૩) એકવારનું જમવાનું તે; ખાવું તે. તે તો બે જમણું જમ્યો. દસ જમણુનો હક છે.

જમણુવાર, પું. જમવાનું હોવું તે; ભોજન સમારંભ તે; ઘણા લોકને સાથે ખેસાડી ભોજન આપવું તે; નાત; વંશ. (૨) સાંઈ સાંઈ ભોજન કરવા કરાવવાનો જે મેળાવડો તે; ઘણા જણે સાથે ખેસી સાંઈ ભોજન કરવું=જમવું તે; શાંતિથી અને ધીરેધીરે ગમત ને સ્વાદથી જમવું તે. :-જમણુવાર છે કે જમણુ ધાડ છે ?

જમણું, વિ. ૦ પૂર્વાભિમુખે ઉભા રહેતાં દક્ષિણ

તરફનું (અંગ તે); દક્ષિણ; વાગેતર; અપ સભ્ય. ૩૦ પ્ર૦ જમણા હાથ=મહુ ઉપ-યોગમાં આવતો દક્ષિણાંગ તરફનો જે હાથ તે. માણસ આ હાથથી લગલગ બધુંજ કામકાજ કરતો હોવાથી તે બહુ અગ-લનો ગણાય છે, તે ઉપરથી દરેક કામમાં જેના વગર ચાલે નહિ એવો સહાયક માણસ તે. કહે૦ જમણો હાથ હમેશ મોં બાણી વળે=મૂળથી જેવો ગાઢસંબંધ હોય તેજ પ્રમાણે સ્વાભાવિક રીતે એની મેળેજ થયા કરે, એવા અર્થમાં આ કહેવત કહે-વાય છે. જેનું જેણી તરફ વલણ હોય તે તેણી તરફ વળે. જમણું અંગ=વહાલામાં વહાલું માણસ. જમણું ઉત્તમ અને ડાણું તેથી ઉત્તરનું મનાય છે, તેથી સ્ત્રી તે પુરુષનું ડાણું અંગ અને પુરુષ તે સ્ત્રીનું જમણું અંગ કહેવાય છે.

જમદગ્નિ, નાં ભુગુવંશના ઋચીક નિમ્બને સલ્યવતીનો પુત્ર અને પ્રસિદ્ધ પરશુરામનો પિતા. જમદગ્નિ તેમના નામ પ્રમાણે બહુ જલદ સ્વભાવના ઋષિ હતા. તે રેણુકા નામે પરમ પવિત્ર સ્ત્રી સાથે પરણેલા હતા. તેમને પાંચ પુત્ર થયા હતા, તેમાં સૌથી નાના પરશુરામ હતા. એકવાર રેણુકા સ્નાન કરવા નદીએ ગયાં ત્યારે ચિત્રરથ ગાંધર્વ અને તેની રાણી જળક્રીડા કરતાં હતાં. તેમની ક્રીડા જોઇ રેણુકાને કામની અસર થઇ. સ્નાન કર્યા વગર તેમને આવેલાં જોઇ ઋષિ ગુસ્સે થયા. એક પછી એક તેમણે પોતાના પુત્રોને તેમની માતાનો શિરચ્છેદ કરવાનું કહ્યું. કોઇએ આજ્ઞા પાળી નહિ. છેવટ પરશુરામે પિતાની આજ્ઞા પાળી રેણુકાનું માથું પોતાના કુહાડાથી ઉડાડી મૂક્યું. જમદગ્નિએ પ્રસન્ન થઇ પરશુરામને વર માગવાનું કહ્યું. આ વખતે તેમણે પોતાની માતાને સજીવન કરવાનો

વર માગ્યો. જમદગ્નિએ રેણુકાને સજીવન કરી તે પછી કોષનો ભાગ કર્યો.

જમદૂત, પું૦ [સં.] જમકંકર; યમરાજના પાર્શ્વદો.

જમના, સ્ત્રી૦ [સં. યમુના] કાલિંદી; જમના નદી; યમુના. હિમાલયમાં ગરવાલના રાજ્યમાં જમનોત્રી નામના ઉના પાણીના ઝરાની ઉત્તર પશ્ચિમ દિશાએ પાંચ માર્ગલ ઉપર એક ખડકમાંથી જમના નદીનું ઝરણું નીકળે છે. તે જમનોત્રી આગળ થર્ષ શિવાલકની ટકરીઓમાં ઉતરે છે અને ત્યાંથી દક્ષિણ તરફ વહેતી હમીરપુર અને આમ્રા મથુરા આગળ થર્ષ પૂર્વ તરફ વલણ લઇ ૮૬૦ માર્ગલના લાંબા વહન પછી પ્ર-યાગ આગળ ગંગા નદીને મળે છે. જમનાનું પાણી દેખાવે આસમાની હોવાથી તે કાલિંદી કહેવાય છે. આમ્રા, દિલ્હી, ઇટાવા, ફિરોજપુર વગેરે મોટાં શહેરો તેની ઉપર આવેલાં છે. પંજાબમાં તેમાંથી નહેરો કાઢી ખેતીની આબાદી કરવામાં આવી છે. તેની પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુની બે નહેરો ધણીજ મોટી છે. આગલા મુસલમાન પાદશાહોના વખતમાં પણ તેમાંથી નહેરો કાઢવામાં આવી હતી.

જમનોત્રી, સ્ત્રી૦ જમના નદીના મૂલ આગળ ગરવાલના રાજ્યમાં આવેલો ઉના પાણીનો ઝરો. આને કેટલાક જમનાનું મૂળ કહે છે. આ ઝરાનું પાણી ધણું ગરમ છે. ત્યાં હરમાનનું મંદિર અને યાત્રાનું ધામ છે. જમનોત્રીના પાણીની આફને લીધે લાં ઝાઝી શરદી જણાતી નથી. ચોખાની પોટલી બાંધી જમનોત્રીમાં બોળી કાઢતાં ચોખા ચઢી જાય છે. જે ખડકમાંથી આ ઉના પાણીનો ઝરો નીકળે છે તેની આગળ મોટાં એનિનો ઉભેલાં હોય એવો ધીકતા પાણીનો જોરદાર સજીવજીવ સંભળાય છે.

જમરૂખ, નં એક જાતનું ખાવાનું ફળી;
જમરૂખ; પેર.

જમરૂખડી, સ્ત્રીં જમરૂખી, જમરૂખી.

જમરૂખી, સ્ત્રીં જમરૂખી; જમરૂખનું ઝાડ.

જમરૂફ, નં પેશાવર જિલ્લાનું ખાધખર પાસ
ઉપર આવેલું એક ગામ, અને ત્યાંના કિલ્લો.
ચઢઉતર ત્રણ મજલે કિલ્લો બાંધેલો છે.
તેનો છેક ઉપરો ભાગ એટલો ઉંચો છે કે
જેથી આસપાસનો પ્રદેશ સહેલાઈથી જોઈ
શકાય. જમરૂફમાં ત્રણસેથી ચારસે માણસનું
લશ્કર હમેશ પડયું રહે છે. તેને સનિક
ધોરણે તોપો વગેરે સરંજામથી બચાવને
ચોગ્ય બનાવવામાં આવેલું છે.

જમલો, પું જમલો; એકડો થયેલો જથ્થો;
ભરાવો.

જમવાનું, નં જમવાના કામનું જે તે;
ખાવાનું; ખાવું; ભોજન; ખોરાક; ખાવાની
ચીજ. (૨) ખાવાને જવાનું તે; જમવાનું
નોતરું; આમંત્રણ. —આખને તો આજ
સાસરેથી જમવાનું આવ્યું છે.

જમવું, કિં સં [સં. જમ્] રાંધેલો સારો
ખોરાક ખાવો; ખાવું; ભોજન કરવું;
ખોરાક લેવો. (૨) સારીરીતે હાથ મારવો;
ખાવું; ઉચાપત કરવું; ઉઠાવી જવું; ગળવું;
ઉપભોગમાં લેવું. (૩) કિં અં ઠરવું;
બંધાવું. નીતરવું; નીચે બેસવું. —ઠંડા પહોર-
ના તડાકા ચાલે છે અને ચુરમું જમે છે.
એકત્રિત થવું; ધનીકરણ થવું; જમવું.

જમસેદી-નવરોજ, પું [ફા.] ઇરાનમાં થઈ
ગયેલા જમસેદ નામના પાદશાહે સૂર્યની
ચાલ ઉપરથી વર્ષ ગણવાનો ઠરાવ કરી
જે દિવસે મેષરાશિમાં સૂર્ય દાખલ થાય
છે તે દિવસને વર્ષનો પહેલો દિવસ
નવરોજ ઠરાવી તે દિવસે ધર્મની અચૂક
ક્રિયા કરવાનું—‘જસન’ રાખ્યું હતું. ગુજ.

રાતમાં પણ પારસીઓ આ તહેવાર પાળે
છે. એ દિવસે રાત અને દહાડો સરખાં
થાય છે.

જમા, સ્ત્રીં [જ.] આવક; ઉપજ; નીપજ;
વસુલ. (૨) એકકું થવું તે; જમવું તે;
એકત્ર—એકકું ભરાવું તે. (૩) અનામત;
એકડી થયેલી રકમોનું એકત્ર પડી રહેવું
તે. વગર વાપરે જેમને તેમ તૈયાર રહેવું
હોય તે. (૪) ભંડાર; ખજાનો; તિજોરી.
(૫) ચોપડામાં આવક લખવાની બાબત
તે; ઉધારની સામેની બાબત. (૬) એકકું;
ભેંજું. —જમાથવું=એકકું થવું. કિં પ્રં
જમાકરવું=એકકું કરવું. ઉપજ ખાતે—આવક
ખાતે માંડવું; અનામત રાખવું; બ્યાજે
રાખવું. જમા માંડવું=બ્યાજે લેવું—રાખવું.
જમા થવું=વસુલ આવવું; પતી જવું;
આવક આવવું. (૨) ભેંજું થવું. (૭) ભુ-
લમો; સરવાળો; કુલ રકમ તે. જમા
ખરચ=આવબચ; આવકખર્ચકતો હિસાબ
તે. કિં પ્રં જમા ખરચ પાડવું=આવી
ગઈ રકમોની વ્યવસ્થા કરી નાંખવી; શું
આવક થઈ ને શું ખરચ થયું તેનું તારણ
કાઢવું.

જમાઉધાર, પું આવબચની વ્યવસ્થા કરવી
તે; આવબા ગયા પૈસાનો જે રીતસર
રખાતો હિસાબ તે. (૨) એકકું કરવું
અને ઓછું કરવું તે; મેળવવું ને ગુમાવવું
તે. —પુણ્ય પાપનો જમાઉધાર.

જમાખરચ, નં જમા અને ખરચ તે; આવ
બચ. કિં પ્રં જમા ખરચ પાડવું=
હિસાબમાં નહિ ગણેલી—અદ્દર રાખેલી
રકમની તે કેમ ક્યાંથી આવી અને કેવી
રીતે ક્યાં ગઈ તેની વ્યવસ્થા કરવી તે;
આવબચ બતાવી દેવી તે.

જમાધ, પું [સં. જામાદ] દીકરીનો વર તે;
જમાદ. ૩૦ પ્રં જમ ને જમાધ=જમના

જેવો દુષ્ટ દૂર એવો પુત્રીનો વર તે.
સાસુ સસરાને જમના જેવો દૂર-નિર્દય
થઇ પડતો જમાઇ હોવાથી આમ કહેવાય
છે. કહેન દીકરો થઇને ખવાય કંઇ જ-
માઇ થઇને ખવાય ?= દીકરાને કોઇ કંઇ
ખવડાવે જમાઇને ખવડાવે નહિ માટે.
દીકરાને મીલકતનો લાભ મળે જમાઇને
મળે નહિ.

જમાડવું, કિં પ્રાં જમે એમ કરવું; ખવ-
ડાવવું; ભોજન કરાવવું. (૨) લાંચ આ-
પવી; પ્રાપ્તિ કરાવવી; લાભ કરાવવો.

જમાત, સ્ત્રી [જં.] સમુદાય; સમૂહ; જથ્થો;
ટોળું. (૨) અમુક વ્યવહાર કરવાને
એકઠું થયેલું મંડળ; નાત. (૩) સાજનું
નાત મંડળનું પંચ; મુસલમાનોના એકાદ
વિભાગનો સંઘ તે.

જમાદાર, પું [ફા. જમાત] સિપાઇઓની
નાની ટુકડીનો ઉપરી અમલદાર; થોડાક
માણસોનો વડો તે; એક ટોળા-સમુ-
દાયનો ઉપરી નાયક.

જમાદારી, સ્ત્રી જમાદારના ઓદાનું જે
કામ તે; જમાદારનું કામ તે; જમાદાર-
પાણું. (૨) હુકમ બજાવણી; ઉપરીપાણું;
મારી ઠોકા કે દમ દેઇને કામ લેવાની
હોશિયારી તે; અમલ બજાવણી કરતાં
આવડવું તે.

જમાન, પું જમીન.

જમાની, સ્ત્રી જમીનગીરી.

જમાનો, પું [ફા જમાન] મનુષ્યના ઉલોગી
જીવનકાળ જેટલો એટલે કે લગભગ ત્રીસેક
વરસ જેટલો કાળ તે જમાનો; એક પેઢી
જેટલો સમય; લાંબો કાળ; જ-મ પરંપરા-
ઓ વચ્ચેનો એકજાણના સક્રિય જીવનના
કાળ જેટલો વખત તે. (૨) વખત; સમય;
કાળ; અમુક પ્રકારની રહેણી કરણી, રીત-

ભાત, અને આચારવિચાર વગેરે યુક્ત અમુક
કાળની જે એકસરખી પ્રવૃત્તિનો સમય તે;
અમુક તરેહનો સમય. —હવે જમાનો
બદલાઇ ગયો માટે તમે બોલશો તે નકાસું;
જશે.

જમાખંદી, સ્ત્રી [ફા.] જમીનની માપણી કરી
તથા કસ કાઢી તેની ઉપર વરસે 'આટલો
કર લેવો,' એમ ઠરાવવું તે; દરેક જમીનના
કકડા દીઠ ખેડુતે. અમુક રકમ વર્ષોવર્ષ
સરકારને ભરવા સંબંધી ગોડવણુ તે. (૨)
જમીન ઉપરનો સરકારી કર; મહેસુલ;
વસુલ. (૩) સરકાર તરફથી લેવાના કરોની
ડરવણી; કરનો ઉચકો ઠરાવવો તે. (૪)
લશ્કરને માટે રૈયતમાંથી માણસોની ભરતી
કરવાની જે વ્યવસ્થા-ગોડવણુ તે; જમાખંધી.

જમાખંધી, સ્ત્રી જમાખંદી; મહેસુલનો દર
ઠરાવવો તે.

જમાલગોટો, પું [હિં.] નેપાળો. નેપાળાનાં
ઝાડ કોંકણમાં થાય છે. તે પારસ એરં-
ડા જેવાં લાગે છે. એનાં બી સારક ઓ-
સડ તરીકે વપરાય છે. તેનાથી બહુ સખત
જીલાપ થાય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે
ઝેરી પણ છે. એને શુદ્ધ કર્યા પછીજ
વૈદો ઉપયોગમાં લે છે. એના નિંડવા-
માંથી જે તેલ નીકળે છે તે વળી બહુ
જલદ હોય છે અને બહુજ નાની માત્રાથી
અનુભવી વૈદો તેનો ઉપયોગ કરી શકે
છે. જમાલગોટો દવા ઉપરાંત રંગ વગેરે
કરવાના કામમાં પણ વપરાય છે.

જમાવ, પું એક જથ્થે એકઠું થઇ જવું તે;
ઘણાનો એક સાથે થયેલો મેળાપ; ભ-
રાવો. (૨) ટોળું; ઠંઠ; સમૂહ; સમુદાય;
દળ. (૩) મેળાપ; મેળાવડો; મેળો. (૪)
જમાવટ; ધણી વસ્તુનું પરમાણુ વગેરેનું
એકજ ઠેકાણે એક બીજાને શોભાવે-
ખીલવે એવી રીતે એકઠાં થવું તે. (૫)
તાલમેલ આવીજવો તે.

જમાવટ, સીં એક જીજની સાથે મળતે મળતું આવીને યોગ્ય રીતે બેસીજવું તે; મળતું-અંધબેસતું આવી રહેવું તે. :-ચોકડાની જમાવટ ઠીક છે. સાંધાઓ, અંધ, પુણા વગેરેનું જેમ જોઇએ તેમ બેસી રહેવું તે. (૨) મળીજવું, સમમાપ-માફકસર આવી જવું, જમી જવું, ઘટ થઇ જવું તે. (૩) શોભતે શોભતું આવી રહેવું; સુરેખ રચના થઈ રહેવી ને એક જીજને શોભાવે તેમ એક જીજની સાથે ઘટી રહેવું તે. :-રાગ, કવિતા, અને વાજિત્ર વગેરેની જમાવટ. (૪) મેળવણી; બનાવટ. :-કેલના મિશ્રણની જમાવટ બહુ સારી થઈ છે.

જમાવડું, કિં સં જામે એમ કરવું; મેળવવું; આખરવું; દૂધ ઉપર દહિં થાય એવી ક્રિયા કરવી. (૨) ધનીકરણ થાય એમ કરવું; ઠારવું, બઝાડવું. (૩) દહીકરણ કરવું; મજબુત બેસાડવું; પડે કે ડગે નાહ અને ચોંટવું રહે એમ કરવું. (૩) રસ ઉત્પન્ન કરે, મજા આપે અને સાફ લાગે તથા ટકે એમ જુદી જુદી વસ્તુઓને એક સાથે મેળવવી. (૪) સ્થાપવું; સ્થાપીને રહેવું; સર્વે સાધનો સમયોગે મળે એવી વ્યવસ્થા કરવી તે. :-તમે તો અહિં ઉદ્યોગ અને ઘર બેઠે જમાવ્યાં. (૫) એકઠું કરવું; ભેગું કરવું. (૬) ખીલવવું; વધારી દેવું; બહુ લાવવું. :-એણે પોતાનો વેપાર જમાવી દીધો છે.

જમાવો, પું જમાવ.

જમીજવું, કિં સં ખાઇજવું.

જમીન, સીં [ફા. જમીન] જાડા ઘટ અને જેની ઉપર ટકાવ થાય અથવા જે જીજને આધારરૂપ અને એવો પદાર્થ તે; પૃથ્વી; પૃથ્વીતલ; ભોંય; ભૂમિ; ધરા; ધરતી. (૨) કારો સપાટ ભૂભાગ તે; ધરાતલ; નહિ

હંકાયેલી નહિ બીની એવી પૃથ્વી. (૩) દેશ; મુલક; જનપદ. (૪) પાકને માટે સાફ કરેલી ભૂમિ; ખેતર. (૫) માંસ; અંકુર. :-જેમ જમીન આવશે તેમ ધા ધીરેધીરે પુરાતો જશે. (૬) જગત; વિશ્વ; જીવન; દુનિયા. :-જમીન પર જન્મ્યો તે જવાનો. (૭) કિનારીની વચ્ચે સપાટ ભાગ; તલ; પરચાર; સપાટી; વચ્ચે એકસરખો ભાગ તે; જેથી મોટા ભાગ રોકાતો હોય તે વિસ્તાર. :-જમીન લાલ, કારો લીલી અને અંદરનો ફૂલ પીળાં કરજો. (૮) આધારભૂત પદાર્થ; ટકાવનું સ્થાન; જગા. કિં પ્રં જમીન ભરવી=લપસીપડવું; જમીનપર લાંબા પડી જવું. જમીન કરવી=કિનારે ઉતરવું; અંદર કરવું; સફરપરથી પાછા ફરવું. જમીન આવવી=માંસાંકુર આવવા; રૂઝ આવવી; ધા-ખાડ પુરાવો. જમીન ભરવી=ધાની કિનારીઓ સડી જઈ કહોવાણુ ને ઉંડાણ થવું; ધા ન રૂઝાય એવી તેની આસપાસના માંસની સ્થિતિ થવી. (૨) ખેતર, ગામ તલ વગેરેની હદ નદી નાળાંના વહોથી કપાઇને ઓછી થયા કરવી. (૩) ભોંયમાંથી વાક જતો રહેવો. જમીન સુંઘવી=સુંઘીને જમીનનો કસ બેવો; રસકસ તપાસવો. જમીનને લાગેલી-અડેલી ખીજ વસ્તુની વાસ જમીનને લાગી રહે છે તે ઉપરથી કુતરાં અમુક માણસ અમુક જમીન ઉપર થઇને ગયું છે એવું જમીન સુંઘીને પારખી શકે છે. આથી કુતરાં જમીન સુંઘીને ચાલે છે. જમીનવાળવી=જમીન ઉપર ધસરાય એમ કપડું વગેરે રાખવું. જમીનખણવી=લખવાવું; શરમાવું; અપમાનની, પશ્ચાત્તાપની અસર થવી. જમીનમાપવી=નાસી જવું; પદ્યવન કરીજવું; દૂર જતા રહેવું; ખસી જવું. (૨) લપસી પડવું; ચતાપાટ પડી જવું. જમીનમાં પેસવું=ઉચ્ચા-નિ

વધવું; ડિંગણા રહેવું. :-વહુ મોટા ઓળા-
શો થઇ ને ભાઇ તો જમીનમાં પેસતા
નય છે. (૨) શરમિદા પડી જવું; છોભા,
ભુદ્ધા પડીજવું; દેહ ને જીવું નિરર્થક
લાગવું:-એમણે કપકા દીધા ત્યારે મને તો
એવું થયું કે જાણે જમીનમાં પેસી જાઉં.
દટાઇજવું; મરીજવું.

જમીનદાર, વિં ખેતીની જમીન ધરાવનાર;
જેની પાસે જમીન હોય તે. (૨) ખેડુત;
પાટીદાર. (૩) પું ધણી જમીનનો માલીક;
જગીરદાર; ગામ ગરાસનો ધણી; તાલુક-
દાર; ધણી જમીન ખેડાવવાને તેની ઉપર
ખેડુતો વસાવી ધણીપણું કરનાર.

જમીનદારી, સ્ત્રીં જમીનદારપણું. (૨)
જમીનદારની જે હાલત તે. (૩) વિં
જમીનદારના તાબાનું; તેને લગતું. :-
જમીનદારી ધર.

જમીનદોસ્ત, વિં જમીન ખરોખર કરી
નાંખેલું; જમીનજ હોય નહિ એમ સરખું
ખનાવી દીધેલું; જમીન ઉપર આંધેલા
આંધકામને ખોદી પાડીને જમીન સરખું
કરી દેવું તે જમીનદોસ્ત કરવું કહેવાય
છે. (૨) પાયમાલ; ખંડેર; હતા ન હતા
જેવું. કિં પ્રં જમીનદોસ્ત કરવું=પાડી
ભાગી તોડીને પાયમાલ કરી નાંખવું. જમીન
દોસ્ત થઇ જવું=મિટ્ટી થઇ જવું.

જમુ, નાં કાસ્તીરની દક્ષિણ સરહદ ઉપરનો
એ નામનો પ્રાંત અને તેનું સુખ્ય શહેર.
કાસ્તીરનો આ દક્ષિણ પ્રાંત પહેલાં શીખ
લોકોના તાબામાં હતો પણ હાલ કાસ્તી-
રના મહારાજાને તાબે છે. જમુ કાસ્તીરમાં
ખીજ નંખરતું શહેર છે.

જમેઉધાર, પું જમા અને ઉધાર કરવું તે;
આવન્યયનો હિસાબ તે. (૨) નફોતોટો;
સાંડેખોટું; પુણ્યપાપ; વગેરેની જે
ન્યૂનાધિકતા તે. ઉં જમેઉધારો અહિં

કર્યો, પાપપુણ્યનો જેહ. કિં પ્રં જમે
ઉધાર કરી નાંખવું=ચોખ્ખું કરી નાંખવું;
સ્પષ્ટ વ્યવસ્થા કરી નાંખવી તે; પતાવી
દેવું, તોડ કાઢી નાંખવો તે.

જમૈયો, પું [અ.] જરાની ગતતું વાંકડા
પાનાનું મુંદર મુંકવાળું હથિયાર; અરખસ્તાન
તરફની કટાર.

જમોર, પું [હિં.] બળતામાં ફૂદી પડીને
આપધાત કરવો તે; કમકમાટ વછુટે એવા
મરણે મરવું તે. [ફા. જહમર] ક્રોધથી
શોકથી કે બીજી કાષ્ટ અતિ ઉગ્ર લાગ-
ણીથી ઉસ્કરાઇ જઇ કમકમી આવે
એવી રીતે મરવું તે; દેહનો ભોગ આપવો
તે. ઉં પારવતીએ કીધો જમોર. જુવાન
કાજગરું મરણ થતાં કુટનારાં બેરાં 'જમોર'
થયો એમ કહે છે. ઉં કુટનારી કહેતી
જમ્મર થયો, તમે કહો હવે રોઇરે. આપુ.

જમ્મર, પું કાજો કહેર; જમોર; જમોર.

જય, પું [સં.] ખીજની ઉપર જીત મેળ-
વવી તે; જીત; ફતેહ. લડાઈમાં, વાદવિ-
વાદમાં અને કામકાજમાં સામાના કરતાં
સરસ થવું તે; સરસાઈ તે; સાંડે થવું તે;
કલ્યાણ; શ્રેય; બહતી; સૌભાગ્ય. ૩૦ પ્રં
જયજયકાર=જીતની ખુશાલીનો ધન્યવા-
દાત્મક ઉચ્ચાર; ફતેહ. ફતેહનો આનંદ નાદ.
'સાંડે થયું સાંડે થયું' એવો જે હર્ષનાદ
તે. ગુજરાતીમાં જે અને જેજેકાર કહે-
વાય છે. જય અંખા. જે અંખા. ૩૦ પ્રં
જેઅમે જેઅમે! અંખામાતાના ઉત્સવનો
એક આનંદોદ્ગાર. 'જેઅમે' તું જે
જંખે ખોલાય છે.

જયચંદ, નાં રાહોડ જાતિનો કનોજનો રાજા.
એ ખારમા સૈકામાં કનોજનો મોટો
રજપુત રાજા હતા. તે દિલ્હીના તુલર
રાજાનો દોહિત્ર અને પૃથુરાજ ચૌહા-
ણનો મસિયાઇ ભાઇ થતો હતો. તેની

પાસે ઘણું લશ્કર હતું. શાહજુદીન અને પૃથુરાજ સાથે એ મોટીમોટી લડાઇઓ લખો હતો. એની કુંવરી સંયોગિતા એની મરજી નહિ છતાં પૃથુરાજને પરણી હતી. મુસલમાનો સાથે લડતાં હારવાથી તેણે ગંગામાં પડી આત્મધાત કર્યો હતો.

જયદેવ, નાં અંગાળના વીરભૂમિ પ્રાંતનો કાન્ય-કુખજ્ઞ જ્ઞાતિનો બ્રાહ્મણકવિ. આરમા સૈકામાં વિદ્યમાન હતો. અંગાળના લક્ષ્મણસેન વૈદ્ય રાજાનો તે આશ્રિત હતો. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ગીતિકાવ્ય બનાવવા માટે તે બહુજ પ્રસિદ્ધ છે. એણે ગીતગોવિંદ અને પ્રસન્ન રાધવ વગેરે ગ્રંથો બનાવેલા છે. કેટલાક કહે છે કે, તે ઓરિસાના કિંકુબિંદવ ગામનો રહેવાસી અને સાત્ત્વિક રાજાનો આશ્રિત હતો. એની સ્ત્રીનું નામ પદ્માવતી હતું. તેને અને રાણીઓને સતીત્વ માટે વારંવાર ચર્ચા થતી. એકવાર પદ્માવતીનું સતીત્વ જોવાને, જયદેવ જ્યારે રાજા સાથે બહારગામ ગયો હતો ત્યારે તેમણે એવું કહેવડાવ્યું કે, 'તે મરી ગયો છે.' પદ્માવતી પતિનું મરણ સાંભળતાંજ ખરેખર મરી ગઇ ને રાણીઓ ઝાંખી પડી. પછી તરત જયદેવ આવ્યો. તેણે અષ્ટપદીઓ ગાઇ પદ્માવતીને સજીવન કરી. આ કવિ શ્રી-કૃષ્ણનો પરમભક્ત અને વૈષ્ણવ હતો.

જયદ્રથ, નાં મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ સિંધુદેશનો એક રાજા, અને દુર્યોધનનો બનેલી. પાંડવો વનવાસમાં હતા તેવામાં એકવાર તે યુગ્યા કરતો કરતો તેમના આશ્રમે જઇ પહોંચ્યો. અક્ષયપાત્રને લીધે દ્રૌપદીએ તેને અને તેના રસાલાને જમાડ્યો. તેણે પાંડવો યુગ્યાએ ગયેલા હોવાથી દ્રૌપદીને પોતાની સાથે આવવાનું કહ્યું. તેણે ના પાડી ત્યારે તે બળાટકારે તેને ઉપાડી ચાલી નીકળ્યો. પાંડવોને ખમર

પડતાં તેની પુંડ પકડી દ્રૌપદીને છોડાવ્યાં. તે પછી મોટી લડાઇમાં અભિમન્યુને મારવામાં તેણે ભાગ લીધો હતો. અર્જુનને તેને મારી નાંખ્યો હતો. તે મહા પરાક્રમી અને દુર્યોધનના જમણા હાથ જેવો હતો.

જયપુર, જુનું જેપુર.

જયમંગળ, પુંડ રાજાને એસવાનો મોટો હાથી; હાથીઓમાં ઉત્તમ-જે હાથી તે.

જયશિખરી, નાં વનરાજ ચાવડાનો પિતા. કચ્છના રણ નજીક પંચાસરમાં આકાશ સૈકામાં તે રાજ્ય કરતો હતો. એની રાણીનું નામ રૂપચુંદરી હતું. કન્યાજુના જુવડ રાજાએ તેની સામે ચડી આવી પંચાસર ઉપર હુલો કર્યો હતો. ગર્ભવતી રાણીને વનમાં મોકલાવી દઈ તે લડાઇમાં વીર મરણે મુઓ હતો.

જયંત, પુંડ ઇન્દ્રનો પુત્ર.

જયંતી, સ્ત્રી ઇન્દ્રની પુત્રી. (૨) ગૌરી. (૩) પતાકા. (૪) કોઈ મહાન વ્યક્તિના સંસ્મરણ નિમિત્તે ઉત્સવાદિ કરવાં તે. :-કૃષ્ણ-જયંતી. (૫) અશ્વમેધના ઘોડાના કપાળ ઉપર અંધાતી દિગ્વિજયપત્રિકા.

જયાનંદ, પુંડ [સં.] જીતવાથી થયેલો જે આનંદ તે; વિજયાનંદ.

જયી, વિનં [સં.] જીતેલું; જેણે જીત મેળવી હોય તે; વિજયી; ક્ષેત્રમંદ.

જય્ય, વિનં [સં.] જીતવા જેવું; જીતાય એવું. (૨) પુંડ જય.

જર, વિનં ધસાઇ ગયેલું; ગાઠેલું; જીર્ણ થઈ ગયેલું.

જર, પુંડ સોના રૂપાના તારનું રેશમ વગેરે સાથે કરેલું વણતર તે; કસથ; સોના રૂપાના તારનો વણાટ. પાલવ, તોરાં કોર વગેરે. (૨) સોનું; ધન; દાસ્ય; પૈસા; રોકડ નાણું. (૨) ઓર; મેલી. કહેનું જર

ચઢાય સો કર=પૈસો હોય તો સૌ થાય; ખધું જરને અધીન છે એવા અર્થમાં વપરાય છે. જર દેખી મુનિવર યજ્ઞે=પૈસાથી સૌ કાંઈ લોભાય. વિતરાગી હોય તે પણ પૈસો જોઈને હગમગે. જર જમીન ને જોડે, એ ત્રણે કન્યાનાં છોડે=લગાઈ ટંટાના કારણે રૂપ આ ત્રણે વાનાં છે. એક પૈસો, બીજું જમીન અને ત્રીજું સ્ત્રી.

જરકસી, વિં જરીનું; કસખી; જેમાં સોનાના તારની ગુંથણી, ભરત કે વણતર હોય તેવું. ઉં જરકસી સાડી રેશમી, લખો કાઠી બાર વહુજી. પ્રેમાનંદ.

જરકોસ, પું હલકી ધાતુના તારનો બનાવટી વણાટ તે; ખોટો કસખ.

જરખ, પું ગવેડા જેવડું પણ અત્યંત આળસુ અને ગંદું એક હિંસક પ્રાણી; ઘોરખોદિયો. આ પ્રાણી રાત્રે બહાર નીકળી કપરસ્થાનો વગેરેમાં ભટકે છે. ઘોરખોમાંથી માણસ વગેરેનાં મહાં ખેંચી કાઢી ખાઈ જાય છે અથવા મુઝેલાં પશુ અને હિંધતાં કુતરાં વગેરેને કદી કદી ઘસરડી જાય છે. બળથી નવો શિકાર કરતું નથી. ટોળામાં હોય તો સામું થાય છે. મહારાષ્ટ્રમાં તરસ, હિંદમાં લક્ષ્મણ અને જરાક કહેવાય છે.

જરજર, વિં જર્જ; ધસાઈ ગયેલું; જીનું; તારે તારે સરી ગયેલું; ખળખળી ગયેલું; વૃદ્ધ. કિં પ્રં જરજર થઈ જનું=તારે તારથી ધસાઈ જનું; બહુજી જર્જ થઈ જનું. જરજરીજનું=જર્જ થઈ જનું; ગાડી જનું; આખું થઈ જનું.

જરજરિયાન, નં પૈસો અને ધરણાં ગાંઠાં વગેરે તે; નાણું, ધરણું અને જરકસી કિમતી કપડાં વગેરે તે; જરજરિયાન; કિમતી; મોંઘું; જોખમનું હોય એવું જે તે. **જરજરિયું**, વિં જર્જ થઈ ગયેલું હોય એવું; આખું ઘટ્ટ-પોતનું નહિ એવું; ગરગરિયું.

જરજોખમ, નં [ફા.] પૈસો અને બીજું; જે કંઈ કિમતી અને જોખમનું હોય એવું તે; સંભાળવા-સાચવવા કે રક્ષણ કરવા યોગ્ય જે કંઈ વસ્તુ વિશેષ તે. :-ધરમાં કંઈ જરજોખમ રાખશો નહિ ચોરનો લય છે.

જરક, વિં [સં.] વૃદ્ધ; ધરકું. (૨) પાકું; રીઠું. (૩) મજબુત; કઠણ. ઉં તે દિને પ્રકૃતિ શાંત જરક ને, બીમમૂર્તિ મુનિ ભાગેવ નિરખે.

જરકારકે, નાં એક મુનિ. મહાભારતના આદિ પર્વમાં એમની કથા છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, ઘણાં વર્ષ લગી તે પરણ્યા ન હતા. એક વાર ફરતાં ફરતાં એક યુદ્ધમાં પોતાના પિતૃ-ઓ અદ્ધર લટકતા તેમના બેવામાં આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે ‘તું પરણીને અમારો ઉદ્ધાર કર.’ મુનિએ કહ્યું કે, જો મારાજ નામની કન્યા મળી આવશે તો હું પરણીશ. કન્યાની શોધ કરતા તે ફરતા હતા એવામાં વાસુકિએ તેજ નામની પોતાની બેન તેમને આપી. એકવાર મુનિ તેના ખોળામાં માથું મૂકીને ઉઘી ગયા હતા એટલામાં સૂર્યાસ્તનો સમય થયો. જરકારકેએ સંધ્યાકાળ વીતી જાય તો સાયંસંધ્યા થાય નહિ માટે તેમને જગાડ્યા. પણ ઋષિ તો તેની ઉપર ગુસ્સે થઈ તેને તજીને ચાલી ગયા, છતાં જતાં જતાં કહેતા ગયા કે તને પુત્ર થશે તે તારે પાલન કરશે ને જનમેજયના સર્પયજ્ઞમાંથી તારા પિતાના કુટુંબને બચાવશે. એ જ પુત્ર થયો તે આસ્તીક મુનિ કહેવાયો ને તેણે જનમેજયના સર્પયજ્ઞમાંથી વાસુકિના કુળને બચાવી લીધું.

જરતોસ્તી, વિં [ફા. જતાસ્ત] જરતોસ્ત પેગંબરના ધર્મને માનનાર; પારસી. ઇ.પૂ. ચારથી છ હજાર વર્ષ ઉપર જરતોસ્ત થયા હતા. એમના પિતાનું નામ પૌરુષ-સ્પ ને માતાનું નામ કુધ્વદા હતું. તેમની

કુળ પરંપરા સ્થિતમ અને મિનોએહેરના વંશની હોષ તેમાં તે પંદરમા પુરુષ હતા. જરતોસ્તે પર્વત ઉપર રહી તપ કરી કરીને સિદ્ધિઓ મેળવ્યા પછી ગુસ્તાસ્પના દર-બારમાં જઈ પોતાનો ધર્મ તેને અંગીકાર કરાવરાવ્યો હતો. એ રાજા અને સુતકુક્ષિ નામે તેની રાણીની સહાયથી જરતોસ્તનો ધર્મ ધરાનમાં અને આસપાસના પ્રાંતોમાં પ્રસર્યો હતો. દેવના પૂજકો સાથે તેમને વાદવિવાદ અને લડાઈઓ થઈ હતી. ૭૦ વર્ષની ઉંમરે પેગંબરસાહેબ મરણ પામ્યા હતા. એમનો પ્રવર્તવિલો ધર્મ એમના નામ ઉપરથી 'જરતોસ્તી' કહેવાય છે.

જરદ, વિં [ફા. જર્ડ] પીળું; ઝાંખા પીળા રંગનું. ઉં લાલ લાલ તેણુ, વાકી જરદ કિનારી.

જરદાળુ, નં એક જાતનું મેવા-ફળ. જર-દાળુ કંડા દેશમાં થાય છે. અફઘાનીસ્તાન અને ધરાનમાં તે ઘણું થાય છે. હિંદુ-સ્તાનમાં થાય છે પણ તે ધરાન જેવાં મોટાં ને મીઠાં થતાં નથી. ઇસ્કાની જર-દાળુ વખણાય છે.

જરદો, પું તમાકુનાં કુમળાં પાતળાં પાનાંનો પીળો ભુકો; તમાકુની પતરી. જરદો ખાવા-ચાવવાના અને જીડીમાં પીવાના કામમાં આવે છે. લિદલ લોકો તેને ભાંગ કહે છે.

જરદોજ, પું [ફા. જરદજ] સોના રૂપાના રેશમ સાથે વણેલા તારનું ભરતકામ કરનાર; કસબ ભરનાર; કસબ વેચવા ભરવાનું કામ કરનાર; જરીવાળો.

જરખ, પું [ફા. જર્ખ] ત્રાસ; દહેસત; હાક. (૨) દાખ; ધાક; શેહ.

જરડું, કિં અં [સં. જૂ] જીર્ણ થવું; ઓગળીને ભળી જવું; ધસાડા-પિસાડ જવું. (૨) પયવું; હજમ થવું; લીધેલા ખોરાકનું

પેટમાં ઓગળી જવું. (૩) ચઢવું; મુલા-યમ થઈ જવું; દાણેદાણો તારેતાર જીડું પડી જવું; તણાઈને છૂડું થઈ જવું.

જરા, સ્ત્રીં [સં.] વૃદ્ધાવસ્થા; ધરડપણ; જીદાપો. (૨) જીર્ણતા; જીનાપણું. (૩) જીર્ણત્વયા; સાપની કાંચળી.

જરા, અં લગાર, થોડું; અદપ. (૨) કંઈક; સહેજ; કિંચિત્, :-તમને જરા ખોડું લાગ્યું હશે? ૩૦ પ્રં જરાતરા=સહેજસાજ; તરત; એકદમ; અમસ્તુ; માણુમાણુ.

જરાક, અં (જરાએક) લગારેક, થોડુંક. જરાથી પણ જરા, ન્યૂનતા બતાવાય છે. બહુ જ થોડું એમ.

જરાયત, વિં [ફા. જરાયત્] જેને ઉપરનું-વરસાદનુંજ પાણી મળતું હોય એવું; (જમીન-ખેતર વગેરે. ભોંયભાડું) આકા-શિયા; કુવા, નદી કે નહેર વગેરેનું નહિ પણ માત્ર વરસાદનુંજ પાણી જેને મળતું હોય એવું; વરસાદ ઉપર જેના પાકનો આધાર હોય એવું.

જરાયુ, નં [સં.] ગર્ભમાં ગર્ભની આસપાસ જે ચામડી વિટાયલી હોય છે તે; ગર્ભને વિટાયેલું પાતળી ચામડીનું પડ. જેમાંથી સચેત બચ્ચાંનો જન્મ થાય છે તે ચામ-ડીની કાચળી.

જરાયુજ, વિં [સં.] જરાયુમાંથી જેનો જન્મ થાય છે તે; જન્મતાંજ જેનામાં ચેતન હોય છે એવું; સચેતન દશામાં જન્મનારૂં પ્રાણી. મનુષ્ય ગાય વગેરે. અંડજ નહિ તે. ચાર પ્રકારે જીવની ઉત્પત્તિ માનેલી છે તેમાંનો આ પણ એક પ્રકાર છે. ૧ જરાયુજ, અંડજ, રવેદજ અને ઉદ્ભિજજ.

જરાસંધ, નાં [સં.] ચંદ્રવંશી મગધના રાજા બહદ્રધનો પુત્ર અને કંસનો સસરા. તે બે કાડિયાં (કકડા)માં જન્મ્યો હતો. જરા

નામની રાક્ષસીએ એ એ ફાડિયાં સાંધી તેને જીવતો કર્યો તેથી તે જરાસંધ કહેવાયો. તે મોટો પરાક્રમી રાજા હતો ને ઘણા રાજાઓને પકડી તેણે કેદ કર્યા હતા. કૃષ્ણે કંસને માર્યા પછી તેણે અઢાડ વાર મથુરાં ઉપર હુમલા કર્યા હતા. દરેક વખત કૃષ્ણે તેને પાછો હાંકી કાઢ્યો હતો. યુધિષ્ઠિરના રાજસૂય યજ્ઞ વખતે કૃષ્ણ, અર્જુન, અને ભીમે ધ્રાત્વજીને વેષે તેના દરબારમાં જઈ દંડયુદ્ધની ભિક્ષા માગતાં તે ભીમ સાથે દંડયુદ્ધમાં ઉતર્યો હતો. કૃષ્ણની યુક્તિથી ભીમે તેને હરાવી મારી નાંખ્યો હતો. ગિરિવજ તેની રાજધાની હતું.

જરિયન, જરિયાન.

જરિયાન, નં [કા.] સોનાનાં રત્નજડિત ધરેણું-દાગીના વગેરે. સોના રૂપાના જડવના દાગીના; સોનેરી વસ્ત્રો અને બીજું જે કંઈ મૂલ્યવાન હોય તે-જરિયાન. ઉં કોઈ ધરે જરિયાન હીરાગળ, કોઈક કંઠાધારી. જરઝવેરાત.

જરી, સ્ત્રી સોનારૂપાના તાર સાથે વણેલો તંતુ; કસબ. (૨) અં લગાર.

જરીક, સ્ત્રી લગારેક; જરીજરી.

જરીપટકો, પું પેશાના સૈન્યનો કસબી વાવટો તે; કસબી સોનેરી પતાકા.

જરીપુરાણું, વિં ઉતરીગયેલું, ફાટીતૂટી ગયેલું હોય એવું; કસબી તોરો ભરત વગેરે જે જીવું કાઢી નાંખ્યો જેવું હોય તે; જર્જરિત ને જીવું થઈ ગયેલું.

જરીફ, સ્ત્રી [અ. જરીવ] જમીન વગેરેનું માપ-ભરત વગેરે કરવું તે; માપણીનું કામ તે. (૨) માપણીનું કામ કરનારો તે.

જરીફઅરડો, પું માપણીની તપસીલવાળી તોષ પોથી તે; માપેલી જમીનનું પત્રક.

જરુંબો, પું દિવાલની બહાર નીકળેલો મેડાનો નીચેના ટેકા વગરનો જીલતો ભાગ તે; છત્તું; ડાખલી. મેડાની બારી કે બારણાની બહાર પડતી જે જીલતી બેઠક-રવેશ તે. (૨) કાણું; બાકું.

જરૂર, સ્ત્રી [અ. જરૂર] જેનું ધણું કામ હોય તે; અગત્ય; ગરજ; મતલબ; પોતાને જેના વગર ચાલે નહિ એવું હોય તે. :- મારે પૈસાની જરૂર છે.

જરૂર, અં ગમે તેમ કરીને; નફો; અચૂક; ખચીત; અવશ્ય; ખાંમુખાં. : તું જરૂર જશે.

જરૂરિયાત, સ્ત્રી જરૂર; અગત્ય; આવશ્યકતા.

જરૂરી, વિં જરૂરનું. :- મારે જરૂરી કામ છે.

જર્જર, વિં [સં.] ખળખળા ગયેલું; જીર્ણ; જેનું વજીતર કે બંધારણ શિથિલ થઈ ગયેલું હોય એવું.

જર્જરિત, વિં જીર્ણ થઈ ગયેલું; તણાઈ ખેંચાઈ સખજડખજ-છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલું; બહુ જીર્ણ ને જીવું થઈ ગયેલું.

જર્મની, નં મધ્ય યુરોપમાં આવેલું એક મોટું રાજ્ય; અને તે નામનો દેશ. મધ્ય યુરોપનાં નાનાં નાનાં પચીસ ત્રીસ રાજ્ય સ્થાનો એકઠાં થઈને આ રાજ્ય બનેલું છે. જર્મની છેલ્લા સૈકામાં વિદ્યાકળામાં બહુજ આગળ વધ્યું છે. તેમાં કેળવણીનો પ્રસાર બહુ છે. દેશમાં મોટી નદીઓ, ખેડીવાડી, અને ખજીરા પુષ્કળ છે. યુરોપની બીજી પ્રજાઓ કરતાં જર્મનો આર્યપ્રજા તરીકે બહુ અભિમાન રાખે છે. જર્મન શહેનશાહત સને ૧૮૭૧ માં બંધાયેલું છે. એની વસ્તી ૭ સાડા ૭ કરોડ જેટલી છે. તેમાં વસતા લોકોને જુદા જુદા ધર્મ પાળવાની ફરત છે. પૃથિવાનો રાજા જર્મનીનો શહેનશાહ ગણાય છે અને તે કેસર-ધર્મરક્ષક એવે નામે ઓળખાય છે.

જલ, નં [સં] પાણી; અંશુ; વારિ; નીર.
જલજ, નં [સં] જળમાં જન્મેલું-થયેલું
તે; કમળ. (૨) શંખ વગેરે.

જલજ, સ્ત્રીં [સં.] લક્ષ્મી.

જલદ, પું [સં.] જળદેનારો તે; મેઘ; વરસાદ.
(૨) [ફા.] બહુજ આકર્ષ; ગરમ; તીવ્ર;
તેજ; ઉતાવળ.

જલદાગમ, પું [સં.] વર્ષાકાળ; ઓમામું.

જલદાહ, પું શખને પાણીમાં ઠેકાણે પાડવું
તે; દાટવું બાળવું નહિ પણ છુડાડી કે
વહેવરાવી દેવું તે; જળસમાધ.

જલદી, સ્ત્રીં [ફા.] ઝટપટ. (૨) અં
ઉતાવળે; ત્વરાએ; તાકીદે; તાબડતોબ;
સત્વર.

જલધર, પું [સં] મેઘ; વરસાદ.

જલાધ, પું [સં] સમુદ્ર; દરિયો; સાગર.

જલંદર, નં જલોદર.

જલાદ, પું [ફા.] મારો; ફાંસિયો; ગળ-
કટ્ટો; લવાજમ લઇને માણસોનો શિરચ્છેદ
કરનારો દૂર માણસ. (૨) કસાઇ; પ્રાણી
કાપનારો. :- તેને ગાદી ઉપરથી પદબ્રજ
કરી મારી નાંખવા માટે જલાદને સ્વા-
ધીન કર્યો.

જલાદી, સ્ત્રીં જલાદનું જે કામ તે; માણસો
દાર વગેરે પ્રાણીઓને કાપી નાંખવાનું
જે દૂર કર્મ તે.

જલાલ, પિં અગ્રગતું; ઉજ્જવળ. :- જહો-
જલાલ.

જલાલી, સ્ત્રીં ઉજ્જવળતા; લક્ષણ; આંશ
નાંખે એવી ટાપટીપ ને રોફ તે.

જલાશય, નં [સં.] જળ ભરાઈ રહેવાનું
સ્થાન તે; જળનો જે આશય તે; નવાશુ;
તળાવ, કુવો અને વાવ વગેરે.

જલેખી, સ્ત્રીં એક પકવાન; ખાવાની એક
મિષ્ટ વસ્તુ. ધઉના મેદાને પલાળી આથો
આવવા દઇ તેના રગડાની ધારે ઘીની
પેણીમાં ગુંછળાં પાડી તળી કાઢેલી ખાજલી;-
એ તળેલાં ગુંછળાંને ચાસણી પાતાં ખાવા
ચોખ્ખ ચાય છે. જલેખી પૌષ્ટિક તેમજ
એક ધણો સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ હોઇ પકવાનમાં
ગણાય છે.

જલોદર, નં [સં] પેટમાં જળ ભરાયાથી
થતો એક ઉદર રોગ; પાણી ભરાઇને પેટ
મોડું થાય એવો રોગ; એક ઉદરરોગ.

જલપ, પું [સં] જલપવું તે; બડબડાટ;
ગણગણવું તે; સાર કે અર્થ રહિત જેમ
તેમ બોલ્યા કરવું તે; (૨) ચાલુ ધીમે
અવાજ. (૩) બોલબોલ કરવું તે; બાપણ;
લવારો; કણકણાટ.

જલપવું, કિં અં [સં.] ધીમેથી પણ ચાલુ
બહુ અર્થ કે સાર વગરનું બોલવું; બડબ-
ડવું; ધીરે ધીરે બોલ્યા કરવું; ગણગણવું;
કણકણવું; લવારો કરવો.

જવ, પું [સં. યવ] શિયાળાના રખીમાં પાકતું
એક જાતનું અન્ન; યવ; સાતુ. જવ લગ-
ભગ સધળા દેશોમાં થાય છે. ધઉની
માફક તે રખીનો પાક છે. એનો છોડ
ઉખી અને દાણો ધઉને મળતાં આવે છે.
દાણો ધઉના જેવડો અને તેવાજ આકા-
રનો થાય છે પણ તેની ઉપરનું છોડું
પિળાશ પડતું ધોળું અને ઘાસિયા રંગનું
હોય છે. તેની અંદરનો માવો ધઉ કરતાં
પણ ધોળો હોય છે. જવ દળીને શેટલા
કરવાના કામમાં આવે છે. ખાંડીને તેની
ખીચડી બ્રાહ્મણ છે તથા શેડીને ધાણી
પડાય છે. યુરોપમાં જવમાંથી ' ખીર '

નામનો દારૂ બનાવવામાં આવે છે. જવ
ખોરાક તરીકે બહુ સરવજાળો નથી.
આપણા ધાર્મિક ક્રિયા કામમાં તે પવિત્ર-

દેવધાન્ય ગણાય છે. સારા માદાની દરેક ક્રિયામાં જવ તલનો ખપ પડે છે. કિંમ પ્રમં જવતલ લાવવા=માઠી મરણ ક્રિયાની તૈયારી કરવી, ચોકાની તૈયારી કરવી. જવતલ મૂકવા=આદ્ય સરાવવું. (૨) વેગ; ગતિ. ઉં જણાય ના દષ્ટિ જેવે જતો આ. (૩) આંગળાના સાંધાનાં વલણમાંની રેખા; કરચલીઓ પડતાં બનતો જવ જેવો જે રેખાકાર તે. (૪) જવ જેટલી લંબાઇનું અને વજનનું માપ તે. :- આઠ જવનો આંગળ. (૫) જવના આકારનો સોનાનો મણકો. :-જવાળી; જવમાળા. જુનું જવાળી. (૬) અં જ્યારે; જેવખતે.

જવઘ, જુનું જવાઘ.

જવખાર, પું [સં. ચવ x ક્ષાર] જવનું ધાસ ખાળી તથા રાખને પાણીમાં ઓગાળી પાણી નિતારી લઇ ઉકાળીને કાઢેલો જે ખાર તે. આ ખાર ઓસડ તરીકે વપરાય છે.

જવન, પું [સં. ચવન] અનાય; યવન; વેદ ધર્મને નહિ માનનાર. (૨) ખાટકી.

જવનિકા, સ્ત્રી [સં.] પડદો, ચક; કનાત; અંતરપટ. (૨) નેપથ્ય.

જવરઅવર, સ્ત્રી વારંવાર જવું આવવું તે; જઆવ; આવળ. (૨) પરિચય; સ્નેહ-સંબંધ; બેકબેક; વખત બે વખત જવું આવવું; તકાકામારવા; જવા આવવા-મળવાનો સંબંધ-સહવાસ તે.

જવલો, પું [સં. ચવલ્લ] જવના જેવાં બીજની એક વનસ્પતિ. (૨) જવના દાણા જેવો જે દાણો તે; મણકો; સોનાનો જવ જેવો મણકો તે; નાના પોટલિયા.

જવલે, અં [ફા.] કચિત; કદીજ; કદાચ; કાષ્ઠજવાર; ભાગ્યે; કદાપિજ; રડયુંખડયું.

જવડું, કિં અં [સં. જીવ] જવડું થવું;

જવડું. (૨) ઉત્પન્ન થવું; જન્મવું; પેદા થવું. :-આંખે ફેરી જવી. ખાઝવું; ઉછરવું; જવંતરહેવું.

જવાદેવું, કિં સં [સં. ચા અને વી] જય એમ જવા દેવું; નહિ અટકાવવું; નહિ રોકવું; જવું હોય તેને નહિ ખાળવું તે. (૨) જવુંકચું; છોડીદેવું; પોતાનો લાભ તજીદેવો. (૩) માફકરવું; ક્ષમા આપવી. (૪) ઉપેક્ષાકરવી; આંખ આડા કાન કરવા. ઉં જવા દઉં છું હવે જીભ ડામું. ભા. ના. (૫) નહિ સનાવવું; નહિ પીડવું; નહિ ચર્ચવું; મૂકીદેવું. (૬) રજા આપવી.

જવાન, વિં જુવાન. જવાનપદ્ધે=જુવાન તેમજ પુષ્ટ-મજબુત આંધાનો; એવું જે ને; બળવાન, કામકાજ ને મહેનતનું સધળું કામ સહન કરવા શક્ત.

જવાની, સ્ત્રી જુવાની. ૩૦ પ્રમં જવાની આવવી=નવો-ફરીને ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થવો. જુવાનના જેવા ચેનચાળા કરવા ને જુવાનની માફક વર્તવું. :-કાકાને નવી જવાની આવી. જવાનીનું જોર=ચઢતી વયનો જે મમાલિમાનનો જોસ તે; જુવાનીનો ગર્વ; અહંકારની મસ્તાની; તોર; ઉદ્દતાઈ; મદ. કહેં જવાનીનું રજ્યું અને પરાધિયાનું દબ્યુંજ દીસી આવે. જવાની ને દિવાની બે સરખાં.

જવાબ, પું [ફા] કાષ્ઠ કંઠ પૂછે તેની સામે જે કંઠ ખુલાસારૂપ કહેવું તે; ઉત્તર. (૨) પ્રતિશબ્દ; પડવો; પ્રતિષ્વનિ. કિં પ્રમં જવાબ દેવો, આપવો, આપચ્ચયનો હિસાબ આપવો. (૨) ચાલવું; ટકવું. :-આ જોડો એક વરસ દહાડો જવાબ દેશે. (૩) ટકર લેવી; બરોબર ઉતરવું. :-એક બીજને જવાબ દે એવા એકલા થવા છે. (૪) જોખમ ભરી આપવું; નુકસાન આપવું. :-જો કંઠ જાય તો ભંડારીને જવાબ દેવું

પડે. (૫) ઉપયોગી થઈ પડવું; કામઆવવું.
:-એવો દાગીનો હોય તે સારો કે જે
અડીઓપડીએ જવાબ દે. જવાબ લેવો=
સાહેબ લેવી; તપાસ કરવી; તુકસાન ભરી-
લેવું. ૩૦ પ્ર૦ સવાલ જેટલો જવાબ=
કામ જેટલુંજ ખોલવું તે; થોડાંબોલાપણું=
ખુદ ધાલમેલ કે લવારી કરવી નહિ તે.

જવાબદાર, વિન્ જોને માથે જવાબ દેવાનું
હોય તે; જવાબ દેવાની જેની ફરજ હોય
તે; જુમ્મેદાર; જોખમદાર.

જવાબદારી, સ્ત્રી૦ જવાબ દેવાનું જે જોખમ
તે; જુમ્મેદારી; જોખમદારી; જુમ્મો;
જોખમ; ફરજ; ઉત્તર આપવાપણું.

જવાબી, સ્ત્રી૦ જવાબદારી. (૨) વિન્ જવાબ
લખ્યો હોય એવી (હુડી). હાજરજવાબી=
એકદમ જવાબ આપવાની આવડ-તરતથુક્કિ
તે; તાઘા જવાબ દેવાની ચંચળાઇ. (૩)
જવાબ આપવાની આવડ તે; જવાબ
દેવાની ચતુરાઇ તે; જવાબ દેવાની શક્તિ
તે; પ્રત્યુત્પન્નમતિ તે.

જવારઅવાર, સ્ત્રી૦ જવારઅવાર; પરિચય;
એકકેકકેનો સહવાસ.

જવારા, પું૦ [સં. ચક્કસ] જવ ઈત્યાદિના તાજ
નાના અંકુર; બીજમાંથી ફૂટેલા પાંદડે
નહિ આવેલા નાના અને કુમળા ફણુગા.
દેવીના કે બીજા કાષ્ઠ ધર્મક્રિયાના અવસરે
ઘટ સ્થાપન કરી તેની આગળપાછળ જે
અનાજ-ધાન્યના ફણુગા ઉગાડવામાં આવે
છે તે. કિં ૫૦ જવારા વાવવા=માતા
વાવવા; દેવીના પૂજન-અનુષ્ઠાનની સ્થા-
પના કરવી.

જવાસો, પું૦ રેતાળ ને સુષી જમીનમાં વગર
પાણીએ ઉછરતી એક કાંટાવાળી વન-
સ્પતિ. આનાં પાંદડાં થાય છે અને નદીનાં
ભાકાંમાં ને પાણીથી દૂર રેતી અને કોરી

જમીનમાં ઉતાળામાં પાલોવે છે. વરસાદ
પડતાં તે સુકાઈ જાય છે. આથી જવા-
સાને અદેખાની ઉપમા આપેલી છે. વર-
સાદને લીધે જ્યારે તમામ વનસ્પતિ ખીલે
છે ત્યારે તે સુકાઈ જાય છે. ઉં જવાસા !
તું શીદને મરે છે સુકાઈ, ભુંકું શું કીધું
વરસાદે ભાષ ? જવાસાં ક. દ. ડા.

જવાહિર, ન૦ [અ. જવાહિર] કિમતી ચીજ;
અમોલ વસ્તુ; હીરામાણેકનું નંગ; ઉમદા
ચીજ. (૨) હીરામાણેકથી જેડેલો દાગીનો;
જડાવ ધરેણું; જેવર; ઝવેર. (૩) ઉમદા
હથિયાર.

જવાહિરખાનું, ન૦ જવાહિર રાખવાનું ઠેકાણું;
દાગીના મૂકવાનો ઓરડો; તિન્નેરી.

જવાળી, સ્ત્રી૦ અંચુકા ઉપરની એક રેખા.
(૨) જવના આકારના સોનાના મણકાની
માળા. 'વાંકજવાળી' એમ કહેવાય છે.

જવાંમરદ, પું૦ [ફા.] જુવાન મરદ; અહા-
દુર માણસ.

જવાંમરદી, સ્ત્રી૦ જુવાન મરદપણું; અહાદુરી;
પરાક્રમ. (૨) કિમ્મત.

જવું, કિં ૫૦ [સં. યા.] એક સ્થળેથી
કાઠ પણી રીતે ગતિ કરીને બીજે સ્થળે
પહોંચવું; ગતિ કરીને એક ઠેકાણેથી બીજે
ઠેકાણે ખસવું; સ્થલાંતર કરવું; દૂર પહોં-
ચવું; ખસવું. (૨) પાસેથી જવું રહેવું;
ગુમાવવું; ખોવાવું. (૩) નાશ પામવું;
હમેશયું દૂર થવું. (૪) ખરાય થવું; પાય-
માલ થવું. (૫) યુજરવું; વીતવું; વહેવું.
(૬) માવું; સમાવવું. (૭) ઓછુંથવું; ઘટવું.
(૮) સોખતકરવી; સંગકરેવો. (૯) સુસા-
ફરી કરવી. જુદાં જુદાં ક્રિયાપદો જુદાં
જુદાં અર્થ બતાવે છે.-ખાઇજવું અને
શમીજવું=હોલવાવું. ચઢીજવું=ફારી જવું;
નહિ ગણુગારવું; અભિમાન આણુવું; ઉદ્ધત
થવું. જહાનનમાં જવું=મજુ; મુઠે;

છોજતું અથવા ગયું; ધોયું. કુટી જવું= લાલચને વશ થઈ કાઢ વાત બીજને કહી દેવી; પોતાના માણસની વાત જણી લઈ તે તેના દુશ્મનને કહી દેવી. પામી જવું= સમજી જવું; સામાનો ભેદ સમજવો. ચેતી જવું. ઝાડે જવું=હગવું; મળ ત્યાગ કરવા જવું. હાડ જવું=છેલે પાટલે બેસવું; અંતિમ ઉપાય લેવા; લાસ થઈ જવું. હડી જવું=હિંમત ભાગી જવી; હારીજવું; અશક્તિ આવવી; નખળા પડી જવું. હાથથી જવું=ઉચ્છ્રમલ થઈ જવું; દામની બહાર જતા રહેવું; હદ ઓલંગવી. સ્વર્ગે જવું= મોક્ષે જવું; ઉદ્ધાર થવો; જેમ બીજ શબ્દો અને ધાતુઓને છેડે 'જવું' લાગીને જુદા જુદા અર્થ થાય છે તેમ 'જવું'નાં કૃદંતો બીજાં ક્રિયાપદોની પહેલાં જોડાઈને પણ જુદા જુદા અર્થ બતાવે છે. :-જતું રહેવું= સ્ત્રીનું બીજા મરદની સાથે નીકળી જવું, અથવા પુરુષનું ધર્મ અને સંસાર ત્યાગ કરીને સાધુ સંન્યાસી થઈ જવું. જઇ મળવું= સામાને સહાયકારક થવું; ૧ના પક્ષમાં ભળવું. જતુંકરવું=ઉપેક્ષા કરી. છોડીદેવું. જતું આવતું થવું=પરિચયમાં રહેવું; એકજ ઠેકાણે બાંધેપણે નહિ રહેવું. કહેવું જતાના જનૈયા અને વળતાના માંડવિયા. આવ્યું ખમાય પણ ગયું ન વેકાય. ૩૦ પ્ર૦ જવાનું=મરવાનું. :- જવાનું તો છેસ્તો જીવ્યા તે ખરું.

જવેર, ન૦ જવાહિર; હીરામાણિક.

જવેરાત, ન૦ જવેર.

જવેરી, વિ૦ જવાહિર વેચવાનો ધંધો કરનાર; ઝવેરી.

જવૈ, પું૦ જવાઇ-કલમ કરવાનો કઠણ સાઠો; એક જાતનો ખર.

જશ-પું૦[સં. યશ] સાફ લોકહિતનું મોટું અને મુશ્કેલ કામ કરવાથી લોકમાં જે વખા-

જુની સારી લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે તે; શાખાશી: વખાણ; માન; આખર; કીર્તિ; સાસપણું તે; લોકમાં શાખાશી મળવી= સાફ બોલવું તે. (૨) જય; ક્રતેહ; વિજય; વાહવાહ કહેવાય એમ થવું તે. કિં ૩૦ જશ ગાવા=સાફ બોલવું. ખુશામત કરવી. જશના થવા=ક્રતેહ મળવી; વિજય થવો. સાફ કહેવાવું; વખાણ થવાં; શાખાશી સાથે પાર પડવું તે; ડંકો વાગવો. જશ મળવો=વખાણ થવાં; સાફ કહેવાવું. કહેવું જશ તો જનગરો=જશ મેળવવો એ બહુ મુશ્કેલ, જીવ સાટાનું કામ છે. જશને બદલે જુતિયાં=માન શાખાશી તો આપવી રહી. પણ સામો ઠપકો મળવો તે. ઉપકાર માનવો નહિ અને સામું બડબડવું.

જશવંત, વિ૦ વિજયવંત; જીતવાથી જેને શાખાશી મળેલી છે તે; વિજેતા; વખણુતો.

જસત, ન૦ આસમાની સહેજ ધોળા રંગની એક ધાતુ. આ ધાતુ બીજી ધાતુઓ અને પથ્થર સાથે ને ક્ષાર તથા મટોડી સાથે ભળેલી મળે છે. એને શુદ્ધ કરવી એ બહુ મહેનત ને આવડતું કામ છે. કાચી ધાતુને બંધ કુલડામાં ખૂબ તપાવતાં અસલ ધાતુની વરાળ થાય છે. જે એ વરાળ વાતાવરણ સાથે મળે તો ભડકા થાય તેથી તેને એક નળી મારફતે બારેબાર પાણીની ટાંકીમાં ઉતારે છે. ઘણી ગરમી આપતાં તે ગળે છે. આ ધાતુ ઉદ્યોગની ઘણી વસ્તુઓમાં કામ આવે છે. એની ભસ્મ ઓસડ તરીકે પણ વપરાય છે. આપણા લોકો તેનો ભૂકો કે જે કસાંજળ કહેવાય છે તે આંખે આંજવાના કામમાં લે છે. ઘણા પ્રાચીન કાળથી જસત હિંદુસ્તાનમાં જણાયેલું છે. ખે ભાગ તાંબુ અને એક ભાગ જસત એકઠું કરતાં પીતળ બને છે. કલાઈ, તાંબુ અને જસત મળવાથી 'જર્મનસીકવર'

નામની ઘોળી ધાતુ અને છે. વળી કલા-
ઈની માફક તે લોખંડનાં પતરાં ઉપર
પણ ચઢાવાય છે. તેના ઉપલા પડને કાટ
લાગે છે પણ પછી અંદરના ભાગને
કાટની અસર થવા પામતી નથી.

જસતા, પું० ડાધા.

જસમા, સ્ત્રી० સિદ્ધરાજ જયસિંહે સહસ્રલિંગ
સરોસર ખોદાવવા માટે માળવામાંથી ખોદ-
કામનાં સાધનવાળા ઓડ લોકના નાયકોને
ખોલાવ્યા હતા. એમાંના એક ઓડ નાયકની
સ્ત્રી 'જસમા' બહુજ રૂપાળી હતી.
ઓડ કામ કરતા, તે જોવાને રાજા રાજ
ત્યાં જઈ ખેસતો. બીજા ઓડજોના માફક
જસમા પણ પોતાના સ્વામીએ ખોદેલી
માટીની ટાપલીઓ માથે લઈને ખોદકામ
બહાર નાંખી આવતી હતી. એક બાળક
ધાવણું હતું તેને તે એક ઝાડને ડાળે
ઝાળી બાંધી ઝુલાવતી જતી અને માટી
વહેતી. રાજા તેની ઉપર એટલો બધો
મોહિત થયો કે તેણે તેને સમજાવવામાં
આકી રાખી નહિ, પણ જસમા જે પતિ-
વ્રતા હતી તે રાજવૈભવથી લલચાઈ નહિ.
તેણે રાજાની માગણી પિકારી કાઢી એટ-
લુંજ નહિ પણ પોતાના પતિને તે વાત
કહી પાટણથી છાનામાંનાં માળવે જતાં
રહેવાની ઘોષણા કરાવી. રાત લઈ તેઓ
પોતાનાં માણસો સાથે માળવા તરફ
જવા નીકળી પડ્યાં. સિદ્ધરાજ પોતે તેમની
પાછળ ગયો અને ઓડો તથા રાજાના
માણસો વચ્ચે મારામારી થઈ. પોતાને
અને પોતાના રૂપને માટે સ્વજનની કતલ
થતી જોઈ જસમા પેટે કટાર મારી
આત્મઘાત કરીને મરણ પામી. રાજા
નાસીપાસ થયો તોપણ તેની ચિતામાં
તેણે તે પેલે ભવ પોતાને મળે એવા
વહેમી વિચારથી પોતાનું સેદું નાંખ્યું.

કહે છે કે, જસમા અને ચિતા બંને
ભસ્મ થઈ ગયાં પણ રાજાના સેવાને
આંચે લાગી નહિ. તે જેવુંને તેવુંજ રહ્યું.
લોકો તેથી સતીનો જશ ગાવા લાગ્યા.

જમું, વિ० [સં. ચાદસ] જેવું; સરખું; સમાન.

જહાજ, ન० [ફા. જહાજ] વહાણ; દરિયા
ઉપર સફર કરનારું માલ ને ઉતારનું મોટું
વહાણ; ઝાજ.

જહાન, સ્ત્રી० [ફા. જહાન] દુનિયાં; જગત;
વિશ્વ; લોક.

જહાનમ, ન० [ફા.] દોજક; નરક; અધમ
લોક. કિં० પ્ર० જહાનમમાં જવું=ખોયું;
ધોયું; બળ્યું. તિરસ્કાર-પિકારથી એમ
કહેવાય છે. ખેર! તો શું; મુઠ, કંટાળાથી.

જહાલ, વિ० ઉદામ; ઉચ્છ્રાંખળ; ઉદ્ધત; ઉગ્ર;
તીવ્ર; આકળું. તરવરિયા-એકદમ ઉછળી
પડવાના સ્વભાવનું. —જહાલપક્ષ.

જહાં, અ० જ્યાં; જે ઠેકાણે; જહિં.

જહાંગીર, વિ० [ફા. જહાન્ગીર] દુનિયાંને
જેર કરનાર; જગજેતા. (૨) ના०
અકબર પાદશાહનો કચ્છવી (હિંદવાણી)
બેગમને પેટ જન્મેલો શાહજહા સલીમ કે
જે અકબરના મરણ પછી સન ૧૬૦૫માં
આ નામ ધારણ કરી દિલ્હીની ગાદીએ
બેઠો હતો તે. જહાંગીર કામી અને દારૂખાજ
હતો. નૂરજહાન નામની એક ખુબસુરત
સ્ત્રીને તે તેના ધણીને મારી નાંખી પર-
ણ્યો હતો. નૂરજહાન બેગમે પાદશાહને
રમકડા જેવો બનાવી દઈ રાજ્યની લગામ
પોતાના હાથમાં લીધી હતી. રાજા માન-
સિંહની બહેન જેને તે પરણ્યો હતો અને
જેને પેટ શહેરિયાર નામનો શાહજહા
થયો હતો તેને ઝેર દઈ મારી નાખવામાં
આવ્યા પછી નૂરજહાને પોતાના આગલા
આવિંદ શેરઅફઘાનથી થયેલી કુંવરીને

તેની સાથે પરણાવી, તેને ગાદી અપાવવાની ખટપટ કરાવતી. પરંતુ જહાંગીરનો વડો શાહજહાન શહાજહાન તેની સાથે લડતો રહ્યાથી પાદશાહે આખરે તેને જ ગાદી વારસ કરાવ્યો હતો. જહાંગીરના અમલ દરમિયાન ઇંગ્લંડના પહેલા જેમ્સ રાજા તરફથી થોમસ રોએ દિલ્હીમાં એલચી તરીકે હાજર થઈ હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવાની પરવાનગી મેળવી હતી. ૧૬૨૭ ના અક્ટોબરમાં જહાંગીર લાહોર આગળ મરણ પામ્યો હતો.

જહાંગીરી, વિં જહાંગીરના વખતનું. (૨) સીં જહાંગીરના જેવો અમલ બજવણી તે; કડક અમલ બજવણી; સખતાઈ; બેહુકમી; નિરંકુશ રાજ સત્તા ચલાવવી તે; ભુલમ. કિં પ્રં જહાંગીરી ચલાવવી= બેહુકમી ચલાવવી; કડક અમલ ચલાવવો. કહેવું જહાંગીરી ફરી=ખૂબ જહોજલાલીથી રહેવું કે ફરીની માફક રહેવું; બડી સાહેબી અને અમલદારી ભોગવવી કે ફરી જેવા થઈ રહેવું. દોરી લોટા કે ગાદીતકિયો.

જહાંગદરશાહ, પું ઔરંગઝેબનો પૌત્ર અને બહાદુરશાહનો પુત્ર. એ સન ૧૭૧૨ ના ઓગસ્ટમાં દિલ્હીની ગાદીએ બેઠો હતો. તે નબળા મનનો અને રાજ્યકાર્યમાં પાવરેષો પાદશાહ ન હતો. નવ મહીના ગાદી ઉપર રહ્યા પછી ૧૭૧૩ ના જાન્યુઆરીમાં થયેલી લડાઈમાં તે માર્યો ગયો હતો.

જહાંગનાહ, વિં [ફા.] દુનિયાનું સંરક્ષણ કરનાર; મોટા પાદશાહને સંબોધીને બોલવાની એક મોટી પદવી.

જહાં, અં [સં. ચદા] જે ઠેકાણે; જ્યાં.

જહું, સીં ધૂળ; રેત. (૨) રાખ; ભસ્મ. ભું જેહું.

જહેજ, નં કન્યાદાન દેવું તે.

જહું, પું [સં.] એક મોટો રાજા. સહોત્ર રાજાનો પુત્ર. ભગીરથ રાજા તપશ્ચર્યા કરી સ્વર્ગમાંથી ગંગાને લઈ આવી ભૂમિ ઉપર લઈ જતા હતા ત્યારે જહુંતુની યજ્ઞભૂમિમાંથી તે વહેવા લાગ્યાં. જહું તેમને પી ગયા પછી ભગીરથની વિનંતિથી તેમણે ગંગાને પુત્રી કરી યજ્ઞભૂમિમાં થઈને વહેવા દીધી.

જહુંતુ-ચા, સીં [સં.] ગંગા; મંદાકિની; ભાગીરથી.

જળ, નં [સં. જલ] પાણી; નીર; ઉદક; વારિ. (૨) આંસુ. (૩) નિયમ; પણ. (૪) બળ; હીર. કિં પ્રં જળ ચઢવું=ઝાંખ આવવી; મમત ચઢવો; સ્પર્શ કરવાને ઉત્તેજવું. રેલના અથવા ભરતીના પાણીનું વધવું. જળજંપવું=પ્રાણીજ નહિ પરંતુ પાણી સુદાનું શાંતિમાં પડી જવું; રાત્રિની નીરવતામાં લીન થઈ જવું; ઉઘી જવું; શાંત થવું. જળ ઝીલવું=પાણીમાં નહાતાં નહાતાં રમવું અને ગમત કરવી; પાણીમાં રમવું. જળ ભરવું=પાણી ભરવું તે. રાવું; આંખમાં આંસુ લાવવાં. જળ મૂકવું=અમુક કામ નહિ કરવાનો સંકલ્પ કરવો; નિયમ લેવો; છોડી દેવું; તજવું; હાથ ઉઠાવવો. :-મેં એની ઉપર જળ મૂક્યું. ફરીને પાણું નહિ લેવું એમ નક્કી કરી નાંખ્યું. દાનમાં-ધર્મમાં આપી દેવું; સંકલ્પ કરીને છોડી દેવું. જળ રેલવું=પાણી ફરી વળવાં; મોટી રેલ આવવી. ઉં સમુદ્રનાં જળ રેલશે, (પ્રલયે) જળ શમવું=રેલ ઉતરી જવી; પાણી ઓસરી જવાં. જળપોતિયાં કરવાં=નાગા નહાવું; જળનેજ પોતિયું બનાવવું. કહેવું જળને ઠેકાણે થળ અને થળને ઠેકાણે જળ=મોટા ફેરફાર થવો તે. જળમાં રહેવું અને મગ્ગર સાથે વેર=જ્યાં વસવું ત્યાં સુસ્નેહપણું

રાખવું; ઉગરામાં રહેવું નહિ; જ્યાં રહીએ ત્યાં મિત્રતા અને રનેહ રાખવાં; રહેવાને ઠેકાણે ઉઘાં મન કે કુસંપ હોય તે ન કાવે. જળજળ ઓળાકાર=પાણી પાણીમય થઇ રહ્યું હોય એવું; રેલછેલ થઇ રહેવું; જ્યાં પાણી સિવાય બીજું કંઇ-જમીન-દેખાતી ન હોય એવું. (જળજળ અમ્બુ-અમ્કાર.)

જળકમળ, નં [સં.] જળમાં થતું સુંદર પુષ્પ તે. લાલ અને ઘોળા ધણીક પાંખડીઓવાળું એક ફૂલ. સ્થળકમળ=યુલાખ. ૩૦ પ્ર૦ જળકમળવત્=જળમાં ઉગવા ઉછરવા અને રહેવા છતાં જેમ કમળ જળથી જુદું ને જુદું રહે છે, જળથી અસ્પર્શ રહે છે તેમ રહેવું તે. કમળ ઉપર જળ પડ્યું રહે તો-પણ તે તેને ભિજવતું કે અડતું નથી અને જે કમળ હાલે તો તેને અડક્યુંજ ન હોય તેમ ખરી પડે છે, તેમ જ્ઞાનીએ સંસારમાં રહેવું પણ સંસારની પોતાને જરાએ અસર થવા દેવી નહિ, જળથી જેમ કમળ ભિજતું નથી તેમ સંસારથી જ્ઞાનીએ સ્પૃહાળુ થવું નહિ, એવા અર્થમાં 'જળકમળવત્ રહેવું' એમ કહેવાય છે.

જળકુકડી, સ્ત્રી [સં. જલકુકુટી] જળમાં કુખડી મારી માછલાં પકડી તે ઉપર રહેતી જળાશયોને કિનારે વસતી કાળા રંગનાં પંખીની એક જાત.

જળકુંડ, નં [સં. જલ+કુંડલો] આછાં પાણી ભરેલાં વાદળથી ઢંકાયેલા ચંદ્રની આસપાસ જે ઓગડી જેવું વર્તુલ દેખાય છે તે; સૂર્ય અને ચંદ્ર આછાં વાદળાંથી છવાતાં તેમનાં કિરણોને લીધે તેમના બિંબની આસપાસ પ્રકાશનું જે એક વર્તુલ થઇ રહે છે તે, જેમાં, આપાદમાં અને આસો મહીનામાં જળકુંડાં જેવામાં આવે છે. ચંદ્રની આસપાસ થતા જળકુંડા ઉ-

પરથી વરસાદ ક્યારે અને કેવો થશે તેનાં લોકો અનુમાનો કરે છે. (૨) પાણી છાંટીને પાડેલું વર્તુલ, કંકણાકાર તે. (૩) સ્થિર સ્વચ્છ પાણીમાં પથ્થર નાંખતાં જે ગોળ લહરીઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે.

જળકેલિ, સ્ત્રી [સં.] સ્ત્રી પુરુષોએ જળમાં ઉતરી નહાતાં નહાતાં રમતગમત કરવી તે.

જળકીડા, સ્ત્રી [સં.] નહાતાં નહાતાં જળમાં રમતગમત કરવી તે; પાણીમાં ખેલવું તે. (૨) તરતાં તરતાં કે હોડકામાં ખેસીને જળમાં ફરવું અને રમવું તે.

જળચક્કી, સ્ત્રી [સં. જલ+ચક્કી] પાણીના ધક્કાના જોરથી જેના ચક્કને ગતિ મળતી હોય એવું યંત્ર; પાણીના જોરથી ચક્કર ફરતાં ચાલતી ઘંટી; મોટી યાંત્રિક ઘંટી.

જળચર, નં [સં. જલચર] જળમાં રહેનારું-ફરનારું જે પ્રાણી તે; માછલાં, મગ્ગર, જળો, વગેરે. વિં પાણીમાં વસનારું.

જળજળવું, કિં અં [સં. જ્વલ] લડકે બળવું; પીડા થાય એમ બળવું. (૨) ચરચરવું. (૩) પ્રકાશિત લાગવું; પ્રકાશ મારવો; ઝળઝળાટ દેખાવું.

જળજળું, વિં જળ જળવાળું; જળે ભરાયેલું હોય એવું; આંસુભર્યું. ઉં જળજળાં લોચન જુએ અસ્પર્શ. પ્રેમાનંદ.

જળજંતુ, નં [સં. જલજંતુ] પાણીના જીવ; પોરા, માછલાં વગેરે.

જળજાંબવો, પું [સં. જલજમ્બુક] જળમાં થતી એક વનસ્પતિ.

જળજી, નં [સં. જ્વલન] બળવું તે. (૨) લાકડાં; ઈંધન.

જળતરંગ, પું [સં. જલતરંગ] મોજો; લોહ; લહરી. (૨) પાણી ભરેલાં પાત્રને થરકાવી ચર નીકળે એમ કરવું તે; પાત્રમાં

પાણી ભરી તેમાંથી સૂર નીકળે એમ વગાડવાની એક કરામત તે. (૨) એક જાતનો લહેકાતો—લહરીની માફક નીકળતો સૂર અથવા રાગ તે; એક છંદ=રાગ તે.

જળદાહ, પું. [સં. જલ+દહ] શયને પાણીમાં ડેકાણે પડવું તે; મડદાને ડેકાણે પાડવાને પાણીમાં કુખાડી દેવાની એક રીત તે. :- ભૂમિદાહ, અગ્નિદાહ, તેમજ જળદાહ તે; જળસમાધ.

જળદેવતા, સ્ત્રી. [સં.] જળની જે એક દેવતા મનાય છે તે; જળદૈવત; જળદેવતી; વરુણ.

જળદેવતી, સ્ત્રી. [સં.] જળદેવતા; જળની અધિષ્ઠાત્રી; જળની રાણી તે.

જળધર, પું. [સં.] જળને ધારણ કરનારો જે તે; મેઘ; વરસાદ.

જળધિ, પું. [સં.] સમુદ્ર; દરિયો.

જળધિતનયા, સ્ત્રી. [સં.] લક્ષ્મી.

જળનિધિ, પું. [સં.] જળનો ભંડાર તે; સમુદ્ર; દરિયો.

જળપટલ, ન. [સં.] જળનો જે પડદો તે; વાદળાં; વાદળાંનો ધોરણો તે.

જળપતિ, પું. [સં.] જળદેવતા; વરુણ. (૨) સમુદ્ર.

જળપર્યટન, ન. [સં.] જળમાં ફરી આવવું તે; સફર; સમુદ્રયાત્રા.

જળપાત્ર, ન. [સં.] પાણી ભરવાનું વાસણ તે; લોટા, કળશિયા, પવાલાં વગેરે. ઉ. નાશકતણાં જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પુને સાંપડે. ક. દ. ડા.

જળપાન, ન. [સં.] પાણી પીવું તે. ઉ. જળપાન કરી ઘર પૂછવું=પાણી પીને જાતિ પૂછવી.

જળપ્રલય, પું. [સં.] કદપને અંતે જળની ખોટી રેલ આવવી તે; જળની રેલથી

કદપતિ દુનિયાનો નાશ થવો તે. પાણીના પૂરથી અથવા હિમના પડથી પૃથ્વી છવાઈ જઈ પ્રાણી અને વનસ્પતિ વગેરેનો સામટો નાશ થવો તે. આપણાં ધરાની-ઓનાં અને હિંદુ વગેરેનાં જુનાં પૌરાણિક લખાણોમાં જળપ્રલયની કથાઓ છે અને ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓ પણ કમુલ કરે છે કે આગળ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં જે વસ્તી હતી તે જળપ્રલય-હિમપ્રલયથી નાશ પામી હતી અને તેથી ઉત્તર ધ્રુવ તરફના લોકો નીચે મધ્ય એશિયા તરફ ઉતરી આવ્યા હતા.

જળપ્રવાસ, પું. [સં.] જળ ઉપર થઈને સુસાફરી કરવી તે; સફર.

જળપ્રવાહ, પું. [સં.] પાણીના જથ્થાનું વહેવું તે; પાણીની ધારા ચાલવી-વહેવું તે.

જળખિલાડી, સ્ત્રી. પાણીમાં રહેતું ખિલાડી જેવું એક જળચર પ્રાણી તે.

જળમય, વિ. પાણીમય; પાણી પાણી થઈ રહેલું હોય એવું; પાણી ભરેલું.

જળમાણસ, ન. [સં. જલમનુષ્ય] માણસના આકારને કંઈક મળતાં આવતાં પણ ઘણાજ નાના કદનાં જળચર પ્રાણી. લોકોમાં એક એવી ખોટી વહેમી માન્યતા છે કે, જમીનની અંદરના ભાગમાં વહેતિયાં માણસો પાણીમાં રહે છે. જંગલમાં થઈને વહેતી નદીઓમાં બહુ એકાન્ત પ્રદેશમાં પ્રવાહની અંદરના ઉંડા ધરાઓમાં જળમાણસ નામનાં આકારે કંઈક માણસના જેવી આકૃતિનાં ને નીચેથી માછલા જેવી આકૃતિનાં પ્રાણી થતાં કહેવાય છે. વાંદરાના જેવા લાંબા પગ અને લાંબા હાથનાં કાળાં એક દોઢ ફૂટ ઉંચાં બીજાં પણ જળ સ્થળચર પ્રાણી થાય છે. આને પણ કેટલાક લોક જળમાણસ કહે છે.

જળમાર્ગ, પું [સં.] જળ ઉપર ચઢને-
વહાણ ઉપર બેસીને જવાનો રસ્તો તે
જળમાર્ગ; એથી ઉલટું ખુશકી માર્ગ=
જમીનમાર્ગ.

જળયંત્ર, ન૦ (પું) [સં.] જળ ઉંચું ચઢે
એવી જે બનાવટ-યુક્તિ તે; કુવારો; પાણી
ઉંચેથી પડીને ધારાઓની માફક ઉછળે
એવું યંત્ર તે. (૨) જળના જોરથી ચાલે
એવું સાંચા કામ તે.

જળયાત્રા, સ્ત્રી૦ [સં.] જળ ઉપર ચઢને
પ્રવાસ કરવો તે; સફર. (૨) ઠાકારજીને
ઘોડી ધામધુમ સાથે તીર્થ ઉપર સ્નાન
કરાવવાને લઈ જવા તે; ભક્તમંડળી સાથે
ઠાકારજીનું જળગ્રીલન-જળસિદ્ધાર માટે
જવું તે, અને તે ધામધુમના ઉત્સવનો જે
મહિમા તે.

જળયાન, ન૦ [સં.] જળ ઉપર ચાલે એવો
તરાવો, હોડી અથવા વહાણ વગેરે
તે; જળવાહન.

જળવાસ, પું [સં.] જળમાં વસવું તે;
પાણીમાં વાસ કરવો તે; જળ રહેઠાણ.
(૨) પાણીમાં જીડીને મરી જવું તે; હમે-
શને માટે પાણીમાં વાસ કરવો તે.

જળવું, ક્રિ૦ અ૦ [સં. જ્વલ] બળવું; સળ-
ગવું; લાગવું. (૩) લાગણીવાળી અસર
થવી. (૨) દાહ ઉઠવો; બળવા જેવી
પીડા થવી; દાઝવું; અડવું પીડા થાય એમ
બળવું. :-બલ્યોજલ્યો લાખડો ધેર આવે
ત્યારે બાઈડી બાળે. દગ્ધ થવું; દવેડાઈ
જવું. ઉ૦ બલ્યાજલ્યા લાખર બનાવી
ખાંત વગરનું ખાવું. ઝલાઈજવું; બળ
લાગવી.

જળશાયી, વિ૦ [સં.] જળમાં શયન કરનાર;
જળમાં-સમુદ્રમાં સુનાર. વિષ્ણુ ભગવાન.

જળસ, પું નહિ પચેલો પર જેવો ચીકણો
મળ તે; મળની પાછળ પડતો ચીકણો
પુર જેવો વિકાર. મરડામાં જે અપરિ-
પકવ પીળો, ઘોળો, ચીકણો અને બહુજ
પીડા આંકડી આવ્યા આદ પડતો મળાંશ
તે. જળસ પડવાથી આંતરડાં દહોવાઈ-
અંબળાઈ જાય છે.

જળસમાધ, સ્ત્રી૦ જળસમાધિ. ક્રિ૦ પ્ર૦
જળસમાધ કરવી=પાણીમાં જીડીમરવું.

જળસમાધિ, સ્ત્રી૦ જળમાં સદાને માટે વાસ
કરવો તે; પાણીમાં જીડીને મરી જવું તે.

જળસોઈ, સ્ત્રી૦ [સં. જલશાયિન] જળમાં
છેવટના સ્થળ જવું, જળવાસ કરવો તે;
જળશાયી થવું-પાણીમાં જીડી મરવું તે.
ક્રિ૦ પ્ર૦ જળસોઈ કરાવવી=અંત ઉપર
આવેલા સાંધું સંન્યાસીને ગળે પથરો અને
ચોખ્ખા બાંધી પાણીમાં પથરાવી દેવો તે;
પાણીમાં જીડીને મારી નાંખવું; પાણીમાં
નાંખીને અંત આણવો.

જળહળ, અ૦ જવાળાઓ નીકળતી હોય એમ;
જવાળાની માફક ચકચક થવું.

જળહળવું, ક્રિ૦ અ૦ ઝળાંઝળાં થવું; જવા-
ળાઓ નીકળતી હોય એમ ખૂબ તેજભેર
બળવું. :-રંગ મહેલમાં દીવાઓ જળહળી
રહ્યા હતા. ઝળાંઝળાં થઈ રહેવું.

જળહળાટ, પું ઝળાંઝળાં; ચળકાર. ઉ૦
કનકોશીમાં જળહળાટ. દશમ.

જળાઉ, વિ૦ બાળવાના કામનું; બળતણ તરીકે
વપરાય એવું. :-એ જંગલમાં ઝાઝી ઇમારતી
કાડી થતી નથી પણ જળાઉ કાડી પુષ્કળ
હોય છે.

જળાતિસાર, પું [સં.] વારંવાર પિશાબ
કરવો પડે એવો રોગ; મૂત્રાતિસાર; વારંવાર
મુતરવું પડે એવો રોગ.

જળાધારી, સ્ત્રીં શિવલિંગની આસપાસ પાણી રહે એવો ધાતુ કે પથરનો ધાટ=આલવાલ તે; જેમાં લિંગ ખેસાડેલું હોય તે ખેડક; આકાર; શિવલિંગ ઉપર તેને નવરાવવાને નંખાતા જળને પડવાનો જે ક્યારા જેવો આધાર તે.

જળાપો, પું. જળાપો; સંતાપ; પીડા; કહાપો.

જળાભાસ, પું. [સં.] જળ હોય એમ દેખાવું તે; મુગજળ. સપાટ રેતાળ મેદાનમાં સૂર્ય તપતો હોય તે વખતે તેનાં કિરણને લીધે દૂર ક્ષિતિજ પર પાણી વરસતું હોય એવું જણાય છે તે; જળના જેવો જે ખોટો આભાસ થવો તે.

જળાશય, નં. [સં. જલ+આશય] જળ રહેવાનું ઠેકાણું. કુવો; તળાવ; વાવ, કુંડ વગેરે.

જળો, સ્ત્રીં [સં. જલ્લકા] પાણી અને કાદવમાં થતો પાતળો ચપટો લાંબો કમિ જેવો જીવ. સાપના કણ્ઠાની માફક વાવ તળાવ વગેરેના સ્વચ્છ પાણીમાં ને કાદવમાં થતી લાંબી, ચપટી ને કાળી બેક જલ્લકા છે તે. પાણીનો મેલ પોરા વગેરે ઉપર તે ગુખરો કરે છે. ઘોર માણસ વગેરે પ્રાણીઓને તે પાણીમાંથી વળગી પડે છે અને પવન ભરાયેલી રબ્બરની નળીની માફક જ્યારે લોહી પીને કુત્રી જાય છે ત્યારે એની મેજેજ છુટી પડે-ખરી પડે છે. તે એવી ચીવટ બાહે છે કે ખેંચાથી પણ ઉખડતી-વછુટતી નથી. આ ઉપરથી 'જળોની પેઠે વળગવું' એમ કહેવાય છે. આંધળાં ગડ અને ભારે સોજાઉપર દાક્તરો નહાં લોહી કાઢી નાંખવાને જળો મૂકે છે. તે એવી રીતે લોહી ચૂસે છે કે જેથી ઝાઝી પીડા થતી નથી અને જો એની મેજેજ તેને છૂટી પડી જવા દીધી હોય તો તેણે જે ઠેકાણે ખચકું ભર્યું હોય તે ઠેકાણેથી લોહી પણ નીકળતું નથી. જળો

બહુ વચને વપરાય છે. મોટાં શહેરોમાં હલકા લોક તેને કાદવમાં રાખી મૂકે છે અને જ્યારે કાઠને વિકારી લોહી કાઢી નંખાવતું હોય ત્યારે અમુક દામ લઈ જળો મૂકવા જાય છે. નહાં હોય તે સારાને છોડીને પણ નહાંજ પ્રહણ કરે એવા નૈતિકદૃષ્ટાંતમાં ભાષાના કવિઓએ કહ્યું છે કે-પીએ રૂધિર પય ના પીએ, લગી પયોધર બેક. (જળો.) કિં પ્રં જળો મૂકવી-મુકાવવી=નહાં લોહી જળો વળગાડી ચુસાવી લેવરાવવું.

જળોઘ્યું, નં જળોની પેઠે પીટા ઉપર જડેલાં બે પાટિયાંની સાંધ ન દેખાય તેમ વળગાડવાનું-જડવાનું પાતળું ચિપોટિયું; પાતળી સાંકડી સાંધા ન દેખાય તેમ જડવાની ચીપ; જળોયું.

જળોદર, [સં. જલોદર] જળ ભરાયેલું ઉદર તે; પાણી વિકારથી પેટ મોટું થાય એવો જે રોગ તે; જળોદરના રોગમાં પેટ પાણીથી ભરાઈ જઈ પુગે છે.

જળોયું, નં જળોઘ્યું.

જંખના, સ્ત્રીં જંખવું તે; રટન; ઝંખના.

જંખવાઝજવું, કિં અં ઝાંખા પડી જવું; તેજમાં લેવાઈ જવું; ઝંખવાઈ જવું.

જંખવાણું, વિં ઝાંખું પડી ગયેલું; છોલું.

જંખવાડું, કિં અં ઝાંખા પડવું; લેવાઈ જવું; શરમાવું; ઝંખવાડું.

જંખડું, કિં અં વારંવાર સંભાર્યા કરવું; ઝંખડું.

જંખાઈજવું, કિં અં ઝાંખા પડીજવું; ઝંખાઈજવું.

જંખાણાપડવું, કિં અં છોલા પડવું; ઝાંખા પડવું; છુડા પડવું; ઝંખવાવું.

જંખાણું, વિં છોલું; ભોટું; શરમિટું; ઝંખાણું.

જંગ, પું. [ફા.] મોટી લગાઈ; યુદ્ધ; સંગ્રામ.

(૨) મોટું ધિંગાણું. કિં પ્રં જંગ મચા-

વવો = લડાઈ ઉભી કરવી; ધિંગાણું મચાવવું. જંગબહાદુર = લડાઈમાં બહાદુર એવો જે તે. (૨) શરવીરતા દર્શક એક ઈલકાબ. નેપાળના રાજાઓ જંગ બહાદુર કહેવાય છે.

જંગડિયા, પું રોકડ નાણું સાચવીને એક ગામથી બીજે ગામ પહોંચાડી આપનારા સિપાઈઓ.

જંગમ, વિં [સં.] એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે ખસી શકે એવું; ચલ; લઇ જવાય, ખસેડી શકાય એવું; સ્થાવરથી ઉલટું. :- જંગમ મિલકતને સ્થાવર મિલકત. (૨) શિવલિંગ પૂજનારા અને બ્રાહ્મણોને નહિ માનનારા આવાઓનો એક વર્ગ; સંધ.

જંગલ, નં [સં.] માણસની વસ્તી વગરનો જે પ્રદેશ તે; વસ્તી રહિત દેશ; વન; અરણ્ય. જેમાં માણસની વસ્તી ન હોય અને જ્યાં ખેતીવાડી કે બાગ બગીચા ન હોય એવો સપાટ દેશ જંગલ કહેવાય છે. તેમાં ઝાડ પાન, નદી નાળાં અને પર્વતો વગેરે તેમ હિંસક પ્રાણી વગેરે હોય છે, માત્ર એટલુંજ કે ત્યાં માનવીઓ અને માનવ સુધારો હોતો નથી. કિંમ પ્રં જંગલ જવું; ઝાડ ફરવા જવું; દિશાએ જવું; હગવા જવું. જંગલ વસાવવું = વનવાસ કરવો; સંસાર-ચર છોડી વૈરાગ્ય લઇ વનમાં જઇ રહેવું; વાનપ્રસ્થ થવું. ઉં જંગલ વસાવ્યું રે જોગીએ. જંગલ થઇજવું = માનવીની કેળવણી જતી રહી કુદરતી રીતે ઝાડ પાન ઉગી નીકળવાં. :- જ્યાં સારી વસ્તી ને ખેતીવાડી હતાં ત્યાં જંગલ થઇ ગયાં. મનુષ્ય જાતિની કેળવણી કે સુધારાની અસર રહિત જે કુદરતી સ્થિતિવાળો પ્રદેશ તે જંગલ.

જંગલી, વિં માનવ સંસ્કાર, રીતભાત, આચારવિચાર અને વિવેકરહિત; એવું જંગલનું; વગર સુધરેલું; અણધાર; મૂર્ખ; એસમજ વિવેકરહિત; અનાગરિક. (૨) વગર ખેડે એમને એમ ઉગી નીકળેલું (ધાસ, વનસ્પતિ વગેરે.)

જંગલીજટ, વિં જંગલની જડ વનસ્પતિ જેવું; તદન અણસમજી; કંઇ વિવેક રીતભાત વગેરે હોય નહિ એવું; સાવ જંગલી. (૨) ગામડિયું; અણધાર; જડ જેવું; જડસું.

જંગલો પું ગાવાનો એક રાગ; સૂરનો ઢાળ.

જંગાલ, પું [સં.] તાંબાનો લીલો ભુરા ક્ષારરૂપ કાટ; તાંબાને ખટાશ લાગવાથી ઉત્પન્ન થતો તેનો ક્ષાર તે. આનો રંગ બહુ મજોનો મોરની ગરદન જેવો લીલો ભુરાશ પડતો હોય છે શુદ્ધ કરેલો જંગાલ ઓસડ તરીકે વપરાય છે. રંગમાં તેનો ખૂબ ઉપયોગ થાય છે. શરીર ઉપર છુદ્ડાં પડાવવામાં અને બિંદી, ટીપકી વગેરે કરવામાં સ્ત્રીઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે. ઉં લાવ લાવ જંગાલનું ટપકું કઈ તારે ગાલેરે. ડા. પી.

જંગાલી, વિં જંગાલનું; જંગાલ સંબંધી. :- જંગાલી રંગ.

જંગી, વિ. [ફા.] લડાઈનું; લડાઈ સંબંધી. (૨) મોટું; જમરું; ભારું; ધણું મોટું. જંગી વહાણ=લડાઈનું વહાણ; ઝઝ. જંગી ઢોલ= લડાઈનું ઢોલ; મોટું ઢોલ; તરધાચો.

જંગોટો, પું 'ખાખી' આવાઓ ગોશણ જેવી જે લંગોટી પહેરે છે તે. ઉં જંગોટા કછોટા, ખાંધે ઝાદડી. હારમાળા.

જંગોડી, સ્ત્રી નાનો જંગોડો; ઇતરડી; ઢોર કુતરાં વગેરેના વાળમાં થતી ચપડી જવાતમાંનું નાનું જવડું; એ ચામડીની સાથે ચપટ વળગી રહે છે. (૨) બચ્ચાંની પુપ્પી.

જંગોડો, પું. કુતરાને કાને બાહે છે તે એરંડીના જેવો એક જીવડો; મોટી જંગોડી; જિંગોડો.

જંઘા, સ્ત્રી. [સં.] જંઘ; કમ્મરની નીચેનો અને ઢિંચણની ઉપરનો પગના મૂળનો માંસલ ભાગ તે; એ ભાગનો બહારનો નહિ પણ અંદર પડતો ભાગ તે; સાથળ. કવિતામાં જંઘ એમ પણ વપરાય છે.

જંજર, સ્ત્રી. તોપથી નાનું અને બંદુકથી મોટું પણ તે જાતનું દારૂ કાંસી ગોળો ફેંકવાનું અસ્ત્ર; ઉંટ ઉપરની મોટી બંદુક; લાંબી નળીની બંદુક કરતાં મોટી ગોળી ખાય એવી બંદુક.

જંજળ, સ્ત્રી. [સં. જન+જાલ] માણસો, ધર, સંસાર, કામકાજ, ધંધા ઉદ્યોગ વગેરેને લગતી જે મુશ્કેલીઓ, વિડંબનાઓ વગેરે તે; ઉપાધિ; ખટપટ; પંચાતી; જાળજાથા; વિડંબના; શરીરને અને મનને ચુંચી થકવી નાંખે એવી માથાકુટની ખામતો તે; પ્રપંચ; અમુક કાર્યને અંગે વળગેલી ચિંતાઓ, મુશ્કેલીઓ અને મહેનત વગેરે તે. કિં. પ્રં. જંજળ વહોરવી=ખટપટમાં પડવું; સંસારકરવો; નવા નવા કામધંધામાં માથું મારવું.

જંજળી, વિ. જેને જંજળ વળગેલી હોય તે; જંજળવાળું; પ્રપંચી; સંસારની ઉપાધિવાળું. (૨) બહુ કામકાજના રોકાણવાળું; ખટપટી; અનેક ખામતોમાં ચુંચવાયેલું રહેતું હોય એવું. ઉં. જંજળી થવું=સંસારમાં પડવું; ઉપાધિમાં ઉતરવું. ધુંધી; કામગરું; ઉદ્યોગી. :—એ તો બહુ જંજળી છે.

જંજર, સ્ત્રી. [ફા.] સાંકળ; સાંકળી. (૨) બેડી-સાંકળ જેવી. ઉં. જોર કરીને તોડવી જનાનાની જંજર. (૩) ધડિયાળની કમાન. (૪) લંઘર; ઝાંઝરિયાં. કિં.

પ્રં. જંજર દહોવી=દિવ્યનો એક પ્રકાર. બદુધ ખેલ. સાંકળને તપાવી લાલચોળ કરી ઉપરથી તેલની ધાર થાય અને માણસ જેમ દહોતો હોય તેમ બે હાથની મુઠીમાં લઈ તેને ઓળાંસે. આમ કરવા છતાં તેના હાથ બળે-દાઝી જાય નહિ સારે દિવ્યને પ્રકારે સત્યવાદી અને બદુને પ્રકારે આગ જીતનારો કહેવાય. ૩૦ પ્રં. જંજરનો માર=સાટને બદલે પાતળી સાંકળોના ઢાયડાનો જે માર વગેરે તે. (પ) નાની તોપ; મોટી બંદુક. :—જંજરનો ગોળો. કડીઓથી જોડી દીધેલા બે ગોળા તે જંજર ગોળા. વહાણના શઢ અને દોરડાં તોડવાને પૂર્વે આવા ગોળા વપરાતા હતા.

જંજરા, મુંઝાઈની દક્ષિણે પશ્ચિમ ઘાટ ઉપર આ એક નાનું હાસી સંસ્થાન છે. એનું મુખ્ય શહેર અને કિલ્લો જંજરા કહેવાય છે. તે મુંઝાઈથી ૪૫ માઇલ ઉપર દરિયા કિનારે છે. જમીન પહાડી છે અને તળેટીમાં નાળિયેરી, સોપારી અને તાડની પુષ્કળ ઝાડી થાય છે. આ સંસ્થાનમાં દર ચોરસ માઇલે ૨૩૫ માણસ જેટલી વસ્તી છે. તેનો અમલ એક હાસી સરદારના હાથમાં છે.

જંજરો, પું. [ફા.] પાણીમાં આધેલો કિલ્લો. (૨) પૈડાવાળી નાની તોપ. (૩) હૃદમાનની સાધનાનો મંત્ર. (૪) ટાપુ; ખેટ. (૫) સાંકળીની દોર; અંકડાની વેલ કે અલર; કસમની જાળીદાર ચુંચણીની કોર. :—એને પોલક જંજરો મુકાવો તો ઠીક લાગે.

જંત, નં. [સં. જંતુ] જંતુ; નાનું કુદ્ર જીવડું. જીવજંત, એમ બોલાય છે.

જંતર, પું. [સં. યન્ત્ર] યુક્તિ; યોજના; ખુબીદાર ગોડવણ; સંયો; યંત્ર. (૨) ધાતુ કે જોજપત્ર ઉપર ખાનાં પાડીને

મંત્ર વગેરે લખેલું ચમત્કારી—સાધન માટેનું પત્ર; તખતી, મંત્ર, આંક કે મૂર્તિની ચમત્કારિક રચનાવાળો લેખ; ચમત્કાર સાધક મંત્ર. ઉં નંતર મંતર રૂપ હતું જે જે, તે તે થયું યંત્રવાળું. જાદુ; જાદુઇ તખતી; તાવીજ.

જંતુ, નં [સં.] નાનો જીવ; કુદ્ર જીવું. અત્યંત ઝીણા—પરમાણુઓ જેવા જીવ તે. **જંતુવિદ્યા**, જ્ઞીં [સં.] જંતુઓ સંબંધી જ્ઞાનની સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની સહાયથી વૈદક બાબતોમાં એવી શોધ થઈ છે કે, કેટલાક ઉડતા રોગ અત્યંત ખારીક ખુલ્લી હવામાં ઉડતા જંતુઓ મારફતે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ લોહીમાં પણ એવા જંતુઓ દાખલ થઈ વધી તેને વિકારી બનાવે છે. આ સંબંધીની જે વિદ્યા તે.

જંત્રી, નં [સં યંત્ર] યુક્તિ; યોજના; રચના; ગોઠવણ. (૨) ઓજાર; હથિયાર; સાંચો. (૩) જાદુઇ મંતરેલી બાજીવાળી ચોકી. (૪) કોષ્ટકની તખતી; કોઠો. (૫) સિતાર જેવું એક તંતુવાદ્ય. (૬) તીવ્ર; પ્રખર; ખરેખર ખૂબ આકરું એવું તે.—જંત્ર મધ્યાહ્ન=ખરા બપોર. ઉં તે સમે થયા જંત્ર મધ્યાહ્ન. દશમ. વળી ખરા જંતર, ખરા બપોર એમ પણ બોલાય છે.

જંત્રી, જ્ઞીં ચમત્કારિક મંત્ર વગેરે લખેલી ચોકી; તાવીજ. (૨) અમુક બાબતના આંકડાઓ ગણી રાખીને તૈયાર કરેલો કોઠો; તૈયાર ગણતરીની તખતી.—પગાર જંત્રી; બ્યાજજંત્રી. (૩) જંત્ર વગાડનાર; ઉં જેવો જંત્ર વગાડે જંત્રી, તેવો સ્વર નીસરે દયારા. (૪) જાદુગર; ખેલાડી; એન્ડ્રગલિક.

જંદ, નાં [સં. જાન્દસ્] સંસ્કૃતને મળતી અસલી ઇરાનીઓની એક ભાષા. પારસી-

ઓના ધર્મશાસ્ત્રોમાં વપરાયેલી તેમના પૂર્વ-જોથી બોલાતી અસલ ભાષા; અવસ્તાની ભાષા તે; જંદ.

જંદઅવસ્તા, નં પારસી ધર્મશાસ્ત્રનું અસલ જંદ ભાષામાં લખાયેલું પુસ્તક; જંદાવસ્તા.

જંદો, પું ૬૬૩ પુરુષ; જાડો લટકે ને બોલવે હસવે મોજમજા કરવે હેલમટાઉ એવો નર તે. એ નામનો એક હેલ ૬૬૩ રાજા હતો. ભવાઇયા એનો વેષ કાઢે છે. જંદો ઝુલણનો વેષ.

જંપ, પું [સં. યમ્] બધી બાબત—જંગળ કામકાજ વગેરેમાંથી મનને વાળી લઇ શાંતિ લેવી તે; નિરાંત; આરામ; શાંતિ; શાતા; અનુત્તાપ; સ્વાસ્થ્ય. કિં પ્રં જંપ વળવો=શાંતિ મળવી; સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થવું. કહેું સંપ ત્યાં જંપ=જ્યાં એકતા હોય ત્યાં શાંતિ, સ્વાસ્થ્ય હોય છે.

જંપસાવવું, કિં અં ઝંપાપાત કરવો; આંખો મીચીને પડવું મૂકવું. (અગ્નિમાં પાણીમાં=સાહસમાં) ઝંપલાવવું.

જંપવું, કિં અં [સં. યમ્ ઉપરથી] નિરાંતે રહેવું; વિરમવું; શાંત પડવું; આરામ વિરામ લેવો; સ્વાસ્થ્યથી ખેસવું. (૨) ઉધવું. :—જરા જંખ્યા ન જંખ્યા એટલામાં ખમ પડી.

જંપાપાત, પું ઝંપાપાત; પડવું મૂકવું તે.

જંખીર, નં એક જાનનું ઝાડ અને તેનું ફળ; કંપેટીનું ઝાડ અને તેનાં ફળ—કંપેટાં. ઉં નારિકેલ ફળુસ જંખીર ને ફેફળીરે. રામાયણ.

જંખુ, નં જાંખુનું ઝાડ અને તેનું ફળ. ઉં જંખુના ફળિયા ખાતો. (૨) જંખુસર તર-ફના બાહ્યજી ને વાણિયાની નાતો.

જંખુક, નં [સં.] શિયાળ. ઉં જ્યમ જંખુ-કને ન દે પણ, મૃગરાજ બનને જવાબ દે.

જંજુદ્રીપ, પું [સં.] પૌરાણિક મતે પૃથ્વીના સાત દ્વીપોમાંનો એક દ્વીપ. તેમાં જંજુ-ડનાં ઝાડ ધણું થતાં હોવાથી આ નામ પડેલું છે. એના આકાર કમળના પત્ર જેવો સમવર્તુલ છે. તેની આસપાસ લવણ સમુદ્ર વિંટાયેલો છે. તેની વચ્ચે મેરુ પર્વત આવેલો છે. એના પ્રાંતો આ પ્રમાણે—અજનાભવર્ષ, કિંપુરુષવર્ષ, હરિવર્ષ, ભદ્રાશ્વવર્ષ, રમ્યકવર્ષ, હિરણ્યવર્ષ, કુરુવર્ષ, કેતુમાળવર્ષ, અને ઇલાવૃતવર્ષ. ભાગવતના પાંચમા સ્કંધમાં અને ખીન્ન પુરાણોમાં આની વિશેષ વિગત છે. જ્યોતિઃશાસ્ત્રના મત પ્રમાણે ખારા સમુદ્રની ઉત્તર દિશાએ જંજુદ્રીપ આવેલો છે. તે ભૂમિના અર્ધ ભાગ જેટલો છે. ખીન્ન છ દ્વીપ રહ્યા તેની વચ્ચે સાત સમુદ્રો આવેલા છે. હાલ જે અનુમાન મત ઉભો થયેલો છે તે પ્રમાણે જંજુદ્રીપ તે એશિયા અને યુરોપનો મધ્ય ભાગ અને તેમાંના દેશો.

જંજુર, નં સુતારતું ચોટેલા ખીલા ખેંચી કાઢવાનું ઓળર.

જંજુરો, પું [ફા.] મોટી તોપ. (૨) બાળગરનો મદદનીસ છોકરો. (ભવાધ્યાના રંગલા જેવો.)

જંખે, અં જંખે; જય જય અંખે. કિં પ્રં જંખે જંખે કરવું=નાચી ફૂદીને આનંદ ઉડાવવો; અંખે.

જંજા, નં [સં.] બગાસું; આળસ. આળસ આવવાથી મોં ફાડીને જે જોરથી શ્વાસ મૂકવો તે. ઉં જંજાખાઇ મુખે કર ધરે. ભાલણ. કાદંબરી ૧૪૪.

જાઆવ, ઓ [જવું તે આવવું ઉપરથી] જવું આવવું તે; આવળ. (૨) ધક્કા ખાવા તે; ફેરોઆટો. (૩) ધાલમેલ; ચરિચય; સહવાસ; પેસનીકળ. :-એની સાથે જાઆવ રાખતી નહિ જોઇએ.

જાખ, ઓ [સં. જાતિ] એક જાતની ફુલ-વેલ; જાવેલ. જૂધ જાખ એમ બોલાય છે, પણ જૂધ જુદી છે અને જાખ પણ જુદી છે. (૨) [સં. જન્ન] માતા; દેવી. (૩) વિં જણી. :-માજાખ બહેન. ઉં માડીની જાખ ક્યારે આવશેર. ક. દ. ડ. જાથી, જાથો, જાથું. એક માજાયાં ભાંડું. માજાથી બહેન=સોદર બહેન. સાસુજાથો=વર.

જાકડસીકડું, વિં નખળા શરીરનું; નિર્જળ; માંદ જવું; જાવળું; રોગી.

જાકારો, પું (જવું ઉપરથી) ‘અહિંથી જા’ એમ કહેવું તે; અભાવ કે ગુસ્સાથી કોઇને દૂર થવાનું કહેવું તે. નકાર. આવકાર જેવો શબ્દ.

જાગ, પું [સં. યાગ] જગન; યજ્ઞ; હોમહવન કરવાં તે; વૈદિક રીતે અમુક દેવપ્રીત્યર્થે જે યજ્ઞ કરવો તે. જાગજગન, એમ સાથે વપરાય છે. ઉં જાગજગન નિત્ય કરવા નવા, ને રાજા ધુરંધર સુખ પામવા.(૨) માતૃદેવતા; રત્નાદેવ; દેવી—માતાના પૂજન અર્થે ઘટસ્થાપન કરી જવારા વાવવા તે. આઠ દિવસનું દેવીનું અનુષ્ઠાન. કિં પ્રં જાગ વાવવા=રત્ના દેવનું આઠ દિવસનું અનુષ્ઠાન કરવું; માતા વાવવાં. (જ્યાગ એમ બોલાય છે.)

જાગતું, [સં. જાગ] નહિ ઉઘવું; ઉઘમાં ન હોય એવું; જાગત; ઉઘી ઉઠેલું. (૨) સાવધાન; ખબડદાર; હોંશિયાર; સાવધ. (૨) તેજદાર; ઉત્સાહી; ચાલાક; બધી બાબત જોતો જાણતો ને ધ્યાન રાખતો. (૩) તરત જવાખ આપે એવું; તાત્કાલિક ફળ આપનાર; હાજરાહજુર; તરત પારખું બતાવે એવું. :-આ માતા તો જાગતી જોઇ છે. ૩૦ પ્રં જાગતા મુતરવું=જણી છુજને બગાડવું; જાણીને કરવું. કહે

ઉધતો બોલે જગતો બોલે નહિ. જમ-
તાની પાડી અને ઉધતાનો પાડો. જગતો
દહાડો=આત્માદીનો વખત.(૨) લડવાડિયો
દહાડો; ખરાબ દિવસ.

જગતીજેત, સ્ત્રી [સં.] જ્યોતિ-આંખ અને
દીવો ઉધમાં બંધ થતાં ન હોય એવી દેવી;
માતા; દેવતા.

જગતીજેધ, સ્ત્રી સાવધ અને વળી જોરા-
વર એવી દેવતા; તરત પૂરખું બતાવે
એવી માતા; તરત ક્ષણ આપનાર.

જગરણ, નં [સં.] જગવું તે; નહિ ઉધવું
તે; ઉજગરો કરવો તે; ઉધ નહિ આવવી
તે. (૨) કોષ દેવતાના પ્રતાદિ નિમિત્ત
આખી રાત જગીને ભજન કરીને કરવાં
તે; ભજન કરીને કરવાને માટે જગવું તે:-
જોરોનાં જગરણ. કિં ૩૦ જગરણ
કરવાં=જગીને ભજન કરવું; ગરબા ગાવા
વગેરે તે.

જગરણિયો, પું જગરણ કરનારો; જગ-
રિયો જગનાર.

જગરિત, વિં [સં.] જગવું. (૨) સાવધ.

જગરિયા, પું [સં. જાગ્રિયા] જુવાની સાથે
જગરણ કરનારો સાગરોદ; જગડિયો;
ડાખલું વગાડનાર અને હોકારા કરી ધુણ-
નારને ઉત્તેજન આપનાર; પાવડિયા. કહે
ધરના જુવા ને ધરના જગરિયા=મહિના
મહિ એક બીજને વખાણનારાઓ; એક
બીજના સ્વાર્થને ખાતર એક બીજને
સહાય કરનાર. :- જુવાનું માન જગરિયા
વધારે.

જગરૂક, વિં [સં. જાગરૂક] જગવું. (૨)
સાવધ.

જગરૂત, વિં જગવું; ઉધવું ન હોય તેવું. (૨)
સાવધ; હોંશિયાર; ચાલાક.

જગરૂતી, સ્ત્રી [સં. જાગરૂતી] જગતાપણું-
(૨) સાવધાનતા. (૩) ખંત; ધ્યાન;
તપાસ.

જગરૂતિ, સ્ત્રી [સં.] જગતાપણું; ઉંઘવાળી
નહિ એવી હાલત તે. (૨) સાવધાની.

જગવું, કિં અં [સં. જાગ] નહિ ઉધવું;
નહિ સૂવું; ઉધમાં નહિ હોવું; ઉધી ઉડવું.
(૨) સાવધ થવું; પોતાના કામમાં તત્પર
થવું; ઉત્સાહ, ખંત અને કાળજીથી કામ
કરવા માંડવું. (૩) ચેતી જવું; પામી જવું.
જ્ઞાનમાં-સંજ્ઞામાં આવી જવું. (૪)-અજ્ઞાન
ટળી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું. (૫) જુલાર્ધ-દયાદ
ગયેલી વાત કે વ્યવસ્થાનું તાજ થવું; ઉત્થાન
પામવું. (૬) ભાનમાં આવવું; જ્ઞાન થવું;
સમજ પડવી.

જગા, સ્ત્રી જગા; સ્થાન.

જગામીડું, થોડું જગવું અને થોડુંક ઉધવું
હોય એવું; ઉંઘતી જગતી એવી દશામાં
હોય એવું.

જગીર, સ્ત્રી [ફા.] લશ્કર રાખવાના
અથવા પૂજા પાત્રી વગેરે કરવાના ખરચ
માટે સરકાર તરફથી ગામ જમીન વગેરે
આપવામાં આવે છે તે; વાર્ષિક ઉત્પન્ન
આવ્યા કરે એવી જમીન, ગામ, ગિરાસ
તે. કોષ પણ થતા કામના બદલામાં
આપેલી દેણગી તે જગીર. જગીરની
ઉપજમાંથી જેના નિલાવ માટે તે બક્ષીસ
થઈ હોય તેમાં ખરચ કરવાની જગીર
આપનાર જગીરદારને ફરજ પાડી શકે
છે. થઈ ગયેલા કામના બદલામાં આપ-
યેલી જમીન ઇનામ. ઇનામી જમીનની
ઉપજમાંથી ઇનામદારને ખરચ કરવાની
ફરજ પાડી શકાતી નથી.

જગીરદાર, પું જગીર જેને મલેલી હોય
તેના ભાગવટો કરતા હોય તે; જગીરનો
માલીક, ધણી, ભાગવનાર.

જાગીરી, વિં જાગીરને લગતું.—જાગીરી હક.
(૨) સ્ત્રી જાગીર ભોગવવાપણું; જાગીર-
દારી.

જાન્યૂત, જુન જાન્યૂત.

જાગો, પું જાગનારો. (૨) જાગીરદાર; ગામ-
ઘણી; ગૃહસ્થ; જમીનવાળો. કહેનું નાગો
કુદે કે જાગો કુદે. નાગોને આપવું લેવું
નહિ એટલે તે બેફિકરો અને જાગો-
જાગીરદાર જેની પાસે આપવા લેવાનું ને
ગુમાવવાનું જોઈએ તેટલું તબી તે બેફિ-
કરો જેમ કાને તેમ કરે તેમાં શી
નવાઈ.

જાન્યૂત, વિં [સં.] જાગતું; નહિ ઉઠતું. (૨)
સાવધ; હોંશિયાર; જાગરિત.

જાન્યૂતરથા, સ્ત્રી જાગતી હાલત; સર્વ વસ્તુનું
ભાન હોય અને ઉઘ આવી ન હોય એવી
આગસ રહિત અવસ્થા તે; જાગર્તિમાં
હોતું તે.

જાન્યક, પું (વિ.) [સં. યાચક] માગનાર;
ભિખારી; ભિક્ષુક; ભીખ માગનાર. (૨)
અભ્યાગત; માગણુ; અતિથિ; જાન્યનાર.
ઉં જાન્યક ભલો ન આપકો જો પ્રભુ
રાખે ટેક. ભાષા.

જાન્યના, સ્ત્રી [સં. યાચના] જાન્યવું તે;
માગવું તે; દૈન્ય દેખાડી વગર બદલે કંઈ
આપવાની માગણી કરવી તે; માંગ. (૨)
ભીખ માગવી તે; ભિક્ષુકી.

જાન્યુ, કિં સં [સં. યાચ] ગરીબી દેખાડી
આજીજી કરીને મફત કંઈક માગવું; માગણી
કરવી; વિનંતિ કરવી; અક્ષીસ લેવાને
આજીજી કરવી; કામકાજ માટે વિનવવું;
વિનય અને દૈન્ય દેખાડી વગર હકે લાલ
લેવાની અરજ કરવી. (૨) ભીખમાગરી;
ભીખવું.

જાન્યવેડ, પું માગણી માફક કરવું તે;

માગણવેડા; આજીજી; ખુશામત કરવી ને
દૈન્ય બતાવવું વગેરે આચરણ કરવાં તે.
બહુવચને વપરાય છે.

જાન્યીક, જુન જાન્યક.

જાન્યુ, વિં યાચના કરનારું; આજીજી કરીને-
દૈન્ય દેખાડીને માગનારું; ભિક્ષુક; ભિખારી;
માગી ખાનારું; માગતું કરે એવું. (૨)
ગરીબ; દીન.

જાન્યમ, સ્ત્રી [સં. જાન્યમ] ભોંયપર બેસવા
માટે પાથરવાનું મોટું રંગિત જાડું કપડું;
સેતરંજી; પાથરણું; પથરણું.

જાન્યરમાન, વિં [સં જાન્યરમાન] જાન્ય-
જાગટ થઈ રહેલું હોય એવું; પ્રકાશતું;
આંજી નાંખે એવા તેજવાળું; દેદીપ્યમાન.
(૨) તરત પારખું દેખાડે એવું; પરતા-
વાળું.—જાન્યતું જોષ. દેવદેવી વગેરે. (૩)
આકરા મિજાજનું; આકરું; કરડું; તીખું;
ગફલતમાં ન રહેતાં ગફલતમાં રહેનારને
ધમકાવી નાંખે એવું. (૩) દબદબાથી
ભરેલું; સ્વાખદાર; જેને જોતાંજ શેહ પડે,
અંજાઈ જવાય એવું; પ્રતાપી; પરાક્રમી;
ખાહોશ; ધમધમાટ કરી મૂકે એવું. (૫)
ઘણું વધી ગયેલું હોય એવું તે.

જાન્યર, પું [ફા. જાન્યર] સંડાસ; આડે
ફરવાની જગા; પાંચખાનું; તાજખાનું.

જાન્યરું, વિં [સં. જર્જર] નિર્બળ; જરજરિત
થઈ ગયેલું હોય એવું; પામર; સહેજમાં નાથ
પામે—શીટી જાય એવું; જાન્યરું. ઉં જાન્યરો
જીવ જીવત શું કરે, પ્રકૃતિ પાપિણી પુરે
ફરે. અખો.

જાન્યરમાન, વિં જાન્યરમાન.

જાન્ય, પું પંજાબી રજપુતોની એક નાત અને
તેમાંનો એકાદ પુરૂષ તે. સ્ત્રી જાન્ય. (૨)
વેટા અથવા બકરાના જાડાવાળા; જાડું
ઉંન. પંજાબમાં જાન્ય લોકોની વસ્તી વધારે
છે. તેઓ મોટે ભાગે ખેડૂત છે.

જાડ, નં જાડપણું; જાડું એવું જે તે.

જાડાડ, સ્ત્રીં જાડપણું. (૨) અવિવેકપણું; અનાગરિકતા. (૩) શુદ્ધિમાં; મૂઢતા.

જાડારા, સ્ત્રીં જાડપણું. (૨) જાડય, અજ્ઞાન. (૩) અશિષ્ટતા.

જાડિયું, વિં જાડું, પું જાડિયો.

જાડું, વિં [સં. જડ] દળદાર; પહોળાદાર; પહોળાધને પ્રમાણે મોટા વિસ્તારવાળું તે અંદરથી સંગીન હોય એવું; પહોળાધમાં પરિધે વિસ્તારવાળું. જાડું લાકડું; જાડું થડ. (૨) શરીરે ભારે; માંસલ; લોહિયાળ; લોહી માંસ અને ચરબીથી ભરેલું; માતું; પુર; ધૂલેલું મજબુત કે પોચું; સ્થૂલ. :-કપડું માણસ વગેરે. (૩) સજડ સજડ ભરેલું; ઘટ કુમાશનું; નહિમુલાયમ; નહિ ઝીણું; ભરાઉપોતનું. :-જાડું કપડું. (૪) રેલો ચાલે નહિ એવું; લાંદા જેવું; ગાડું; પ્રવાહી-પાણીવાળું પણ ચીકણું અને રગડા જેવું. :-દૂધ, શિખંડ વગેરે જાડાં-હોય તો સારાં. (૫) નહિ ટીણું; ખાખરું; ભરેલું; ભારે. :-એનો અવાજ જાડો છે. (૬) અનાગરિક; આમ્ય; અશિષ્ટ; ગામડિયું. તમારો જાડો પહેરવેશ અને ચાલચલગત અહિં નહિ ચાલે. (૭) ઝટ સમજે અથવા શીખે નહિ એવું; કમઅક્ષલ; સ્થૂલ શુદ્ધિનું. :-એની શુદ્ધિ જરા જાડી છે. સ્થૂલ; હટપુટ; પાતળાથી ઉલટું; અસભ્ય; જંગલી; રાનટી; અણકસખી; ગમાર; ૩૦ પ્રં જાડુંખદડ=જાડા સુતરનું અને વળી કાંસીને વણેલું હોય એવું; ખાદી જેવું. :-આ કપડું તો જાડું ખદડ છે. જાડું ઐય=ખિઆકારે જાડું-સ્થૂલ તે; જાડું જાડું. જાડુંભય; જાડુંભોલ. જાડીરેડ=ખડુ ગાડું. :-જાડીરેડ દાળ કેમ ભાવે. જાડુંપાતળું=ચથાસંપત; ગળપ્રમાણે; જે કંઈ થોડું થાય.

:-જાડો પાતળો જેવો મળશે તેવો રાટલો ખાધને સંપર્ગપથી રહીશું.

જાડળ, પું રજપુતની એક જાતિ. આ લોકો ખડા શુદ્ધિમાન, શરવીર અને લડવેહીલા છે. તેઓ પોતાની રીતભાતને ખડુ ચીવટાદથી વળગી રહે છે. એમની વસ્તી રજપુતસ્થાન, ગુજરાત અને સિંધમાં છે.

જાડય, નં [સં.] જાડાપણું; સ્થૂલતા. જાડતા; મૌખિક શુદ્ધિમાન્ય; અજ્ઞાન.

જાણ, સ્ત્રીં [સં. જ્ઞાન] જાણવું તે; જાણવામાં આવવું તે; ખખર પડવી તે; માહોતી મળવી તે; જ્ઞાન; ખખર; માહોતી. :-મને જાણ થઈ કે તરત હું ત્યાં ગયો. (૪) જોળખાણ; પરિચય; સહવાસ. :-જાણપિછાન. (૩) વિં જાણનાર; કદર કરનાર; સમજનાર. :-એ તો ગુણ જાણ માણસ છે. તુલનાવાળું; કિમ્મત કરે એવું. (૨) પરીક્ષક; સાફ જોડું થું તે પારખનાર; પારખું. (૫) જાણીતું; ભોમિયું; માહોતગાર. :-હું મુંઝાધનો જાણ નથી.

જાણુહાર, વિં જાણનાર.

જાણનાર, વિં જાણુતો હોય તે; કદરદાન; માહોતગાર.

જાણુપણ, નં જાણુવાપણું.

જાણુપણું, નં જાણુપણ; માહોતી; સજ્ઞાનતા. (૨) આવડ.

જાણુપિછાન, સ્ત્રીં જાણુવા અને પિછાનવાપણું; જોળખાણ; માહોતી; ખખર; પરિચય.

જાણુપુરૂષ, પું અનુભવી, જાણીતો, સમજુ, ડહાપો, કિમ્મત, કરી જાણે એવો માણસ તે.

જાણુભેડ, પું (વિં) ધર વચ્ચેનો ભેદ જાણનાર; અંદરની વાત-જોડાવણ વગેરેની જોને ખખર હોય તે. :-જાણુભેડ વગર આવી ચોરી થાય નહિ.

જાણવાનો, વિં જાણવા જેવું; જ્ઞાતવ્ય; જેની માહિતીની જરૂર હોય એવું. (૨) રસિક; સાંભળવા જેવું; રસ-જિજ્ઞાસા ઉત્કરે એવું; મનમાં લેવાનો; સમજવા જેવું.

જાણવામાં, અં (જાણવા મેળે જાણવામાં) સાંભળવા પ્રમાણે; જેટલી જાણ છે તે ઉપરથી; સમજવા મેળે; ખાતરીપૂર્વક નહિ તેમ. :—જાણવામાં છે ત્યાં લગી તો તે ગયો પછી કાણ જાણે? જાણવામાં—જાણવા મેળે તે વિશ્વાસ ગયો. ગયો હોય કિંવા નહિ તેની પોતાને અંગત માહિતી નથી એવો અર્થ દેખાડવાને વપરાય છે.

જાણવું, કિં સં [સં. જ્ઞા] પાંચ ઈન્દ્રિયો—આંખ, નાક, કાન, શ્રુતિ, ત્વચા—અને મન મારફતે શું છે તે સમજવું; જ્ઞાન પામવું તે. (૨) જાણખવું; પિજાનવું. (૩) સાંભળવું; યાદ કરવું; માનવું; વિસરી ન જવું. :—ઉપકાર જાણવો. (૪) અનુભવ હોવો. :—હું તેને સારી પેઠે જાણું છું. હું એ કુઠા જાણું છું. (૫) ખબર—માહિતી હોવી. (૬) લેણેલા, સમજતા હોવું. :—હું ઇચ્છે જાણું છું. (૭) પારખ હોવી. :—તું કેરીના જાણ નથી. કિં પ્રં જાણીને કુવે પડવું= આત્મઘાતક બનવું; પોતે જાણીને પોતાનું બગાડવું. (૮) ધારવું; કલ્પના કરવી. :—મેં તો આવડું નહોતું રે જાણવું, પ્યારી સખીએ આ રતન પ્રમાણવું.

જાણીજોઈ, અં જાણવા અને જોવા છતાં પણ; પરિણામ જાણવામાં છતાં.

જાણીયુજ, અં જાણવા ને સમજવા છતાં.

જાણીતું, વિં જાણમાં હોય એવું; જાણવાળું; જાણખીતું. (૨) જેની માહિતી હોય એવું વિદ્યાદાનર શીખેલું; હોશિયાર; કામેલ. માહિતગાર; ભોમિયું. કહેં જાણીતો ચોર ધર મારે=ચોર ભોમિયો હોય તો

ધરમાં જોરી કરે. જાણો કાપડો કોડીનો =જ્યાં લગી જે ખાતર જણાઈ નથી ત્યાં લગી તેને માટે આતુરતા રહે છે, પણ ભાવ રહેતો નથી. જાણવાથી વસ્તુની કિંમત ધરી ગય છે.

જાણેઅજાણે, અં જાણીને અથવા નહિ જાણીને; જુલયુક્તી; ગદગત થવાથી, ખેખરપણામાં; સહસાજ.

જાણોકે, અં અમુક રીતે હોય તેમ; આવી તેવી રીતે; આમ હોય તેમ. :—જાણે કે દરિયોજ હોય તેમ પાણી ભરાઈ ગયું. આ શબ્દ ઉત્પ્રેક્ષા ખતાવે છે. (૨) એમ થાય છે કે; એવો વિચાર આવે છે કે. ઉં જાણે જાઉં તે વનમાં, એ શક નાયક જહાં રહે છે. આમ હોય નહિ મું? એવો અર્થ ખતાવે છે. ઉં આજે વહાણે સુપત મહિં જાણે, તેડયાં વહુવર જિલાણાને આણે. કા. પી.

જાણો, પું જાણનારો; જાણ. ઉં જાણા જોશી તેડાવિયા, મેઘાંઅર ગાજો. (૨) વિં શાણું; ડહાણું.

જાણવાણો, અં અડધુંપડધું જાણવામાં આવે તેમ. (૨) પું થોડું ઘણું જેની જાણમાં હોય તે.

જાણ્યુંવીણ્યું, વિં આમ તેમથી સહેજસાજ જાણેલું સાંભળેલું હોય એવું; જાણીતું.

જાત, વિં [સં. જાત] જન્મેલું; ઉત્પત્ત થયેલું; ઉદ્ભૂત; પેદા થયેલું. :—જગજાત=જાતમાંથી ઉત્પત્ત થયેલું. જાતપક્ષ=પાંખો આવેલી હોય એવું.

જાત, સીં [સં. જાત] અમુક લક્ષણને લક્ષીને પાડેલો જે વર્ણ વિભાગ ભેદ અથવા વર્ગ તે; જાતિ. જેમકે દેશને લક્ષીને પડેલી માણસોની જાતો:—હિંદુસ્તાની, યુરોપિયન, જાપાની, અમેરિકન, પંજાબી અને ગુજરાતી વગેરે. ધર્મને લક્ષીને પડેલી જાતો. :—હિંદુ,

મુસલમાન જૈન અને ખ્રિસ્તી વગેરે. કર્મને લક્ષીને પડેલી જાતો. :-શ્વાહણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્ર વગેરે. ધંધાને લક્ષીને પડેલી જાતો. :-મોચી, લુહાર, સુતાર વગેરે. વર્ણ ઉપરથી. :-ગોરી, કાળી, પીળી વગેરે. જન્મને લક્ષીને ભેદ. :-માણસ, પશુ, પંખી, કીટ ઇત્યાદિ. રૂપ, રંગ, આકાર, સ્વભાવ વગેરે ઉપરથી જે વર્ગ નામ પડેલું હોય તે. આ પ્રમાણે જે વર્ગ પાડવામાં આવેલા હોય છે તે વર્ગમાંના દરેક એકાદ તે. (૨) બીજગુણ, વંશગુણ, સ્વભાવ, અને અસલખાસિયત તે; સારાખોટાપણું; ઉચ-નીચપણું; સ્વાદ વગેરે અસલ જન્મના ભાવોથી પડેલા ભેદોમાંના દરેક તે. :-ચાષ હળ્યો હોય તોપણ કોઈવાર એની જાત ઉપર જાય. જેવી જાતનું કપડું હોય તેવી જાત પડે. જાત વિના જાત ન પડે. જાતનો દૂર હોય તે દયાળુ ક્યાંથી નીવડે ? (૩) જન્મ લઈને ઉત્પન્ન થયેલું જે સ્પૃહ તે; શરીર; દેહ. :-મારી જાતના સમ. જાતે=પોતેજ. :-હું જાતે હાં જમીન. ૩૦ પ્ર૦ જાતનું અડધું=મકડસીકધું; માંદું; નહિ બળવાન. જાતનું=પોતામાંનું; પોતાનું. જાતકજાત=જન્મથી અસલથીજ ખાસિયતથી જે સારાખોટાપણું તે. કિં ૩૦ જાત ચારવી=મહુ શારીરિક શ્રમ ન લેવો; કામકાજ કે મહેનત કરવાથી ડરવું. જાત તોડવી=ખૂબ મહેનત કરવી; બહુ ખંત અને મહેનત લઈને કામ કરવું. જાત બોળવી=મલાવું; દેહને ભટ્ટ કરવો. જાત વેચીને પુરું કરવું=પોતાના દેહ-સ્વાતંત્ર્ય વેચીને પણ્ય ઋણ વગેરે અદા કરવું અથવા કુટુંબનું પાલન કરવું; ગમે તે રીતે ભરી-પુરી આપવું. જાતેજાત જીવી કરવી=રૂપ રંગ અને આકાર વગેરેને અનુસરીને વસ્તુના જાતવાર વિભાગ પાડવા. કહે ૦ જાત

જણાય પણ મન ન જણાય. જાત વિના જાત ન પડે. જાત જોઈને વસીએ અને સોનું જોઈને કસીએ. જાતજાતને ખાય. જાતકર્મ, ન૦ [સં.] જન્મેલા છોકરાને કરવાના દસ સંસ્કારમાંના એક સંસ્કાર તે; જન્મેલા છોકરાનો નાળ વધેર્યા પહેલાં પિતાએ સોનાને ચમચે તેની જીભ ઉપર ઘી લગાડવું તે.

જાતજાત, સ્ત્રી ૦ અમુક વર્ણ-લોકનું જે ટોળું અથવા પંચ તે.

જાતભાઈ, પું ૦ સ્વજાતિનો માણસ તે; નાતીલો; જાતીલો.

જાતર, સ્ત્રી ૦ [સં. યાત્રા] જાતરા. જીની કવિતામાં. :-જીતાજાતર આવશે. રા. દુહા.

જાતરા, સ્ત્રી ૦ [સં. યાત્રા] સ્નાન, પૂજા, દર્શન, શ્રાદ્ધ વગેરે કરવાને માટે પવિત્ર તીર્થ સ્થાનોમાં જવું-ફરવું તે; પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવનાં દર્શન કરવાને જવું તે. (૨) દેવના જન્માદિક નિમિત્ત ને નિયત દિવસે તેના ધામ આગળ જે ઉત્સવાદિક કરવાને તેના ભક્તોનું ભેગા થવું તે; મેળો; ઉત્સવ સમારંભ તે. ૩૦ પ્ર૦ જગજાતરા=પાણીમાં વિહરવું તે. જેલજાતરા=કેદખાને જઈ આવવું તે. (૩) ભ્રમણ; ફરવું તે.

જાતચંત, વિ ૦ જાતવાળું; કુલીન; ખાનદાન.

જાતવાન, વિ ૦ જાતવાળું; કુલીન; ખાનદાન; સારા કુલમાં જન્મેલું; સારી જાતનું; જીનિયાત.

જાતવેદ, પું ૦ [સં.] અગ્નિ; દેવતા.

જાત, વિ ૦ જણેલી; જાણી; છોકરી; પુત્રી.

જાતિ, સ્ત્રી ૦ [સં.] જેમાં જન્મ થયો હોય તે-વર્ગ-વર્ણ; મનુષ્ય, પશુ, પંખી, હંસ વગેરે પ્રકાર-વર્ગ અને ભેદ તે; કુળ; વંશ; નાતજાત; વર્ણ; જાતિ. (૨) ગણિત પ્રમાણમાં અમુક આંકડો. (૩) એક ફક્તવેલ.

નતિભેદ, પું. [સં.] વર્ણભેદ; અમુક, અમુક નતિનો અને બીજો બીજી નતિનો, એવો જે આતરો, એક બીજા વચ્ચેનું અંતર તે; યાતિભેદ; નાતગતપણું; ટોળાઅંતર; બે વિભાગો વચ્ચેની જુદાઇ.

નતિભ્રંશ, પું. [સં.] નતિમાંથી પડીજવું તે; નતિ ગુમાવવી તે.

નતિભ્રષ્ટ, વિ. [સં.] નતિમાંથી બહાર નીકળી ગયેલું; નતના જે આચારવિચાર હોય તેનું ઉલ્લંઘન કરી ગયેલું; પતિત; નતિ બહિષ્કૃત હોય તે.

નતિવહેવાર, પું. પોતાના સમુદાય સાથે આપણે કરવાનો સંબંધ તે.

નતિસ્વભાવ, પું. [સં.] જન્મખાસિયત; અમુક વર્ગનો જે સ્વભાવ હોય તે સ્વભાવનું —નતિએ ઉતરેલું વચણ તે; નતિનો એકાદો ખાસ ગુણ તે.

નતિવાચક, વિ. [સં.] નતિદર્શક; નત બતાવનાર. વ્યાકરણમાં.

નતિવેર; નં. કુદરતી વેર; સ્વાભાવિક દ્રેષભાવ તે. :—ઉદર બિલાડીનું; ધ્રુવડકાગડાનું. વર્ગ વર્ગ વચ્ચેનું.

નતિસ્મરણ, નં. પોતાની જાતનું જે સ્મરણ તે; પેલા જન્મ સંબંધી યાદ તે.

નતી, સ્ત્રી. જાત; નતિ.

નતીય, વિ. [સં.] જાતનું; નતિસંબંધી; સ્વજાતીય=પોતાની જાતનું.

જાતીલું, વિ. જાતિનું; સમૂહમાંનું. પું. જાતીલો, સ્ત્રી. જાતીલી. સ્વજાતીય. પોતાની નાત-જાતનું માણસ તે. નાતીલા જાતીલાથી સંપ કરી ચાલે સંસાર. ક. દ. ડા.

જાતુધાન, પું. [સં.] યાતુધાન) રાક્ષસ; નિશાચર.

જાતે, અં. પોતે; પોતાને જરીરે; સ્વયં; પોતાની મેળે.

જાત્યંધ, વિ. જન્મથીજ આધળું હોય એવું; પ્રણયક્ષુ.

જાત્યભિમાન, નં. જાતિનું જે અભિમાન તે.

જાત્રા, સ્ત્રી. [સં.] યાત્રા) જવું, ફરવું, તીર્થોમાં મુસાફરી કરવી તે; માણસોએ સમૂહમાં રહી પ્રવાસ કરવો તે. તીર્થયાત્રા=પવિત્ર ધામોમાં સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દાન વગેરે પારલૌકિક ધર્મે સાધવાને માટે ફરવું તે. (૨) દેવ નિમિત્તે જે ઉત્સવ કરવો તે; એ ઉત્સવનો સમારંભ અને મેળાવડો વગેરે તે. (૩) શરીરનો નિર્વાહ કરવો તે; દેહ ધારણ થાય એવો જે વ્યવસાય, આજીવિકા તે; ભરણપોષણનો માર્ગ. :—દેહ-શરીરયાત્રા. લોકયાત્રા=લોક વ્યવહાર; વહીવટ; રીતરિવાજ વગેરે.

જાત્રાળુ, વિ. જાત્રામાં ફરવા નીકળેલું; યાત્રા કરનાર; તીર્થ ફરનાર; પ્રવાસી. (૨) બીજા માગીને તીર્થોમાં ફરનાર.

જાથુ, વિ. ચાલુ; હમેશનું; હમેશ ચાલ્યા કરે એવું. (૨) અં. સદા; હમેશ.

જાથુક, વિ. હમેશનું; સદા ચાલે એવું. (૨) ચાલુ; હમેશ ચાલ્યા કરે.

જાદ, સ્ત્રી. યાદ; ખમર.

જાદરણી, સ્ત્રી. જાદરડી.

જાદર, નં. ધોળા આછા વણાટનું એક જાતનું રેશમી કપડું. :—જાદરનું કપડું=પરણતી વખતે કન્યાને જે આછા વણાટનું ધોળું રેશમી કાપડું પહેરાવે છે તે જાતનું કપડું. એ વસ્ત્ર જેવું હોય છે.

જાદરિયું, નં. ઘઉંના પોંખનો લાડુ; પોંખની સાથે ગળપણ ઘી વગેરે નાંખીને બનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ.

જાદવ, પું. [સં.] યાદવ) યદુવંશીય પુરુષ; યદુરાજના કુળનો, વંશનો—યદુવંશી રજ-પુત્ર જાતિનો જે માણસ તે. શ્રીકૃષ્ણ વગેરે જાદવ હતા.

નદવાસ્થળી, સ્ત્રીં નદવો વચ્ચે માંહોમાંહે થયેથી લગાઇના જેવી જે માંહોમાંહે ભયં-
કર લગાઇ થતી તે. (મ. યાદવી) દારકાના
યાદવો શ્રીકૃષ્ણ વગેરે સૌ પ્રજાસપાટણમાં
યાત્રાએ ગયા હતા. ત્યાં યાત્રાના ઉત્સવમાં
ખૂબ દારૂ પીધા પછી તેઓમાં માંહોમાંહે
મોટી લગાઇ થઇ હતી. કેદને લીધે પોતે
કોને મારે છે અને કોની સાથે લડે છે
તેનું કોઇને જ્ઞાન રહ્યું નહિ ને સૌ નાશ
પામ્યા. આ માંહોમાંહેની લગાઇ એવી
ભયંકર થઇ પડી કે જેથી લગભગ આખું
નદવકુળ નાશ પામ્યું. આ ઉપરથી ઘર
કે કુટુંબનાં સ્નેહીઓ વચ્ચે ચાલેલા કલેશને
નદવાસ્થળી કહેવામાં આવે છે.

નદી, અં [ફા.] ખૂબ; વધારે.

નદી, સ્ત્રીં [ફા.] છોકરી; બેટી.

નદુ, નં [ફા.] સાધારણ બુદ્ધિનાં માણ-
સોથી સમજી શકાય નહિ એવું જે તે;
મંત્ર, તંત્ર, યુક્તિ, હાથચાલાકી કે બીજી
કોઇ રીતે બીજાથી સમજાય નહિ અને
સૌને આશ્ચર્ય લાગે એવું જે કામ-મનાવ
ચમત્કાર વગેરે તે. (૨) ચમત્કારિક કામો
કરવા-સાધવાની જે વિદ્યા તે; તંત્રવિદ્યા;
મંત્રમોહિની; કામણ; ઇક્ષમ; નજરબંધી,
ગારૂડી વિદ્યા; માયા; અભિચાર; ઇન્દ્રલગ્ન;
મંત્રયોગ. કિં પ્રં નદુકરવું=ભોળાવવું;
વશ કરવું; બીજાને વિસ્મય થાય એમ
કરવું; માયા કરવી. નદુમંતર=નદુ થાય
એવા જે છુપા ઉચ્ચાર તે; ચમત્કારી
કામણમંત્ર.

નદુક, વિં ચમત્કારિક; નદુએ ઉત્પન્ન થયેલું;
નદુસંબંધી.

નદુખોર, પું નદુ પાછળ મચ્છો રહ્યો હોય
એવો માણસ; નદુનો બચ્ચની; નદુ બચ્ચ-
નારો.

નદુગર, પું નદુના ખેત્ર અને ચમત્કાર વગેરે
કરનારો; બાજીગર; ખેસાડી; ગારૂડી.

નદુગારૂ, વિં નદુક અસર ઉત્પન્ન કરે એવું;
મોહિની લગાડે એવું; વશ કરી લે એવું;
મોહક; માયાવી. ઉં નદુગારો ધુનારો
કહ્યું કર ગયોરે.

નદુગીરી, સ્ત્રીં નદુની વિદ્યા તે; માયા;
ઇક્ષમ. (૨) નદુ કરવાની આવડ તે.

નદુટાણા, પું નદુનો નાનો જેવો ચમત્કાર તે.

નદુમંતર, પું નદુ કરવાનો મંત્ર તે; નદુ
સંબંધી મંત્ર.

નદે, અં વધારે; ખૂબ; જોઇએ તે કરતાં
વધારે હોય તેમ.

નદો, પું [ફા.] છોકરો; શાહનદો; બેટો.

નન, સ્ત્રીં પરણ્યા જતા વરની સાથે જનારો
જે જનસમૂહ તે; વરને પરણાવવા જના-
રાઓનો જે સમવાય તે. કિં પ્રં જન
સુંદરડરી=જનને એકઠી કરી લઇ જવાની
ધામધુમ-ગોડવણ કરવી; જન મેળવવી=
જન કાઢીને જવું તે. જન શોભવવી=
જન શોભે તેમ કરવું. જનનેજવું=વર
પરણાવવા જવું; માનભર્યા પરીણા થવું.
૩૦ પ્રં જનને આવવું=મોજશોખ કરવા
ખાવાપીવા કે આતિથ્ય કરાવવા જવું:-
ગરદન ઉપર કાકરી મૂડીને કામ કરો, અહિં
તો કામ કરવાનું છે તમે કંઇ અહિં
જનને આવ્યા નથી. આતિથ્ય માન વગે-
રેને યોગ્ય નહિ પણ કામકાજ કરવાને
રહેલા માણસને ટાણે મારતાં કહેવાય છે
કે, 'એ કંઇ અહિં જનને આવ્યો નથી.'
કહેં જનમાં કોઇ જાણે નહિ અને હું
વરનો બાપ.

નન, પું [ફા.] માણ; આત્મા; જીવ. (૨)
સ્નેહ; પ્રેમ. ૩૦ પ્રં જીવજન=મહાપ્રિય;
માણપ્રિય. કિં પ્રં જન આપવો=જીવ

આપવો; પ્રાણ કાઢી નાંખવો. જનથી મારવું=પ્રાણ જતો રહે એવું મારવું; જીવ લઈ લેવો. જન લેવો=જીવ લેવો. જન પર આવવું=પોતાના પ્રાણ ઉપર સંકટ આવે તે વખતે પ્રાણના રક્ષણ માટે જે સામા થવું તે; જીવ સાટે જીવ લેવા જેવા દ્વેષથી સામા થવું. બેજન કરવું=નિર્જીવ કરવું; પ્રાણ જતો રહે એમ કરવું. જન સંભાળીને કામ કરવું=જીવ સાચવીને કામ કરવું. (૩) નં [ફા. જિયાન] નુકસાન; હાનિ; ખોટ; ગેરલાભ; વ્યય. જનકરવું=નુકસાન કરવું. ખરચ-વ્યય. :-પૈસાનું જન થાય તેની હરકત નહિ પણ સાફ કામ કરવું. જન થયું=નુકસાન-હાનિ થઈ.

જનકી, સ્ત્રી [સં] જનકરાજનાં પુત્રી તે; સીતાજી.

જનપિછાન, નં જનજીવમાં અને ઓળખવામાં હોય એવું જે તે, એવી જે હાલત તે; જાણતા અને ઓળખતા હોઈએ એવો જે સારો પરિચય-સ્નેહસંબંધ તે.

જનમાલ, પું જીવ-પ્રાણ અને મિલકત તે; જીવિત તેમજ તેનાં સાધનો તે; જન અને માલમતા એક તે; પ્રજા અને તેની માલમિલકત:-જનમાલનું રક્ષણ કરવું એ રાજાનો ધર્મ છે.

જનરડી, સ્ત્રી જનમાંની સ્ત્રી; વરને પરણાવવા જનારી-ગયેલી સ્ત્રીઓમાંની એક તે; બદરશી.

જનવર, નં [ફા. જાન=જીવ-વર] જેનામાં ચૈતન્ય હોય એવું પ્રાણી; દોર; પથુ.

જનવરી, વિં વનના જનવર સંબંધી-જેવું; બંગલી; પાશવ :-જનવરી ખવાસ.

જનકથો, પું જનકથો; જનમાંનો જે એકદ જણ તે; વરનો સાથી.

જનનાં, સ્ત્રી માયુક; પ્રિયા; ખ્યારી.

જનિ, પું [સં.] પ્રતિ. જાપા અને જાનિ.

જની, વિં [ફા.] જન જેવું; પ્રાણ જેવું વહાલું; પ્રાણપ્રિય. :-જનપ્રિયસ્ત. (સં.) યાત્રિક.

જનીવાસો, પું વર અને જનને જે ઠેકાણે ઉતારે આપ્યો હોય તે સ્થાન.

જનુ, સ્ત્રી [સં.] બંગ.

જનેવારી, પું ખ્રિસ્તી વરસનો પહેલો મહીનો; જન્યુઆરી. ઉં જનેવારી જાણ્યો.

જનૈડી, સ્ત્રી જનરડી; બંદરશી.

જનૈયો, પું જનમાંનો માણસ; વરને પરણાવવા તેની સાથે ગયેલા પુરૂષોમાંનો એક જણ તે.

જનોતર, સ્ત્રી જન અને નૌતર; જન અને તેમાં નૌતરેલા પરોણાઓ વગેરે તે. ઉં જનોતર ગઈ દારકા એક રહ્યો સુભદ્રા તંન.

જન્યુઆરી, પું [અં.] ખ્રિસ્તી વરસનો પહેલો મહીનો.

જપ, પું જપ. ઉં જપ જપતીરે જાય.

જપક, પું જપ કરનાર; જપિયો.

જપતો, પું [ફા. જાવિતા] કિમતી વસ્તુ ઉપર તે ચોરાઈ જાય નહિ તે માટે અને માણસ વગેરે ઉપર તે નારી જાય નહિ તે માટે જે ખંતીલી સંભાળ રાખવી તે; ચોકસી; તકેદારી; સાવચેતી; સંભાળ; પાકો બંદોબસ્ત. કિંમત જપતો રાખવો=સંભાળ રાખવી; બંદોબસ્ત રાખવો; સખતાઈથી નજર રાખવી.

જપાન, નાં પૂર્વ યોગાર્ચની પૂર્વે ચીનની પાસે પાસિફિક મહા સાગરમાંના હોનસુ, શિકોકુ ક્યુસુ જેસો તથા ખીજા ધણીક નાના મોટા ટાપુઓ મળીને બનેલો એક દેશ; નિપોન; ઉમતા સૂર્યની ભૂમિ. જપાનનું ક્ષેત્રફળ ૧૬૨૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે. એની વસ્તી પોણા પાંચ કરોડ માણસની છે. જપાનના લોકો બુદ્ધધર્મ પાળે છે. ચિનાઈ ભાષાને મળતી જપાની ભાષા

તેઓ બોલે છે અને રંગ પીળા છે. જાપા-
નમાં ધણા પર્યતો છે અને તેમાંના ધણા
જાપાણીઓ હોય છે. જાપાનીઓ ઉલોગી અને
ખેતીવા હોઈ છેલ્લાં પચાસ સાઠ વરસમાં
પશ્ચિમનો સુધારો દાખલ કરી હાલ એક
અગ્રવાન પ્રજાની સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે.

જાપાની, વિં જાપાનનું; જાપાનસંબંધી;
જાપાનનું વતની.

જાપ્પ, વિં [સં.] જપવા જોગ; જપવાને
યોગ્ય હોય એવું.

જાફત, સ્ત્રીં [અ. જિયાફત] મીજાપાની;
ઉગ્રશી; ઉત્સવ. કિં પ્રં જાફત આ-
પવી=પુશીનું બોજન આપી મેળાવડો
કરવો.

જાફરામાની, વિં [ફા.] કેસર જેવા રંગનું;
કેસરિયું.

જાફરાન, નં [ફા.] કેસર. કહેં ગધેકું
જાફરાનકી કયા ખયર.

જાફરાખાદ, નં કાઠિયાવાડમાં વેરાવળ અને
પ્રભાત પાટણ તરફના ખુલ્લા દરિયા કિનારા
ઉપર આવેલું એક સુંદર બંદર અને
સંસ્થાન.

જાફરાખાદી, વિં જાફરાખાદનું-સંબંધી; વતની.

જાફાટ, નં બેદરકારીપણું.

જાખજા, અં જ્યાસક; ખડુ થઈ જાય તેમ;
જાખજા વખાણુ કર્યાં.

જાખાસિ, નાં [સં.] રામાયણ સમયના એક
ઋષિ. દશરથ રાજાના પુરોહિતોમાં જાખાસિ
એક હતા. વનવાસે નહિ જતાં ભરત જે
ગાદી આપતો હતો તે સ્વીકારવાને તેમણે
રામને ખૂબ સમજાવ્યા હતા. પૌરાણિક
કથાનકોમાં જાખાસિ ખડુ પ્રસિદ્ધ ઋષિ છે.

જાખણું, વિં (ગાખણું) પશુની ગર્ભવતી માદા.

જાખ, પું [ફા.] પડવીવાળું પવાણું; કટોરો.

(૨) દારૂ પીવાની રત્ન જડિત પિયાલી.

(૩) જામફળીનું ફળ; જામફળ. (૪) કાઠિ-
યાવાડમાં આવેલા નવાનગરના-જામનગરના
રાજાઓની ઝોળખ; અટક. :-જામસાહેબ.

જામ, પું [સં. યામ] રાત દહાડાનો આક્રમે
ભાગ; ત્રણ કલાક જેટલો વખત તે; યામ;
પહોર. દિવસના ચાર અને રાત્રિના ચાર
મળીને આઠ જામ થાય છે.

જામગરી, (જામગિરી) સ્ત્રીં તોપ અને બંદુક-
ના થડ આગળનું ખામણું કે જ્યાંથી
બંદરના દારૂને સળગાવાય છે તે; કાન; તોપ
કે બંદુક કુટવા માટે સળગાવવાનું નાકું.
(૨) કાયાની શણ કે સુતરની એક છેડેથી
સળગતી રાખેલી, તોપ બંદુક વગેરેના
દારૂને ચેતવનારી કે દેવતા પાડવાની દોરી;
પલીતો. કિં પ્રં જામગરી સળગાવવી=
ઉશ્કેરણી આપવી; લડાઈ ઝઘડો થાય એમ
કરવું; ઉશ્કેરવું; પલીતો કરવો-મૂકવો તે.
જામગરી ચાંપવી=સળગી, બલુકી ઉડે તેમ
કરવું; ચપટી દારૂ મૂકેલો હોય તેમાં એક
છેડેથી સળગતી દોરી ચાંપવી-લગાડતી
એટલે બડકો લઈ ઉડે તેમ કરવું; મોટો
ખગલખાટ કે ઝઘડો જાગે એમ કરવું તે.

જામણ, નં (જમાવનાર) કોઈ વસ્તુ જામી
જાય એમ કરે એવું જે તે; અંત્રકરણ;
મેળવણ.

જામદંબ્ય, નાં [સં.] જામદગ્નિનું સંતાન તે;
પરશુરામ.

જામદાની, સ્ત્રીં જેની બંદર-પોતમાં ને
પોતમાં વણાટની ભાત-વેલ પાડેલી હોય
એવું ઉંચા વણાટનું સુતરાઉ કપડું. આ
કપડાનાં અસલ પહેરણુ અને અંગરખાં
વગેરે કરવામાં આવતાં હતાં.

જામદાર, પું [ફા.] જામદારખાનાનો ઉપરી.
તિજેર; ખજાનચી; કીચીદાર.

જામદારખાનું, નં [ફા.] જવાહિર, દાગીના અને રોકડ વગેરે રાખવાનું સ્થાન તે; તિબેરી; લંડાર; નિધિ.

જામનગર, નં કાઠિયાવાડમાં આવેલું એક રજપુત રાજ્ય; જુનું નવાનગર.

જામની, સ્ત્રી [સં. જામિની] સ્ત્રી. (૨) રાત્રિ.

જામડંળી, નં જમડંળ; જમડંળડીનું કળ.

જામડંળી, સ્ત્રી જમડંળડી; જેને જામડંળ થાય છે તે ઝાડ.

જામડું, કિં અં છુટાં છુટાં તરવોનું એકત્ર થવું; સંઘટન થવું; ધન થવું; બંધાવું; સાથે સાથે મળી જવું; ફરવું; બાઝવું. (૨) બરોબર ચાલી રહેવું; ખૂબ મચવું; ગાઢ થવું. :-યુદ્ધ જામડું. મૈત્રી જામી. યથાર્થ સ્થિતિએ, વંદેએ તેવી હાલતે પહોંચી જવું; ખીલવું. :-ખૂબ રંગ જામ્યો. (૩) બંધાવું; ફરવું; પરમાણુઓનું ઘટ થવું. :-દૂધ જામ્યું. (૪) વધી-ખીલીને બહાર આવવો=સારો સંગ્રહ જામ્યો છે. કિં પ્રં બંધો જામવો=વેપાર ખીલવો અને સારી સ્થિતિએ પહોંચવો. જામી જવું=એકદમ સામસામે અથડાવું; ટપાટપી થવી; લડાઈ થવી; ચોંટવું; સ્થિર દંઢથવું; જુદું કે છુટું પડે નહિ એમ થવું. :-છોડ જામ્યા પછી ટેકા કાઢી લેજો.

જામાટ, પું [સં.] જમાઈ.

જામાત્ર, પું જમાઈ.

જામિની, સ્ત્રી [સં. જામિની] રાત્રિ, રજની.

ઉં જામિનીના જાગરણે અરેણાં, લોચનિયાં લોચાતાં, જામ્યો જીવણ, જાણ્યું જુઠ જવા દો. મુવ.

જામીન, પું [ફા.] અસુક કામ અસુક ન કરે તો કરી આપવા કે તેનો જવાબ દેવાને હું જોખમદાર ચાઉં છું, એવી કશુલત આપનારો; બાંધકર; પ્રતિજ્ઞ;

જવાબદાર. કિં પ્રં જામીન આપવા=સામાને ચોતા ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો ખીજનો વિશ્વાસ અપાવવો તે; બાંધકર દેવા. જામીન લેવા=બાંધકર માગવા. જામીનપર છુટવું=બાંધકર આપીને ચોતે નક્કી કરેલી મુદતે હાજર થાય નહિ તો તેને માટે અસુક માણસ જોખમદાર ગણાય એવો વિશ્વાસ અપાવી છુટવું. જામીન થવું=બાંધકર બનવું; ખીજ માણસના કાર્યની જોખમદારી ચોતાને માથે લેવી.

જામીનગીરી, સ્ત્રી જામીન તરીકે કશુલત કરવી-આપવી તે; જોખમદારી માથે લેવી તે; જવાબદારી. (૨) વિશ્વાસ; ખાતરી; કશુલત.

જામો, પું [ફા.] પુરુષને ડીલે પહેરવાનો દિંચણીનું મહુ નીચે લગી લખડો રહે એવો ઘેરદાર ડગલો કે અંગરખો. સંપૂર્ણ પોષાકમાં, સારા માદાના અને મેળાવડાના પોષાકમાં પારસીઓ તેમજ હિંદુઓ અને રાજદરબારમાં મુસલમાનો જામા પહેરતા હતા અને મુંબાઈ સુરત તરફ અત્યારે પણ પહેરે છે. વરરાજને જરીનો જે મોટો ડગલો-અંગરખો પહેરાવવામાં આવે છે તે. ઉત્તર ગુજરાતમાં જામો કહેવાય છે. વાધો. જામાની સાથે હમેશ પિછોડી સંખવી પડે છે તેથી 'જામો પિછોડી' અથવા 'જામાપિછોડી' નો પોષાક એમ કહેવાય છે.

જામવાન, નં રામાયણ પ્રમાણે રામને મદદ કરનાર રિંછનો રાજા. તે સુગ્રીવનો બળવાન ને શુદ્ધિશીલ સામંત હતા. કૃષ્ણાવતારમાં સ્વમંતક મણિને માટે કૃષ્ણને તેની સાથે મુદ્દ થયું હતું. તેણે પછી જામવાતી નામે ચોતાની છોકરી અને મણિ કૃષ્ણને સોંપ્યાં હતાં.

નમ્યુનક, ન૦ [સં.] સોનું; સુવર્ણ; હેમ.
નયનશીન, પું વાલીવારસ; વંશજ; કુટુંબના
હકદાર પુરુષો. :-આમારા નયનશીનો સાથે
તમારે માનથી તથા ખરેખરા પ્રગ ધર્મ
પ્રમાણે વર્તવું. પાં. ચો.

નયપત્રી, સ્ત્રી૦ [સં. જાતીપત્રી.] નયકળ
ઉપરનું તૈલી સુગંધિદાર છાતું; નવંતરી;
નવંત્રી; એક જાતનો તેજનો. ઔષધિ
અને ગરમ મસાલા તરીકે વપરાય છે.

નયકળ, ન૦ [સં. જાતીફલ] સોપારી જેવું
પણ પોચું તૈલિસુગંધિદાર એક ફળ; એક
તેજનો. સુમાત્રા, જાયા, લંકા, નીલગિરિ
વગેરે પહાડી અને ગરમ દેશોમાં નયકળીનાં
ઝાડ થાય છે. તે આશરે વીસ ફૂટ
ઉંચાં થાય છે. તેને ગુચ્છાદાર લ આવી
તેમાં ફળ આકે છે. ફળ ઉપર ચણ પડ
હોય છે. એક પોચું ને લાલ પડ હોય
છે તે નવંતરી તરીકે વપરાય છે ને ખીજું
પડ કાણ કાટલા જેવું હોય છે તેમાંથી
ફળ નીકળે છે. આફ્રિકામાં નયકળનાં ઝાડ
થાયછે પરંતુ ખેતી કરવાથી જેવાં સારાં થાય
છે તેવાં જંગલમાં થતાં નથી. લંબગોળ
નહિ પણ ગોળ નયકળ સાફ અને ગુણ-
કારી ગણાય છે. એમાંથી તેલ નીકળે છે
તે વાયુના રોગ ઉપર વપરાય છે. નયકળ
માદક છે. ગરમ સુગંધિ મસાલા તરીકે
તે આપણે અહિં પુષ્કળ વપરાય છે.

નયા, સ્ત્રી૦ [સં. જાયા] સ્ત્રી; વદ્ય; પત્ની.
નયી, વિ૦ [સં. જન્] જન્મેલી; જણી.
ખેટી; પુત્રી; છાકરી. ઉ૦ માડીની નયી
કમારે આવશે.

નયું, વિ૦ જન્મેલું; જણું. ઓકરું; ખચ્યું.
:-નયું તે સર્વે જવાનું.

નયો, પું જન્મેલો; જણો; છાકરો; પુત્ર.
:-સાસુનયો ઘેર લડશે. માડીનયો=
ભાઈ. સાસુનયો=વર, પતિ.

નર, સ્ત્રી૦ જુવાર. (૨) પું [સં.] જે પર
પુરુષ સાથે સ્ત્રીને પ્રીતિ હોય તે; આશક;
ઉપપતિ. :-અહ્યા નર=તેની સાથે નરી
કરનાર-ઈન્દ્ર.

નરકર્મ, ન૦ [સં.] સ્ત્રીએ પર પુરુષ સાથે
અને પુરુષે પર સ્ત્રી સાથે આડા-ખોટા
વહેવાર રાખવો તે; પરાયાં સ્ત્રીપુરુષનો
અયોગ્ય સંબંધ તે; પતિવ્રત કે પત્નીવ્રતનો
લંગ તે; વ્યભિચાર.

નરકર્મી, વિ૦ નરીનું કામ કરનાર; વ્યભિચારી.
નરજ, વિ૦ [સં.] નરીથી ઉત્પન્ન થયેલું;
વ્યભિચારથી જન્મેલું ઓકરું.

નરણ, ન૦ [સં. જૂ] જર્જર થઇ જવું તે;
જવડું થવું તે. (૨) જર્જરિત કરવાની
જે ક્રિયા તે; માણસ જર્જર થઈ જાય એવો
જે તાત્રિક મંત્ર વગેરેનો પ્રયોગ તે; મુંઝોર.
' નરણ મારણ મંત્ર ' એમ જોણાય છે.

નરણું, ન૦ નરણ કરવું તે.

નરત, સ્ત્રી૦ મુસલમાનોમાં મરણને ત્રીજે
દિવસે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે;
ઉમર્યાની ક્રિયા.

નરિણી, સ્ત્રી૦ નરકર્મ કરનારી; વ્યભિચારિણી;
નકારીસ્ત્રી.

નરી, સ્ત્રી૦ નરકર્મ કરવું તે; વ્યભિચાર;
ચોરી છુપીથી સ્ત્રીપુરુષે ખોટા સંબંધવાર
ચલાવવો તે.

નરી, અ૦ ચાલુ; થર; જરુ; ચાલુ રહેલું
હોય એમ તે. કિં પ્ર૦ નરીકરવું=ચાલુ
કરવું. નરી રાખવું=ચાલુરાખવું.

નરીવિનરી, સ્ત્રી૦ વ્યભિચાર કરવો અને
વળી બડી તદબીરથી તેને છુપાવવો, છાનો
રાખવો તે; નરકૌશલ્ય; છિનાળું કરીને
તે ઢાંકી જાયવું તે. માણસ નરીવિનરી
રમી જાય છે. શુક્રમહોતેરીમાં શુક્ર બધી
વિનરીની વાતો કહી કહીને જ શુક્રણીને
નરી કરતાં અટકાવી દેવી.

જાડ, નાં બલિયાર; જિનાળું. (૨) અં
જરી; ચાલુ. :-હમણાં લણવાનું જાડ
રાખ. નીબ્યા કરવું તે; બંધ ન પડે તેમ.
:-કામ જાડ છે.

જાલ, સ્ત્રીં [સં. જાલં] જળ. (૨) છટકું.

જાલમ, વિં [સં. જાલમ] કૂર; તીક્ષ્ણ; નિર્દય.
(૨) અસહ્ય; ન ખમાય એવી સખતી-
યાળું; જુલમી.

જાલમી, સ્ત્રીં જાલમપાળું; કૂરતા; જુલમ.

જાલિંદર, પું સાધુઓની એક જન; અમુક
સંપ્રદાયના જે સાધુઓ તેમની ઓળખ.
'નાથ' જેવી.

જાલી, વિં કૂર; જુલમી.

જાલોર, નાં મારવાડમાં જોધપુર નજીક આ-
વેલું એક નાનું રાજ્ય. દિલ્લી અને ગુજ-
રાતના રસ્તા વચ્ચે જાલોર આવેલું છે.
પરમાર રાજાઓનું તે એક અળવાન રાજ્ય
હતું.

જાવક, વિં જાવ એમ કરવાનું; બહાર મોક-
લવાનું; રવાના કરવાનું; જતું હોય કે
જવાનું હોય એવું. માલ વગેરે:-જાવક
માલ. (૨) નાં મોકલેલું કે મોકલવાનું જે
તે; મોકલેલી કે મોકલવાની વસ્તુઓ તે.
:-કાગળપત્રો વગેરેની નોંધ તે. :-આવક
જાવકની નોંધ પોથીઓ. (૩) ઉધરે-
બહાર જાવ કે અપાય તે; ખરચાય તે.
નાંચાની જાવક. (૪) પું લાલરંગ.

જાવકબારનીરી, સ્ત્રીં અમુક ખાતામાંથી
બીજા ખાતા તરફ અથવા ખાતાની વડી
કચેરીમાંથી જે કાગળપત્રો બહાર જતા
હોય તેની નોંધપોથી.

જાવડાવાડ, અં જેવુંતેવું; તકલેદી; આધું
પાતળું; લાંબો વખત ટકે નહિ એવું; ફાસ
પુસિયું; કામ ચલાઉ હોય તેમ. એમ કહે-
વાય છે કે 'જાવડ' નામે પાટણના રાજાનો

એક દિવાન હતો; આગળ થયેલા દિવાનોની
માફક તેને પણ પોતાનું નામ રાખવાનો
અભખરો લાગ્યો હતો, પરંતુ સ્વભાવ
કંજુસ હોવાથી તે જે તળાવ, કુવા, વાવ,
કે મકાન બંધાવતો તે એટલાં બધાં સારાં
ને ટકાઉ થતાં ન હતાં તેથી હરેક તકલેદી
કામને તેને નામે 'જાવડલાવડ' કહેવાનું
લોકમાં ચાલુ થયું હતું. :-આ સાલ વરસાદ
જાવડલાવડ થયો છે.

જાવત, અં [સં. યાવત્] ન્યાં લગી.

જાવંતરી, સ્ત્રીં [સં. જ્ઞાતીવત્રી:] જાવફળ
ઉપરની પોચી અને તીખી, લાલ રંગની
છાલ; એક ગરમ મસાલો.

જાવંત્રી, સ્ત્રીં જાવંતરી.

જાવરી, સ્ત્રીં થોડા લખતમાં પચી જાય એવું
ખાણું; દાળભાત:-જાવરીની દાળરી.

જાવડં, વિં દોદળું; જર્જરી જાય એવું; કાણુ
લથુર. ઉં કુલ કાચો કાચા જાવરી,
જોધને કરજો જતંનજી.

જાવડી, સ્ત્રીં જાવડું; ખજુરીનાં પાંદડાંનું
ટાકું; ખજુરીનાં પાંદડાંની છાલની સાદડી.

જાવળું, નિં જીર્ણ; દોદળું; તકલેદી. (૨) નાં
પાતળું રાખ; કાજળી; જાડં.

જાવા, નાં મસાલાના ટાપુ સમૂહમાંનો એક
મોટો ટાપુ. તે સુમાત્રા અને બોર્નિયોની
વચ્ચે આવેલો છે. એની લંબાઈ ૬૦૦
માઈલ અને પહોળાઈ ૪૦ થી સવાસો
માઈલ જેટલી હોઈ એકંદર ક્ષેત્રફળ ૪૯૦૦૦
ચોરસ માઈલનું છે. એના એક છેડાથી
બીજા છેડા સુધી મોટા ને ઉંચા પર્વતોની
હાર આવેલી છે. આ પર્વતમાળામાં
ધણુ જવલંત જવાળામુખી છે. ચોમાસામાં
જ્યારે વરસાદની ઝડીઓ પડે છે ત્યારે
જવાળામુખીમાંથી ઉઠી ઉઠી વરાળના
ગોટગોટ નીકળી વરસતાં વાદળને વધારે
કાળાં બનાવે છે. જાવામાં બે ચોમાસાં

આવે છે. એક મેથી સપ્તમર લગીનું અને બીજું ડિસેમ્બરથી માર્ચની શરૂઆત લગીનું. જાવામાં અઠી કરોડ માણસની વસ્તી છે. હાલ જાવાનો ટાપુ હોલાડના વનદાઓને તામે છે, પરંતુ આગળ તે હિંદુ રાજાઓને તામે હતો. બૌદ્ધકાળમાં ત્યાં એ ધર્મ અને સત્તા જમ્યાં હતી, તે બાદ શાંકરમતનો વિજય થતાં શિવમાર્ગી રાજાઓ જાવાના ઘણીરણી થયા હતા અને ઇસ્વીસનના છેક સોળમા સૈકા લગી તેઓની તેની ઉપર રાજ્યસત્તા ચાલતી હતી. જાવામાં ઠેકઠેકાણે શિવાલયો અને હિંદુ દેવતાઓનાં મંદિરો તથા મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. ચાર પાંચ હજાર હિંદુઓની તેમાં વસ્તી છે. જાવામાં ઇગ્દૂપ ટાપુ છે અને હિંદુસ્તાન સાથે છેક આજ લગી તેનો પુષ્કળ વેપાર ચાલતો હતો તેથી ગુજરાતમાં એ કહેવત ચાલે છે કે, 'જે જગ જાવે તે ફરી ન આવે અને આવે તો પરિવાના પરિયા આવે એટલું લાવે.'

જાવું, જવું તે. (૨) જવું.

જાવેદાન, વિં હમેશનું; નિરંતર નીબ્યા કરે એવું; કાયમનું. (૨) નવી દુનિયાં.

જાવેદાની, સ્ત્રીઅનાદંતતા; નિત્યતા; અનંતતા; નીબ્યાજ કરે એવી સ્થિતિ તે.

જાસક, અં પુષ્કળ; જોષએ તેટલું; જોષતું હોય તે કરતાં વધારે; જાશક.

જાસકિયાં, નં ભયો ભયો થઇ રહે એવું તે; પુષ્કળ થઈ પડતું તે; જોષએ તે કરતાં વધારે થઈ વધે એમ પૂર્ણ થઈ પડેલું અને તેથી તૃપ્તિ સૂચક જે અતિશયતાનો ઉદ્દગાર થયો તે. બહુવચને વપરાય છે.

જાસવેલ, સ્ત્રીં જાસુદ; જાસવંદ; એક ફલવેલ.

જાસુ, સ્ત્રીં જાસુદ; એક જાતની ફલવેલ. 'કલેશરી' અને તેનાં ફલ. એમ કહેવાય

છે કે કલેશરીનાં ફલ જેના ધર ઉપર નાંખ્યાં હોય તેના ધરમાં કલેશ થાય.

જાસુદ, સ્ત્રીં એક જાતની ફલવેલ. આ બાગા-યત ફલ છે અને તે રાતાં, ગુલાબી; સહેજ પીળાં લાલ ગુલાબી ઘોળાશ પડતાં અર્થાત ગોરાં લાલ એમ બે ત્રણ જાતનાં થાય છે. છેલ્લી જાતનાં ગૌર ફલ તેના આંખને આનંદ પમાડે એવા રંગ ને સુરેખતા માટે વખાણાય છે. ઉં જુઓ જરા જાસુદ પુષ્પગોરાં. કા. પી.

જાસુદી, સ્ત્રીં જાસુદનો છોડ અથવા વેલ તે.

જાસુસ, પું [અં જાસૂ] છુપા વેષે શત્રુના નગરમાં કે લશ્કરમાં ફરી ત્યાંની ખાતમી લાવનારો ફત્ત; ખાતમીદાર; છુપી ખમરો લાવનારો; ચાર; ચુમફત. (૨) કાસદ; ખમર કે કાગળ-પત્તર લખ જતાર લાવનાર; ખેપિયો; ટપાલી.

જાસુસી, સ્ત્રીં છુપી ખાતમીઓ લાવવાનું કામ તે; ખાતમીદારપણું; ચારકર્મ; ફત્તનું કામ તે.

જાસુદ, જું જાસુદ.

જાસો, પું જાસ્તી ગુજારનારો; મરણિયો થઈ વિચાર્યું ન વિચાર્યું જે તે કામ કરી નાંખનારો; આતતાયી; ગામ ઉપર કે સરકાર ઉપર ચિઢાઇ લોકોના જાનમાલ ઉપર જાસ્તી કરનાર; બહારવટિયો; છાપરાં અને ઓધવા વગેરે બાળી ચક્રનારો. કિં પ્રં જાસો કરવો=ગમે તે રીતે મરણિયા થઈ જેની તેની ઉપર જાસ્તી ગુજારવી. બહુ અકળાઇ જઈ પૌતાના દેહ અને જીવ ઉપર જવું તે; આપધાત કરવો. :-જીવ ઉપર જાસો.

જાસ્તી, [અ.] જુલમ; સખતાઇ; સામાની મરજી ન હોવા છતાં જોરથી તેને તે કામ કરાવવું તે; મારીકુડીને કામ લેવું કે કરાવવું તે; બળજોરી કરવી તે. કિં પ્રં

જાસ્તી ગુજારવી=જેરજીવન કરવો; પરાણે,
કમરજીએ કામ કરાવવું=કે કરવું તે;
સખતાઇ કરવી; ખજાતકાર કરવો; દાખ-
કડકાથી કામ લેવું.

જાસ્તી, અં ન્યાદે; અતિશય; જોઇએ તે
કરતાં વધારે. :-એને તમે જાસ્તી આપ્યું.

જાસ્તુંદ, સ્ત્રીં જાસ્તુંદનો રોષો અને તેનાં
ફલ તે.

જાહેર, વિં [ફા. જાહિર] કાઠથી છાતું કે
છુપું નહિ એવું; સૌ કાઠ જાણે જીએ એવું;
ખુલ્લું; ઉઘાડું; પ્રકટ; છતું; જે જાણવાની,
જોવાની તે વાપરવાની સૌને જ્ઞે હોય તે.
:-જાહેર વાત; જાહેર વસ્તુ તે જાહેર જગ્યા.
કિંમત જાહેર થવું=સૌની જાણમાં આવવું;
ખખર પડવું. ઉઘાડું થઈ જવું. જાહેર પડવું=
ખુલ્લા પડવું; અંતરપટે નહિ રહેવું; છતા
થવું. જાહેરમાં આવવું=સૌને ખખર પડે
એમ કરવું; લોકમાં ખુલ્લા પડવું; અંતરપટે
નહિ રહેવું; છતા થવું. જાહેરમાં આવવું=
સૌને ખખર પડે એમ કરવું; લોકમાં
ખુલ્લા જાણીતા-પ્રખ્યાત થવું. :-કેટલાંક
ભાષણો આપવાથી તે જાહેરમાં આવ્યા.
સાર્વજનિક. :-જાહેર માલમતા; જાહેર
લાઇબ્રેરી=જેમાં જવાની સૌને જ્ઞે હોય
એવું પુસ્તકાલય. જાહેરભાષણ; જાહેરસભા.

જાહેરખખર, સ્ત્રીં [અ.] સૌ કાઠ લોકની
જાણમાં આવે એમ કરવું તે; એવી ખખર
કે જે સૌ લોકના જાણવા વાંચવામાં આવે
તે; જાહેરાત; સૌ લોકના જાણવામાં આવે
એવી રીતે કાઠપણ એકાદી ખખત ખહાર
પાડવી તે; સૌને રોશન થાય એમ કરવું
તે. કિંમત જાહેરખખર આપવી=લોકને
રોશન થાય એમ કરવું તે; સર્વે લોક
જાણે એમ એકાદી ખખત ખહાર પાડવી તે.

જાહેરનામું, નં [ફા.] સરકાર અથવા કાઠ
સંસ્થા કે અંકિતએ અમુક ખખત કરવી

ન કરવી કે અમુક રીતે વર્તવું તે સંખંધી
સૌ લોક જાણે એમ જાપી અથવા
લખીને સર્વેને રોશન થાય એમ કરવું તે;
જાપેલી કે લખેલી સત્તાવાળાની આદેશક
જાહેરખખર; દાંડી પિટાવીને જાણાવવું તે;
દંદેરો; પડો વગડાવવો તે; સાદ પડાવવો
તે; ચેતવણી આપવી તે. (૨) ચેતવણીનો
લેખ.

જાહેરાત, સ્ત્રીં જાહેરખખર; જાહેર કરવું તે.
(૨) અં જાહેરમાં; ખુલ્લીરીતે; આહન.

જાહેલ, વિં [ફા.] ઝટ તપી જાય એવું;
જહાલ; ઉગ્ર; ચંડ; આકળું; કોધી; તુંડ-
મિમજી.

જાહો, જીં જાસો. જાહો કરવો=જીવ ઉપર
જોરાવરી કરવી.

જાહોજલાલી, સ્ત્રીં [ફા. જલાલ] મોટાઇ,
અધિકાર, ધન અને ગુણ વગેરેનો જે
દખાવો તે; મોટો વૈભવી ઠાકમાઠ; વૈભવ;
ગૌરવ. (૨) દીપ્તિ; આખાદી; પ્રભાવ;
પ્રભુતા; વિભૂતિ; અર્થ; અદત્તિનો વૈભવી
દખાવ તે.

જાળ, સ્ત્રીં [સં. જાલ] માછલાં, પંખી
અને મુગાદિ પ્રાણીઓને પકડવાની છુટા
છુટા આડાઅવળા દોરાની જે ગુંથણી તે;
આકાં આકાંવાળું છુટા છુટા તાર કે દોરાનું
વણતર તે; છુટા છુટા તાંતણાવાળું આખું
વસ્ત્ર. :-માછલાંની જાળ. વાધરીએ જાળ
નાંખીને પંખી પકડ્યાં. (૨) ઝટ સમજી ન
શકાય અને સહેજ ખૂલ થાય એવી
ફસવવાની કે પકડવાંની યુક્તિ રચના કે
યોજના તે; ફાંસો; સંકેતો; છટકું; પેચ.
(૩) ઝટ સમજાય નહિ તેમ ઝટ ઉકેલે
નહિ એવી શખ્ત વિચાર કે બીજી કાઠ
તરેહની રચના તે; ફૂટખાળ. (૪) આમ-
તેમ આડી અવળી ગોડવેલી ધણી ખખતો
કે વસ્તુઓનો સમઠ; જથ્થો; હાર; પંકિત;

સમુદાય. ઉં બ્રહ્માંડ આવરે એવી, આર્યની શરમળથી. કિં પ્રં જાળ નાંખતી=જેમાં પ્રાણી પકડાય-ફસાય એવું કંઈક ફેલાવવું તે, ફાંસો કે પકડ નાંખતી; પકડાય-કાણુમાં આવે એવી યુક્તિ કરવી. (૫) ભમરડાની દોર.

જાળક, પું જાળ કરનારો. (૨) જાળવનારો.

જાળવણી, સ્ત્રી જાળવવું તે; સંભાળ; સાચવણી. કિં પ્રં જાળવણી કરવી=સાચવી રાખવું; સંભાળવું; નાશ ન થાય એમ રાખવું, જેમ હોય તેમ ને તેમ રહે એવી ખંત તે.

જાળવવું, કિં સં નાશ પામે નહિ તેમ સંભાળીને રાખવું; સંભાળવું; સાચવવું. (૨) વિચાર અને ધ્યાનપૂર્વક જે કંઈ કરતા હોઈએ તેને હાનિ પહોંચે નહિ તેમ કાર્ય કરવું તે; લક્ષ રાખીને કરવું; પોતાને કે તે વાતવસ્તુને હરકત થાય નહિ તેમ કરવું. :- જાળવીને કૌંમ કરજો.

જાળવાળિયું, નં જેમાંથી અંગ દેખાય એવું આછું કપડું; ઘણું જ ઝીણું કપડું.

જાળાવાળા, વિં જાળની માફક આછા છેડા છેડા તંતુઓવાળું થઈ ગયેલું; કંતાઈ ગયેલું; જેનું પોત છિન્નલિન્ન થઈ ગયું હોય એવું; જરી ગયેલું; જાળવાળિયું. (૨) આછું અંગ દેખાય એવા વણાટનું.

જાળાંઝાંખરાં, નં જાળાં અને ઝાંખરાં તે; એકબીજાની સાથે ગુંથાઈ ગયેલાં ઝાળાંવાળા છેડવા અને બાંટવાં વગેરે તે. એકબીજા સાથે ગુંથાઈ ગયેલાં સુકાં ઝાળાંવાળાં ઝરાં અને કરોળિયાની જાળો વગેરેનો જે ગુચવાડો તે.

જાળિયું, નં [સં. જાલક] જેમાં આડા ઉભા ધાતુના કે લાકડાના સળિયા નાંખેલા હોય વી ઘરમાં અજવાળું અને પવન આવવા

માટે લિતમાં મૂકેલી નાની બારી કે બાકું તે; જાળીવાળી બારી. (૨) લિત અથવા છાપરામાંનું નાનું બાકું; ધુમાડિયું. (૩) એક જતનો છેડવો. એમ કહેવામાં આવે છે કે, એનાં પાંદડાંને રસ નાનાં છોકરાંને પાથો હોય તો તેમની છાતીમાં કફની જે જાળ બાકી હોય તે નીકળી જાય છે. (૪) વિં જાળીવાળું; આછાં બાકાંબાકાંવાળા વણાટનું; જાળીદાર.

જાળિયો, પું કોટમાં પરેરાવતું એક જાળીદાર ઘરોળું.

જાળી, સ્ત્રી [સં. જાલ] અંદર અંદર બાકાં કે બાલી માગ હોય એવું જે તે; બાકાં, પડ, તાર કે સળિયાની વચમાં અવકાશ રહેલો હોય એવી ગુંથણી, રચના કે બનાવટ; છુટી અવકાશવાળી ભાત કે તરેલું. :- જાળી પાડીને ગુંથ. જાળી પાડીને વણ. બાળમાં મહેસુખમાં કેવી મજેની જાળી પડે છે. જાળી પાડ=તરેલું-ગુંથણની ભાત પાડ. (૨) ઉભા, આડા અથવા તીરકસ સળિયાઓ ભરેલી બારી અથવા લિતમાં રાખેલો તેવો અવકાશ. (૩) અમુક પ્રમાણથી મોટું પ્રમાણ હોય તો પસાર થાય નહિ એવી તખતી; ગુંથણીની બનાવટ; હવા અજવાળું આવે પણ અજગમતી નહિ ધચ્છવા યોગ્ય વસ્તુ આવે જાય નહિ એવી રચના, બાળની જાળી. (૪) તાર કે સળિયાઓની વાડ; આડ; આંતરો. ઉં જાળી કુદી ગયો કિંતુ, હવે ક્યાં એ જશે કુદી. (૫) ભમરડાની દોર. કિં પ્રં જાળી ભરવી=નહિ ધચ્છવા યોગ્ય હોય તેને આવવું અટકાવવાને બાકાંદાર રચના કરવી. જાળી મૂકવી=હવા અજવાળું આવે એવી નાની બાકાંવાળી બારી મૂકવી કે અવકાશ રાખવો. (૫) મગણી.

જળીદાર, વિં જળીવાણું; જેમાં જળી-ખા-
જલી-અવકાશની ભાત પડેલી હોય એવું.

જળું, નં કંટાળી ઝાડવાંનાં ડાળાં એક બીજા
સાથે ગુંથાઈ જઈને બનેલું જે ટુંગલું તે;
નાના છોડવા ને ડાળાં વગેરેના ધ્યુ-
બલો તે; જનોવર ભરાઈ રહે એવી ડા-
ળાંની ગુંથવણીવાળી મંદુલી; વનસ્પતિના
ધ્યુબલાની ગુફા. :-કંથેરનું જળું. ડાળાંનો
સમૂહ. (૨) આમ તેમ આડા અવળા
તંતુઓ કે રેસાઓ ગુંથાઈ રહેલા હોય
એવું જે તે; જળ જેવી ગુંથણ રચના:-
ખજુરી વગેરેનાં પાંદડાંના રેસાઓનું જળું.
જળીદાર પડ. (૩) કશેળિયો અને તેની
જનતના જીવડાએ લાળના તંતુઓની કચેલી
ગુંથણી; ખાવું. (૪) આંખની સપાટી ઉપર
આવતું પાતળું પડ; છારી. (૫) કળ્યા
કંકાસથી કાઢીને કામ સુઝવા દે નહિ એવું
તે. :-રીસનું જળું. (૬) ફાંસો; પેચ;
છટકું. (૭) જથો; અતિશયતા તે; સમુ-
દાય; આશય. (૮) ગુંચ; ગુંચવણ; જેમાંથી
માર્ગ જડે નહિ, અને ગુંચાઈ જવાય એવું
જે તે. કિં પ્રં જળાં બાઝવાં=સાફસુક
નહિ રહેવાથી કશેલિયાની જળો બંધાઈ
જવી; ખાવાં બાઝવાં; અવડ થઈ જવું.

જંખણું, કિં સં [સં. દશ] ઝીણું જોવું;
આંખને ઝીણી કરી બારીકોથી જોવું; નિર-
ખવું; ધ્યાનથી જોવું. (૨) ઝાંખું જોવું;
ઉપર ઉપરથી સહેજ સાજ નજર કરી
જોવું; જોયું ન જોયું કહેવાય એમ ઉપર-
ચોટાયું જોવું. :-ભાઈ સાહેબ તો જંખીએ
જોતા નથી. (૩) દર્શન કરવાં; સામું જોવું;
નજર કરવી.

જંખાપણું, નં ઝંખાપણું; આણું દેખાવું તે;
સહેજ સાજ દેખાવું તે; ઝંખાશ.

જંખાશ, સીં ઝંખાશ; જંખાપણું; કમી
તેજ; પ્રકાશભાવ; મંદતા; ભેલાપણું; તેજ

નહિ હોવું તે; તેજસ્ય. કિં પ્રં જંખાશ
મારવી=જંખું દેખાવું; સ્પષ્ટ-ખુલ્લું નહિ
દેખાવું; જંખું લાગવું; નહિ તેજસ્વી લાગવું.

જંખી, સીં દર્શન; દષ્ટિપાત; સહેજસાજ
સામું જોઈ લેવું તે; લક્ષ્યથી દર્શન કરવાં તે.
કિં પ્રં જંખી જોવું=આંખ ઉઘી કરીને
જોવું; સંભાળ લેવી; કૃપાની દષ્ટિએ જોવું.
જંખી લેવું=જોઈ લેવું.

જંખું, વિં સ્પષ્ટ દેખાય નહિ એવું; સાફ
ખુલ્લું દેખાતું ન હોય તેવું. (૨) શીકું;
તેજદીન; છેલ્લું; શરમિંદું; ઉતરી ગયેલા
મેળું; ઝાંખું.

જંગ, જંગ.

જંગડ, વિં કિમ્મત કરાવી ન હોય તેમ સોદો
પણ કર્યો ન હોય પણ માત્ર જોવા દેખા-
ડવાને માટે રાખેલું હોય એવું; અદ્યત્ત
લીધેલું કે રાખેલું તે; ઉદ્ધડ. (૨) અં
વાળનો એવો અવાજ; વાળના અવા-
જનું સાફ અનુકરણ. ઉં જંગડ જંગડ
દુંદુલિ વાગે. પ્રેમાનંદ.

જંગસો, પું ગોરા વર્ણનો ઠંડા દેશનો રહે-
નારો તે; ટોપીવાળો; યુરોપિયન. (૨)
જંગલનો રહેવાસી.

જંગી, પું મોટું ઢાલ. જંગી=મોટું તે ઉપરથી.
જંઘ, સીં [સં.] કમ્મર નીચેનો પગનો
ઉપલો માંસલ જડો ભાગ કે અવયવ તે;
જંઘા; સાથળ.

જંઘિયો, પું જંઘો ઢંકાય એવી કુસ્તી કર-
નારાઓને પહેરવાની ચદી; કમ્મર અને
જંઘને ખેસતી આવી રહે એવી ટુંકી
ચુંથણી; તંગિયો; લંગોટ.

જંઘરણી, સીં વર પરણાવવા તેની સાથે
ગયેલો સ્ત્રીઓમાંની અંગ્રેક તે; જનરડી.

જંખવાન, પું [સં. જામ્બવત] બ્રહ્માથી
ઉત્પન્ન થયેલો રિંછોનો રાજા, વાનરરાજ

વાલિનો એક મોટો પરાક્રમી સરદાર. રામને લંકા ઉપરની સ્વારીમાં વાનરો સાથે રહી એણે મોટી સહાય આપી હતી. આ રામાવતારનો જાનવાન કૃષ્ણાવતાર સુધી જીવતો રહેલો હો અથવા એજ નામનો બીજો જાનવાન હો પરંતુ યાદવ સત્રા-જિતના ભાઈ પ્રસેન પાસેથી જાણીતો સ્વમંત્રકમણિ તેના હાથમાં આવ્યો હતો અને તે મણિ મેળવવાને શ્રીકૃષ્ણને જાનવાન સાથે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું એમ ભાગ-વતાદિ પુરાણોમાં છે. શ્રીકૃષ્ણ સાથે લડતાં તેને ખાતરી થઈ ને તે 'રામ' છે એમ જાણી તેણે પછી રૂક્મણી નામે પોતાની કન્યા ને મણિ ખેડે તેમને અર્પણ કર્યાં.

જંધુ, નં [સં. જમ્બુ] જંધુડાનું ફળ; આ ફળ ખારેક જેવું ચોમાસાની શરૂઆતમાં થાય છે. તે ઉપરથી તમામ કાળું હોય છે. કાંઈ ફળ સહેજ રતુંબડું પણ હોય છે. અંદરથી તેના લીલો પાણીદાર માવો લાલ સુરખીદાર મીઠો ખાટો હોય છે. આ ફળ પાકું ખવાય છે. પહેલા ચોમાસામાં મળતો લીલો મેવો. (૨) કાળો રતુંબડો રંગ.

જંધુક, નં જંધુક; શિયાળ.

જંધુડી, સ્ત્રીં જંધુડું નાનું ઝાડ. (૨) બાળક છોકરાના હાથમાં આપવાનું એક રમકડું; ધાવણી. (૩) વિં જંધુના રંગનું; જંધુના જેવા રંગનું. ઉં જંધુડિયા ખેસતી બંગડીઓ. નર્મદ.

જંધુડું, નં જંધુ; જંધુડીનું લીલું ફળ.

જંધુડો, પું જાણશક્તી પાસે થતું પિંપરના જેવું એક મોટું ઝાડ; જંધુદક્ષ. આને ચોમાસાની શરૂઆતમાં ખારેક જેવડાં અને ઉપરથી લાલ કાળાં ફળ થાય છે. જંધુડો ઘણું ખડું બહુ ભેજવાળી જમી-નમાં ઉગે છે. નદી કિનારે, કે તળાવ-

સરાવર ઉપર ઘણું ખડું તે હોય છે. ઉં જંધુડે જાંબશ માં, બીજલ ! જંધુડે જાંબશ માં, જાંબે તો જંધુડાં ખાંબશ માં ભરવાડિયા. (૩) જંધુના જેવો કાળો રતુંબડો રંગ તે.

જિંકર, સ્ત્રીં [અ.] જિંકર; એકાદી બાળત ઉપર આગ્રહ કર્યા કરવો તે; આગ્રહ; હક; ખોંસ; માથઝીક. (૨) ઘણું કરગરવું તે; આજીજી; કાલાવાલા. (૩) તકરાર; ભાં-જગડ; રકઝક. (૪) પું વિવાદ અને આગ્રહની બાળત; મજકુર; આશય. (૫) દમ; જીવ; સત્ત્વ; અગત્ય. કિં પ્રં જિંકર કરવી=આગ્રહ-ખોંસ કરવી; ખોલીખોલીને તકરાર કરી કરીને કંટાળો આપવો; મા-થાઝીક કરવી.

જિંગર, નં [કા.] કાંગળું; દૈયું; દિવ; મન; જીવ.

જિંગીધા, સ્ત્રીં [સં.] જીતવાની ઇચ્છા તે; જોચેછા.

જિંગીધુ, વિં [સં.] જીતવાની ઇચ્છાવાળું; જોચેછું.

જિજ્ઞાસુ, વિં [સં.] મારવા-હણવાની ઇચ્છા-વાળું; પટકી નાંખવા ઇચ્છતું.

જિજ્ઞાસા, સ્ત્રીં [સં.] આત્મજ્ઞાન-અથવા સામાન્ય કંઈ પણ બોધ લેવાની જે ઇચ્છા તે; જાણવાની આતુરતા; જાણવાનો જે ભાવ તે; જાતુમિચ્છા; પૃચ્છા; જાણવાનું; મન થવું તે.

જિજ્ઞાસિત, વિં [સં.] જાણવા માગેલું; ભા-વથી જે જાણવાની ઇચ્છા કરેલી હોય તે; પૂછેલું, વિચારેલું.

જિજ્ઞાસુ, વિં [સં.] જાણવાની ઇચ્છાવાળું; જાણવાની આતુરતાવાળું; પૃચ્છક, પડ પૂછિયું; આત્મજ્ઞાનની કે સામાન્ય બોધ લેવાની જેને ઇચ્છા રહ્યા કરતી હોય તે.

ઉં જિજ્ઞાસુ થઇ જાણીએ તો સમજાયે તરત.

જિત, વિં [સં.] જિતેલું; જિતાયું હોય તેવું; પરાભૂત. શબ્દની આગળ પાછળ જોડાતાં જુદાજુદા ને ઉલટામુઘટા અર્થ પાનાવે છે. :- જિતકામ=જિતેલો છે કામ જેણે તે, અર્થાત્ કામને જેણે પોતાને તામે કરેલો છે તે; અને કામજા=કામથી જિતાયેલો અર્થાત્ કામને તામે-વશ હોય એવો જે તે (૨) જીં જયઃ ક્તેહઃ સરસ ઉતરવું-કાવીજવું ને. :-એ વગ્રાધમાં-વાદમાં-કામમાં મારી જિત થઈ છે.

જિતવું, કિં મં [સં. જિ-જય] ખીજની ઉપર અથવા સામાવાળા કરતાં સરન નવડવું; જય મેળવેલો; સામાનો પરાભવ કરેલો; લાભીજવું; પોતે વશ ન થતાં સામાને પોતાને વશ કરેલો. (૨) કિં અં કાવવું; પારપડવું.

જિતાડવું, કિં મં જિને એમ કરવું; ફાવે તેમ કરવું; જિ મેળવી આપવી.

જિતેન્દ્રિય, વિં [સં.] જિતેલી છે ઈન્દ્રિયો જેણે તે; શાત; શ્રાંત; સંયમી.

જિદ, જીં [અ.] હઠ; યોગ; આગ્રહ; એકની એક જાખતને વળગી રહેવાનો જે યોગ આગ્રહ ને. કિં પ્રં જિદ કરવી=હઠ કરવી; આગ્રહ કર્યા કરવો.

જિદા, નાં લાજ સમુદ્ર ઉપર મક્કાની પશ્ચિમ દિશાએ સાઠ પાંચ માઈલ ઉપર આવેલું એક મોટું બંદર. ઇજિપ્ત-મિસર તરફના મુસલમાન હાજીઓને મક્કા જવાના મુખ્ય મથક તરીકે જાણીતું છે. લગભગ એક લાખ હાજીઓ ત્યાંથી આવજા કરે છે. પૂર્વ પાશ્ચિમ વચ્ચેના વેપારનું આગળ પછી તે એક મુખ્ય મથક હતું. આ બંદરમાં મીઠા-પીવાના પાણીની તંગી રહે છે. અડધો

લાખ માણસની નેમાં વસતી છે. જેઝ, જેઝા, પછી કહેવાય છે.

જિદી, વિં જિદ કરનાર; આગ્રહી; હડીલું; તકારારી; પકડયું હોય તે ક્યમે કર્યું થઈ નહિ એવા સ્વભાવનું; ચીકણું. :-એ તો બહુ જિદી માણસ છે.

જિન, પું [સં.] અર્હન; છુદ્. (૨ બં. Gio) નં કપાસિયા અને ૩ છુટાં પાડવાનો સંયા; કપાસ લોઢવાનો સાંચો; એક યંત્ર કે જેના વડે ૩ ને કપાસિયા જુદા પડાય છે; કપાસ લોઢવાના સંયાનું કારખાનું. :- પાકેજમાં બે ચાર જિન છે.

જિનેથર, પું છુદ્ લગવાન; વિજ્ય લગવાન.

જિનોર, નં સ્વિત્ઝરલંડમાં આવેલું એક પ્રાચીન શહેર. આ શહેર લાનાં વડિયાળાને માટે આપણા લોકમાં જાણીતું છે. એમાં ફ્રેંચોની વસી મટી છે. (૨) ઇટલિ દેશનું જૂમખ્ય સમુદ્ર ઉપરનું એક બંદર. અમેરિકા ખંડ શાંતી કાઢનાર પ્રખ્યાત વહાણવટી કાલમ્મનનો જન્મ આ શહેરમાં થયો હતો. (૩) સ્વિત્ઝરલંડમાં આવેલું એક સવા બસે ચોરસ માઈલના વિસ્તારનું સરોવર. દરિયાની માફક નહિ સમજ પડે તેવી રીતે આ સરોવરમાં ભરતી ઓટ થાય છે.

જિજ્ઞસ, જું જજ્ઞસ.

જિજ્ઞાસુર, નં જૂમખ્ય અને આદર્શાટિક સમુદ્રોને જોડતી એક નાની સાંકડી સામુદ્રધુની ઉપર રપેના આફ્રિકા સામેના કિનારાની ધાર ઉપર આવેલો આ એક મજાજુત પહારી કિલ્લો છે. રપેના કિનારાની લાંબી જૂથલાકા સમુદ્રમાં ગયેલી છે. મધ-પુડાની માફક તે કાણાં કાણાંવાળી છે. આની ઉપર બ્રિટિશ સરકારે પોણો અબજ રૂપિયા ખર્ચીને બહુ મજાજુત કિલ્લો બંધા-

વેલો છે એ બડકનાં આકાંમાં તમામ ડેકાણે
તોપો ઝાઢતી દીધેલી છે. આ કિલ્લામાં
ખિટ્ટિજ સરકાર હમેશા હાજર માણસનું
સરકાર અને એ વર્ષે ચાલે એટલું ખાવા-
પીવાનું રાખે છે. જિલ્લાલ્લેટર બુમ્બે સમુદ્ર-
ની ચાલી રૂપ છે.

નિમ, અં. નેન. યુજરાતી કાવનામાં વપ-
રાય છે.

નિમ્નક્રાંત, સી. [જ.] મિત્રો તથા ઓળ-
ખીતાઓને આનંદ ખાતર એકા કરી
ઓળખ આપવું તથા મન કરાવવી તે;
ઉત્તરુદ્ધ; મિત્રપ્રાતી; નમ્રત.

નિયાવર, [સં. જાયા ને વર વા જ્યી-સુભાગી
વર] અમુક નામને બદલે આપે ભાર
કન્યાનો વર એવા અર્થમાં વપરાય છે.
સુભાગી વર.

નિયો, અં. (જો) -પરું જો અને સુખી
રહે, એનાં બન્ધવાદ શામારી-વાહવાહ
કહેવાનો ઉદ્દેશ.

નિરાકેરી, સી. જુદું ભરેલી કરી; જરાકેરી.

નિરાક, નં. આક્રિષ્ટાનાં જંગલોમાં થતું રાજ
કે ધોડાની જાતનું પશુ દેખાવે હરણ જેવું
એક સુંદર ચોપણું જનાવર. ચોપમાં
જનાવરોમાં હારી કરનાં પશુ નિરાક
ઉચ્ચ છે. પગની કાતની ટીલી લગી પી
એની ઉચ્ચાઈ પંદરની વીસ ફૂટ જેટલી
હોય છે. એનો પાછલો ભાગ આગલા
ભાગ કરતાં બે તૃતીયાંશ નીચો હોય છે.
એનું માથું તાનું આંખો સુંદર ચળકતી,
વાગ રેલમ જેવા મુલાયમ અને ડોક
પાતળા ને લાંબી હોઇ ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ
જાડા પાંદડાં ને ખાઇ શકે છે. જંગલમાં
નિરાક પાવ છતાં ટોળામાં ફરે છે. દોડ-
વામાં ને બહુ ઝડપી છે. પાતળા ઉચ્ચ
પગ ઉપર એનું કબેવર એક ઢાલ જેવું

દેખાય છે. તેનો રંગ બુંખરો પીંગા અંદર
કાળી બુટ્ટીઓવાળો આખને ગમે એવો
મળેતો હોય છે. આ પ્રાણી જોતાં આનંદ
અને કુતૂહલ ઉત્પન્ન થાય છે.

નિરાયત, વિં. આકાશના પાળીન કીરે-વર-
સાદથીજ જેમાં પાક થાય છે એવી જમીન
તે; જરાયત.

નિરાસાગ, સી. [સં. તિરક-શાહિ] જરા-
સાગ; કીણા દાણાની ડાંચેર તે;

નિરંજો, પું. [જ. જિલ્લા] દેશની વ્યવસ્થા
કરવા તથા બંદોબસ્ત જાળવવા માટે
પાડેલા ભાગોમાંનો એકાદ ભાગ તે; પ્રાંત;
મુત્રક; તાલુકો; તહેસીલ; મહાવ. (૨)
જરૂર અથવા જામના વિભાગોમાંનો એકાદ
તે; લતો; ચકલો; મહોલો; પોગપાટો;
વાસ. :-એક જિલ્લાનું કુતરું નીચા જિલ્લામાં
જાય કે તરત મારામાર થાય. (૩) અમલ
ચલાવવા જેટલો પ્રદેશ; વડીવટનું કામ
કન્યાનો વિભાગ; વિપરીતભાગ. (૪)
બે ત્રણ રાગના મિશ્રણથી બનતો જે દાળ
તે; મિશ્રરાગ.

નિવાર્ધ, સી. ખાવાનું મળ્યા કરે એવી જે
ઝોડવણ તે; જવારો; ઝાટકા ખરચ;
જવવા માટે જોઈએ તેટલી પાષણન લગતી
આવકચાળી દેણી તે; જની, મિત્રકત
વજે. (૨) ચાલુ જવન જોવાના જેટલાં
અત્રપાળી મળ્યા કરે એટલી જમીન
વજેરેલી જે હમેશા-કાયમન માટે મહેલી
બસીત તે. :-એનાં ઓકરાને રાખે જિ-
વાનની જમીન આ પેલી છે. (૩) પેનજન;
રોકડ ખાધાખરચ; શામન :-સરકાર એને
નિવાર્ધ આપે છે. (૪) જવના કાગ તે;
જવનાંતર; વય. કિં. ૫૦ નિવાર્ધ આપવી
=આર્જવકા ચાલે એટલું ખરચ આપ્યા
કરવું તે; ભરણપોષણ આપવું. જવનખાગો.

જિવાહર, વિં રાજસેવાના બદલામાં અથવા ભવિષ્યમાં રાજ્યને આપવાની લશ્કરી વગેરે સેવાના બદલામાં જેમને જીવનના સાધન રૂપ જમીન વગેરે મળેલાં હોય એવા લોક તે. સિપાઇગીરી, નોકરી, સેવા વગેરેના બદલા દાખલ જેમને નામે જિવાહ આલતી હોય તેઓ-ગરાસિયા વગેરે.

જિવાત, સ્ત્રી નાના નાના જીવ અને જંતુઓનો સમૂહ તે; જીવ; જીવડાં. અન્ન દાણા વગેરેમાં જે સજો થયા પછી જીવડાં પડે છે તે. (૨) નાના મોટા બીડા; કૃમિ; જીવ. બા અને કહોવાણુ વગેરેમાં સુતર જેવા લાંબા ધોળા જીવ પડે છે તે. :- ઊંઘરાના પેટમાં કંઈ જિવાત હોય તો તે કાઢી નાંખો. કિં પ્રં જિવાત પડતી = નારાં પા અથવા મોડે ને કડોય એવી વસ્તુવતિ વગેરેમાં જીવ પાડા ન.

જિવાડું, કિં સં જીવે એમ કરવું; જીવડું રાખવું. (૨) જયાવડું; ઉગારવું. (૩) પાળી રાખીને મોટું કરવું; ઉછરવું. (૪) સજીવન કરવું; જીવ આપવો; જીવત પામે એમ કરવું. ઉં જીવાડ પુત્ર તું મારો, ફેરવી કર અતિ શીજો શરીર એતે ઉ રા. ચ. પ્રાગીને તથા વસ્તુવતિ વગેરેને સજીવ રહી જગ્યા કરે એમ કરવું તે.

જિવારી, સ્ત્રી જેના મોં ઉપર લાખિયા શાહી અથવા કણક લગાડેલી હોય એવું તાલ કે ઠોઠા દેવાનું નરહું; તપવો.

જિવારો, પું જીવનગાળો; જીવન; જિંદગી; જન્મારો; આરંભથી અંત લગીનું જીવન તે.

જિવાળ, વિં જીવાળ; જીવવાળું; સજીવન; જીવડું. (૨) કૌવતવાળું; તેજ-દમવાળું. (૩) જેની પાસે જીવ-ધન હોય એવું; સુખી; લીલું; જીવવાળું.

જિવ્ણ, પું વિષ્ણુ; ભગવાન; પરમેશ્વર.

જિહાન, સ્ત્રી [કા] જહાન; દુનિયા; જન્મ.

જિહ્વા, સ્ત્રી [સં.] જીભ; જીભડી.

જિહ્વાચે, અં [સં.] જીભની અણી ઉપર હોય તેમ; મોઢે; પાડે; તરત મોલી દેખાડાય તેમ.

જિજોડું, નં એક જાનો સ્વેદન જીવ; ઢોર કુતરાં વગેરેના વાગમાં પડતો એક જીવ. જિજોડી; જિજોડો.

જિજોડી, સ્ત્રી ચામડીની સાથે ચપરી વગળી રહેનારી એક જાતની જી. (૨) રહુડી.

જિડવું, નં વસ્તુવતિનાં ફળ જેમાં થાય છે એવું જેટા જેવું કાટવું; ડિડવું; કાલું જેમાં જગ્યાએ જી-ફળ રહે છે એવો જાતો જાડવો પોપટો; જી ભરેલો ડોડો. કપાસનાં ખમખમનાં જિડવાં. (૨) જી-ફળની જોડ તે; જોડું; જોડકું; મલમમાં જે મે ઊકરાં હોય તે :- જિડવે આવેલા ભાઇઓ. જિડવાનાં ઊકરાં.

જિંદગા તી, સ્ત્રી [કા.] જિંદગીના પ્રમાણને જે કાળ તે; આયુષ્ય; આખી વય તપીતે સમય; જન્મારો; જીવનકાળ. (૨) જીવન; જિંદગી. (૩) આયુષ્યક્રમ; જીવનચર્યા; જીવન જોગવાતી રૂઢિ-અચાર-રીતભાન તે.

જિંદગી, સ્ત્રી [કા.] જીવન; જીવનનો કાળ તે; જીવનચર્યા. (૨) જીવવું તે; મજી-પડવું; દેહમાં પ્રાણ-જીવ હોય તે જીવસ્થા; ચૈતન્યસ્થા. (૩) જીવન ગુણ-રવાને પ્રાપ્ત થયેલી જે સારી માડી હાલત તે; જીવવું તે રહેવું, ગુનરો કરવો તે. :- જાનાનાની જિંદગી મળી, કેદીની જિંદગી એવી તો સારી.

જી, સ્ત્રી માતા; આ; માતાજી. શ્રાવક તથા બીજી રજીક વગેરે કામોમાં વપરાય છે.

જી, અં હુકારાનો માનભર્યો ઉદ્દેશ; હા; હા; આ રહ્યો; વાર, વગેરે અતાવનારો

ઉદ્દગાર. (૨) વડીલનું બહુ માન અને
 બેલનારનો વિવેક બતાવના સાર શબ્દની
 આગળ બોડાતો પ્રત્યય. :-પિતાશ્ર; બાપા-
 શ્ર; માતાશ્ર. શેઠશ્ર; સાહેબશ્ર. શબ્દની
 આગળ માન ને વહાલ દેખાડવાને બોડાતો
 આગમ. :-જકકક; જમામા વગેરે. (૩)
 સાસરિયાંની સમાધ દેખાડનારો પ્રત્યય.
 :-કકક (પોતાના) કકકશ્ર (સસરાનો
 બાપ) મામાશ્ર. વગેરે. :: પ્ર. ૦ જલ-
 ખમે-કાજરાહજુર; વિનયથી નમતા ને
 અધીન રહેવું તે; વશ; અત્યંત અધીનતા
 બતાવે છે. :-બાપ તો વહુને જલખમે
 થઇ ગયા.

જીક, સ્ત્રી ૦ જક; હક; જદ. (૨) ઝીક; ધોમારવી
તે; કપડાને ઝાટકવું તે. (૩) કસબ; જર.

જીકવું, કિં સં ઉંચું કરીને પજાડવું; કપ-
ડાને ધોવા માટે ઝાટકવું (૨) ઉપાડીને
ચંદર નાંખી દેવું; હોમાવવું; સામેલ કરી
દેવું; અધડામાં નાંખી દેવું. (૩) ઠરાવવું;
પરાજિત કરવું; પજાડી નાંખવું; ઉંચડીને
ઉશેડી દેવું; ઝીકવું; (મરાઠી) જીકવું-
ઝીકવું.

જકર, બી. હઃ તકરાર; માયાઝીક.

જીકાર, પું ૭ અક્ષર તે. (-) જ, જ, એમ વિવેકભેર બોલવું ચાલવું તે. :- ખલાસીલોક હંકારે તો જીકાર વાપરે છે પણ ટુંકારે પાછા જીકારને માથે પાણી ફેરવી દે છે.

આગર, નં. જિગર.

જીજી, સીં ૭; પા; માતાજી. (૨) મોટાં
મા; દાદી; નાત્રી.

જીજ્ઞા, સ્ત્રી મોટી નણ્દ; વસ્ત્રી મોટી
બહેન. ગરાસિયા લોકમાં અને કાઠિયાવાડ-
માં વપરાય છે.

જીજ્ઞા, સ્ત્રી, ધરડીમા; દાદી; નાની; વડિ.

યાર્દ. જાપની કે માતાની મા તે.

જાને, પું દાદો; આપનો કે માનો વાપ;
આજો.

જી. સી. ગોટલીના કાટલાનું ને પહેલું
 સરઆતનું બંધારણ તે; કાટલાનું બહુ
 કાણ નાહું થઈ ગયેલું એવું પૂર્વરૂપ તે;
 ગોટલીના ઉપલા પડમાં કણસાનું આવવું
 તે; શ્રીજી. :-હજી કરીઓમા જીણ બંધાઈ
 નથી.

જીતવું, ક્રિ. સં [સં. જિ.] શત્રુની સામે
જીતવું; સામાને હરાવવું; જિતવું.

અં, ઓં [ફા.] જિદ; હઃ; જઃ; તકરાર.

જીન, પુંઁ મરીને જૂન થયેલો મુખ્યમાનઃ
 યવનજૂનઃ ખરીસ. (૨) [અં.] થોડાની
 પીકપર ખેસવા સાફ યનાતેલી ચામડાની
 ગાદી; ચામડાનું માજ. (૩) કપાલ લોઢ-
 વાનું યંત્ર; મોટા ચરખાઓનું કારખાનું.

જનો, પું દાદરઆરી; જે આરીમાં થઇને
દાદર ઉપર જવાનું હોય તે; દાદરો.
કોરાવાળી નિસરણી. ભોંગતાગિયાના ખંડને
વિષ્યા વગર આરોઆર મહારાજ દાદર
ઉપર ચઢાય એવી મોડે જવાને કાઢવી
નિસરણી આગળની આરી તે.

જામ, સ્ત્રી ૦ [સં. જિહ્વા] પ્રાણીઓના મો-
માંના પાતળો ને ચપટો પટ્ટી જેવા મોની
ખખોલમાં ખવે ફરી શકે એવો પોચો ને
ચુંચાળો એક માંસલ અવયવ; જહવા.
આ અવયવથી પ્રાણીઓ મોમાં ચલાતા
ખોરાકને સંકારે છે, ચાટી શકે છે અને
અવાજ કાઢી મોલી શકે છે. (૨) કોષ
પોષક કે અવકાશની વચ્ચે આમ તેમ
હાલી શકે એવો લગપડો દંડીકો કે પટ્ટી
તે. :-ધંટની જામ. (૩) ફળ; ફળું; કટિ;
તરાક; અહાર નીકળેલી ચપટી અણી. (૪)
પ્રાણીના શરીર ઉપર ખાંધે કે ગળે છૂટી

લખડી માંસલ આમડી; ખોટા આંચળ; લાળી. બકરાં અને રોઝ, વજેરેને ગળે જીભ જેવી આમડી લખડે છે તે. (૫) બોલવું તે; ભાષણ; વાચા. : એની જીભ કડવી છે.

કિં ૩૦ જીભ ઉપડવી=મોલાવું; ફટ-થી બોલવું; વગર શરમે બોલવું; કહેવા હિમ્મત હોવી. ઉં ઉપડે નહિ જીભ બોલતાં. બોલતાં સંકોચાવું તે. જીભ કહાવ-વરી=મહુ હેરાન કરવું; એવું રમડવું કે શ્રમથી હાંફને લીધે જીભ બહાર નીકળી પડે; તોપા તોપા પોકરાવવું. જીભ હલાવરી=એ સારા-ભલામણના શબ્દ કહેવા; સાંડે બો-લવું; ભલામણ કરવી; વાણીથી ટેકા આ-પવો. :-તમે જરા જીભ હલાવશો તો એતુ બિચારાનું કામ થશે. જીભ ઘસાઇ જવી =કહોને થાકી જવું, ખડુવાર કહેવું. મોંમાં જીભ ધાલવી=શાંત-મૌન રહેવું; વલોપાત ન કર્યાં કરવો; જંવું. :-હમણાં મોંમાં જીભ ધાલી=જંખો. જીભ ટુંડી થઇ જવી=અમુક રોગથી અથવા અવસાન નજીક હોવાથી જીભની બોલવા ચાલવાની શક્તિ જતી રહેવી; નાહ બોલાવું; તોતળું બોલાવું; અવસાનની નિશાની. જીભ ચલાવરી=મહુ બોલ બોલ કરવું; સાચું બોલવું, માઠો દેવી. જીભ બંધ કરવી=નિરુત્તર બનાવી દેવું. જીભ કરડીને મરી જવું=આપઘાત કરવો. 'શરમા' એવા અર્થમાં વપરાય છે. જીભે લોચા વળવા=તોતળું બોલાવું; નહિ લવો વળવો. જીભનો કુચો કરવો=કહી કહોને જીભનું થાકી જવું; ખડુવાર કહેવું. જીભે ચઢવું=બોલતાં ફાવવું; મોઢે ચઢવું; પાઠેથવું. અતિ પરિચયને લીધે પરિચયની વસ્તુ કે વાતનું જ બૂલથી બો-લાઇ જવું. :-સખીઓની સાથે વાત કરતાંએ એમનું નામ જીભે ચઢી જાય છે. જીભના કડકા કરવા=હિંચાર કરવાને

મુશ્કેલી પડવી. જીભ વાળવો=શુદ્ધ હિંચાર કરતાં શીખવું.

૩૦ ૩૦ જીભ ન હોવી=મુગું હોવું; બોલતાં નહિ આવડવું. જીભ લાંબી હોવી=બોલકણ હોવું; વાચાળ હોવું; નકામું કડવું બોલવું. જીભની ફટ=વાચાળતા; વગર શર-માવે ગમે તેમ બોલવાની વૃષ્ટતા તે. જીભનું કરકું=આકર્ષ. હાડકા વગરની જીભ=જીભનું વગર અંકુશ હાલવું તે; નિર્મયાંદ બોલવું તે. આમડાની જીભ=સમજ વગરનો અવ-યવ છે તેને ગમે તેમ હાલવા દેવો નહિ, તે વિચાર સમજને અધીન છે માટે સમજ સાથે તેને હાલવા દેવો. જીભ તો સાંડે ને ખોટું બેઠે મોલે પણ તેમ થવા દેવું જોઇએ નહિ એવા અર્થમાં વપરાય છે. જીભને ટેરવે=મોઢે; પાઠે. જીભે સર-સ્વતી=વાણીની-બોલવાની આહોશી અને ચતુરાઇ. જીભે કાંટા વાગવા=માકું અને લુંકું બોલવું. કહેં જીભમાં ગોળ ને જીભ-માં ઝેર=જીભને લીધે સાંડે અને જીભને લીધે માકું બને છે.

જીભડી, સ્ત્રી [સં. જિહ્વા] જીભ.

જીભડી, સ્ત્રી જીભ. જીભ માટે કવિતામાં વપરાતું લલિતરૂપ. ઉં જીભલડીરે ! તને હરિ ગુણ ગાતાં, આવડી આળસ ક્યાંથીરે.

જીભાળેળી, સ્ત્રી તકરાર; આડીઅવળી વાત; વાદ; બોલામોલો; વિવાદ.

જીભાળું, વિં (જીભ=વાણીને આળ આપે એવું) લુંકું; નકાર; ખરાબ; ગલીચ; અપસાંધ્યક્રાંત. :-જીભાળું ના બોલ.

જીભી, સ્ત્રી જીભના આકારનો વહાણના મોઢાનો આકાર તે; વહાણની અણી. (૨) દેશી વહાણમાંના ત્રણ શઢમાંનો વચલો શઢ તે. (૩) પાનળી ચપડી અણી જેવું જે તે. (૪) ઉલ ઉતારવાની ધાતુની પટી.

જીભૂત, પું [સં.] મેધ; વરસાદ. (૨) પર્વત.

અમૃતવાહન, પું. નગાનંદ નાટકનો નાયક,
અમૃતકેતુનો કુંવર. દયા અને પરોપકાર
માટે તે બહુ જાણીતો છે. એના રાજ્ય
ઉપર દુશ્મનો મઠી આવ્યા ત્યારે એણે
પોતાના પિતાને કહ્યું કે, લોહી રેડાય
એવી લડાઈ લડ્યા વગર આપણું રાજ્ય
તેમને આપી દો અને તમે મારી સાથે
મલયાગિર તરફ ચાલો. અમૃતકેતુએ તેમ
કર્તું. તે મલય પ્રદેશમાં રહેતો હતો તેવામાં
એકવાર કુત્રાવ પ્રમાણે ગરૂડને લક્ષ
તરફે અપાયેલા એક નાગ અને તેની
માતાનું કલ્પાત સાલુણી તે ત્યાં ગયા અને
નાગને બદલે પોતેજ ગરૂડનું લક્ષ બની
વધાશુલા ઉપર પોતાનો દેહ નાંખી પડ્યો.
ગરૂડ તેને મારી શક્યો નહિ એને પ્રસન્ન
થઈ ફરીને નાગનું લક્ષ નાહ કરવાનું
વચન આપીને ગયા, ઇત્યાદિ કથા કથા-
સરિત્સાગર વગેરેમાં છે.

અરણ્ય, વિ. [સં. જીર્ણ] જુનું થઇને ધસાઇ
અવાઇ ગયેલું; જુનું.

અરવંડું, કિં. સં. [સં. જીર્ણ-ક] જીર્ણ
કરવું; પચવડું; જરા પરાંપર ઠેકાણે
થાય એમ કરવું. (૨) અહણ કરેલી વસ્તુ
વાત વગેરેનું યોગ્ય રીતે ધારણકરવું;
સંખવું; સહેવાવું.

અરવાવું, કિં. અ. ધારણ થવું; સંખાવું,
સહનકરાવું. (૨) પચાવું; ખજાવું.

અરિયું, વિ. અરા જેવી વાસવાળું. (૨)
જરૂર ભરેલું.

અરૂં, ન. [સં. જીર્ણ] વરિયાળીની જાતનાં
મુગધિવાળાં મસાલાનાં બિયા; એક જાતનો
મસાલો.

અરૂં, વિ. [સં. જીર્ણ] ખળભળી ગયેલું;
જુનું; ધસાઇ ગયેલું.

અરૂંતા, સ્ત્રી. [સં.] જીર્ણપણું; જુનાપણું;
ખળખળી જવું તે.

અરુણદાર, પું. [સં.] જુના-ખળભળી
ગયેલા બાંધ કામનો ઉદ્ધાર-મરામત વગેરે
કરવાં તે; જીર્ણ થઇ ગયેલાના ફરીને
ઉદ્ધાર કરવો તે; સમારવું તે; મરામત;
સાંતીદાર; ફરીને ઠીકઠીક કરવું તે.

અલબબે, અ. આતશ્ચ અધીન-વશ હોય
એમ; હાજરાહજુર; જેમ કહે તેમ કરે
એવા તાબેદાર હાલતમાં રહેવું હોવું તે;
કલાવશ; વાણીવશ; અધીન; તાબે. (૨)
પાંશરૂંદાર; સંધુસડાક; જોડુકમ.

અવ, પું. [સં. જીવ] તમામ દેહધારીઓમાં
જણાતું જે ચૈતન્ય તે; નહિ દેખાતું અને
નાહિ રવરૂપી એવું પરંતુ સર્વ કાંઈને સમ-
જતુ પ્રાણીઓમાં રહેલું કર્મ અને જ્ઞાનની
ઈન્દ્રિયોનું પ્રેરકતત્ત્વ; પોતાને અને અન્યને
જણનારું તત્ત્વ; પ્રાણ; અસુ, આત્મા;
ઇશ્વરાંશ. (૨) ચૈતન્ય જેની સાથે મળીને
પ્રતીત થાય છે, આકાર ધરે છે, વધે
છે ઘટે છે અને સર્વ ક્રિયાઓ કરે છે તે;
નાના મોટા કોઈ પણ જાતના દેહને નામે
ઓળખાતો પદાર્થ; ચૈતન્યવાળો પદાર્થ
તે; દેહી; પ્રાણી; જંતુ, માણસ, અને
કીડા તથા પતંગ વગેરે ત્રી. :-હાથીએ
અવ છે ને કીડીએ અવ છે. (૩) જેની
ઉપર પ્રાણીનો અવન આધાર હોય તે;
જેને લીધે દેહ અને ચૈતન્યના સંબંધનો
નિર્વાહ થાય છે તે. અન્ન, પાણી, વાસુ
ઇત્યાદિક શુભરાતનાં સાધન તે. :-અન્ન
પાણી તે અવ. (૪) નાનું ક્ષુદ્ર-પ્રાણી તે;
જંતુ. (૫) વસ્તુમાં રહેલો તેનું તેનાપણું
જેથી ગણાતું હોય એવો મુખ્ય શુભ;
શક્તિ; તેજ; ધર્મ તે. રસ; દમ; બળ.
(૬) ઇચ્છાપૂર્વક મંડ્યા રહેવું તે; લક્ષ
ધ્યાન. (૭) મન; મગજની સારાસાર
વિચારક શક્તિ; આંતરડી; અંતઃકરણ. (૮)
પુંજ; દોહત, પૈસો. (૯) ઇચ્છા, ભાવ;
મરજ; મન; ચહેના. (૧૦) નજર.

૩. પ્ર૦ એકજીવ થવું=મળતા થવું; સૌનો એક સરખો અભિપ્રાય થવો. જ્ઞાત થવું; જ્ઞાનપર હોવું. સ્નેહ સંબંધ ગાદો થઈ મન મળી જવાં; એક દિલ થવું. ૨ જીવ અડધો અડધો થઈ જવો=સ્નેહ કે શોકની લાગણીથી ગદગદ થઈ જવું. આતુર કે આવરું બની જવું; બહુ હરખાઈ જવું. ૩ જીવ આપવો=મન લગાડીને કામ કરવું આપઘાત કરવા તત્પર થવું. ૪ જીવ આવવો=મળવન થવું; તેજ-ચૈતન્ય આવવું. જ્ઞાત થવું, નિરાંત વળવી. ૫ જીવ ઉડી જવો=એકાએક ગભરાઈ શત્રુ પડી જવું; આવરાં બનવું; ફાળ પડવી. ૬ જીવ ઉપર કરવું=મરવાનો ભય ન રાખતાં કામ કરવું. આપઘાત કરવા તૈયાર થવું; જીવતા જોખમની પથ્થુ દરકાર નહિ કરવી. ૭ જીવ ઉચો થવો=ચિંતાતુર બનવું; જ્ઞાન જતું રહેવું; ઉદાસ થવું. ૮ જીવ ખાઈ જવો=પાછળ લાગવું; સતારવું; મૂખ કંટાળો આપવો. ૯ જીવ ખાટો થવો=દલગીર થવું; ઉત્સાહ જતો રહેવો; હોંશમાં બનવો પડવો. ૧૦ જીવગને જવો=મુખ્યા પછી મોક્ષે જવું; સંસારમાં જીવતું નહિ રહેવું; સંતોષે મરવું; સદ્ગતિ થવી. ૧૧ જીવ ધાલવો=જ્ઞાન આપવું; મન દબાવે કામ કરવું. ૧૨ જીવ ચલાવવો=હસ્તમત કરવી. ૧૩ જીવ ચકડોળે ચઢવો=બ્રમિત થવું; તરંગમાં ઉડ્યા કરવું; વાયરે ચઢવું; લેલા બનવું. ૧૪ જીવ જવો=મરણ જેવું દુઃખ લાગવું; અદે-ખાઈ વગેરેને લીધે નહિ રુચવું; લાગવું; શુંનું શું થઈ જવું. ૧૫ જીવ જોવો=કેટલું તરત છે તે જોવું; પરીક્ષા કરવી. જીવ ઝાલ્યો ન રહેવો=મન ઉપરનું એકજીવ જતું રહેવું; હર્ષ, શોક, કે ક્રોધાદિકને લીધે શું કંઈ ને શું નહિ ? એમ થઈ જવું. ૧૭ જીવ ટાંકો પડવો=સંતોષ

વળવો, મન જ્ઞાત થવું. ૧૮ જીવ ટંખારું રહેવો=માતુર રહેવું. ૧૯ જીવ ટુંકા થવો=કંજીમ થવું. ૨૦ જીવ ટરવો=જોઈને સંતોષાનંદ થવો; ટુંક થવી; નિરાંત વળવી; જે કામને માટે હમેશા ચિંતા રહ્યા કરી હોય તે કાર્ય સિદ્ધ થવાથી જ્ઞાન પડવું. ૨૧ જીવ ટેકાણે ન રહેવો=ચિત્ત ભળી જવું; ગભરાવું; આવરાં બનવું. ૨૨ જીવ ડહોળાવો=ઉલટી થાય એમ થવું; ગભરાવું; ઉછાળો આવવો. ૨૩ જીવ તલ પાપડ થવો=બહુ આતુર થવું, મગાતન-ખાવાને વગેરે ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરવાને માલસા પડવું; ગભરાટ કરવા. ૨૪ જીવ તલમતો=અભિલાષ થવા કરવો; મન ઉછળીને સંતાપ પામવું રડવું. ૨૫ જીવ તાળવે ટંગાવો=મોટી ચિંતામાં રહેવું; મન અદર હોય એવી સ્થિતિમાં રહેવું. ૨૬ જીવ તોડવો=સ્નેહથી તલમવું આતુર રહેવું. બહુ મહેનત કરવા; માનને બહુ માર સહન કરવો. ખરી ખાંચો મન લગાડીને કામ કરવું. ૨૭ જીવ થવો=પુંજ થવા, પૈસા થવો. ૨૮ જીવથી મારવ=ફરીતે જીવનું થાય નહિ એવું મારવું; ઠાર મારવું. ૨૯ જીવથી જવું=પોતાનો જીવ ખોવો; પોતે બતેજ મરી જવાય એમ કરવું. ૩૦ જીવ દબાવે=મન લગાડીને; ચિત્ત રાખીને; એકચિત્તે; બહુ જ્ઞાન આપીને. ૩૧ જીવ દાઝવો=મન બળવું; સ્નેહની ઉડી બસર થવા; લાગણી થવા કરવી. ૩૨ જીવ ધર-પવો=સ્વસ્થ થવું; જ્ઞાત પડવું; જીવ લગાડવો=જોડવું; ચેન પડવું. ૩૩ જીવ નીકળી જવો=ધણું દુઃખ થવું; મરણ થશે કે શું ! એમ થઈ જવું; મરણ થવું. ૩૪ જીવના સમ=જનના સોમન; પ્રાણના સમ ખાવા તે, જીવના જેટલું બીજું કંઈ પણ વહાણું નથી તે ઉપરથી. ૩૫ જીવનો તરસવો=દુઃખ દેનાર; સંતાપ્યા કરે એવો. ૩૬

અવપર એસવું=આશરો રાખવો; આધાર રાખવો. હઠથી માગવું; ગમે તેમ કરીને પણ લેવાની દાનત તે. ૩૭ અવ પડીકે બંધાઈ જવો=મહુજ સંતાપની હાલતમાં આવી પડવું; ખરાબ પરિણામ આવ્યાના બપની બહુ ભારે અસર થવી તે. ૩૮ અવ ફરવા=શરીરે અસુખ થવું; માથું ફરવું અને વમનની અસર થવી. ૩૯ અવ બળવો=ચિત્ત થવી; અદેખાઈ આવવી. ૪૦ અવ બાળવો=ચિંતા કરવી; અદેખાઈ કરવી. ૪૧ અવ એસવો=મનની એકાકારતા થવી. ૪૨ અવ બગાડવો=ખરાબ દાનત કરવી; થોડા માટે અકર્તવ્ય કરવું; પાછા પડવું; જરા માટે કંચુસાઈ કરવી. ૪૨ અવ ભરાઈ રહેવો=ભાવના-અભિલાષ રહેવો. ૪૩ અવ મળવો=મન એક થઈ જવાં; મૈત્રી બંધાવી; અભંઃ થવો. ૪૩ અવમાં અવ આવવો=મય જતો રહીને શાંતિ વળવી; મન કેડણે એસવું. ૪૪ અવ માને નહિ=મન કચુલ કરે નહિ એવું તે; ઈચ્છા નહિ થવાં; ખુશી ના થવી ૪૫ અવ મોટો કરવો=કેદાર થવું. ૪૬ અવ રહી જવો=ભાવના રહી જવી. ૪૭ અવ રાખવો=ધ્યાન આપવું; કાળજી રાખવા. ૪૮ અવ લઈને નાસવું=મરણ્યનો ભય બેઠને નાસવું. ૪૯ અવ લાગવો=ધ્યાન લાગવું; પ્રાંતે લાગવાં. ૫૦ અવ લેવો=પ્રાણ લેવો; મારી નાંખવું; દુઃખ લીધા કરવું; રમડવું. ૫૧ અવ લથુક લથુક થવા=હૃદયમાં ભયને લીધે મોટી ચિંતા ને આતુરતા રહ્યા કરવી. ૫૨ અવ નહિ માનવો=મન પ્રસન્ન ન થવું; સ્વાભાવિક વિરુદ્ધતા હોવી. દાંને અવ આવવો=મરણ્યાંત સંકટ આવી પડવું; હઠ આવી રહેવી. :- આખરે તેઓનો દાંતે અવ આવ્યો. આદેહક ચરિત્ર. પા. ૬૧.

અવનંત, નં. અવનંતુ.

અવનંતુ, નં [સં.] નાનાં મોટાં કીડા જેવાં પ્રાણીઓ તે; અવસમૂહ. કીટપતંગાદિક તે. (૨) એરંઝાંઝર, વિહીકુંછી, નાના સાપ કે એવાંજ બીજાં નાનાં ઝેરી ક્ષુદ્ર પ્રાણી તે. (૩) કાષ્ઠપણુ જાતનાં સાધારણ પ્રાણીઓ કે અવ વિશેષ તે. કીડા, માછલાં, પોરા, પતંગિયાં, નાના સાપ, ઉદર, દેડકાં વગેરે. અવમન, વિં [ફા.] અવ અને પ્રાણુ જેવું; અવ ને પ્રાણુના જેવું વહાલું; અત્યંત પ્રિય; પોતાના અવ અને જાન જેવું; પ્રિય પ્રાણુ. :-અવમન દોસ્તી.

અવડલો, પું. અવ; આત્મા; પ્રાણુ. ઉં કુંવરી તે તો અવડલો લીધો મારો ઝાલી, તે વરમાળા કોની ધાલીરે, તે આ શું કીધું. કવિતામાં વપરાય છે.

અવડો, પું. અવ. (૨) કીડો.

અવતન્નગત, અં. અવે ને જગે ત્યાં સુધી.

અવડું, નં. ક્ષુદ્ર અવ; ઝેરી નહિ તેમ કરડે કે પીડા કરે નહિ એવો નાનો ગરીબ અવ તે. માટીમાં, ધૂળમાં, અનાજમાં વગેરેમાં પડતા ને રહેતા અવ તે; જિવાત.

અવણુ, નં. અવન. (૨) અવનરૂપ જે તે; અવને ટકાવ-આધાર આપનાર એવો તે; અવનાધાર; પતિ; ધણી; વહાલો. (૩) શ્રીકૃષ્ણને માટે ગોપિકાઓએ યોજેલો વહાલપનો પર્યાય. ઉં. અવણુ જમવા આવજો, મારે દસરાનો છે દહાડોરે. 'અવણુજી' એમ પણ વપરાય છે.

અવતચર, સ્ત્રીં [સં. જીવિત+ચર્યા] અવનાજ મરણોત્તર ક્રિયાઓ કરવી તે; મુઆ પડી બ્રહ્મભોજન અને શ્વેદાદિકનાં દાન વગેરે જે ક્રિયાઓ થાય છે તે; અવતા અવત જાતેજ ક્રિયા કરી નાંખવી તે.

અવતદાન, નં [સં. જીવિતદાન] કાંઈને અવડું રાખવું કે રખાવવું તે; મરણુમાંથી બચાવી

હેવું તે; જવિતરૂપી દાન આપવું તે; જવતું રહેવાદેવું; જવનનું દાન તે.

જવતર, નં જિદગીનો જવનકાળ તે; આયુષ્ય કાળ; જિદગી; જવન; જન્મારો; ભવ. (૨) અવતાર; મન્યા. (૩) જવવું તે.

જવતું, વિં જવવાળું; જવ અને જવન જેનામાં હોય તે; જવદાર; ઇન્દ્રિયોના વ્યાપાર કરવું; દાનનું ચાલવું; કરવા જેવી ક્રિયાઓમાં યથાયોગ્ય વર્તવું. (૨) પ્રાણ, તેજ કે જવપણીના જેમાં સંચાર, ચુણ, શક્તિ વગેરે હોય એવું. જવતું ઝાડ, જવતું પાણી, જવતો કાચડો. લીલું, બળતું, વહેતું, અખૂટ એવું; જગતું; તેજદાર; અશિથિલ; કાર્ય કે કર્મમાં ચાલતું હોય એવું. ( ) ચોગ્ય; લાયક. (૪) ઉમદા. (૫) મજાશુભ. કિં પ્રં જવતું કરવું=જવવાળું કરવું; મરતાં બચાવવું; ફરીત ફાલે ફાલે એમ કરવું; જગાડવું; તાળું કરવું; જમત કરવું; સળગાવવું; તેજ કરવું. :-ચક્રારપક્ષી જવતા સ્થાળા ખાય છે. જવતો મુઓ=જવતાં છતાં મુઆ જેવો.

જવદયા, સીં [સં.] જવ-પ્રાણી ઉપર દયા રાખી તે; અહિંસા ધર્મ; જવાવકંપા. ઉં જવદયા પ્રતિપાળ ! તમને વિનતિ છે.

જવન, નં [સં. જીવન] જવવું તે; પ્રાણ કે જવ રાખી રહેવું તે; પ્રાણવાળું હોવું તે. (૨) જેની ઉપર અથવા જેથી જવતું રહેવાય તે; જવવાનું સાધન; જવવાનો આધાર. વૃત્તિ; આજીવિકા; ગુજરા; નિર્વાહ. (૩) પાણી; ઉદક. (૪) એક ઔષધ અવલેહ. (૫) જિદગી; જવતર; જવતા રહેવા જેટલો કાળ; આયુષ્ય; આયુષ્યક્રમ. કિં પ્રં જવનખગાડવું=જવિતનો કાળ ખરાબ કરવો. જવન સુધારવું=જિદગી સારી રીતે કલાય એમ કરવું. (૬) જવ જેવું બહુ

બીજું પોતાનું જવન હોય એવું જે તે; પ્રિયજન; પુત્ર; સ્વામી; સ્ત્રી; વગેરે.

જવનગાળો, પું જેણે કર્મને જિદગી ગાળવામાં અડચણ ન આવે એવું જે તે; જેની ઉપર જવન ગાળવાનો આધાર હોય તે; ચાલુ આજીવિકા આપનાર સાધન.

જવનચરિત, નં [સં.] જિદગીનો હેવાલ જેમાં હોય તે; જવનની ઇતિહાસ કથા; જવનચરિત, જેમાં આખા જવતરનું ક્રમસર બ્યાન કરેલું હોય એવું કાષ્ટ પણ એકદમ વ્યક્તિના વૃત્તાનનું લખાણ તે; વ્યક્તિના જવન ગાળવાના અર્થે વૃત્તનો હેવાલ. (૨) જિદગી જંગમવાની-ગાળવાની રીતભાત; ચાલચલગત; જવન ગાળવાની રીત; વ્યવહાર તે.

જવનદોરી, સીં જવવાનો જેની ઉપર આધાર હોય તે; જેથી જિદગીના આયુષ્યક્રમની પરંપરા સંકળાઈ રહેલી હોય તે; જવનને આશ્રયભૂત વસ્તુ મનુષ્ય વગેરે તે; જવનસૂત્ર. ઉં મરશે એની મેળે જવન દોરી જતાં જરૂર રાખ.

જવનિયું, નં જવન; જિદગી. (૨) આજીવિકા; રોજ; જવનનું સાધન.

જવની, સીં [સં.] એક જંગલી પશુ સારા સ્વાદવાળી વેલી; ડોડી.

જવનમુક્ત, વિં [સં.] જવદશામાં પશુ માયાના બંધથી રહિત; પ્રહાનિષ્ઠ; મુઆ પહેલાંજ આ જગત ખોડું છે એવું જેને જ્ઞાન થયેલું હોય તે; સંસાર દેહ વગેરેની માયાથી મુક્તું તે.

જવનમુક્તિ, સીં [સં.] દેહમાં હોવા છતાં દેહ ને જગત સૌ ખોડું છે એવી જે જ્ઞાનપરતા તે.

જવલગ, વિં જવની સાથે લાગેલું તે; જેમ જવ ને શરીર એકઠાં રહે છે તેમ રહે એવું;

પોતાના જવની સમાનજ હોય એવું; અતિ પ્રિય; ધણુંજ વહાલું; પ્રાણપ્રિય.

જવડું, કિં અં પ્રાણ ધરી રહેવું; સજવ રહેવું; નહિ મરવું. (૨) નાથ ન પામતાં ટકવું; યથવું; ઉગરવું. (૩) ઉછરવું; મોટા થવું; વધવું વગેરે. (૪) સક્રિય હોવું; જગતા જાણતા ને સમજતા હોષએ એવા રહેવું. (૫) શ્વાસ લેવો. ૩. પ્રં જવે તેને જોખમ =જેને જવડું છે તેને જોખમ છે મુએલાન કંઈ નથી, જવિત નથી ત્યાં જોખમ શાનું અને કોને હોય ? જવે તે જુ મે=માવખમમાં જે કંઈ થવાનું હોય તે જવતાર જુ એ છે. જવતી માખ=ખુદ્દરી જૂત; ખુદ્દે ખુદ્દું ન જરવાય એવું. જવતો દવાળો=વખવખનો કાયલો; અંગાર. જવતી ડાકણ=પ્રેતરૂપ નહિ પરંતુ જવિતવાળી=જવતી-દેહેન્દ્રિયવાળી ડાકણ=દુષ્ટ-કુવૃત્તિવાળી-પદેખી સ્ત્રી. નહારી નજરની સ્ત્રી. કહેડો જવડું થોડું ને ભમણા ધણી=જવવા કરનાં પણ જવનની આશાતૃષ્ણાઓ ધણી એમ.

જવમટોસડ, અં જવડું જોખમ હોય તેમ. વિં જવ જેટલાજ જોખમનું; અહુ મુસ્કેવ; વખતે જવને પણ જોખમ લગાડે તેવું. (કામ વગેરે.)

જવહત્યા, સ્ત્રીં જવ-પ્રાણીને મારી નાખવાં તે; જવતા જવોને મારી નાંખવા સ્ત્રી હીણું કર્મ તે; પ્રાણીની હિંસા કરતી તે.

જવંત, ૧૦ જવવાળું; જવડું. (૨) તેજ; સક્રિય. (૩) ચાલુ; ચાલવું; જમવું; જગવું. (૪) જગજગાટ; જગજમાન; લજુ.

જવાડણહાર, વિં જવાડનાર; રક્ષક.

જવાતખાનું, નં નાનાં અત્યાદિકમાંનાં જવ-જંતુના રક્ષણ માટે પાંજરા પોગમાં રાખવામાં આવતું તેમના રક્ષણનું સ્થાન.

જવારે, પું જવાઈ.

જવાતમા, પું [સં.] માયાના બંધનચાળા દેહમાં રહેલો આત્મા તે; દેહી; કર્મ કરનાર અને ભોગવનાર જવ. (૨) દેહમાં રહેલો જે જવ 'હું' એમ માને છે તે; હુંપણનો માનનાર; દેહાભિમાની આત્મા; પ્રત્યઆત્મા; જવ; ચેતન; અસુમાન.

જવિકા, સ્ત્રીં [સં.] જવન; જવડું ને; જવનર. (૨) ગુજરાનની વૃત્તિ; આજવિકા; ઉલ્લોગ ધધો વગેરે તે.

જવિત, વિં [સં.] જવડું; જેમાં જવ છે એવું. (૨) નં જવન.

જવિતમાલ, પું [સં.] જવતરનો સમય; આયુષ્ય.

જવિતેશ, પું [સં.] જવનનો ઈશ્વર-સ્વામી તે; પતિ; પ્રાણનાથ.

જવી, વિં જવવાળું. (૨) જવવા માટે ખીજનો આધાર રાખનાર; જેના જવનનો ખીજ ઉપર આધાર હોય એવું. :- અનુજવી. (૩) પ્રાણી; જવ.

જવેજન, વિં પોતાના જવ જેવું વહાલું તે; જવ-સાથે લાગેલું એવું; પ્રાણપ્રિય.

જસાહેબ, અં અદખી હુંકારનો ઉદ્ગાર; હાં સાહેબ; ઓ.

જુઆખાનું, નં જુગારખાનું.

જુઆખોર, પું જુગારી.

જુઆર, પું એક હવકું ધાન્ય; જર; જુવાર.

જુઆર, નં જુમાર રમવો તે; લૂત. (૨) વિં જુવાર; જુહું; નાં મોટા ધરતી જુહો પાડેલો જે વાસ બવહાર તે; નવું માંડેલું ધર; નવો જુહો ગૃહસ્થાશ્રમ. :-ભાલીના જુવારામાં નણુંદ બાણેળં સમાશે !

જુઓ, પું જુવો; એક જવડો. (૨) જુમાર; લૂત.

ભુક્તી, ઓં [સંયુક્તિ] ભુગતી; કળા; કરા-
મત, તદ્દ્યાર; દિક્ષમત. (૨) ઉપાય; યોજ-
ના. ઉં જળ્યા જળ્યા જલવરાય ભુક્તી
(ભુગતી) ન દેખે રે, પેખેરે પેખેરે અસુ-
રનાં માળિયારિ.

ભુક્તિ, ઓં [સં.] ભુક્તી ભુગતી.

ભુખામ, નં સળેખમ.

ભુગ, નં [સંયુગ્મ.] જોડું; જોડકું; બે-
નો સાથ તે; બેલ; બેલું. (૨) સોઢાંની
રમતમાં સાથે જોડાઈને સાથેજ ચાલનારી
બે સોઢાંની જે જોડ-બેલું તે.

ભુગ, નં [સં. યુગ] કેટલાંક વરસોનો જે લાંબો
કાળ વિભાગ ત; લાંબો સમય; ખૂબલાંબો
જમાનો તે ભુગ ચાર છે અને તે ચાર
ભુગનો એક મહાભુગ ગણાય છે. તેને
અંતે દરેક ને રેલ આવી જગત નાશ
પામે છે. તે પછી બીજા મહાભુગ શરૂ
થાય છે. મહા ભુગમાંનો પહેલો સારો ને
સત્યવાદી ભુગ. સત્ય કે કૃત ભુગને નામે
ઓળખાય છે, બીજો ત્રેતા, ત્રીજો દ્વાપર
અને ચોથો ખરાબ પાપી ભુગ તે
કલિયુગ કહેવાય છે બાર હજાર અથવા
૪૩,૨૦૦૦૦ દિવસનો મહાભુગ મહાભારત
માં કહેલો છે. કેટલાક દિવસને વર્ષ કહે છે
અને વરસના ૩૬૦ દિવસ પ્રમાણે તે મળી
રહે છે. કૃત ૪૮૦૦ વરસનો, ત્રેતા ૩૬૦૦
વર્ષનો, દ્વાપર ૨૪૦૦ વર્ષનો અને કલિ
૧૨૦૦ વર્ષનો-૪,૩૨૦૦૦ ચાર લાખ
અત્રીસ હજાર દિવસનો ગણાય છે. (૨)
ભુગ ચાર હોવાથી ચારની સંજ્ઞા તરીકે
વપરાય છે. —:ભુગ લાકુ ચઢાવી ગયો.

ભુગભુગ, અં ભુજેભુગ; એક પછી એક
આવતા ભુદે ભુદે સળે. (૨) જન્મ;
અવતાર; પછા લાંબા વખત લગી; પછા
ભુજો સુધી; ભુગભુગમાં.

ભુગકિયું, નં ભુમકું; જૂત. ઉં ભુગાંટએ નવ
રમીએજ. (૨) વિં ભુમારી, ભુમટે રમ-
નાર; ભુગટાની ટેવવાળું; સટોરિયું.

ભુગટું, નં ભુમાર; જૂત: સદો; નસી ૫ ઉપર
આધાર રાખી અમુક વસ્તુ કે પૈસો, પછા
તરીકે મૂકી હારજીતની રમત રમતાં તે.

ભુગત, ઓં [સંયુક્તિ] ભુક્તિ; કળા; પ્રક્રિ.
(૨) બેલ; ૫૫૫; હવ. (૩) વિં જોડેલું
હોય એવું; સાથે સાથે જોડેલું. (૪) માફક;
અનુકૂળ.

ભુગતી, ઓં [સંયુક્તિ] યુક્તિ; કળા;
તદ્દ્યાર.

ભુગટું, વિં [સંયુક્ત] બંધ બેસતું; ધટિન;
યોગ્ય; શામે અવું; અનુરૂપ; માફક. ઉં-
ભલે ભુગતે ભુગટું મળતું. તમે એક પિતા
ત્રણ બંધુ.

ભુગદંબા, ઓં જગદંબા.

ભુગદીસ, પું જગદીસ.

ભુગખળ, નં [સં. યુગવલ] કાળખળ; મમયને
લઈને જે અસરોષ્ટાંતઓમાં ફેરફાર વગેરે
થાય તે.

ભુગમ, નં [સં. યુગમ] જોડ; જોડું; બે સાથે
હોય તે.

ભુગલ, નં [સં. યુગલ] જોડ; જોડું; બેનો
સંગાથ કહેવાવું ગણાવું તે. ભુગલસ્વરૂપ=
સીપુરૂપ, બેભાષકે મિત્રની બેગી પ્રતિમા-
છબિ વગેરે તે. —રાષ.કૃષ્ણ=ભુગલસ્વરૂપ
કૃષ્ણખળદેવ, નરનારાયણ.

ભુગલકિશોર, નં બે બાળકની જોડ; બે
તરેણુ ભુવાનની જોડ; ભુવાનદંપતી.
વહુવર. (૨) કૃષ્ણ ખળદેવ બે બાષ્પઓની
જોડ તે.

ભુગાર, પું [સં. જૂતકાર] ધન, માલ વગેરે
' પછા ' તરીકે મૂકી હારતાં આપવાની
અને જીવતાં લેવાની સરત રાખી પાસા,

પત્તા વગેરે કાષ્ટ પણ્ય જાતની રમત રમવી તે; અશુક સરતે હારજીતની બાજી ખેલવી તે, છૂત; જુગડું; જુવું; આપેલનું સાડું કરી ઉપલક ખરો નાહ એવો સાદો-રોજ-ગાર કરવો તે; સદો. કિં ૩૦ જુગાર ખેલવો=છત રમવું. જુગાર રમવો=હાર જીતની બાજી-રમત રમવી. (વિ. કરક-રિયા કહે છે કે આ પોર્ટુગિઝ શબ્દ છે.)

જુગારી, વિં જુગાર રમવાની જેને આદત પડેલી હોય તે; જુગાર રમનાર: જુગ-ટિયો. (૨) જુગારના ધંધો તે; જીનજોને જુગાર રમાડી દલાલી લેવાનો ધંધો. (૩) જુગારીપણું. ઉં જુગારી સંગ જાય તે ખતા બહાક ખાય તે.

જુથુપ્સા, સ્ત્રીં [સં] નિન્દા. (૨) કંટાળા-ચીતરી ચઢે એવું તે; જોવું-સાંભળવું ગમે નહિ એવું તે.

જુથુપ્સિત, વિં [સં.] નિંદિત. (૨) નકારં; કંટાળો આપે એવું.

જુથેજુગ, અં જુગજુગની પરંપરામાં, એક પછી એક આવતા જુગોમાં; હરહમેશ.

જુથોજુગ, અં જુગજુગની પછી: હરહમેશ; નિરંતર; સદૈવ; જાવેદાન.

જુગમ, નં [સં. યુગ્મ] જોડ; જોડું. ઉં જળ-મનુજનાં જુગમ જોડે રમતાં.

જુજવું, વિં જુડુંજુડું; નહિ સાથે એવું; મોખું મોખું; અલગ ન્હારં.

જુજી, વિં નજીવું; માલવગરનું.

જુઠં, સ્ત્રીં અસત્યતા; જુઠાપણું; અસત્ય ખો-લવું તે; જુઠું તે. કહેં જુઠં લાં જેવારો નાહ=જુઠાંના જય થવાનો નથી.

જુઠકં, વિં જુઠું; જુઠું ખોલનાર; અસત્યવાદી.

જુઠણ, નં અડું; ઇંકામણ; છોડેલું તે; ખાતાં વધેલું લાણીમાંનું અજા; ખોટેલું તે. (૨) પું જાવાઈમાં જુઠું, અને હસાવે એવું

એલફેલ પણ્ય મમયોચિત ખોલનારો માણસ તે; રંમલો, તરકડિયો; મસ્કરો.

જુઠાણું, નં જુઠું એવું તે; જુઠું-અસત્યવૃત્ત; જુઠેજુઠું તે. (૨) તરકટ; ઇમાઈ; ખોટારું; મિથ્યાપણું; ખોટું દેખાડવું તે.

જુઠાખોડું, વિં જુઠું ખોલવાની જેને આદત હોય તે; જે વારંવાર જુઠું ખોલતો હોય તે: અસત્ય ખોલનાર; ખોટું-તરકટનું ખોલ-નાર. ઉં જાઓ જાઓરે જુઠાખોલા નાથ નહિ દેઉં સહાવાર.

જુઠેજુઠું, અં જુઠું તે જુઠું એમ; અસત્ય ચાલવું હોય એમ ખોટેખોટું. જુઠા સામે જુઠું એમ; નરદમ-સાવ જુઠું તે.

જુઠું, વિં [પ્રા. ઉદ્ધ] અસત્ય; નાહ સાચું; ખોટું; મિથ્યા; અનૃત. (૨) કષિપત; ખનાવટી; કૃત્રિમ. :-તેણે કાષ્ટનું જુઠું નામ આપ્યું જુડી વાત. (૪) એટું; અજીવું; બ્રષ્ટ; ખોટેલું; અશુચિ; અપવિત્ર. (૫) ના. અસત્ય તે; જુઠાણું; લખાડી. (૭) ઢોંગ. ૩૦ પ્રં જુઠેજુઠું ચલાવવું=નરદમ પોલે-પોલ-ખોટું ચલાવવું. જુઠાની સામે જુ-ઠથી કામ લવું. જુઠું ખાવું=છોડેલું ખાવું. જુઠું ચાલવું=નિયત નીતિમાર્ગથી ઉલટા ચાલવું. જુઠું ખોલવું=જેવો હોવો જોઈએ તેવો રજીકા નહિ થવો તે. (૬) ખાદલી; નહિ અસલ; (કૃત્રિમ) જુઠાં ધરેણાં. જુઠું ઉઘવું=ઉઘનો ઢોંગ કરવો. જુડી વાત=અજવા; ગપ. જુડી રસોઈ=માણ માણ-ખાણ-નહિ રસોઈ પણ રસોઈના જેવો ઢોંગ તે.

જુઠો, પું. જુઠું ખોલનારો. જુડી=જુઠું ખોલ-નારી સ્ત્રી.

જુડી, સ્ત્રીં [સં. યુજ્ઞ] સાથે-એકઠા કરીને આધેલા રેમા, ડાળિયો, કકડા, દંડીકા વગેરે તે. :-મેથીની બાજીની જુડી. દાત-જુની જુડી.

જુડા, પું [સં જૂદ] ધણી વસ્તુઓ—ખી-
નેને એક સાથે બાંધાને બનાવેલો જે
જથો તે; ઝુમખું; જથો; સમઠ :—આગનો
જુડા. (૨) વાળને એકઠા કરીને બાંધવા
તે; જૂદ; જટાજૂદ; અંખોડો. વાળનો
જુડા બાંધ=ચોટલો વાળ; વાળને ભેગા
કાંને બાંધ. ચોટા; પુળો; લીલી સુધી
વનસ્પતિનો સાથે બાંધેલો બોજ તે.

જુલ, વિં [સં. જુલ] વાળું. (૨) જોડેલું;
સાથે હોય એવું.

જુલિયાં, નં (જુલિયું) જુનાં ટપટપિયાં ખા-
સડાં; પગરખાં. (૨) સખત બોલમાં ઠપકા
દેવો તે; બચગમાં સખત શબ્દો કહેવા તે;
ટપલો; મહેલું; ટાણો. કિં પ્રં જુલિયાં
મારવાં=ખાસડાંનો માર મારવો. સખત
શબ્દોથી ઠપકો દેવો. ૩૦ પ્રં જાતને
માથે જુલિયું=જાતજી હલકો છે. નીચ,
તુચ્છ જાતનો છે, એની ઓલાદજી ચિકા-
રવા જેવા છે તો પછા શું કહેવું? એવો
અર્થ બતાવે છે.

જુલી, સીં પગરખી; પેંજર. જાનખાનામાં
રહેતી સ્ત્રીઓને પહેરવાની હલકી મોજ-
ડીઓ તે. કહેવું એને કોણ જુલી ભાષ
ગણે છે=અર્થાત્ એ કંઈ લેખામાં નથી;
ખાસડાંને તોલે તુચ્છ ગણાય છે.

જુલીખાર, વિં ખાસડાંખાડિ; નકોર; નિ-
લંજ. (૨) પચ્છમણ્ડિયું; જ્યારે
ખાસડાં પડે ભારેજ સમજે એવું.

જુલું, નં ખાસડું; પગરખું. ખ. વ. જુલતાં.
જુનાં ટપુસિયાં જોડા. (૨) અપમાન
સાથે તુચ્છકાર કે ખુલ્લા ઠપકા સાથે
નકાર કરવો તે. કિં પ્રં જુલું ખાલું=
ખાસડાંનો માર ખાવો. તુચ્છકાર સાથે
પાછા પડવું. જુલું પડવું=ઠોક પડવો; સાઈ
જળીને કરવા જતાં સામે ઠપકો મળવો.
જુલું મારવું=ખાસડું મારવું. તુચ્છકારીને

કાઠી મુકવું ૩. પ્રં જુતા બરોબર=
ખાસડાંને તોલે. જુતે મારી=એમાં શું
થઈ ગયું? કંઈ ખિસાતમાં નથી, એવો
અર્થ બતાવે છે.

જુથ, નં [સં. યૂથ] જૂથ; ટોળું.

જુથડું, નં ધણી વસ્તુઓનો એક એકની
સાથે બંધાઈ ગુંથાઈ ગયેલો જે સમાહાર
તે. જૂથ; ટોળું.

જુથીજુથ નં ધનાક સમુદાયો એકત્ર થયેલા
હોય એવું બરાબ તે, ટોળેટોળાં; મોટા
સમુદાયનો જમાવ.

જુદાઈ, સીં જુદાપણું; જુદાગીરી. :—હવે
જુદાઈ રાખશે નહિ.

જુદાગીરી, સીં જુદાપણું; જુદાઈ.

જુદાપણું, નં જુદાઈ; જુદાગીરી.

જુડું, વં [કા. જૂદ] વળગેલું, ભેગું કે સાથે
જોડાયેલું નાહ એવું; વેગળું; પૃથક;
ભિન્ન; નહિ સંબંધવાળું; અલગ; નોખું;
નિરાળું કિં પ્રં જુડું કરવું=છુટું પાડવું;
કાંઈ સાથે જોડાયેલા ભેગા હોવાને તેમાંથી
અલગ થવું; નોખું કરવું. જુડું પડવું;
છુટા થવું; અળગા થઈ જવું; નોખા
પડવું. સ્વરૂપ આકાર, સ્વભાવ વગેરેથી
ભિન્ન બણાવું. :—એ તમારાથી જુદો
પડે છે. જુડું પાડવું=વળગેલું કે ભેગું હોય
તેને મૂળ-અસલની એકતામાંથી વેગળું
કરવું, છુટું પાડવું; પૃથક્ કરી દેવું; સાથ
તોડી નાંખવો. જુડું રહેવું=વેગળા રહેવું;
નોખા રહેવું. ૩૦ પ્રં જુડું=અન્ય; ખીનું;
જે જોઈએ છીએ, જેનું કામ છે તે, તે
નહિ પણ ખીનું, એવો અર્થ બતાવે
છે. :—આપણે જીવતા હોય એની વાત
તો જુદીસ્તો—જોરસ્તો. કહેવું જુડું જુદું
મોઝે જુદી જુદી વાત=કપાળે કપાળે
જુદી મતિ. જુડું એમ પણ લખાય છે.

જુથું રાખવું=નહિ ભેળવો દેવુ; છુપું કે ખાનગી રાખવું.

જુથ, ૧૦ [સં. યુદ્ધ] જુદ; સંઘામ; લડાઈ.

(૨) સાધારણ મારામારી; વઢવાડ, કિં ૩૦ જુથ મથાવવું=ધિંગાણું કરવું; રાઠ મથાવવી.

જુથ ૮, ૩૦ જુનાપણું.

જુના ૮, ૧૦ [જાર્જનહ] રેવનાથળ અથવા ગીરનાર નામે કાઠિયાવાડમાં ઉચ્ચ મહા પર્વતની તળેટીમાં જુનાગઢ શહેર બાંધેલું છે અને તે જુનાગઢ રેલ્વેનું રાજનગર છે. એમાં હાલ નગરની ગળ્ય છે. કાઠિયાવાડનાં જુનાગઢ સંસ્થાન પહેલા નંખરનું મોટું ગળ્યહોલ તેના વાર્ષિક કેપજ ત્રીસ લાખ રૂપિયાની છે. ગીરના જંગલમાં ઇમારતી લાકડાં ને ફળફળાદિ ચાલે છે તથા બીજી જમીન પણ સારી ને ફળદ્રુપ છે. એમાં સાત શહેર અને ૮૫૦ ગામડાં છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩૨૮૦ ચોરસ માઇલ અને વસ્તી પાંચ લાખ માણસની છે. તે ઐતિહ્ય તથા માયકવાડ સરકારને ખંડણી આપે છે. સમુદ્ર કિનારા ઉપરના પ્રદેશ મારી હવાવાળો છે. તળ જુનાગઢ શહેર એક જુનું કાઠિયાવાડી શહેર છે અને કાળનાં ધણીક ચઢતી પડતીયો તેણે જ્યેલા છે જુનાગઢમાં ૩૫ દગ્ગર માણસના વસ્તી છે. ગીરનાર ઉપર જનોનાં મોટાં મોટાં દેગસરો હોવાથી દંડપ્રેમ ચાત્રાણુ જતા આવતા રહે છે. જુનાગઢ નવાગ વાડા-સિનોર અને રાધનપુરના બાબાત બાબી કુટુંબના મુસલમાન છે. તેમને દત્તક લેવાની સનદ મળેલી છે.

જુથું, [સં. જીર્ણ] વપર ગથા ધસાઇને લાંબે વખતે જર્જરિત થઈ ગયેલું એવું જે તે; નહિ નવું; વપર મેલું; જુથું; ધસાઇપિ-સાઇને ઉતરી ગયેલું (૨) નહિ તાણું;

વર્તમાનનું નહિ એવું; અસલનું; આગલા જમાનાનું; પૂર્વનું ધણાના જોવામાં જણવા-માં આવી ગયેલું હોય એવું; આગલું કિં ૩૦ જુનું રવવાપરીને મેલું ને જુલું કરી નાંખવું. ૩૦ ૩૦ જુના જમાનાનું=આગલા વખતનું; પહેલાંની પેઠીનું, અસલી. જુનો પાપી=ધન લાંબા વખતથી પાપ કર્યું કરતો રહેલો હોય એવો. :-જુનો ચોર=આગળ ધણી વખત ઉપર 'ચોર' તરીકે લોકના જણવામાં આવેલો હોય એવો; જુનો મિત્ર=અસલી મિત્ર; બાલમિત્ર. જુનાવિચાર=અસલના જેવા ધરડાંના જેવા જે વિચારો ને; આગલા વખતના વિચાર. જુનું વેર=આગલું વેર; અસલ વેર નાય તે. કહું જુની આંખે નવા તમાસા=ધરડાંએ જુનાનિયાની રાતભાતના ઢંગ રમ-જે પોતાના મમયમાં નહિ જોવામાં આવેલા તે જોવા ને; પોતાની આંખે નહિ જોયેલા માટે નહિ મમતા રંગ પણ મુંઝે મોંએ જોયા કરવા જેવી શાંતવૃત્ત રાખવી તે. જુનું તે સુનું=જે અસલ છે-જે આગલા વખતનું છે તે સુનું=માન જેવું સાફ છે. જુનો વૈલ અને નવા જોશ=વૈલ અનભરી ધરડો હોય ને સારો અને જોશો નવો અર્થાત્ પ્રેક્ષામાં છેલ્લી અઢાલિકા રિથિત જણનારો હોય તે સારો.

જુનુંખમ, વિં બહુજ જુનું; એક જુલું થઈ ગયેલું હોય એવું; અતિજુદ. :-તમા એક જુના ખખ સાપ રહેતો હતો.

જુનુંપુરાણું, વિં જુનું અને ધણા વખતનું; ધણા લાંબા વખતનું જુનું ને; વપરાયેલું; ફાટવુંવટવું હોય એવું; કામમાં નહિ આવે એવું જુલું, કપડું, કસન, સામાન વગેરે.

જુથાન, ૩૦ [ફા.] જા. (૨) મોલી.

જુથાના ૩૦ [ફા.] જા. થા મોલીને જાણ-વેલી હકીકત તે; જાણી; સાક્ષી.

જુમાં, ઓં જુમાન.

જુમ્મી, ઓં (અ. Jumma) આનંદ પ્રદાયક; દરખાતા ઉત્સવ તે; રાજ્યપ્રાપ્તિ અને લક્ષ્યાદિકનો પચાસમા વર્ષનો ઉત્સવ તે; રાજ્ય મળ્યાને પચાસ વર્ષ પુરા થતાં પચાસ વર્ષ લગી રાજ્ય ભોગવાયું તે નિમિત્તે જે ઉત્સવ કરવામાં આવે છે તે. પચીસ વર્ષ પુરાં થતાં કરવામાં આવતા ઉત્સવને 'નિહર જુમીલી' અને સાઠ વર્ષના ઉત્સવને 'ડાવમણ જુમીલી' એમ ઇંગ્રેજમાં કહેવામાં આવે છે. ના. મહારાષ્ટ્રી દિશ્વરિયાની સન ૧૮૮૭ માં પચાસ વર્ષ રાજ્ય ચલાવ્યાની અને સને ૧૮૯૭ માં સાઠ વર્ષની ગોઠડત જુમીલી અને ડાવમણ જુમીલીએ ઉજવવામાં આવી ત્યારથી આ ઇંગ્રેજ શબ્દ ગુજરાતીમાં આવ્યો છે જુમ્મીલી—જુમ્મીલી એમ લખાય છે.

જુમખુ, નં જુમખું.

જુમલો, પું [અં. જુમલ] જુમી જુમી ધણી રકમો મળીને થયેલી એક સંખ્યા ૧; ધણી રકમો મામલો સરવાળો તે; મેળવણી; જુમલો: મમાદાર; સમુદ તે; ફેડાર નદિ પણ કુલ એકદરે; અંધી રકમો એકી કરેલી હોય તેમ. :-જુમલે પાંચ રૂપિયા.

જુમલો, પું જુમલો; કુલ રકમ.

જુમામસજિદ, ઓ. [અં.] જુમા-શુક્રવાગની બંદગી કરવાની મોટી મસજિદ તે; મુસલમાનોનું નમાજ પઢવાનું સ્થાન; જુમે રાત પછી નમાજ પઢવાને માટે એકઠા થવાનું મોટું સ્થળ-મકાન.

જુમેરાત, ઓં શુરવા:-ની રાત-શુક્ર જે દિવસે બધા મુસલમાનો ગાય મળીને નમાજ પઢે છે; મોટી બંદગીનો દિવન.

જુમ્મો, પું [અં. જુમ્મ] અમુક વાત વસ્તુ

કે કમજૂની જે તમામ જેખમદારી-જવાબદારી તે; સોંપણ બગડે, ખોટાય, કે બીજા કોઈ રીતે જેમ સાચવવી જોઈએ તેમ ન સચવાય તે ખાતતનો જવાબ દેવાનું જેખમ તે; આપેલા મોકલા વિશ્વાસના ચથાર્ય પરિપાલનનો ભાર તે. :-આનો જુમ્મો જ્ઞાન માથે છે ?

જુરત, ઓં [અં.] હિમ્મત; ધૈર્ય. (૨) છાતી ચલાવવી તે.

જુરિયત, ઓં [અં.] જુરત; હિમ્મત.

જુરમ, પું [અં.] સામા માણસનું સ્વાતંત્ર્ય છીનવી લઇ તેનાથી ખમાય નહિ એમ તેને સતાવવો-દુઃખ દેવું આપવું વગેરે તે; ન સહેવાય એવું દુઃખ દેવું તે; જપર-જરૂરી; સખતાઇ; બળાત્કર; જોરાવરી; બળજોરી. (૨) સત્તાનો દોર ચલાવવો તે; ઇનસાફ નહિ આપતાં મરણ પ્રમાણે કરવું તે; અન્યાય; અધર્મ. કિં પ્ર. જુરમ કરવો=સખતાઇ કરવી; દાખીન સત્તાથી કામ લેવું; મારફાડ કરવી; અન્યાય કરવો. જુરમ ગુજારવો.

જુરમગાર, વિં જુલમ કરનાર; જુલમ વાપરનાર; જુલમી.

જુરમાઠ, પું જુરમ; જુરમ ગુજારવો તે.

જુરના, વિં જુલમગાર; જુરમ કરનાર. (૨) કૂર; નિંદય; કઠોર. (૩) જેમાં જુલમ ચાલતો હોય એવું. ઉં જુલમી રાજાની જડ ઉમીડી, નાદીર સરખા પામ્યા નાશ.

જુલાઇ, પું [અં.] ખ્રિસ્તી વરસનો સાતમો મહીનો.

જુલાય, પું જુલાય; વિરેચન.

જુલાય, પું [અં.] ઝાડા થાય એવી દવા તે; રચ. (૨) દસ્ત; ઝાડા થવા તે. કિં પ્ર. જુલાય આપવો=ઝાડો થાય એમ કરવું. દમ દેવો; ધારણા ન રહે એમ કરવું;

કીલ્ બનાવી દેવું; ખોટી ધમકી આપવી.

જુલાર્ય યદ્ જવો=મહારાઈ જવું.

જુલારું, નં કપાળ ને લમણ ઉપરના વાંક-
ડિયા વાળની લોટો તે; વાળનાં ગુંછળાં;
કાકપક્ષ; લટિયાં. :-ભાવડાઓએ જુલારું
શાં રાખવાં? એકવચન જુલારું, જુલારું
રાખવાં=લમણ અને કપાળ ઉપર વાળના
ગુંછા રાખવા તે.

જુવતી, સીં [સં. યુવતિ] જુવાન સી; સી;
આડી; આડ; નારી.

જુવંતી, સીં [સં.] જુવાન સી. ઉં જુવા-
રનાં ખેતરથી જુવંતી. જુવંતી યદ્ જળ
કારણે.

જુવા, પું [સં. યુવા] છ પગલાળા જૂની
જાનના ચામડી ઉપર અને ગંદા ગોખરામાં
થા જવ. જુ ૧ એકવચન. ઢોરના શરીર
ઉપર થવો સ્વેદજ જવ. ઉં ઝાઝા મચ્છર
ઝાઝા જુવા, ત્યાં મહેતાના ઉતારા હુવા.
મામેરે. (૧) જૂન, જુગાર રમવો તે. કિં
પ્રં જુવા રમે છે=જુગાર રમે છે.

જુવાખ.નું, નં જુવા હોય એવું સ્થળ;
ઢોરના ખેતો, કહોડિયું. (૨) જુગારખાનું.

જુવાખોર, વિં જેને જુવું રમવાની આદત
હાય તે; જુગારી; છૂત રમતાર.

જુવાન, વિં [સં. યુવન] સોળથી છત્રીસ વર્ષ
લગીનું (માણસ); આળકે નહિ અને વૃદ્ધે
નહિ એવા પ્રમાણનુસાર મધ્યમ વયનું;
(ઢોર પંખી વગેરે) શરીર, મન અને
બળની સંપૂર્ણ ખીલવણીની હાલતે પહેાં-
ચેલું; તરુણ; જવાન; ખીલેલું; મજબુત
ખાંધાનું અને ઉત્સાહવાળા મનનું; સ્વાભિ-
માનથી હુપદથી કાર્ય કરવાની શક્તિ અને
હોંસમાં આવેલું; ઉમ્મરે આવેલું. (૨)
મજબુત ખાંધાને ને ઉત્સાહભર્યા માણસ;
ઉમ્મર લાયક ઊંઠારા કે પુરુષ; પુખ્ત

વયવાળું જે તે. માણસ ૫૧૬ વગેરે. કહે-
જુવાન શી અને ધરડા વેદ. (૩) કેમતા
ઉત્સાહભર્યા નવા જેસવાળું; સ્થિર વિ-
ચારનું નહિ એવું; ઉદ્ધા; નહિ પાળે સમ-
જનું. :-જુવાનની જૂન થાય

જુવાનમેધ, વિં ખરજુવાન; જુવાનીને લીધે
તન મનથી મજબુત ને ઉત્સાહવાળું; તાર-
ણને લીધે ખીલેલા અંગથી અને મળથી
લગરેયા જેવો જે તે.

જુવાની, સીં આદ્યાવસ્થા ઉતરીને શરીર
અને મન બેઉ ખીની રહે એા જે પ્રા-
ણીઓને પ્રાપ્ત થતી બીજી અવસ્થા તે;
તરુણાવસ્થા; જ્યેષ્ઠ; તારુણ્ય; જુવાનપણું
તે; યૌવન. (૨) યુવાવસ્થાના—પાશુપ્તનો
વચ્ચે વખત તે. ઉં જુવાનીનું જોર
જળાવી છાતી કાઢી ચાલેજી જુવાની ને
દિવાની=તરુણાવસ્થા ગાંડપણ જવાં છે.

જુવાર, સીં [સં. યવસ ધાસ ઉપરથી]
ચોમાસાના પાછલા ભાગમાં રતું એક
ધાસિયા ધાન્ય; જાર. જારના દાણા ગોળ
પણ સહેજ ચપટા અને અંકુર ના નાની
અણીદાર આંખવાળા ધોળા અને કાક બેઉ
રંગના હોય છે. જારના દાણા ગુચ્છદાર
કુંડામાં—જારિયામાં રહે છે. ગુજરાતમાં બે
ચાર જાતની જાર થાય છે. એવા સાંઠા
—ધાસ ઢોરના ખોરાક તરીકે વપાણુય છે.
જારના દાણાઓમાં એક એવા જાનના
વિકાર થાય છે કે જેથી દાણા અંદરથી
બળીને કુમાડી જેવો થઇ જાય છે. એવા
દાણાને અંગારો કહેવામાં આવે છે અને
આ વિકાર બીજા દાણામાં પ્રચરી જતાં
વાર ભાગતી નથી, તેથી એમ કહેવય છે
કે ‘સો મણુ જારમાં અંગારો’ સો મણુ
દાણાને બગાડે છે ને તેની કિંમત ઘટાડી
નાખે છે. જાર ઓછા બેજવાળી સુડી
જમીનમાં થાય છે. અનાજ કરતાં ધાસ

તરીકે-ઢોરોના ખોરાક તરીકે એનું વાવેતર વધારે થાય છે. અમેરિકામાં ખાંડ બનાવવા માટે આગળ એનો ઉપયોગ થતો હતો, પણ બળતણ ઓછું હોવાથી હાલ ધાસ તરીકે એની વાવણી કરાય છે. સરકારી ખેતીવાડી ખાતા તરફના સ્થાયી ચોપાનિયામાં ખેડુતોને બળુવા તેના ગુણ દોષનું વર્ણન કરી ઢોરોના ખોરાક માટે તેની બહુ મોટી ઉપયોગિતા બતાવી છે. જુવારના કાચા કરસણમાં 'મીણો' એક ઝેરી તત્ત્વ રહેલું છે. એ તત્ત્વ કરસણને ફૂલ આવતાં નાશ પામે છે માટે ફૂલ આપ્યા પછી તેની કાપણી થવી જોઈએ. એ કરસણ માલખું કહેવાય છે. જર મકાઈ બળિતો છોડ છે.

જુવારા, પું. [સં. ચવસ્] જર અને બીજા ધાન્યના નાના નાના જે ત્રણ ફણગા તે; જવારા. રત્નાદે કે માતાના વ્રતમાં જુવારા-જવારા વાવવામાં આવે છે.

જુવારી, પું. જુગાર ખેલનારો; જુગારી.

જુવારું, નં. સુખ્ય ધરથી જુદા પડીને મોડેલું જે ધર તે; જુદું ગૃહરાજ્ય; જુવાન વહુવરે નવું મોડેલું ધર તે; જુદું ધર; -સંતોક ! તું શું બોળ્યું જુવારું જેવાને આવી છે ?

જુવાળ, પું. દરિયાના પાણીનો ચઢાવો તે; ભરતી; જુવાર; સમુદ્રના પાણીનો ચઢાવ. સમુદ્રનું પાણી ચંદ્રના આકર્ષણથી પ્રતિદિન ખેવાર ચઢતર થાય છે. જેમ પૃથ્વી ઉપરનાં પરમાણુઓ ચંદ્રથી આકર્ષિત થાય છે તેમ સૂર્યથી પણ થાય છે, પરંતુ સૂર્ય બહુ દૂર હોવાથી એ આકર્ષણ ઝાઝું નહોતું થી. ભરતીઓ નાની મોટી થવાનું કારણ એ છે કે, સૂર્યચંદ્રનાં આકર્ષણો એક બીજાને પ્રતિકૂલ દિશાઓમાં તેનું ખેંચાણ કરે છે. પુનઃ અને અમાવાસ્યાના જુવાળ મોટા થાય છે તેનું કારણ એ છે કે, તે

દિવસે બન્નેની આકર્ષણ શક્તિઓ એક દિશાએ રહી પાણીને ખેંચે છે.

જુલું, નં. [સં. જૂત] જુલું; જુગાર.

જુલો, પું. [સં. ચૂકા] ઢોરના શરીર ઉપર થતી જી; જ્યાં ઢોર બંધાતાં હોય ત્યાં મતરચળામાં થતો એક છપ્પો જુલો.

જુસરી, સ્ત્રી. [સં. ચુજ] બળદની ખાંધ ઉપર રહેતો ગાડી માડાં અને હળ વગેરેનો આગલો ભાગ, ધુસરી; જેવડે ગાડી અને બળદનું નેડાણ થાય છે તે.

જુસ્સો, પું. [ફા. જુસ્સ] લાગણીનો ઉછાળો તે; ઉસ્કેરણી; લાગણીને લીધે ભાડીમાં આવેલો જોસ-કબરો તે; લાગણી; મનોવિકાર.

જુહાર, પું. શ્રાવક અને વણિકોમાં એક બીજાને મળતાં વિવેકથી 'વંદન' ને ઠેકાણે વપરાતો વિનયોદ્ગાર; સલામ; નમસ્કાર, પગેલાગણ; નમન. કાગળમાં પણ 'જુહાર-જુવાર' એમ લખાય છે. જુહાર પટાળાં=સારાં વસ્ત્ર પહેરીને આશીર્વાદ લેવાને જે નમન કરવું તે. ઉં કાઠંબરીનો જે પરિવાર, તે સહુને કહેજો જુહાર. બાલણ કાઠંબરી ૧૫૨.

જુગામ, સ્ત્રી. જુગાની માફક કરવું-વર્તવું તે; બળજેરી; બળાત્કાર; જોરાવરી; દોંગાઈ ઉદ્ધતતા; બળની ઉછાંછળામ; જુગાપણું.

જુગો, પું. જખરો લઠૂજો માણસ તે; જોડો દોંગો, મજબુત અને ઉદ્ધત લડાયક જુસ્સાનો હિંગણો માણસ તે; શુરખાઓને માટે આ શબ્દ વપરાયેલો છે. ડુંકા હિંગણા કદનો પણ લઠૂજો લડવો તે.

જુકું, કિં. અં. બેડા બેડા કંધવું ને ઝોડાં ખાવાં; કંધથી ઘેરાઈ જઈ ઝોડાં ખાવાં.

જુસસ, નં. ધુસસ,

જૂ, સ્ત્રી. [સં. ચૂકા] પરસેવાની ગંદકીને લીધે વાળમાં અને લુગડામાં થતો એક

હુદ્ર જીવ; મૂકા. જૂઝો એ જાતની થાય છે. એક કાળી ને બીજી ધેળી. ચામડી સાથે ચોટી રહેનારી ગોળ જૂઝ-ચામ જૂઝ કહેવાય છે. માણસના માથા ઉપરના વાળમાં જે સ્વદેજ જીવ થાય છે તે જૂઝ અને પાંપણ વગેરેના વાળમાં જે અતિ ઝીણા જીવ થાય છે તે 'સવા' કહેવાય છે. ૩૦ પ્ર૦ જૂઝ જેવું=ચોટયું હોય સાંથી ઉખડેજ નહિ એવું. જૂઝનાં ધંડાં લીખો કહેવાય છે.

જૂઠું, સ્ત્રી એક જાતની ફૂલવેલ.

જૂજ, વિં બહુ થોડું; જરા; અલ્પ; સહેજ.

(૨) હલકું; વિસાતવગરનું તુચ્છ.

જૂજવું. વિં જુદું; નોખું; અલગ; બિન્ન.

જૂઝવું, કિં અં લડવું; યુદ્ધ કરવું; મત યદિ રણમાં પડીને મરવું.

જૂઠ, ન૦ [સં] લટો જથો; સમૂહ; કલ્લો; જુડો:-જટાજૂટ.

જૂડ, ન૦ જૂડ; મગ્ધર. (૨) બળાતકારે પણ છૂટે નહિ એવું પ્રાણી.

જૂત, ન૦ બળદનું જોડું; બળદની જોડ; બેલ; ફલાણા કણખીને ધેર ચાર જૂત છે.

જૂતવું, કિં સં જોડવું:-માડું જૂત્યું.

જૂથ, ન૦ [સં] ટાળું; સમુદાય; ભરાવો; જથો; સાથ, ધણાંનું એક સાથે સાથે હોવું તે. ઉં જૂથ મળે જાડું થતાં કાપી ન શકે કોય.

જૂન, પું [સં] ખિરતી વરસનો છટો મહીનો. એના દહાડા-તારીખો-૩૦ ગણાય છે. જૂનમાં આપણા દેશમાં વરસાદની મોસમ શરૂ થાય છે. ઉં જૂન ગરજે ધમધાર.

જૂમ, સ્ત્રી દેહ અથવા હાંથને લીધે કામ કરવાનો જે આંધળો ઉત્સાહ ચઢે છે તે; જુસ્સાવાળી હાલત તે; જૂમ; જોમ.

જે, પું [સં. જય] જય; જીત. (૨) જય થાય એવો આશીર્વાદાત્મક ઉદ્ગાર:-જે

જે-જય હો. (૩) વંદનાત્મક ઉદ્ગાર:- જેને મહારાજ ! કિં પ્ર૦ જે ગાવી=જય બોલવો; સારું કહેવું; વખાણ કરવાં. જે બોલવી=સાડું બોલવું; સાડું છવું તે; સાડું થાય એવી પ્રાર્થના કરવી તે. જે કરવી=દેવાદિકનાં વંદનપૂર્વક દર્શન કરવાં. (૨) દીવો કરવો. બાલબાળામાં આમ બોલાય છે. બા ! જે કરો, અંધાડું થયું.

જે, સ્ત્રી [સં. જય] જાતની આશા આપનારો અગ્ર-ઉભા રહેવા-પગ મૂકવા જે-ટલો જે આધાર આશ્રય તે; અગ્ર; કોર; કિનારી; પ્રાંત; ચોટલાની જે ઉપર બેસી. વિક્રમની વી. સદી. પા. ૮૨૪. રમતારામે એક ફલંગબેર ધર્મશાળાની જે ઉપર પગ મૂક્યો.

જે, સં [સં. ચદ્] દર્શકસર્વનામ, વરતુનો નિર્દેશ કરી તેના બીજા સાથે સંબંધ બતાવે છે. (૨) અં વાક્ય અથવા બે જુદા અર્થોને જોડવામાં જે આવે છે. તમને લખવાનું જે. કહેં જે ખાય તે સ્વાદ જણે. જે ધેર બેરીતું જોર તે ધેર મોટા રોળ. જે જય દરબાર તેનાં જય દરબાર. જે ધેર જવું નહિ તેનું નામ શું ? જે ચોદ જણે તેને ચાર શું શીખવે ? જે ડાળીએ બેસીએ તે કાપવી નહિ. જે થાય તે જોયા કરવું. જે મોં એ પાન ચાખ્યાં તે મોંએ કોયલા ના ચાવવા. જે રસ્તે આવે તે રસ્તે જય. જેને કોઈ ના પરણે તેને ખેતરપાળ પરણે. જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે. જેને વાગે તેને પીડ અને પડે તેને બીડ. જેણે મૂકી લાજ તેને નાતુંશું રાજ. જેણે માંખ મારી તે માણસ પણ મારે. જેણે મન જીત્યું તેણે જગત જીત્યું. જેણે પાસ્યા તેજ રંગે. જેનું કામ જે કરે. જેના દહાડા પાધરા તેના વેરી આંધળા. જેની થંટી-

એ બેસીએ તેનાં ગીત ગાઇએ. જોનો અહિં ખપ તેનો તહિં ખપ. જોના પેટમાં દુઃખે તે અજમે ભાગે, જોના હાથમાં પૈસા તેનાં છોકરાં ધુધરે રમે. જોનું કોઇ નહિ તેનો પરમેશ્વર, વગેરે કહેવતો આલે છે.

જોગોપાળ, પું [સં. જયગોપાલ] જે શ્રીકૃષ્ણ, વગેરે વૈષ્ણવોનો વિવેકાચાર; વંદનાત્મક ઉદ્દગાર;—રામદાસના જોગોપાળ વાંચાળે.

જેજે, અં [સં જય જય] જ્યાત્મક ઉદ્દગાર; જય જય એમ કહેવું તે. કિં પ્રં જેજે કરવી; જયકાર બોલવો; સારૂં બોલવું; વખાણ કરવાં. (૨) દેવદર્શન કરવાં, બાળભાષામાં:—જેજે બોલાવી.

જેજેકાર, પું [સં જય જયકાર] જય જયનો જે ઉદ્દેશ્ય તે; વખાણ; કીર્તિ—યથાતા ઉદ્દગાર થઇ રહેવા તે; સરાધરા બહુમારી રીતે પાર પડવું તે:—એક મણુના આટામાં તો જેજેકાર થઇ રહેશે. બહુ બહુ સંપૂર્ણ થઈ રહેવું તે. વિજય ધોષણા. કિં પ્રં જેજેકાર કરવો=જય જયનો ધોષ કરવો; ખુશી ખુશાલી અને આનંદના ઉદ્દગાર કરવા તે. વિજય ધોષણા ઉડાવવી તે. લીલાલહેર; આનંદ મંગલ; આનંદ આનંદ ને ખુશાલી તે.

જેજેવંતી, સ્ત્રી એક રાગિણી.

જેટલું, વિં [સં. ચાલત] રાગ, સર, એવા સંબંધી અર્થમાં માપ, વજન, અને સંખ્યાની હદ દર્શાવે છે; અમુક માપનું; અમુક સંખ્યાનું; અમુક માપસરનું. કહેં જેટલો ગોળ હાલશે તેટલું ગળ્યું થશે. તે જેટલો બહાર છે તેટલો અંદર છે.

જેટલે, ગં જે વખતે; જ્યારે; તેજ વખતે. ઉં ખાલો મુખ માંડે જેટલે, પોપટે પાડ્યો તેટલે. (૨) અમુક હદ લાગી હોય

તેમ. જેટલેની સાથે તુલનામાં તેટલે આવે છે:—જેટલે રૂપિયે મણુ તેટલા આનાનું અઢી શેર.

જેઠ, પું [સં. જેષ્ઠ] વરનો—પતિનો મોટા ભાઈ તે (વહુને). પરણેલી સ્ત્રીને વરનો મોટાભાઈ હોય તે જેઠ—મોટા કહેવાય છે. (૨) વિક્રમ સંવતનો આડમો મહીનો. (૩) વિં મોટું; પૂર્વે જન્મેલું; અગ્રજ.

જેઠાણી, સ્ત્રી જેઠની પત્ની તે. દેરાણીને જેઠાણી. (૨) વિં મોટું. ઉં દેરાણી જેઠાણીનાંજેડવાં, હાથીમળી પાણીડાંમળ. ગુજરી.

જેઠી, સ્ત્રી જેઠ મહીનાની પુત્રમ. (૨) વિં જેઠની, પુત્રમ અધ્યાહાર રહે છે:—આશાડી; શ્રાવણી.

જેઠીપુત્ર, પું વડોપુત્ર; મોટામાં મોટા અથવા પહેલા બોળાનો છોકરો તે.

જેઠીમધ, નં [સં. યષ્ટિ] Liqueorice. (ગિલેસેરિસ) એક જાતની મીઠા સ્વાદવાળાં લાકડાં ને છોડાંની ઓષધિ; આના મોટા છોડ થાય છે અને તેના લાકડાંનો ભુકો ઓષધ તરીકે કદ ઉપર વપરાય છે. એના મૂળના સત્ત્વમાંથી બનાવેલું ઓષધ જેઠીમધને શીરો કહેવાય છે અને તે જુલામ, કદ અને ખીજ રોગોમાં આપવામાં આવે છે.

જેઠીમલ, પું મુખ્યમલ; મોટામલ. (૨) મોઢાહાણની એક જાત.

જેઠો, પું ગુંદીકાઢયા પછીનો કસુંબાનોરંગ. (૨) જેઠા નક્ષત્રમાં જન્મેલો છોકરો તે.

જેઠોણું, નં જેઠ મહીનાનું જમણું; અથવા વરકન્યાનો વિવાહ થઈ ગયા પછી કન્યાને ત્યાં વરવાળાઓને જે પહેલું જમણું આપવામાં આવે છે તે; જેઠનું દસેયું; જમાઈ અને તેનાં સગાંને લક્ષ્મ થયાપછી પહેલ વહેલાં કેરીગાળામાં નોંતરી રસરોટલીનું જમણું જમાડવું તે; નાનો ગોરવ.

જેણી, સં. (સી.) મુખાધ તરફ-પારસી વગેરે કોમાંમાં વપરાતું 'જે'નું સ્ત્રીલિંગ. જેને જેઠતું હશે તે લઘુ જશે એમ કહેવામાં જાતિ સામાન્ય છે અને આસપાસના સંબંધ ઉપરથી પું. સ્ત્રી. નં. લિંગ સમજાવવામાં આવે છે, પણ પારસીઓ જ્યારે સ્ત્રીઓને માટે એ વાક્યનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે તેને આમ ફેરવીને વાપરે છે:- જેણીને (જે સ્ત્રીને) જેઠતું હશે તેણી (તે સ્ત્રી) લઘુ જશે.

જેણીગમ, અ. જે તરફ; જે ખાણુએ; જેણીપાસ; જેભણી.

જેતે, અ. ગમે તે કોઈ એક એમ:-જે તે ગમે તેમ બોલશે. હરકોઇ.

જેપ્લિન, નં. કાઉંટ જેપ્લિન નામના એક જર્મન શોકકે બનાવેલું સિમાર-મોઢના આકારનું આકાશયાન-વિમાન. આ વિમાન તેમાં ભરેલા હલકા વાયુને લીધે આકાશમાં અહરે રહે છે અને હલકા એન્જિનથી તેને ચલાવવામાં આવે છે. આકાશયાનોમાં આ સૌથી મોટું અને વધારે ઉચું લઈ જવાય એવું છે. યુરોપમાં હાલ ચાલતા મોટા વિગ્રહ ફરમિયાન જેપ્લિનો મારફતે ધણું કામ કરવામાં આવે છે. સન ૧૯૧૭ ની સાલમાં કાઉંટ જેપ્લિન મરણ પામ્યો.

જેપ્રમાણે, અ. જે રીતે; જે પ્રકારે.

જેમ, પું. (સ્ત્રી.) [ફા. જેમ] શોભા; નોખ; ઉત્તમતા; યોગ્યતાની શાખાશી; ધન્યતા. કિં. પ્રં. જેમ આપવી=શોભા આપવી; પોતાને સોંપાયેલા કામને માટે પોતામાં વિશ્વાસ ચૂકનારને ધન્યવાદ મળે તેમ કરવું તે. (૨) તેજ; પ્રકાશ. (૩) જીલમ. (૪) ખૂબ ઝરવું; જ્યાંપંથ બહાર નીકળવું તે; પરસેવાના જેમ વળવા.

ઝરણુ; ઝરણુની માફક ઉભરાળું બહાર નીકળી આવવું તે.

જેમ, અ. જે રીતે; જે પ્રકારે; પેઠે; માફક:- ધોડાની જેમ ચાલે છે. (૨) હોય તેવુંજ; એવીને એવી હાલતમાં:-જેમ છે તેમજ રહેવા દે. (૩) ઠીક પડતી-ગોઠતી રીતે; રૂચે તેમ; યથા:-જેમ કરવું હોય તેમ કરો. જેમની વળતીમાં તેમ ધણું ખરું આવવુંજ જેઠએ:-જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો. (૪) ઉપયોગ કરતાં કરતાં; વધતાં વધતાં; ધીરે ધીરે; ક્રમે ક્રમે:-જેમ જેમ ખાશો તેમ તેમ શક્તિ આવશે.

જેમકે, અ. આ રીતે; આમ; આ પ્રમાણે; દાખલો કે; ઇત્યં; આવીરીતે.

જેમતેમ, અ. જે રીત હોય તે રીતે; યથા-વત. (૨) ગમેતેમ; હરકોઇ રીતે; જ્યાં ત્યાં; જેવી રીતે ચાલતું હોય તેવીજ રીતે; મુશ્કેલીથી; પરાણે:-આટલા દિવસ જેમ તેમ ચલાવ્યું પણ હવે નહિ ચાલે.

જેમનુંતેમ, અ. જેમ અસલ હોય તેમજ; તેજ હાલતમાં; ફેરફાર વગર.

જેયણું, નં. જાણુને ધાસ સાથે મસળીને બનાવેલો યાપો; જાણું. જેરણું=ધાસનો ભુકો ને જાણુ એકઠાં કરીને બનાવેલો બાળવાનો પદાર્થ; અડાચું.

જેર, વિં. [ફા. જેર] નરમ; શિથિલ; ઢીલું. (૨) પાયમાલ; પરાસ્ત; પરાજિત; જમીન-દોસ્ત. (૩) કમજોર; નબળું. (૪) વશ; અધીન. કિં. પ્રં. જેર કરવું=હરાવવું; ફરીને ઢિલું ન થાય એમ નરમ કરીનાં ખવું. વશ કરવું; તાબે કરવું. પાયમાલ કરવું:-શત્રુને જેર કર્યાં.

જેરકડી, સ્ત્રી. તાબે રાખવાની જે કડી આંકડી તે; ધોડાને કમજોર રાખવા તેના ચોક્કડામાં જે કાંટા કાંટાવાળી કડી હોય છે અને જે તેના મોંની ફાડમાં ઘાલી રાખવામાં

આવે છે તે; ચોકડું ખેંચવાથી કાંઠાવાળી
જે કડી ઘોડાનાં ગલફેરામાં વાગી તેની
મસ્તાઈ ઉતારી નાંખે છે તે; ચોકડું;
લગામ; ઘોડાને વશ રાખવાની શૃણુ.

જેરહસ્ત, વિં [ફા] વશ કરેલું; કબજામાં
આણેલું; ઢીલું કરેલું; (૨) કમજેર;
નબળું. વશ; અધીન; તાબે થઇ ગયેલું;
મારી જૂડી ગાત્ર ભંગ કરીને નમાવેલું.
આથી ઉલટું જરજરહસ્ત.

જેરખંદ, પું [ફા] ચામડાની સાટોનો
કોરડો; ચાચુક; સાટકો:-જેરખંદનો માર
પડ્યો ત્યારે ચોરે માન્યું. (૨) ચામડાની
લાંબી પટી; સાટ. (૩) ઘોડાની લગામ
નીચેથી લઇ તંગની સાથે બાંધવામાં
આવતી ચામડાની કે જડી બતાવતી પટી;
મોંચડાની રાશ.

જેરખંધ, પું જેરખંદ

જેરવવું, કિં સં [સં. જુ-જિર] જીરવવું;
પચાવવું; પેટમાં ધારણ કરી પચાવવું;
હજમ કરવું; ગાળીને એકતાર કરી નાંખવું.
(૨) સહન કરવું; ખમવું; વેઠવું. (૩)
ધારણ કરવું; ટકાવવું.

જેરો, પું ધન્ય બલો; ધાસ છોટ વગેરેનો સાથે
સાથે ઉગેલો જે સમુદાય-મરાવો તે; સમ-
વાય; જથ્થો; સમૂહ; ધણાંનું એક સાથે
વિટળાઇને ભેગા થઇ ખેસવું-કભા રહેવું
તે; ટાળું; ટાળે મળવું તે. (૨) તમાકુનાં
કુમળાં પાન સુકાઇને થયેલો ભુકો; જરદો.
(૩) આગ; લાય.

જેસ, ઓં [અં. Jasil] તુરંગ; કેદખાનું.
૩૦ પ્રં જેલખતરા=કેદમાં જઇ આવવું;
ગુનાસર શિક્ષા ભોગવી આવવી:-તેણે
ધણીએ જેલખતરા કરી છે, અર્થાત્
ડામીસ છે.

જેવડું, વિં અમુક કદ, કે અમુક માપનું; એવા
સંબંધી અર્થમાં વપરાય છે:-અમુકના

જેવડું, અર્થાત્ એટલું ઉંચું કે કદનું. ઉં
(ઉતરડ) આ જેવડી કન્યા મળે તો
વળતી શા સંતાપ. વેનચરિત્ર, વચનું; વર્ષનું,
એમ કાળની હદ દર્શાવે છે:-તારા જેવડા
છોકરા તો કોલેજમાં જાય છે.

જેવર, નં [ફા] જડિત દાગીના; જવાહીર;
હીરા મોતીનાં કિમતી જડાવવાળાં ધરેણાં
તે. (૨) અલંકાર; ભૂષણ; દાગીના;
ધરેણાં. (૩) વાગતાં ધુધરિયાળાં ઝાંઝર.
જેવરી, ઓં [સં. જ્યા] ધનુષની દોરી;
દોરડી:-જેવરી સર્પ ન્યાય.

જેવાણી, નં અજીરું-રસોડાનું પાણી; એઠવાડ.
જેવારે, અં જે વખતે; જ્યારે; જેટલે;
સંબંધી અર્થમાં સમો-કાળ માપ-હદ
બતાવે છે:-જેવારે તમે આવ્યા તેવારે
હું લખતો હતો.

જેવારો, પું [સં. જય+વાર] જયનો
વખત; જયજયકાર કરવાનો, આનંદ પામ-
વાનો કે રાજ થવાનો વખત; ફતેહ; વિજય;
'ચાલો ઠીક થયું, ફતેહ થઇ' એવો આ-
નંદ-સંતોષાનંદ લેવાનો અવસર; લાભ થવો
તે, ફતેહ થયાથી ખુશાલી ધરવાનો વખત:-
કપટથી એ ગમે તેટલો કુલાય અને ગમે
તેટલું ધન એકડું કરે, પરંતુ આખરે
એમાંથી જેવારો નથી. પુણ્ય કે નીતિના
માર્ગનો જેવારો ને પાપનો તો ક્ષયજ.

જેવું, વિં [સં. ચાક્રસ] અમુક સમાન;
સમ; સાદસ; માફક, તરેહનું; રોતનું;
ક્રીસમનું, એવા સંબંધી અર્થમાં રૂપ, ગુણ,
આભિજ્ઞત્ય વગેરે બતાવે છે:-તારા જેવું
ડહાયું. તારા જેવું કુળવાન. ચંદ્ર જેવું=
ચંદ્રસમાન, જેવુંની સાથે વળતા અર્થમાં
તેવું આવે છે:-જેવો ગોળ બાલશો તેવું
ગળ્યું થશે. કહેવું જેવો દેશ તેવો વેષ,
જેવાં ભાદનાં મોંસાળાં તેવાં બેનનાં ગીત.
જેવા વડ તેવા ટેરા ને આપ તેવા બેરા,

જેવા દેવ તેવી પૂજા, જેવો સંગ તેવો રંગ, જેવા શેઠ તેવા વાણીતર અને જેવું વાહણ તેવા મેહ.

જેવે, અં ને વખતે, જ્યારે. તરત ખનતા ઉપરાઉપર ખનતા યાત્રોમાં અને તાત્કાલિક સંબંધાર્થમાં વપરાય છે. જેટલેની માફક બે પ્રસંગોના સંધિ ઉપર આવે છે. જેવે તે નીકળ્યો તેવેજ અણુધાર્યો મારો તીર તેને વાગ્યો.

જેટિકા, સ્ત્રી [સં. ચટ્ટિક] લાકડી; શોટી; દંડ; દંડુકો.

જેષ્ઠ, વિં [સં. જ્યેષ્ઠ] મોટું; પહેલું; વડું:- જેષ્ઠ પુત્ર=વડો પુત્ર. (૨) પું વિક્રમ સંવત્સરનો આદ્યમાસ. ખ્રિસ્તી જૂનની લગભગ આવે છે.

જેષ્ઠા, પું [સં.] સત્તાત્રીસ નક્ષત્રોમાંનું એક નક્ષત્ર.

જેસુઈટ, પું (અ. Jesuit) ખ્રિસ્તીઓનો એક સંપ્રદાય. આ સને ૧૫૩૩ માં નીકળ્યો છે. (૨) એ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ તે.

જેહ, સં ને. કવિતામાં વપરાય છે.

જેહુ, સ્ત્રી ધૂળ; રંગ; છિયાડી; મેલી રેત. (૨) રાખ, ભસ્મ. જેમાં કંઈ માલ ન હોય અને જેની કંઈ કિંમતજ નહિ એવું જે તે:-એમાંથી શું વળવાતું છે ? જેહુ.

જેળ, નં [સં. જ્વલ] તેજ, પ્રકાશ, દેવત; સત્ત્વ; પ્રભાવ. (૨) જળાને ભસ્માવશેષ થઈ જવું તે; નામ અવશેષ. કિં પ્રં જેળ જવું=તેજ જવું; દેવત-કાર્ય કરવાની જે શક્તિ અથવા પ્રભા-પ્રભાવ હોય તે નામાવશેષ થઈ જવો. કહેવું જેળ ગયું જગ માલિયા તે ધોડું વાગોડ્યું ? અર્થાત્ દાદો વાળાં-વાગોળનારાં પ્રાણીઓ નામાવશેષ

થઈ ગયાં કે જેથી નહિ વાગોલનાઈ એવું ધોડું વાગોડ્યું.

જેંસલી, સ્ત્રી પૈડાં વગરનું યાન; આ ઝટ ધસરડાતું નથી અને જમીનને ઉઝરડાતું ને ધસરડાતું મુસ્કેલીથી જમીન કાપે છે. અણુપલોટ ગોલ્ડાઓને પળોટવા માટે પહેલા જેંસલે જેડી હળ તથા ગાડામાં જેડવાને યોગ રીતે ફળવવામાં આવે છે. નવા ધોડાને ઢઢમાં કાવે નાંખવામાં આવે છે તેમ ગોલ્ડાઓને જેંસલીએ જેડવામાં આવે છે. (૨) ચાસ પાડવાનું 'ખેડુતાનું' ઓળખ.

જેંહલો, પું જેંસલો; જેંસલી;

જેંત્ર, પું [સં] જેતા; જીતનારો; વિજેતા. વિજય; ફતેહ.

જૈન, પું [સં] જિનનો ઉપાસક તે; જિન ધર્મનો અનુયાયી; બૌદ્ધ; શ્રાવક; જૈન ધર્મ માનનારો-પાળનારો માણસ. જિન ધર્મમાં શ્રેતાંજર અને દિગંજર એવા બે ભેદ છે. (૨) જિન સંબંધી; જિનનું; જૈન લોકોની વસ્તી કુલ બાર તેર લાખ આખા હિંદમાં છે; મોટા ભાગ ગુજરાતમાં વસે છે.

જૈનમત, પું [સં] શ્રાવકોનો જે ધર્મ તે; વેદથી દલેટો ધર્મ તે.

જૈની, પું જૈન. (૨) વિં જૈન ધર્મ માનનાર-પાળનાર; જૈન ધર્મનું:-જૈની ભંડારોમાં ધણું પ્રાકૃત પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે.

જૈની, જિને ચલાવેલા જૈન ધર્મને માનનારો તે. જૈનીઓ અહિંસાને પરમ ધર્મ માને છે. પણ ઇશ્વર કે સૃષ્ટિ કર્તા કોઈ હોય એમ માનતા નથી. આ ધર્મ ક્યારે નીકળ્યો તે જણાતું નથી. પરંતુ તેમના ચોનીસ તીર્થંકરોનાં છેલ્લા તીર્થંકર મહાવીરસ્વામી જે વર્ષાનને નામે પણ ઓળખાય છે તે મગધ અથવા તેની આસંપાસના પ્રદેશમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ ની લગભગ થયા હતા.

બીક કરતાં જૈન ધર્મ બ્રાહ્મણ ધર્મને વધારે મળતો આવે છે; તેમ બ્રાહ્મણોએ પણ મહાભદ્રેવના અવતારને માન્યો છે. ભાગવતમાં એમની કથા છે. મહાવીરસ્વામીના મુખ્ય શિષ્યોમાં એ બ્રાહ્મણો-કદબૃત્તિ અને ગૌતમ હતા. જગતનો કોષ કર્તા નથી તેમ જીવોને કોષ સુખ દુઃખ દેનાર પણ નથી. સૌ પોતપોતાનાં કર્માનુસાર સુખ દુઃખ પામે છે. આત્મા શુદ્ધ ને નિર્વિકાર સ્વરૂપ છે પણ કર્મના આવરણથી તે રૂપ ઢંકાર્મળ્ય છે. જ્યારે તે દૂર થાય છે ત્યારે આત્મા પાછો શુદ્ધ પરમાત્મા બની રહે છે. જૈન મત 'સ્વાદ્વા' ને નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે. જૈન તત્ત્વાનુસાર સર્વ પદાર્થો નિત્યાનિત્યત્વ આદિ ઉભય ધર્મવાળા ગણાય છે.

નૈર્મિનિ, ના. [સં.] એક મોટા મુનિ. એ શાકટાયનનો પુત્ર અને કૃષ્ણદ્વૈપાયનનો શિષ્ય હતો. પૂર્વે મીમાંસા નામનો તત્ત્વ જ્ઞાનનો બહુ અટપટો શાસ્ત્રીય સૂત્રમય ગ્રંથ બનાવી કર્મ કરવાથીજ મોક્ષ છે એવો સિદ્ધાંત તેણે સ્થાપિત કર્યો હતો. ઉત્તર મીમાંસા અથવા વેદાંત એના ગુરુ કૃષ્ણદ્વૈપાયને બનાવેલ છે. એણે મહા-ભારત બનાવ્યું હતું પરંતુ તેમાંનો માત્ર અશ્વમેધજ ઉપસંબધ છે.

જૈસા, વિ. [હિ.] જેવું જૈસા તૈસા=જેવું તેવું. કહેવું જૈસા લાલા તૈસા કીકા=ખાપ તેવા ખેટા.

જૈ, પું. જ્યૈ; પૈસો; કાવડિયો; દોઢિયું; સવાકો; ફદિયું. (૨) ધન; સંપત્તિ. જેવું વ્યાજ.

જો, અ. [સં. ચદિ] સંશયરૂપી સંબંધી અવ્યય, સરત બતાવે છે:-જો તમે જાઓ તો હું આવું. જોની સાથે તોનો સંબંધ રહે છે:-જો ખાશો તો જીવશો. ચદિ; કદી; આમ. (૨) ધ્યાન દે; ભક્ષ રાખી સાંભળ

અથવા દષ્ટિ કર:-જો આ શિખામણ બુલતો નહિ. (૩) હે; ઝો; અરે; હલા; અયિ. એવા સંબોધવાના ને મોક્ષાવી ધ્યાન ખેંચવાના અર્થમાં વપરાય છે:-જો પાછો મોઢ્યો. જો સાંભળ. જો દીકરા ! સંભાળીને રહેજે. (૪) દેખ; નિરખ; દર્શન કર. એવા જો ધાતુના બીજા પુરુષ એક વચનના રૂપે પણ વપરાય છે:-જો આ કેવું મજેતું કાવ્ય છે.

જોધતું, વિ.કામ જેટલું; જરૂર જેટલું; ખપપુરતું. આટલુંજ પાણી છે માટે જોધતું વાપરજો. (૨) ઘટતું; લાયક; ચોખ્ય ગણાય તેટલું; (૩) અ. નહિ વધારે; મર્યાદાસર; વિવેકથી, કરકસરથી; વધારે નહિ એમ:-જોધતો માલ મગાવજો. (૪) માફકસર; પુષ્કળ; ઝોણું નહિ એમ:-જોધતું ખરચ કરશો તો જથ્થા આવશે. જોધતી છૂટ પ્રુશીથી લેજો.

જોધલેવું, કિ. કોઈવાર પણ સામે ખદ્દલો વાળીય એવા અર્થમાં વપરાય છે; મારવાની તજવીજમાં રહેવું; ખદ્દલો વાળવાનો વિચાર રાખવો; કતિ-અંટસ રાખવો; પોતાને શોષવું પડ્યું હોય તેટલું કે તેથી વધારે સામા માણસ ઉપર પાડવા વિતાવવાનો દેષ રાખવો; ખદ્દલો આપવાની રાહ જોતા રહેવું. (૨) જે વખતે જેમ થાય તેમ કરવાને અદબદ રાખવું; પ્રસંગ પ્રમાણે કરવા ઉપર રાખવું; 'પડશે તેવા દેવાશે' એવા અર્થમાં:-તમારો માલ મૂકી જાઓ જોધ લઇશું. (૩) વિચારપર રાખવું; વિચારી જોવું; અનુભવ ઉપર રાખવું:-અત્યારે આ કામ રહેવા દો પછી જોધ લઇશું-જોધશું.

જોક, જી. [સં. જલૂકા] જળા; ઉ. પીએ રૂધિર પય ના પીએ, લગી પયોધર જોક.

ભાષા. (૨) વાડો; સંમ્રહ; જૂથા:-૨૫-
રીના જોકમાં વાહરડાં સારાં છે.

જોખ, પું [સં જોષ.] સુખ; આનંદ; મો-
જમઝા. વેદમાંનો અસલ શબ્દ છે. ઉં
જરથી પામે જોખ, સતી શુભ કુળની
આવે. શામળ.

જોખ, પું જોખવાની જે રીત-લઢણુ તે; તોલ.
(૨) જેથી જોખાય તે; કાટલાં; વજન.
(૩) જોખવાનું જે યંત્ર તે; કાટો. (૪)
જોખવું તે; જોખવાની જે ક્રિયા તે:-જો-
ખમાં કમી જસતી ના હોય.

જોખમ, નં [જ] નુકસાનની ધાસ્તી તે.
(૨) નુકસાન; ધોકા; ખરાબી. (૩) જુમ્મો;
જવાબદારી:-એવું જોખમ કાણુ માથે લે.
(૪) નુકસાનની ધાસ્તીવાળી વસ્તુ; જો-
નાથી નુકસાન લાગે-થાય તેવી વસ્તુ;
નાણું; ધરેણું; કિમતી કાગળિયાં વગેરે:-
સુસાફરી કરતાં જોખમ સાથે રાખશો નહિ.
ધરમાં કંઈ જોખમ નથી. (૫) ભય; હાનિ
જીવ કે જાત ઉપર આવી પડવું તે. જીવનું
જોખમ થાય. કિં ૫૦ જોખમ આપવું=
નુકસાન ભરી આપવું જવાબદારી માટે
ખદ્દલો દેવો. જોખમ ઉતારવું=વિમો ઉત-
રાવવો; જોખમનો જુમ્મો ખીજા ઉપર
નાંખવો. જોખમ કરવું=નુકસાન લગાડવું.
જોખમ ખમવું=નુકસાન અને જવાબદારી
રાખવી. સહન કરવું. જોખમ ખેડવું=
સાહસ કરવું. જોખમ ભરેલું=જમાંથી
નુકસાન કે હાનિ થાય એવું. જોખમ
માથે લેવું=નુકસાન ને જવાબદારી લેવી.
જોખમમાં ઉતરવું=ખોટ સહેવી, ધાસ્તીમાં
રહેવું. જોખમમાં નાંખવું=ખોટમાં હાનિ-
ના ભયમાં નાંખવું. જોખમ લગાડવું=
નુકસાન કરવું. જોખમ લાગવું=નુકસાન
થવું. જોખમ વહોરવું=જવાબદારી માથે

લેવી. જોખમ વેડવું=જોખમ ને જવાબદારી
સહેવી. જોખમ સહેવું=નુકસાન ખમવું.

કહેં જોખમ કુવામાં ડાલ દિયા-જો-
ખમ કિમતી વસ્તુ-સોનું સિક્કા વગેરે
જર-ધનની માયા મૂકી દેવી તે; ધનનો
ત્યાગ કરી દેવો તે. આ કહેવત એમ તી-
કણી છે કે, મચ્છંદર નામનો ચોગી ત્રિયા
રાજ્યમાં મોહમાયાથી વિષયમાં પડ્યો હતો.
તેના શિષ્ય ગોરખે તેને ત્યાંથી છોડાવ્યો,
તેમ છતાં તેણે ઝોળીમાં સોનાની એક ઇંટ
લીધી. માર્ગમાં વારંવાર તે ઝોળીની સં-
ભાળ રાખ્યા કરે તે ઉપરથી ગોરખે જા-
ણ્યું કે તેમાં કંઈક માયા છે. પછી શુર
જ્યારે શૌચ ગયા ત્યારે તેણે તે ઇંટ કાઢી
કુવામાં નાંખી દીધી. ખીજા મળ્યે
જ્યારે શુર ઝોળી સંભાળવા-કાળજી ક-
રવા લાગ્યા ત્યારે ગોરખે કહ્યું કે, 'જોખમ
કુવામાં ડાલ દિયા' આથી તે માયા મુક્ત
થયા ને આ કહેવત ચાલી.

જોખમકારક, વિં જોખમ કરે એવું; જ-
વાબદારીવાળું; નુકસાન કે હાનિ પહોં-
ચાડે એવું. (૨) ભયંકર; ભય રાખવા
જેવું; ધાસ્તી ભરેલું.

જોખમકારી, વિં જોખમવાળું જોખમ કરે
એવું.

જોખમદાર, વિં જેને માથે જોખમ હોય તે;
જુમ્મેદાર; જવાબદાર; નુકસાન ભરી આ
પનાર.

જોખમદારી, સીં જવાબદારી; જોખમદાર-
પણું; નુકસાન ભરી આપવાનો જુમ્મો
માથે રાખવો તે.

જોખમાપ, નં કાટલાં અને પાલી વગેરે જો-
ખવાના અને ભરવાનાં પ્રમાણો તે.

જોખમાણું, કિં અં જોખમ લાગવું નુક-
સાન થવું; હાનિ પહોંચાડવી; મોહું જો-
ખમ લાગે એવું થઈ જવું; જિંત વગેરે

લચી જવાં અને વહાણ વગેરે સહેજસાજ ખરાખે લાધવાં તે:-આ કરો વિજળી પડવાથી જરા જોખમાયો છે.

જોખવું, કિં સં તોલ કરવું; તોળવું; વજન કરવું; કેટલો ભાર છે તે તાજવે ધાલી નક્કી કરવું. (૨) ભાંડવું; ગાળ ભાંડવી-ખોલવી. (૩) માર મારવો. (૪) સુખ માણવું.

જોખસેં, અં [દિ] અલખત; અવશ્ય; નક્કી. **જોખામણ**, નં જોખવાનું મહેનતાણું તે; જોખવાનો બદલો તે.

જોખામણી, સ્ત્રીં જોખામણ; જોખવાની મણી.

જોખિયો, પું જોખનારો; મપારો.

જોખો, પું [સં. જોષ] જોખ; સુખ. (૨) આનંદ; ખુશાલી. ઉં પાંચ ધડીએ પધારજો; કંડે ચાકરી પેર. રમીજમી જોખો કરો, જજો તમારે ઘેર. ચામળ.

જોગ, પું [સં. યોગ] જોડવું-એકઠા થવું મળવું તે; મેળાપ; સંજોગ; સંબંધ; સંગતિ; જોડો. (૨) નિયોજન; વિધાન; લગાડવું તે; ન્યાસ; બંદોબસ્ત:-એને નોકરીનો જોગ કરી આપો. (૩) ઉપાય; સાધન; માર્ગ; દાર; બંદોબસ્ત; સોષ:-એને રોટલાનો જોગ તો જોઈએજ. (૪) અવસર, વખત; સમો. અનુકૂલ કે પ્રતિકૂલ સંજોગોના સંધિથી ઉત્પન્ન થયેલો કાળ. (૫) તાલ; લાગ; પ્રસંગ; તાકડો:-જોગ આવશે ત્યારે હું ચૂકીશ નહિ, જરૂર કરીશ. (૬) બંદોબસ્ત; તજવીજ; જોગવાઈ:-હમણાં નાંણાનો જોગ થાય તેમ નથી. (૭) પચાંગની રીતે અમુક અમુક મહા નક્ષત્ર વગેરેના સંયોગથી પડતો-આવતો સારાં મારાં ફળવાળો કહેવાતો સંધિકાળ:-વ્યતીપાન જોગ. ખડખડ જોગ. (૮) ખતથી મચ્ચા રહેવું તે; આમ્રહથી અ-

મુક આપત પકડી તે સિદ્ધ કરવાની હમેશ્વરી તેમાં લાગ્યા ને લાગ્યા રહેવું તે; અનુક્રાન્ત:-જોખવું સહેલું નથી? એ તો જોગ લઈ એક વગર જણાયજ નહિ.

(૯) સંસારનો ત્યાગ કરી ખાવા વેરાગી થવું તે; વેરાગ્ય લેવો તે; જોખ. (૧૦) એક તાર્ત્વિક દર્શન; યોગ-એ નામનો તત્ત્વગ્નાન સંબંધી વિચારોનો એક પ્રકાર; પતંજલિ મુનિએ કાઢેલી જીવેશ્વરનું એક સાધવાની એક પદ્ધતિ. જુઓ યોગશાસ્ત્ર.

જોગ, વિં [સં. યોગ્ય] સંભાવિત; પ્રતિષ્ઠિત; યોગ્ય; લાયક; ધટતું. (૨) ઘટાર્ય; લાયક; દુરસ્ત; માફક-કામ. (૩) ધટિત:-જોગ અજોગ-ઉં જોતાં જોગ અજોગ જરી નહિ જણાતા. લાયક; જેવું; પુરતું; યુક્ત. નામ અને ક્રિયાની આગળ જોડાય છે:-પરજ્યાજોગ; ખાધાજોગ; કામ જોગ. વગેરે.

જોગ, અં પ્રતિ; તરફ:-‘યુદ્ધપ્રકાશ’ ના તંત્રી જોગ. ઉપર; નામપર. નામજોગ=જોના નામ ઉપર હોય તેજો જોમ. શાહજોગ=જો કોઈ સાહુકાર હોય તેના ઉપર છે જોમ:-શાહજોગ હુંડી=કોઈપણ શાહ સ્વીકારે એવી હુંડી તે.

જોગડી, સ્ત્રીં જોગણ; ખારી; વેરાગણ. તિરસ્કારમાં ખોલાય છે. બિયામણા વેષવાળી સ્ત્રી.

જોગડો, પું જોગી; ખાવો; વેરાગી-તુચ્છકારમાં વપરાય છે. બચકર દેખાવતો કામણ દુમણિયો અને બગીજગી જેવો સંસાર અને વેરાગ્ય બેઠેલી બ્રહ્મ થયેલો માણસ; બિખારી; ધૂર્તમાણસ.

જોગણ, સ્ત્રીં સંસારનો ત્યાગ કરી ભગવાં પહેરી બ્રહ્મ અને ઈશ્વર ભજન વગેરેમાં જીવન ગાળનારી સ્ત્રી. (૨) વેરાગણ; સાધુડી; સાધ્વી. (૩) જોગીની સ્ત્રી તે. ઉં તમે જોગીનો વેષ જો ધારશો, તો

હું ભોગ્યભી લઉં વેષ, જટા કરું કેય,
સાથે રાખો રતેહથી.

ભોગ્યભી, સ્ત્રી [સં. યોગિની] ધર્મચરિત્ર
વાળી કલ્પિત સ્ત્રી; દેવી; માતા. (૨) માયુ-
સના કરતાં વધારે અને દેવ કરતાં ઓછી
પણ ચમત્કારી શક્તિવાળી દેવતા સ્ત્રી;
માયાવી, ચમત્કારી ને ધણુ ખરું રાક્ષસજેવા
ચૂતવાળી ખરાખી કરનાર સ્ત્રી; દુર્ગાદેવીની
સેવામાં રહેનારી સ્ત્રીઓની એક જાતિ.
ભોગ્યભીઓ ચોસેટ કહેવાય છે. (૩)
ભોગ્ય અને ભજન કીર્તનદ્વારા ધર્મચરિત્ર
કરનારી સંસારથી દૂર રહેલી સ્ત્રી; ભો-
ગ્ય; વેરાગ્ય.

ભોગ્યનિદ્રા, સ્ત્રી [સં. યોગનિદ્રા] સુષ્પિતો
પ્રલય અને દૂરીને પ્રભવ એ બેની વચ્ચે
કાળ તે. એમ કહેવાય છે કે સુષ્પિતો પ્ર-
લય કરી ભગવાન યોગનિદ્રામાં પડે છે તે
કાળ, ભોગ્યનિદ્રા. આમાં કશું હોતું નથી,
જગત શૂન્ય હોય છે. ભગવાન જ્યારે પાછા
જાગે છે ત્યારે નવી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે.
બ્રહ્માની રાત તે. (૨) લાંબી અને ચિંતા
રહિત શાંત ઉંઘ તે. (૩) પ્રલય; નાશ;
કંઈ બોલવું ચાલવું કે કરી પણ હિલ-
ચાલ નહિ કરતાં શાંત અને એકાંતે બેસી
રહેવું તે; વિરામ લેવો તે:-તેણે તો બધું
ભોગ્યનિદ્રા લીધી છે.

ભોગ્યમાયા, સ્ત્રી [સં. યોગમાયા] જગ-
તના કારણરૂપ, સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનારી જે
ધર્મચરિત્ર મોટી શક્તિ તે; ધર્મચરી; દેવી;
માતા. ૬૦ કુવા તે કાંઠે કેવરો ભોગ્યમાયા.

ભોગ્યવટો, પું (સં. યોગ્યવૃત્તિ) ભોગ ધા-
રણ કરવો તે; ભોગી થઈને ફરવું તે; ભો-
ગીપણું; ભોગીની રિયતિ.

ભોગ્યવડું, કિં સં મેળવી દેવું; મેળાપ ક-
રવો. (૧) વિવેકથી ભેડીને-મંભાળીને
ખાવું. ભોગ્યવડું કે માણવું. (૩) યોગ્ય

હોય તેમ કરવું; ગોઠવવું; શોભે તેમ કરવું.
ભોગ્યવાદ, સ્ત્રી બધા ભોધના મંત્રેગોવાળા
વખત-અવસર. (૨) ગોઠવણ; તજવીજ;
બંદોબસ્ત:-ખાવાની ભોગ્યવાદ છે પણ
સુવા ભેસવાની ભોગ્યવાદ કહિં નથી.
પૈસાની ભોગ્યવાદ કરજો. (૩) અનુકૂળતા;
બધી રીતે યોગ્ય એવો સંધિ તે. (૪)
દેકાણું; સ્થાન. કિં પ્રાં ભોગ્યવાદ કરવી=
તજવીજ કે ગોઠવણ કરવી. ભોગ્યવાદ
રાખવાં=ખીજના સમાસની સમવડ રાખવી.
ભોગ્યાણુ, નં ઘોડા અને બળદ વગેરેને ખાવાનું
આનાજ; ચંદી.

ભોગ્યનભોગ, અં પ્રમંગોપાન; અનુકૂલતાઓનું
એકત્ર મળી આવવું તે.

ભોગ્યભ્યાસ, પું (સં. યોગ્યભ્યાસ)
યોગનું જે અનુશીલન તે; યોગની પ્રક્રિ-
યાઓ કર્યા કરી તે; આસન, પ્રાણાયામ
સમાધિ અને તત્સંબંધી મનન વગેરે કરવાં
તે. બ્રહ્મકથ સાધનનો અભ્યાસ તે.

ભોગ્યો, પું એકજાતનો રોગ.

ભોગી, પું (સં. યોગી) તત્ત્વચિંતનની
'યોગ' પદ્ધતિએ બ્રહ્મકથ સાધનારો
તપસ્વી; સંસારનો ત્યાગ કરી યોગ પ્રક્રિ-
યાથી આત્મશ્રેય સાધવાના યત્ન કરનારો.
(૨) ત્યાગી; વૈરાગી; ખાવો. (૩)
ખાખી ખાવાઓની-શૈવ પંથી એક જાતિ.
(૪) એક નાત-હલકી-રાવળિયાની જાતિ.
(૫) એક રાગિણી. કહેવું આજકાલનો
ભોગી ને ઢિંચણ સામી જટા=હોય નાનું ને
વાત કરે મોટી તે ઉપર, દંભીનો દંભ ને
આદંબર દેખાડવામાં કહેવાય છે. ભોગીની
ખેતીમાં ઘુમ્મડાંની વેલી=જેની જેની યો-
ગ્યતા તેવું તે કરે.

ભોગીઆશાવરી, સ્ત્રી એક રાગિણી.

ભોગીડો, પું ભોગી; ખાવો; ત્યાગી; જેણે
ભેખ લીધો હોય તે.

ભેદ, વિં ભાયકતુ; ખરતુ. (૨) અં તરફ; પ્રતિ; ભણી.

ભેજન, પું [સં. યોજન] ચારગાદિ જેટલું અંતર તે; ચારગાદિનું એકમાપ.

ભેજે, ખં સંભાળજે; યાદ રાખજે.

ભેટડી, સ્ત્રીં જીવાન ભેંશ; પહેલ વેતરી ભેંશ. ઉં ભાલીએ કે આપ્યાં ભેટડીઓનાં દાનજે.

ભેટડું, નં જીવાનભેંશ. જીવાન ઢોર. (૨) વિં કાચી સમજતું; અણસમજતું; બોયત; જેનામાં ઝાઝી પહેંચ ન હોય એવું.

ભેટવું, નં સ્ત્રીઓને પગની આંગળીએ પહે-રવાતું વિંટી જેવું ધરેણું; કરડા; વેદ. 'ભેટવાં' એમ બહુ વળતે બોલાયછે, કારણ કે તે ભેડવે બખ્ખે વિંટવે હોય છે.

ભેટું, નં જીવાન ઢોર-ભેંશ; પહેલવેતરું; ડાણું.

ભેટો, પું [સં. જૂટ] બે સરખે સરખી વસ્તુઓની ભેટ તે; એકબીજાને મળતાં અને સરખેસરખાં એકબીજા સાથે ભેડાયેલાં બે વાનાં તે.:-ઘેતીભેટો. (૨) એકને બીજી રીતે મળતી આવતી જે બીજી વસ્તુ તે; એક જેવું આબાદ જે બીજું તે.:-ભાઠી આ જમતમાં તમારો ભેટો નથી. બેનું ભેડું તે; જીગલ; યુગ્મ; દં. ભેડાને ઢેકાણે ભેડો શબ્દ વપરાય પણ ભેડાને ઢેકાણે ભેટો શબ્દ વપરાતો નથી. ઉં એનો ભેટો મળે નહિ જોતાં.

ભેડ, સ્ત્રીં સરખે સરખી બે વસ્તુઓ ભેડય તે; એક બીજાને મળતી ને શોભતી બે વસ્તુઓનું એકપણું-ભેડાણું હોય તે; બે સમ વસ્તુ ઓતો સમવાય તે; એક બીજાને મળતું હોય તે. જીગલ; ભેડી; યુગ્મ; દંપતી-સ્ત્રી પુરુષની ભેડ. (૨) સમોવડિયું; બરોબરિયું; સરખેસરખું ઉતરનર; એક ના જેવું બીજું તે; ભેટો. :-લખાંની

ભેડ. (૩) સાથે ભેડેલાં બે છોકરાં તે; જિંડવાનાં બાળક. (૪) તંતુરાના વચલા બે તાર તે. (૫) મેળોપ; ભેડણું. (૬) બેનો સાથ; બેપણું; બેની સંખ્યા તે. :-ભેડ રૂચિયા. :-બળદની ભેડ.

ભેડકડું, નં તરત નવું જ ભેડી કાઢેલું હોય એવું જે તે; નવી કલ્પનાથી બનાવેલી કવિ-તા ગીત કે વાન વગેરે તે; લક્ષમાં વહેવાણો એક બીજાને દિશીને જે મવાં એક બીજાના પ્રતિ કટાક્ષથી ભરેલાં ચમોલા રૂપ ગીત ગાય છે તે; ભેડકણું ભેડકડાં-ણું. (૨) બનાવટ; ભેડી કાઢેલું એવું જે તે; કલ્પનાથી યુક્તિસર જે બનાવટ કરવી તે; ખરા લાગે એમ કાઠ વાત કે વસ્તુને ગોઠવવી તે. (૩) ઉપજાવી કાઢેલી-કપોળ કલ્પિત વાત; ગપ; અફવા; વિસંવાદી વાત. (૪) સાચાં જુઠાં; આમ તેમથી મેળ મેળવાંને ખરા જેવું પણ ખોટું તૂત હણું કરવું તે; બંધબેસતી બાબતોને ખરાજેવા રૂપમાં ગોઠવી-અડાવી દેવી તે. :-એને આવાં બહુ ભેડકડાં ભેડતાં આવડે છે. (૫) પ્રપંચ, તરકટ; છળ જળ. :-એને ધણાં ભેડકડાં ભેડતાં આવડે છે.

ભેડકું, નં ભેડું; દં. યુગ્મ; ભેડ; ભેડેલું હોય એવું જે તે; સાંધીને એકકું કરેલું તે. પડયાનું ભેડકું. (૨) એક બીજાની સાથે વળગેલી એવી જે બે વસ્તુઓ તે; કુદરતી રીતે જ એક બીજાની સાથે ભેડાયેલાં બે વાનાં તે.

ભેડણી, સ્ત્રીં ભેડવું તે; ભેડવાની જે રીત તે; મેળવણી; સાંધો બેસાડવો તે; કાષ્ટ પણ ઝીજને એક બીજાની સાથે બંધ બેસતી કરવી તે. (૨) અક્ષરો, શબ્દો અને વાચ્યોને એક બીજાની સાથે ભેડીને લખવાની જે ધરા તે; વર્ણવિન્યાસ, શબ્દોમાં અક્ષરોને ધરા દીવ વગેરે કે

આચારુસાર ચોજવા અને લખવાની જે
ધરા તે જોડણી.

જોડણી; કિં સં [સં. યુજ] બે જુદી જુદી
વસ્તુઓને એક બીજાની સાથે સંબંધ ક-
રાવવો; એકની સાથે બીજાને લગાડવું;
અનુસંધાન કરવું; સાંધવું, ચોજવું, બાંધવું;
બેસું કરવું; મેળવવું; શુદ્ધવું; એકઠું કરવું;
બજાડવું; વળગાડવું:-જનાવરને હજો અને
વાહને જોડવાં. (૨) સંમિલ કરવો; એકઠું
કરવું; જમાવવું; સંયવું:-નાણું જોડવાં.
(૩) સંબંધ કરવો; સ્નેહ બાંધવો; સંગાત
સાથ કરવો:-પ્રીતિ જોડવી. (૪) આળ
ચઢાવવાનું બહાનું શોધવું. (૫) રચના
કરવી; ગોઠવવું; અક્ષરોને શબ્દમાં અને
શબ્દને વાક્યમાં-પદમાં ચોજવા:-કવિતા
જોડવી. (૬) ભરી આપવું; સામાને જે
ખોટ હોય તે કે ખૂટતું પૂરું કરી આપવું.
(૭) કાલ્પનિક વિચારોની શુદ્ધિ કરવી;
બનાવવું; રચવું. નવી બાબત જોડી કા-
ઢવી. (૮) બે હાથના પંજા એકઠા કરવા;
નમસ્કાર કરવો; નમન કરવું. ૩૦ પ્ર૦
હાથ જોડવા: પગે લાગવું; આજીજી કરવી;
માફ કરવાની વિનંતિ કરવી. જોડીકાઢવું=
કલ્પનાથી બનાવવું; નવું કરવું; રચવું.
બનાવટી ઉભું કરવું. (૯) કામને ચાલુ
કરવું; ગતિમાં મૂકવું; શરૂ કરવું; કરવા
માંડવું; ચલાવવું:-દેવ ઉઠ્યા પછી ધાં-
ચીઓ ધાણી જોડશે. સાળતીએ કામ
જોડ્યું છે પણ તાકો તૈયાર થઈ ઉતરનાં
વાર લામશે. કહેન હાથ જોડીને બેસી
રહેવું=કંઈ પણ ઉદ્યમ કરવો નહિ પણ
બેઠા બેઠા જોયા કરવું. (૧૦) તાં જોડું;
જીગલ; બેલ. ઉં દેરાણી જોડાણીનાં
જોડવાં, હળી મળી પાણીડાં જાય. શુભરી.

જોડા, પું પગનું તળિયું અને પાટલી ઢંકાય
એવી પગે પહેરવાની ચામડાની બનાવટ;

ખાસડાં; પગરખાં; જોડો. બેઉ પગનાં બે
ખાસડાં તે જોડો અને એવી ધણી જોડો
તે જોડા એમ પણ અર્થ થાય; પુરુષને
બે પગે પહેરાય એવો ખડવાળો ચામ-
ડાનો ઘાટ તે; જીતિયાં. કિં પ્ર૦ જોડા
ધસવા=જોડા ધસાય તેમ કરવું, અર્થાત્
ફેર ખાવા; જેની જરૂર હોય જેની પા-
સેથી કંઈ અર્થ સિદ્ધ કરવો હોય તેને
ત્યાં વારંવાર જવું, ખુશામત કરવી તે.
જોડા ફાડવા=એજ અર્થમાં. વળી વારં-
વાર ઉધરાણી કરવી. જોડા મારવા=સામા
માણસને તેના ગુણને બદલે દોષ દેવો તે.
હારેલાને ગેરલાભ થયો હોય તે બતાવી-
પશ્ચાત્તાપ થાય તેમ મહેણું-ટાણું રૂપે
ઠપકો દેવો; ખાસડાં મારવાં; વ્યંગમાં
સખત ઝાટકણી કાઢવી. જોડા ખાવા=
કોઈ કામ કરવા જતાં નિષ્ફળતા સાથે
ઠપકો ખાવો. કામ થાય નહિ અને સામે
ઠપકો મળે તેનું નામ જોડા ખાવા-પડવા.
જોડા પડવા=ટાંણું-ઠોક પડવા.

જોડાક્ષર, પું [સં. યુક્તાક્ષર] બે અથવા
વધારે અક્ષરનું જોડાણ કરેલું હોય એવું
એક ચિહ્ન; જોડેલા અક્ષરો તે. ઉં જો-
ડાક્ષરથી જો કદી થડકે તો શુરુયામ. પિંગળ.

જોડાજોડ, અં એક બીજાની પાસે પાસે;
સાથે સાથે; જોડાયેલાં હોય તેમ.

જોડામણ, નં જોડવાઈપી જે કામ તે. (૨)
જોડવાની મજુરી; બાકું:-ગાકું જોડામણ
શું બેશો? (૩) સાલ અને સાંધા મેળવીને
એકાદી વસ્તુ ઉભી કરવી:-ખાટલો જોડા-
મણ સુનારે બહુ લીધું.

જોડામણી, સ્ત્રીં જોડામણ; બાકું.

જોડાપું, કિં અં સંબંધ કરવો; મેળાયવું;
મળવું; સંયુક્ત થવું; બળવું; સંધાવું; ચો-
જવું; સામેલ થવું; સાથે ગુથાવું; મળી જવું.

જોડિયો, પું કોઈ પણ કામમાં પોતાની સાથે

રહીને પોતાના જેવુંજ કામ કરનારો તે; સાથી; સહચર; મિત્ર; દોસ્તદાર; સહાધ્યાથી:-નિશ્ચયમાં તારા કોણ કોણ નેડ્યા છે. (૨) એક સરખી નેડીનો માણસ; બરોબરિયો; (હોશિયારીમાં) બધી રીતે સરખો એવો જે તે; ભાગિયો; સોબતી; સાથે કામ કરનારો.

નેડી, સ્ત્રી એનો સમવાય તે; બેની નેડ તે; સાથે રહેનારા-કામ કરનારા-ફરનારા જે બે તે:-ઘોડા-બળદની નેડી. (૨) જેને બળે ઘોડા નેડતા હોય એવી ઘોડાગાડી તે; બેની ટોળા:-રામલક્ષ્મણની નેડી. (૩) નાનો નેડો; છોકરાંની ખાસડીઓ તે.

નેડીકાઠવું, કિં ૨૦ નવી બનાવટ બનાવવી; રચવું; ગોઠવવું; બનાવવું; કવિના વાત વગેરે રૂપનાથી નવાં કરવાં. (૨) બનાવટી કરવું; ખોટું ઉલ્લુ કરવું; તરકટ બનાવવું; જેમ બેસતું આવે એમ ખોટાને ખરા જેવું રૂપ આપવું:-આ બધી ખામત એણે નેડી કાઢેલી છે.

નેડીદાર, પું નેડે કામ કરનાર; ભાગિયો; સાથી. (૨) મિત્ર; દોસ્તદાર. (૩) અમુકના જેવુંજ કામ કરી જાણે એવો સમગુણ હોશિયારી અને આવડ જેનામાં હોય એવો જે તે.

નેડું, નં કામકાજ કરવાને તેમજ અન્યોન્ય સહાય થવાને બંધાયેલી જે બે જણની ટોળા તે; બે જણનું મંડળ; સમવ્યવસ્થા-સહચારવાળા બે જુવનો જે સાથ-સંબંધ તે; વધારે નહિ પણ બે સ્ત્રીએ સ્ત્રી, પુરુષેપુરુષ કે સ્ત્રીને પુરુષજ હોય એવો બેનો સમવાય; દંડ; જુગલ; નેડ બે ભાષ્યોનું નેડું સારું છે. લક્ષ્ય સંબંધથી નેડાયેલાં સ્ત્રીપુરુષ વરવહનું-વર કન્યાનું નેડું. નરમાદાની નેડ, દપતી. ૬૦ પથ પંખીનાં કે નેડાં સ્ત્રીનાં જુએ

કરી. વરવહ, સ્ત્રી પુરુષ, અથવા નરમાદાની નેડ તે નેડું. (૨) અન્યોન્યને સહાયકારક બે સરખા સ્વભાવ ગુણ રૂપ અને આકારના બે જીવ. (૩) જીવે જન્મેલાં બે છોકરાં તે. કિં ૫ નેડું જમાડવું=વહુ વરને સાથે જમાડવાં તે; દંપતીની નેડો જમાડવી તે. ૩૦ પ્રં સજોડું=વરવહ-સ્ત્રી પુરુષનું સાથે સાથે હોવું તે; નેડીદાર સાથે હોય એમ તે; સજોડ-સજોડે=વરવહ સાથે એમ. ૬૦ વરણ વધાવરપતિ, ધનપતિ આવ્યા સજોડ સુત સાથે. કહેં અધ્યાને બનાયા નેડા એક અંધા ઓર દુસરા ખોડા.

નેડે, અં સાથે; સંગે, (૨) પાસે; નજીક સમીપ. (૩) નેડીને; નેડયાથી.

નેડો, પું પગે પહેરવાની ચામડાની બનાવટ તે; પગરખાં; જુતિયાંની નેડ તે. (૨) નેડામાંનું એક જે તે; સરખા રૂપ ગુણ સ્વભાવ ચરિત્રનું જે એકાદ જણ તે:-તે પણ એનોજ નેડો છે; અર્થાત તેના જેવોજ છે; નેડો; નેડા જેવો સરખો હોય તે. નેડા ફાડવા=જુતું નેડામાં. કહેં એકના નેડા બીજના પગમાં=એકનું બીજને, બીજનું ત્રીજને એમ પરંપરા ચલાવીને નિભાવવું-ગોટાળો ચલાવવો તે. એકની પાંધડી બીજને માથે બીજની ત્રીજને માથે, એના જેવું કરવું તે.

નેજી, નં જેવાનું તે; દૃશ્ય. નેવા જેવું; ફજેતી; તમાસો:-નેજી રાજી અને વગોજી ત્રણે સાથે થાય. (૨) જેવું તે; જેવાની ક્રિયા તે:- મેંનેજી. વહનું મેં નેજને તેની સાસુએ નેને કંઈ મેટ વગેરે આપવી તે; વહનું મુખ જેવાની એક લાડકી મંતારી રીત તે. વાગ્દાન કરતાં વરકન્યાને એક બીજનાં સગાંએ, તેઓ કંઈ ખોડ ખાંપણવાળાં છે કે નહિ તે તપાસવાને

વરવહામાં મેં જોવાનો, જે રિવાજ પાડેલો છે તે મેંજોલું કહેવાય છે.:- મેંજોલું થયાં, ચાંદલા થયા, ને વખત ચઢ્યાં ત્યાર પછી વિવાહ બાગે નહિ.

જોત, સ્ત્રી [સં જ્યોતિ] અગ્નિની જ્વાળા રૂપી શિખા; બળતી તેજઘર શિખા; અગ્નિનો કે તેજનો ઝમઝમાટ મારતો જે બાગ તે. (૨) બળતી વાટ; સળગેલો કાકડો. (૩) તેજ ધૃતિ; પ્રકાશ; કિરણ સમૂહ. (૪) ચળકાટ; ઝગઝમાટ; તેજ; કાંતિ. (૫) બળતો દીવો; બળતા દીવાની તેજ શિખા; જ્વાળા; બડકો-રોશની. ૩૦ પ્ર૦ બળતી જોત=જોતની માફક પ્રકાશતી; તરત પારખું દેખાડે એવું ચમત્કારિક.

જોતજોતામાં, અં જોતાને જોતા રહેલા હોષ્ટએ એટલામાં; આંખ ઉઘડે ને મિચાય એટલામાં; પળમાં, લગારવારમાં:-જોતજોતામાં વાધે તેને મારી નાંખ્યો.

જોતર, નં [સં યોત્ર] હળ કે ગાડાની ધુંસરીએ જોડેલા જતાવરના બળાતી આસપાસ વિંટાઇ ધુંસરીની બે તરફ જતા બે છેડા બંધાય છે એવો ચામડાનો, સુતરનો કે છાલના રેસાનો બનાવેલો પટો; સાટ; ધુંસરી સાથે બળદને જોડનારો પટો તે; જોતરું.

જોતરવું, કિંસં [સં.યુજ્] જોતરના પટાથી પથુને ધુંસરા સાથે જોડી દેવું તે, વળગાડવું; જોતરથી બળદ, પાડા કે ઘોડા આદિ પથુને હળ કે વાહનના ધુંસરા સાથે જોડવું; જોતર ધાત્રવું અથવા બાંધવું-વળગાડવું તે. (૨) વાહન સાથે બળદાદિને જોડીને વાહનને ચાલુ કરવાં; ગતિમાં-કામ કરતાં, ચાલતાં કરવાં:-ખંભાતી ગાડાં જોતર્યાં. ધાણી જોતરી. (૩) કોઇને કોઇ નવા કંડાળા ભરેલા કામમાં જોડવું-લગાડવું; થોળવું; જોડવું; બાંધી-વળગાડીને

મરજી ન મરજીએ કામમાં પ્રેરવું-નાંખવું:-એને મંમારની ધાણીએ જોતરે એટલે એની મેળે ઠેકાણે આવશે. રસ્તે પાડવું; ધંધે લગાડવું; કામકાજમાં નાંખવું.

જોતરાણું, કિં અં જોડાવું; લાગવું; જોતરેલી હાલતમાં આવવું; ફરજમાં પડવું; ગુથવું. પ્રેરક-જોતરાવવું=જોડાવવું. ઉં એવું કહી રથ જોતરાવ્યો, અથ્થ ઉત્તમ સાર. બાલણુ દશમ પદ ૩૩૧મું

જોતરું, નં જોતર; ધુંસરીની સાથે બળદને જોડી રાખવાનો પટો. (૨) લક્ષ્. કિં પ્ર૦ જોતરું ગળે ધાલવું=કોઇ કામનો ભાર બાળી જોડીને માથે લેવો; પચાતીમાં પડવું. જોતરે જોડાવું=જોખમના કામમાં પડવું; જેમાંથી ખસાય નહિ એવા હમેશના કામ સાથે બંધાવું; ભાર જવા-બદારીના કામમાં પડવું; વ્યાવહારિક કામમાં ગુંધાવું.

જોતિય, નં જ્યોતિય.

જોતી, સ્ત્રી જોત; જ્યોતિ.

જોતું, જોઇતું.

જોદ્ધ, જોદ્ધો-પું [સં. યોદ્ધો] લડવૈયો; સૈનિક; સિપાઇ. શરતીર; બળવાન, યુદ્ધ કરનારો; શારીરિક બળ શક્તિ ને તાકાદવાળો માણસ. ૩૦ પ્ર૦ જોદ્ધજોવું=શરીરે મજમુન

જોધ, પું [સં. યોધ] લડવૈયો; સૈનિક સિપાઇ; લડવાની શક્તિવાળું તે. ૩૦ પ્ર૦ જુવાનજોધ=જુવાન અને વળી શારીરિક તંદુરસ્તીથી હૃદયુદ્ધને મજમુન બાંધાનું હોય તેવું.

જોધપુર, નાં મારવાડમાં આવેલું એક મોટું દેશીરાજ્ય અને તેનું મુખ્ય પાટનગર. જોધપુર રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ૩૭૪૪૫ ચોરસ માઈલ, વસ્તી સત્તાવીસ લાખ માણસની અને વાર્ષિક ઉપજ પચીસ લાખ રૂપિયાની છે.

જોધપુરના રાજકર્તાઓ સુધર્મશી રાઠોડ રજપૂતો છે. તે હિંદી સરકારને ખંડણી આપે છે. રાજ્યની ભૂમિ સપાટ ને રેતાળ છે તથા વરસાદ પણ બહુ થોડો આવે છે. આખા રાજ્યમાં માત્ર એક જ લુણી નામે નદી છે. સંભર નામે ખારા સરોવર આગળ મીઠું પાકે છે. જોધપુર નગર રાવજોધાએ સન ૧૪૫૯ માં વસાવેલું છે. શહેર પહાડની બાજુમાં આવેલું હોઈ તેની આસપાસ મજબુત કોટ કરેલો છે. શહેરમાં રાજમહેલ અને મંદિરો વગેરે જોવા લાયક છે. મંડોર નામે જુનું રાજનગર શહેરની ઉત્તરે ત્રણેક માઇલ વિષર છે.

જોધખાઈ, સ્ત્રી ૦ જોધપુરના રાજ કિલ્લામાં હતી બહેન. જોધખાઈ સન ૧૫૬૯ માં અકબર પાદશાહ સાથે પદણી હતી. તે અકબરને બહુ પ્રિય થઈ પડી હતી એટલું જ નહિ પરંતુ એના કુંવર શાહજહાં મીરજ સલીમ અકબરની પછી જહાંગીરને નામે દિલ્લીની ગાદીએ આવ્યો હતો. જોધખાઈ સન ૧૬૦૦ માં મરણ પામી હતી.

જોનાર, પુ ૦ દ્રષ્ટા; પ્રેક્ષક; તમાસગીર.

જોની, સ્ત્રી ૦ [સં. યાંત્ર] ઉત્પત્તિ સ્થાન.

(૨) જન; અવતાર.

જોખન, ન ૦ [સં. યૌવન] જુવાનીનો મમય તે; પ્રાણીઓના આવરણની મુખ્ય ત્રણ અવસ્થાઓમાંની વચલી અવસ્થા-પુરુષને ૧૬ વર્ષે અને સ્ત્રીને ૧૩ વર્ષે જોખન આવવા માટે છે. બાળક અવસ્થા ઉતરીને શરીર અને મનની પુખ્ત હાલતની ખીલવણી થાય છે તે અવસ્થા: પ્રજેત્પતિ કરવાની તાકાદ-યોગ્યતાવાળી જે અવસ્થા તે. મનુષ્યને માટે જોખન શબ્દ વપરાય છે. કિં ૦ જોખન ધનનું જેર જણાવે કિયું જોધને સાહેજ. કિં ૦ પ્ર ૦ જોખન આવવું = જુવાની આવવી; પ્રજેત્પતિને યોગ્ય અવ-

સ્થા આવવી. જોખન ખીલવું = જુવાની ખીલવી. જોખનનો બહાર = જોખનની ખીલવણીની શોભા-મજા તે. ભરજોખન = જોખન અવસ્થાનો ખરેખરો સમય, વચલો અથવા જે વખતે શરીર અને મનથી માણુમ સંસારી બાવોથો પૂર્ણ હોય છે તે અવસ્થા; તારુણ્ય; યૌવન; જુવાની; પૂર્ણાવસ્થા.

જોખનવતી, સ્ત્રી ૦ યૌવનાવસ્થામાં હોય એવી સ્ત્રી; જુવાનસ્ત્રી; પ્રજેત્પતિને યોગ્ય જેના અવયવો ખીલેલા હોય એવી સ્ત્રી; તરુણી; યૌવના; યુવતિ; જોખના.

જોખના, સ્ત્રી ૦ જુવાનસ્ત્રી, યૌવના; તરુણી; જોખનવતી.

જોખનિયું, ન ૦ જોખન; તારુણ્ય; યૌવન. કવિતામાં વપરાય છે: - ભરજોખનિયે મૂકી મુજને એકત્રી.

જોખાવું, કિં ૦ અ ૦ જોખાની અસરમાં આવવું; જોખાઈ જવું; શરીરે પરસેવો થઈ આવી સંસારનું જવું રહેવું તે; મન અને ઇન્દ્રિયોના સંવદનનું થોડા વખત માટે નષ્ટ થઈ જવું તે: - ડોંસો જોખાયા કે તરત નીચે કિતાર્યા પણ પછી પાછું બાન આવ્યું. જવ કડે ઉતરી જવો; બેભાન થવું; પરસેવાથી નવાઈ જઈ બેહોશ બની જવું. કટલાક 'જોખાવું ને જોખો' એમ પણ બોલે છે.

જોખો, પું ૦ (જોખો) બેભાન થઈ જવું તે; થોડીવાર સંસાર જતી રહેતી તે; નિ:સંસાર; નિશ્ચેષ્ટતા; પરસેવો આવી શરીર અને ઇન્દ્રિયોનું શૈથિલ્ય આવી જવું તે; જવ કડે જતો રહેવો તે. કિં ૦ પ્ર ૦ જોખો આવવો = કાજળી છૂટી સંસાર જતી રહેતી; અત્યંત નબળાઈથી બાન જતું રહેવું; જવ કડે ઉતરી જવો. જોખે ચડવું = વારંવાર જોખા આવ્યા કરવા; રહી રહીને નબ

ળાધને લીધે શિથિલતા ને સંગાનો લોપ થવો તે

ભેમ, નં ઉચ્ચેરણી, લાગણી કે આવેશને લીધે આવેલું મન અને શરીરનું બળ તે; જીરસો; ભેર; ખડું નહિ પરંતુ ઉત્તેજનથી આવેલું બળ.

ભેમી, વિં ભેમવાળું; ખાલી-બળના ચઢાવાની અસરવાળું.

ભેથાળેવું, વિં ભેવાને થોડાં એવું; લોકો ભેવાને ભણાવે એવું. (તોદાન-ધિંગાણું તે) ભેવાળેવું. કિં પ્રં ભેવાળેવું કરવું =તોદાન ધિંગાણું કરીને લોક ભેગા કરવા જેવું કરવું; હજેતી ઉડાવવી; મોટી મારફાડ કરવી; ખૂન ઉપર ચઢવું; મારામારી ને લોહી વહે એવું તોદાન કરવું.

ભેર, નં [ફા] સુખ્ય શારીરિક બળ તે; શરીર શક્તિ; કૌવત; સામર્થ્ય. માનસિક બળ; મનશક્તિ. પહોંચ. (૨) કાર્ય-ગુણ-અસર ઉપજવવાની કોઈ પદાર્થની શક્તિ તે:-અગ્નિનું-પાણીનું ભેર. (૩) ભેસ; પૂર્ણપ્રકાશ; બહાર; તેજ. (૪) દરિયાનું સારીપેટે જીળવું તે. (૫) શરીરની મજબુતી માટે કસરત કરવા તે:- ભેર કરવું-કાઢવું તે. (૬) માર; વળન:-આ ચાંમલા ઉપર બહુ ભેર છે. ખાંધપર વધારે ભેર આવે છે. (૭) ટકો રહેવાની કે સહન કરવાની-ધારણ કરવાની સામે થવાની શક્તિ તે. (૮) ભેમનું વધવું તે; ધસારો; દોડ :-હજી રોગનું ભેર છે. (૯) જીવન; મેરઘનસાધ; જમરજમતી. (૧૦) વગવસીશો; સિદ્ધારસ; તરફદારી. (૧૧) આગ્રહ; દબાણ. (૧૨) ટેકો; સહાય; પુષ્ટિ. (૧૩) પરાક્રમ; હમ; સત્ત્વ; કસ. કિં પ્રં ભેર અજમાવવું=પોતાનામાં અમુક કાર્ય કરવાની શક્તિ છે કે નહિ તેનો અનુભવ કરી ભેવો. ભેરકરવું=બળ વાપરવું; મહે-

નત કરવી; શારીરિક કે માનસિક શક્તિનો કાર્ય કરવામાં ઉપયોગ કરવો. ફરજ પાડવી. આગ્રહ કરવો, દબાણ કરવું. કરાં-જવું; ભેર કાઢવું=શક્તિ વાપરી ભેતી; બળ ઉતારી નાંખવું. ભાવ હોય તે કાર્ય કરીને પુરો કરવો. ભેર ભેવું=બળની અજમાશ લેવો; શક્તિનું પ્રમાણ સમજવું, પરીક્ષા કરવી. ભેર મારવું=પરાક્રમ કરી બતાવવું; સત્ત્વ દેખાડવું. ધણું કરવું; ખૂબ બળવવું; કરો બતાવવું; દેખાડી આપવું. ભેર ચલાવવું=શક્તિની અસર થાય એમ કરવું, અસર ઉપજવવી; પોતાની ધારણા પ્રમાણે થાય એમ કરી ભેવું મંત્રાંકિતું ભેર ચલાવશે.

ભેરકસ, વિં ભેરનો કસ કાઢેશો હાય એવું; ભેર આણવાને જોણે કસરત કરેલી હોય એવું; કસાયેલું; ધિંચું; કસરતી-ભેરવાળું. (૨) ભેર કસવું-ભેર કરવું પડે એવું; જેમાં ભેરની કસોટી થાય એવું (કામ) ભેરનું. ભેરકસ કામ છે.

ભેરજખરી, સ્ત્રીં જખરજમતી; જીવન; ભેર-આગ્રહ અને જખરાઈ તે; દબાણ. બળ વાપરીને સામાની મરજી ઉપરાંત પરાણે કામ લેવું તે:-કશી ભેરજખરી વાપરશે નહિ.

ભેરજીલમ, પુંં પરાણે દબાવીને બલભેરીથી કામ લેવું-કરાવવું તે; કડકાઈ-સખતી વાપરવી તે; સામાની મરજી વિરૂદ્ધ તેને મારી જૂડી પરાણે કાર્ય કરાવવું તે; સખતાઈ બધી-કડકીનો અમલ ચલાવવો તે; બળભેરી:- તેણે એવા ભેરજીલમથી રાજ્ય ચલાવ્યું કે તે પ્રજાને અળખામણે યથ ગયો.

ભેરભેર, અં ભેરથી; બળ પૂર્વક; જીરસામાં ને જીરસામાં; ઉત્સાહ, ઉમંગ-સ્વમ-ળાભિમાન સાથે.

ભેરવાન, વિં ભેરવાળું; ભેરાવર.

જોરાવર, વિં જોનામાં ધણું જોર હોય તે; જોરવાળું; બળવાન; શક્તિમાન; જબરૂં; મજબૂત. (૨) પરાક્રમી; પ્રતાપી. (૩) શુભકારી-સારી અથવા ખોટી જબરી અસર કરવાના ધણા સત્તવાળું. (૪) જીલમ-ગાર. (૫) ખૂબ જોર-બળ સાથે-જોસ વાળું.-જોરાવર હુમલા સામે ટકી રહે એવું.

જોરાવરી, સ્ત્રી જબરજસ્તી; બળાત્કાર; પરાણે કોઇને કંઇ કરવા કરાવવાની ફરજ પાડવી તે જીલમ; ધણી સખતાઇ વાપરવી તે. (૨) ખોંચ; આગ્રહ. ૩૦ પ્રં જોરાવરીનો પોરો=જીલમ-જબરજસ્તીનો સમય તે. ઉં છે જોરાવરીનો પોરો, કહું કાન તું ધર આમ ઓરો. પ્રેમાનંદ.

જોરાળ, વિં જોરવાળું.

જોરાળાપણું, નં જોરવાળાહોવાપણું.

જોરાળું, વિં જોરવાળું; બળવાન.

જોરી, વિં જોને ખીજનું જોર હોય એવું; ખીજના બળથી બળવાળું; જોને ખીજની કુમક હોય એવું.-સેતરજનાં પ્યાદાં હ-મેથ જોરી રાખવાં જોઇએ.

જોરો, સ્ત્રી પરણેત બાઇડી; વહુ; પત્ની; ભાર્યા; સ્ત્રી. કહેં જર, જોર ને જમીન એ ત્રણની લગાઈ.

જોરો, પું જોર તે; દાબ; દબાણ; આગ્રહ. ઉં બકરે કરી જોરો. નવલરામ. (૨) સત્તા; હુકમ. (૩) જીલમ; સખતી. પોતાની સત્તાના જીણથી કોઇ કામ કરવાનું સામાની ઉપર દબાણ ચલાવવું તે. ઉં જનાવર સંધાતે જોરો. ચામળ.

જોવરાવડું, કિં સં કોઇ ખીજે જીએ તેમ કરવું; જોવડાવડું; દેખાડવું; તપાસ કરાવવી; શોધાવડું.-ઝહ જોવરાવવા. ધર જોવરાવડું.

જોવાજેવું, વિં જોવાનું મન થાય એવું; જોવા સરખું; અભયબ; નવાઇનું; લોકો જોવાને

એકઠા થાય એવું; તમાસા-ધિંગાણા જેવું જો તે. (મારામારી તોફાન-ખૂન પાડવા જેવા ખરાબ સાહસને માટે વપરાય છે.) ઉં અમે ફજેત ફજેત કરીને, કરશું જોવાજેવું. વેનચરિત્ર. (૨) જોવાને યોગ્ય; જોવા લાયક. (સારા અર્થમાં) પ્રદર્શન જોવાજેવું છે. આગ્રામાં તાજમહેલ જોવા જોવા છે; કાંપમાં કંઈ જોવાજેવું નથી.

જોવું, કિં સં [સં. વશ દ નો પ્રાંમાં જ યઇ જાય છે.] બહારની વસ્તુનાં રૂપ, રંગ, આકાર વગેરે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયે કરીને કેવાં છે તે જાણવું; દેખવું; આંખ ઇન્દ્રિયથી બહારની વસ્તુનું દર્શન કરવું. (૨) કોઇ પણ ઇન્દ્રિયથી કોઇપણ વિષયનું જ્ઞાન મેળવવું; જાણવું. (૩) વિચારવું; આલોચવું; સમીક્ષા કરવી; દરિયાફ કરવું:- એ બાબત જરા જોજો. (૪) તપાસવું; શોધવું:-મુકરદમે જોવો. (૫) ધ્યાન આપવું:-ખરાબર જો. (૬) અંદરનું જાણી લેવું:-મન જોવું-ઓસડી ખાસિયત જોવી. (૭) અનુભવ લેવો; અજમાય કાઢવી; પ્રયોગ કરીને જાણી લેવું. કિં પ્રં જોઇને ચાલવું=વિચારીને પગલું ભરવું; પોતાનું ગમ્તુ-શક્તિ જોઇને કામ કરવાની રીત રાખવી. જોઇએ તો=વિચાર ઉપર વાત રાખવી; વિચાર કર્યા બાદ જોઇયું=વિચાર ઉપર મુજબતી રાખવું; તપાસાપર રાખવું. જોઇલેવું=વિચાર ઉપર રાખવું. (૨) મારવાની-ખરાબ કરવાની ધમકી આપવી:-હું તને જોઇ લઇશ બચ્યા ! જોઇ વિચારીને કામ કરવું=નજરે જોઇ તપાસીને તથા વિચાર કરીને કામ કરવું. જોઇને ડગલાં ભરવાં=સાહસ નહિ કરવું; વિચાર કરી કરીને આગળ વધવું. ધર જોવું=પોતાનું ગમ્તું-કંઈ બની પ્રતિષ્ઠા વગેરેની તપાસ કરી વિચારીને કામ કરવું:-

ધર બેધને પગલું ભરવે. (૨) કુળ-આન
દાની વગેરે બેધું (કન્મા આપતાં લેતાં)
બેશ બેવો=ભવિષ્ય કહેવું-શું થશે? તેનો
વિચાર આણવો. નબરે બેધું=આપથી
બેધને તપાસ કરવી. નાડ બેરી=નિદાન
કરવું; રામનો નિર્ણય કરવો. (૨) ઉડા
ઉતરીને શું ને કમ છે? તે બેધું. માથું
બેધું=માથામાં જૂ લીખ વગેરે છે કે નહિ
તેની તપાસ કરવી-કાઢવી. માથું હોળવું.
સામર્થ્ય બેધું=અળની ખાતરી કરવી. હાથ
બેવો=હાથની રેખાઓ વગેરે બેધું; રે-
ખાઓ બેધું ભવિષ્ય બાખવું તે. હિસાબ
બેવો=ખાતું તપાસવું.

બેશ, પું. [સં. જુષ] પ્રવાહીને ગરમી આ-
પતાં તેમાં જે ઉછાળો આવે છે તે; ઉભરો;
ખળખળવું તે; ઉછળવું તે; ઉછાળો.:-તથા
બેશ આપીને કાઢો કરવો. (૨) કોષાદિ-
કની લાગણીઓથી રૂધિર ગરમ થઈને મન
ઉસ્કેરાવું તે; આવેશ; ઉસ્કેરાયેલી મનની
હાલત તે; જુસ્સો; બેમ, બેર; કંઈક
કરવાની ઉત્કટ લાગણી; ઉસ્કેરાણી.:-બેશ-
માં ને બેશમાં એણે તે કામ કરી નાંખ્યું.
(૩) આગળ વધવાનો વેગ; વધવાનું બળ;
બેર. (૪) નીશો; મદ; સ્વાભિમાનની અ-
સર. બેયોસ, બેસ. કિં પ્ર. બેશ આ-
વવો=ઉછાળો આવવો. અમુક કાર્ય કર-
વાનું લાગણી ભર્યું બળ આવવું; ઉસ્કેરાવું.
બેશ ચઢવો=ઉછળવું; ઉભરાવું. અમુક કામ
કરો નાંખવાની તીવ્ર લાગણી થઈ આવવી;
નીશો ચઢવો=બળ આવવું. બેશ નરમ
પડવો=આગળ વધવા ચઢવાનું બેર નરમ
પડવું; ઉતાર થવો; શક્તિ અટકવી.:-રાગનો
બેશ નરમ પડ્યો છે. બેષ-બેષાષ.

બેશન, નં હાથે પહેરવાનું એક ધરણું.

(કાઠિ. ૨. વા)

બેશી, પું બેષ બેનારો; અહાલિકની ગતિ ને

ભાવ વગેરે બેષ ભવિષ્ય કહેનારો અને
શુભાશુભ કાળનો ટાળો બેષ આપનારો;
બેયોતિષ બેષનારો. અહો સંબંધી જ્ઞાન
ધરાવનારો; ખગોળવેત્તા; બેયોષી; બેયો-
તિષી; બેષો. કહે. જીવાન બેશી ને ધ-
રડો વેદ=બેશી-છેલ્લામાં છેલ્લા-આલુ વ-
ખત લગીના બેયોતિષ જ્ઞાનવાળો-તાજ
જ્ઞાનવાળો બેશી સારો અને વેદ ધરડો-
અર્થાત્ અનુભવી હોય તે સારો. બેશીની
રાંડ નહિ ને વેદની મરે નહિ=અર્થાત્
ભવિષ્ય કથન અને યોસડ માત્ર મન મન-
વણ્યાં છે ખરેખરા ખરાં નથી, જે ખરાંજ
હોત તો બેશીની છોકરી રાંડત નહિ અને
વેદનાં છોકરાં મરત નહિ.

બેષ, પું બેષાષ; અહની ગતિ; અહનું સાઈ
માડું ફળ, સુહૂર્ત, કાળ નિર્ણય વગેરે તે;
નસીબ બેધું તે; બેશ. (૨) બેશ, બેસ;
ઉભરો; ઉછાળો.

બેસ, પું જી. બેશ.

બેસતાન, નં વિદ્યાર્થીને પોતાની ચોપડી-
ઓ અને વતરણાં રાખવાની ખલેયી; ફર-
તર રાખવાની કાથળી.

બેસદાન, નં ચોપડીઓ વગેરે રાખવાની
કાથળી.

બેસ્તબુ, ના. [ફા.] તપાસ; તજવીજ;
શોધ (૨) બેષાપોહ; ચર્ચા; બેસ્તેબુ.

બેસ્તેસો, પું (ફા. જુસ્સ) જુસ્સો; અંદ-
રની મરમીથી ચઢતું ઉભરણું તે; બેસ;
ઉછાળો. (૨) ઉસ્કેરાયેલી લાગણીને લીધે
આવતું બળ તે; મનોવિકાર; ઉસ્કેરાયેલી
જે લાગણી તે; પ્રસંગને લીધે ઉસ્કેરાયેલી
જે મનની હાલત તે; બેમ; બેર.

બેહાર, પું જુહાર; શાણધા-જનમાં નમન
કરતાં વાપરવાનો-લખવાનો વિનય ને માન-
નો ઉદ્દ્યોગ.

બેહુકમ, પું દોર; દોરી અમલ; હુકમનો ક-

ક્રમ અમલ કરવો કરાવવો તે. (૨) અં
જોવો હુકમ હોય તેમ; હુકમ પ્રમાણે.
જોડકાં, ક્રીં જોવો હુકમ થાય તેવું કંઈ
પણ અરું ખોડું જોયા તપાસ્યા વગર થ-
વું જોઈએ એમ કરાવવું તે; દોર તો-
રનું જોર તે; ક્રક અમલ ચલાવવો તે:-
એવી જોડકાં મારાથી નહિ ખમાય.
જોળ, ક્રીં જોડ; સાથે અવતરેલાં એ બાળક
તે; બાળકોની જોડ; જિંડવાનાં બાળક.
જોળિયાં, વિં જોડીનાં; જિંડવાનાં. (બાળક)
જોળી, ક્રીં જોળો; ખસેચી; કોથળી.
જોંસણ, નં બાળવું તે; જવલન.
જોંસવું, કિં સં બાળવું. (૨) પીરસવું; મૂ-
કવું; આપવું; જોંસવું. (તિરસ્કારમાં) ખવું.
જા, પું [સં. જ્ઞા-જ્ઞ] જ અને ગ- મળીને બનેલો
એક સંયુક્તાક્ષર-જોડાક્ષર-વ્યંજન, શુભ-
રાતી વર્ણમાળામાં તેને ક્ષત્રી માફક એક
જુદાજ વર્ણ તરીકે ગણવામાં આવે છે.
વ્યવહારમાં એનો ઉચ્ચાર દ, ન, ને યના
જોવો તેમજ ગ-ન જોવો કરવામાં આવે
છે:-જાનનો ગનાન. (૨) પું ડહાણો; જાણ
માણસ તે; પંડિત; યુધ. (૩) વિં સમા-
સમાં શબ્દની આગળ જોડાઈ-જાણનાર
એવો અર્થ બતાવે છે:-મર્મગ; સર્વગ; શા-
સ્ત્રગ; મર્મ જાણનાર, સર્વ જાણનાર ને શા-
સ્ત્ર જાણનાર.
જામિ, ક્રીં [સં.] યુદ્ધિ; સમજશક્તિ. (૨)
યુદ્ધિવડે પદાર્થ જાણવામાં આવવો તે. (૩)
તોષણ.
જામ, અં શબ્દની અંતે જોડાય તો 'જાણવું'
એવા અર્થને બતાવનાર પ્રત્યય, સંસ્કૃત-
માં 'જાણવું' નો ધાતુ. :-અવગા; પ્રતિ-
ગા; સંજા.
જાત, વિં [સં.] જાણવામાં આવેલું; જાણેલું;
જ્ઞાન પામેલું; જાણવાનું જેના જાણવામાં
આવેલું હોય એવું; જોખિયું. :-જાતયોવ-

નાપોતાને યોવન આવેલું છે એવી જેને
સમજ છે એવું, જેના સમજવામાં આવેલું
છે એવી જીવાન સ્ત્રી તે.
જાતવ્ય, વિં [સં.] જાણવા જેમ; જ્ઞાન
પામી શકાય એવું; સમજવા જેવું; રોય;
વેધ.
જાતા, વિં [સં.] જાણનાર; સમજદાર. (૨)
પું જેને સારી પેઠે જ્ઞાન હોય તે; યુદ્ધિ-
માન ને ડહાણું માણસ; જ્ઞાનશીલ; વિદુર.
જાતિ, ક્રીં [સં.] કુટુંબના-જાતિના-સ્વ-
જન માણસોનો સમુદાય તે; એક બીજા-
ની સ્થિતિ જાણનારા એક જાતિના લોક-
નો જે સમૂહ તે; નાત. જાતિબ્રહ્મ=જા-
તિમાંથી નીકળી ગયેલ; જાતિના બંધારણ-
માંથી બ્રહ્મ થયેલ, જાતિ બહિષ્કૃત=નાત-
માંથી બહાર કાઢેલો, નાત બહાર મૂકેલો.
જાતિદ્રોહ=સ્વજનોને દગો દેવો તે-દ્રોહ
કરવો તે.
જ્ઞાન, નં [સં.] ઇન્દ્રિયોદ્ધાર કોઈ પણ વસ્તુ
વા વિષયનું સમજવું તે; જાણવું તે; કોઈ
પણ બાબતની જે કંઈ પણ માહિતી તે;
સમજણ; યુદ્ધિ. (૨) જીવાત્મા અને પર-
માત્મા સંબંધી સમજ તે; ઇશ્વર અને જ-
ગત સંબંધી જે સમજણ તે. (૩) સામા-
ન્ય રીતે કોઈ પણ બાબત શું તે સમજ
લેવું તે; સમજ શક્તિ; વિચારશક્તિ;
જાણવાપણું; માહિતી; જોખમ; મનમાં
જે ચિત્ર પડવું-સ્વપ્નનું બાન થવું તે.
કિં પ્રં જ્ઞાન આપવું=સમજ આપવી;
જાણાવવું; અમુક બાબતની યથાર્થતા
દેખાડવી. જ્ઞાન થવું=સમજણ પડવી;
અનુભવ આવવો; આંખ ઉઘડવી. જ્યારે
કોઈ વસ્તુ અથવા વિષયનો ઇન્દ્રિયો
સાથે, ઇન્દ્રિયોનો મન સાથે અને મનનો
આત્મા સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે
તે વસ્તુ વા વિષયનું જ્ઞાન થાય છે. એક

ઠેકણે થડો પડેલો છે તેનો નેત્રદ્રિયને સાક્ષાત્કાર થયો એટલે તેણે મનને અને મને આત્માને તે સાક્ષાત્કાર જણાવ્યો કે તરત 'થડો' છે એવું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ઈન્દ્રિયો, મન અને આત્માને આવું જ્ઞાન થવાનો વ્યાપાર એટલી ત્વરાથી આવે છે કે જેનું અનુમાન પણ આપણાથી થઈ શકે નહિ. એકી વખતે બે વિષયોનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી. પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન અને શબ્દ દ્વારા સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનના વળી ચથાર્થ જ્ઞાન અને અચથાર્થ જ્ઞાન એવા બે પ્રકાર છે. મીમાંસા સિવાય સર્વ દર્શનોએ જ્ઞાનથી મોક્ષ માન્યો છે. જ્ઞાનદ્વારા અજ્ઞાન-મિથ્યાજ્ઞાનનો નાશ થઈ દોષનો નાશ થાય છે અને દોષ દૂર થતાં પ્રવૃત્તિ ટળી નિવૃત્તિ આવે છે. નિવૃત્તિથી દુઃખનો નાશ થાય છે અને દુઃખના નાશથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાનકથા, સ્ત્રી૦ [સં.] સમજણની વાત; બોધની બાબત. (૨) જેમાંથી મોક્ષ સંબંધો કંઈ જણવાનું મળે એવી વાત તે. (તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી) ઉ૦ જ્ઞાનકથા રહેવા દો તે, અમને શીઘ્ર લાગેછ. બાલણ-દશમ કડવું ૨૭૧.

જ્ઞાનકળા, સ્ત્રી૦ [સં.] સમજ શક્તિનો વિકાસ તે; બોધીવત્તી સમજનું જે પ્રમાણ તે. (૨) બુદ્ધિની જે અપૂર્વતા તે; સમજનો પ્રભાવ તે.

જ્ઞાનકાંડ, પું૦ [સં.] તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી પ્રકરણ તે; જીવેશ્વર સંબંધી જેમાં ઝીણવટ કરેલી અને અચેતી હોય એવી બાબત તે. વેદના ત્રણ વિભાગ છે તેમાંનો એક ભાગ કર્મ કેમ કરવાં તેની સમજ ઉપર છે ને તે કર્મ કાંડ કહેવાય છે, બીજો ઉપાસના કાંડ કહેવાય છે અને ત્રીજો કે છેલ્લો જ્ઞાનકાંડ છે, જેમાં જીવાત્મા પરમાત્મા સંબંધી બિહા-

પોહ કરી મોક્ષનો વિચાર કરેલો છે. વેદના જ્ઞાનકાંડમાં ઉપનિષદોનો સમાવેશ થાય છે.

જ્ઞાનધન, વિ૦ [સં.] જ્ઞાનથી ભરત્યક ભરેલું; જ્ઞાનથી પૂર્ણ.

જ્ઞાનચક્ષુ, વિ૦ જ્ઞાનરૂપી જેને આંખ છે એવું; જ્ઞાનશક્તિરૂપી આંખવાળું. (૨) ના૦ જ્ઞાન શક્તિવાળી આંખ હોય તે; શારીરિક આંખ નહિ પરંતુ માનસિક-સમજ શક્તિરૂપી જેને આંખ છે એવું તે.

જ્ઞાનચર્યા, સ્ત્રી૦ (સં.) જ્ઞાન સંબંધી જે વાદવિવાદ અને વિચાર તે; જીવેશ્વર સંબંધી બોજ.

જ્ઞાનતંતુ, પું૦ (સં.) ઈન્દ્રિયોની સાથે સંબંધ ધરાવતી જે પ્રબોધક નાની નાડીઓ તે; જ્ઞાનને વહન કરનારા શારીરિક તંતુઓ તે; જ્ઞાનેન્દ્રિયોને લગતી જે નાની નાની રંગો તે.

જ્ઞાનદાન, ન૦ (સં.) જ્ઞાનરૂપી દાન તે; જ્ઞાન આપવું. કેળવણીરૂપી દાન આપવું તે.

જ્ઞાનદીપ, પું૦ (સં.) જ્ઞાનરૂપી દીવો તે.

જ્ઞાનદૃષ્ટિ, સ્ત્રી૦ [સં.] કાંઈપણ બાબતમાંથી કંઈપણ સમજ લેવાની ઝીણવટવાળી જે નજર તે; સાર; બોધ, કે શિક્ષા, શોધી લેવાની જે વૃત્તિ કે બુદ્ધિનું વલણ તે જ્ઞાનદૃષ્ટિ; સમજ લઈ લેવાની આંખેજ જેવું તે.

જ્ઞાનપરંપરા, સ્ત્રી૦ [સં.] ઉત્તરોત્તર જેમાંથી જ્ઞાન મળ્યા કરે એવી જે માળા-પરંપરા શ્રેણિ તે; એક પછી એક તર્ક ઉપર તર્ક કરતાં જ્ઞાનની કળાઓનો વિકાસ જણાયા કરે એવું જે કંઈ તે; જ્ઞાન અને જ્ઞાનજ જેમાંથી પગલે પગલે મળે એવું તે અથવા જ્ઞાનની જે સાંકળી તે જ્ઞાનપરંપરા.

જ્ઞાનપ્રસારક, વિ૦ [સં.] જ્ઞાનનો ફેલાવો કરનાર; કેળવણી-વિદ્યાનો વધારો કરનાર.

જ્ઞાનભાગી, પું. [સં.] સંસારમાંથી છૂટવાના અને પરમ શાંતિ કે મોક્ષ મેળવવાના જે જુદા જુદા રસ્તાઓ છે તેમાંનો એક જ્ઞાન અર્થાત્ તત્ત્વચિંતનનો ભાગી તે; જ્ઞાનથીજ તત્ત્વને છણીને-તત્ત્વ શોધવાથીજ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે એવો જે મત પાંચ તે.

જ્ઞાનભાળા, સ્ત્રી. જ્ઞાનની માળા-આવલી તે; જુદા જુદા જ્ઞાનનો જે સંગ્રહ તે.

જ્ઞાનલક્ષણ, ન. જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છાસૂચક ચિહ્ન; જિજ્ઞાસા; જાણવાની વૃત્તિ. જ્ઞાનનો એક પ્રકાર તે.

જ્ઞાનવલ્લી, સ્ત્રી. જ્ઞાન આપનારી એક વેલી; એક એવી ઓપધિ કે જે આધારી જ્ઞાન-શક્તિ વધે છે.

જ્ઞાનવાન, વિ. જ્ઞાનવાળું જેને જ્ઞાન હોય તે; જ્ઞાની. (૨) હઠાયું; સમજી; જેને સારસાર વિચાર અને તત્ત્વલક્ષિતું જ્ઞાન હોય તે.

જ્ઞાનવિજ્ઞાન, ન. [સં.] જીવ, ઇશ્વર અને પદાર્થ વગેરે સંબંધી જે વિચારો અને સમજ વગેરે તે; સહિતના જુદા જુદા પદાર્થો અને પંચમહાભૂત તથા તત્ત્વો વગેરેના સામાન્ય તેમજ વિશેષ જ્ઞાન સંબંધી જોડા પોહ-વાદવિવાદ અને વિચાર તે.

જ્ઞાનવૈરાગ્ય, પું. [સં.] જ્ઞાન યવાથી ઉત્પન્ન થયેલો જે વૈરાગ્ય તે; જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય બેઉ તે; જગત મિથ્યા છે અને બ્રહ્મ એજ સત્ય છે એવા તત્ત્વ બોધથી સંસાર ભાર ઉતારી દેવો તે.

જ્ઞાનહીન, વિ. જ્ઞાન રહિત; અજ્ઞાન; અજ્ઞ-સમજી; જેને કંઈ જ્ઞાન હોય નહિ એવું; બેવકુફ.

જ્ઞાની, વિ. [સં.] જેને સારસાર સમજવાની શક્તિ છે તે; જ્ઞાનવાન વિવેકી; સમજી; હઠાયું; જાણનાર; જાણકાર. (૨)

જીવેશ્વર સંબંધી તત્ત્વનું જેને જ્ઞાન હોય તે; મુમુક્ષુ.

જ્ઞાનેન્દ્રિય, સ્ત્રી. [સં.] શરીરના તે અવયવો કે જેવડે બહારના પદાર્થોનું પ્રાણીઓને જ્ઞાન થાય છે. જેમકે આંખી-અવયવ-આનાથી ટાડું ઉતું સુંવાળું કઠણ વગેરે સમજાય છે માટે તે એક ઇન્દ્રિય. જ્ઞાનેન્દ્રિયો પાંચ છે. ૧ ત્વગિન્દ્રિય, ૨ ચક્ષુરિન્દ્રિય, ૩ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ૪ રસનેન્દ્રિય અને ૫ ઘ્રાણેન્દ્રિય. ખીજ પાંચ ઇન્દ્રિયો કર્મેન્દ્રિય કહેવાય છે, હાથ; પગ, મોઢું, ગાંડ, અને ઉપરત્ય. આ ઇન્દ્રિયોની સાથે કેટલાક મનને ગણી અગિયાર ઇન્દ્રિયો કહે છે:- મન, નેન, શ્રોત્ર, ઘ્રાણ, જિહ્વા, ત્વક, હરત, પાદ, વાક પાપુ અને ઉપરત્ય.

જ્ઞાનોપાસના, સ્ત્રી. [સં.] ત્રણ પ્રકારની ઉપાસનાઓમાંની એક તે.

જ્ઞાપક, વિ. [સં.] જણાવ-સમજી શકાય એવું; બોધક. શિક્ષક; જ્ઞાન આપનારો.

જ્ઞાપન, ન. [સં.] જાણ કરવું તે; જ્ઞાન આપવું તે; શિક્ષા; બોધન.

જ્ઞાપિત, વિ. જણાયેલું:-જાપિત હુકમનાયું જાહેર કરાયેલું; શિખાયેલું.

જ્ઞેય, વિ. જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા જેવું; જાણવા-જોગ; જાણી શકાય તેવું; જે પદાર્થ જાણવાનો હોય તે જ્ઞેય; જાણનાર તે જ્ઞાતા; ને જાણવાનું તે જ્ઞાન. આ ત્રણની ત્રિપુટી કહેવાય છે. જ્ઞાનયોગ્ય.

જ્યમ, અ. જેમ અમુક રીતે હોય તેમ જિમ

જ્યમત્યમ, અ. જેમતેમ.

જ્યા, સ્ત્રી. [સં.] ધનુષની દોરી; પશુછ; મોર્ચા; (૨) વર્ણવના કૌંસને જોડનારી લીટી.

જ્યાદે, અ. જોઈએ તે કરતાં વધારે; ધણુંજ ખૂબ.

અભિવિ, ઓં (સં.) જુપરિમાણુ વિદ્યા; ક્ષેત્ર ગણિત; રેખાગણિત. પૈલિક કાળમાં યજ્ઞોની વેદિઓનું પરિમાણુ અને આકૃતિ વગેરે નક્કી કરવા માટે ઋષિઓએ આ જુ-કોણ, ત્રિજ્યા વગેરે માપવા માટે આ વિદ્યા શોધી કાઢી હતી. શુદ્ધસૂત્ર શ્રોત-સૂત્ર અને ચતુષ્પદ બ્રાહ્મણુ વગેરે ગ્રંથોમાં આવા સિદ્ધાંતો નક્કી કરેલા છે. આર્યો પાસેથી આરખો આ વિદ્યા શીખ્યા અને આરખોએ મિત્રરમાં સરવે-જુ માપ કરવામાં તેનો ઉપયોગ કર્યો. મિસરીઓએ તેમાં ધણો વધારો કર્યો. ઇ. સ. પૂર્વે ત્રીજા સદ્કામાં એલેક્ઝાંદ્રિયામાં યુક્લિડ નામે અભિવિનો મોટો વિદ્વાન ગણિતશાસ્ત્રી ઉત્પન્ન થયો કે જેને નામે અદ્યાપિ આ વિદ્યા ‘યુક્લિડ’ કહેવાય છે. મિસરમાં જમીન માપણીમાં આનો ઉપયોગ થતો જેમ્હ ફરીને આર્યોએ તેમાં કુશળતા મેળવી અને બ્રહ્મગુપ્ત તથા ભાસ્કરાચાર્ય જેવા સમર્થ ગણિત શાસ્ત્રીઓએ તેમાં બહુ ઝીણવટ ભરી નવા સિદ્ધાંતો શોધી કાઢ્યા. પરિધિને બ્યાપનો સૂક્ષ્મ અનુપાત ભાસ્કરાચાર્યે શોધેલો આરખો બ્રાહ્મણ પાસેથી શીખ્યા હતા અને છેક આરખા સૈકામાં આરખોથી યુરોપમાં તેનો પ્રચાર થયો હતો. બ્રાહ્મણુ નવી વિદ્યાઓ શોધતા પણ તેને યુર ગમ્મ રાખવાના સ્વાર્થે ઉદ્દેશથી જાહેરમાં ખીલવા દેતા નહિ.

અચારે, અં જે વખતે; જે સમે; જે કાળે.
અચારેત્યારે, અં વારંવાર; દરેક વખતે; આખોદહાડી.

અચાં, અં જે ઠેકાણે; જે સ્થળે.
અચાંત્યાં, અં જહિં તહિં; દરેક જગાએ.
(૨) મુસ્કેલીથી. (૩) બરોબર નહિ તેમ : અચાંત્યાં ધસડી કાઢ્યું.

અબુખીલી, ઓં [અં. Jubilee] પચાસ

વર્ષની અબુક ઉજવણીનો ઉત્સવ તે. બુખીલી.

અબુરર, પું [અં. Juror] અબુરીમાં-ન્યાય કરવાને-ચોતાની આગળ રજુ થયેલી બાબત ઉપર સોગત ઉપર સાચો નિર્ણય આપનાર.

અબુરી, ઓં [અં. Jury] ન્યાયમંદિરમાં ન્યાયાધીશ આગળ રજુ થતી બાબતોનું તોલ કરીને નિર્ણય આપવાને બેઠેલું પંચ, ન્યાય કે નિર્ણય આપવાને બેઠેલી સભા.

અબુજું, વિં અબુંગા જેવું; જાડું ને ઠાંગણું; લઠું જેવું; ભરાઉ શરીરનું; મજબુત; દૃઢ. ‘અબુમા’ અથવા ‘પત્તા’ નામના લોકો કટક આગળ રહે છે. એ લોક ચિકાર ઉપર રહે છે અને તાજાં પાકડાંથી શરીર ઢાંકે છે. ગોમાંસ ખાતા નથો અને સુદાના દેવતાઓને માને છે.

અબેષ્ટ, વિં (સં.) મોટું; વડું. (૨) પહેલું. (૩) ના. પું સંવત વર્ષનો આઠમો અને ઉનાળાનો છેલ્લો મહીનો. ઇ. સ. ના મે જુનની લગભગ આવે છે.

અબેષ્ટા, ઓં (સં.) સત્તાવીસ નક્ષત્રોમાંનું અઠારમું નક્ષત્ર.

અબેષ્ટિ, ઓં (સં.) જોત; તેજનો બહુકો તે; દીપ્તિ; પ્રકાશ; અગ્નિની શિખા; જ્વાળા. (૨) ચક્રચક્તા તારા નક્ષત્ર વગેરે તે; સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્રાદિ ગ્રહો તે. (૨) દષ્ટિ; આંખનું તેજ; આંખની જે દર્શન શક્તિ તે. (૩) ઝગઝગાટ; ચળકાટ; તેજસ્વિતા; તરલત્વ; તેજોમય તીવ્ર સ્વરૂપ. (૪) બુદ્ધિ ધર્ત્વાદિનું જે તેજ તે; બળ; વીર્ય; શક્તિ; લખલખાટ. ઉં મોંસાળામાં માણેક મોતી, એની જગલળ થઈ રહી છે જ્યોતિ, છાંય લઈ આવે અધી પનોતી. ક. ક. ડા.

અબેષ્ટિશિંગ, નં [સં.] ચંદ્ર તરીકે પૂ.

જાતુ જે દેવતાઈ લિંગ-ચિહ્ન સ્વરૂપ તે; તેજ્ઞેમય-દેવતાઈ-સ્વરૂપ શંકરનું બાણ તે. હિંદુસ્તાનમાં જુદે જુદે ઠેકાણે મળી શંકરનાં બાર ન્યોતિલિંગ પૂજાય છે અને શંકરમતવાળાઓમાં તેનું બહુ મોટું માહાત્મ્ય છે. આ બાર ન્યોતિલિંગ નીચે પ્રમાણે કહેવાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથ-પ્રભાસપાટણ, ઉજ્જયિનીમાં મહાકાલેશ્વર; નાસીક-ત્ર્યંબકમાં ત્ર્યંબકેશ્વર; કાશીમાં વિશ્વેશ્વર, કાશ્મીરમાં હર્ષકારેશ્વર; હિમાલયમાં કેદારેશ્વર, છેક દક્ષિણમાં રામેશ્વર; નાગેશ્વર; વૈજનાથેશ્વર-આ ગણતરીમાં બીજાઓ વળી કેટલોક હેરફેર પણ બતાવે છે. ૧ સોમનાથ, ૨ મલ્લિકાર્જુન, ૩ મહાકાલેશ્વર, ૪ ઝોંકારેશ્વર, ૫ કેદારેશ્વર, ૬ ભીમાશંકર, ૭ વિશ્વેશ્વર, ૮ ત્ર્યંબકેશ્વર, ૯ વૈદ્યનાથ, ૧૦ નાગેશ્વર, ૧૧ રામેશ્વર, અને ૧૨ કૃષ્ણેશ્વર.

ન્યોતિવિદ, પું. [સં.] ન્યોતિષ જાણનારો જોશી.

ન્યોતિશ્ચક્ર, નં. [સં.] ખગોળ; ગ્રહમંડળ; શાશ્વચક્ર.

ન્યોતિશશાસ્ત્ર, નં. [સં.] આકાશમાંના ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા વગેરેનાં અંતર, બ્રહ્મ અને બીજી હકીકતને લગતી જે વિદ્યા તે; ન્યોતિષ.

ન્યોતિષ, નં. [સં.] તારા, નક્ષત્ર અને ગ્રહ વગેરેનાં ગતિ, અંતર, મહત્વ, અને ફેરફાર સંબંધી વિદ્યા તે; ગ્રહાદિકની ચાલથી પૃથ્વી અને પ્રાણી ઉપર થતી અસરો સંબંધી વિદ્યા તે; ગ્રહાદિકની ગતિ ઉપરથી સારો માઠો કાળ જાણવાની વિદ્યા તે.

(૨) આકાશના ગ્રહાદિક પદાર્થોના ગ્વાન સંબંધી વિદ્યા તે; ખગોળ. ન્યોતિષના મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે. ગણિત, દ્વિજ અને મુહૂર્ત.

યજ્ઞો કરવાનો કાળ નિશ્ચિત કરવા માટે વૈદિક કાળમાંજ આર્યોએ ન્યોતિષ વિદ્યાની શોધ અને ખોલવણી કરી હતી. વૈદિક વર્ષનો આરંભ વાસંતવિષુવદિનથી થતો હતો અને તે કૃતિકા નક્ષત્રમાં આવતો હતો. અયન ચલનનો ક્રમ ઋષિઓ જાણતા હતા અને અયનગણના માધ્યમથી થતી હતી. તે પછી શારદવિષુવદિનથી વર્ષારંભ મનાવા માંડ્યો, તે બ્રહ્મણે ને આરણ્યકો ઉપરથી જણાવ્યું છે. વાસંતવિષુવદિન મૃગશિરા નક્ષત્રમાં પણ પડતો હતો અને એ કાળરિચતિ ઇ. સ. પૂર્વે ચાર હજાર વર્ષ ઉપર હતી, એટલે એમ કહેવું ખોટું નથી કે ઇ. સ. પૂર્વે છ થી આઠ હજાર વર્ષ પહેલાં આર્યોએ ન્યોતિષ શાસ્ત્રમાં પુષ્કળ વધારો કર્યો હતો. ચારદ વર્ષના પહેલા મહીનાનું નામ અગ્રહાયણ હતું અને તેની પૂર્ણિમા મૃગશિરા નક્ષત્ર ઉપર આવતી હતી. મહાભારત રચાતા સુધી પહેલા મહીનો મૃગશીર્ષ ગણાતો હતો માટે ગીતામાં કૃષ્ણે કહ્યું છે કે, માસોમાં હું મૃગશીર્ષ છું. આ શાસ્ત્રને અંગે ગણિત, બીજ ગણિત, જ્યામિતિ-ભૂમિતિ વગેરે વિદ્યાઓ પણ વધી અને ખીલી હતી. આર્યો, મીસરીઓ, ગ્રીકો અને યુરોપિયનો હિંદુઓ પાસેથી આ વિદ્યા શીખ્યા હતા જે કે પાછળથી હિંદુઓ કંઈ નવું કરી શક્યા નહિ અને પરદેશીઓએ તેમાં ઘણા વધારો કર્યા.

ન્યોતિષી, પું. [સં.] જોશી; ન્યોતિવિદ; ન્યોતિષ વિદ્યા જાણનારો. (૨) ગ્રહાદિક જોનારો તે.

ન્યોતિખત, વિં. [સં.] પ્રકાશ મારતું; અગ્રગતું; ન્યોતિવાળું. ન્યોતિખાન.

ન્યોતિખતી, વિં. સ્ત્રી. ન્યોતિવાળી; ચાંદનીવાળી રાત; જેમાં તારાઓ કે ચંદ્ર

ખીલી રહ્યાં હોય એવી રાત્રી તે. (૨)
એક ઓષધિ.

જ્યોત્સ્ના, ઓં [સં.] ચંદ્રિકા; ચાંદની;
ચાંદરણું; ચંદ્ર પ્રકાશ. જ્યોત્સ્ના=અજ-
વાળી રાત.

જહ્યાં, અં જુઠું જ્યાં, જહિં.

જહેહારે, અં જ્યારે.

જહેહાં,=જ્યાં.

જવર, પું (સં.) ધાતુ વૈષમ્યથી થરીરની
સાધારણ ગરમીમાં જે વધારો થાય છે
તે; માણસના થરીરની ગરમીમાં થયેલો
જે વધારો તે; તાવ; તાપ; આતંક; મ-
હાગદ; એક રોગ.

જવરક્ષ, વિં (સં.) જવરનો નાશ કરનાર;
તાવને મારી હઠાવનાર; તાવને હરનાર
(ઓષધ તે.)

જવરાંકુશ, નં તાવને અટકાવનાર ઓસડ;
તાવ ઉપર આપવાનું ઓસડ.

જવરાંશ, પું (સં.) તાવનો જે અંશ તે;
તાવની થોડી અસર તે.

જવલન, નં (સં.) બળવું તે; દાઝવું તે;
જળ જળ થવું તે. (૨) અગ્નિ; ચિત્રો.
(૩) કોડીખાર.

જવલિત, વિં (સં.) બળતું; સળગેલું; સળ-
ગતું. (૨) પ્રકાશિત; તેજોમય; જળહળતું.

જવાળા, ઓં (સં.) બળતી ઝાળ; બડકો;
બળતું; અગ્નિ શિખા. (૨) ધગધગતો
અગ્નિ તથા તેનો તાપ. (૩) મનને આ-
કર્ષે લાગવું તે; અતિ તીવ્ર લાગણી થવી
તે; અતિ ક્રોધ.

જવાળાઆહી, વિં (સં.) તરત બડકો લપ્પ
ઉઠે એવું; બડકો થઇ બળે એવું; સળગી
ઉઠે એવું જે તે.

જવાળામુખી, વિં જેના મુખમાંથી જવાળા-
ઓ નીકળતી હોય એવું; જવાળામુખ-
વાળું. જવાળામુખી પર્વત=બળતો પહાડ.
(૨) ના. જેમાંથી બળતા બડકા, ધુમાડી,
બળતા પથરા ને ધગધગતો રસ=લાવા
બગેરે નીકળતું હોય એવો પોલાં
ગિખરોવાળો બળતો પહાડ. પૃથ્વીના
પેટામાં રહેલી ગરમીને લીધે બળતા
અને પિંગળતા અંદરના પાર્થિવ દ્રવ્યોનો
રસ થઇ અગ્નિના જોરથી પહાડો વગેરે
ફાડીને બહાર નીકળે છે. ગરમ પાણી,
રાખ, બળતા પથરા અને ખડકો વગે-
રેનો રસ જે ' લાવા ' કહેવાય છે તે
પર્વતોમાં થયેલાં આવાં જવાળામુખોમાંથી
વખતો વખત જોસખંધ બહાર પડે છે.
જવાળામુખી પર્વતો બહુધા સમુદ્ર કિના-
રાની પાસે હોય છે. પાસીફિક મહાસા-
ગરના નાના મોટા બેટા ઉપર ને જાપા-
નમાં આવા ધણી જવાળામુખીઓ છે.
યુરોપમાં ઇટાલી દેશમાં પણ એક મોટો
જવાળામુખી પર્વત છે. જ્યારે આવા બ-
ળતા પહાડો ઉભરાય છે ત્યારે આસપા-
સના પ્રદેશોની ખરાબી કરે છે. ઇટાલીમાં
ત્યાંનો બળતો પહાડ ઉભરાયાથી આગળ
બે મોટાં શહેરો દટાઇ ગયાં હતાં જે
હાલ ખોદી કાઢવામાં આવે છે. એ
પહાડનું મુખ જોવા જવાને રેલવેની સ-
ગવડ કરેલી છે.

ઝ.

ઝ, પું. (સં. સં.) યુજ્જાતી ભાષાની લિ-
પિના મૂળાક્ષરોમાંનો વીસમો અને વ્યંજ-
નોમાંનો તાલુચ્ચાની નવમો મહાપ્રાણ્ય-
વર્ણ-અક્ષર.

ઝઘડ, સ્ત્રીં ઝેડ; ઝરડાનો ઝીણો ભુકો; નાનાં
નાનાં ખરી પડેલાં સુકાં ઝરડાંની ભુકલી
કંઠાળી ઝાડવાંની સુકી ડાળખીઓનો
જથો. (૨) ફાટતાં-વાગતાં-ઝપાટાખંધ, એમ
વેગ દેખાડતાં વપરાતો એવો ઉચ્ચાર:-
ઝઘડ દધને ફાડી નાંખ. ઝઘડ દધને ઝપાટા
દે; સસડાટ કરતું હોય તેમ.

ઝઘડકો, પું. ઝરડકો; ચીરો; ફાટ; ઝેડકો.
ઝઘડવું, કિં સં. ઝરડવું; ફાડવું; ચીરવું; ઝે-
ડવું. (૨) ના. નાનું કંઠાળી ઝાડ:-મારા
ખેતરમાં કંઈ ઝાડઝઘડવાં છે? (૨) ઝાંખડં.

ઝકઝક, શ્વં. ઝગઝગ.

ઝકઝોળ, વિં. ઝાકમઝોળ; તરખોળ; લહલહ;
ભરપુર; મથમથ.

ઝકાર, પું. (સં.) 'ઝ' એવો ઉચ્ચાર-
અક્ષર તે; ઝ એમ.

ઝકાર, સ્ત્રીં ફરફરવું તે; પવનમાં ફડફડ થવું
તે; ઉડી રહેવું તે. (૨) ગાડું; ગાલ્લી.

ઝકોળ, સ્ત્રીં ઝકાર; ફરફાર. (૨) પવનનું
વાવું તે. ઉં ત્રિવિધ પવન ઝકોળ. રામાયણ.

ઝખ, નં. (સં. ક્ષષ) મચ્છ; માછલું. ઉં
ઝખ ચંચળ ચખ ચતુરાનાં.

ઝગઝગ, અં. ઝગઝગાટ થઈ રહ્યું હોય તેમ;
ઉપરા ઉપરી તેજ મારતું હોય તેમ; જળાં-
જળાં; જળહળ થઈ રહેલું હોય તેમ. ચ-
કચકમાં નરમાથ ને ધવલતા અને ઝગઝ-
ગમાં તીવ્રતા ને પિળાથ હોય છે.

ઝગઝગવું, વિં. [સં. ક્ષગક્ષગાયતે] ઝ-
મઝમ થતું; ચળકતું; પ્રકાશ મારતું; તેજ-
સ્વી; ઉજ્જળ.

ઝગઝગવું, કિં અં. ઝગઝમ થવું; પ્રકાશી
રહેવું; લખલખ થઈ રહેવું; ચકચકવું.

ઝગઝગાટ, પું. ઝગઝમ થઈ રહેવું તે; ઝગ-
ઝગતો એવો તેજસ્વી પ્રકાશ; ચળકાટ;
તેજની ખૂબ ભમક તે.

ઝગમગ, અં. ઝગઝગ.

ઝગમગવું, શ્વં. ઝગઝમવું.

ઝગર, વિં. ઉજડ; નિર્જન.

ઝગરણ, નં. [સં. જાગૃ] જાગવું-સળવ-
ળવું-ઝખડવું તે; જોરમાં ટટો ચાલવો તે;
લડાલડી થવી તે; બોલબોલા ને મારામાર
થવી તે; ઝખડો. (૨) પંચાતી; કલહ:-
આમાંથી મોટું ઝગરણ થશે. ઝખડ ઝખરણ.

ઝગવું, કિં અં. [સં.] તેજ મારવું; પ્રકા-
શવું; ચકચકિત દેખાવું. (૨) દીપવું; શો-
ભવું; સાફ દેખાવું.

ઝઘર, વિં. કચરાયેલું; વાગવાથી દબાવાથી
ભોલી નાહી નીકળતાં કચરાઈ પિલાઈ ગયેલું
એવું. અં. જડ થઈ ગયેલું હોય તેમ;
ચપટ:-એનાં અંગ ઝઘર થઈ ગયાં છે.

ઝઘડવું, કિં અં. ઝખડો કરવો; લડવું; વ-
ઢવું; ટટો કરવો; બોલચાલ કરવી; લડા-
લડી-મારામારી કરવી. સામ સામે અથ-
ડાવું; બટકાવું. ઉં વઢો ઝખડો કે સાંજ
પડો પણ દાણ ગોરસતું બેશુંરે. પ્રેમાનંદ.

ઝઘડાખોર, પું. લડવાડિયો; ટટાખોર; વઢ-
કારો; સહેજમાં લડાઈ કરે એવો.

ઝઘડો, પું. [સં. હન-જઘ.] લડવું તે; મારા
મારી; વઢવાડ; લડાઈ; ટટો; બોલાબોલ;
ઝખડવું તે.

ઝધારેજવું, કિં અં. [સં. ક્ષગક્ષગાયતે]
ખૂબ અજવાળું પડે તેમ જળ્યા કરવું તે;
પૂર્ણ-વગર હરકતે પ્રકાશ પડ્યા કરવો;
ઝગઝમ થઈ રહેવું; સારી પેઠે પ્રકાશ પડતો

હોય તેમ થઇ રહેવું. - દીવા અધારે જતા હતા; ચંદ્રમા માથે આવ્યો હતો અને ચાંદની અધારે જતી હતી.

અજુઝો, પું 'ઝ' અક્ષર; ઝ, એમ, ઝકાર.
અજુઝાટ, પું અજુઝણ થવું તે; અજુઝણાટ;
'અજુઝણ' એવા ધ્વનિવાળો ઝીણો પણ તીણો અવાજ. (૨) ચામડી ઉપર અગ્નિ કે તિખાચ વગેરેથી તેમજ લોહીના અટ-કવાથી થઇ આવતી લાગણી ઉસ્કરે એવી અસર; આકરી પણ ધડકારાની માફક આવે ને યમે એવી પીડ; ઝીણી બળતરા; વીણાના તારનો જે ધરધરાટ-તરંગ તે; તરંગતા; ધ્રુવરો; રોમાંચ; રૂંવાં ઉભાં થઈ જવાં તે.

અજુઝી, સ્ત્રી સરીરના અવયવો દબાણમાં રહ્યાથી કે નબળાઇથી તે ભાગમાં લોહીનું ફરવું બરોબર નહિ થવાથી ચામડી ઉપર ને મહિં જે ઝીણા ધરકાર જેવી અસર થાય છે તે; સરીરના અમુક ભાગ ઉપર થઇ આવતી ઝીણી આછી ને થોડાજ વખત રહેતી કપારી જેવી અસર તે; ખાલી; અજુઝણ થઇ રહેવું તે. કમકમી; કપારી. (૨) ઝાંઝ; જેખ; ગુસ્સો, કોપની તીવ્ર લાગણીની ચામડી ઉપર થઇ આવતી અસર. કિં પ્રં અજુઝી ચઢતી = કોપને લીધે મનમાં અને ચામડી ઉપર તીવ્ર કપારી જેવી લાગણી થતી; કોપ ચઢવો; દુઃખ, દયા ઇત્યાદિકને લઇ ધ્રુવરો જેવી તીવ્ર અસર થતી તે.

અજુઝવું, કિં અં હલ, કિતાર, સીમાની ઉપર ઝૂંટી-ઉલ્લંઘી-લટકી રહેવું; કોઇ આધાર કે અટકણી ઉપર બહાર લટક્યા કરવું; ટમટમી રહેવું; પડું પડું થઇ રહેવું. - ઝડેરા ઉપર ઝડુમે છે. (૨) તલખ્યા કરવું; મતલબને માટે એક ને એક ટેકાણે બમ્બા કરવું. (૩) લાઇ લાઇ-ધસી ધસીને

સામા ઉપર પડવું; લડવું; અડકવું. (૪) અમુક આધારના બળે જોર કર્યા કરવું; જોરમાં તાનમાં રહેવું. - તે પારકી પુંજી ઉપર ઝડુમે છે. વરસાદ ઝડુમી રહ્યો છે પણ પડતો નથી. માથે કરતો બોળો ઝડુમે છે.

ઝટ, અં [સં સ્થિતિ] તરત; એકદમ; હમણાં ને હમણાં; તાકીદે; ઉતાવળે; જલદીથી; તાબડોતબ.

ઝટક, સ્ત્રીં ઝાપટ; ઝાટક; આંચકો; ઝડપથી પાડી નાંખવું તે; ઝટ પડી ફરીજાય તેમ કરવું તે. (૨) કુસ્તીનો એક દાવ.

ઝટકણું, કિં સં જોરથી તરછોડી નાંખવું; ઝાટકવું; ઝપટથી ઉડી જાય એમ કરવું; ઉડાવી દેવું; ખેંખેરવું; જોરથી હવામાં ઉડાડવું. (૨) ઉચકીને દૂર ફેંકી દેવું.

ઝટકામણી, નં સુપડાથી ઝાટકતાં ફેફસા જેવું હલકું હોઇ બહાર ઉડી ગયેલું એવું જે તે; ઝાટકતાં નીકળેલું જે તે; ફાતરાં-કુ-સકા; પોચા કણ વગેરે તે; સત્ત્વહીનવસ્તુ.

ઝટકામણી, સ્ત્રીં ઝાટકવાની મજીરી તે.

ઝટકાવણું, કિં પ્રં કોઇ ઝાટકે એમ કરવું; ઝટકાવવું; સુપડાથી કચરો, ફેફસાં ને ફા-તરાં વગેરે દૂર થાય એમ કરાવવું; સુપ-ડાથી ચોખ્ખું કરાવવું. (૨) ધા કરાવવો; હથિયારથી જખમ કરવો; મારવું; લાયલ કરવું; ઝટકાવી નાંખવું.

ઝટકો, પું હથિયારને હવામાં વિંઝીને કરેલો આધાત તે; ધા; જખમ; જોરથી હથિ-યાર મારીને પાડેલો કાપ; ચીરો; ખાડો તે. (૨) દિલને એકાએક લાગેલું દુઃખ તે; લાગણીનું એકદમ ખૂબ દુખાવું તે. (૩) આંચકો; હડસેલો; ધક્કો. (૪) રીસ ચઢતી તે; ચાટકો; દુમણ. કિં પ્રં ઝટ-કાપડવા=મોટી હાનિ થતી; મોટું દુઃખ થવું; ધા પડવા. ઝટકા ખાવા=ધા સહેવા;

હથિયાર સાથે લડવું. અડકા મારવા=સ-
ખત લામી આવે એવાં આકરાં મહેણાંટાણાં
મારવાં. ૩૦ પ્ર૦ અડકા પડવા=થું થાય
છે? કંઈ થવાનું નથી, એમાં કંઈ મોટું
કુઃખ થવાનું નથી, શા માટે ન કરે ?
એવા અર્થમાં વપરાય છે:- એને શા
અડકા પડે છે ? મને તો કંઈ અડકાએ પડ-
તા નથી, અર્થાત્ મને કંઈ થવાનું નથી.
અડકાના બોલ=ટાણાં; મહેણું; ખરેખરી
લાગણી દુખાય એવા સખત બોલ તે:-
સાસુ તો અડકાના બોલ બોલે છે.

અડઅડ, અ. ઉતાવળે ઉતાવળે; બહુ જલદી
જલદી; અડપટ; તાકીદે:-અડ અડ કામ
આટોપી લે.

અડપટ, અ. તરતજ; અડ લઇને; એકદમ;
તાબડોતબ.

અડપટી, સી. જોશમાં ચાલેલી તકરાર; બો-
લચાલ.

અડપું, કિ. સ. જુદી લેવું; ખુચી લેવું. (૨)
અડપ મારીને અથવા છેતરી કે ભ્રમમાં નાં-
ખીને પકાવી લેવું; ખેંચી લેવું; છીનવી
લેવું. ઉ. એકને આપે અને ખીન્નનું અડ.
શામળ.

અડપટી, સી. સામસામે આથડીને બોલવું-
મારામારી કરવી તે; કનિયો; બોલાબોલ.

અડ, સી. શબ્દાલંકાર, એક પછી એક મ-
ળતા સ્વરોની-અક્ષરોની પદ્ય રચના તે;
ભરખા ઉચ્ચારના સમ સ્વરવાળા અક્ષ-
રોની ઝડી-ધારા તે. અડઅમક. (૨) એક
તાલ. (૩) લેહ; તાલ:-અડ લાગવી એમ
કહેવાય છે.

અડકામણુ, ન. અડકણુ; અડકતાં નીકળેલી
થોથ કચરો વગેરે તે. (૨) અડકવાની
મજૂરી.

અડકામણી, સી. અડકવાની મજૂરી તે; અ-
ડકવાનું લવાજમ.

અડકાવણું, કિ. સ. સુપડાથી અનાજ વગેરે
સાથે ચોખ્ખું કરાવવું તે; અડકીને ચોખ્ખું
કરાવવું; અડકાવવું. (૨) ઠપકો દેવરાવવો.

અડકો, પું. ચીરો; ફાટ; લાંબો કાપ; અડકો.

અડઅમક, સી. તે શબ્દાલંકાર કે જેમાં એક
એકની સમાન અક્ષરો આવે અને સ્વરમ
તાન ઉપજાવે. વૃત્તનુપાસ ને શ્રુત્યનુપાસ
બેકને મળતી રચના તે:-અડઅમકથી ક-
વિતા સારી લાગે છે. ઉ. મોટું એણે કીધું
કામ માટે દેશે મોટું આન, મોટા મોટા
મહોપતિ મહોપતરામને. ક. દ. ડા.

અડતી, સી. જડતી; ચોરાયેલી કે છુપાવેલી
વસ્તુની બારીક તપાસ ચલાવવી તે. (૨)
જપતી; માલમિલકત ઉપર બેસાડેલી જે
તકેદારી તે.

અડપ, સી. ગતિનો વેગ; દોડ; ઉતાવળે ચા-
લવું તે; ઉતાવળી ચાલ; ત્વરા. (૨) ઉતા-
વળ; તાકીદ; જલદી. (૩) ચાલાકી; છોપ;
છટા; ધાટી; ઉતાવળે કામ કરવાની આ-
વડત-સ્વાભાવિક ઉતાવળિયાપણું તે. (૪)
ઉતાવળ અને જોરથી પકડી લેવું તે; અ-
પટ; અડપટ; સપાટો:-તેણે અડપ મારીને
દબ લીધું. કિ. પ્ર. અડપ મારવી.

અડપપંખો, પું. અડપે ચાલનારો મોટા કચે-
રીના પંખો તે.

અડપણું, ન. જુદ મારવી તે; ચોટ; ઉ.
કુમી મારે અડપણું હીરા જેવી હોય.

અડપણું, કિ. સ. એકદમ અલ્પરથી પકડી
લેવું; ત્વરાથી એકદમ ધરીને ઝાલી લેવું;
અડપી ઉઠારી લેવું; અપટ મારીને એકદમ
આથિતું લઈ લેવું; પોતાના ઉપયોગ=કા-
મની વસ્તુ ખીન્ને આણુંસ લઈ ન જા
તેથી એકદમ ઉઠારી લેવી તે:-કુ. વ. ને. ન.
વર લે. હિયામ. થી અડપાય છે. (૨) એકદમ
ખળનું લઈ ઉઠવું; સપાટા મંધ સળંગવું;
લાગવું; અડકો લઈ ઉઠવું. (૩) જોત જો.

તામાં અક્ષરથી ઉઠાવી લઈ ગળી જવું;
એકદમ પંખમાં લઈ લેવું. ઉં—રાવણ
જેવા બળિયાએને કાળે લીધા અડપી.

અડપાઅડપી, અીં બણા જણે એકી વખતે
કોઈ વસ્તુ ઉપર અડપ મારવી તે; બણા
જણની એક સાથે લેવાલી થવી તે; હું
લઉં હું લઉં, એવી ઇતેભરી ભરી બણા
જણની લખલેવાની ધમાલ તે; લેવાની
ધાઈ. (૨) હચિયાર કે લાકડીઓની સામ-
સામે જે સખત મારામારી થવી તે; એક
દમ ઝાંચિંતી એકાદ જણે અડપ મારી તે
ઉપરથી ખીજાએ પણ સામસામા અડપ
મારવા મંડી જાય એવી જે હાલત તે.
હોંસાતુંસીની લડાઈ.

અડપીલેણું, કિં સં એકદમ ઝાંચિંતું અ-
ક્ષર ઉપાડી લેવું; અડપ દબને લાઈલેવું તે;
અડપવું.

અડવઅડ, અં સહેજસાજ; ઝળઝળાં થયાં
હોય એમ.—અડવઅડ દહાડો જણાતાં ચા-
લ્યા તે અડવઅડ દહાડો રહ્યો ત્યારે પહોં-
ચ્યા. ક. દ. ડા.

અડાકો, પું અપાટો; એકદમ જોસમાં ચાલે-
લી તકરાર; સપાટો. (૨) એકદમ જોરજોર
કંઈ કરવું તે.—તપખીરનો અડાકો જોએ
કે આતાળપાતાળ થઈ ગયું. (૩) ખૂબદમ
ભસવવો તે; રપેટી.

અડિયું, નં ઝુડિયું. (૨) અીં અડીઓ (કા-
ઠિયાવાડી)

અડી, અીં વચમાં વચમાં રહી ન જતાં એક
સપાટ વરસાદનું પડવું તે; ધારાસાર; રહી
રહીને પડતાં વરસાદનાં ધણાંક ઝાપડાંમાંનું
એક એક ઝાપડું તે; એક સાથેજ જે
વરસાદની ધારાઓનું પડવું તે; જળપ્રપાત;
વરસતા વરસાદને જે એક એક તરંગ-
મોળે કે ફેરા તે.—વરસાદની અડીઓ પ-
ડવી. (૨) ગાથનું એક એક પછી એક

એમ થતું આવતું આવર્તન તે; ઉપરા-
ઉપરી ગવાતાં ગીતામાંનો અડકોડો આંતરો,
અટકાવ રહિત ભાગ તે; રમઝટ.—ગીતા-
ની અડીઓ પડે છે. (૨) રહી રહીને ઉ-
પરા ઉપરી કોઈ વાતનું ચાલુ રહેવું તે. કિં
પ્રં અડી પાડવી—ઉપરા ઉપરી—એક પછી
એક અમુક કાર્યક્રમ ચાલુ રાખ્યા કરવો
તે; ધારાસાર ચલાવવો.

અણુકાર, [સં. જાણ] ' અણુ અણુ ' એવો અ-
વાજ થવો તે; અણુકાર; અણુઅણુ એવો
અવાજ તે. વીણાના તારના છટકારામાંથી
કે ઝીણી ધુધરીઓના હાલવાથી થતો એવો
અવાજ રણકાર તે.—અંજરનો—વીણાના
તારનો અણુકાર.

અણુઅણુ, અં અણુઅણુ થવું તે; અણુઅણુ એ-
વો અવાજ તે; અણુકાર થતો હોય તેમ.
(૨) ધસાયાથી ચામડી ઉપર અને તીખું
ઉતું ખાવાથી મોંમાં બળતરા જેવી જે
અસર થાય છે તે; બળતરા; અરચરે એવી
અસર થતી હોય તેમ; અણુઅણુ થઈને
બળતું-લાગતું હોય તેમ; અણુઅણુ; તમ-
તમ ચામડી ઉપર કે મનમાં ઝીણી ને ધીરી
પીડાની અસર થયા કરવી તે.—મનમનને
ચામડીપર અણુઅણુ થયા કરે છે.

અણુઅણુણું, કિં અં અણુઅણુ એમ થવું;
તમતમવું; ચણુચણું; અણુઅણી આવે તે
વખતે જેવી અસર થાય છે તેવી અસર
થવી. (૨) અણુકાર થવો; અણુઅણુ એવો
ઝીણો અવાજ થયા કરવો.—વીણા ને સ-
તારના તંગ કરેલા તારો કેવા અણુઅણુ છે.

અણુઅણુટ, પું અણુઅણુ થઈ રહેવું તે; મોટો
અણુકાર; અમઝમાટ. (૨) બળતરા; બળ-
વાની જરા વધારે પીડ તે. (૩) ધમધ-
માટ; ખૂબ લાગણી થવી તે; શેમશેમ
લાગણીની અસર થઈ રહેવી તે; બહુ તી-
વ્ર લાગણી થઈ આવવી તે.

અણ્ઞણી, સ્ત્રીં અઞ્ણી; રૂઢિરાખિસરણ અ-
ટકયાથી યદ્ય આવતી એક અસર; ચામડી
ઉપર રૂંવાં ઉભાં યાચ એવી ને અસર
યાચ છે તે; રનાયુઓ દબાયાથી લોહીનું
ફરવું અટકી જઈ શરીરના દબાયેલા ભાગ
ઉપર ને અસર યાચ છે તે; ખાલી. (૨)
રીસ; તમતમાટી. કિ. પ્ર. અણ્ઞણી ચઢ-
વી=કંપારી આવવી; લાગણીની અસરથી
રૂંવાં ઉભાં થવાં; ક્રોધ-રીસની તીવ્ર અ-
સર થવી.

અણ્ઞણુ, અં તારના થરકારમાંથી ને ધુધરી-
ઓમાંથી નીકળતો એવો અવાજ. (૨)
કંપારી ઉત્પન્ન કરે એવી ને અસર તે;
અણ્ઞણુ થવું તે; અણ્ઞકારનો અનુકરણા-
ત્મક ઉચ્ચાર તે અણ્ઞણુ.

અણ્ઞકાર, પું [સં.] અણ્ઞકાર; અણ્ઞણુ
થવું-લાગવું તે; અણ્ઞણુ એવો ને અ-
વાજ તે.

અનુન, સ્ત્રીં (નં) [આ.] ગાંડા ગુસ્સો;
અવિચારી અત્યંત આકળો-આટલ ક્રોધ;
ધર્મને માટે ને જવલંત લાગણી યદ્ય
આવવી તે; સહેજમાં ને તીવ્ર લાગણી-
વાળો સારાસાર વિચાર રહિત ક્રોધનો ઉચ્ચ
ગુસ્સો ચઢીજવો તે.

અનુની, વિં અનુનવાળું; ઉચ્ચ ક્રોધ એકદમ
બહેડી જઈ ને સારાસાર વિચારને તણ
ગુસ્સાને વશ યદ્ય ગાંડું બનતું હોય તે.

અપ, અં એકાએક; એકદમ; તરત; ઝટ લ-
ઈને; તાબડતોબ; ઝડપબંધ.

અપઅપ, અં તરતજ; ચપચપ; ટપોટપ;
એક પછી એક બહુ ઝડપભર; ઝટઝટ.

અપટ, સ્ત્રીં ઝડપ મારવી તે; અપાટો; એકા-
એક જોરથી તલપ-અડફટ મારવી તે;
હાથનો કે પાંખનો ઓચિંતો આધાત
પડવો તે; આસ્ફાટ; આક્ષેપ; આંચકો;
ધક્કો; હડસેલો; અડફટ.-એક ઝપટ મા-

રીને તેણે લઇ લીધું. બાજની ઝપટમાંથી
ચકલીઓ બિચારી ક્યાંથી છટકી જાય?
જૂતપ્રેતની ઝપટ લાગે ત્યારે બચાકળ યાચ.
(૨) દોડ; ધ્રોડ; વેગ. (૩) ચાલાકી. (૪)
ત્વરા; ઉતાવળ; જલદી. કિં પ્રં ઝપટ
મારવી: અપોટ મારવી; આંચકો લગાવ-
વો; અદ્ધર ઉડાવી લેવું; તલપ મારવી; એક
સપાટો મારીને નાશ કરવું, પાડી નાંખવું,
વસ્તુ હોય તો લઇ લેવી વગેરે તે; ઝુટ
મારવી.

અપટપંખો, પું મોટા હાથવાળો અને જા-
પાટાબંધ પવન નંખાય એવો વિંઞ્ણો.
ઉં ઝપટ પંખો ઝેર થણું છે તારી ઝક-
પમાં હો, વાંસલડી. દયારામ.

અપટાવું, કિં અં ઝપટમાં આવવું; અડ-
ફાટે ચઢવું; અમુકની અસર તળે આવવું,
આડીમાં-વેગના સપાટામાં પકડાઈ-પટકાઈ
જવું. (૨) ઝપટ વાળવી; ઉડી જાય તેમ
થવું; ખંખેરાવું; ધૂળ નીકળવી. (૩) ટપ-
કામાં આવવું; ઠોક મહેણાં સાંભળવાં (૪)
મરજી ઉપરાંત નાંખ્યાં આવવાં પડે એવી
હાલતમાં આવવું; સપટાવું; સકંચામાં આ-
વવું; બિડાવું; તગથવું; દબાણમાં આવવું.

અપાઝપી, સ્ત્રીં બે અથવા વધારે માણસો
વચ્ચે એક બીજાની સામે સપાટાબંધ
ઉતાવળિયા મારામારી થવી તે; સામ-
સામે સટોસટ લગાવી દેવાની મારામાર
તે; નાની લડાઈ; મોટી લડાઈને માટે
એક બીજાની સામે આવીને પડેલાં ભસ્ક-
રામાંનાં નાનાં નાનાં ટોળાં વચ્ચે ને એ-
કાંતિક મારફાડ યાચ તે; કાપાકાપી; કત-
લ; છમકલા જેવી નાની લડાઈ.

અપાઠવું, કિં સં અપાટો મારવો; લગાવી
દેવું; ઠોકવું. (૨) બોલના ઠોક દેવા; મ-
હેણાં ટાંણાં મારવાં; ઝાટકી નાંખવું; ખૂબ
ઠપકો દેવો. (૩) ઉતાવળા ઉતાવળા ખાવું;

ચાંપીને જમવું; ગળચવું; સારી પેટે જમવું.
અપાટો, પું. જોરજોરે અપટું લાગવું તે;
ચપડાક; તમાચો; અડફેટ; આંચકો. (૨)
અપટની સાથે આવી લાગતું જે જોર તે;
જોરથી ચાલતી વસ્તુની અપટની જે અ-
સર તે; સપાટો; અમુકના જોરનો જે
આધાત લાગવો તે:-લ-પવન ને વરસાદ-
નો અપાટો. (૩) અહુ ઝડપ અને જોરથી
કોઈ વસ્તુનું લાગવું, પડવું, વાગવું તે :
લાકડીનો અપાટો. (૪) ઝડપ અને જોરથી
વિસ્મય ઉપજે એમ કાર્ય કરવું તે; કાર્ય
કરી નાંખવાની ત્વરા અને આહોશી તે;
ઝટ કાર્ય કરવાની હોંશિયારી; આવડત:-
હું લખવા એમું ત્યારે મારો અપાટો જોજો.
(૫) વચમાં જોર મંદ પાડ્યા વગર એક-
દમ કાર્ય કરી નાંખવું તે; તડાકો:-પવ-
નના અપાટો. કિંમ પ્રાં અપાટો મારવો=
સપાટાબંધ કાર્ય કરી નાંખવું; સામાને આ-
શ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેમ કાર્ય કરવું; અહુ
ત્વરા અને જોરથી જોરદાર-આહોશી ભ-
રેલું કાર્ય કરવું તે. (૨) થાપડ મારવી;
ટકર મારવી; એક અપટમાં સામે પ્રતિ-
સ્પર્ધા ચૂપ થઈ જાય એમ કરી બતાવવું.

અપેટ, સ્ત્રી-અપાટો.

અપેટવું, જી. અપાટવું.

અપેટો, પું. અપાટો.

અપાઅપ, અ. ટપોટપ; અપઅપ; એક પછી

એક ઝટઝટ ઉઠાવી લેવાય તેમ; ઉપરા
ઉપરી ઉતાવળે સટ સટ થતું હોય તેમ.

અમ, અ. અપલાતું હોય તેમ; આચિંતું
એકદમ ઝડપથી અમુક કાર્ય કરાતું હોય
તેમ; અપ. તરત; આચિંતું; એકદમ; જોયા
જળ્યા વિચાર્યા વગર; સાહસિક થ-
ઈને:-અમ દષ્ટને ખીસામાં શું હાય નાંખે
છે. ઉં તાતું તેલ મળે અમ ભડકો થાય,
હો રમ રસિયાજી. દયારામ.

અબકવું, કિંમ અ. અવનવો બનાવ બનવાથી
અવનવી વસ્તુ જોવાથી કે સાંભળવાથી
ચમકવું; ઉંચમાંથી એકદમ જંગી ઉઠવું;
આચિંતું કોઈ વાત વિષય સ્પર્શ ઇત્યાદિનું
દર્શન, શ્રવણ કે સ્પર્શથી તેની પ્રતિ જા-
ન થઈ જવું; ચોકવું. (૨) રહી રહીને
ચળકાટ મારવો; પ્રકાશનાં કિરણ ફેંકવાં;
અબકવું. ઉં હું તો આચિંતી અમકોને
જંગી; છાતી ધડકતે ધુજવા લાગી; આમાં
ખીક જેવી અસર લાગે છે ને ચોકવુંમાં
કૂતૂહલ જેવું હોય છે.

અમકારો, પું. રહી રહીને આચિંતો અને
એકદમ ભણકો-પ્રકાશનો ચળકાટ દેખાવ
યવો તે; તેજનો ભણકો; અત્યંત અજવાળી
કિરણમયનું આચિંતું પ્રકાશવું અને તર-
તજ પાછું અદસ્ય થઈ જવું. અમિ, વિ-
જગી વગેરેના તેજની પ્રકાશનું ભણકી
તરત મંદ પડી જવું તે; ચળકાટ મારવો
તે; ભણકો; ચમકારો. (૨) ભડકી ઉઠવું
તે; ચમકવું તે; ચમકારો તે.

અબકોળવું, કિંમ સ. અમદષ્ટને બોળી કાઢવું;
રંગ વગેરે ચઢાવવા કે ધોવા માટે કોઈ
વસ્તુને પાણીમાં ડુબાડી તરત કાઢી લેવી
તે; પાસ દેવો; ધોવું; પાણીપાવું; બોળવું;
પાણીમાં ડુબાડી લેવું; પ્રવાહીમાં બોળી
કાઢીને સાફ કરવું; જેમ તેમ ધોઈ નાં-
ખવું; જેવો તેવો પાસ દેવો; જેવું તેવું
સ્નાન કરાવવું. (૨) પોંચો પલાળીને ખાવું
જમવું; લાભીજવું; ખાટીજવું; ધીનું ભો-
જન કરીજવું:-તમે પોંચો અબકોળી જા-
ઓ તેમ નથી.

અબકોળા, પું. પાણીમાં ઘુસાડવું અને તરત
પાછું કાઢવું, એમ કસ્યા કરવું તે; પાણીમાં
બોળી કાઢવાની ક્રિયા તે.

અબુકવું, કિંમ અ. રહી રહીને ચમકવું; તે-
જનાં કિરણનું રહી રહીને આચિંતાં અદાર

પડવું; ચળકવું; ચળકાટ મારવો; ચકચ-
કિત વસ્તુ હાલવાથી તેનાં કિરણોનું એક-
દમ એક બાજુએથી બીજી ને બીજીથી
ત્રીજી બાજુ તરફ ફેંકવું. ચકચકવું.:-કાને
અબ્જકે ઝાલ જો.

અબ્જકો, પું. અબ દષ્ટને પ્રકાશ મારવો-તેજનાં
કિરણોનું ફેંકવું તે; અબકારો; ચળકાટ
ઉઠવો તે; અળકારો; એકદમ હવામાં તે-
જનો બહુકો થઈ તરતજ પાછો બંધ પડી
જવો તે; અબ દષ્ટને બડકો થઈ જવો તે.
અબોઅબ, અં. અબઅબ; ઉપરાઉપરી; એક
દમ; અપોઅપ; તરતજ; એક પછી એક
વગર વિલંબે.

અબોળવું, કિં સં કોઈ ચીજને પાણીમાં
બોળી કાઢવી; રહી રહીને પ્રવાહીમાં બો-
ળી કાઢવા કરવું. (૨) પોંચી બુઝાડી-
પલાળીને આનંદે જમવું; ધીમાં બોળી
બોળીને ખાવું; લાભ લઈ જવો; મિઠા-
શથી ધી ભરેલું મિઠ મોંધું ભોજન ખાવું;
ફાયદો હાંસલ કરવો; નફો-લાભ મેળવવો;
કમાવું; પ્રાપ્ત કરવું.:-મિલકત-ભોજન
કપાળે પડ્યાં, હવે ભાઈ શું અબોળવાનાછે ?
અબોળિયું, નં. કોઈ વસ્તુને પાણીમાં અબો-
ળી કાઢવી તે; કોઈ ચીજને પ્રવાહી પદા-
ર્થમાં બોળવી તે; હુબકું; હુબકી. (૨)
ઝટ લઈને પાણીમાં હુબકી મારી બહાર
નીકળી જવું તે; જેવું તેવું રનાન કરી
લેવું તે.

અબહું, નં. અબા જેવું નાનાં છોકરાંનું
પહેરણુ-બદન તે; કુશું; બાળકનું પહેરણુ.
૩૦ પ્રં. અબલાં ટોપી=મોંસાળથી બાળ-
કને જે પહેરણુ ને ટોપી વગેરે લુગડાં
આપવામાં આવે છે તે; બાળકનાં વસ્ત્ર.
અબલાં ટોપી કરવાં=મોંસાળિયાંએ બાણે-
નને (બાળક બાણેનને) કપડાં કરવાં
તે; મિત્રો વગેરેએ બાળકને સુંદર વસ્ત્ર

વગેરે ભેટ આપવાં.

અબ્જેકરવું, કિં સં. [અ. જાવાહ.] ભોગ
આપવાને મારે પરુ-પ્રાણીને કાપવું; કતલ
કરવું; વધેરવું; ભોગ આપવો; ઝટકો મા-
રીને ઝપાટા બંધ પ્રાણીને કાપી નાંખવું.
(૨) ઠાર મારવું; જીવથી મારવું; શિરચ્છેદ
કરવો; કાપી-વાઢી નાંખવું. (૩) પાર કર-
વું; ખતમ-ખલાસ કરવું; સાફ કરી નાંખ-
વું.:-તે બહુ જબ્જે કરી ગયો. (૪) પ-
ચાવી નાંખવું; હજમ કરી નાંખવું; ખા-
ઈ જવું.

અબ્જો, પું. [ફા. જુઠ્ઠા] જબ્જો, જબ્જો.
ગળાથી પગના નળા લગી લખડતું રહે
એવું છુંદું ને ઢીલું ઉપર પહેરવાનું અંગરખું;
છુટી બાંયનો લખડતો રહે એવો કફની
જેવો ડગલો; જમ્બો. (૨) હમેશના સાધા-
રણ પોશાક ઉપર પહેરવાનો ડગલો, કે
જે પહેરનારની પદવી, ઓધેા, અધિકાર,
કામ કરવાની યોગ્યતા અને વિદ્યાની અ-
મુક શાખાની કુશળતા બતાવે છે. રામ;
ગવન.:-આરિસ્ટરનો અબ્જો. આરબો, પ્રિ-
સ્તી ધર્મ ગુરૂઓ, અને રાજ્યમાં અમુક
અમુક કાર્ય કરનારાઓ ને ઓધેદારો અ-
સલ રામન રાજ્યમાં જીદી જીદી તરેકના
અબ્જો પહેરતા હતા. હાલ પણ એ રીત
આલુ છે અને તેથી યુનિવર્સિટીની છેવ-
ટીની ઉપાધિઓ પામેલા, વકીલો, આરિ-
સ્ટરો, ન્યાયાધીશો અને ધર્મોપદેશકો પોત
પોતાની પદવી ને યોગ્યતા બતાવનારા જીદી
જીદી તરેહ ને નિશાનીઓવાળા અબ્જો
પહેરે છે. કિં પ્રં. અબ્જો મેળવવો=અ-
બ્જો પહેરવાની યોગ્યતા મેળવવી; બી.
એ. ધ્યાનિ યુનિવર્સિટીની ઉપાધિ ને
વકીલાત, ઉપદેશ વગેરે કરવાની યોગ્યતા
મેળવવી.

અબક, ઓ. [સં. ચમક] અમઅમાટવાળો

રજુકાર; સન્નતીય શબ્દોચ્ચારથી ઉત્પન્ન થતો જે લક્ષિત ધ્વનિ તે, ઝડઝમક કહેવાય છે; કાઠ્ય વિષયમાં આ એક શબ્દ-લંકાર છે. સરખા ઉચ્ચારના શબ્દોની આવૃત્તિ; લાટાનુપ્રાસ.

ઝમકવું, કિંમ અં ઝમઝમ એવો અવાજ થવો; ઝમકાર થવો; ખડખડવું; વાગવું. (ધાતુના વાદિતનું-ધુધરીનું) (૨) બળવાથી અથવા બળતરા ઉત્પન્ન કરે એવી ઝીજ આમડી ઉપર લાગવાથી ચરચરવું; થોડી થોડી વાર રહીને રવરવ થવું; ઝીણું ઝીણું બળવું.

ઝમકાર, પું. ઝમકારો; ધાતુના પાત્રનો કે વાદિત્રનો રજુકો; ઠણકો.

ઝમકારો, પું. 'ઝમ' એવો ધાતુનો અવાજ તે; રજુકો, તાતી-ગરમ કે બળતી વસ્તુને એકદમ પાણી વગેરેમાં બોળતાં થતો એવો અવાજ.

ઝમઝમ, અં. ધાતુ વગેરેમાંથી નીકળતો એવો અવાજ; પાણી વગેરે બળતાં થતો એવો અવાજ. (૨) તીખું તમાચું ખાવાથી મોઢામાં ગરમી જેવી અસર થાય તે. ગરમ વસ્તુ કે દેવતા લાગવાથી અથવા ફટકા પડવાથી આમડી પર થતી એવી અસર; ચણચણ થવું તે; ઝીણી પીડા થયા કરવી તે. કિંમ પ્રં ઝમઝમ થવું=બળવું. ઝીણી વેદના થવી.:-ગાઢકાલે વિંછી કરડ્યો હતો તોપણ હજી આજે તે ઠેકાણે ઝમઝમ થયા કરે છે. ઝીણો ધીમો અવાજ થવો તે.

ઝમઝમવું, કિંમ અં 'ઝમઝમ' એમ થવું; ધાતુનો કે ધુધરીઓનો ઝીણો ને ધીમો અવાજ થયા કરવો. (૨) ઝીણી થોડી રહી રહીને બળતરા જેવી વેદના થયા કરવી; ચણચણવું; તમાચવું. (૩) ઝીણો ઝીણો વરસાદ પડવો; ઝીણા ધીમા અવાજ સાથે પાણીનું ટપકવું; ઝરવું; બહાર નીકળવું.

ઝમઝમાર, પું. ઝમઝમ થવું તે; બળતરા; તીખી ઉની તીવ વસ્તુની આમડી ઉપર થતી અસર. (૨) ઝમઝમ એવા અવાજનું ગણુગણી રહેવું તે.:-ઝંઝરનો ઝમઝમાટ. બણુબણુટ; ધુધરીઓનો ઝીણો ધીમો ધમધમાટ; છનછનાટ.

ઝમરૂખ, નં. જમરૂખ; જમરૂખ; જમરૂખીનું રૂખ. (૨) બિશેરી કાચનાં લોલકવાળો કાચની સુંદર હાંડીઓનો દીવો; રોશની કરવા માટે અદ્ધર લટકાવાય એવી સુંદર કાચની બનાવટ.

ઝમવું, કિંમ અં ઝીણાં છિદ્રો અને તરડોમાંથી પસીનાની માફક અંદરના પાણીનું બિંદુ બિંદુએ બહાર નીકળવું; થોડે થોડે પાણી બહાર વહી નીકળવું; ટિપેટિપે પાણીનું બહાર ફૂટી નીકળવું.:-કોરી માટલીમાંથી પાણી ઝમે છે. ચંદ્રકાંત ઉપર ચંદ્રની પડલાં તે ઝમવા માટે છે. આ પત્થરનાં છિદ્રમાંથી પાણી ઝમે છે.

ઝમાઝમી, સ્ત્રી. એક બીજાની સામે મહેણાં મારતાં ને હાથના ચાળા કરતાં લડવું તે.

ઝમીજવું, કિંમ અં નાનાં છિદ્રો કે તરડોમાંથી થોડે થોડે અંદરના બધા પ્રવાહીનું નીકળી જવું; ટપકી જવું; વહી જવું; ધીરે ધીરે નીતરી જવું; નીચે ઉતરી પડવું. (૨) ઝામી જવું; બાઝવું; બંધાઈ જવું.

ઝમર, પું. [હિં. जमहर] કહેર; કમકમી છૂટે એવું મરણ (મરણ) થવું તે. અગ્નિમાં પડીને જીવતાં બળી મરવું તે; ધણાં માણસોએ એકઠાં થઈ બળતી ચિતાઓમાં પડીને મરી જવું તે. મુસલમાન લોકોના અમલ દરમિયાન ભ્યારે પ્રજા ઉપર મોટી આફત આવતી ત્યારે કે જુલમ જુલમરતો ત્યારે આટલો લોકો ત્રાગાં કરવા માટે પોતાનાં નવાં પરણેલાં જીવાન જોઈને એકઠાં

કરી ગામની ભાગોળે મોટી ચિતા ખડકી
જીવતાંજ બાળી મૂકતા. આ કમકમાટ
ભરેલા બનાવને 'અમ્મર' કહેતા. કાળો
કહેર; નહિ જોયું ને નહિ સહન કર્યું જાય
એવું જે કારી મરણ-કતલ તે-અમ્મર.
કુટલું કુટતાં બાઈડીઓ 'અમ્મર' થયો એમ
ખોલે છે. ઉં પારવતીએ કીધો અમ્મર:-
'વસ્તીના લોકો પણ અમ્મર કરવા તૈયાર
થયા. કાન્હદે પ્રબંધ. પાનું ૨૩. વળી
હાહાકાર હુડ તિણિ વેલા, ગળી જ-
મહર પહસદ. પાનું. ૯૪.

અમ્મર, જીં અમ્મર.

અરખ, પું જરખ; ઘોરખોદિયો. અરખેલ,
અરખની ચરખી. આ ચરખીનું તેલ અંધિવા
ઉપર લગાડાય છે.

અરક, સ્ત્રીં લુગડું ફાટતી વખતે થતો એવો
અવાજ. (૨) કાંટાવાળાં અરકાંતો લુકો;
બાવળ, ખોરડો, જવાસા વગેરેની સુકી
ડાળખીઓનો લુકો તે.

અરકડો, પું ઉતરડો; લુગડામાં ઉભો ને ઉભો
જે ચીરો પડેલો હોય તે; ફાટ; ચીરો.

અરડવું, કિં સં ઉભું ફાડવું; લંબાણે ચી-
રવું; ફાટે એમ કરવું. (૨) અરડાં પાડવાં;
તાણી ફાડીને ખેંચીલેવું.

અરડી-નાંખવું, કિં સં આમ તેમ ગમેતેમ
ફાટે તેમ ચીરી નાંખવું; કકડે કકડા કરી
નાંખવું; ચિંદરડાં ઉતારી દેવાં; આડું અ-
વળું ગમે તેમ ફાડી નાંખવું. (૨) નખથી
વલુરવું; જોરથી ખણી નાંખવું; ધવડવું;
ઉઝડવું.

અરડું, નં કાંટાવાળાં ઝાડ કે બાંટવાંતી લીલી
બહુધા સુકી ડાળખી, ડાળી; ઝાંખરું તે.
કાંટા વાળાં તેમજ કાંટા વગરનાં ઝાડ કે
બાંટવાંતી સુકી ડાળીઓ જેને ઘણા કાંટા-
શાખાઓ હોય તે; સુકી બાળવાના ને
વાડ કરવાના કામમાં આવે એવી ડાળી;

નહિ બાંધેલી વાંકી ચુંકી ઝાંખરા જેવી
ડાળી કે જેનાથી ઝરડાય. બ. વ. અરડાં.
અરણ, નં [સં. શર્ષરમ્] અરણું તે; ટપ-
કવું તે. (૨) અરણું તે. (૩) જમીન અ-
થવા પહાડની તરડામાંથી થોડું થોડું પાણી
ઝરીને ચાલતો જે નાનો રેલો તે; વહેજો;
નાની નદી; ઝરેલા પાણીનો પ્રવાહ; ઝરો;
નિર્ઝર. (૪) જીર્ણ થઈ જવું તે; ધસા-
ધને-જીર્ણ થઈ જધને નાથ પામવું તે:-
મરણઅરણ. [સં. જનન] મરણું જ-
નમવું તે. ઉં મામી શોક થાને કરો છો ?
મરણાં અરણાં સંસારરે.

અરણું, નં પાણી ઝરી ઝરીને ચાલેલું વહે-
ળિયું; અરણ. (૨) વિં [સં. જીર્ણ]
જીર્ણ; જીવું. [સં. જર્જર] જળાવાળા.
અરદોશ, પું જરદોશ; જરીતું ભરત ભર-
નારો કારીગર તે.

અરપવું, કિં અં [સં. જૃંમ્] વિકાસવું;
ફૂલવું; ફાટવું; ઉધડવું; ખીલવું. (૨)
ગળવું; ઓગળી જવું; પિંગળવું; ઝરીને
બહાર નીકળવું; પચી જવું:-ભારે ખો-
રાક એને નહિ ઝરપે. ઉં કાચો કુંબ
જળે ભર્યો તેને અરપતાં કેટલી વારરે.
જીવરામ.

અરમર, નાં ઝીણે ઝીણે છાંટે વરસાદ વર-
સેલો તે; નાની વનસ્પતિ અને પાંદડાંઉપર
ફેારાં પડવાથી 'અમ્મર' એવો ઝીણો અ-
વાજ થયા કરે તેમ આજા ધીરા વર-
સાદનું આવવું તે:-અરમર અમર વરસાદ
વરસતો હતો, ઝીણી ઝીણી વિજળીઓ
થતી હતી અને તમરાં ખોલતાં હતાં. (૨)
સ્ત્રીં સ્ત્રીની કોટનું સોનાનું એક કાઠિ-
યાવાડી ધરેલું. (૩) ઝીણી ઝીણી ધુધરી-
ઓવાળાં એક તરેહનાં ઝાંઝર. (૪) ઝીણા
સુતરનું ને આજા નાજીક વણાટનું સ્ત્રી-
ઓને પહેરવાનું એક લુમડું; સુલાયમ વ-

જાટની સાડી-સાલ્લો; બાંધણી; ચુંદડી.
અરમરિયું, વિં [સં. જર્જરિત] અરમર
 અરમર થતું; આણું, હલકું; ધીરું; થોડું
 થોડું:-અરમરિયો વરસાદ-અરમર અરમર
 આવતો હોય એવો. (૨) આજા વણા-
 ટનું; ઝીણું; સહેજ ફસડી-તણાઇ નય
 એવા ઝીણી નળીવાળું; નાળુક; મુલા-
 યમ:-અરમરિયાં લુગડાં. આજાં શરીર દે-
 ખાય અને જરીનય-તણાઈ ફસરકાઇ
 નય એવાં લુગડાં તે; વાવલાં. (૩) નાં
 આજા ખારીક વણાટનું રેશમીવસ્ત્ર; ગાજ.
 (૪) આણું પાતળું હળવું વસ્ત્ર; પંચિયું.
અરવું, કિં અં [સં. જ.] કોઈ ચીજ-
 માંથી-પદાર્થમાંથી પ્રવાહીતું ધીમું ધીમું
 ને થોડે થોડે બહાર નીકળવું; ન દેખાય
 એવાં અતિ સૂક્ષ્મ છિદ્રોમાંથી પ્રવાહીતું
 બહાર આવવું; સ્રવવું; ગળવું. (૨) પિં-
 ગળીને પ્રવાહી થઇ વહેવું; દ્રવવું; ગળવું.
 (૩) ધસાઇ જવું; જીર્ણ થઇ જવું; જરી
 જવું; જર્જરિત થઇ જવું:-આ પહાડની
 ખડકમાંથી પાણી ઝરે છે. (૪) જરવું;
 પચવું; નરમ થઇ ઓગળવું. ટપકવું;
 ગળીપડવું; આણું થઇ જવું; નીતરવું-ઝ-
 મવું; સરવું; ધસાવું.

ઝરિના, ઓં રશિયાની રાણીનો ઇલકાખ;
 'ઝર' નું સ્ત્રીલિંગ નામ.

ઝરીજવું, કિં અં ઝરવું; ધીરે ધીરે પ્રવા-
 હીને રૂપે વહી જવું; નીતરવું; દ્રવીજવું;
 ટપકી જવું. (૨) સ્રવી જવું; નીચે ઉતરી
 ખલાસ થઇ જવું, ખાલી થઇ જવું; કોઇ
 રૂપે ધીમે ધીમે ઓણું થઇ જવું:-રતવા
 ઝરી ગયો. (૩) આમ તેમ જોરથી તણા-
 માથી કે ધસાયાથી કપડાના વાણા તાણા
 આધાપાજા થઇ જવા; ફસડી જવું; ધ-
 સાધને તાર વગેરેનું ખરી પડવું:-હિમર
 કસળ ઝરી ગયાં. નર્મ.

ઝરેળી, ઓં ઝળેળી; તાવની ધીકડી. (૨)
 ટાઢની ધુળરી.

ઝરંખો, પું મોટા ઉંચા મકાનની મેડાની
 બારીની બહાર કાઢેલો રવેશ તે; બારીની
 બહાર કાઢેલું ઝલતું છત્તું; ગોખ; અટારી.
 ઝંખું એમ અમદાવાદ તરફ ખોલાય છે-
 અને સુરતતરફ 'ઉ' નો ઓ ખોલાય છે.-
 અંગરખું; ઝંખું=અંગરખો, ઝંખો. ડા-
 ખલી. ઉં ઉંચી મેડીને અજળ ઝંખાં,
 ગોખ તણો નહિ પારરે. બોળેભગત.

ઝરો, પું [સં. ઝર્ઝર] જમીન અથવા પ-
 હાડમાંથી પાણી ઝરીને ચાલેલો જે પ્રવાહ
 તે; ઝરણું; નિર્ઝર; નાની નદી. (૨) જ્યાંથી
 પ્રવાહ ચાલતો હોય તે ઝરણું મૂળ.
 (૩) જેમાંથી ધારા પ્રવાહ-વહેણ ચાલે
 એવો સંચય; કોઇ પણ વસ્તુનું જેમાંથી
 વહેણ ચાલ્યા કરે એવું સ્થળ, સંગ્રહ
 સ્થાન, વગેરે તે; કુંપો; અખૂટ ભંડાર:-
 અમૃતનો ઝરો. જેમાંથી આવક થયાજ
 કરે એવું જે કંઈ હોય તે:-ખેતીવાડી એ
 આવકનો મોટામાં મોટો ઝરો છે તેને તોડી
 નાંખતા નહિ. સંચય, રાશિ, જમાવતું મૂળ;
 પ્રસ્રોટ; કુવારો; ધસીને થોડે થોડે બહાર
 આવવું તે. તળાવડું; પાણીના જથ્થાનો સં-
 ચય:-ઉના પાણીના ઝરા:-માનાવાત્સલ્યનો
 ઝરો. (૪) એક જાતનો જીવડો. આ જી-
 વડો કુખળાં પાંદડાંને કાતરી ખાય છે.

ઝલ, પું વદો; વદો, બેજવાળી ગંદી
 જગામાં થતો પાંખોવાળો લાખિયા રંગનો
 એક જીવડો.

ઝલક, ઓં ઝળક; તેજસ્વિતા; સુંદરતા; શૌ-
 ભા; મન હરી લે એવી જે તેજદાર છટા
 તે. ઉં અલકની ઝલકમાં. રણુછોડ ભગત.
 (૨) ઓપ; ચળકાટ; તેજપ્રભા.

ઝલકાણું, કિં અં ઉપર થઇને બહાર ઉ-
 છળી પડવું; છલકાવું; પાણી કે પ્રવાહીનું

તેના પાત્રમાંથી કિનારો-કાંઠા-મર્યાદાની બહાર ઉછળી નીકળવું; ઉત્સાહ, આનંદ અને ભરપૂરતાને લીધે લાગણીઓનું હદની બહાર ઉછળવું; ભાવનાઓનું પ્રદર્શન થવું. ઉં જોખનરસ જલકાય. (૨) ઝળાં ઝળાં થઈ રહેવું; તેજ મારવું; પ્રકાશવું; દીપવું. **અહાવવું**, કિં પ્રેં પકડાવવું; ધરાવવું. (૨) જીં ઝળાવવું=રેંણુ કરાવવું.

અલિયારા, પું બ્રાહ્મણોની એક નાન. **અહાવું**, કિં અં પકડાવું; ધરાવું. (૨) નિ-ગ્રહમાં આવવું; પકડાઈ જવું; બંધાવું; ગ્ર-સાવું. (૩) ઝાળથી દાઝવું; જીં જલ્લાવું. **અહું**, વિં જલ્યું; તૈયાર ને તૈયાર રહેવું તે; હુકમ ઉઠાવવાને કે સેવા કરવાને માટે તત્પરતામાં રહેવું તે; ખડે પગે, રખેને કંઈ ખામી આવે? એવી ચિંતા રાખી હજી-રમાં હાજર ને હાજર રહેવું તે; કહેતાં ને વાર કાર્ય બજાવવાની કાળજી રાખતા રહેવું તે.:-હું ને મારી બાધડી બાધની સેવા માટે જ્યાં ને જ્યાં રહીએ છીએ પણ તેની એમને ક્યાં કિમ્મત છે? અહું, જહો, ને જહી રહેવું=તત્પર ને તત્પર ર-હેવું, અધીન-તામેદારીની લાગણીથી હુકમ ઉઠાવી શેવાની આપુર તત્પરતામાં ઉભાને ઉભાં રહેવું.

અલે, સ્ત્રીં [હિં. ફલેહ] સફાઈ-ચળકાટ અને આંતરિક તેજની જે ભભક તે; ભ-ભક; ઓપ; પ્રભા; છટા; પ્રકાશ; તેજ. (૨) [સં. ફલ્લા] ઝળઝળાટ; શોભા; સુંદરતા; અંદરના તેજની ચમક તે.

અલેદાર, વિં જલેવાળું; ભભકદાર, સુંદર; તેજસ્વી; ચમકદાર.

અલો, પું ભોગ; વિડંબના (?)

અલ્લક, નં [સં.] કાંસીજોડાં; ખડતાળાં; ખણખણિયાં; કરતાલ.

અલ્લરી, સ્ત્રીં [સં.] ઝાંઝા; મંજીરાં.

અલ્લાવું, કિં અં ઝાળથી દાઝવું, ફેલાવડી નજ એવું દાઝવું; થોડું બળવું.

અવેર, નં [ફા.] જવાહીર; હીરા; માણેક; મોતી અને જડાવ દાગીના વગેરે જે કિમતી વસ્તુઓ તે; રત્નાદિકની અવેરમાં ગણતરી થાય છે. (૨) હીર; સત્ત્વ; માલ જાતહોશિયારી; બળ; તેજ; પ્રભાવ.:-છોકરામાં કંઈ અવેર નથી.

અવેરખાતું, નં અવેર રાખવાનું હાથ તે; હીરા માણેક મોતી વગેરે રાખવાનો જે ઓરડો-મંડાર તે. (૨) ધણુંએક અવેરાન તે.

અવેરાત, નં અવેર; હીરા મોતી માણેક અને તેના જડાવ દાગીના વગેરે તે. (૨) સત્ત્વ; બળ; જોર; તેજ; હોશિયારી.

અવેરી, પું [ફા.] અવેરનો વેપારી; હીરા, માણેક અને મોતી વગેરે કિમતી વાજોનો ધંધો કરનારો તે. (૨) હીરા માણેક ને મોતી વગેરેનાં આપ-પાણીનો પરીક્ષક; હીરા પારખુ; રત્નાદિકની પરીક્ષા કરનારો. (૩) કોઈ પણ વાત-વસ્તુનો પરીક્ષક તે.:-જગત અવેરી છે.

અપ, નં [સં.] માછલું; મત્સ્ય.

અપકેતન, પું કામદેવ; કંદર્પ; માછલું જેની ધ્વજાએ છે એવો જે તે; મીનકેતન.

અળક, સ્ત્રીં ઝળઝળ થવું તે; ઝળકાટ; ચળકાટ; ઓપ; ઝળકવું તે; તેજ; પ્રકાશ. (૨) તેજસ્વિતા; શોભા; પ્રભા; કાંતિમય પાણું; ઝળકવાપણું તે; ચળક. કિં પ્રં ઝળક મારવી=તેજ મારવું; ચળકવું; ચળક ચળક થવું.

અળકવું, કિં અં તેજ મારવું; જવાળાની માફક તેજનાં ફિરણ પ્રસારવાં; ચળકવું; પ્રકાશ આપવો; ઝળાંઝળાં થવું. (૨) શોભવું; દીપવું. (૩) સૂર્યાદિના તેજ કરીને સામેા ચળકાટ મારવો; ઝળઝળવું; ઝખ.

કવું; બહુકે દેખાવું.—ભાગોળથી ભાલા
ઝળકયા ઓ વીરોળ આવ્યારે. ઝળકયા
ઝળકયા ભાભી માયે મોઢ. સ્ત્રીગીત.

ઝળકાટ, પું યળકાટ; તેજનો બહુકો; ઝળ-
ઝળ થઇ રહેવું તે.

ઝળકારો, પું સૂર્યાદિકના તેજ કરીને સામે
તેજનો બહુકો મારવો તે; તેજનો ચમ-
કારો; યળકાટ; આભા; ભભક; ઝળક.

ઝળકી, સ્ત્રી સાધારણ, આછી પણ તેજ-
દાર પ્રભા; કિરણ પ્રસાર; આભા; ભભક;
તેજસ્વિતા; તેજદારપણું; ઝળક. (૨) તે-
જસ્વી શોભા; ઝળકે એવી સુંદરતા. (૩)
ખરાગળ; તાવની સહેજસાજ ગરમી તે.—
તાવની ઝળકી. નર્મ. (૪) કોઈ પણ જા-
તની અસરનો સહેજ સાજ આવિર્ભાવ
તે. ટાટની ઝળકી. કિં પ્રં ઝળકી રહેવું=
સૂર્યાદિકના તેજ કરીને ઝળાંઝળાં થઇ ર-
હેવું તે; તેજની ભભકભેર પ્રકાશવું; શો-
ભવું; દીપવું.

ઝળકો, પું ઓપ; યળક; ચકચકિતપણું;
યળકાટ. કિં પ્રં ઝળકો આણુનો=ઓપ
ચઢાવવો; ઝળક ઝળક થાય એમ કરવું;
ઝળકે એમ કરવું તે.

ઝળઝળ, અં ઝળપર ઝળ નીકળતી હોય
તેમ. વિં જવાળાએ બળતું; ઝળઝળાટ;
ઝળાં ઝળાં થઇ રહેલું; બડકે બળતું. (૨)
તેજ મારતું; ઉજવલ; ચકચકિત; તેજદાર.

ઝળઝળાટ, પું જવાળાનો બહુકો; મોટી
જવાળાઓનો પુષ્કળ પ્રકાશ તે; ઝળાંઝળાં
થઈ રહેવું તે.—કેવો ઝળઝળાટ થઇ રહ્યો
છે. (૨) વિં ખૂબ પ્રકાશ આપતું; જવા-
ળા-જ્વળ-જ્યોતિને બડકે બળતું.—દીવો
ઝળઝળાટ બળતો હતો. ઉજ્જ્વળ પડવો તે;
ઝગઝગાટ; યળકાટ; તેજદાર; ઝળહળાટ.

ઝળઝળિયાં, નં આંખમાં પાણી ભરાઇ
આવવું તે; આંખમાં પાણી ભરાય તે;

આછાં આંસુ; હર્ષ, શોક, ક્રોધ કે બીજી
ક્રોધ તરેહની લાગણીને લીધે આંખોના
ડોળા બિંબાય એટલું પાણી આંખમાંથીજ
ઝમી રહે છે તે. કિં પ્રં ઝળઝળિયાં
આની જવાં=ચરમિંદા પડી જવું; રોવા
જેવા થઇ જવું; ઝાંખા પડી જવું; મન
નરમ થઇ જવું; વીલા થઈ જવું. ઝળ-
ઝળિયાં.

ઝળઝળિયું, નં જરા જરા ઝળકતું એવું જે
તે; સુરજ ઉગતા પહેલાં અને આયમ્યા
પછી જે થોડો થોડો ઝળકાટ-અજવાળું
પ્રકાશ હોય છે તે સમય; સંધિ પ્રકાશ;
સંધ્યાકાળનું જે આછું આછું અજવાળું
તે; ભરમાંખળું.

ઝળઝળું, નં ઝળઝળિયું; સુરજ ઉગતા પ-
હેલાં થતું અને આયમ્યા પછી રહેતું જે
ઝાંખું અજવાળું તે; આંધળું ધાંધળું.

ઝળવું, કિં [સં. જ્વલ્] જળવું; બળવું;
જવાળાથી ઢઝાવું. આ ક્રિયાપદ ‘જળવું’
એવા રૂપે બહુ થોડું વપરાય છે, પણ
‘બળવા’ ની સાથે ઘણું વપરાય છે જે-
મકે-બળવું ઝળવું-ઉં બળ્યા ઝળ્યા ભાખર
બનાવી ખાંત વગરનું ખાવું. ઉપર ઉપરથી
જવાળા નીકળે એમ સળગવું-ઢાઝી જવું
તે; ફેફસા ઉઠે-ચરચર થાય એમ બળવુંતે.

ઝળહળવું, કિં અં [સં. જ્વલ્] જવા-
ળાઓ સાથે ખૂબ તેજ પડે એમ બળવું
તે; ખૂબ પ્રકાશ આપવો; અજવાળું થઇ
રહે તેમ બળવું.—રંગમહેલમાં દીવાઓ
ઝળહળતા હતા.

ઝળળળ, અં ઝળહળાટ થાય એમ; એક-
દમ ઝળકારો થવો તે.

ઝળામણ, નં ઝળવાની મજુરી તે; ઝળ-
વાતું મહેનતાણું. (૨) જે વસ્તુથી ઝળાય
છે તે; ઝાલણ; રાય.

ઝળામણી, સ્ત્રીં ઝળામણ. (૨) ઝળવવાની જે દ્રિયા તે.

ઝળાવવું, કિં પ્રેં ધાતુના પાત્રને સંધાવવું, ચોટકાવવું તે; ઝળે એમ કરાવવું; રાય સુકાવવી; ઝળાણ કરાવવું.

ઝળાંઝળાં, અં ઝળહળ થઈ રહેલું તે; જવાળાઓને લીધે ખૂબ પ્રકાશ પડવો તે; તેજ તેજ, અજવાળું અજવાળું થઈ રહેલું તે; ઝળહળાટ. કિં પ્રં ઝળાંઝળાં થઈ રહેલું—પુષ્કળ તેજને લીધે પ્રકાશનાં કિરણોનું જવાળાઓની માફક આમ તેમ ફેલાઈ-પ્રસરી રહેલું તે; ઝળઝળાટ થઈ રહેલું; દેદી-ખમાન થઈ રહેલું; ઉજળું ઉજળું અને ભલુકા મારતું હોય એમ થઈ રહેલું તે.

ઝળેલો, પું [સં. જ્વવન] જવાળ લાગવાથી ચામડી ઉપર ફેલેલો થઈ આવવો તે; ફાજવાથી થયેલો જે ફેલેલો તે. (૨) ઉચ્ચ ઔષધોપચારથી પાણી ભરાઈને ચામડીનું ઉપસી આવવું તે.—ખિરરત્નનો ઝળેલો. કિં પ્રં ઝળેલો ઉઠવો=ચામડીનું પરપોટાની માફક ફૂલી આવવું; ફેલેલો પડવો.

ઝંકાર, પું [સં.] ઝણઝણ થવું તે; ધુધરીનો રણકાર; ધાતુમાંથી નીકળતો ઝીણો મળેતો રવ તે.—ઝંકારનો ઝંકાર; ઝણકાર; છમછમ એમ ધુધરીઓનું વાગવું તે. (૨) હવામાં ઉડનારાં ભ્રમરાદિક નાનાં પંખેરની પાંખથી હવામાં થતો જે ઝીણો અવાજ તે; ગણગણાટ; શુંજરવ.

ઝંકૃતિ, સ્ત્રીં ઝંકાર થઈ રહેવો તે; ઝંકાર; ઝંકારનો ઝણઝણાટ.

ઝંખના, સ્ત્રીં (ઝંખવું=દર્શન કરવાં) જેવા મળવા-દર્શન કરવાની જે અતિ આતુરતા તે; અમુક અતિ પ્રિય જનને મળવા અથવા જેવાની મનમાં જે ઉત્કટ અભિલાષા રહ્યા કરવી તે; દર્શનોત્કંઠા. (૨) કોઈ

પણ વાત અથવા વસ્તુનું વારંવાર રહી રહીને રમરણ થયા કરવું તે; વારંવાર અમુક વસ્તુને સંબારી તેને મળવા જેવા કે તેના સારા માટે સચિત રહેવું તે; શું થશે ? કેમ થશે, વગેરે બાબતોનો વારંવાર સ્નેહને લીધે વિચાર થયા કરવો તે; વલોપાત. (૩) ફિકર; ચિંતા; કાળજી; ધ્યાન રહ્યા કરવું તે. વ્યગ્રતા; ચિત્તોદ્વેગ વિમર્શ; વિચાર; ધખારો. (૪) જેથેલા, સાંભળેલા તે મનમાં છુટાયેલા કોઈ વિષય કે વાતનો સ્વપ્નાદિકમાં ભાસ થયા કરવો તે. પ્રિય જન કે પ્રિય વિષય માટે વારંવાર તે યાદ આવીને રહેતી જે ચિંતા તે; રટન; તાલાવેલી; ઔસુકય.

ઝંખવાણું, વિં સામાના તેજ પ્રતાપથી ઝંખા મંદ પડી જવું તે; ઝંખાઈ ગયેલું એવું; મોઢું પડી ગયેલું; શરમિંદું; ખશિયાણું. પોતે ખોડું કર્યું છે અને તે સામા માણસે બરોબર જેમ લીધું છે તેથી બચાવ થાય એમ નથી, ઇત્યાદિ વિચારો અને પશ્ચાત્તાપથી માણસનું જે નિસ્તેજ થઈ જવું તે; નિરતર; ઝંખું; મંદ; ખિત્ત પડી જવું તે.

ઝંખવાવું, કિં અં તેજની સામે આંખનું મિચાઈ જવું; મોટી ભભકવાળા તેજમાં ખીળ હલકા તેજનું ક્ષીણ થવું; મંદ પડી જવું. (૨) શરમને લીધે મોઢું ઉતરી જવું; ઝંખવાણું પડવું.

ઝંખવું, કિં સં જેવાને કે મળવાને આતુર રહેવું; વારંવાર રમરણ કર્યા કરવું; જેવાને અથવા મળવાને તલસવું; ઝંખના કર્યા કરવી; જેવા મળવાની આત્યંત આતુરતા રાખવી; ઝંખી કરવાને તલપવું. ઉં હું તો ઝંખું તમારે કાજ. (૨) ધારેલી બાબત વારંવાર દેખ્યા કરવી. રટવું; યાદ કર્યા કરવું; સંબાર સંબાર કર્યા કરવું; ત-

હસવું; આતુર રહેવું; ચિંતા કર્યા કરવી;
વ્યગ્ર રહ્યા કરવું.

અંખાઇજવું, કિં આંખા પડી જવું; બલુકા-
વાળા તેજમાં આંખ અંધ થઈ જવી અ-
થવા નહિ દેખાવું; તેજમાંથી અંધારામાં
જતાં નહિ દેખાવું, તેમજ અંધારામાંથી
અજવાળામાં જતાં આંખનું મિથાઇ જવું
અને નહિ દેખાવું તે. (૨) શરમિદા પડી
જવું. (૩) બીજના તેજ પ્રભાવથી અ-
નંધ જવું; સામાના પ્રતાપમાં લેવાઇ જવું.

અંખાણું, વિં અંખવાણું; આંખું પડેલું; શર-
મિદું; અશિયાણું; આંખું. કિં પ્રં અં-
ખાણું પડવું=અમુક વાત વિચાર રજી કર-
વા જતાં સામાના તેજ સામે રજી થ-
યેલા મુદાઓથી ખોટા પડી શરમાઇ જવા
જેવા થવું તે.

અંગ, પું અંગ; લગાઇ; યુદ્ધ.

અંધા, સ્ત્રી અંધા.

અંજણી, સ્ત્રી અણુઅણી; અણી.

અંજેડો, પું એક જાતનો ઓસડમાં વપરાતો
છોડ; અંધેડો. આ છોડ યજ્ઞમાં વપરાય છે
એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમાંથી એક જા-
તનો ખાર નીકળે છે તે પણ જીવાં જીવાં
કામમાં આવે છે.

અંજેડવું, કિં સં તરછોડ લાગે તેમ હલા-
વવું; ફળ-પુષ્પ વગેરે તરછોડને લીધે ગરી
પડે એમ હલાવવું; કુડિયાં મારીને કે હાથે
પકડીને ડાળીને એવી રીતે જોરથી ઝડવી-
હલાવવી કે જેથી તેનાં પાન, ફલ અને
ફળ જે હોય તે નીચે ગરી પડે:-ખોરડી
અંજેડવી, એમ કહેવાય છે. જોરથી ખ-
ખેરવું; ગેરવવું; તોડી પાડવું. (૨) તર-
છોડી નાંખવું; ધમધમાવી નાંખવું; સખત
ઝાટકથી કાઢવી; ખૂબ ઠપકો દેવો. ૩૦
પ્રં ખોરડી અંજેડવી=ગરીબ=અણસમ-
જીને ખાલી પજવવો; ખરચમાં ઉતારી

દેવો; ગરીબને ખંખેરવો; ખાલી ઝાપટી
નાંખવો:-તમે પાટે પાડા લડો છો અને
એ બિચારા ગરીબની શા માટે ખોરડી
અંજેડો છો ? બકરાનો બલિ કરો છો ?

અંજણાટ, પું તંગ તાર તરછોડાવાથી નીક-
ળતો જે અવાજ તે; અણુઅણાટ. (૨)
અણુગમાનો બડબડાટ. ધાતુના પાત્ર કે
તાર વગેરે ઉપર આઘાત થયા પછી જ્યાં
સુધી તેનો ધરધરાટ રહે ત્યાંસુધી તેમાંથી
જે ઝીણો ઝીણો અવાજ નીકળ્યા કરે તે.

અંઝા, સ્ત્રી અમઝમ-અણુઅણુ, સણસણ થવું
તે; ખાલી-આકાશમાં પવનના સુસવાટથી
જે અવાજ થાય તે; ધ્વનિ વિશેષ. (૨)
ફરફર.

અંઝાવાત, પું સણસણાટ કરી જોરથી વાતો
જે પવન તે; વંટાળિયો; ચોમાસાના આ
મમો તોફાની પવન; પ્રચંડવાયું. ભારે
વરસાદનાં ઝાપટાં સાથે જે પ્રચંડવાયું
તોફાન થવું તે; વંટાળિયા સાથે વરસાદનું
પડવું તે, કે જેથી ધરખાર અને ઝાડ વ-
ગેરે પડી જાય છે. (૨) સુકા દેશમાં ધૂ-
ળના વરસાદ સાથે જે ભારે વંટાળિયા
ચઢે છે તે-આફ્રિકામાં આવાં અંઝાવાતનાં
ધણાં તોફાનો થાય છે. ભાગવતમાં 'ગો-
વર્દન ધારણ' પ્રસંગે જે વા વરસાદનું
તોફાન થયેલું વર્ણવ્યું છે તે અંઝાવાત.

અંઝાજીલણ, જીં અંઝા. જંઝાજીલણનો ખેલ.
જંઝા નામે એક છેલ રાજ હતો, એનો
ખેલ બવાઈયા લાવે છે.

અંઝિયો, વિં (અંઝિયું) મોઢું; ખૂબ ઉંડું
પહોળું ને ભયંકર એવું. (૨) પું મોટો
ઉંડો ભયંકર કુવો:-તારી એ વાત હવે
નાંખ અંઝિયામાં.

અંડા, પું ચાંમલો જેની ઉપર ધ્વજ ફર-
કાવેલી હોય તે લાંબો લાકડાનો ઢંડ; કુડો
ધ્વજઢંડ; ધ્વજ; મોટો વાવટો; વાવટા

કાઠી:-ભગવો અંડા=પેશવાઓનો વાવેટો.

(૨) લઠું.

અંદ, સ્ત્રીં વૈદિક સંસ્કૃતને મળતી ધરાનીઓ-
ની પ્રાચીન ભાષા. તુર્કસ્તાન, ધરાન, મ-
ધ્ય એશિયા, અફગાનીસ્તાન ને બલુચી-
સ્તાન લગી પથરાયેલા ધરાની ધર્મરાજ્યની
પુરાણી ભાષા કે જેમાં ધરાનીઓનાં
'અવસ્તા' વગેરે ધર્મપુસ્તકો લખાયેલાં છે.

અંદાવસ્તા, સ્ત્રીં પારસીઓનું મુખ્ય ધર્મ
પુસ્તક.

અંદો, પું નંદો; એક છેલ રાગ થઇ ગયો
કે જેનો વેપ ભવાઇયા લાવે છે. (૨)
મસ્ત; ખાધેલ પીધેલ શરીરે પોષાતું બે
ફિક્કું અને કાબેલ નિડર માણસ તે; ખાધ
પીને તાનખાજમાં જેમ ફાવે તેમ લાતો
નાંખી પોતાના દોરમાં રહેનારને રાખ-
નાર જળજરમાન માણસ તે:-એની બા-
ધી અંદા જેવી છે.

અંપ, પું નંપ; નિરાંત; આરામ; શાંતિથી
પરવારી કે મનવાળીને નિરાંતે બેસવું તે.

અંપક, પું ગાયનમાં એક તાલ.

અંપલાવવું, કિં અં દૂદીને-યા હોમ ક-
રીને પડવું; સાહસ કરવું; કોઇ પણ સા-
હસના કામમાં એકદમ ઉછળીને-અંડા
વિચાર કે આનાકાની વગર પડવું તે; સા-
હસિક કામકાજમાં પોતે પોતાને નાંખવું;
ઉતરવું; ફેદી પડવું; ધસીપેસવું.

અંપલાવું, કિં અં એકદમ યા હોમ ક-
રીને ફેદી પડવું; ધસવું; ઝોકાવું. (૨) બ-
ળતામાં પેસવું; જવાણની અંદર ધસી જવું
અડપાવું; દઝાવું; બળીને નાથ પામવું.

અંપણું, કિં અં [સં. ચમ્] નંપણું; શાંત
થઈ બેસવું; ઈરવું; ટાઢા પડવું; નિશ્ચિત
ભેવી.

અંપાપાત, પું [સં.] યા હોમ કરી ફેદી
પડવું તે; જેણે વિચાર્યા વગર પડવું મ-

કવું તે; બળતામાં ભુસકો મારવો તે; મો-
હવશ થઇ લાભ હાનિનો વિચાર નહિ
કરતાં પડવું નાંખવું તે:-શલભ-કુદાં-પતં-
ગિયાં જે દીવાની કે અગ્નિની જ્વાળા-
ઓમાં પડતાં નાંખે છે તે. ૩૦ પ્રં અંપા-
પાત કરવો=બળતી ચિતાઓમાં ભુસકો
મારવો; અગ્નિમાં પડીને બળી મરવું. આ-
ત્મઘાત માટે ઉચેથી પડવું નાંખવું. મોટા
જોખમકારક સાહસમાં પડવું.

અંખે, અં [સં. જય-અંબ] જંખે; જય
અંખે. કિં પ્રં અંખે અંખે કરવું=તાનમાં
આનંદમાં આવી જઇ લાભાંજી લાભાંજી
કરવું તે; ઉડાવવું; છુટે હાથે વાપરવું; જેમ
વપરાય તેમ વિવેક વગર ખુલ્લે હાથે
વાપરવું. ધિગાણું કરી મોટા આનંદ ઉ-
ત્સવ ઉજવવો; ખુલ્લે હાથે ખરચવું અને
વાહ વાહ! થઇ રહે તેમ કરવું:-સાં
ખરચીને પ્રસ્તુત કરજો પણ ખાલી અંખે
અંખે કરશો નહિ. (૨) કાખલાઓ ફૂટરી;
આનંદનું ઘેલાપણું દેખાડવું; જલસોઈ (યા
હુસેન) ફૂટરી ને ધિગાણું કરવું.

અંખ, પું અમુક વાત-વિચાર રજી કરનારો;
હિમાયતી; હિમાયત કરનારો; વકાલ.

અંઉસ, પું મુકાદમ; અમુક માણસના ટો-
ળાનો ઉપરી; નાયક; જમાદાર; આઉસ.

અંકઅમાળ, વિં અગઝગાટ; દેદીપ્યમાન; ઉ-
જ્જવળ; સાફસફ ને ચકચકિત કરેલું હોય
એવું; અગાંઝામાં થઇ રહેલું હોય એવું;
સ્વચ્છ શાલીનું. (૨) અજવાળાને લીધે-
સારી રોશનીથી અગાંઝી રહેલું; પ્રકાશમાન;
અગઝગાટ થઇ રહ્યું હોય એવું.

અંકટું, નં ખૂબ વરસાદ આવી જવા છતાં
આકાશ ઘેરાયેલું રહેતું હોય, કચિત્ત ઝર-
મર ઝરમર વરસાદ વરસતો હોય અને
હવામાં અત્યંત ભિનાથ ભરાઈ ગઈ હોય
એવું જે તે; હુદ્દિનતા; અંખો દિવસ, વ-

રસાદ અને ખૂબ શરદીવાળો સમય તે.
 અંખડું:-આ અકટામાં છોકરાને બહાર
 કાઢવાં નહિ, નહિ તો શરદી થઇ જશે.
 અક્રમજોળ, સ્ત્રીં બોધએ તેટલું મળવાથી
 મનમાં આવેલું જે આનંદનું ઉભરણુ તે;
 ઉત્સાહ આનંદનો ઉભરો; પુષ્કળતાને લીધે
 થયેલી જે આનંદકારક મનસ્વૃત્તિ તે; જેમ
 મહાલલું હોય એમ મહાલીને આનંદ ઉ-
 ડાવવો તે. ઉં છિંડું ખોળતાં લાધી પોળ,
 હવે અખા કર અક્રમજોળ. જનક હોવા-
 થી છોળે વાપરીને આનંદ મેળવવો તે.
 અક્રિયો, પું પહોળા મોંનો માટીનો કટરો.
 અકળ, નં દિવસે ગરમ થઈ થોડે ઉંચે ચ-
 ઢેલી જે હવા રાતે નીચે પડતાં નીચેની
 હવાના સંયોગથી ભીની થઇ-આર્દ્ર થઇ
 ઠંડી સપાટી ઉપર-ખાસ કરીને વનસ્પતિ
 ઉપર ઝીણા જળકણુ રૂપે દરી જાય છે
 તે; હિમ; તુષાર; નીહાર; ઠાર; ઝોસ.
 કિં પ્રં અકળ પડવું=દિવસે ગરમ થઇ
 ઉંચે ચઢેલી હવાનું રાતે-મળસકે ઝીણા
 જળકણુ રૂપે નીચે પડવું તે. સાધારણ
 અકળથી વનસ્પતિ અને પાક પોષાય છે
 બ્યારે અત્યંત ઠંડી હવાને લીધે પડેલા
 અકળ-ઠારથી તે ઠિંગરાઇ જઇ-બળી જાય
 છે. અકળ-ઠાર-હિમ પડવાથી કપાસ, રિં-
 ગણી અને બીજી વનસ્પતિના નાણુક અં-
 કુરો તેમની જીવન શક્તિ શુભાવી દે છે:-
 અકળ પડવું તેથી કપાસ બળી ગયો.
 અકળ ઉડવું=વનસ્પતિ ઉપર ફેરેલા જળ-
 કણુ સૂર્યનાં કિરણ પ્રસાર થઇ ઉડી જવા;
 દિવસ ઉગવો ને ચઢવો. અકળ ઉડાડવું=
 સુસ્તી કાઢી નાંખવી; આળસ-માંધ તજી
 તેજ થાય એમ કરવું. અકળ ભરું=તાબું.
 રાતના પાછલા ભાગમાં-પરોઢિયે ધણું ખરું
 અકળ પડે છે.

અકળિયું, વિં અકળવાળું; અકળ ભરેલું;

જેમાં અકળનો પ્રસાર-ઉદ્ભવ હોય એવું.
 :-અકળિયું મળસકું. (૨) અકળના આ-
 છા જળસિંચને પોષાતું; ચાસિયું; અક-
 ળથી પાકતું. અકળિયું અનાજ. ધઉં ચણા
 વગેરે અકળથી પાકે છે માટે.

અકળી, વિં જે વા વાયા પછી અકળ
 પડવા માટે છે તે:-અકળી વા; અકળ
 વરસાવનારો.

અર્ચું, નં [ફા. જહાજ] અજ; વહાણ;
 બતેલો; નાવ; મોટું તરતું જળયાન. (૨)
 મોટું; વિશાળ; જોષએ તે કરતાં વધારે
 મોટું હોય એવું. મોટી અર્ચ તપેલી શું
 કરતી છે ? (૩) અર્ચું. કવિતામાં વધ-
 રાય છે.

અર્ચી, પું અજવાળો; નાવિક; ખલાસી;
 વહાણવટી; અર્ચનો માલીક; અજ ફેરવ-
 વાનો ધધો કરનારો. ઉં અર્ચ મળ્યું
 પણ અર્ચી નથી તો કયી પેર પાર ઉત-
 રવું. નિરાંતભક્ત.

અર્ચું, વિં બહુ; ઘણું; પુષ્કળ. કહે-
 અર્ચી કીડીઓ સાપને તાણે=નાનાં
 પણ ઘણાં હોય તો મોટું કામ કરે.
 અર્ચી સોયાણીએ વેતર વઠે=ઘણી
 ચુંથાચુંથથી કામ બગડે છે, એક
 સલાહજ સારી. અર્ચાં મળ્યાં ને
 ખાવા ટળ્યાં=ઘણાંને લીધે કામ
 કાજની વ્યવસ્થા રહેતી નથી.
 અર્ચાં મોંએ અર્ચી વાત=લોક ગમે-
 તેમ બોલે પણ એક વાત પકડી
 તે પ્રમાણે કરવું. અર્ચા હાય રજિ-
 ચામણા=સમુદાયના બળથી મોટાં
 કામ થાય છે ને વળી ઝટ થાય
 છે. અર્ચું કરે તે થોડા માટે=બહુ
 દોડે તે થાકી જાય. અર્ચી ધીર
 અર્ચું દેવાળું=ઘણી હોળાના હોળા.

થી હોએ બહુ દુઃખ. અજાવાળાને
અજા લોભ=જેમ ધણું મળે તેમ
ધણી લોભ થાય.

અંજેરું, વિં અંજું; ધણું; વધારે; પુષ્કળ.
કવિતામાં વપરાય છે. ઉં અંજેરા હીરાંરે.

આટકણુ, નં અનાજ વગેરેમાંથી આડકતાં ની-
કળેલો કચરો; ફાફાં, ફાતરાં. કચરો વગેરે
ને ઝડકામણુ તે; આડકતાં બહાર નીકળે-
લો કચરો, કસ્તર થાય વગેરે તે.

આટકણી, અં આડકણું તે.-ગોલીની આટક-
ણી સારી. (૨) ઇપકો; મોઢે રદિયા
આપી આપીને જે સખત ઇપકો દેવો તે.
(૩) ઝડકામણુ; આટકણુ.

આટકણું, કિં સં આડકણું; અનાજ વગેરે
તેમાંનાં ફાતરાં ઉડી જાય અને કચરો જુ-
દો પડે તેમ સુપડામાં નાંખી ઉછાળીને
હલાવણું તે; સોણું; ઉપણું; સુપડાથી અ-
નાજ વગેરે સાફ કરવાં. (૨) અપટ મા-
રીને ઉડાડણું; અંખેરણું; આટકણું; કોષ વ-
સ્તુ ઉપર પડેલી ઘુળ કે રજા કપડાના
કડકાની અપટ મારીને ઉડાડવી તે. (૩)
બિછાનાં વગેરે તેમાં બરાચેલો કચરો ને
રજા ઉડાડી દેવા હવામાં જોરથી તરછો-
ડવાં તે. (૪) આટકી નાંખણું; સપડાવણું;
ઇપકો આપવો; સામા માણસને મોઢા
મોઢ તેના દોષ બતાવી તે માટે સખત
ઇપકો દેવો તે.

આટકો, પું અનાજ વગેરે આડકતાં ઝડકાતી
વસ્તુને ઉછાળી જોરથી ને અપટ મારવા-
માં આવે છે તે; ઉછાળીને ઉડાડી મુકવું
તે; ઝડકાતી વસ્તુને જે જોરથી તરછોડ-
અણી આપવો તે.-પાવાને એક આટકો
તો આપ. નર્મ. (૨) શરીરનો-માંસનો
પાક થતાં-કાન વગેરે પાકતાં ને રહી ર-
હીને ન સદન થાય એવી તીવ્ર વેદના

યર્ષ આવે છે તે; પાકશક્તિ. (૩) ઓ-
ચિતો ઘા પડ્યો હોય એવી મગજ ઉપર
જે તીવ્ર દુઃખાનિશ્ચયની અસર થતી તે:-
સાપ કરકાને વાર મગજમાં આટકો લાગે
છે; માનવંતુઓને જે એકદમ આચકાભેર
દુઃખ યર્ષ આવવું તે.-આંખમાં-કાનમાં
ઓસડવું પટકું પાડતાં આટકો તો લાગશે
પણ પછી દરદ ઓણું યર્ષ જશે. (૪) ક-
હણુ વચનથી મનમાં જે તીવ્ર અસર થાય
છે તે; મહેણું ટાણાંની રીસવાળી લાગ-
ણી; આટકો; રોષ. (૫) આધાત; ઝટકો;
ધા; કાપે એવા હથિયારનો સખત ફટકો:-
તરવારનો આટકો. ફટકો; અપટ; વિંજીને
મારેલા હથિયાર કે ફટકાની જે અપટ
તે. કિં પ્રં આટકો ચઢવો=રીસ-ટોચીલો
રોષ ચઢવો. આટકો લાગવો=અત્યંત દુઃખ
લાગવું; સખત લાગણી દુભાવી. આટકો
મારવો=યોગ્ય વખતે તીવ્ર અસર કરે એ-
વા રીતે સખત મહેણું મારવું.

આડ, નં [સં. ઘાટ=કાંતાર-વન-વનસ્પતિ]
જગીનમાં ડગી ઉડાં મૂળ નાંખી ઉચી વ-
ધતી વર્ષાધુથી વિશેષ આયુષ્યવાળી જે
મોટી વનસ્પતિ તે; વૃક્ષ; તરુ; મહીરુદ;
પાદપ. દીર્ઘજીવી વનસ્પતિ આડ કહેવાય
છે. ઉચાઇ, વિસ્તાર અને આયુષ્યના પ્ર-
માણાનુસાર તેના ધણા વર્ગ અને ભેદ છે,
તોપણુ ધણું કરીને પંદર વીસ હાથથી
ઉંચાં ને લાંબો વખત જીવે-રહે એવાંની
આડમાં ગણના થાય છે. આંખા, આંખલી,
લિંબડા, સાગ, મહુડા વગેરે આડ કહેવાય
છે. બહુ ઉંચાં નહિ અને ધણાં વર્ષ જીવે
પણુ નહિ એવાં તે છોડ-આડવાંમાં ગણાય
છે જેમકે-ફલઆડ; લિંબુડી, મધ્યમ ક-
દની વનસ્પતિ વગેરે:-દાડમડી. (૨) આડ
જેવી લાગે એવી બનાવટ; કાળાં પાંખડાં-
વાળી કોઇ પણ આદૃતિ; જમીનમાં ઉભી

દટાય અને કાગળ ઉપર લખાય એવી ર-
ચના; બનાવટ; કારીગરી કે આકાર તે.
જેમકે:-દીવાનાં-રોશની કરવાનાં ઝાડ. આ-
તસખાજનાં ઝાડ. પેદી-વંશ-ગોત્રનું ઝાડ.
અગરબત્તીઓનું દેવ મંદિરમાં રાખવાનું
ધાતુનું ઝાડ. તમારા કુટુંબનું ઝાડ હોય તો
મને દેખાડજો; ઝાડ જોઈને કેટલી પેઢીઓ
ચઈ તે નક્કી કરીશું. કિં ૫૦ ઝાડ ઉગ-
વાં=બહુ બહુ થયું=વીતયું તે. ઉં મારે
માથે ઉગ્યાં દુઃખનાં ઝાડ રે. ઝાડ થયું=
પાછલા પગ ઉપર ઉભા થયું (મસ્તીએ
ચઢ્યું):-ધોડો ઝાડ થયો. (૨) કોષ બા-
બન સાંભળતને વાર ગુસ્સાથી રાતા પીળા
થઈ જવું; કોષથી ઉભા થઈ જવું; કોષને
લીધે ખૂબ તપીજવું:-સાહેબ તો એ
વાત સાંભળીને ઝાડ થઈ ગયો. ઝાડપર
ચઢ્યું=પોતાના વિચારપર મુસ્તાક રહેવું;
કુલાઈ જવું; મગશર થવું; પોતે મોટા ને
ખરા છે એવા અભિમાનમાં મસ્ત રહેવું.

કહે-નાનું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વજે=કા-
ચી કોઠીએ કાના ચંદ, કાચી ભુદ્ધિ જેવી
ફળવીએ તેવી થાય. ઝાડને નામે ફળ
વેચાય=પ્રખ્યાતિને લીધે ધણો ફાયદો થાય
છે. ઝાડ જેવાં ફળ=જેવી અસલ જાત
હોય તેવું થાય. ઝાડ પંચાળુ=તોફાની,
કુદાકુદિયું.

ઝાડકંડક, નં અનાજ વગેરેને ઝાડકી વી-
ણીને સાફ કરવાનું જે કામકાજ તે; ઝાડ-
કયું ને ઝાપટયું વગેરે તે; સાફસુદ (દાણા
વગેરેની):-ઝીંઝોનો ધણો વખત તો દા-
ણા દુણીની ઝાડકંડકમાં જાય છે. (૨)
ધરખાર અને સર સામાનને વાળી ઝાપ-
ટીને સાફ કરવો તે:-હમાલ આખો દહા-
ડો ઝાડકંડક કર્યા કરે છે.

ઝાડકંડક, નં અનાજ વગેરે ઝાડકાથી જે
ફાંફાં ને કચરો વગેરે નીકળ્યું હોય તે;
ઝડકામણ; ઝાડકતાં જે ઉડી જઈ નીકળેલું
નિઃસરવ હલકું અનાજ વગેરે તે.

ઝાડકંડક, કિં સં અનાજ દાણા દુણી સુપ-
ડાવતે સોષ ઉછાળી વીંચીને સાફ કરવું;
કણદાર કે રેતી જેવા પદાર્થને પવન આ-
પી સોષીને સાફ કરવાની જે ક્રિયા તે;
ઝાટકવું. ઝાટકવામાં-પછાડવા જોરથી તર-
છોડવાનો અર્થ છે ને ઝાડકવામાં હલાવીને
ઉછાળીને સાફ કરવાનો અર્થ છે. જે લગ-
ભગ સમાનાર્થે વપરાતા હોવા છતાં ઝાટ-
કવામાં ઝપટ મારીને ઉડાડી દેવાનો અર્થ
રહેલો છે. ફરનીચર ઝાટકીને સાફ કરવો,
ને અનાજ ઝાડકીને સાફ કરવું કહેવાય.

ઝાડકે, પું ઝાડકવું તે; એકાદવાર સાધારણ
રીતે ઝાડકવાની જે ક્રિયા તે:-એક ઝાડ-
કો વધારે મારશો તો તદન ચોખ્ખું થઈ
જશે.

ઝાડઝૂડ. સ્ત્રી ઝાડવું અને ઝૂડવું તે; સાવર-
ણી-ઝડૂથી વાળીને તથા લુગડાના કકડા-
થી ઝૂડી-ઝાપટીને સાફસુદ કરવું તે:-
ધણે દિવસે ઘેર આવ્યાં તે આખો દહાડો
ઝાડઝૂડ કરવામાં ગયો. સાફસુદ; વાળવું
સાફ કરવું તે. કિં ૫૦ ઝાડઝૂડ કરવી=
સાફસુદ કરવી.

ઝાડપટોળાં, નં (જુહારપટોળાં) વિક્રમ
સંવતના કાર્તિક માસનો-મેસતા વર્ષનો જે
પહેલો દિવસ તે; નવા વર્ષનો દિવસ કે
જ્યારે નાનાં માણસો અને નોકર વગેરે
મોટા માણસોને જુહાર કરવા જાય છે
અને મોટા માણસ તેમને પટોળાં-પટકુળ
વગેરે ભેટ આપે છે તે.

ઝાડપાન, નં મોટાં ઝાડ, છોડવા અને પાંદ-
ડાંવાળાં ઝાડવાં તથા વેણે વગેરે જે વન-

સ્પતિ તે; ઉદ્ભિજ્જ; જમીનમાંથી ઉગી નીકળતી વનસ્પતિ તે; જુદી જુદી જાતની તમામ વનસ્પતિ તે:-ઝાડપાનની વિધા.

ઝાડપાલો, પું મોટાં ઝાડ અને નાનાં પદ્મવર્ણી ખીજ બધી વનસ્પતિ તે; ઝાડપાન. આ શબ્દ ઓષધિના અર્થમાં વપરાય છે, અર્થાત્ ઓસડ તરીકે જે વનસ્પતિ વપરાય છે તે ઝાડપાલો.

ઝાડપિંપળી, સ્ત્રીં ઝાડ કે પિંપર ઉપર ઝટ ચઢવા ઉતરવા ને કૂદી પડવાની કસરત મળે એવી એક રમત.

ઝાડખીડ, નં ઝાડ અને ઘાસ જ્યાં પુષ્કળ ઉગેલાં હોય તે; વનસ્પતિથી પ્રર્ણ પ્રદેશ. (૨) ઝાડ અને ખીજ જંગલી વનસ્પતિ-ઘાસ વગેરે તે:-ઝાડખીડ કાપી કપીને જમીનને વાવેતર કરવા માટે ઓખખી કરે તે તેનો માલીક:-તમારા ખેતરમાં કંઈ ઝાડખીડ છે. ખીડ=ઘાસ ચારાની જમીન. :-કાઠિયાવાડમાં ગાઉઓ લગી કંઈક ઝાડ ખીડ નજરે પડતાં નથી.

ઝાડવું, નં નાનું ઝાડ; છોડથી મોટી અને ઝાડથી નાની જે મધ્યમ ઉંચાઇની વનસ્પતિ તે.

ઝાડવું, કિં સં ઝાડથી વાળવું; સાવરણી કે ખુતારાથી કચરો કાઢવો; વાસીકું વાળવું. (૨) ઝાપડવું; ખંખેરવું; ઉઝાડી મૂકવું. (૩) સખત ઇપકો આપવો; દોષ દેખાડી મુદ્દા ઉઝાડી મૂકી સખત શબ્દોમાં ખરી વાત કહેવી; ઝાટકી નાંખવું; મનમાં જે શય-રીસ વગેરે હોય તે બતાવી ખૂમ ઇપકાવવું. (૪) પિંછા અથવા લુગડાના કડકાથી મંત્ર બણી બણીને ઉંજણી નાંખવી; વળગાટ, વહેમવગેરે હોય તે ઉતા-રી નાંખવાં. (૫) જેમ ફાવે તેમ વગર

ડરવે-ખુલ્લા દિશે સામાને મોઢામોઢ સખત બોલીએ કહેવું; છુટે મોંએ જેમ કહેવું હોય તેમ કહેવું:-હું વારું તોય તારે જેમ ઝાડવું હોય તેમ ઝાડજે. તું ત્યાં જમને શું ઝાડી આવ્યો ?

ઝાડિયું, નં જેમાં ઝાડ છાપેલાં હોય એવું સ્ત્રીઓને પહેરવાનું લુગડું; એક જાતનો સાદ્દો; ઝાડની તરેફ પાડેલું છાપેલ.

ઝાડી, સ્ત્રીં ઝાડ, ઝાડવાને ખીજ વનસ્પતિનો ધ્યુબલો તે; વનસ્પતિ-ઝાડ, વેલા ઘાસ વગેરેનો જે ભરાવો તે; ત્યાં બહુ ઝાડી છે. (૨) જંગલ; વન; જ્યાં ખીઓખીય વનસ્પતિ ઉગીને એક બીજ સાથે શુચવાઈ ગઈ હોય એવું સ્થળ. ઝાડપાનની પુષ્કળતા તે.

ઝાડુ, નં [ફા. જ્યારુ] ડાળખાં, પાનકો કે રેષાઓનો જુડો; સાવરણી; ખુતારો; ઝાડવા-વાળવાનું સાધન તે. (૨) વાળવા-ઝાડવાથી નીકળી જાય એવું જે તે; કચરો; પુંજે; ધૂળ; કરતુર વગેરે તે. કિં પ્રં ઝાડુ કાઢવું=વાળવું; કચરો કાઢી નાંખવો; સાફ કરવું. ઝાડુ ખાલું=હોંસથી આગળ પડીને કરવા ગયેલા કામકાજમાં પડેલો ઇપકો-નાસીપાસી તે. ન ફાવવું; નાઉમેદ થઈ જવું; પાછાપડવું; સામે ઇપકો મળવો. ઝાડુ મારવું=સામે માણસ જે ઉમેદખેર કાર્ય કરવા આવ્યો હોય તેને પાછો પાડવો; કાર્યસિદ્ધ થવા ન દેવું ને સામે ઇપકો આપવો. ઝાડુ પડવું=ઇપકો મળવો; નાસીપાસી મળવી; ઝંખાણા પડી જવાય તેમ પાછા પડવું; કાર્ય ન થવું; સિદ્ધિ ન મળવી; તિરસ્કાર થવો.

ઝાડો, પું પ્રાણીઓએ ખાધેલા ખોરાકનો જે અવશેષ કચરો ગાંડ વાટે બહાર નીકળે છે તે; ગૂ; મળ; દસ્ત, પુરીષ; વિશા; નરક.

પેટ પોતાના ઉપયોગ નેટલું સત્ત ખેંચી લઈ જાડી કાઢેલું ને અવશેષ તે. (૨) હગાર; છાણુ. કિં ૫૦ જાડો આવવો=મળ બહાર નીકળવો; મળનો ઉત્સર્ગ થવો. હગવાની હાજત થવી. જાડે ફરવું=હગવું; મહોત્સર્ગ કરવો; જાડે જવું=હગવા જવું; હગવું. જાડો થઈ જવો=પેટ છૂટી જવું. (૨) બહુજ રી જવું; થરથરી જવું. ભયને લીધે હિમ્મત-ખાળનું ધારણ નહિ રહેવાથી હગી જવાવું. જાડો આવવો=જાડો થાય એમ કરવું; શુભાશ આવવો. જાડાનું દરદ=અંધકોશ. જાડેજપટે=સવારને પહેલે નિયતકર્મ, અર્થાત્ જાડે ફરી આવવું; દાતણ કરવું વગેરે તે:- જાડે જપટે જઈ આવ્યા પછીજ તે બહાર નીકળે છે. જાડાવાટ=જાડો નીકળવાનો માર્ગ; ગાંડ; અપહાર. જાડાવાટ પડી જવી=જાડાનો બંધ નહિ રહેવો; મહોત્સર્ગ થઈ જવો; આંતરડા-અવયવ ઉપરનું કાણુ જવું રહેવું; ગાંડનો બંધ જતો રહેવો. (૨) ખોવાયેલી કે ચોરાયેલી વસ્તુને માટે ચક્રવાળા માણસના શરીરની-કપડાં વગેરેની ખંતીલી તપાસ લેવી તે; જાત શોધવી તે; માણસની જડતી લેવી તે; તપાસ; ખોળ; ચોકસી. કિં ૫૦ જાડો જોવો=માણસના શરીરની શોધ કરવી; જાડો લેવો=જાત શોધી જોવી.

જાતકાર, વિં (જાતકાર) જણુજણાટ ઉત્પન્ન કરે એવું; આંચકો આણે એવું; તેજ ખળહાર; જાગ્રત; હોશિયાર; જરાકમાં ખડું થઈ જાય એવું:-જાતકાર માણસ. (૨) શરીરમાં ગરમીની જણુજણી ઉત્પન્ન કરે એવું; તરત જાગર્ત આણુતાઈ:-જાતકાર એસડ. (૩) જળજળાટવાળું; ચકચકિત. (૪) પું ચમત્કાર; ચમત્કારિક ગુણ; શરીરમાં કે મનમાં તેજ ઉપજવી તે; જા-

ગર્તિ. ઉં એક કરે દીવી જાતકાર. બાલણ કાદખરી ૧૬૬ જણુતકાર.

અપટ્ટ, સ્ત્રીં અપટ્ટાનું તે; વિંજાણને હવામાંથી એકદમ વાગવું-અથડાવું તે; અપટ્ટથી હાલી ફેંકાણને અથડાવું કે લાગવું તે; અપટ્ટો; ફટકો; લપડાક, થાપટ; અપટ્ટ લાગવી તે; લુગડાની કે કોરડાની અપટ્ટ; અપટ્ટ; અથડાટ; હવામાં વિંજાણને થતો આઘાત:-પાંખનો-અપટ્ટ. (૨) છોળા:-પાણીની અપટ્ટ.

અપટ્ટવું, કિં સં અપટ્ટાબંધ-અપટ્ટી-અપટ્ટ મારીને કંઈ કરવું તે; લુગડાના કડકાની અપટ્ટ મારવી તે; હવામાં વિંજાણને મારવું-અથડાવવું તે; ઝૂડવું; ખખેરવું; અપટ્ટ મારીને ઉડાડી ચૂકવું, સાફ કરવું. (૨) ઝુડિયા કે લાકડીથી ફટકાવવું; એક પછી એક ઉપરા ઉપરી ફટકા મારવા:-કોરડાથી અપટ્ટયો. ઠોક મારવા; અપટ્ટો મારવી:-જટાયુએ રાવણને પાંખથી ખૂચ અપટ્ટયો. (૩) ધમકાવી નાંખવું; સપડાવવું. (૪) સળકા મારીને સ્વાદ ને હરખ બેર ખૂચ ખાવું. તેણે મિથાન્ન સારી પેટે અપટ્ટયાં.

અપટ્ટિયો, પું અપટ્ટ-લુગડાના કોરડાની અપટ્ટો મારનારો; ફટકાવનારો; અપટ્ટ મારી મારીને બીડ ઝોછી કરનારો વૈષ્ણવ મંદિરોમાં દર્શન વખતે લોકોને દૂર કરવા સાર લુગડાના કોરડાની અપટ્ટો મારી માર્ગ કરાવનારો નોકર, કોરડામાજ: ફટકારિયો.

અપટ્ટું, નં અપટ્ટાબંધ પડી-વરસીને રહી જવું તે; વરસાદનું અપટ્ટાબંધ થોડો વખત પડવું તે; વરસાદનું એક એક આવર્તન; સરવડું; પવનના અપટ્ટા-તરંગ સાથે રહી રહીને વરસાદનો જે ધારાસાર થવો તે:-ખે તણુ અપટ્ટાં પડ્યા પછી ગરમી ઝોછી થઈ. આંતરો લાઇ લાઇને જે વરસાદ પડે

છે તે; દરેક આંતરનો પ્રપાત એક એક
આપડું કહેવાય છે.

આખ, જીવં છાખ. (૨) સ્ત્રી. દૂધ ભરવાની
મોટી દેગડી.

આખસોધ, સ્ત્રીં જપસોધ: કૂટવું ને રાગડા
નાણીને કૂટવું તે; ચા-હુસેન, ચા હુસેન,
કરી કરી ઉછળીને કૂટવું તે. (૨) ના-
ચવું કૂટવું ને જીવંએ જીવંએના પોકારો
પાડી ઘોંઘાટ કરી મૂકવો તે; ધિંગાળું
કરવું તે.

આખુઆ, નાં અલોર પરગણાની પૂર્વે આવેલું
એક નાતું દેશી રાજ્ય અને તેની રાજ-
ધાનીતું એ નામતું શહેર.

આખો, પું. ધાંચીની તેલ વગેરે પ્રવાહી કુલા-
માં રેડવાની નાળચાવાળી પહોળા મોંતી
ચામડાની ઝારી; ઝામો.

આખો, પું. ચામડાની નાળચાવાળી કુલ્લી.

આમ, સ્ત્રીં અમ; લગભગપાણું; સમય સામી-
પ્ય: અમુક વર્ષ-સમય નજીકની વેળા:-
એને પચાસની ઝામ-અમ યમ, કંઈ નાનો
બાળ નથી.

આમણ, નં. દૂધ વગેરે ઝામવાનાં જે તે;
આદ્રકણ; મેળવણ.

આમર, પું. એક રસવિકારી રોગ; નજલો.
આમરનો રોગ પ્રથમ માથાના રસોમાં ઉ-
ત્પન્ન થાય છે અને પછી તે વાળ ઉપર,
કાન ઉપર કે આંખ ઉપર ઉતરે છે. ધણું
ખરું તે આંખે અને વાળે ઉતરે છે.
વાળ ધોળા યઈ જાય છે આંખે ઉતરે છે
તો દર્શન શક્તિને હાનિ પહોંચાડે છે.
એક તરફતું કપાળ દુખવું; આંખો ચીક-
ખટી રહેતી અને અકાળે પળિયાં આવવાં
એ એનું સામાન્ય નિદાન છે.

આમરઝોળ, વિં. ડમમગતું; પડું પડું થઇ
રહેલું; ડામોડોળ; ધૂનડું; હાલતું. (૨) પું.
ડોળ; આડખર; ખોટા દેખાવ.

આમરી, સ્ત્રીં રધિરવિકારને લીધે ચામડી ઉ-
પર ધોળા પાણી ભરેલા ફૂટલા ફૂટી નીક-
ળવાનો ઝેરી રોગ; પહોળી-એ આનાંના
નાના સિક્કા જેવી ધોળા ફોક્ષીઓનો રોગ.
આ દરદ થતાં ફોક્ષીઓની આસપાસનો
ચામડી રાતી ચટક થઇ જાય છે અને
ઘણી તીવ્ર બળરાગનો વેદના થાય છે. ફો-
ક્ષીની અંદર જળ મિશ્રિત પર હોય છે.
એ ફૂટી જતાં લાલ ચકાસું કે ઘાસું પડે
છે ને તેને રૂઝાતાં બહુ વાર લાગે છે. એની
વેદના બહુ થાય છે. ઈંગ્રેજમાં આને-
પેમફ્રિગ્સ-Pemphigus કહે છે. નાના
ફોક્ષીઓવાળા રોગને ઝામરી ને મોટા
ફોક્ષીઓવાળા વધારે ઉચ્ચ સ્વરૂપી રોગને
ઝામરો કહેવામાં આવે છે. એનો બાલ્ય
દેખાવ વિસ્ફોટક જેવો લાગે છે. પોટા
ઉડીને પણ ઝામરીઓ થાય છે. લયેળી-
માંજ નહિ પરંતુ શરીરના કોઇ પણ ભાગ
ઉપર ને થાય છે.

આમરો, પું. શરીર ઉપર મોટા ધોળા પાણી
ભરેલા ફોક્ષા ફૂટી નીકળે છે તે; ઝામ-
રીનો રોગ.

આમડું, કિં. સં. [સં. શામક=મળેલી ઘટ]
તપાવેલી ઘટ અથવા ઠીકરીથી પાણી અ-
થવા ધસેલાં ઓસડના રગડાને મરમ કર-
વો-ટાટક કરવી; હમકારવું; ડામવું. (૨)
કિં. અં. એકડું થવું; મળવું; ડરવું;
બેગા થવું:-મોટી મંડળી ઝામી હતી.
દૂધ ઝામી ગયું છે. (૩) લાગવું; મચવું;
ક્રિયા તેના ખરા સ્વરૂપે ખીલી રહેતી;
સારી રીતે થતું હોવું; બાઝવું:-લાઝઈ
ઝામી છે. મિત્રતા-પ્રીતિ ઝામી છે. (૪)
નરી આંખને નહિ દેખાતાં એવાં બારીક
છિદ્રોમાંથી ધીમે ધીમે પાણીનું બહાર ની-
કળવું; ઝરવું; ઝરપવું; થોડે થોડે બહાર
પડીને એકઠા થવું:-નવી ગોળીમાંથી

પાણી ઝમે છે. એક રાતમાં તો ખાખડું
ભરાય એટલું પાણી ઝમ્યું છે.

અમોરો, સ્ત્રી [સં. ફલ્ગુસ્ત્રી] ઝાડની
છેક છેલ્લી નાનુક ને હાથીના કાનની
માફક પવનને લીધે ફર ફર થયા કરતી
ઢાળીઓ; છેલ્લામાં છેલ્લી નવી તાન્નાં
પાનવાળી ને ઉંચાઇ અથવા ઘેરની મર્યાદા
કરતી જે શાખાઓ તે; છમોરો; ટોચ.
આ શબ્દ ધણુંખરું બહુ વચનેજ વપરાય
છે. ફર ફરતી મંજરીઓવાળી શાખા-
ઓ તે.

આયલ, વિં બહેલ; જલ્દાલ; તામરી; આ-
કળું; આકરા મિળજનું.

ઝાર, પું દરિયાના પાણીનું કિનારા તરફ ચ-
લતું તે; ચંદ્રના આકર્ષણથી દરિયાના
પાણીનું ઉછળીને વેગવાન થતું તે; ભર-
તી.-અભાસ પુનમના મોટા ઝાર હોય
ત્યારે ખાડીમાં વહાણ ચાલે છે. ઝાર આવે
ત્યારે તાપી ને નર્મદાનાં પાણી સુરત ને
ભરૂચ લગી ખારાં થઇ જાય છે. (૨)
[ozar-Tzar] રશિયાનો શહેનશાહ.
રશિયાના રાજાઓ 'ઝાર' કહેવાય છે.
ઝરીના=રશિયાની શહેનશાહ બાનુ; મહા-
રાણી.

ઝારપટાળાં, નં એસતા વર્ષનો કાર્નિક સુદિ
પડવેનો દિવસ, તેમજ ઉત્સવ.

ઝારવું, કિં સં [સં. જાલ્] સરોવરા કે
દુખતા અવયવને ઉનું પાણી રેડીને શેકવો;
ધીરે ધીરે ઉનું પાણી સિંચવું; કિના પા-
ણીની ધારથી ધોવું; ધાર કરી ધીરે ધીરે
કેટલીકવાર લગી કોઇ પદાર્થ-શરીર વગેરે
ઉપર ઉનું પાણી રેડ્યા કરવું તે. (૨)
ઝારી અથવા ઝારનાં કાણાંમાંથી પાડવું,
ઝેરવવું, ટપકાવવું.-ચણાના વેસણની
સેવ અને કળી ઝારવી. (૩) ધાતુ પાત્રને
જોડવું, સાંધવું; તેમાં પડેલી ફાટ પુરવી;

રેણુ દેવું; રાય ચૂકવી. (૪) ઝાડ ઉંચું
વધે અને વધારે ફાલે તે માટે તેનાં કે-
ટલાંક ઉધરભાવને અટકાવનારાં ઢાળાં પાં-
ખડાં કાપી નાંખવાં; ખાંપવું; છાંટવું; સો-
રવું.-ખાવળિયા જેમ ઝારશો તેમ ઉંચા
વધશે.

ઝારિયા, નાં બંગાળમાં માનસૂમ જિલ્લામાં
આવેલું કોલસાની ખાણનું ક્ષેત્ર.

ઝારી, સ્ત્રી જેની મારફતે પાણી વગેરે પ્ર-
વાહી ઝારી શકાય તેવું પાત્ર; નાળયા-
વાળો કળશિયો-સોટો; વાટી. (૨) કાણું
કાણાંવાળો તવેયો; નાનો ઝારો; પૂરીઓ
ભજિયાં વગેરે તળવાનું રસોઈયાનું એક
વતરણું.

ઝારું, નં મોડું ઢાળું. (૨) ટોળું; ધાતું.

ઝારો, પું તાવડામાંથી તળાયેલી વસ્તુ કા-
ઢવાનું કાણું કાણાંવાળું રસોઈયાનું ઝા-
નર; કાણાંવાળો મોટો તાવેયો; મોટી
ઝારી. (૨) ઝાડને પાણી સિંચવાનું ના-
ળયા ઉપર નાનાં કાણાં કાણાંવાળી પહે-
ળા મોંની કોઇ; મોટી ઝારી. (૩) ઘોર-
વાળો સૂર નીકળે તે માટે તંબુરાના તાર
નીચે ઘોડી ઉપર જે રૂ અથવા સુતરનો
ગાળો ચૂકવામાં આવે છે તે; જેમાંથી
'ખરજ' સૂર નીકળે છે તે તાર; પીત-
ળનો તાર.

ઝારોળા, પું આદ્યજી વાણિયાની નાતની
એક ઝોળખ; નાતનું નામ.-ઝારોળા
આદ્યજી ને ઝારોળા વાણિયા.

ઝાલ, સ્ત્રી જુદે લટકતું રહેવાથી હાલીને
વારંવાર ઝડપતું-ઝળકતું કાનનું જે જ-
ડાવ ધરેલું તે; સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાનું
દૂલ; કર્ણફલ; લોળિયું; કર્ણાબૂષણ. ઉં
માને કાને ઝડપે ઝાલ જ.

ઝાલક, સ્ત્રી યરથરાટથી હેલાને લીધે વાસણ
વગેરેમાંના પ્રવાહીનું બહાર ઉછળી પડવું

તે; છોળ; છાલક; તરંમથી ઉછળેલા પા-
ણીનો જયો. ૩૦ પ્ર૦ અપિ જાલકો મા-
રવી=ખૂળ ઉદારતા દેખાડવી; વહેવારમાં
ધન અને ધાન્યનો ઉદાર મને ખૂબ ઉપ-
યોગ કરવો; છલકાર્થ જય એમ વાપરવું.
જાલણ, ન૦ જ્યોતી જળાય તે વસ્તુ; રૈંણ;
રાય. (૨) જળાવણું-જાળવું તે; સાંધવું,
તરડ-સાંધા પૂરવો તે; ધાતુના પાત્રના
સાંધા અને તરડોનું સાંધણુ તે. (૩) જ-
નાથી વસ્તુ જળાય-જિલાયતે મોભ; પાટડી.
જાલર, પું૦ લાંણું ને ચપડું એક દિલ્લ ધાન્ય;
એક જાતનું કઠોળ; વાલ. જાલરની દાળ.
(૨) માછલાં વગેરે પાણીમાં રહેનારાં જળ-
ચરનો શ્વાસ લેવાનો અવયવ; માછલાંનું
નાક; ચૂંક.

જાલર, સ્ત્રી૦ ચીણવાળી કોરની કિનારો; ફર-
ફર થાય એવી બાંધેલી કોર; જ્વલ. (૨)
માગરી ઠાકોને વગાડાય એવું ધાતુનું-
કાંસાનું ગોળ ચકતું; કાંસાની માગરીથી
વગાડવાની ઘડિયાળ.

જાલરી, સ્ત્રી૦ નાની જાલર; નાની વગાડવા-
ની ઘડી.

જાલણું, કિં૦ સ૦ પકડવું; સહાવું; ધરવું;
વેગને અટકાવવો; પકડાવે-નાસતાને રોક-
વું. (૨) વિચારમાં અને કાર્યની સારી
ખોટી ક્રિયામાં તે ક્રિયા ચાલતી હોય-કાર્ય
થતું હોય કે વિચારો અપાતા હોય તેજ
વખતે-તેની સાથે પકડવું તે. જુઠાને કોણ
જાલે ? (હાથ કે સાંધાસાથી કોષ વસ્તુ
ખસી ન જાય તેમ અડી રાખવી) ૩. પ્ર૦
હાથ જાલવો=સહાય કરવી; મદદમાં રહેવું.
સંભાળમાં લેવું; કલ્યાણ કરવાને માટે
આશ્રયમાં લેવું. (૨) પરણવું; પાણિ
અહણ કરવું.

જાલા, પું૦ રજપૂતની એક જાતિ; એક રજ-
પૂત એલાદનું કૌટુંબિક નામ-જોળાળ.

જાલી=જાલા રજપૂતની દીકરી. સાસરામાં
તે જાલીવહુ-જાલીરાણી એમ કહેવાય છે.

જાલાવાડ, પું૦ જાલા રજપૂતોનો પ્રાંત; જ્યાં
જાલાઓ રહેતા હોય હતા તે પ્રદેશ. (૨)
કાઠિયાવાડમાંનો ભાવનગર તરફનો પ્રદેશ.
જાલાવાડી=જાલાવાડનું. ઉ૦ જાલાવાડી ઝુ-
મણાં. (૩) રજપૂતસ્તાનમાં આવેલું એક
દેશીરાજ્ય. એની ઉતરે ને પશ્ચિમે કોટા
અને દક્ષિણે તથા પૂર્વે ગ્વાલિયરનાં રાજ્ય
આવેલાં છે. એનું ક્ષેત્રફળ ત્રણ હજાર
ચોરસ માઇલ અને વસ્તી સાઠત્રણ લાખ
માણસની છે. તેના રાજકર્તા જાલા રજ-
પૂત છે, ને રાજ્યમાં માળવી ભાષા બોલા-
ય છે. રાજ્યનું મુખ્ય શહેર જાલરા પાટણ
ચંદ્રભાગા નદી ઉપર કિલ્લાવાળું શહેર છે.

જાલાં, ન૦ જહાલ ટુકમો; આમ નહિ ને
તેમ કરો ને તાખડતોખ કરો, એવાં આક-
રાં કામ કરવાં તે; ચીઢિયાં:-ધરડાંનાં જા-
લાં ઝીલવાંએ કંઈ સહેલ નથી. જહાલ
વચનો; મહેણાં, ટાણાં; ઠોક. આ શબ્દ
ખલુવચનેજ વપરાય છે.

જાલોદ, ના૦ પંચમહાલ જિલ્લામાંનો એક
તાલુકો અને તાલુકાનું મુખ્ય ગામ. એની
ઉતરે ચીચકારી, પૂર્વે ખુશાલગઢ, દક્ષિણે
દાહોદ ને પશ્ચિમે બારૈયા છે.

જાવસોઈ, જુ૦ જાખસોઈ.

જાવળી, સ્ત્રી૦ નાળિયેરી અને ખજુરાંની સુકી
ડાળીઓ તે; તાડછાં વગેરે તે. (૨) ખજુ-
રાં, તાડને નાળિયેરીનાં પાંદડાંની ચુથેલી
ટીંડીઓ સાઢીઓ વગેરે તે:-જાવળીનાં
ઝૂંપડાં ઉ૦ ભલી જાવળીકેરી ચટાઇ, ભલાં
ભોંય ગોઢાં. જળાવાળા હોય એવું જે તે.
જાવર, જાવળું=જળાવાળા ઉપરથી જાવળી.

જાવાં, ન૦ પાણીમાં ઘૂડતું માણસ કંઈક પકડી
લેવાને જે ફાંફાં મારે છે તે; આધાર માટે
વળખાં મારવાં ને; તકડિયાં; વળખાં.

પાણીમાં હવામાં ઓચિંતું કંઈ આધારરૂપ હાયમાં આવી નય એવી આસાએ જે પાથોડિયાં મારવાં તે:- 'જાવાં નાંખવાં' એમ કહેવાય છે.

ઝાહી, વિં હિતેઝુ; શુભ ચહાતાર. (૨) હેતાળ.

ઝાળ, સીં [સં. જ્વાલા] બળતા પદાર્થ. માંથી નીકળેલા વાયુનું હવામાં બળવું તે; ભડકો; હવામાં ભલુકો થઇ રહેવો તે; અગ્નિની ગરમીએ કરીને કોઇ પદાર્થમાંથી નીકળેલા વાયુનું-ગ્વાસનું ભડકાએર હવામાં બળવું તે; જ્વાળા; શિખા. (૨) બળતા દેવતાની દુરથી લાગતી ગરમી; દેવતાની ગરમીને લીધે બળતી હવાની જે આંચ-અગ્નિ તે. (૩) મન ઉપર એકદમ આ-કરી-જવલન જેવી જે અસર થતી તે; ઘાજવાથી જેવી ઉચ લાગણી યાય છે તેવી કામ ક્રોધાદિકના સ્પર્શથી કે મહેલુ ટાણાના કટુ વચનથી મનમાં થઇ આવતી દુઃખદ, ક્રોધ આવેશ આણુતારી અસર:-રાવણુનાં વચન સાંભળીને સીતાને ઝાળ લાગી, પણ શું કરે? કિં પ્રં ઝાળ લાગવી=ગરમી લાગવી; ભડકો લાગવો. (૨) બદુજ ઉમ્-તીત્ર લાગણી થઇ આવવી; શું કંદે ને શું નહિ? એવી ક્રોધ ક્રોધાદિકની ઉચ અસર થતી. ઝાળ ઉઠવી=ભડકો લાગવો; એકદમ ઉશ્કેરાઇ જવું; સખત લાગણી દુષાઇ એકદમ ક્રોધ ચઢી આવવો; અંતરમાં દુઃખની ઉચ અસર થતી; ભડકો થઇ આવવો. (૪) જાળ.

ઝાળજી, નં ઝાળવું તે; ઝાળવાની જે ક્રિયા અને કામ બેઠ તે. (૨) જેણે કરીને ઝાળાય તે; રેણુ; રાય. (૩) કાંકપિછોડો; થાગડથીગડ. સાંધસુંધ; ફટકાટ ન દેખાય એમ કરવું તે:-જાલણુ ઝાડું રહેશે નહિ. ઝાળવું, કિં સં ધાતુપાત્રની તરડ-ચીરા

કે સાંધ ઉપર મૂકેલા પદાર્થને ઝાળની ગરમીએ નરમ કરીને જેડી નાંખવી તે; તરડ-તસિયો પૂરવો; વાસણ, પતરાં વગેરે રેણુથી જેડી દેવાં; ધાતુની બે સપાટીઓ વચ્ચે રેણુ મૂકીને ગરમ કરેલા ઓળરે જેડવી; જ્વાળા લગાડી ધાતુનાં પતરાં અને ધાતુના પાત્રમાં પડેલા ચીરા તરડો વગેરે સાંધી નાંખવાં તે. (૨) જાળવું; બાળવું; બળે એમ કરવું. સાંધવું; પ્રવાહી ગળે નહિ એમ સાંધ પૂરવી.

ઝાંખ, સીં ઝાંખું જે તે ઝાંખ; તેજસ્વિતા નહિ તે; માલિન્ય; અસ્પષ્ટતા:-એની આંખે ઝાંખ છે. (૨) જેથી ઝાંખું દેખાય તે; દષ્ટિની સ્પષ્ટતાને મલિન કરનારું જે તે; વ્યવધાન; પટલ; છારી:-એની આંખે ઝાંખ આવે છે. પડળ આવે છે. (૩) છાયા; આભાસ:-કાળા ઉપર રાતાની ઝાંખ મારે છે. કિં પ્રં ઝાંખ આવવી=દષ્ટિની નિરમળતા જવું; ઝાંખું દેખાવા માંડવું-ઝાંખ મારવી=સહેજ ઝાંખું દેખાવું:-આંખે ઝાંખ મારે છે. ઝાંખ વળવી=ઝાંખું દેખાવા માંડવું; દષ્ટિનું મલિન થવા માંડવું; છારી આવવી; દષ્ટિની સ્પષ્ટતા જતી રહેવી. (૪) મંદતા; નિસ્તેજતા; તેજ કંડો જમ્મને માંધ આવવું તે. (૫) લાંછન; બટો; ડાઘ; કાળાડીલી:-એણે મારી આવરેને ઝાંખ લગાડી.

ઝાંખડું, નં ઝાંખા જેવું જે તે-ઝાંખડું; વાદળના કુમરાટથી હવાની મલિનતાને લીધે જે ઝાંખા નિસ્તેજ દેખાવ લાગે છે તે; ઝાંખું ઝાંખું રહેતું હોય એવું તે; દુર્દિનતા; ઝાંખડું.

ઝાંખરું, નં કાંટાવાળી લોલી સુકી ડાળી-ખણું કરીને સુકી કાંટાવાળી ડાળી કે જે વાડ બનાવવાના કામમાં આવે છે તે; આ-

વળ ખોરડી વગેરેની ખૂમ કાંટાવાળી ડા-
ળીઓમાંની એક તે; કાંટાવાળું સૂકું ઝ-
રું. જ્યાં લગાડયું હોય ત્યાં કાંટાને લાંબે
વળગી-ચોટી જાય એવું કાંટા ને અટપટી
નાની મોટી ઘણીક ડાળીઓવાળું ડાળું;
ઝાંખરાંની વાડ. (૨) કાંટાવાળાં નાનાં
નાનાં ઝાડવાં તે; કંટાળી ઝાડવાં, જવાસા
નાની ખોરડીઓ, કંથેર, અને ખાવળી વગેરે
ઝાડવાંનાં ડાળાંમાંનું અલેક તે. (૩) ટુચ્છ,
નમાલી વસ્તુ. (૪) વળગું છૂટે નહિ
એવું જે તે; લકરું; પાપ, પીડા-કંટાળો
આપે એવું જે તે. કહેવું ઉઠના મોંને
ઝાંખરાં=ઉઠ કાંટાવાળાં ડાળ તોડી ખાય
છે તે ઉપરથી. જે જેવું હોય તેવું તેને
ગમે-ભાવે-ધટે. કિંમ પ્રમં ઝાંખરાં ઝીટવું
નામ ટાળવું; જેમ તેમ કરીને દૂર કરવું
બંધ પાડવું; નિર્મૂળ જતું. ઝાંખરાં વ-
ળગાડવું=લકરુ લગાડવું; પાપ બઝાડવું;
છોડી છૂટે નહિ એવી લપ વળગાડવી તે.
(૫) કંટાળો આપે, પીડા કરે અને કેમે
કર્ચું છૂટે નહિ એવું જે પાપ તે. ૩૦ પ્રમ
'કંઠ નથી' એવા અર્થમાં:-જનમાં
ખાય શું ઝાંખરાં. એને શું આપે ઝાંખરાં.
ઝાંખરાં જૂડા ને કાંટા વેરા=ખોટી નમા-
લી લડાઇઓ લડો ને બીજાને-આવતા
જતાને તેની પીડા પડે-કાંટા વાગે એવું
કરો.

ઝાંખતુ, કિંમ સમં ઝીણી આંખ કરી ધારી-
તાકીને જોવું; ભાવ પૂર્વક જોવું (કામ
અને ભક્તિ વગેરેના) ઉઠ ઝીણું ઝીણું
ઝાંખમારે. (૨) ઝાંખવું.

ઝાંખારા, સ્ત્રી ઝાંખાપણું; નહિ તેજદાર-
પણું તે. મલિનતા; મંદતા.

ઝાંખી, સ્ત્રી ઝીણી ભાવ તારી આંખે જોવું
તે; દર્શન કરવું તે:-ઝાંખી કરવી=મા-
વથી જોવું; દર્શન કરવાં. કિંમ પ્રમં ઝાં-

ખીને જોવું=ટીકી ટીકીને જોવું; ઝીણી
આંખ કરી દ્રશ્ય ધારીને જોવું. ઝાંખી
જોવું=સહેજ ઝાંખું દેખાય એમ જોવું;
સામું જોવું:-હું તો એની તરફ ઝાંખી
જોતોજ નથી; સહેજ નજર પથુ કરતો
નથી, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ઝાંખું, વિમં ચકચકિત નહિ એવું; નિસ્તેજ;
મલિન; મેલું; ચકચકતું ન હોય એવું.
(૨) બરાબર ચોખ્ખું સ્પષ્ટ નહિ એવું;
આંધું; ધુધળું; અસ્પષ્ટ:-આંખે ઝાંખું
દેખાય છે. (૩) યરમિંદું, અંબાઈ ગમેલું
એવું; ઉતરી ગયેલા મોંનું; વીલું; મોં ઉ-
પર જે સત્ય અને હાંસની પ્રભા હોય
છે તે જતી રહી હોય એવું; દોષ-ચુના
કે નાસીપાસીથી નિસ્તેજ પડી ગયેલું
એવું. કિંમ પ્રમં ઝાંખું પાડવું=યરમાલી
નાંખવું; ભોંલું પાડવું; નિરુસાહ અને નિ-
સ્તેજ બનાવી દેવું. ઝાંખું પડવું=ઝળકી-
સફાઈ કે તેજસ્વિતા જતી રહેવી.

ઝાંઝ, સ્ત્રી ઝાંઝ; સાથળ. ઝાંઝ.

ઝાંઝ, સ્ત્રી યરયરાટીવાળો તીણો અવાજ
નીકળે એવું એક વાદ્ય; કાંસીએડાં; ખણ
ખણિયાં; છબલીકાં. કાંસાની કે ધાતુની
ટીકડીઓ જડેલી લાકડીની જોડીનું કુડી
વાળતાં અને ઉધાડતાં એક બીજાની સાથે
અજાણતે ખણખણાટ વાગતું એવું બ-
જન ગાનારા અને ટેલ નાંખનારાઓનું
એક વાદ્ય, ખડતાળાં-કાંસીએડાં નહિ.

(૨) ઝાંઝ; ગુસ્સો; તામસ.

ઝાંઝ, સ્ત્રી [સં. કંઠા] કોષનું ધુધવાઈ
જવું તે; કોષી ઉસ્કેરણીને લીધે મગજમાં
લાગણીઓની જે ઉસ્કેરણી યદ્ય રહેવી
તે; ગુસ્સાનો આવેશ યદ્યો તે; ખીજ-
વાટ; ખીજવાઈ જવું તે. કિંમ પ્રમં ઝાંઝ
યદ્યો=મગજમાં કોષનો આવેશ ઉદ્યો;
દાઝ યદ્યો; એકદમ ઉસ્કેરાઈ જવું; ગુ-

રસાની ખૂબ ઉચ્ચેરણીથી આંધળા-વિવેક
શૂન્ય અને જવું તે. અંજ.

અંકર, નં [સં. સ્ફેરમ] પગલાને ઠેકે
ઠેકે રમજૂમ રમજૂમ થતું સ્ત્રીઓને પગે
પહેરવાનું ઝીણું ઝીણું ધુધરીઓવાળું
એક રૂપાનું ધરેણું; અમઝમ વાગે એવું
સ્ત્રીઓના પગનું ધરેણું; નૂપુર. (૨) સો-
સાની ગોળાઓ ભરેલી પાતળની પોલી
કલ્લી. એ ગાયને પગે પહેરાવવામાં આવે
છે. અંજર. ઉં પાયે અજરનો અમકારગ્ને.
કિં પ્રં અંકર પહેરવાં=સ્ત્રીનો-નાયના-
રીનો વેપ લેવો. (૨) વ્યંગમાં જાણ-
ભેડી પહેરવી; કેદી થવું; હાથપગે સાંકળ
પડવી. કહું અંકર વેચીને શેઠાણી કહે-
વરાવવું=થવું=ખેડી બડાઈ કરવી; શક્તિ
હોય નહિ ને અલંકાર ઉતારી ખીજની
આગળ મોટા થવા-કહેવરાવવા ચત્ત
કરવો તે.

અંકરિયાં, નં નાણુક અંકરની જોડી તે;
ખેનૂપુર. (૨) જાણ; સાંકળ; ખેડીની
સાંકળ. (૩) હાલવાથી એક ખીજની
સાથે અથડાઈને અમઝમ અવાજ કરે એવી
પતરાંતા કકડા જડેલી માથામાંની રચના;
ખણખણિયાં; ખડખડે એવા પતરાંતા કક-
ડાઓના એક ખીજ સાથે જડેલા થોક.
અંકરિયુ, નં જળાવાળા ગુંથણીનો સો-
નાંતા કોટે પહેરવાનો એક દાઢીનો. (૨)
અંકરિયાંની જોડમાંનું એકાદ અંકર તે. (૩)
પોંખનો લાડુ; ધડના તાજ પોંખને ખાંડીને
ખનાવેલું ચુરસું. (૪) વિં જળાવાળા.

અંકરી, સ્ત્રી સોસાની ગોળાઓ કે કાંક-
રાઓ ભરેલી કલ્લાઈ; ખણખણ ચાય
એવું એક ધરેણું; નાના બાળક-છોકરીનું
અંકર. (૨) લાકડીએ બાંધેલી ધુધરીઓ-
વાળી કડીઓ; ચાલતાં-ને હાલવાથી
ખડખડે એવી લાકડી. (૩) નાનું અરણ;

અરણી નાની નદી; નાનો અરો:-કેદાર-
થર આગળ અંકરી ગંગાને મળે છે.

અંકર્યાં, નં [સં. સ્ફેર] ખારવાળી-સુકી
રેતાળ સપાટ ભોંયવાળા મેદાનમાં તડકી
વળતે દૂરથી જે પાણી વરસતું હોય એવું
દેખાય છે તે; મુગજળ; પાણી જેવી વરાળ;
પાણી હોય એવો દેખાવ-ભાસ તે:-અં-
કર્યાંનાં જળ. (૨) તેજના અતિશયથી,
હરખથી અથવા શોકથી આંખમાં આણું
પાણી ભરાઈ જવું તે; આંખમાં આવેલાં
આણં આંસુ. (૩) આ આણં આંસુના
જળથી દષ્ટિનું જે રૂંધાવું તે; અંધારાં;
જાનાં પીળાં દેખાવાં તે; તેજના અતિશ-
યથી દષ્ટિ આગળ કુંડાળાં વળતાં હોય
એવું દેખાવું તે:-આંખે અંકર્યાં વળે છે.

અંકી, વિં એકદમ જેને અંક ચઢી જતી
હોય એવું; કોપી; તીણું, આકળું.

અંક, નં કંકાણાનો વાળ; તુચ્છવાળ. (૨)
તુચ્છ વસ્તુ. (૩) 'કંક' નહિ' એવો પણ
અર્થ બતાવે છે.

અંકાં, અંકનું બહુવચનરૂપ.

અંકું, નં જી. અંક.

અંખ, જી. જાણમ.

અંખ, સ્ત્રી અંખ. (૨) કાંકલાવાળી જળ;
પાથ. (૩) નાની છાંયડી.

અંખડી, સ્ત્રી ભૂત થયેલી ભંગડી; મલિન-
ભૂત. (૨) એક મારણ પ્રયોગ કરવાની
ક્રિયા-મેલડી, એવે નામે પણ કહેવાય છે.
કિં પ્રં અંખડી મૂકવી=મેલડી મૂકવી.

અંખડો, પું ભંગિયો. (૨) ભૂત થયેલો ભં-
ગિયો; પિશાચ ભૂત.

અંખલી, સ્ત્રી વંડી કે વાડમાંના રસ્તા-છિં-
ડાનું અંખરાં અરડાંનું ઢાંકણ; ખારણું; ક-
માડ. અંખાનું ઢાંકણ તે અંખલી. ઉં ઉ-
ધાડ ઉધાડ માલણ અંખલી, શા માટે
હીધી છે અંખલી. (૨) અંખલીવાળું-છિંડું;

ખેતરમાં, બાગમાં, વડામાં જવાનો ઢાંકણ વાળો સાંકડો માર્ગ, રસ્તો, બખારું કે દાર તે. છિંડું બંધ કરવાનું ઝરડાનું ઢાંકણ તે ઝાંપલી; કટલું:-ઝાંપલી ઉઘાડ. ઝાંપલી વાસ. ઝાંપલી છિંડાના અર્થમાં નહિ પણ છિંડાના ઢાંકણના-દારના અર્થમાં વપરાય છે.

ઝાંપી, સ્ત્રીનું તમાકુ અને બીડી વગેરે રાખવાનો ઘાસ કે ખજુરીની પાતરીનો વાટવો; ઝોસીકા જેવો નાનો ઘાસનો ગુથેલો કરંડિયો.

ઝાંપો, પું ગામ, શેરી કે વાડામાંથી બહાર નીકળવાનો જે રસ્તો તે; મોટું છિંડું; ખેતર અને વાડાઓ વગેરેનો વાડમાંનો ઝાંપલીવાળો ગાંડું નવચર્ચા એવા પ-હોળો માર્ગ. (૨) વાડામાંના મોટા છિંડાનું ઢાંકણ-આરણું; આગલી વડીના મોટા ખુલ્લા દરવાજાનું સાદું જળીવાળું પા-રણું:-બહાર જતાં હમેશાં ઝાંપો વાસતા જવું. (૨) ગામની ભાગોળ; પાદર; જે ત્રણ શેરીઓ-કળિયાંની બહાર આવેલી ઝુટી જગા; ચકલું; મોટા દરવાજા કે પોળોની બહાર છોકરાંને રમવા ને મોટાંને ખેસવાની ખુલ્લી જગા તે. પાંચ દસ ઘર આગળ આવેલું ખુલ્લું મેદાન; આંગણું; પોળ કે ઘણાં ઘર સામેનું ચોગાન. ઉં પ્ર૦ ઝાંપે નોંતરાં=સવેને સર્વે જણનાં નોંતરાં, જાહેર આમત્રણ. ખાસ આમત્રણ નહિ તે. (૨) માથા ઉતાર નોંતરાં:-ઝાંપે ખેસાને વાત કરવી. કિં પ્ર૦ ઝાંપો જૂડવો=ટાયલું કર્યાં કરવું; એકની એક વાત લ'આવીને મોટી કરવી; બડાઇ મારવી; પિંજણ કરવું. કહેવું ઝાંપે ઝાલકો મારવી.

ઝાંખર, જુનું ઝાંખર.

ઝાંધ, સ્ત્રીનું પ્રતિબિંબ; પડછાયો. (૨) ઝમક; તેજ.

ઝાંસવું, કિં સં (ઝાંસવું, ઝાંહવું) રીસ ચઢાવી ઢાંકવું, અભાવથી આપવું, પીર-સવું; નારાજ થઇ કંટાળાથી તરછોડીને-ધિકારથી આપવું, નાંખવું; ખાવા આપવું. (૨) ખાવું; આરોગી જવું; અકરાંતિયાપણે ખાવું:-એ તો ઘણુંએ ઝાંસી ગયો. (૩) દેવું; આપવું; નાંખવું:-એને કાણ ઝાંસેછે?

ઝાંસાચીડી, સ્ત્રીનું ત્રાગાની ચેનવણી; ધમકી; બહારવટિયા લોકો 'પોતાને અમુક છૂટ આપવામાં આવશે નહિ તો તે આમ તેમ કરશે' એવી મતલબનો જે લેખ ગ્રાહિત માણસ ગારફતે સત્તાવાળાઓ ઉપર મોકલી આપે તે.

ઝાંસો, પું કંટાળોને ન ચાલે રીસથી જે આપવું કે કાર્ય કરવું તે; ઢાંક; તિરસ્કારથી દેવું તે; શરસાચેર કંટાળોને જે સા-દસ કરવું તે; તાયું. (૨) આડો; હક; ખોંસ; રાડો.

ઝાંહિ, અં બરાબર રીતે; ત્રાણું કરીને ઝાંસે. ઝિકાળવો, પું છીટાનો ભૂકો; છાર.

ઝિઝોટી, સ્ત્રીનું એક રાગિણી; ઝિંઝોટી.

ઝિણાશ, સ્ત્રીનું બારીકી; ઝિણપણું. (૧) ઢાંક ઉડાપણ.

ઝિમોલ, સ્ત્રીનું ઝિમેલ; તિમેલ; રાતા રંગની છીડા જેવી પણ બહુ ચંચળ છીડી. સીમ ખેતર વગેરેમાં થાય છે અને ઉનાળાને અંતે દરની બહાર ઉભરાઇ આવે છે. કાળાકાળા મંકોડા ને રાતી રાતી ઝિમોલો.

ઝિયાણું, નં--ઝિલાયાણું; પ્રસવ પછીનું આણું તે.

ઝિરાયણું, નં પહેલા પ્રસવ પછીનું આણું તે. (૨) પહેલા ખોળાનું બાળક લઇને સાસરે જનારી પિયરથી જે સોગાત લઈ

નય છે તે. ઉં જિરાયણું આવેલાં, ને-
વા આવીશ પનોતી ભાભીને.

જિહ્વાણું, નં સુપડાથી પાણી ઝીણવાની ને
ગોઠવણ તે; ઢેકુડી; ઝીણું; ઉલેચીને ઉ-
ચરડું તે; ઉલેચીને ઉપર લેવાની રચના-
ક્રિયા તે :-જિહ્વાણું નેડવું. (૨) જિરાયણું;
પ્રસવ પછીનું આણું; લાડકું આણું. ઉં
વહુવર તેજાં જિહ્વાણાને આણે.

જિહ્વડી, સ્ત્રીં તીણો અવાજ કાઢનારાં જીવ-
ડાંની એક જાતિ; તમરાં.

જિંક, સ્ત્રીં ઝીક; પછાડ; ધોવા માટે કપ-
ડાને પાણીમાં ભોળી પથર ઉપર પછાડવું
તે. ધોતરને એ જિંક મારજે. (૨) હાર;
પરાભવ; પટ્ટી નાંખવું; જિંકી નાંખવું તે.
(૩) કંટાળાથી કોઈ વરતુને ફેંકી દેવી
તે. (૪) માયાફાડ; કડાકુટ.

જિંકણું, કિં સં ધોવા સાર કપડાને પા-
ણીમાં ભોળી હવામાં વિંજીને પથરા ઉ-
પર પછાડવું; પછાડીને ધોવું. (૨) ઉચ-
કાને નાંખી દેવું; ઝીકવું; કંટાળીને નીચે
નાંખવું. (૩) હરાવવું; મારીને પાછું પા-
ડવું; ઉચકીનાંખવું.

જિંકો, પુંં જિંકાળવો.

જિંજોટી, સ્ત્રીં એક રાગિણી.

જિંજરડો, પુંં એક ઝોપધિ; વનસ્પતિ છોડનો.

જિંજવો, પુંં એક જાતિનું ઝાડ. (૨) ધા-
સની એક જાતિ.

જિંજિં, અં એવો યતો અવાજ.

જિંજી, સ્ત્રીં જને ગોળ નેડિયાં પાન થાય
છે એવું એક ઝાડ; આસોતરી. આ ઝા-
ડનાં પાન તમાકુની પીડીઓ વાળવાના
કામમાં આવે છે.

જિંક, સ્ત્રીં પીડા; લરડું; વળગણ; પુંંજકું.

જિંકણું, કિં સં કાંટાવાળાં થુવેર છત્યાદિ
સાથે ભોરડી આવળીનાં ઝરડાંને વળગા-

ડવાં તે; કાંટાને લીધે વળગી-ખાઝી રહે
એમ કરવું; ખઝાડવું; ચોટાડવું; સાથે ને-
ડવું. (૨) ખડકવું; લગલો કરવો.

જિંકું, નંં જિંટ.

ઝી, નંં ધી; ધૂત. (આમ્ય.)

ઝીક, સ્ત્રીં ઝીકવું-પછાડવું તે:-ધોતિયાને એ
ઝીક મારજે. (૨) સોના રૂપાના ઝીણા
ઝોપદાર તારની ગુંછળીનો કસખ:-એક
તોલો ઝીક લાવજે. (૩) ઝીકના કસખનું
ગુંચણુ-મરત તે; ગુંછળાવાળા તારનું
મરત કામ:-ઝીકને તારા ટપકી. (૪)
હાર; પરાભવ; ફટકો.

ઝીકણું, નંં ઝીકવું તે: પડી-હારી જવું તે;
પરાભવ. (૨) રટું કરવું તે; ઝીણા તા-
રથી સાંધ મેળવવી તે; ટેથ કરવી તે.

ઝીકણું, કિં સં ઉચકાને નેરથી નીચે
નાંખવું-પછાડવું; હવામાં વિંજીને નીચે
અક્ષાણવું:-ધોતિયાં ઝીકવાં. (૨) હોમવું;
ઝોકાવવું; નાંખવું; રેડવું; ઢોળવું; સંડોવવું;
સામેલ કરવું; માં-અંદર નાંખવું:-મણુ ધી
ઝીકી દીધું. (૩) માર મારીને નીચે પાડી
દેવું; હરાવવું; હેડેનાંખી દેવું; પાડી
નાંખવું.

ઝીણું, સ્ત્રીં કેરીની ગોટલી ઉપરના પાતળા
પડ ઉપર ફેંવાં સાથે કહણાશ આવવી તે;
જળીદાર પડ બંધાવું તે; નાણુક પાતળા
પડનું પાકટ થવા માંડવું તે. (૨) ઝીણા
ઝીણા તંતુઓની પાકટ જળ બંધાવા
માંડરી તે; આંખાના પીંજનું-ગોટલીનું પડ
બંધાવા માંડવું તે.

ઝીણુપણું, નંં વિચાર અને કામકાજ વિગે-
રેમાં ખારીકીથી-સૂક્ષ્મતાથી કામ કરવા-
પાણું તે; બહુ વિચાર ખંત અને ધીરજથી
ઉંડા ઉતરીને સંભાળપૂર્વક કામ કરવું
તે. (૨) ડહાપણ; ચતુરાર્થ; કોશલ્ય; છ-
ણીને કામ લેવાની રીત તે.

ઝીણવટ, ઝીંઝીણા; ખારીકી. (૨) ચતુ-
રાષ્ટ્ર; ડહાપણ. સંભાળથી ખૂબ ખારીક
તપાસ ચલાવીને કાર્ય કરવાની રીત; ચી-
કણાપણું; દોડડહાપણ.

ઝીણું, વિં [સં. ક્ષીણ] ખારીક; ખડખડ
નાના કણ કણ થઈ જાય-હોય એવું :-
સારું ઝીણું વાટજો:-ઝીણી રેતી; ઝીણો
લોટ. (૨) પાતળું; આછું; નાજુક ખા-
રીક તાર-સૂતરનું:-ઝીણું લુગડું; કાંખળ.
ઝીણું પોત; મુલાયમ. (૩) તીણી ધાર-
વાળું; અણીદાર; તીણું:-ઝીણી ધાર અને
ઝીણો અણી કાઢજો. (૪) નાનું; લઘુ;
ઉંચું જાડું કે કદાવર નહિ એવું; નાજુક;
ઠિંગણું:-આ છોકરાં ખડુ ઝીણાં છે;
ઝીણાજીવ. (૫) ધીરું; નહિ ઉતાવળું;
હળવું:-ઝીણો ખડુ ઝીણું ખોલે છે. (૬)
નાજુક; આંખ અને મન રાખી ઉંડા ઉતરી
ખડુ સંભાળથી કરવા જેવું; કારીગરીનું;
ખારીકીથી કરવા જેવું; સાચીને કરવા
જેવું:-આ તો ખડુ ઝીણું કામ છે. (૭)
ડહાણું; ચતુર; ઠરેલ; સંભાળી-વિચારીને
કામ કરે એવું:-એ તો ખડુ ઝીણો મા-
ણસ છે. વ્યંગમાં દોઢચતુર; ડહાપણું; (૮)
નકશી-કાંતરણીનું; કારીગરી ભરેલું; શુ-
ચનું; સારી આવડતું, કુચળતાનું. કિં ૫૦
ઝીણું કાંતવું=નાજુક પાતળા તાર નીકળે
એમ કરવું. (૨) સંભાળીને કરકસરથી
કામ લેવું; કરકસર કરવી. કહેઠું ઝીણો
પણ રાધનો દાણો=નાનું પણ તેજદાર;
નાનું પણ ચટકી દે એવું. ઝીણું જાડું=
સારું ખોટું:-ઝીણું જાડું કરશો નહિ.
(૮) આડું; વાંકું; કટાક્ષ ને પ્રેમ ભાવ
ભરેલું; મોહ ભર્યું. ઉંઠું ઝીણું ઝીણું ની-
રખો શું મદનું ભરું રે.

ઝીપટા, પુંઠું જેડીમધ.

ઝીપડું, કિં સં ઉપરથી પડતી કે સામેથી

આવતી વસ્તુને અદ્દરથી ઝડપી લેવી;
નીચે પડતા પહેલાં કે વામતા પહેલાં
અદ્દર પકડી લેવું; ઝીલવું.

ઝીલ, ઝીંઝીલ.

ઝીમી, ઝીંઝીમીને પહેરવાનું એક જાતનું
કાળું કપડું; કાળો ભાતવાળો સાદો. એનું
પોત મુલાયમ અને ભાત મજેની હોય છે.

ઝીલ, ઝીંઝીલ એક રોપો. આની રાખ વાગેલા
ઉપર દાખવાને કામ આવે છે. એનાં
દાંતણ થાય છે. (૨) સામે લણવાનું
વાંસનું ઝોળર. (૩) તંબુરાનો એક
તાર. (૪) લાખેલી મોટી પાર, ખરણી.
અનાજ ભરવાના કામમાં આવે છે તે. (૫)
ઉંડા પાણીની જગો; કરાડી; ડોહ. કહેઠું
દાંતણ કરીએ ઝીલનું તો પાપ જાય દિ-
લનું. (૬) છોળ; છાલક:-રસની ઝીલ
ઝીલનાર.

ઝીલવું, કિં સં ઉંચેથી પડતી કે સામેથી
આવતી વસ્તુને અદ્દર અદ્દર-હવામાંથી
પકડી લેવી; નીચે પડતા પહેલાં કોઈ વ-
સ્તુને ઉપાડી-ઉચ્છાદી લેવી. (૨) એક જા-
ણનું ખોલવું ખીજાએ ઉપાડી લેવું; એકે
ગાયેલું ખીજાએ ઉપાડી ફરીને તેની સાથે
ગાવું. (૩) ખમવું; પોતાની ઉપર ધરી
લેવું; સહન કરવું; માયે લઈ લેવું. (૪)
માણવું; ભોગવવું; આનંદથી અનુભવવું:-
રસ ઝીલવો. (૫) પાણીમાં રમવું; જળ-
ક્રીડા કરવી; નહાવું. ઉંઠું જીમનાજીમ ઝી-
લવું સાહેલીરે. (૬) કણ્ણ રાખવું; રતી-
કારવું:-તેણે મારો પડતો ખોલ ઝીલી
લોધો.

ઝીલું, નં નીચે ઠેકાણેથી ઉંચી જગાએ
પાણી ઉચ્છાદી લેવાની એક રચના તે;
ખેતરોમાં જોઈતું પાણી પાસેની નહેરમાંથી
કે વહેણમાંથી ઉંચાં ખેતરોમાં આવે તે માટે
દિવ્યકાની માફક સુપડાં બાંધી તેને ઝુલા-

વીને પાણી લેવાની જે એક જાતની ગા-
દવણુ તે:-વરસાદ હવે આવે એમ લાગતું
નથી માટે ઝીલું જોડા. કિં ૫૦ ઝીલું
જોડવું-ઝીલાં જોડવાં=પ્રવાહી-ઢીલાં ખોરાક
સખડ સખડ ચાંચળાં ભરી ભરીને ઝપાટા-
બંધ ખાવો; આસરડવું; સખડકા ભરવા.
ઝીલા, પું ૦ મોડી લાખેલી કોડી-ખરણી; કચ-
રાતું મોટું વાસણ.
ઝકડા, પું ૦ ઝોકડા; સારી પેટે ઝોકાવવું તે;
બોજનને ભોગ પાછળ ઝોકાવ્યા કરવું-
મચ્યા રહેવું તે.
ઝકારવું, કિં ૦ સં ઝકે-નમે એમ કરવું; ન-
માવવું; ઉંટને નખી-ઝકી કે ખેસે એમ
કરવું; ઉંટને ખેસાડવું.
ઝકાવડા, પું ૦ ઝોકાવતા રહેવાની ઘટિ તે;
મચ્યા-મંચા રહેવાપણું.
ઝકાવવું, કિં ૦ સં ઝકે એમ કરવું; નમા-
વવું; ભારને લીધે કે તાણીને નીચું નમા-
વવું લચી જાય એમ કરવું. (૨) ઝુલા-
ખાતું કરવું; લખડાવવું; લટકી પટે એમ
કરવું. (૩) કિં ૦ અં ૦ યા હોમ કરીને
પડવું; દૂદી પડવું; સાહસમાં ઉતરવું.
ઝઝાવવું, કિં ૦ સં લઘાવવું; યુદ્ધ કરાવવું;
હંકાવવું; યકવવું; ઝઝે એમ કરવું.
ઝડિયું, નં ૦ નહિ સોરેલી ડાળી; નાની
નાની શાખાઓના ખાંખા છોલી નાંખ્યા
ન હોય એવી ઝૂડવા-મારવા-ઝપટવાના
કામમાં આવે એવી ઝાડની લીલી કે સુકી
વાગે એવી-ઝપટાય એવી ડાળી; નહિ
છોલેલી-ખાપેલી જેવી ને તેવી ઝાડની ડા-
ળી-ડાળાની લાકડી; ઝુડાય એવી ચીજ;
લાકડી; દંડુકો; ઝરડાપ જે લાકડી તે
ઝડિયું:-એક ઝડિયું માર્યું એટલે તે નાસી
મથો. ૩૦ પ્રં ૦ ઝડિયાં પડવાં=સાદો માર-
ઠોક-ખાસડાં પડવાં; ઠપકો મળવો; માર
ખાંધને પાછા પડવું.

ઝડિયો, પું ૦ ખળીમાંનાં કુંડાં ને ઉંખી બચો
પાક ઝડવાતું બુધું; જાડી લાકડી; ઢાંડિયો.
ઝડા, પું ૦ અંખોડામાં લાલવાનો વાળનો જથ્થો;
રેશમ અથવા સુતરના તાંતણાનો જથ્થો;
કલ્લો; જુડો; ઝુમખો.
ઝુલુઝુલુ, અં ૦ એવો થતો અવાજ.
ઝુપકી, સ્ત્રી ૦ ટોલું; એકું.
ઝુમખડાં, નં ૦ તુરિયા ને કુકરપાડાની જાતનાં
વેલા ઉપર થતાં શાકફળ. તુરિયા કરતાં
નાનાં અને એક જથ્થે તથા એક પાંખડીએ
ઝુમખાબંધ થતાં હોવાથી આ ફળને
ઝુમખડાં કહેવામાં આવે છે. લાળિયે,
સુચાબંધ થતા ફળ.
ઝુમખડું, નં ૦ ઝુમખું; સમૂહ; જથ્થો; ટોળું.
ઝુમખું, નં ૦ કડીએ કે એક ડાંખળીએ એ-
કજ જાતની ઘણી વસ્તુઓનો જે સમૂહ
તે; એકથી વધારે ચીજોનું એક ખીજની
સાથે જોડાઈ રહેવું તે; બૂધ; જથ્થો; ટોળું;
સમુદાય; લહેરણું. દ્રાક્ષ વગેરે ફળોનું ઝુ-
મખું. મોતી ને શુધરીઓ વગેરેનું ઝુમખું.
ઝુમખો.
ઝુમખો, પું ૦ જુડો; સમૂહ; ઝુમખું.
ઝુમખું, નં ૦ મોતી કે શુધરીઓના જથ્થાને ભારે
ઝૂમી પડવું, લટકવું, અથવા લચીજતું રહે
એવું એક ધરણું; ઝૂલતા રહે એવો અ-
લંકાર; કાને પહેરવાનું ઝૂલતું રહે એવું
લોલકિયું. ઉં ૦ ઝાલાવાડી ઝડાં ઝુમખાં.
ઝુમ્મર, નં ૦ સાથે સાથે ઘણા દીવા કરાય
અને એક સાથે તે અથા ઝૂલતા લખડતા
રખાય એવી કાચ કે ધાતુની રચના તે;
ડાળા પાંખડીવાળો છોડ ઉધો લટકાવ્યો
હોય એવી એક સુંદર લટકાવી ચકાય
એવી દીવી; દીવાઓ કરવાનું ઝૂલતું
રખાય એવું ઝાડ. (૨) એક ઝૂલતું રહે
એવું ધરણું; મીરનં.

કુરુણ, નં. ઝરવું તે; તલસવું તે; મળવા બેઠ-
વાની આતુરતામાં શોક ચિંતા કર્યા કરવી
તે; ઝરી મરવું તે; શાય હુઃખ કર્યા કરવું
તે; રક્ષા-ઝર્યા કરવું તે; વલોપાત; આ-
તુર વિલપન; ઝરાપો.

કુરુપો, પું. ઝૂંપ્યા કરવાપણું તે; રાત્રિ દિવસ
શોક કર્યા કરવો-તલસ્થા કરવું તે; ય-
ળાપો; શોક; હુઃખ; વિલપન; શોષતા;
શાય; અફસોસી. (૨) નાઉમેદી; નિસાસો;
હાય કે થાકની ઝુસ્તી:-મરનાર મરી ગયું
હવે ઝરાપો કરવો તે શા કામનો ? એમાં
કંઈ દેખવાનું છે ?

કુલડી, સ્ત્રી. બાળકનું ઝૂલતું રહે એવું ઝબકું.
કુલણહાર, વિ. ઝલનાર; હિંચકા ખાનાર;
ઝુલામાં બેસી હિંચકા ખાનાર. ઝુલાવણુ-
હાર=ઝુલાવનાર. (૨) મોજ કરાવનાર;
લડાવનાર.

કુલણાઈદ, પું. એક માત્રાદત્ત; પરમાતિ-
યાના રાગનો ઇદ.

કુલણાં, નં. હિંચકા; હિંચ; ઝલવું તે. (૨)
હિંદોળા; પાલણું. (૩) દોલણાં (ડાલણાં)
જે થોડિયાને બાંધવાની ઝૂલતી ઝાળીના
બે છેડાને પહોળા રાખે છે. (૪) ઝુલા-
વવું તે; લડાવવું; ઉઝાળવું ને રમાડવું તે;
લાડ. જેમ મોજમાં આવે તેમ કરવા દેવું
એટલુંજ નહિ પણ મોજનાં સાધન આપી
મોજ મરાવવી તે. (૫) ઝૂલતાં રહે એવાં
બાળક ને સ્ત્રીઓનાં ધરણાં.

કુલણિયું, વિ. ઝૂલતું હોય એવું; લટકતું
રહેતું. (૨) મોજનું; છેલ્લા આનંદનું; લાડ
કોડનું:-ઝુલણિયો વિવાહ. નં. લટકણિયું;
ઝૂલતું રહે એવું ધરણું. (૩) ઝૂલ્યા કર-
નારું; હિંચકા ખાધા કરે એવું. (૪)
મનમોજી; મોજી.

કુલાવણું, કિં. સં. ઝૂલે એમ કરવું; હિંચો-
ળવું; ઝુલા ખવરાવવા; હલાવવું; હિંચકા

નાંખવા. (૨) લડાવવું; મોજ કરાવવી;
જેમ આનંદમાં મહાભે તેમ મહાલવા દેવું;
હલાવવું.

કુલો, પું. ઝુલાવી ચકાચ એવી બેસવાની
એક રચના; હિંચકો. (૨) ડોળી. (૩)
નુકસાન; ખાધ. કિં. પ્ર. ઝુલા ખાવા=
હિંચકા ખાવા; હિંચવું. (૨) આમ તેમ
ખાલી અથડાયા કરવું; ફળ પ્રાપ્તિ ન થતાં
ગોથાં ખાતાજ રહી જવું.

કુલ્દ, જી. જુલ્દાં.

કુલ્દાં, જી. જુલ્દાં.

કુસર, નં. હુસર, હુસરું.

કુસ્તી, સ્ત્રી. લડાઈ; ટોટા; સામી તકરાર.

કુંટ, સ્ત્રી. એકદમ ધસીને ખુંચી લેવું તે;
ઝડપ મારીને ખેંચી લેવું તે; ઝાચિંતી
ઝાપટ મારી આંચકી લઈ લેવું તે; ચું-
ટીને, ખેંચીને તાણીને લઈ લેવું તે. કિં.
પ્ર. કુંટ મારવી=ઝપટ મારવી; કોઇના
હાથમાંથી કે કબજામાંથી ઝપટ મારીને
લઈ લેવું.

કુંઝાર, પું. મોટી લડાઈનાં હિંચામ; મોટી
લડાઈ-ઝગડો. (૨) લડવૈયો; ચોક્કો. [સં.
યુયુત્સુ] લડવાની ઇચ્છાવાળો; લડવા
માગતો હોય તે.

કુંટણું, કિં. સં. ઝપટ મારીને લઈ લેવું; જોર
કરીને કોઈ પાસેથી ખેંચી લેવું; ખુંચા-
વવું; આંચકી લેવું.

કુંટાકુંટ, સ્ત્રી. એક બીજની પાસેથી-પર-
સ્પર કુંટી લેવું, ખેંચી લેવું તે; સામે
સામે કુંટ ચલાવવી તે; એક બીજના
હાથમાંથી એક બીજએ તાણી લેવું તે;
હુંડાહુંડ; ખેંચાખેચ; તડી પાડવી તે; જે
હાથ આવે તે લઈ લેવાની ધણી જણની
જે હોંસાનુંસી ને ધમાલ તે.

કુંટાવણું, કિં. સં. કુંટ મારીને લઈ લેવું;

પડાવી લેવું; આંચકા લેવું; કોઇ કંઈ લઇ
જવું હોય તેની ઉપર ધસી જઇ ઝડપ
મારીને પડાવી લેવું.

જુંડ, નં [સં. યૂથ] યુથ; ટોળું; સમુદાય;
ધુમયું; જથો; સમૂહ; ધનુ'બલો.:—ઝડનાં
જુંડ. ગોસાઈનાં જુંડ; હુટારઓનાં જુંડને
જુંડ કહે છે. હાથીનાં જુંડ.

જુંડો, પું [સં. યૂપ] વાવટા કાઠી; ધન-
વાળો ઉઘો વાંસડો તે; નિયાન; ધ્વજ;
કેતુ. ધર્મરાજ્ય કે બળ-વીર્યનું ઓળ-
ખાણુ આપે એવા ચિહ્નવાળી વાંસ ઉપર
બાંધેલી જે ધ્વજ તે; વાવટો. કિં પ્રં
જુંડો ઉપાડવો=કોઈ કાર્યની આગેવાની
લેવી. કોઈ કાર્યને ફતેહમંદીથી પાર
ઉતારવાનું માથે લેવું. જુંડો ઉડાડવો=ફતેહ
કરવી; શાખાશી મેળવવી; વિજય વર્તા-
વવો. જુંડો રોપવો=વિજય મેળવવાને રણ
સ્તંભ રોપવો; બળાબળની કસોટી થાય
એમ કરવાનો આરંભ કરવો; મોટા વિ-
ગ્રહનું મંડાણ કરવું. જુંડો લેવો=આગે-
વાન થવું; કાર્ય કરવાનું જોખમ ખેડવું;
આખે ચઢાય તેમ આગળ પડવું. જુંડા
તળે-નીચે=આશ્રયે; અમુક કાર્ય કરવાને
મોટે જેણે આગેવાની કરી હોય તેની
મદદમાં-તેના હિત નીચે તેની સહાયમાં
રહેવું તે; તરફેણમાં:-શિવાજીના ભગવા
જુંડા નીચે લાખો પહાડી લોક આવીને
એકઠા થયા. (૨) એક મોટું કામ; દિગ્-
વિજયનું મંડાણ હોય એવા કાર્યનું ઉ-
ત્થાન તે.

જુંપડી, સ્ત્રીં ઝાડઝરડાંની બિંતો અને છા-
જના આચ્છાદનવાળું નાનું આરામનું આ-
શ્રયસ્થાન; ઘાસ વૃણથી ઉભું કરેલું નાનું
ઘર; મડલી; ઉટજ; મરડી; છાપરી; છાજ
કામડાનું વાસગૃહ. કહેનું રાજનો મહેલ
નેમને આપણી જુંપડી કંઈ પાડી નંખામ?

જુંપડું, નં સાધારણ છાજ કાંમડાં વગેરેથી
બાંધેલું વાસગૃહ; છાપરું; નાનું છાજેલું
ઘર.:—આર જુંપડાનું ગામ.

જુંદ, સ્ત્રીં જુંદણ.

જુંદણ, નં જુંદણું તે; ઉંઘ-સુસ્તી-ધેનનાં
ડોલાં ખાવાં તે.

જુંદણું, કિં અં ઉંઘ, ધેન કે સુસ્તીને લીધે
ખેડાં ખેડાં માથું જૂઠી જાય તેમ ઉંઘવું;
મિચાચેલી આંખે ડોલાં ખાધા કરવાં;
ઝાકાં ખાવાં. સુસ્તીના જોરને લીધે જૂઠી
જવાવું તે.

જુંસરી, સ્ત્રીં હુંસરી; હળ, ગાડા વગેરેની જે
આડી બળદની બાંધે મૂકવામાં આવે છે
તે; ધર. હુર.

જુંસરું, નં હુર; ધર, હુંસરું.

જૂકવું, કિં અં નમી પડવું; લચી જવું;
નમવું; જૂમવું; કોઇ આધાર ઉપરથી
નીચેની બાજુ તરફ જલવું; લટકવું;
ટોચથી વાંકાવળી નીચેની તરફ લચતા
રહેવું.

જૂઝવું, કિં અં [સં. યુષ] જુલક કરવું;
લડવું; બાઝવું. (૨) જોસથી અમુક બા-
બત કરવામાં મચ્યા રહેવું; જૂઝમવું; એક
બીજાની સામે ધસી નમીને મારા મારી
કે કતલ કરતા હોય તેમ લડવું તે; જો-
સથી લડાઈ ચલાવવી; જૂજવું.

જૂડ, નં વળગ્યું છૂટે નહિ એવું જળચર;
મોટો મગર; ગ્રાહ; નક. (૨) ચૂડ; છૂટે
નહિ એવી જે જળચર પકડ તે; પકડ.
(૩) વળગણ; પીડા; ન છૂટે એવી બલા.
૩૦ પ્રં જૂડ જેવું=ન છૂટે ને વળગ્યુંજ
રહે એવું.

જૂડવું, કિં સં જુડિયાથી મારવું; ઝરડાનો
ઉપરા ઉપરી માર મારવો; યુધ્ધથી ખૂબ
મારવું; મરે નહિ પણ ગડાપેય શિથિલ
થઇ જાય તેમ ઝાપટી નાંખવું તે. (૨)

ધાયકણાએ આપટીને ધોવું; લાકડાના દંડ-
કાના પ્રહાર કરી તથા કચરીને ધોવું:-
મેલાં લુગડાં જરા ઝૂડીને ધોજો. (૩) ઝાટકા
ઉડાડી દેવું; ઝપટ મારીને રજ ઉડાડી
દેવી; ફટકો (ઝાડુનો લુગડાના કકડાનો)
ઝપાટીને સાફ કરવું:-ફરનિચર ઝૂડીનાંખ.
(૪) પાકના કદલા અથવા જુડીઓ ઉંચી
કરી જમીન ઉપર કે ડગળા ઉપર અક્ષા-
ળાને ખંખેરવી; ખંખેરવું; પછાડી પછા-
ડીને ગેરવવું; અક્ષાળવું; ઝાપટવું. (૫) ઝુ-
ડિયું આપટીને નીચે પાડવું, ગેરવવું:-
ખોરડી ઝૂડવી. (૬) સતાવી, પજવીને લેવું;
જોર વાપરીને લેવાય તેટલું લેવું. (૭)
લાંચ રશ્વતરૂપે અથવા જોરજીલમે ખીસું
બરવું; પૈસા કાઢી લેવા:-એણે ખેડતને
ઝૂડી ખાવામાં ખાકી રાખી નથી. (૮)
દાખીને ખાવું; ઝાપટવું:-કંસારને ધી ઝૂંઘાં.
કહેન નીચી ખોરડી સો કોષ ઝૂડે=ગરી-
ખને સો પજવે; લાચાર ને ગરીબનું હોમ
તેને સો કોષ દમ ભરાવી પોતાનું કામ
કાઢી લે; લડે-હપકો દે; પજવે; સતાવે.
ગરીબ બિચારાં વસવાયાં જ્યાં જાય ત્યાં
હપકાય, એ તો જાણોછોને ભાષ; નીચી
ખોરડી સો કોષ ઝૂડે.

ઝૂમ, સ્ત્રી કંદ, ઉંચ, અને ઉચ્ચેરણી વગેરેની
જે ઉચ અસર તે; ધુંધવાતો જીરસો; જોમ.
(૨) ઝુમખું.

ઝૂમવું; કિં અં ઝૂકવું; ખળી રહેવું; કિ-
નારી-હા ઉપરથી બહાર ધસી રહેવું;
ટિંગાવું; ઝુમખું. (૨) ટાંપી રહેવું; કોષ
મતલબ પાર પાડવા સાફ લાંતું ત્યાં લ-
ટકી ખોટી રહેવું; આતુરતાથી આસપાસ
વિંટલાઈ રહેવું. (૩) પકુંપકું થઈ રહેવું;
અદર છવાઈ રહેવું; વરસાદનું-વાદળાં ઝૂ-
મી રહ્યાં છે. ઝૂમી રહેવું.

ઝૂરવું, કિં અં મળવા ભેટવાને દુઃખ ક-
લ્પાંત કર્યા કરવું; તલસવું; સંતાપ કર્યા
કરવો; બળાપો કરવો; તલસ્યા કરવું;
હિજરાવું; વિલપવું; વલોપાત કરવો.

ઝૂલ, સ્ત્રી કોષ ચીજની કિનારીએ રાખેલી
કપડા-કાગળ વગેરેની જે ઝૂલતી-ફરફરતી
ચીજ તે; શોભા માટે રાખેલો કિનારી-
પરનો જે ઝૂલતો ભાગ તે. પડદા અને
વિંઝણા વગેરેની ઝૂલ. (૨) મામનની અં-
દર આવતી હલકદાર જે નાની નાની
કવિતાની કડીઓ તે:-લાવણીની ઝૂલ.

ઝૂલતું, વિં કિનારી બહાર ગુચ્છારૂપે લટ-
કતું-ફરફરતું રહે એવું. (૨) લખડતું; હિં-
ચકા ખાતું; હિંદોળાતું. (૩) રખડતું. ઝૂ-
લતું. (૪) છુટું; નિર્બંધ; ખુલ્લું; મોકળું.
આ બદન બહુ ઝૂલતું રહે છે.

ઝૂલવું, કિં અં હિંદોળે કે પાલણામાં
ખેસીને હિંચકા ખાવા; હિંચવું; હવામાં
આમ તેમ આધું પાધું હાલ્યા કરવું.
(૨) લટકવું; લખડવું; નીચેની તરફ લટ-
કી હાલ્યા-ફરફ્યા કરવું; ડોલ્યા કરવું.
(૩) કોઈ પણ કામમાં પછાત પડવું; પા-
છળ રહી જવું; ધારણામાં નિષ્ફળ જવું;
કાર્જ નહિ સિદ્ધ થવું:-તું ઝુલતો રહ્યો
ને એ ખાટી ગયો. (૪) નીચા નમી
જવું; વાંકા વળી જવું. લળી જવું:-
ફળ આવતાંને વાર માંજરો ઝૂલી ગઈ.
ઉપર ઉપર હાલતું રહેવું; તરવું. ડોમ-
ગતું રહેવું; ઝોલાખાતું રહેવું. હવામાં
ફરફરવું.

ઝેકકિલ, પું ઇંગ્લંડ-યુરોપમાં થઈ ગયેલો
રિચર્ડ જેમ્સ મોરિસન નામનો પત્યાંગ
અને વરતારા કરનારો એક જાણીતો જો-
શી. એ નોકાખાતામાં નોકર હતો ને જ્યો-
તિષ તથા હિંદુ ભાષાનો મોટો અભ્યાસી

હતો. ૧૮૩૦ થી એણે પંચાંગ કાઢવા માંડ્યું હતું. રાજાઓનાં રાજ્યોના અને ભવિષ્યમાં બનનારા બનાવોના વરતાર કરવામાં તે બહુ જાણીતો છે.

એમેએમ, અં ઉપરા ઉપરી ખૂબ પરસેવો થઇ આવ્યા કરવો તે; પરસેવાનાં ઉભરણ; વારંવાર શરીર ઉપર પરસેવાના મોતિયા વળા જવા તે; રહી રહીને કપડાં પલળા જાય એટલેબધો પરસેવો વળવો તે. પરસેવાના તો એમેએમ વળે છે.

એમી, સ્ત્રી સ્ત્રીઓને શોકમાં પહેરવાનું કાળું ભાતીગલ એક મુલાયમ વસ્ત્ર; કાળો સાદ્દો.

એમરિન, નાં કાલીકટના રાજાઓની એક ઝોળખ; રાજ્યકર્તાનું ઉપનામ; અટક; નેકનામ. પંદરમા સૈકામાં પહેલવહેલા યુરોપિયનો કાલીકટના બંદરે આવી ઉતર્યા હતા અને તે વખતના રાજ્યકર્તા એમરિને તેઓને અભય આપી કિનારે ઉતરવા દીધા હતા. ૧૫૩૦ માં એમરિને પોતાનો એક એલચી પોર્ટુગલ મોકલ્યો હતો. તે ત્યાં ખ્રિસ્તી થઇ જવાથી નામદિ બન્યો હતો પણ પાછા ફરતાં એમરિનના દરબારમાં ધર્મ પલટવા માટે તેને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો. કાલીકટમાં એક વાર વીસહજાર માણસોએ એકેકે દિવસે ખ્રિસ્તીધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. પહેલવહેલા યુરોપિયનોના સહવાસમાં ગયાથી એમરિનો ઇતિહાસમાં જાણીતા થયેલા છે.

એર, નં [ફાં] ખાવાથી, સુધ્યાથી, ભોક્ષાથી, લાગ્યાથી કે અડ્યાથી ક્રોધપણ રીતે શરીરમાં જવાથી જિંદગીનો અંત આણે અથવા તંદુરસ્તીને હાનિ પહોંચાડે એવો જે પદાર્થ તે; પ્રાણીના જીવનને અને તમિષતને હાનિ પહોંચે એવા ગુણ-અસરવાળું દ્રવ્ય. (૨) ખાવાથી, ભોક્ષાથી કે શરીરને લાગ્યાથી હાનિકારક

રક અસર ઉત્પન્ન થાય છે, જિંદગી જોખમમાં આવી પડે છે તે; વિષ; ગરલ. (૩) અદેખાઈ; ઈર્ષ્યા; દેષ. ઉં એર ગયાં ને વેર ગયાં વળી કાળા કહેર ગયા કરનાર. ખીજની ઉત્તિ સુખ વગેરે જોઇ મનમાં જે કોષ-દેષ અને નહિ સહન થવા રૂપી પરિતાપ પૂર્ણ લાગણી રજા કરે છે તે. (૪) વેર; સામાને હાનિ કરવાની, પોતાને થયેલી હાનિનો બદલો વાળવાની લાગણી તે.-અમારા કુટુંબ પર તો એને બહુ એર છે. (૪) વિરોધ; કુસંપ; રોહભાગ; લડાઈ; એકબીજા વચ્ચેનો સુસંબંધ તૂટી જઇ એકબીજાથી જુદા પડી એકબીજાને હાનિ થાય એવી કડવી લાગણી ઉત્પન્ન થવી તે. :-એણે કુટુંબમાં એર રેડ્યું. કિં ૫૦ એર આપવું=મારી નાંખવાનો યત્ન કરવો; વિષ ખવરાવવું; મારી નાંખવાને માટે એરી પદાર્થ આપવો. (ખાવામાં) એર ઉતરવું=વિષની હાનિકારક અસરનું કમી થવું. અદેખાઈ મટવી; દાઝ વળવી; રાગદેષ હોય તે ઝોછો થવો; અનુભવથી-જ્ઞેવાથી કે ખુલાસાથી વહેમ ઈર્ષ્યા ટળવી. એર ખાવું=વિષ લેવું; આત્મધાત કરવો; જીવ કાઢી નાંખવાનો યત્ન કરવો; ત્રાણ કરવું; સામા પ્રત્યે કંઈ વળે એમ ન હોય ત્યારે જીવ ઉપર જોરાવરી કરવી.:-એને મૂર્ખાને શિખામણ શી દઇએ, જરા કંઈ કહીએ છીએ તો એર ખાવા બેસે છે. (૨) અપ્રિય કે હાનિકારક વાત કે વસ્તુ ને સહન કરવી-ગળી જવી તે; મુગા સહન કરી જવું.:-ડોસા ! પ્રસંગે એર ખાવું પડે, અને તેમ કરીએ તોજ સંપ રહે. એર અટવું=એરી અસર થવા માંડવી; એરની અસર જણાવી. (૨) અદેખાઈ આવવી; સોખતની ખરાબ અસર થવા માંડવી; લાગણી ઉરકેરાવી. એર દેવું=એર

આપવું; વિષ પ્રયોગ કરવો; મારી નાંખવું;—કળત છોકરીને ઝેર દે. ઝેર થવું=વેર બંધાવું. ઝેર વાવવું=જેવું પરિણામ સારું ન આવે એવું કાર્ય કરવું; જેમાંથી વિખવાદ થાય એમ કરવું.

ઝેર, નં (જેર) ઝાંઝર. કવિતામાં.

ઝેરકચુરો, પુ. ઝેરકચોળું; ઝેરકચોલું.

ઝેરકચોળું, નં [ઝેરકચોળું] એક વનસ્પતિ—

ઝાડ:-ઘાટમાં ઝેરકચોળાનાં ઝાડ ઉગે છે. (૨) એ ઝાડનું કડવું અને વિખની અસર કરનારું બિયું; કડવી વિષારી કોચલી, સુકાઈ ગયેલી પતરી. ઝેરકચોળાં ચપટાં ને ગોળ થાય છે. ઝોસડમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. ઝેરકચોળાના સત્ત્વને 'રિટ્કનિયા' કહે છે. તેના ઝોછા કાતેલ સત્ત્વને 'નક્ષોમિકા' કહે છે, એ અપીણના જેવું કડવું અને કાતેલ વિષ છે. રિટ્કનિયાના અડધા ટિંપાથી મરણ નીપજે છે. દેશી દવામાં તેની બૂટ્ટી વપરાય છે. જીવનું મારી નાંખવાના કામમાં તે વપરાય છે. કેટલીક જાતના સોજા ઉપર તેને ધસીને ચોપડતાં પણ ફાયદો થાય છે. ઝેરકચોળાના ઝાડનાં સર્વાંગ ઝેરી હોય છે.

ઝેરકાજળી, સ્ત્રી. શરીર કે લોહીમાંનું જે વિષ પરસેવા રૂપે બહાર ઉભરાઈ નીકળે છે તે; ઝેરી પરસેવો થઈ આવવો તે; મરણાંત પરસેવો તે. સારા ને ખોટા બેઉ અર્થમાં વપરાય છે એટલે કે, કોઈવાર તાવ અને ઝેરી અસરની ઝેરકાજળી વળવા પછી દરદીને આરામ થાય છે તેથી તેને વિષના ઉતારના ચિહ્ન તરીકે સારી ગણવામાં આવે છે. કોઈવાર તેને મરણના છેલ્લા વખતના ચિહ્ન તરીકે ગણવામાં આવે છે. ઝેરકાજળીનો પરસેવો કપાળે ઝોસનાં ટિંપાં જેવો થઈ આવે છે. કિં

પ્ર. ઝેરકાજળી છુટવી=છેવટનું ઝેર પરસેવા તરીકે સારા કે માઠા પરિણામના ચિહ્ન રૂપે બહાર નીકળવું.

ઝેરણી, સ્ત્રી. હાથ કરવાનું વતરણું; હાથરવે.

ઝેરી, વિ. ખાધાપીધાથી, અડક્યાથી, સુંઘ્યાથી, અને ડંખ્યાથી=કરડવાથી વિષ ચઢે એવું; ઝેરવાળું; જેમાં ઝેર હોય એવું; ઝેરવાળું. (૨) અદેખું; ઇર્ષ્યાળું; અંટસ રાખે એવું :-ઝેરીઉદર, ઝેરીનાળિયેર.

ઝેરીનાળિયેર, નં દરિયાઈ વનસ્પતિનું એક અંડાકૃતિ ફાટલું અને ફાડીને નાવડ જેવું પાત્ર બનાવવામાં આવે છે અને તે સાધુ મંન્યાસીઓ પાત્ર તરીકે વાપરે છે.

ઝેરીલું, વિ. ઝેરવેરવાળું (માણસ) અદેખું; ઇર્ષ્યાળું; દેખી; ખીજની ઉત્તિ-સારું નહિ જોઈ શકે એવું; જેના મનમાં ખીજમાટે દેષ વેર હોય એવું :-કુતરાં બહુ ઝેરીલાં હોય છે.

ઝેરું, નં. આપવું; વરસાદનો એક ઝપાટો તે. ઝેલમ, સ્ત્રી. જહેલમ; વિતસ્તા, હિમાલયમાંથી નીકળી કાશ્મીરમાં થઈ શ્રીનગર આગળ થઈ પંજાબમાં ઉતરે છે. તે ચિનાબ નદીને મળે છે. તે ૪૫૦ માઇલ લાંબી છે એના પાણીનો વેગ કલાકના ચાર માઇલ જેટલો છે.

ઝેશી, સ્ત્રી. ચીનની છેલ્લી રાજ્યકાર્ય કુશળ થહેનશાહબાનુ. ગરીબ માખાપને પેટ તેનો જન્મ સન ૧૮૩૦ ની સાલમાં થયો હતો. મંચુ જાતિના તેના આપે પોતાની ગરીબાઈને લીધે કંતાનમાં તેને શુલામટી તરીકે એક ગૃહસ્થ ચીનાને ત્યાં વેચી હતી. ચીનના થહેનશાહ હિતકુળે માદી વારસની આશાએ ફરી પરણવાનો વિચાર કરી નવી રાણી પસંદ કરવાને ૧૮ વર્ષની મંચુ કન્યાઓને પેકિન તોડવી હતી. ઝેશી

એ કન્યાઓમાંની પસંદ કરાયેલી દસમાં
ચુ'તર્ધ હતી એટલુંજ નહિ પણ આખરે
શહેનશાહની પસંદગી પામી શહેનશાહબાનુ
યવા પામી હતી. શહેનશાહની ઉમેદ ત્રીજે
વર્ષે તેને પુત્ર જન્મ થવાથી પુરાષ. સને
૧૮૬૧ માં શહેનશાહ મરણ પામતાં તે
ચીનના શહેનશાહની પાલક માતા તરીકે
ચીનની મોટી શહેનશાહતની રાજકર્ત્રી
થઈ પડી હતી. રાજ્ય કાળમાં તે બહુ
કુશળ હતી. તેનું મરણ સને ૧૯૦૬ માં
થયું હતું.

જેષુ, સ્ત્રી (જિંષુ) અત્યંત ઝીણી રજેટી;
બારીક રજકણ; ગર્દ; છિયાડી. (૨) કોઈ
વસ્તુ-ફળ વગેરેના ખરાબ પરિપાકની કુ-
માડી જેવી જે રજ ઉડે છે-નીકળે છે
તે; અગડેલા ફળ વગેરેમાંના તેના વિકારી
પરમાણુઓને લીધે કુમાડા જેવા લાગતો
આસ-વાયુ, કુમાડી:-કોઈની જેષુ. (૩)
કોઈની કુભરી; કમકમી; ઝનુન. જેષુ
અટલી. કિં પ્ર૦ જેષુ ઉડવી=અત્યંત
બારીક અણુ-પરમાણુનું હવામાં ઉડવું.
તમાકુ દળાય છે તેની જેષુને લીધે
પુ'પુ' થાય છે ને જીકો આવ્યા કરે છે.
મર્યાની જેષુને લીધે આંખો બળે છે.

જેસી, સ્ત્રી જેસી; પૂર્વ આફ્રિકાની એક
મોટી નદી. આની લંબાઈ ૧૬૦૦ મા-
ઇલ છે અને ૮૦૦ માઇલ સુધી એટલે
વિક્ટોરિયાના મોટા ધોધ લગી તેમાં વ-
હાણો આવી શકે છે. નાનાં મોટાં ધણાં
રાજ્યો ને શહેરો તેના કિનારા ઉપર આ-
વેલાં છે. એના ધોધ ૧૮૫૦ માં લિવિ-
ંગટન નામના મધ્ય આફ્રિકાના પ્રખ્યાત
પ્રવાસીએ શોધી કાઢ્યો હતો.

ઝેડકો, પું. ઝરડકો; કપડામાં જે લાંબી ફાટ
પડતી તે; ચીરા; ઝરડ લઈને ચિરાવું તે;
લાંબો ઝરડો; લાંબો કાપ. (૨) એકદમ

લાંબા આંચકાબંધ ચિરાવું-વસોવાવું તે;
સરડકો:-આખણ આવવાને વસોણામાં
ઝેડકો દેવા. લાંબે લસરકે નેતરાં ખેંચીને
વસોવવું તે. કિં પ્ર૦ ઝેડકો કાઢવો=
ચીરી નાંખવું; ચિંદરું પડે એમ લંબાણ
પડે ફાડવું; ફાડીને કકડો કરવો. ઝેડકો
ભરવો=લાંબો ચીરા હોય તેને સાંધી લેવો;
સિવવું:-અહેન મજેનું ગુ'થણ ગુ'થે પણ
ઝેડકો ભરતાં ના આવડે.

ઝોક, પું. આંખમાં અણુજણતાં એકાએક
કંઈ વાગવું તે; આંખને લગતી અડફટ,
ગોદો તે:-આંખને ઝોક લાગ્યો. સ્ત્રીલિંગે
પણ વપરાય છે. (૨) વાંકુ વળવું તે;
વાંક; વલણ; ફેર:-નદી ત્યાંથી પૂર્વ તરફ
ઝોક લઈને આગળ વધે છે. (૩) ઢળતું-
નમતું રહેવું તે; સીધી લીટીમાંથી એકાદ
ગમ ઝૂકતું રહેવું તે; અસુક આણુ તરફ
સહેજ વળતું-જતું હોય એવું જે તે:-
એ રાગનો ઝોક વસંત રાગ તરફ રહેતો
લાગે છે. (૪) ભરવાડો જે વાડામાં બ-
કરાં ને ઘેટાં વગેરે રાખે છે તે વાડો.
(૫) બકરાં કે ઘેટાંનું ટોળ તે. (૬) તુક-
સાન; ખાધ; ટોટો. કહેન દુખતી આંખે
ઝોક લાગે; વાગેલામાં વાગે.

ઝોકડું, કિં અ. ઝોકાં ખાવાં; ઉંધ કે સુ-
સ્તીને લીધે વારંવાર માથું ઝૂકી જવું;
ઝાલાં ખાવાં; ખેડા ખેડા ઉંધવું:-કથા
સાંભળવા નબ ખરા પણ ત્યાં ખેડા ખેડા
ઝોકે. (૪) કિં સ. નાંખવું; ફેંકવું; ઉંચુ
કરીને ઉડેડવું; એકદમ આહિં ફેંકવું.
(૨) નીચા નમવું; વળવું; ઝૂકવું; લચવું
(૩) લટકતું રહેવું; લખડા કરવું; હિં-
ચકા ખાતું રહેવું; અદર ઝૂંધ્યા કરવું.

ઝોકડો, પું. જમવા ઉપર કે મોજમજા ઉપર
ખૂબ પડવું તે; કરો વિચાર કર્યા વગર
તાનબાણમાં લાગ્યા રહેવું તે.

ઝાકાવડા, પું ઝાકંડા; યા હોમ કરીને કોઈ કામકાજમાં ફૂદી પડવા વગેરેની જે વૃત્તિ તે; પ્રપાત; ધસારા; સાહસિક વેડા તે.

ઝાકાવડું, કિં અં ઝંપલાવી પડવું; યા હોમ કરીને ફૂદી પડવું. (૨) કિં સં સાહસ કરાવવું; ફૂદી પડે એમ કરાવવું. ઝાકું, નં ઉંધ, કેફ કે રોગની અશક્તિ ને સુસ્તીથી આંખમાં ઘેન આવી જમને માથું નમી જવું તે; માથું ઝૂકી જવું તે; નીચું નમી જવું તે. (૨) ઉંધ; નિદ્રા. તે ઝાકાં ખાય છે=અર્થાત્ ઉંધે છે. કિં પ્રં ઝાકાં ખાવાં=ખેડા ખેડા ઉંધવું.

ઝાકો, પું ઝાક; ગોદા. (૨) ઝુકવવું તે; હલાવવું; ઝૂકી પડે એમ કરવું તે; ઝુલાવવું તે; ઝાલો; નમાવી દેવું તે.—નાજવાને ઝાકો દેખને ન જોખતો. કિં પ્રં ઝાકો ખવરાવવો=ઝુકાવવું; નમે એમ હિલોળવું. ઝાકો દેવો=નમે એમ આંચકો ખવરાવવો; નમાવવું.

ઝાટ, સીં જીવાન બેંથ. (૨) ઝપટ; ઝાપોટ. ઝાટડી, સીં જીવાન-પહેલ વેતરી બેંથ. ઝાટિંગ, પું મરી ગયેલા મુસલમાનનો બનતો જીવ; જૂત. (૨) રખડતો ઢાંઢા માણસ. (૩) મેહું માણસ. (૪) એકદમ પડાવી ભેવું ને દોંગામસ્તી કરવી, હુટકાટ કે જોર જીલમ ચલાવવાં તે.—ઝાટિંગ પાદશાહી=અંધાધુંધીનું રાજ્ય; મારફાડ ને હુટકાડનો કાળ તે.

ઝાટી, સીં જીવાન બેંથ. ઉં તુ તો ક્યાંથી હવે ઘેર ઝાટી. નરસિંહ મહેતો.

ઝાટું, નં ડાથું પહેલવેતરું ડાથું; ઝાટડી.

ઝાહ, નં જૂત; પિશાય; રખડતું વળમણ તે. (૨) વળગું છૂટે નહિ એવું જે ચીકણું માણસ તે; કંટાળો આપે અને કમરે કેડો મૂકે નહિ એવું જે તે. (૩) લફરું=કત-રોડી=કમરે છૂટે નહિ અને કંટાળો આપે

એવું જે માણસ તે; સમજાવું સમજે નહિ અને ખાલી હેરાન કર્યા કરે એવું તે. કિં પ્રં ઝાહ વળગવું=ઝટ લાધને છોડી જાય નહિ એવું જૂત-પ્રેત પાડવું; એવા જૂતના સપાટામાં સપડાવું કે જે કેમે કર્યું અળગું થાય નહિ. (૨) કંટાળો આપે એવા માણસે બાઝી પડવું; કેડો લેવો. ઝાહ છૂટવું=પીડા ટળી; વળમણ ગયું.

ઝાહઝપટ, સીં ન છૂટે અને વારંવાર કંટાળો આપે એવા પિશાયના સપાટામાં આવે જવું તે; જૂતની ચોટ લાગવી તે; પિશાયની અસર લાગી જવી તે. રખડતા જૂતની અડધટમાં આવી જવું તે; મેલાની ઝપટ. (૨) વળગાટ; જૂત પ્રેતનું વળગવું તે. આરણ્યકારણ.

ઝાખાધજવું, કિં અં ઝાખો આવી જવો; અશક્તિને લીધે ઇદ્રિયો તેમનું કાર્ય કરતી બંધ પડી જવી; બાન જતું રહેવું; નિશ્ચેદ થઈ જવું; જીવ ઉડેા ઉતરી જવો; ઝાખાવું.

ઝાખાવું, કિં અં ઝાખામાં પડી જવું, ઝાખાઈ જવું.

ઝાખો, પું (જોખો-જોખો.) ઝાખાવું તે; પરસેવો વળવો અને ઇદ્રિયોની ચેતનતા મંદ પડી જવી તે; મંદવાડ અને અત્યંત અશક્તિને લીધે ઝેરકાજળા છૂટી બાન જતું રહેવું તે; અચેત થઈ જવું તે; ઇદ્રિયો તેમનું કાર્ય થોડો વખત કરતી બંધ પડી જવી અને માણસ પોતાની સંજા રહિત થઈ જવું તે; મૂર્ખા; મોહ. કિં પ્રં ઝાખો આવવો. ઝાખો વળવો.

ઝાચણી, સીં (ઝાલણી) ઝાળા; ખડિયો; કપડાના ચાર છેડા ભેગા રાખીને બનાવેલી લાખડતી રહે એવી ખભેચી.

એરણા, પું. ચાર ખુણા અને જુદાં જુદાં પડ કે ખાનાંવાળી ખલેચી; કપડાં વગેરે ભરવાનો સારો કોથળો; ઝાલણો.

ઝોરોસ્ટર, નં. ધરાનના એક અસલી રાજ-વંશનું નામ. એ વંશનું રાજ્ય ૨૨૪ વર્ષ ચાલ્યું હતું, અને તેમાં આઠ રાજાઓ થયા હતા. સુર અને અસુર, તેજ અને અંધકારના ઝગડામાંથી ઝરથુષ્ટ્રે ઝંઘ બા-પામાં એક નવો ધર્મ ચલાવ્યો તેના અનુ-યાયીઓ ઝોરાઝેસ્ટર કહેવાય છે. આ ધર્મ ધરાનના મંત્રીલોકો અને ધર્મજનોએ સ્વીકાર્યો અને પારસીઓ તથા ધરાનીઓ નેઓ હાલ અમિ પૂજકોને સામાન્ય નામે બહારના લોકોમાં ઝાળખાય છે તેઓ તે પાળે છે.

ઝાલણો, પું. ચોરણો; મોટી ઝાળા.

ઝાલણું, કિં. અં. ઝૂલણું; ડાલણું; હાલણું; હિંદોળાણું. (૨) ઝાંઝાખાવાં. ઉં. નહિ ઉધે શિર ઝાલ્યો. નરભેરામ.

ઝાલું, નં. ટોળું; ઝુંડ; સમુદાય; ધણા જથ્થોનો સાય તે.-લોકનાં ઝાલેઝાલાં ભરાય છે. (૨) ઝોકું; ડાલું; ઉંધ કે સુસ્તીને લીધે મસ્તક ઝુકાઈ જવું તે. કિં. પ્રં. ઝાલાં ખાવાં=લખડાં; અર્થસિદ્ધિ ન થતાં અ-હર લખડતા-વચગાળેથી રહી જવું તે; આમતેમ આપડતા, વળખાં મારતા રહી જવું ડાલણું. (૩) અવકાશ; અંતર; આં-તરો; ઉદું.-કામમાં ઝાલું પડવા દેતો નહિ. (ઝાકા ઉપરથી ઝોકું આવે એટ-લીવાર અનવધાનતા થઈ જાય તે ઉપ-રથી.) ખાચો. (૩) ઝૂલણું; ડાલણું; ડગ-મગણું; આમતેમ નમી પડવું તે.- વહાણુ ઝાલાં ખાય છે.

ઝાલો, પું. ઝુલો; હિંદોળો; હિંચકો; હોલ.

(૨) હિંદોળાણું આમ તેમ હાલણું થાય તેમનું અર્થક આલેખન તે; ઝૂલણું-

ઝોક લેતી તે. (૩) વચમાંથી ઢીલા પડીને નમી જવું તે; ઝુકી પડવું; સમાન્તરતામાં ખાટો કે ઝોક પડી જવો તે; લથડી-ઢીલા પડી જવું તે.-ખાટલો, મેડો ઝાલો ખાઈ ગયો છે. કિં. પ્રં. ઝા-લો નાંખવો=વચમાંથી ઝુકાવી-નમાવી નાંખવું; માર નાંખી નમાવવું.-પતંગને ઝાલો નાંખવો. (૪) નકામું રખડ્યા કરવું તે; વચમાં જ ફાંફાં માર્યા કરવાં તે; કામનો પાર ન આવતાં વાર લાગવી તે; અધવચ લખડ્યા કરવું તે.-તે બિચારો ઝાલાખા-યા કરે છે. નર્મ. (૫) મોહખાણુ; કટાક્ષ; આંખના ઝુકાતા મોહક જેવાની જે અસર થતી તે.-નેણુ ઝાલો લાગ્યો.

ઝાળ, —ઓં [સં. જ્વાલા] ઝાળ; જ્વાળા; અગ્નિશિખા. (૨) હરકોષ વળગણુ જેવું તે; ભૂતપ્રેત; આરણુકારણ.

ઝાળણું, કિં. સં. ઝુલાવણું; ઝાલણું; હિંદો-ળણું; લખડતું રાખીને હલાવણું. (૨) આમ તેમ હલાવીને રમી નાંખવું; પીખી નાં-ખવું; ઢીલું કરી નાંખવું.-સાપ ઝાળી નાંખ્યો એટલે થઈ રહ્યું.

ઝાળાણું, કિં. અં. આમતેમ હવામાં વિંઝા-વું; ઝાંઝાખાવાં. (૨) ધોળાણું; પાર ન પડતાં વચમાં જ અદબદ રહી જવું; વિ-લંબે પડવું.-કામ ઝાળાણું.

ઝાળાવો, પું. ઉચો નીચો આમતેમ ધુમા-ચેલો જે ભૂમિ ભાગ તે; ટિંબા ને કોતરો વાળો જમીનનો ભાગ. (૨) ઢોળાવ; ઉત-રતી ભેંચનો પ્રદેશ. (૩) નમણુ; નીચું પ-ડી ગયેલું જે તે; ઝાક; ઝાલો; ઢીલો પડી નમી ગયેલો જે ભાગ તે; ખાડ; સપા-ટીયાં પડેલો ઝાક.-આખા મેડામાં આ-ટલો આજ ઝાળાવો છે તે બે ચાર નવી પીઠો નાંખીને સરખો કરી લો એટલે ખસ.

ઝાળી, સ્ત્રી ચારે છેડા

માંથી ઝૂલતો રાખે

કપડાના ચાર છેડા :

ઝૂલતા શિકા જેવું

ભિખારીની ઝાળી. (

બાળકને સુવાડવાને

-છોકરાંની ઝાળી, ના

ડવાનો ઝૂલતો રહે એવા દોલ. (૩) કપ-

ડાની સાદી ખસેચી; ઝાલણી; નાનોખ-

ડિયો. ઝાળી પોળી=નાના બાળકનું નામ

પાડતી વખત કરવામાં આવતી એક ક્રિયા.

એ વખતે ઘેરાં અને છોકરાંને એકઠાં કર-

વામાં આવે છે અને જેનું નામ પડવાનું

હોય તે બાળકને ઝાળીમાં સુવાડી સ્ત્રીઓ

તેને ગાય છે કે- 'ઝાળી પોળી પીતળ-

પાન ફાઇએ પાંડયું ફલાણું નામ.' કિં

પ્રં ઝાળીમાંથી ઝડપાવું=છોકરા બાળક

હોય ત્યારથી વિવાહની આગણી થઇ

ઝાં

ઝે

ઝે

અ, પું [સં.] ગુજરાતી ભાષાની લિ

ખૂણાક્ષરોમનો એકવીસમો, વ્યંજ્

દસમો ને અનુનાસિક ચ વર્ગનો

તાલુસ્થાની વર્ણ-અક્ષર. આ

થતો ગુજરાતી ભાષામાં ફાઈ

